SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

ÇORUM HASAN PAŞA YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ'NDEKİ FIKIH ESERLERİNE DAİR BİR ARAŞTIRMA

Yüksek Lisans Tezi

Sümeyye ERDOĞAN

Sivas
Ocak 2026

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

ÇORUM HASAN PAŞA YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ'NDEKİ FIKIH ESERLERİNE DAİR BİR ARAŞTIRMA

Yüksek Lisans Tezi

Sümeyye ERDOĞAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Halis DEMİR

Sivas
Ocak 2026

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da ifade ederek gösterdiğimi;
3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

…/…/….

Sümeyye ERDOĞAN

ÖNSÖZ

Yazma eserler, sadece ilim dünyasının değil, aynı zamanda Türk milletinin kültürel hafızasının kıymetli mirasları arasında yer almaktadır. Anadolu toprakları, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde medreseleri, âlimleri ve zengin kütüphaneleriyle ilim hayatının önemli merkezlerinden biri olmuştur. Bu coğrafyada asırlar boyunca ilmî üretimin tezahürü olarak telif edilen yazma eserler, İslam düşüncesinin kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu mirası yaşatmanın yolu muhafaza etmek, incelemek ve ilim dünyasının istifadesine sunmaktan geçmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki fıkıh ilmine dair yazma eserlerin tespiti, tanıtımı ve değerlendirilmesidir. Kütüphane bünyesindeki fıkıh risâleleri ve kitapları, müelliflerin kimlikleri, fiziksel özellikleri, muhtevaları, matbû olmaları gibi birçok yönüyle incelenmiştir. Böylece bu kıymetli mirasın sistemli biçimde ortaya konması ve gün yüzüne çıkmamış yazma eserlerin araştırmalara zemin teşkil etmesi hedeflenmiştir.

Tez, giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Girişte çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemi açıklanmıştır. Birinci bölümde, müellifler hakkında kısa bilgiler verilmiş, ardından her eserin teknik özellikleri ve içeriği tanıtılmıştır. İkinci bölümde eserler, türleri ve matbû olmaları dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Çalışma süreci boyunca ilmî rehberliği, yönlendirmeleri ve yapıcı eleştirileriyle tezin oluşmasını sağlayan danışmanım Prof. Dr. Halis Demir'e şükranlarımı sunarım. İslam hukukuna olan ilgimin şekillenmesinde öncü rol üstlenen kıymetli hocam Prof. Dr. Sabri Erturhan'a, destek ve katkılarını esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. Savaş Kocabaş ve Doç. Dr. Adem Çiftçi'ye, ilmî teşvik ve mülahazalarıyla tezin oluşmasında destek olan Prof. Dr. Hasan Özer'e teşekkürlerimi arz ederim. Bu süreci beraber yürüttüğüm kıymetli arkadaşım Tuğba Kızılyar'a teşekkür ederim. Her daim yanımda olan, destekleyen annem ve babam başta olmak üzere tüm aileme minnettarım.

Bu çalışmanın, fıkıh ilmine ve yazma eserler literatürüne mütevazı bir katkı sağlamasını temenni ederim.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **i**
KISALTMALAR ..... **xiii**
ÖZET ..... **xv**
ABSTRACT ..... **xvii**
GİRİŞ **1**
Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi 1
Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi 3
Çalışmanın Literatürü 4
BİRİNCİ BÖLÜM **5**
1. ÇORUM HASAN PAŞA YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ'NDEKİ MÜELLİFİ TESPİT EDİLEBİLEN FIKIH YAZMALARI **5**
1.1. Vefat Tarihi Belli Olan Müelliflerin Eserleri 5
1.1.1. Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) 5
1.1.2. Semerkandî, Ebü'l-Leys (ö. 373/983) 6
1.1.3. Kudûrî (ö. 428/1037) 8
1.1.4. Debûsî (ö. 430/1039) 10
1.1.5. Suğdî (ö. 461/1068) 12
1.1.6. Serahsî, Şemsüleimme (ö. 483/1090) 13
1.1.7. Pezdevî (ö. 486/1089) 15
1.1.8. Simnânî (ö. 493/1100) 16
1.1.9. Ebû Şücâ' el-İsfahânî (ö. 500/1106'dan sonra) 17
1.1.10. Sadrüşşehîd (ö. 536/1141) 18
1.1.11. Necmeddin en-Nesefî (ö. 537/1142) 21
1.1.12. Kirmânî, Rükneddin (ö. 543/1149) 23
1.1.13. Üsmendî (ö. 552/1157) 24
1.1.14. İmamzâde, Muhammed b. Ebû Bekir (ö. 573/1177) 26
1.1.15. Ûşî (ö. 575/1179) 27
1.1.16. Enbârî, Kemâleddin (ö. 577/1181) 28
1.1.17. Ahmed b. Muhammed el-Attâbî (ö. 586/1190) 29
1.1.18. Kâdîhan (ö. 592/1196) 30
1.1.19. Merginânî, Burhâneddin (ö. 593/1197) 32
1.1.20. Gaznevî, Ahmed b. Muhammed (ö. 593/1197) 36

1.1.21. Muhammed es-Secâvendî (ö. 596/1200'den sonra) 38
1.1.22. Üsrûşenî (ö. 637/1240 sonrası) 40
1.1.23. Ahsîkesî (ö. 644/1246–47) 41
1.1.24. Ebü'l-Feth Zeynüddîn el-İmâdüddîn (ö. 651/1253) 42
1.1.25. Zâhidî (ö. 658/1260) 43
1.1.26. Hamiduddin ed-Darîr (ö. 666/1268) 44
1.1.27. Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir (ö. 666/1268'den sonra) 45
1.1.28. Lü'lüî (ö. 671/1273) 47
1.1.29. Sadreddin Süleyman b. Vüheyb el-Ezraî (ö. 677/1278) 47
1.1.30. Mevsılî, Abdullah b. Mahmûd (ö. 683/1284) 48
1.1.31. Habbâzî (ö. 691/1292) 50
1.1.32. İbnü's-Sââtî, Muzafferüddin (ö. 694/1295) 52
1.1.33. Ebû Abdillâh el-Kâşgarî (ö. 705/1305) 53
1.1.34. Serûcî (ö. 710/1310) 54
1.1.35. Nesefî, Ebü'l-Berekât (ö. 710/1310) 56
1.1.36. Alâüddîn Abdülazîz el-Buhârî (ö. 730/1330) 60
1.1.37. Burhânüşşerîa (ö. 730/1329-30) 61
1.1.38. Semenkânî (740/1339'dan sonra) 62
1.1.39. Zeylaî, Osman b. Ali (ö. 743/1343) 63
1.1.40. Sadrüşşerîa (ö. 747/1346) 64
1.1.41. İsfahânî, Mahmûd b. Abdurrahman (ö. 749/1349) 67
1.1.42. Lütfullah en-Nesefî el-Keydânî (ö.750/1349) 68
1.1.43. Cibril b. Hasan el-Gencânî (ö. 752/1351) 69
1.1.44. Îcî, Adudüddin (ö. 756/1355) 69
1.1.45. Nûreddin b. Ebu't-Tayyib eş-Şirâzî (ö. 757/1356'dan sonra) 71
1.1.46. İtkânî (ö. 758/1357) 71
1.1.47. Hârizmî (771/1369) 72
1.1.48. Gaznevî, Ömer b. İshak (ö. 773/1372) 73
1.1.49. Ebû Muhammed Mansûr b. Ahmed el-Kâ'ânî (ö. 775/1373) 75
1.1.50. Hatîb el-Osmânî (ö. 780/1378 sonrası) 75
1.1.51. Bâbertî (ö. 786/1384) 77
1.1.52. Teftâzânî (ö. 792/1390) 79
1.1.53. Seyfeddîn Ahmed el-Ebherî (ö. 800/1397 (?)) 81

1.1.54. Haddâd, Ebû Bekir (ö. 800/1398) 81
1.1.55. İbn Habîb el-Halebî (808-1405) 82
1.1.56. Karamanlı Zekeriyyâ b. Aydoğmuş (ö. 809/1406) 83
1.1.57. Seyyid Şerîf Cürcânî (ö. 816/1413) 84
1.1.58. Kutbüddin İznikî (ö. 821/1418) 86
1.1.59. İbn Melek (ö. 821 sonrası) 87
1.1.60. Bedreddin Simâvî (ö. 823/1420) 89
1.1.61. Musannifek (ö. 875/1470) 90
1.1.62. Devletoğlu Yûsuf (ö. 828/1424'ten sonra) 91
1.1.63. Molla Fenârî (ö. 834/1431) 93
1.1.64. Abdulvâcid b. Muhammed el-Leysî el-Kütahî (838/1435) 95
1.1.65. Trablusî, Alâeddin (ö. 849/1445'ten sonra) 95
1.1.66. İbnü'z-Ziyâ el-Mekkî (ö. 854/1450) 97
1.1.67. Aynî, Bedreddin (ö. 855/1451) 98
1.1.68. Şihâbeddîn es-Sivâsî (ö. 860/1455) 100
1.1.69. İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) 100
1.1.70. Mahallî (ö. 864/1459) 103
1.1.71. Yahyâ-yı Şirvânî (ö. 870/1466) 104
1.1.72. Hayâlî (ö. 875/1470) 105
1.1.73. İbn Kutluboğa (ö. 879/1474) 106
1.1.74. İbn Emîru Hâc (879/1474) 107
1.1.75. İbnü'ş-Şıhne, Lisânüddin (ö. 882/1477) 108
1.1.76. Candaroğlu İsmail Bey (ö. 884/1479) 110
1.1.77. Molla Hüsrev (ö. 885/1480) 111
1.1.78. Ebü'l-Kâsım es-Semerkandî (ö. 888/1483'ten sonra) 115
1.1.79. Sinan Paşa (ö. 891/1486) 116
1.1.80. Hasan b. Abdüssamed es-Samsûnî (ö. 891/1486) 117
1.1.81. Molla Gürânî (ö. 893/1488) 118
1.1.82. Hüsamzâde Mustafa Efendi (ö. 1035/1625) 120
1.1.83. Yûsuf Bâlî (ö. 895/1490) 120
1.1.84. Yahyâ b. Bahşî (ö. 900/1494 sonrası) 121
1.1.85. Mevlânâzâde el-Hıtâî (ö. 901/1496) 122
1.1.86. Ahizâde (ö. 905/1500) 122

1.1.87. Hamîdüddin Efendi, Efdalzâde (ö. 908/1503) 124
1.1.88. Suyûtî (ö. 911/1505) 125
1.1.89. Nureddîn Muhammed el-Kâzerûnî (913/1512'den sonra)..... 129
1.1.90. Muhyiddîn b. Ali el-Edirnevî el-Acemî (ö. 918/1512)..... 129
1.1.91. İbnü'ş-Şıhne, Seriyyüddin (ö. 921/1515) 130
1.1.92. Bedahşî (ö. 922/1516)..... 132
1.1.93. Hacı Ahmed b. Seyyid el-Bigavî (ö. 928/1522 sonrası)..... 132
1.1.94. Ya'kûb b. Seyyid Alî el-Bursevî (ö. 931/1524)..... 133
1.1.95. Yusuf b. Hüsam (934/1527'de sağ) 135
1.1.96. Molla Arap (ö.938/1531) 135
1.1.97. Menûfî (ö. 939/1532)..... 136
1.1.98. Kemalpaşazâde (ö. 940/1534)..... 137
1.1.99. Yahyâ b. Karaca er-Ruhâvî (ö.942/1535'ten sonra)..... 143
1.1.100. Sâdî Çelebi (ö. 945/1539) 144
1.1.101. İsâmüddin el-İsferâyînî (ö.945/1538) 146
1.1.102. Şeyhzâde (ö. 950/1543) 146
1.1.103. Abdurrahman b. Yûsuf Aksarâyî (ö. 950/1543'ten sonra) 147
1.1.104. Molla Miskîn (ö. 954/1547)..... 149
1.1.105. Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi (ö. 954/1547)..... 150
1.1.106. Halebî, İbrâhim b. Muhammed (ö. 956/1549)..... 151
1.1.107. Remlî, Şehâbeddin (ö. 957/1550) 155
1.1.108. Kuhistânî (ö. 962/1555) 156
1.1.109. Şehîd-i Sânî (ö. 966/1559)..... 157
1.1.110. Ahmed es-Saîdî el-Kazvînî (ö. 966/1559) 158
1.1.111. Taşköprizâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561)..... 159
1.1.112. İbn Nüceym, Zeynüddîn (ö. 970/1563) 160
1.1.113. Kasım b. Süleyman en-Niğdevî (ö. 970/1563) 167
1.1.114. İbrâhîm b. Dervîş-i Buhârî (ö.972/1565 sonrası)..... 168
1.1.115. Şa'rânî (ö. 973/1565) 169
1.1.116. Atâullah Efendi (ö. 974/1566 sonrası)..... 170
1.1.117. Dede Cöngî (ö. 975/1567) 171
1.1.118. Resul b. Salih el-Aydınî (ö. 978/1570)..... 173
1.1.119. Kınalızâde Ali Efendi (ö. 979/1572)..... 173

1.1.120. Birgivî (ö. 981/1573) 175
1.1.121. Ebû's-Suûd Efendi (ö. 982/1574) 180
1.1.122. Pervîz Abdullah Efendi (ö. 987/1579) 183
1.1.123. Sünbül Sinan (ö. 989/1581) 184
1.1.124. Vidinli Sâdî Efendi (990/1581 sonrası) 185
1.1.125. Fudayl Çelebi, Zenbillizâde (ö. 991/1583) 186
1.1.126. Mirzâcan Habîbullah eş-Şîrâzî el-Bâğnevî (994/1586) 188
1.1.127. Kurd Efendi (ö. 996/1588) 189
1.1.128. Hasan b. Osman el-Pirlepeli (998/1590'den sonra) 190
1.1.129. Yûsuf Sinânüddîn el-Amâsî (ö. 1000/1592) 191
1.1.130. Vankulu (ö. 1000/1592) 192
1.1.131. İbn Nüceym, Sirâcüddîn (ö. 1005/1596) 193
1.1.132. Şemseddin Sivâsî (1006/1597) 194
1.1.133. Timurtâşî, Muhammed b. Abdullah (ö. 1006/1598) 195
1.1.134. Zileli Muharrem Efendi (ö. 1010/1601'den sonra) 198
1.1.135. Ahîzâde Abdülhalim Efendi (ö. 1013/1604) 200
1.1.136. Hüseyin el-Halhâlî (ö. 1014/1605) 201
1.1.137. Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) 202
1.1.138. Feyzî, Dursunzâde Abdullah Efendi (ö. 1019/1610) 204
1.1.139. Pîr Mehmed Üskübî (ö. 1020/1611) 205
1.1.140. Âmilî, Bahâeddin (ö. 1031/1622) 206
1.1.141. Gânim b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 1032/1623) 210
1.1.142. Şerefüddîn b. Berekât el-Gazzî (ö. 1034/1625) 211
1.1.143. Aziz Mahmud Hüdâyî (ö. 1038/1628) 212
1.1.144. Münîrî-i Belgrâdî (ö. 1038/1628 civarı) 213
1.1.145. Azmîzâde Mustafa Hâletî (ö. 1040/1631) 214
1.1.146. Lekânî, İbrâhim b. İbrâhim (ö. 1041/1632) 215
1.1.147. Akhisârî, Ahmed-i Rûmî (ö. 1041/1632) 216
1.1.148. Kadızâde Mehmed Efendi (ö. 1045/1635) 217
1.1.149. İsma'il b. Sinân es-Sîvâsî (ö. 1048/1638) 219
1.1.150. Kâtib Çelebi (ö. 1067/1657) 220
1.1.151. Şürünbülâlî (ö.1069/1659) 222
1.1.152. Mustafa Efendi, Bâlîzâde (ö. 1073/1662) 225

1.1.153. Şeyhîzâde (ö. 1078/1667) 226
1.1.154. Abdüsselâm el-Lekânî (ö. 1078/1668)..... 228
1.1.155. Kadri Efendi (ö. 1084/1674)..... 229
1.1.156. Hisâlî Abdurrahman Çelebi (ö. 1087/1676)..... 230
1.1.157. Haskefî (ö. 1088/1677) 231
1.1.158. Mustafa b. Ömer Üsküdârî (ö. 1093/1682)..... 233
1.1.159. Mustafa b. Ahmed el-Krebneşî (ö. 1098/1682) 234
1.1.160. Hamevî, Ahmed b. Muhammed (ö. 1098/1687)..... 235
1.1.161. İshak b. Hasan ez-Zencânî et-Tokâdî (1100/1689)..... 237
1.1.162. Hızır b. Mehmed Amâsî (ö. 1100/1689)..... 237
1.1.163. Hâcibzâde Muhammed Efendi el-İstanbulî (ö. 1100/1689)..... 239
1.1.164. Bâlî b. Hüseyin b. İskender (ö.1102/1690 sonrası)..... 240
1.1.165. Berzencî (ö. 1103/1691) 241
1.1.166. Hamza Hüdâi (ö. 1105/1694)..... 241
1.1.167. Ali en-Nisârî (ö. 1111/1699)..... 243
1.1.168. Debbağzâde Mehmed Efendi (ö. 1114/1702) 245
1.1.169. A'reczâde Ahmed Efendi (ö. 1120/1708)..... 246
1.1.170. Vahdetî Osman Efendi (1130/1718) 247
1.1.171. Şeyh Ahmed el-Hâss Ümmî (ö. 1138/1725-26) 248
1.1.172. Tarîkatçı Emîr Mustafâ Osmancıkî (ö.1143/ 1731)..... 249
1.1.173. Nablusî, Abdülganî b. İsmâil (ö. 1143/1731) 250
1.1.174. Saçaklızâde Mehmed Efendi (ö. 1145/1732)..... 252
1.1.175. Mehmed Fıkhî el-Aynî (öl.1147/1735)..... 254
1.1.176. Kâdı Mûsâ en-Niğdevî (ö. 1151/1738'den sonra) 257
1.1.177. Abdullah Efendi, Yenişehirli (ö. 1156/1743) 258
1.1.178. Esîrîzâde Abdülbâkî Efendi (ö. 1160/1747 sonrası)..... 260
1.1.179. Kazâbâdî (ö. 1163/1750)..... 261
1.1.180. İzmîrî, Mevlânâ Mehmed (ö. 1165/1751)..... 262
1.1.181. Akkirmânî (ö.1174/1760) 263
1.1.182. Hâdimî, Ebû Saîd (ö. 1176/1762) 264
1.1.183. Hafîdü'n-Nisârî (ö. 1188/1774) 268
1.1.184. Konevî el-Âmidî (ö. 1190/1776) 269
1.1.185. Kâsım el-Benderî (1197/1782'de sağ)..... 270

1.1.186. Buzcuzâde, Ömer b. Hüseyin b. Ali Âmidi (ö. 1200/1785) 270
1.1.187. Rüşdî Ahmed Efendi (ö. 1251/1835) 271
1.1.188. Abdullah el-Eyyûbî (ö. 1252/1836) 272
1.1.189. Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd (ö. 1270/1854) 273
1.1.190. Erzurumlu Ebûbekir Efendi (ö. 1297/1880) 274
1.1.191. Ahmed Feyzî Çorumî (ö. 1327/1909) 275
1.1.2. Vefat Tarihi Belli Olmayan Müelliflerin Eserleri 276
1.2.1. Zeynüddin Cüneyd b. Sendel el-Bağdâdî el-Hanefî 276
1.2.2. Tâhâ b. Zeynuddîn el-Kâdirî el-Hasenî el-Hamevî 277
1.2.3. Sinânzâde Mehmed Efendî 277
1.2.4. Ömer Müftî el-Kilîsî 278
1.2.5. Muhammed b. Muhammed el-Buhârî 279
1.2.6. Mimarzâde Hasan b. Hüseyin 280
1.2.7. Mehmed Şükrî Zilevî 280
1.2.8. Mahmud b. Mehmed b. Hasan Samsunî 280
1.2.9. Kâtibzâde Mustafa b. Ali el-Ankaravî 281
1.2.10. Kâsım el-Minkâdî 281
1.2.11. Hasan b. Nasûh ed-Dümnevî el Bosnevi 282
1.2.12. Hasan b. Hüseyin 283
1.2.13. Ebü'l-Fazl Nûrullah 283
1.2.14. Cevheri Efendi 284
1.2.15. Bedî'üddîn 285
1.2.16. Alî Efendî eş-Şerî'atî et-Tekfurdagî 285
1.2.17. Ahmed b. Şünûn el-Halebî 286
1.2.18. Ahmed b. Muhammed b. Süleymân el-Allamî 286
1.2.19. Abdullah b. Emîn Konevi Osman 286
1.2.20. Şeyh Kâke Ahmed el-Berzencî 287
1.2.21. Muhyiddîn b. Alâeddîn el-Hüseynî 287
1.2.22. Ali b. Muhammed 288
1.2.23. Muallimzâde Muhammed b. Süleyman 288
1.2.24. İndî 289

İKİNCİ BÖLÜM 291
2. ÇORUM HASAN PAŞA YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ'NDEKİ MÜELLİFİ TESPİT EDİLEMEYEN FIKIH YAZMALARI 291
2.1. Usûl-i Fıkıh 292
2.1.1. Hâşiye alâ Hâşiyeti Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ 292
2.1.2. Hâşiye 'alâ kitâbi usûli'l-fıkh 292
2.1.3. Hâşiye fî 'ilmi usûli'l-fıkh 292
2.1.4. Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari Müntehe's-Sü'l ve'l-Emel 293
2.1.5. Muhtasaru usûli'l-fıkh 293
2.1.6. Nakdü't-Telvîh li-İbrâzi 'Uyûni't-Tavzîh 294
2.1.7. Risâle fî Usûli'l-Fıkh 294
2.1.8. Şerhu Menâri'l-Envâr fî Usûli'l-fıkh 295
2.1.9. Şerhu'l-Vecîz fi'l-usûl 295
2.2. İbadetler 295
2.2.1. Kenzü'l-musallî 295
2.2.2. Manzûme-i salât 296
2.2.3. Muhtasar fî menâsiki'l-hacc 296
2.2.4. Risâle fî 'ademi cevâzi's-salâti'r-regâ'ib ve'l-berâ'e ve'l-kadr bi'l-cemâ'at 297
2.2.5. Risâle fî ahkâmi's-salât 297
2.2.6. Risâle fî beyâni'l-ferâ'izi's-salât 297
2.2.7. Risâle fî beyâni gasli'l-meyyit ve tekfînihi 297
2.2.8. Risâle fî beyâni mîkâti'l-hacc 298
2.2.9. Risâle fî beyâni salâti'l-cenâze ve gayrihî 298
2.210. Risâle fî beyâni'l-istincâ 298
2.2.11. Risâle fî farzi's-salât 298
2.2.12. Risâle fî fazîleti'l-imâme 299
2.2.13. Risâle fî iskâti's-salât 299
2.2.14. Risâle fî keyfiyyeti's-salât 299
2.2.15. Risâle fî mes'eleti'l-işâre bi'l-müşebbehe fi's-salât hâli'ş-şehade 300
2.2.16. Risâle fî mucizetin fî vâcibâti's-salâti'l-mefrûza 300
2.2.17. Risâletü'l-müntehabe mine'l-kütüb fî Hakki'l-işâre bi's-sebbâbe fi't-teşehhüd 300

2.2.18. Risâle fî tarîki's-salât 301
2.2.19. Risâle-i 'ibâdet 301
2.2.20. Risâle-i kurban 301
2.2.21. Risâle-i kurban-ı akîka 302
2.2.22. Risâle-i menâsik-i hacc-ı şerîf 302
2.2.23. Risâle-i mesâ'ili salât 302
2.2.24. Risâle-i mesh-i huff 303
2.2.25. Risâle-i beyân-i mesh huffeyn 303
2.2.26. Risâle-i mesh 303
2.2.27. Risâle-i sehv-i secde 303
2.2.28. Risâletü's-salât 304
2.2.29. Safvetü'l-menkûlât fî şerhi Şurûti's-salât 304
2.2.30. Şerhu Şurûti's-salât 304
2.2.31. Şerhu zuhrî'l-müte'ehhilîn ve'n-nisâ' fî ta'rîfi'l-athâr ve'd-dimâ' ... 304
2.2.32. Şurûtu's-salât 305
2.2.33. Terceme-i Mukaddimetü's-salât 305
2.2.34. Zehâ'irü'l-'ibâd ve ganâ'imü'l-'ubbâd 306
2.3. Miras Hukuku 306
2.3.1. el-Ferâ'izü's-sirâciyye 306
2.3.2. Ferâizu kenzü'l-fukahâ 306
2.3.3. Ferâizü 'ucâb fî husûli sûrati'l-cevâb fî beyâni hulâsati'l-hisâb 307
2.3.4. Risâle-i mefhûm-i ferâ'iz 307
2.3.5. Risâle fi'l-ferâ'iz 307
2.3.6. Risâle fî beyâni mesâ'ili'l-vesâyâ 308
2.3.7. Şerhu'l-ferâ'izi's-sirâciyye 308
2.3.8. Usûlü'l-ferâiz 309
2.4. Eşya-Borçlar Hukuku 309
2.4.1. Risâle fî beyâni mesâ'ili'l-vesâyâ 309
2.4.2. Risâle-i mesele-i vakf 309
2.4.3. Risâletü'l-muâmeleti'l-fıkhiyye 309
2.4.4. Risâletü'l-vakfiye 310
2.4.5. Sûretü'l-vakfiyye 310
2.5. Aile Hukuku 310

2.5.1. Risâle fî hukûkı'n-nisâ 310
2.5.2. Risâle fî hukûkı'r-ricâl ve'n-nisâ' 311
2.5.3. Risâle-i rıdâ 311
2.6. Ceza-Savaş Hukuku 311
2.6.1. Risâle fî'l-Cihâd 311
2.6.2. Risâle-i Cihâdiye 311
2.6.3. Risâletün müte'allika bi'l-velâ' 312
2.7. Fetvalar/Genel Hükümler/Özel Meseleler 312
2.7.1. Dürerü'l-gavvâs fî 'ulûmi'l-havâs 312
2.7.2. el-Kifâye 313
2.7.3. Elli Dört Farz Risalesi 313
2.7.4. et-Tibyân li-külli şey'in mimmâ yete'allaku bihi'l-beyân 314
2.7.5. Fetâvâ fî hakkı'l-Amasya 314
2.7.6. Hâşiye 'ale't-takrîr ve't-tahbîr fî şerhi Kitâbi't-tahrîr 314
2.7.7. Hüccetü'ş-şer'iyye 314
2.7.8. Kenzü'l-vâ'izîn 315
2.7.9. Kitâb fi'l-fıkh 315
2.7.10. Kitâbü mesâili münyeti'l-musallî 315
2.7.11. Kitâbü'l-Fıkh 316
2.7.12. Rûhu'ş-şurûh 316
2.7.13. Şerhu Kitâbi'l-Fıkh 317
2.7.14. Manzûme-i fıkıh 317
2.7.15. Mecmû'a-i suver-i hüccet 317
2.7.16. Mesâilü'l-fıkhiyye 317
2.7.16. Müşkilâtü'l-Kudûrî 318
2.7.17. Otuz İki Farz Risâlesi 318
2.7.18. Risâle fî beyâni suveri'l-ahkâmi'l-fıkhiyye 319
2.7.19. Risâle fî beyâni tahrîmi'z-zebâ'ih 319
2.7.20. Risâle fî bid'ati ziyâreti'l-kubûr 319
2.7.21. Risâle fî fıkhi'ş-Şâfi'î 319
2.7.22. Risâle-i 'ilmihâl 320
2.7.23. Risâle fî'l-fıkh 320
2.7.24. Risâle fî'l-kahve 320

2.7.25. Risâle li-cevâzi ücreti'l-kâdî 320
2.7.26. İki Yüz Dört Farz Risâlesi 321
2.7.27. Risâle-i mesâil-i muhtelife 321
2.7.28. Risâletü'd-duhâniyye 321
2.7.29. Risâletü'l-es'ile ve'l-ecvibe mine'l-fıkh 322
2.7.30. Risâle fi'l-mesâ'ili'l-fıkhiyye 322
2.7.31. Şerhu fıkhi'l-Keydânî 322
2.7.32. Şerhu kitâbi'l-fıkh 323
2.7.33. Şerhu Mecma'i'l-bahreyn ve multeka'n-nehreyn 323
2.7.34. Şerhu'l-Mukaddimetü'l-Gazneviyye fi'l-furû'i'l-Hanefiyye 323
2.7.35. Şerhu Mecma'i'l-bahreyn 324
2.7.36. Tabakâtu'l-fukahâ' 324
2.7.37. Takrîr 'alâ Vikâyeti'r-rivâye 324
2.7.38. Zübdetü'l-hulâsa fî 'ilmi'l-fıkh 'alâ mezhebi'l-İmâmı'l-A'zam Ebû Hanîfe 324
SONUÇ 327
KAYNAKÇA 331
EKLER 359
ÖZGEÇMİŞ 377

KISALTMALAR

bk. : bakınız

C : cilt

çev. : çeviren

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

haz. : hazırlayan

h. : hicri takvim

m. : miladî tarih

mm. : milimetre

ö. : ölüm tarihi

S : Sayı

s. : sayfa

thk. : tahkik eden

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

Yay. : Yayınevi, Yayınları

yy. : yüzyıl

ÖZET

Bu çalışma, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde muhafaza edilen fıkıh alanındaki yazma eserleri konu edinmektedir. Kütüphanedeki 7857 yazma eserin 556'sı fıkıh literatürüne aittir. Mükerrer nüshalar da dikkate alındığında bu sayı 1000'in üzerine çıkmaktadır. İncelemeye konu olan eserlerden 129'u metin, 92'si şerh, 53'ü hâşiye, 3'ü ta'lik, 169'u risâle, 6'sı tercüme ve 19'u muhtasardır. Araştırmada Hasan Paşa Yazmaları (7268 eser) ele alınmıştır. Çorum'daki diğer koleksiyonlar İskilip Yazmaları (529 eser), Yazma Bağış ve Satın Alma (41 eser), Çorum Müze Müdürlüğü Yazmaları (12 eser) ve Çankırı Müze Müdürlüğü Yazmaları (az sayıdaki nüsha) şeklindedir.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde müellifleri tespit edilebilen eserler sırayla tanıtılmış; her müellif hakkında kısa biyografik bilgiler verilmiş, ardından kütüphanede eserleri muhtevâ ve fizikî özellikleriyle birlikte tanıtılmıştır. İkinci bölümde müellifleri tespit edilemeyen eserler konularına göre tasniflendirilmiştir. Eserlerin Türkiye'deki diğer nüshaları da tespite çalışılmış ve ilgili dipnotlarda kaydedilmiştir.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde muhafaza edilen fıkıh yazmaları, metin, şerh, hâşiye, ta'lîk, risâle, tercüme ve muhtasar türlerindedir. Müellifi tespit edilebilen nüshalar içinde Hanefî mezhebine mensup fakihlerin ağırlığı belirgindir. Şerh ve hâşiye geleneğinin en yoğun takip edildiği metinler *Muhtasarü'l-Müntehâ, Menârü'l-envâr, el-Ferâizü's*-Sirâciyye ve *et-Telvîh* olup, özellikle *Muhtasarü'l-Müntehâ* ve *et-Tenkîhu'l-usûl* çevresinde hâşiye faaliyetinin güçlendiği görülmektedir. Nüsha varlığı bakımından *el-Ferâizü's-Sirâciyye, Dürerü'l-hükkâm, Şerhu'l-Ferâizi's-Sirâciyye* ve *Hâşiye alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ* öne çıkmaktadır. Konu tasnifinde ferâiz, ibâdât, usûl-i fıkıh, muhâkeme, vakıf, ukûbât, fetâvâ, fetvâ âdâbı ve nevâzil mahiyetindeki fer'î risâleler belirgin bir yer tutmaktadır.

Bu araştırma ile Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde yer alan fıkıh literatürünün gün yüzüne çıkarılması ve ilmî çevrelerin istifadesine sunulması hedeflenmiştir. Böylece kütüphanedeki zengin mirasın tanıtılması sağlanmış ve fıkıh ilminin tedvîn ve intikal sürecine dair araştırmalara zemin hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Fıkıh, Fıkıh Usûlü, Yazma Eser, İslâm Hukuku.

ABSTRACT

This study focuses on the manuscripts in the field of fiqh preserved in the Çorum Hasan Paşa Manuscript Library. Of the 7,857 manuscripts in the library, 556 belong to the fiqh literature. When duplicate copies are taken into account, this number exceeds 1,000. Of the works examined, 129 are texts, 92 are commentaries, 53 are marginal notes, 3 are ta'lik, 169 are treatises, 6 are translations, and 19 are summaries. The study covers the Hasan Paşa Manuscripts (7,268 works). Other collections in Çorum include the İskilip Manuscripts (529 works), Donated and Purchased Manuscripts (41 works), Çorum Museum Directorate Manuscripts (12 works), and Çankırı Museum Directorate Manuscripts (a small number of copies).

The study consists of two sections. In the first section, authors are introduced in order of their dates of death; brief biographical information is provided about each author, followed by a description of their works in the library, including their content and physical characteristics. Works whose authors are unknown have been classified according to their subjects. Efforts have been made to identify other copies of the works in Turkey, and these have been recorded in the relevant footnotes. In the second section, the works have been classified according to their types; evaluations have been made taking into account factors such as whether they are printed, the centuries in which the authors lived, and the sects to which they belonged.

This research aims to bring to light the fiqh literature in the Çorum Hasan Paşa Manuscript Library and make it available to the scientific community. Thus, the rich heritage of the library has been introduced, and a foundation has been laid for research on the codification and transmission process of fiqh science.

Key Words: Çorum Hasan Pasha Library, Fikh, Fikh Usûl, Manuscript, Islamic Law.

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Çorum, Anadolu'da vakıf kütüphaneleriyle ilim ve irfan hayatına yön veren şehirlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Şehirde kütüphane geleneği, medrese kültürünün tabiî uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. İlk kütüphane 1756'da Hacı Ali Mahmud Efendi tarafından ihdas edilmiş, 1787'de ise Süleyman Feyzi Paşa Ulu Cami civarında kubbeli taş bir kütüphane inşa ettirmiştir. Bu vakıf müesseseleri talebelerin ve ilim ehlinin istifadesine açık tutulmuştur. 1878'de Müftü Ahmed Feyzi Efendi, Emir Ahmed Mahallesi'nde bulunan ve bugün Kurtoğlu Medresesi olarak bilinen yapının bir kısmını vakfederek kütüphane haline getirmiştir. Üç bin civarında kıymetli eseri de vakfetmiştir.1895'te Yedi-Sekiz Hasan Paşa, Ulu Cami avlusunda müstakil kütüphane inşa ettirmiş, yüzlerce kıymetli kitabını vakfetmiştir. Vakfiyesinde hafız-ı kütüb tayin etmiş, kütüphanenin Ramazan dâhil tatil günleri dışında erbâb-ı ilme açık tutulmasını, kitapların dışarı çıkarılmamasını ve tevliyetin evlâdına intikal etmesini şart koşmuştur. İlk hafız-ı kütüp olarak Çorumlu Abdullah b. Hafız Mustafa b. Yusuf Bahri'yi görevlendirmiştir. Çorum'un ilim geleneğinde medreselerle irtibatlı işleyen vakıf kütüphaneleri, 1924'te Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu sonrasında medreselerin kapanmasıyla birlikte bir araya getirilmiştir. Süleyman Feyzi Paşa, Müftü Ahmed Feyzi Efendi ve Hasan Paşa'ya ait kitaplar Mutasarrıf Ahmet Cevdet Paşa nezaretinde Dr. Mustafa Cantekin'in gayretleriyle yeni inşa edilen binada toplanmış, 1925'te Millî Kütüphane adıyla Maarif Vekâleti'ne bağlanmıştır. Çorum halkının taşını taşıdığı ve ustaların çoğu zaman ücretsiz çalıştığı bu bina kısa sürede şehrin kültür merkezi hâline gelmiştir. Burada kütüphane ile Meârif Müzesi, Türk Ocağı ve Muallimler Birliği faaliyet göstermiş; salonunda ilmî toplantılar ve kültürel etkinlikler düzenlenmiştir. 1940'larda farklı binalara taşınan kütüphane, 1963'te yeniden inşa edilen yapısıyla ihya edilmiş ve Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi adıyla müstakil bir hüviyet kazanmıştır.[1] Çorum Çöplü Mahallesi'nde, tarihi Ulu Cami'nin karşısında yer alan ve

[1] M. Mahfuz Söylemez, "Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde Bulunan İslâm Tarihi ile İlgili Yazmalar", *Hitit İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2002), 294-295; Abdurrahman Özdemir, "Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan Arap Dili ve Belâgatına Dair Yazmalar", *Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*

bir dönem İstiklal İlkokulu olarak kullanılan taş binada hizmet vermektedir. Kare planlı, bodrum dâhil üç katlı olan yapı, sarı kesme taş köşeleri, kırma taş örgülü duvarları, ahşap taban ve tavanı, kiremit kaplı kırma çatısıyla geç Osmanlı mimarisini yansıtır. İçinde dokuz bini aşkın yazma ve sekiz bine yakın matbu eser bulunmaktadır. Fıkıh, tefsir ve hadis gibi şer'î ilimlerin yanı sıra; astronomi, cebir ve matematik gibi müspet ilimlere dair nüshaları da bünyesinde barındırmaktadır. Kütüphane, Osmanlı vakıf kültürünün ve Çorum'un ilmî mirasının yaşayan bir nişanesi olarak varlığını sürdürmektedir.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'ne adını veren Hasan Paşa, 1831'de Çorum'un Kuşsaray köyünde doğmuştur. Babasının yanında demircilik ve kılıç ustalığı yapmış, askerlik için gittiği İstanbul'da orduya katılmıştır. Anadolu, Kırım ve Osmanlı-Rus Harbi cephelerinde görev almış, farklı başarılarıyla tanınmıştır. Sultan II. Abdülhamid'in yakınında yer bulmuştur. Beşiktaş Muhafızlığı esnasında Çırağan Vak'ası'nda aktif rol almış, paşalık unvanıyla taltif edilmiştir. İmzasını Arapça yedi ve sekiz rakamlarıyla attığından dolayı "Yedi Sekiz Hasan Paşa" diye meşhur olmuştur. Bu durum çoğu okuma yazma bilmediğine yorulmuşsa da küçük yaşta sıbyan mektebinde aldığı tahsil cahil olduğuna dair söylentileri geçersiz kılmaktadır. Hasan Paşa; şehrin sancak statüsünü yeniden kazanması için teşebbüslerde bulunmuş, cami tamirleriyle ilgilenmiş, II. Abdülhamid'in emriyle bugün hâlâ ayakta duran saat kulesini inşa ettirmiştir. Memleketine bıraktığı ilmî miras Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi mühim hizmetleri arasında yer almaktadır. 1904 senesinde vefat eden Paşa'nın kabri daha sonra Yahya Efendi Külliyesi'ne nakledilmiştir.[2]

Yazma eserler, İslâm medeniyetinde ilimlerin tedvîni ve nesillere aktarılması için en mühim vasıtalardan biri olmuştur. Metinlerin şerh, haşiye ve istinsah yoluyla çoğaltılması, asırlara yayılan zengin bir ilim mirasının teşekkülüne vesile olmuştur. Yazmalar, metinleri muhafaza eden nüshalar değil; ilmî birikimin, usûl ve tercihlerin,

---

7/24 (2007), 85-113; Fatma Akın, "Beşiktaş Muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa'nın Vakıf Kütüphanesinin ve Düşünce Dünyasının Bir Değerlendirmesi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22/2 (Aralık 2021), 629-645; Fatih Mehmet Yılmaz – Feyzullah Kellerbağı, "Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Bulunan Hadis İlmine Dair Yazma Eserlerin Tespiti", *Danişname Beşerî ve Sosyal Bilimler Dergisi* 10 (Mart 2025), 3-40.

[2] Ethem Erkoç, *Beşiktaş Muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa ve Bir Devrin Hikâyesi* (Çorum: Çorum Belediyesi Yayınları, 2015), 171-187; Akın, "Beşiktaş Muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa'nın Vakıf Kütüphanesinin ve Düşünce Dünyasının Bir Değerlendirmesi", 630-632; Salim Aydın, "Beşiktaş Muhafızı Müşir (Yedi-Sekiz) Hasan Paşa Hayatı ve Askerî Faaliyetleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25/2 (2021), 547-578.

hatta dönemin ilmî anlayışının da birer şahidi konumundadır. Zengin koleksiyonuyla bu geleneğin Anadolu'daki merkezlerinden olan Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde muhafaza edilen fıkıh yazmaları, çalışmamızın konusunu teşkil etmektedir.

Çalışmanın amacı, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde muhafaza edilen fıkıh yazmalarını tespit etmek ve tanıtmaktır. Bu yazmalar, müelliflerin ilmî birikimini ve dönemin fıkhî anlayışını yansıtmaktadır. Fıkıh geleneğinin sürekliliğine işaret etmeleri bakımından da önem taşımaktadır. Çalışmanın, fıkıh literatürüne katkı sunması, araştırmacılara yeni imkânlar açması ve ilmî mirasın canlı tutulmasına hizmet etmesi ümit edilmektedir.

Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 17.153 eser bulunmaktadır. Bunların 9.296'sı matbû, 7.857'si ise yazma eserdir. Yazmalar 5 farklı koleksiyon hâlinde muhafaza edilmektedir: Hasan Paşa Yazma (7.268 eser), İskilip Yazma (529 eser), Yazma Bağış ve Satın Alma (41 eser), Çorum Müze Müdürlüğü (12 eser) ve Çankırı Müze Müdürlüğü (7 eser). Çalışmamız, en geniş koleksiyonu teşkil eden Hasan Paşa Koleksiyonu ile sınırlandırılmış, burada yer alan fıkıh yazmaları esas alınmıştır.

Çalışmada önce müellifi bilinen eserler ele alınmış, bu grup da kendi içinde vefat tarihleri bilinen ve bilinmeyen müellifler şeklinde ikiye ayrılmıştır. Vefat tarihi tespit edilen 195 müellife ait 343 eser ile vefat tarihi bilinmeyen 23 müellife nisbet edilen 23 eser ayrı ayrı tanıtılmıştır. Önce müelliflerin hayatları verilmiş, fıkıh ve usûl alanındaki diğer teliflerinin isimleri zikredilmiştir. Ardından eserlerin muhtevası özetlenmiştir. Müellifi tayin edilemeyen 167 eser ise müstakil bir bölümde değerlendirilmiş, muhtevalarına göre usûl-i fıkıh, ibadetler, miras hukuku, eşya/borçlar hukuku, aile hukuku, ceza-savaş hukuku, fetvalar/genel hükümler/özel meseleler başlıkları altında tasnif edilerek sunulmuştur. Bütün nüshaların fizikî yapısı kayda geçirilmiş, mükerrer nüshalarda yazısı en açık ve istifadeye en uygun tercih edilerek diğer nüshalar dipnotlarda zikredilmiştir. Farklı kütüphanelerdeki nüshalar da demirbaş numaralarıyla kaydedilmiştir. Müellifler ve eserler üzerine kaleme alınan akademik araştırmalara, yayınlara dipnotlarla işaret edilmiştir.

Çalışmanın Literatürü

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan yazmalar üzerine İslam tarihi ve sanatları, Türk dili ve edebiyatı, tefsir ve sanat tarihi alanlarında yapılmış yüksek lisans ve doktora tezleri bulunmaktadır. hadis ve Türk-İslam sanatları alanında kaleme alınmış makaleler de mevcuttur. Ancak fıkıh alanında yapılmış herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

Halis Demir'in "Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Fıkıhla ilgili Kitaplar ve Risaleler" makalesi ve "Kitâbiyat Hanefi Fıkıh Edebiyatı" kitabından; Bilal Uslu'nun 2019 senesinde kaleme aldığı "Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesindeki Fıkıh İle İlgili Risaleler Üzerine Bir Araştırma", Yusuf Kale'nin 2020'de hazırladığı "Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesindeki Fıkıh Kitapları Üzerine Bir Araştırma", Mesut Kurbanî'nin 2023 tarihli "Konya Yusuf Ağa Kütüphanesindeki Yazma Fıkıh Eserlerini İnceleme", Mustafa Tak'ın 2023'te kaleme aldığı "Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan Fıkıh Eserleri Hakkında Araştırma" ve Fatih Doğan'ın 2023 senesinde hazırladığı "Amasya İl Halk Kütüphanesindeki Fıkıh Eserlerine Dair Çalışma" isimli yüksek lisans tezlerinden istifade edilmiştir. Söz konusu çalışmalar takip edilecek usûl bakımından bize rehberlik etmiş, ortak eserler ve müellifler çalışmamızın seyrini kolaylaştırmış, müracaat kaynaklarının tespitinde büyük kolaylık sağlamıştır.

Müellif biyografilerinde tabakat türündeki klasik eserlerden, eserlerin fiziki ve cilt özelliklerinin tespitinde kütüphane katalog fişlerinden yararlanılmıştır. Eserlerin muhtevalarının belirlenmesinde çeşitli tezler, makaleler ve DİA maddeleri yol gösterici olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÇORUM HASAN PAŞA YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ'NDEKİ MÜELLİFİ TESPİT EDİLEBİLEN FIKIH YAZMALARI

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan fıkıh yazmalarından müellifi belirlenebilen eserler hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır. Tanıtımda müelliflerin vefat tarihleri dikkate alınarak kronolojik bir sıralama izlenmeye gayret edilmiştir. Vefat tarihleri bilinen ve bilinmeyen müelliflere ait eserler ayrı başlıklar altında yer almaktadır.

1.1. Vefat Tarihi Belli Olan Müelliflerin Eserleri

1.1.1. Hasan-ı Basrî (ö. 110/728)

Ebû Saîd el-Hasen b. Yesâr el-Basrî, 21/642 senesinde Medine'de dünyaya gelmiştir. Babası Yesâr, Irak'ın fethi sırasında esir düşmüş ve Medine'ye getirilerek burada âzat edilmiştir. Annesi Hayre, Hz. Peygamber'in hanımlarından Ümmü Seleme'nin hizmetinde bulunmuştur. Henüz çocuk yaşta Kur'an'ı ezberleyen Hasan-ı Basrî, başta Enes b. Mâlik olmak üzere yetmişi Bedir gazvesine katılmış sahâbîlerle görüşmüş, böylece ilmî mirasa ulaşmıştır. Eğitimine bir süre Vâdilkurâ'da devam ettikten sonra Hz. Ali devrinde ailesiyle birlikte Basra'ya yerleşmiş, hayatının büyük kısmını bu şehirde geçirmiştir. Basra'da kadı olarak kısa bir süre görev yapmış, maaş almaksızın yürüttüğü bu vazifenin ardından tüm dikkatini ilme, irşada ve vaazlara vermiştir. Müderris kimliğiyle öne çıkan Hasan-ı Basrî, birçok seçkin öğrencinin yetişmesine vesile olmuştur. Bunlar arasında Eyyûb es-Sahtiyânî, Katâde b. Diâme, Amr b. Ubeyd, Vâsıl b. Atâ ve Mâlik b. Dînâr gibi tanınmış isimler yer almaktadır. Fiilen savaşlara katılmamış olmakla birlikte Rebî' b. Ziyâd ve Mühelleb b. Ebû

Sufre'nin seferlerinde yer almış, Rebî'e kâtiplik yapmıştır. 110/728 senesinde Basra'da vefat etmiştir.[3]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *el-Ferâ'iz, Şürûtü'l-imâme*.

el-Ferâ'iz

Hasan el-Basrî'ye nispet edilen bu risâle, temel dinî yükümlülükleri özetlemekte olup "*Elli Dört Farz Risâlesi*" adıyla da çeşitli kütüphanelerde kayıtlıdır.[4]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 480/2 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Arapça kaleme alınan risâle, 50b–66a varaklar arasında, her sayfada 19 satır hâlinde nesih hatla yazılmıştır. 1290/1873 senesinde istinsah edilen bu nüsha dışında 19 HK 23290/2 demirbaş numaralı bir nüshası daha bulunmaktadır. Diğer kütüphanelerde de çeşitli nüshalar yer almaktadır.

1.1.2. Semerkandî, Ebü'l-Leys (ö. 373/983)

Ebü'l-Leys es-Semerkandî, miladî onuncu yüzyılda yaşamış, Hanefî mezhebinin önde gelen fakih ve müfessirlerindendir. Doğum yeri kesin olarak bilinmemekle birlikte Semerkand'da dünyaya geldiği kabul edilir. Kaynaklarda aynı künyeyi taşıyan ve 294/906 yılında vefat eden Mu'tezilî bir âlimle karıştırıldığı görülür. Ancak Nasr b. Muhammed el-Fakîh es-Semerkandî adıyla tanınan bu âlim; fıkıh, tefsir ve tasavvuf sahasında kaleme aldığı eserlerle müstakil bir kimlik kazanmıştır. İlk eğitimini babasından almış, fıkıh tahsilini Ebû Ca'fer el-Hinduvânî'den görmüştür. Hanefî fıkhının yanında hadis, kelâm ve tefsir ilimlerinde de derinleşmiş; Semerkand, Belh, Buhara ve Bağdat gibi merkezlerde tahsiline devam etmiştir. Bağdat'ta hadis aldığı hocalar arasında Muhammed b. Muhammed b. Sehl en-Nîsâbûrî bulunur. İbn Cenk, Halîl b. Ahmed es-Siczî ve Muhammed el-Buhârî de hocaları arasındadır. Lokmân b. Hakîm ve et-Tirmizî onun yetiştirdiği talebelerdendir. Vefat tarihiyle ilgili farklı rivayetler varsa da 11 Cemâziyelevvel 373 (21 Ekim 983)

[3] Babanzâde İsmail Paşa Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1941), 1/265.; Süleyman Uludağ, "Hasan-ı Basrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 291-293; Tahsin Görgün, "Hasan-ı Basrî (Fıkıh İlmindeki Yeri)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 303-305.

[4] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 597; Milli Ktp., Ali Emiri Arabi, nr. 1392/2; Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, nr. 3096.

tarihi daha muteber kabul edilir. Hanefî muhtasar geleneğinin teşekkülünde etkili olmuş, nâdirü'r-rivâye ve nevâzil alanlarında öncü bir yere sahip olmuştur. Vaaz ve nasihat mahiyetindeki risaleleriyle İslâm dünyasında tanınmış, eserleri çeşitli bölgelere yayılmış ve farklı dillere tercüme edilmiştir.[5]

Müellifin kendisine aidiyeti kesin olarak bilinen fıkıh ve fıkıh usulü eserleri şunlardır: *Hizânetü'l-fıkh*, *'Uyûnü'l-mesâ'il*, *en-Nevâzil (el-Fetâvâ)*, *Mukaddime fi's-salât*, *Kitâbü'l-muhtelef fi'l-fıkh beyne Ebî Hanîfe ve ashâbih*.

Hâşiye 'ale't-Telvîh

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1626 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, Arapça kaleme alınmıştır. Toplam 68 varaktan oluşan eserde her sayfada 20 satır yer almaktadır. Eserin başlığı ve müellif adı yazmanın zahriyesinde yer almakta olup, bu nüshanın dışında başka nüshasına rastlanamamıştır.

Mukaddime fi's-salât

Eserin ana konusunu namaz, taharet, abdest ve temizlik hükümleri oluşturur. Müellif; namazın farziyeti, şartları, rükünleri, vacipleri, sünnetleri, âdâbı ve sehiv secdesi gibi konuları işlemektedir. Abdestin farz, sünnet, müstehab ve mekruh yönlerini de ayrı başlıklar hâlinde ele almıştır. İstincâ, istibrâ ve helâ âdâbı gibi konuların yanı sıra iman, İslam, ihsan, tevhid ve marifet gibi akaid bahisleri de eserde yer alır. Müellif; bu konulara geçmeden önce farz, sünnet, hades, taharet ve su çeşitleri gibi terimlerin tarifini yapmaktadır. Klasik fıkıh eserlerinden farklı olarak *Mukaddimetü's-Salât* amelî hükümleri ve ibadetin manevi yönünü de ele alır.[6]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 12992/2 numaralı kayıtta yer alan bu yazma Arapça olarak kaleme alınmıştır. 23b-51b varaklar arasına kayıtlı olan metin her sayfada 15 satır hâlinde istinsah edilmiştir. Söz başlarında

[5] İbn Kutluboğa Ebü'l-'Adl Zeynüddîn Kasım b. Kutluboğa b. Abdullah İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, ed. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf (Dımaşk: Darü'l-Kâlem, 1992), 1/79; Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye* (Kahire, 1324), 220; Ahmet Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2018), 45.; İshak Yazıcı, "Semerkandî, Ebü'l-Leys", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/473-475.

[6] Ferit Dinler, "Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin (v. 373/983) *Mukaddimetü's-Salât* İsimli Eserinin Tahkikli Neşri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 28 (2016), 526-528.

kırmızı mürekkep kullanılmıştır. 1140/1727 senesinde Halîl b. Yûsuf b. Mustafa tarafından istinsah edilmiştir. Çorum'da bu esere ait on bir farklı nüsha daha bulunmaktadır.[7] Diğer yazma eser kütüphanelerinde de çeşitli nüshaları mevcuttur.[8] Yüksek lisans tezi olarak çalışılmış, akademik çalışmalara konu olmuştur.[9]

Hizânetü'l-Fıkh

Hanefî mezhebine ait en eski muhtasar örneklerinden biri olan bu eser, Selâhaddin en-Nâhî tarafından müellifin *'Uyûnü'l-Mesâ'il* adlı çalışmasıyla birlikte neşredilmiştir.[10]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 4331 demirbaş numarasıyla kayıtlı bu nüsha, 1072 senesinde Muhammed b. Abdullah en-Nişî tarafından istinsah edilmiştir. Arapça kaleme alınan eser 102 varaktan oluşmakta ve her sayfada 21 satır yer almaktadır. Başlık ve keşidelerde kırmızı mürekkep tercih edilmiştir. Eserin son iki varağında fihrist yer almaktadır. Eser diğer kütüphanelerde de bulunmaktadır.[11]

1.1.3. Kudûrî (ö. 428/1037)

Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, hicrî V. yüzyılın başlarında Bağdat'ta yaşamış seçkin Hanefî fakihlerinden biridir. 362/973 senesinde dünyaya gelen Kudûrî'nin nisbesi ya ailesinin çömlekçilikle uğraşmasına ya da Bağdat yakınlarındaki Kudûre adlı bir yerleşimle irtibatına dayandırılmaktadır. Bazı kaynaklarda künyesi Ebü'l-Hasan olarak da zikredilmiştir. Fıkıh eğitimini Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ el-Cürcânî'den, hadis öğrenimini ise Muhammed b. Ali Süveyd el-Müeddib'den almıştır. Irak bölgesinde Hanefî mezhebinin en etkili temsilcilerinden biri hâline gelen Kudûrî, zamanla mezhebin ilmî otoritesi konumuna

---

[7] Bu nüshalar şunlardır:19 HK 12845, 19 HK 4353, 19 HK 12993, 19 HK 3785, 19 HK 8130, 19 HK 12987, 19 HK 833, 19 HK 1519, 19 HK 14491, 19 HK 13019, 19 HK 5319/1.

[8] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 6413; Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş, nr. 170; Amasya Beyazıt Ktp., Amasya Beyazıt, nr. 1550/2.

[9] Bu çalışmalar için bk. Ferit Dinler, *Ebu'l-Leys es-Semerkandî ve Mukaddimetü's-Salât İsimli Eserinin Tahkiki* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006); Ferit Dinler, "Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin (v. 373/983) *Mukaddimetü's-Salât* İsimli Eserinin Tahkikli Neşri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 28 (Ekim 2016), 519–563; Necmettin Azak, "İlmihal Türünde Bir Literatür İncelemesi: Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin *Mukaddimetü's-Salât*ı ve Üzerine Yapılan Çalışmalar", *Dergiabant* 13/1 (Mayıs 2025), 1–22.

[10] Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *'Uyûnü'l-mesâ'il*, thk. Selahaddin en-Nâhî (Bağdat: Matbaatü Esad,1966).

[11] Bazı yazma nüshalar için bk. Manisa Ktp., Akhisar Zeynelzade, nr. 1432; Beyazıt Ktp., Beyazıt, nr. 11914/3; Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 330.

yükselmiştir. Abbâsî halifesi Kâdir-Billâh'ın dört Sünnî mezhebin önde gelen âlimlerinden her biri adına muhtasar bir fıkıh metni hazırlatmak istemesi üzerine, bu görev Hanefîler adına Kudûrî'ye verilmiştir. Şâfiî fıkhına da derinlemesine vâkıf olan Kudûrî; Ebû Hâmid el-İsferâyînî gibi âlimlerle çeşitli ilmî tartışmalarda bulunmuş, Şâfiî kadısı Ebü't-Tayyib et-Taberî ile gerçekleştirdiği talâk münazarası kaynaklarda kayda geçmiştir. Talebeleri arasında Hatîb el-Bağdâdî ve Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Akta' gibi tanınmış isimler yer alır. Hatîb el-Bağdâdî, Kudûrî'ye yönelik bazı eleştirilerde bulunmasına rağmen onu "sadûk" yani güvenilir bir âlim olarak nitelemiştir. 428 senesinde Bağdat'ta vefat eden Kudûrî; önce Derbüebîhalef semtindeki evinin hazîresine defnedilmiş, daha sonra ise Mansûr Caddesi'nde bulunan Ebû Bekir el-Hârizmî'nin kabri yanına nakledilmiştir.[12]

Kudûrî'nin fıkıh ve fıkıh usûlü alanındaki eserleri şunlardır: *et-Takrîb*, *el-Muhtasar*, *et-Tecrîd*, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhî*, *Nübze min menâkıbi Ebî Hanîfe*.

el-Muhtasar

Kudûrî'nin *el-Muhtasar* adlı eseri, Hanefî mezhebinin en temel metinlerinden biri olarak kabul edilir. Yüzyıllar boyunca hem ders kitabı hem de müracaat kaynağı olarak kullanılmıştır. Eser, kitâb ve bâb tertibine göre düzenlenmiş olup tahâret konusundan ferâiz bahsine kadar uzanan geniş bir muhtevayı ihtiva etmektedir. Yaklaşık 12.000 fıkhî mesele içeren bu çalışmada mezhep içi görüş sıralamasına özen gösterilmiştir. Ebû Hanîfe ile öğrencilerinin kanaatleri aktarılmış, delillere ise ancak sınırlı ölçüde yer verilmiştir. Eser, Tahâvî'nin *el-Muhtasar*'ı gibi önceki muteber kaynaklardan etkilenmiştir. Tertip ve muhtevası bakımından sonraki Hanefî metinleri için temel oluşturmuştur.[13]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'ne ait 19 HK 4605 demirbaş numaralı bu nüshanın dili Arapçadır. Eser, 112 varaktan oluşmakta ve her sayfada 15

[12] İbn Kutluboğa Ebü'l-'Adl Zeynüddîn Kasım b. Kutluboğa b. Abdullah İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, ed. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf (Dımaşk: Darü'l-Kâlem, 1992), 1/7; Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l Hanefiyye* (Kahire, 1324), 30; Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cemü'l-müellifîn (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, t.y.), 2/66; Cengiz Kallek, "Kudûrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/321-322; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2018), 48-49.

[13] Halis Demir, *Kitâbiyat Hanefî Fıkıh Edebiyatı* (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2020), 155-156.; Ferhat Koca, "el-Muhtasar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/64-66.

satır bulunmaktadır. Metin içerisinde keşideler kırmızı, yer yer haşiyelidir. Müstensihi Yusuf b. Mustafa'dır. İstinsah tarihi 885'tir. Eserin sonunda fetvaya dair birtakım notlar bulunmaktadır. Bu nüsha dışında, aynı eserin on dört farklı yazma nüshası daha kütüphane kayıtlarında yer almaktadır.[14] Farklı kütüphanelerde de bu eserin birçok yazma nüshası mevcuttur.[15] Abdülmecid Tu'me Halebi tarafından tahkik edilmiş ve çeşitli makalelere konu olmuştur.[16]

1.1.4. Debûsî (ö. 430/1039)

Ebû Zeyd Ubeydullah b. Ömer ed-Debûsî (ö. 430/1039), Semerkant'a bağlı Debûsiye köyünde doğmuş, Hanefî fakihidir. Dönemin önde gelen âlimlerinden Ebû Cafer el-Üsrûşenî'den ilim tahsil etmiştir. Zekâsı ve fıkhî münazara meclislerindeki muvaffakiyetiyle kısa sürede şöhret bulmuş, Buhara ve Semerkant gibi ilim merkezlerinde ismi darbımesel hâline gelmiştir. Kadılık görevi dolayısıyla "Kâdî Ebû Zeyd" unvanıyla anılmıştır. Debûsî, fıkıh usulü alanında hilâf ilmini sistemli bir çerçevede ele alan ilk âlimlerden biri olarak kabul edilmiştir. *Takvîmü'l-edille* adlı eseri, fukahâ metodunun erken ve etkili örneklerinden biridir. Bu yönüyle Ebü'l-Usr el-Pezdevî ve Şemsüleimme es-Serahsî ile Hanefî usul geleneğinin kurucu isimleri arasında yer almıştır. Kıyas, istihsân, taklîd, ilham, istishâb gibi pek çok temel usul terimini tartışmış, bazı delil türlerinin hüccet olma vasfını ise kabul etmemiştir. Fıkıh ilmindeki derin vukûfiyeti onu "meselede müctehid" mertebesine yükseltmiştir. Bu vasfını *el-Esrâr* adlı eserinde kendisi de beyan etmiştir. Altmış üç yaşlarında Buhara'da vefat etmiştir.[17]

---

[14] Nüshalar şunlardır: 19 HK 4606, 19 HK 4430/1, 19 HK 8131, 19 HK 14487, 19 HK 4604, 19 HK 8123, 19 HK 1320, 19 HK 14488, 19 HK 4319, 19 HK 4304, 19 HK 4365, 19 HK 4311, 19 HK 4288, 19 HK 4283.

[15] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Gülnuş Valide Sultan, nr. 55; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 96; Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdai Efendi, nr. 787.

[16] Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde ed-Dımaşkî el-Hanefî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, thk. Abdülmecîd Tu'me Halebî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1418/1998); Sevda Hüseynova, "Abu'l-Hüseyin Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî'nin *Muhtasar al-Kudûrî fî Furû'i'l-Hanefiyye* Eseri", *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin İlmî Mecmuası* 11 (2009), 253–270; Cihan Doğan, "Kudûrî'nin *el-Muhtasar* Adlı Eserinin En Eski Türkçe Tercümesi", *Dil Araştırmaları = Journal of Language Studies* 30 (2022), 139–156.

[17] İbn Kutluboğa Ebü'l-'Adl Zeynüddîn Kasım b. Kutluboğa b. Abdullah İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, ed. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf (Dımaşk: Darü'l-Kâlem, 1992), 1/86; Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye* (Kahire, 1324), 109; Ahmet Akgündüz, "Debûsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/66-67; Halis Demir, "Hanefi Mezhebinde Hilaf Literatürü", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (15 Aralık 2015), 121; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2018), 49.

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *Takvîmü'l-edille*, *el-Esrâr fi'l-fürû'*, *Te'sîsü'n-nazar fi'htilâfi'l-e'imme*, *en-Nazm fi'l-fetâvâ*, *Şerhu'l-Câmi'i'l-kebîr*, *Tecnîsü'd-Debûsî* ve *Hizânetü'l-hüdâ*.

Takvîmü'l-edille

Ebû Zeyd ed-Debûsî'nin *Takvîmü'l-edille* adlı eseri, Hanefî fıkıh usulünün seçkin metinlerinden biri olarak kabul edilir. Tertipli muhtevasıyla mezhebin sonraki usul geleneğine yön vermiştir. Müellif, eserini hüccet mefhumunu esas alarak yazmıştır. Delilleri aklî ve şer'î olarak ikiye ayırmış, şer'î delilleri ise kat'î ve zannî şeklinde tasnif etmiştir. Kelâmî konulara fazla yer vermemiş, fürû ile usûl arasında doğrudan bağ kurarak hükümleri fıkhî esaslara dayandırmıştır. İslâm hukuk düşüncesinde akıl ile vahiy münasebetini ele alan ilk eserlerden kabul edilen bu çalışma; Serahsî ve Pezdevî gibi müteahhir Hanefî usul âlimlerine kaynaklık etmiştir. Zamanla şerh ve ihtisar nevinden çalışmalara konu edilmesi, *Takvîmü'l-edille*'nin Hanefî usul geleneğindeki konumunu tahkim etmiştir.[18]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesinde 19 HK 1068 numarada kayıtlı olan bu yazma, Arapça olup bozuk nesih hatla yazılmıştır. II+157 varaktan oluşan nüshada her sayfada 19 satır yer almaktadır. Nüsha, 693/1293 senesinde Yusuf b. Dâvûd tarafından istinsah edilmiştir. Eserin başka yazma nüshaları farklı kütüphanelerde de bulunmaktadır.[19] Beyrut'ta basılmış, makalelere ve tezlere konu olmuştur.[20]

---

[18] Murteza Bedir, "Takvîmü'l-Edille", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/493-494.

[19] Bazı yazma nüshalar için bk. Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 661; Köprülü Ktp., Fazıl Ahmet Paşa, nr. 534; Bursa İnebey Ktp., Hüseyin Çelebi, nr. 420.

[20] Hakkı Aydın, *Cassâs'ın Kitâbü Usûli'l-Fıkh'ı ile Debûsî'nin Takvîmü'l-Edille'sinin Karşılaştırmalı Olarak Tanıtılması* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1985); Muhammet Masum Vanlıoğlu, *İlk Dönem Hanefî Hukukçularından Ebû Zeyd Debûsî ve Takvîmü'l-Edille İsimli Kitabının Edisyon Kritiği* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997); Ebû Zeyd ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille fî Usûli'l-fıkh*, thk. Halîl el-Meys (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2001); Abdullah Durmuş, *Takvîmü'l-Edille Adlı Eseri Çerçevesinde Debûsî'de Naslar Dışındaki Şer'î Deliller* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000); Enes Topgül, "Ebû Zeyd ed-Debûsî'nin Sünnet/Hadis Anlayışı: *Takvîmü'l-edille* Çerçevesinde Bir İnceleme", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 17 (2011), 75–104; Beyza Önal, *Debûsî ve Sem'ânî'de Âhâd Haber (Takvîmü'l-Edille ve Kavâti'u'l-Edille Çerçevesinde)* (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016); Abdullah Kavalcıoğlu, "Debûsî ve Semerkandî'nin Fıkıh Usulünde 'Kapalı Lafızlar' Konusuna Yaklaşımları ve Görüşlerinin Mukayesesi = *Dabusî and Samarqandî's Approach to the Subject of 'Covered Speech' in Usûl al-Fıqh and Its Comparisons*", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat*

1.1.5. Suğdî (ö. 461/1068)

Tam adı Ebü'l-Hasen Rüknülislâm Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed es-Suğdî'dir. 398/1008 senesinde Semerkant yakınlarındaki Suğd bölgesinde doğmuş, nisbesini de buradan almıştır. Hocaları arasında Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Kefînî yer alır. Öğrencileri arasında Serahsî ve Osman b. İbrâhim el-Fadlî el-Buhârî gibi önemli isimler bulunmaktadır. Hadis rivayetinde bulunduğu İbrâhim b. Selm el-Buhârî ve fıkhî meseleleri müzakere ettiği Şemsüleimme el-Halvânî ile de yakın ilmî ilişkiler kurmuştur. Kadı Hasan el-Mâtürîdî ve Seyyid Ebû Şücâ' el-Alevî ile verdiği fetvalar, kendi döneminde hüküm ifade eden bir hüviyet taşımıştır. Bey' bi'l-vefâ akdine dair görüşleri, İslâm hukuk tarihinde müessir olmuştur. Leknevî'ye göre Suğdî, devrin "şeyhülislâm" unvanıyla anılan büyük fakihlerindendir. Buhara'da kadılık yapmış, ders ve fetva vermiştir. 461 (1068) senesinde vefat etmiş ve aynı şehirde defnedilmiştir.[21]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *en-Nütef fi'l-Fetâvâ*, *Şerhu's-Siyeri'l-Kebîr*, *Şerhu Edebi'l-Kâdî* ve *Fevâ'id*.

en-Nütef fi'l-Fetâvâ

Eser; yargı, fetva ve tedris sahasında sağladığı faydalarla temayüz etmiştir. Fıkıh hükümlerini soyut ve veciz bir üslup ile ele alması bakımından da mühimdir.

Fakültesi Dergisi = Journal of the Faculty of Divinity 5/1 (2018), 61–85; Mehmet Ümütli, "Hicrî V. Asır Hanefî Fıkıh Usulü Çevresinin Nesih Algısı – (Debûsî Örneği) = *The Perception of Abrogation of the Circle of Hanafi's Usûl al-Fiqh in the Fifth Century of Hegra – (al-Dabûsî Example)*", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi = Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 6/11 (2019), 147–168; Ramazan Çöklü, "Debûsî'nin Hanefî Fıkıh Usulünün Gelişimine Katkısı Üzerine Bir İnceleme: Hanefî Fıkıh Usulü Düşüncesinde Mecazın Umumiliği ile Müşterekin Umumiliği Meselelerinin Kökenlerine Genel Bir Bakış", *Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Bildiri Tam Metin Kitabı (İzmir: 2022), 1/1–8; Abdullah Erdem, *Ebû'l-Muzaffer es-Sem'ânî'nin Debûsî'ye Yönelttiği Tenkitlerin Fıkıh Usulü Açısından Tahlili* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022); Abdullah Kavalcıoğlu, *Debûsî'nin Takvîmü'l-Edille'siyle Semerkandî'nin Mîzânü'l-Usûl'ünün Benzerlik ve Farklılıkları* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023); Muhammet Ali Çağlar – Mustafa Serdar Özcan, "*El-Envâr fî Usûli'l-Fıkh* ve *Muhtasaru Takvîmi'l-Edille* Eserlerinde Aidiyet Problemi ve Nüshaların İncelenmesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 25/1 (Mart 2025), 713–745.

[21] Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed el-Kureşî, *el Cevâhirü'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, ed. Abdülfettah Muhammed el-Hulv (Kahire: İsa el-Babi el-Halebi, 1979), 2/567; İbn Kutluboğa Ebü'l-'Adl Zeynüddîn Kasım b. Kutluboğa b. Abdullah İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, ed. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf (Dımaşk: Darü'l-Kâlem, 1992), 1/43; Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye* (Kahire, 1324), 121; Hayreddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melayin, 1992), 4/279; Selahaddin Abdüllatif en-Nahi, "Suğdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/474-475; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2018), 55.

Konular, genel kaideler altında kanun maddesi üslubunda işlenmiş, diğer mezhepler ile selef ulemâsının görüşlerine de yer verilmiştir. Hükümlerin delilleri ise çoğunlukla zikredilmemiştir. *Fetâvâ Kadıhan*'a, İbn Nüceym'in *el-Bahrü'r-râik*'ine ve İbnü'l-Hümâm'ın *Fethu'l-kadir*'ine sıkça kaynaklık etmesi, eserinin Hanefî literatüründeki ehemmiyetini ortaya koymaktadır.[22] Selahaddin Abdüllatîf en-Nâhî tarafından neşredilmiştir.[23]

Eserin dili Arapçadır. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4483 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Rebiülâhir 1065/1654 tarihinde Muhammed b. Hasan Kefevî tarafından istinsah edilmiştir. 23 satırlı ve II+268 varaktır. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmış, 1b-2a varaklarındaki cetveller yaldızlıdır. Diğer sayfalardaki cetveller ise kırmızı renktedir. Eser, "*Kitâbü'l-Miyâh*" bölümüyle başlamakta ve "*Kitâbü's-Sebk*" ile sona ermektedir. Çorum'da 19 HK 1381 demirbaş numaralı bir nüshası daha bulunan yazmanın diğer çeşitli kütüphanelerde de birçok nüshası mevcuttur.[24]

1.1.6. Serahsî, Şemsüleimme (ö. 483/1090)

Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, IV./X. ve V./XI. yüzyıllarda yaşamış önde gelen Hanefî fakihlerinden biridir. Doğum yeri Serahs olan Serahsî, tahsilini dönemin ilim merkezi olan Buhara'da tamamlamıştır. Halvânî, Suğdî ve Bezzâz gibi devrin seçkin âlimlerinden ders alarak fıkıh ilminde derinleştirmiştir. Hanefî mezhebinin temel kaynakları üzerine yaptığı çalışmalar ve hukuka dair eleştirel yaklaşımıyla tanınmıştır. Karahanlılar döneminde yaklaşık on beş yıl süren bir hapis hayatı yaşamıştır. Bu müddette eserlerini talebelerine dikte ederek telif faaliyetini sürdürmüştür. Hürriyetine kavuştuktan sonra Mergînân'a yerleşmiş ve ömrünün son yıllarını burada geçirmiştir. Kesin olmamakla birlikte, kuvvetli rivayete göre 483/1090 senesinde vefat etmiştir.[25]

---

[22] Nahi, "Suğdî", 37/474.

[23] Ebü'l-Hasan es-Suğdî, *en-Nütef fi'l-Fetâvâ*, nşr. Selahaddin Abdüllatif en-Nâhî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984).

[24] Bazı yazma nüshalar için bk. Beyazıt Ktp., Veliyüddin Efendi, nr. 1375; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 1177; Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, nr. 229.

[25] İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 1/52; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 158; Muhammed Hamîdullah, "Serahsî, Şemsüleimme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/544-547; Mehmet Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 2017), 126; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 59.

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *el-Mebsût*, *el-Usûl (Usûlü's-Serahsî), Şerhu's-Siyeri'l-kebîr*, *Şerhu Ziyâdâti'z-Ziyâdât*, *Şerhu'l-Câmi'i's-sagîr*, *Şerhu'l-Hiyel*, *Şerhu'l-Kesb*, *Şerhu'l-Hayz*.

el-Mebsût

Serahsî, yaklaşık on beş yıl süren hapis hayatı boyunca bu eseri talebelerine dikte ederek telif etmiştir. Çalışma, Hâkim eş-Şehîd'in *el-Kâfî* adlı muhtasarı esas alır ve Hanefî mezhebinin temel meselelerini mufassal biçimde işler. Fıkhî hükümleri aktarırken yalnız neticelere değil, bu hükümlerin illeti ve gayesine de temas etmiştir. Mezhep içi görüşleri ele almış, diğer mezheplerin ictihadlarını da zikretmiştir. İmam Şâfiî'nin görüşleriyle mukayeseler yapmıştır. Serahsî, sade ve açık bir üslup kullanarak hem hükmü hem de hükmün dayandığı ilmî zemini ortaya koymayı hedeflemiştir. Dönemin ilim anlayışına getirdiği tenkitler ve meseleleri sistemli şekilde ele alışı, *el-Mebsût*'u Hanefî fıkıh geleneğinde önemli bir konuma taşımıştır. Yazma nüshalar, eserin 466-479 (1073-1086) yılları arasında telif edildiğini göstermektedir.[26] Eser birçok kez basılmıştır.[27]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesinde 19 HK 4215 numarada kayıtlı olan bu yazma, Arapça olarak kaleme alınmıştır. 146 varak ve 29 satırdan oluşan eserde söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Başı ve sonu eksik, yer yer rutubet lekeleri nedeniyle yazılar silinmeye başlamıştır. Eserin farklı kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası bulunmaktadır.[28]

Şerhu's-Siyeri'l-kebîr

Serahsî'nin devletler umumi hukukuna dair kaleme aldığı kapsamlı eserlerinden biri, Şeybânî'nin *es-Siyerü'l-kebîr* adlı metni üzerine yazdığı bu şerhtir. Müellif, esere hapis hayatının son aylarında başlamış, son bölümünü ise Mergînân'da on gün gibi kısa bir sürede tamamlamıştır. Savaş, barış, antlaşmalar ve gayrimüslimlerle ilişkiler gibi konuları ele alır. İslâm devletler hukuku alanında klasik literatürdeki mühim metinlerden biri sayılır. Bu yönüyle hem fıkhî hem siyâsî

[26] Hamîdullah, "Serahsî, Şemsüleimme", 36/546.; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 59.
[27] Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsî, *el-Mebsût* (Kahire: Matba'atü's-Sa'âde, 1324-1331).
[28] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yeni cami, nr. 543; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 1021; Kayseri Ktp., Raşid Efendi, nr. 270/3.

meseleleri ele alan nadir eserlerdendir.[29] Mehmed Münib Ayıntabi tarafından Osmanlı Türkçesine,[30] İbrahim Sarmış ile M. Sait Şimşek tarafından Türkçeye tercüme edilen çalışma[31] Selâhaddin el-Müneccid tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir.[32]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesinde 19 HK 1331 numarada kayıtlı olan bu yazma, Arapça olup nesih hatla istinsah edilmiştir. 362 varak hacmindeki nüshada her sayfada 33 satır yer almaktadır. Rebiülâhir 1132/1719 tarihinde Muhammed b. Latîf tarafından istinsah edilmiştir. Baş kısmında dört varaklık bir fihrist bulunmaktadır. Eserin farklı kütüphanelerde de başka yazma nüshaları mevcuttur.[33]

1.1.7. Pezdevî (ö. 486/1089)

Tam adı Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm el-Pezdevî'dir. 400/1010 yılı civarında Pezde'de doğmuştur. İlk eğitimini Mâturîdî'nin öğrencisi olan dedesi ve babasından almıştır. En önemli hocası Şemsüleimme el-Halvânî'dir. Eserlerindeki üslubun zorluğu sebebiyle 'Ebü'l-Usr' olarak tanınmıştır. Kardeşi Abdilkerîm el-Pezdevî ise sade diliyle 'Ebü'l-Yüsr' künyesini almıştır. Pezdevî, Buhara ve Semerkand'da ders vermiş ve kadılık yapmıştır. Mâverâünnehir bölgesindeki Hanefî fıkıh okulunun önde gelen isimlerindendir. Öğrencileri arasında Alâeddin es-Semerkandî, Ebü'l-Meâlî Ziyâd b. İlyâs ve Ebû Saîd el-Herevî yer alır. Fahrü'l-İslâm Pezdevî, 5 Recep 482 (13 Eylül 1089) tarihinde Kiş'te vefat etmiş, Semerkand'a defnedilmiştir.[34]

---

[29] Hamîdullah, "Serahsî, Şemsüleimme", 36/546; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 59-60.

[30] Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme es-Serahsî, *Tercüme-i Şerh-i Siyeri'l-Kebîr*, trc. Mehmed Münîb Ayıntâbî (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1241); Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme es-Serahsî, *Şerhu's-Siyeri'l-Kebîr*, thk. Selâhaddin el-Müneccid (Kahire: Matbaatu Mısr, 1958–1960).

[31] Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme es-Serahsî, *Şerhu's-Siyeri'l-Kebîr = İslam Savaş Hukuku*, çev. İbrahim Sarmış-M. Sait Şimşek (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021-2023).

[32] Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme es-Serahsî, *Şerhu's-Siyeri'l-Kebîr*, thk. Selâhaddin el-Müneccid (Kahire: Câmiatü'd-Devli'l-'Arabiyye, 1971).

[33] Bazı yazma eserler için bk. Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 495; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 866; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 765.

[34] Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed Kureşî, *el Cevâhirü'l-mudıyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*, ed. Abdülfettah Muhammed el-Hulv (Kahire: İsa el-Babi el-Halebi, 1979), 2/594; İbn Kutluboğa Ebü'l-'Adl Zeynüddîn Kasım b. Kutluboğa b. Abdullah İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, ed. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf (Dımaşk: Darü'l-Kâlem, 1992), 1/41; Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l Hanefiyye* (Kahire, 1324), 124; Murteza Bedir - Ferhat Koca, "Pezdevî, Ebü'l-Usr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/264-266; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2018), 57.

Müellifin fıkıh, fıkıh usulü, kelam ve tefsir gibi alanlarında eserleri bulunmaktadır. Bu eserlerin fıkıh ve usul alanında olanları şunlardır: *Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber, Kitâbü'l-Mebsût fi'l-fetâvâ, Şerhu'l-Câmi'i's-sagîr, Şerhu Ziyâdâti'z-Ziyâdât.*

Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl (Usûlü'l-Pezdevî)

Kütüphane kayıtlarında ve literatürde daha çok *Kenzü'l-vusûl* adıyla anılan eserin bu ismi, geç bir dönemde ortaya çıkmıştır. Hanefî metoduna göre telif edilen en gelişmiş eserlerden biridir. Hanefî fıkıh usulünün teşekkülünden itibaren ortaya konan eserler ve usul geleneği bu çalışmada sistemli bir yapıya kavuşturulmuş ve geliştirilmiştir. Bu yönüyle sonraki dönem literatürü için mühim bir kaynak olmuştur. Kitap, sünnet, icmâ ve kıyas olmak üzere dört ana bölümden oluşur. Her bölüm kendi içinde dört alt başlığa ayrılmıştır. Eser üzerine çok sayıda şerh ve ihtisar kaleme alınmış, hadisleri tahric edilmiş ve medrese müfredatının temel kaynakları arasında yer almıştır.[35] Tahkik edilip neşredilmiştir.[36]

Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 4389 demirbaş numarası ile kayıtlı eserin bir nüshası daha bulunmaktadır.[37] Söz başları kırmızı renkli yazılmış olup içerisinde Ahmet Feyzi'ye ait vakıf mührü bulunmaktadır. Bazı sayfa kenarlarında açıklamalara yer verilmiştir. Arapça yazılmış olan eser 13 satır ve 303 varaktan oluşmaktadır. Çeşitli kütüphanelerde başka nüshaları bulunmaktadır.[38]

1.1.8. Simnânî (ö. 493/1100)

Asıl adı Ali b. Muhammed er-Rahbî olan Simnânî, Rahbe bölgesinde doğmuştur. Eğitimini Bağdat'ta tamamlamış olup fıkıh alanında Kâdılkudât Ebu Abdullah ed-Dâmeğânî'den, kelâm ve usûl alanlarında ise Ebu Ali b. Velîd'den ders almıştır. Nizâmülmülk'ün himayesinde yer alarak Bağdat'ta maaşlı görev almış, dönemin ilim ve devlet çevrelerinde tanınan bir isim olmuştur. Vefat tarihi hususunda

[35] Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.), 1/112-113, 553, 563, 568; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/693; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 57; Bedir - Koca, "Pezdevî, Ebü'l-Usr", 34/264-266.

[36] Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed b. el-Hüseyin b. Abdilkerîm el-Pezdevî, *Kenzü'l-vusûl ilâ ma'rifeti'l-usûl (Usûlü'l-Pezdevî)*, thk. Saîd Bekdaş (Beyrut-Medine: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye – Dârü's-Sirâc, 1436/2014).

[37] Diğer nüsha 19 HK 1583 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Kütüphane kayıtlarında 19 HK 4109 demirbaş numarası ile kayıtlı üçüncü bir nüsha daha bulunmaktadır. Ancak eser Abdülazîz el-Buhârî'nin *Usulü'l-Pezdevi*'si üzerine yazmış olduğu *Keşfu'l-esrâr* adlı şerhtir. Kütüphane katolog kaydı yanlıştır.

[38] Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 562; Süleymaniye Ktp., Yeni Medrese, nr. 75; Ragıp Paşa Ktp., Ragıp Paşa, nr. 364.

kaynaklar arasında ihtilaf bulunmaktadır. Kimi kaynaklarda 493 kimi kaynaklarda ise 499 olarak zikredilmiştir.[39]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Ravzatü'l-Kudât ve Tarîku'n-Necât*, *Kenzü'l-'Ulemâ ve'l-Müte'allimîn fî 'İlmi'ş-Şurût*, *et-Teşvîk ilâ'l-'Ulûm ve'l-Buhûs 'an Hakîkati'l-Ma'lûm*, *Şerhu't-Teşvîk ilâ'l-'Ulûm*, *el-Meseletü'n-Nizâmiyye fi'l-Eşribet ve Ahkâmihâ*, *Sirâcü'l-Musallî*, *'Urvetü'l-Vüskâ.*

Sirâcü'l-Musallî ve Bedru'l-Mübtedî

Namaz ahkâmını ele alan müstakil bir risaledir.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1490/4 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu nüsha Arapçadır. Eser, 1120/1708 senesinde Hasan b. Mahmud tarafından istinsah edilmiştir. 34b-52b varakları arasında yer alan eserde satır sayısı on yedidir. Yazmanın zahriyesinde aynı konuya ait başka metinler de yer almaktadır. Bu nüsha dışında Çorum'da 11 adet daha yazma nüshası bulunmaktadır.[40] eserin diğer kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları mevcuttur.[41]

1.1.9. Ebû Şücâ' el-İsfahânî (ö. 500/1106'dan sonra)

434 senesinde Basra'da dünyaya gelen Ebû Şücâ' el-İsfahânî aslen İsfahanlıdır. Kaynaklarda eğitim hayatına dair bir bilgi yer almamaktadır. Kırk yıldan fazla Basra'da Şafiî fıkhı okutmuştur. Ebû Şücâ'nın 500 senesinde hayatta olduğu yönünde bir rivayet bulunmakla birlikte vefat tarihi bilinmemektedir.[42]

Ebû Şücâ' el-İsfahânî'nin *el-Muhtasar* ve *Şerhu'l-İknâ* olmak üzerek tespit edilebilen iki eseri bulunmaktadır.

Gâyetü'l-İhtisâr (el-Muhtasar)

Ebû Şücâ' el-İsfahânî, *el-Muhtasar* adlı eserinde Şafiî fıkhını özetlemiştir. Küçük hacimli olan bu kitap, "*et-Takrîb fi'l-fıkh*" ve "*Gâyetü'l-ihtisâr*" adlarıyla da

[39] Halime Çınar, *Simnânî'nin "Ravzatü'l-Kudât" Adlı Eseri ve Hanefî Edebü'l-Kâdî Literatüründeki Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017).
[40] Bu nüshalar şunlardır: 19 HK 4333/1, 19 HK 12987/2, 19 HK 487/7, 19 HK 4279/1, 19 HK 12992/1, 19 HK 4353/1, 19 HK 4321/1, 19 HK 3785/2, 19 HK 35850/1, 19 HK 1453/1 ve 19 HK 12993/2.
[41] Bazı yazma nüshalar için bk. Amasya Beyazıt Ktp., Amasya Beyazıt, nr. 1138/15; Manisa Ktp., Akhisar Zeynelzade, nr. 5863; Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, nr. 3073/1.
[42] Muhsin Koçak, "Ebû Şücâ' el-İsfahânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/235-236.

bilinmektedir. İlk bölümü taharet, son bölümü ise ıtk konusuna ayrılmış olan eser, toplam 16 kitaptan oluşur ve kitap-fasıl düzeninde kaleme alınmıştır. Fıkıh tahsiline başlangıç seviyesinde tertip edilmiş olması sebebiyle, vaz'î hükümlere dair ıstılahlara daha sınırlı ölçüde yer verilmiştir. Eser İstanbul'da basılmıştır.[43] Türkçeye de tercüme edilmiştir.[44]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde tek nüsha olan eser 1556/2 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Nüshanın zahriyesinde eser adı *"Gâyetü'l-İhtisar ve Nihâyeti'l-İcaz*" yazmaktadır. Yazmanın 18a-42b varak aralığında yer almaktadır. Satır sayısı 21'dir. Arapça olan eserde kitap başlıkları kırmızı, fasıl başlıkları ise sarı renkle vurgulanmıştır. Eserin diğer kütüphanelerde yazma nüshası bulunmaktadır.[45]

1.1.10. Sadrüşşehîd (ö. 536/1141)

Ebû'l-Me'âlî Burhâneddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdülazîz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî, VI/XII. yüzyılın ortalarında Merginân'da dünyaya gelmiştir. Fıkıh ve usûlde temayüz etmiş Burhân ailesine mensuptur. İlk tahsilini babası Sadru's-Saîd Tâceddîn Ahmed ve amcası Sadru'ş-Şehîd Hüsâmeddîn Ömer'den almış, ardından devrin meşhur fakihlerinden ders görmüştür. Büyük dedesi Burhâneddîn el-Kebîr'in tesis ettiği ilmî miras içinde yetişmiş, bu geleneği tedris ve fetva faaliyetleriyle devam ettirmiştir. Buhârâ başta olmak üzere muhtelif beldelerde ilmî hizmetlerde bulunmuş, fıkhın çeşitli bablarına dair eserler telif etmiş ve birçok talebe yetiştirmiştir. Kaynaklarda ictihâd kudretiyle tanındığı ve Hanefî fukahâsı arasında saygın bir konumunun olduğu belirtilir. 616/1219 senesinde vefat etmiştir.[46]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *el-Muhîtü'l-Burhânî*, *ez-Zâhiratu'l-Fetâvâ*, *Tetimmetü'l-Fetâvâ*, *el-Vecîz fi'l-Fetâvâ*, *Nisâbu'l-Fukahâ*, *Şerhu'l-Câmi'i's-Sagîr*, *Şerhu'l-Câmi'i'l-Kebîr*, *Şerhu'z-Ziyâdât*, *el-Fetâvâ*,

[43] Ebû Şüca' el-İsfahani, *Gayetü'l-ihtisar ev et-takrib* (İstanbul: Hâşimî Yayınevi, 2014).
[44] Ahmed b. el-Hüseyin b. Ahmed Ebû Şüca' el-İsfahani, *Gayetü'l-ihtisar ve tercümesi: Delilleriyle büyük Şafiî ilmihali*, çev. Nizameddin Ersöz (İstanbul: Ravza Yayınları, 2005).
[45] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Halid Efendi, nr. 90; Köprülü Ktp., Hacı Ahmed Paşa, nr. 99-001; Bursa İnebey Ktp., Genel, nr. 1154/3.
[46] İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 1/46; Ahmed Taşköprîzâde, *Miftâh* (Beyrut: Darü'll-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.), 2/277; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l Hanefiyye*, 149; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/783; Ahmet Özel, "Sadrüşşehîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/425-427; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 65.

el-Vâkı'ât, *et-Tecrîdü'l-Burhânî*, *et-Tarîkatü'l-Burhânîyye*, *el-Hanafiyye fi'l-Furû'* ve Hassâf'ın *Edebü'l-Kâdî* adlı eserine yazdığı şerh.

el-Muhîtü'l-Burhânî

Hanefî fıkhının en kapsamlı ve muteber eserlerinden biridir. İmam Muhammed'in *Zâhiru'r-rivâye* külliyatında yer alan *el-Mebsût, el-Câmiu's-Sağîr, el-Câmiu'l-Kebîr, es-Siyeru's-Sağîr, es-Siyeru'l-Kebîr* ve *ez-Ziyâdât* adlı altı temel eseri esas alır. Müellif; bu kaynaklardaki hükümleri diğer eserlerden aldığı meselelerle birleştirir. Meseleleri delilleriyle birlikte sunar. Belirli bir metnin şerhi olmayıp tertip ve konu seçiminde müstakil bir yöntem izler. Düzenli tasnifiyle fıkhî bir külliyat hüviyeti kazanmıştır. Zengin muhtevası sebebiyle *"Muhît"* adını almıştır. Eserde önceki ulemânın içtihatları esas alınır, aynı zamanda müellifin dönemindeki ilmî birikim ve tasnif anlayışı da yansıtılır.[47] Eser tahkik edilip yayımlanmıştır.[48]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde kayıtlı olup 192 varak, 23 satırdan oluşmaktadır. Arapça, nesih kırması hatla ve mensur olarak 1001 senesinde Edirne'de istinsah edilmiştir. *Kitâbü'l-İkrâr*'dan başlayıp *Kitâbü'l-Vekâle*'nin sonuna kadar gelmektedir. Son bölümde yer alan yazı karakteri önceki kısımlardan farklıdır. Eserin başka bir müstensih tarafından tamamlanması muhtemeldir. Çorum'da üç farklı nüshası daha mevcut olup bunlar 19 HK 1377, 19 HK 4166 ve 19 HK 1325 demirbaş numaralarıyla kayıtlıdır. Eserin diğer kütüphanelerde de birkaç yazma nüshası bulunmaktadır.[49]

Şerhu Edebü'l-Kâdî

Ebû Bekr Ahmed b. Ömer el-Hassâf'ın, kadıların görev esnasında riayet etmeleri gereken usûl ve kaideleri konu alan *Edebü'l-Kâdî* adlı eserine yazılmış bu şerh, muhakeme adabına dair literatürde mühim bir konuma sahiptir. Fıkhî tatbikat açısından esas kabul edilen metin, şerhte tafsilatlı biçimde izah edilmiştir. İlk olarak 1397/1977'de Muhyî Hilâl Serhân tarafından dört cilt hâlinde Bağdat'ta neşredilmiş,[50]

[47] İbrahim Aydoğan, *İbn Mâze'nin el-Muhîtu'l-Burhânî Adlı Eserindeki Mahzarlar ve Siciller* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 11-17.
[48] Burhanuddin Ebu'l-Meâli Mahmud b. Sadru'ş-Şeria ibn Mâze el-Buhârî, *El-Muhîtu'l-Burhânî*, thk. Naim Eşref Nur Ahmed (Pakistan: İdaretü'l-Kur'an ve'l-Ulumi'l-İslamiyye, 2004).
[49] Bu yazma nüshalar için bk. Ragıp Paşa Ktp., Ragıp Paşa, nr. 639, 640, 641, 642.
[50] Ebû'l-Me'âlî Burhâneddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdülazîz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî, *Şerhu Edebi'l-kâdî*, thk. Muhyî Hilâl es-Serhân (Bağdat: Vizâretü'l-Evkâf, 1977/1397).

1414/1994'te ise Ebü'l-Vefâ el-Efgânî ile Ebû Bekir Muhammed el-Hâşimî tarafından tek cilt olarak Beyrut'ta yeniden basılmıştır.[51]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesinde 19 HK 1326 numarada kayıtlı olan bu yazma, Arapça olarak ta'lîk hatla kaleme alınmıştır. 203 varaktan oluşmakta olup her sayfada 35 satır yer almaktadır. Eserin farklı kütüphanelerde başka yazma nüshaları da bulunmaktadır.[52]

el-Câmi'u's-sagîr

İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin aynı adlı eseriyle karışmaması için, Sadrüşşehîd'in kaleme aldığı bu metin kaynaklarda genellikle *Câmi'u's-Sadri'ş-Şehîd* adıyla zikredilmiştir. Hanefî fıkıh geleneğinde muteber kabul edilen eser, ilmî çevrelerde şerh ve haşiye çalışmalarına konu olmuştur. Ömer b. Abdülkerîm el-Versekî ve Alâeddin es-Semerkandî gibi önde gelen fakihler tarafından şerhedilmiştir.[53] Beyrut'ta tahkik edilip yayımlanmıştır.[54]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesinde 19 HK 4236 numarada kayıtlı olan bu yazma, Arapça olarak nesih hatla yazılmıştır. 161 varaktan oluşan eserde her sayfada 17 satır yer almaktadır. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmış olup metin yer yer haşiyelidir. Eserin farklı kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır.[55]

---

[51] Ebû'l-Me'âlî Burhâneddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdülazîz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî, *Şerhu Edebi'l-kâdî*, thk. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî - Ebû Bekir Muhammed el-Hâşimî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994/1414).

[52] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 400; Beyazıt Ktp., Beyazıt, nr. B2798; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 325.

[53] Özel, "Sadrüşşehîd", 35/427.

[54] Ebû Hafs Hüsamüddin Ömer b. Abdülaziz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî (Sadrüşşehid), *Şerhu'l-Câmii's-sağîr alâ Kitâbi "el-Câmii's-sağîr" li'l-İmâm Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî*, thk. Salah Avvad Cum'a Abdullah el-Kubeysî, Hamis Dehhâm Mudan ez-Zevbeî, Hatem Abdullah Şeviş el-İsâvî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2020/1442).

[55] Bazı yazma nüshalar için bk. Bursa İnebey Ktp., Hüseyin Çelebi, nr. 291; Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 1548; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 297.

Umdetü'l-müftî ve'l-müsteftî

Klasik Hanefî fıkıh tertibine muvafık şekilde düzenlenen bu eser, fetva usulü esas alınarak telif edilmiştir. Kaynaklarda *'Umdetü'l-Fetâvâ* adıyla da zikredilmektedir.[56] Eser yüksek lisans tezi olarak çalışılmış ve tahkik edilmiştir.[57]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesinde 19 HK 1704 numarada kayıtlı olan bu yazma, Arapça olup nesih hatla istinsah edilmiştir. 168 varaktan oluşan metinde her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazı varaklarda rutubet lekeleri mevcuttur. 782 senesinde Süleyman b. Ahmed tarafından istinsah edilmiştir. Eserin başka yazma nüshaları da farklı kütüphanelerde bulunmaktadır.[58]

1.1.11. Necmeddin en-Nesefî (ö. 537/1142)

Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî, 461/1068-69 senesinde Buhara'ya yakın Nesef'te doğmuştur. İlk tahsilini burada tamamlamış, hadis, fıkıh, kelâm ve tefsir gibi ilimlerde temayüz ederek Karahanlılar devrinin önde gelen âlimlerinden olmuştur. Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî, Ebü'l-Muîn en-Nesefî ve Hasan b. Abdülmelik en-Nesefî gibi hocalardan ders almış, "*Ta'dâdü şüyûhi 'Ömer*" adlı eserinde yaklaşık beş yüz elli hocasını kaydetmiştir. Talebeleri arasında el-Hidâye müellifi el-Mergînânî ve el-Kâsânî gibi önemli fakihler yer almıştır. Güçlü hafızası ve geniş ilmî birikimiyle tanınan Nesefî, "Müftî's-sekaleyn" ve "Hâfız" unvanlarıyla da anılmış, 12 Cemâziyelevvel 537/3 Aralık 1142 tarihinde Semerkant'ta vefat etmiştir.[59]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *el-Manzûmetü'n-Nesefiyye*, *Tılbetü't-talebe fi'l-ıstılâhâti'l-fikhiyye*, *Tuhfetü'l-mülûk*, *Fetâvâ Necmiddîn*, *Şerhu Medâri'l-usûl*, *Zelletü'l-kârî*, *Minhâcü'd-dirâye fi'l-fürû'*, *Nazmü'l-*

[56] Özel, "Sadrüşşehîd", 35/427.
[57] Hüseyin Aydın, *Sadrüşşehîd Hüsameddin Ömer b. Abdülaziz el-Buhârî'nin "Umdetü'l-Müftî" Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).
[58] Bazı yazma nüshalar için bk. Beyazıt Ktp., Veliyüddin Efendi, nr. V1551/1; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1035/2; Süleymaniye Ktp. Carullah, nr. 933.
[59] Kureşî, *el Cevâhirü'l-mudıyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*, 2/557-560; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 1/47; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l Hanefiyye*, 149; Hayreddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melayin, 1992), 5/222; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 2/304; Ayşe Hümeyra Aslantürk, "Nesefî, Necmeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/571-573; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 66-68.

Câmi'i's-sagîr, *Kalâ'idü'l-ferâ'id fî şerhi Kaydi'l-evâbid*, *Kaydü'l-evâbid*, *Hasrü'l-mesâ'il ve kasrü'd-delâ'il*, *ed-Dâ'ir fi'l-fıkh*, *Fetâvâ'n-Nesefiyye*.[60]

el-Manzûmetü'n-Nesefiyye

Nazmü'l-hilâfiyyât, İslâm hukuk geleneğinde manzum olarak yazılmış en erken hilâfiyat örneklerinden biri kabul edilir. 14 Safer 504/1 Eylül 1110 tarihinde tamamlanan eser 2666 beyitten oluşmaktadır. On bölüm hâlinde tertip edilen metinde Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Muhammed b. Hasan, Züfer, İmam Şâfiî ve Mâlik b. Enes'in görüş ayrılıkları sistemli biçimde ele alınmıştır. *Manzûmetü'l-hilâfiyyât* ve *el-Mu'tekad fi'l-hilâf* adlarıyla da bilinen eserde mezhep içi ve mezhepler arası ihtilaflar klasik fıkıh bahisleri çerçevesinde incelenmiştir. Ahmed b. Hanbel'in görüşlerine ise yer verilmemiştir. Medrese eğitiminde uzun süre temel metin olarak okutulmuştur. Pek çok şerh, ihtisar ve tercümeye konu olmuştur. Müellifin kendi şerhi *Hasrü'l-mesâ'il ve kasrü'd-delâ'il* dışında, Alâeddin el-Üsmendî'nin *Muhtelefü'r-rivâye*, Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin *el-Müstasfâ* ve *el-Musaffâ'*sı, Zevzenî'nin *Mülteka'l-bihâr* ile Dihkân en-Nesefî'nin şerhi gibi çalışmalar literatürde yer almaktadır. 1331-32 yıllarında İbrâhim b. Mustafa tarafından yapılan Oğuz Türkçesi tercümesi, Türk dili tarihi bakımından önem taşımaktadır. İbnü'ş-Şıhne ve el-Lahmî gibi bazı âlimler ise Ahmed b. Hanbel'e ait görüşleri de ekleyerek muhtasar nüshalar hazırlamıştır.[61] Hasan Özer tarafından tahkik edilen eser İstanbul ve Beyrut'ta basılmıştır.[62]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4285 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Arapça kaleme alınmıştır. 149 varak ve 9 satırdan oluşmakta olup suyolu filigranlı kâğıda nestalik hatla istinsah edilmiştir. 1161 (1748) senesinde Beyazıt Medresesi'nde İsmail b. Ahmed tarafından istinsah edilen bu nüshanın ilk yedi varağında fihrist bulunmaktadır. Çorum'da 19 HK 4369 ve 19 HK 4327 demirbaş numaralı iki nüshası daha bulunan bu eserin diğer kütüphanelerde de pek çok yazma nüshası bulunmaktadır.[63]

---

[60] *Fetâvâ'n-Nesefiyye* adlı eserin müstakil bir eser olduğu konusunda kesinlik bulunmamaktadır.

[61] Ferhat Koca, "el-Manzûmetü'n-Nesefiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/34-35; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 67.

[62] Ebü'l-Hafs Necmeddin Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî, *el-Manzûme fi'l-hilâfiyyât*, thk. Hasan Özer (Beyrut: Müessetü'r-Reyyân, 2010); Ebü'l-Hafs Necmeddin Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî, *el-Manzûme fi'l-hilâfiyyât*, thk. Hasan Özer (İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 1431/2010).

[63] Bazı yazma nüshalar için bk. Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 581; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1006; Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 1885.

Zelletü'l-kârî

Bu risâle; Kur'an okunuşu sırasında ortaya çıkan hataları ve bunlara dair fıkhî değerlendirmeleri ele alır. Hacim olarak birkaç varaktan ibarettir. Necati Hanay tarafından tahkik edilmiştir.[64]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 5452 numaralı kayıtta bulunan bu yazma, Arapça kaleme alınmıştır. 102b–105b varakları arasında her sayfada 19 satırla yer alır. Yazmada söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Müellifin ismi dibâcede "Ahmed" olarak geçmektedir. Eserin yazma nüshaları diğer kütüphanelerde de bulunmaktadır.[65]

1.1.12. Kirmânî, Rükneddin (ö. 543/1149)

Ebü'l-Fazl Rüknüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Emîrveyh el-Kirmânî, 457 yılının Şevval ayında (Eylül 1065) Kirman'da doğmuştur. İlk eğitimini babasından almıştır. Ardından Merv'e giderek burada Muhammed b. Hüseyin el-Ersâbendî ve Ubeydullah b. Muhammed b. Erdeşîr el-Hişâmî gibi âlimlerin ders halkalarına katılmıştır. Hanefî mezhebinin Horasan'daki önde gelen temsilcilerinden biri olmuş, hadis ve fıkıh alanlarındaki birikimiyle tanınmıştır. Pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Talebeleri arasında biyografi yazarı Abdülkerîm es-Sem'ânî'nin yanı sıra Tâceddin Abdülgafûr el-Kerderî, Muhammed b. Yûsuf es-Semerkandî, Muhammed b. Abdürreşîd el-Kirmânî ve Ömer b. Abdülkerîm el-Versekî gibi isimler yer alır. Horasan ve Irak bölgelerinde ilmî etkisiyle tanınan Kirmânî, 20 Zilkade 543 (1 Nisan 1149) tarihinde Merv'de vefat etmiştir.[66]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *et-Tecrîd* (veya *et-Tecrîdü'r-Rüknî*), *el-İzâh*, *Şerhu'l-Câmi'i'l-kebîr*, *Fetâvâ Ebi'l-Fazl* ve *Kitâbü'l-Hayz*.

---

[64] Necattin Hanay, "Ebû'l-Yusr el-Bezdevî'nin Zelletü'l-Kârî Risalesi: İnceleme ve Tahkik", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 57/1 (Nisan 2016).

[65] Bazı yazma nüshalar için bk. Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdai Efendi, nr. 1817/3; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1532; Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 957/4.

[66] Kureşî, *el Cevâhirü'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, 1979, 1/388-390; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 1/33; Taşköprîzâde, *Miftâh*, t.y., 2/283; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 91-92; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 4/103; M. Kâmil Yaşaroğlu, "Kirmânî, Rükneddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/65; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 72.

Fetâvâ Ebi'l-Fazl

Kirmânî'nin fetvalarını cem' eden bu eser, Hanefî mezhebi çerçevesinde dönemin güncel fıkhî meselelerine verilen cevapları ihtiva etmektedir. Müellif hayatta iken 24 Zilhicce 519 tarihinde istinsah edilen nüshalardan biri talebesi Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Esterâbâdî tarafından kaleme alınmıştır. Bu fetvalar, Ebû Bekir Rükneddin Muhammed b. Abdürreşîd el-Kirmânî'nin tertip ettiği ve altı Hanefî fakihin fetvalarını bir araya getiren *Cevâhirü'l-fetâvâ*[67] mecmuasında da ilk sırada yer almıştır.[68]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1688 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Arapçadır. Her sayfada 19 satır hâlinde düzenlenmiş olup 259 varaktır. Cetvelleri yaldızlı, söz başları kırmızı renkte yazılmıştır. Yazmanın Ib varağında fihrist yer almakta; Ia varağında ise Abdurrahim adlı şahsa ait mülkiyet kaydı ve mührü bulunmaktadır. eserde Süleyman Feyzi adına kayıtlı bir vakıf mührü de mevcuttur. Müellifin adı, yazmanın dibâce kısmında "Rükneddin Ebû Bekir Muhammed b. Ebî'l-Mefâhir b. Abdurreşîd" olarak zikredilmiştir. Bu eserin başka kütüphanelerde de nüshaları bulunmaktadır.[69]

1.1.13. Üsmendî (ö. 552/1157)

Ebü'l-Feth Alâüddîn Muhammed b. 'Abdilhamîd (veya bazı kaynaklara göre 'Abdilmecîd yahut 'Abdürreşîd) el-Üsmendî es-Semerkandî, 488/1095 senesinde Semerkand'a bağlı Üsmend köyünde doğmuştur. Hanefî mezhebine mensup fıkıh, usûl ve kelâm âlimidir. Nisbesi doğduğu yerden veya ailesinin bu bölgeyle olan bağından gelmektedir. Babasının ismi ve kendi künyesine dair rivayetlerdeki farklılıklar, bazı tabakat müelliflerini hataya sevk etmiş; iki ayrı şahıs olarak değerlendirilmiştir. Hocaları arasında Eşref b. Muhammed el-'Alevî, Sadrüşşehîd 'Umar b. 'Abdül'Azîz el-Buhârî ve 'Alî b. 'Umar el-Harrât yer almaktadır. Talebeleri arasında Ebü'l-Muzaffar el-Kerâbîsî, Sirâceddîn el-Ûşî ve el-Mergînânî'nin oğlu Nizâmeddîn 'Umar gibi isimler bulunmaktadır. Merv'e gitmiş ancak el-Ersâbendî'yi bulamayınca

[67] Muhammed b. Abdürreşîd b. Nasr b. Muhammed b. İbrahim b. İshak el-Kirmani, *Cevâhirü'l-fetâvâ*, thk. Salih Muhammed Salih en-Nuaymî (Amman: Dârü Emced li'n-Neşr, 2017); Ebü'l-Fazl Rükneddin Abdurrahman b. Muhammed b. Emirveyh el-Kirmani, *Cevâhirü'l-fetâvâ*, thk. Ahmed b. Hikmet el-Hanefî er-Rıfâî (Dımaşk: Dârü'l-Mi'râc, 2020).
[68] Yaşaroğlu, "Kirmânî, Rükneddin", 26/65; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 73.
[69] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yeni Cami, nr. 626; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 1104; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1009.

Sem'ânî'nin babasından ders almıştır. Hac için gittiği Bağdat'ta pek çok âlimle münazaralarda bulunmuş, İbnü'l-Cevzî'nin vaazlarına katılmıştır. 552/1157 senesinde vefat ettiği görüşü kuvvetli olmakla birlikte, bazı kaynaklarda vefat tarihi olarak 563/1168 yılı da zikredilmiştir.[70]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *Tarîkatü'l-hilâf beyne'l-e'immeti'l-eslâf*, *Muhtelefü'r-rivâye*, *Bezlü'n-nazar fi'l-usûl*.

Muhtelefü'r-rivâye

Hanefî mezhebi dâhilindeki ve mezhepler arasındaki ihtilafları eser, Necmeddin en-Nesefî'nin hilaf ilmine dair manzum eseri *el-Manzûmetü'n-Nesefiyye*'ye yine müellif tarafından kaleme alınan *Hasrü'l-mesail ve kasrü'd-delail* adlı şerhin tertibi değiştirilmiş hâlidir. Üsmendî, eseri 54 kitab hâlinde düzenlemiş, her kitabın altına on bab yerleştirmiştir. Bu tertip, Nesefî'nin eserindeki "10 bab × 54 kitap" sıralamasının tersi olup, müellif mukaddimede bu tercihini ifade etmiştir. Eserde ihtilaf edilen meseleler sıralanmakla kalmayıp, zaman zaman bu görüşlerin dayandığı deliller ve istidlal yollarına da temas edilerek tartışmaya elverişli bir zemin oluşturulmuştur. Muhteva; Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Muhammed eş-Şeybânî, Züfer, Mâlik ve Şafiî gibi fakihler arasındaki ihtilafları ortaya koyarken, mezhep içi ihtilaflara geniş yer vermektedir. İhtilaf ilminin temel kaynaklarından biri hâline gelmiş ve Hanefî mezhebinin meselelerinin kavranışında rol oynamıştır.[71]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4254 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Dili Arapçadır. Abdulaziz b. Abbas b. Davud b. İsmail tarafından Zilkade 638 / 1240 tarihinde istinsah edilmiştir. Yazma 203 varak olup her sayfada 27 satır bulunmaktadır. Söz başlarında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Eserin

[70] Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed Kureşî, *el Cevâhirü'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, ed. Abdülfettah Muhammed el-Hulv (Kahire: İsa el-Babi el-Halebi, 1979), 3/208-209; Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.), 2/1187, 1636, 1868, 2040; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 176; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/92; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 4/187; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, t.y.), 3/387, 409; Davut İltaş, "Üsmendî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/388-389; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 74-76.

[71] İltaş, "Üsmendî", 42/389; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 75.; Murteza Bedir, "Muhtelefü'r-rivâye ve İlişkili Bazı Eserlerin Nüshalarına Dair Bir İnceleme", *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 4/1 (Haziran 2021), 12-14.

Çorum'da 19 HK 1407 demirbaş numarasıyla kayıtlı bir nüshası daha bulunduğu gibi, diğer kütüphane koleksiyonlarında da çok sayıda yazma nüshası mevcuttur.[72]

1.1.14. İmamzâde, Muhammed b. Ebû Bekir (ö. 573/1177)

Tam künyesi Ebü'l-Mehâsin Rüknü'l-İslâm Sedîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm eş-Şargî el-Buhârî'dir. 491 yılı Rebîülevvel ayında (Şubat 1098) Buhara yakınındaki Şarğ köyünde doğmuştur. Babasının görevi sebebiyle "İmamzâde" lakabıyla tanınmıştır. Bazı kaynaklar ona "Cûgî" veya "Semerkandî" nispetiyle de yer vermiştir. Ancak bu nispetlerin doğru olmadığı ifade edilmiştir. Buhara'da müftülük ve vâizlik yapmıştır. Eğitimini Ebü'l-Kâsım el-Kelâbâzî, Şemsü'l-eimme ez-Zerencerî, Mecdü'l-eimme es-Sürhaketî, Râdıyyüddîn en-Nîsâbûrî ve Hâce Yûsuf el-Hemedânî'den almıştır. Talebeleri arasında *Ta'lîmü'l-Müte'allim* müellifi Burhânüddîn ez-Zernûcî, Ubeydullah el-Mahbûbî ve Muhammed el-Kerderî yer alır. Çağdaş âlimlerden Sem'ânî de ondan rivayette bulunmuştur. 573 (1177) senesinde vefat etmiştir.[73]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Şir'atü'l-İslâm ilâ Dâri's-Selâm*, *Şürûtu's-salât*.

Şir'atü'l-İslâm ilâ Dâri's-Selâm

Eser; sünnet, mendub, âdap ve örf mahiyetindeki hükümleri barındıran bir eserdir. Klasik fıkıh metinlerinden ayrılarak bireyin gündelik hayatını kuşatan ahlâkî ve ictimaî tavsiyeleri ihtiva eder. Müellif eserde hasta ziyareti, cenazenin tekfin ve defni, nazar telakkisi, hayvan ve kuşların hukukuna riayet, evlâda güzel isim verilmesi, aile içi muameleler ve iki bayram arasında nikâh akdinin hükmü gibi meselelere temas etmiştir. Din kardeşliği çerçevesinde ihsan ve ikramda bulunmak, sefer adabı, sohbet ve muâşeret kaideleri, kelâmda edep, libas ve zînet ahkâmı, mesken inşası ile mushaf hattına dair edepler tafsilatlı olarak zikredilmiştir. Altmış bir fasıldan müteşekkil olan metin, mübarek gün ve gecelerin ihyâsına ehemmiyet verir ve ictimaî bağların

[72] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Aşir Efendi, nr. 117; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 448; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 953.

[73] Kureşî, *el Cevâhirü'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, 1979, 3/335; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 1/60; Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 2/1044; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 161; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melayin, 1992), 6/278; Recep Cici, "İmâmzade, Muhammed b. Ebû Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (istanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/210-211; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 79-80.

kuvvetlendirilmesini gaye edinir. Temizlik, tabii gıdaların tercihi, helva, tatlı ve şerbet gibi gıdaların ölçülü tüketimi hususundaki esaslara da yer verir. Osmanlı ilmihal geleneğinde yer edinmiş olup zaman içinde şerh, haşiye ve tercümelere konu edilmiştir.[74] Muhammed Berekât tarafından tahkik edilen eser Beyrut'ta basılmıştır.[75]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 3761 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. 128 varak hâlinde düzenlenmiş metin, 15 satırla taç filigranlı kâğıt üzerine istinsah edilmiştir. Nüsha 1163/1749 senesinde istinsah edilmiştir. Çorum'da dört nüshası daha bulunan bu eserin,[76] diğer yazma eser koleksiyonlarında da çok sayıda nüshası mevcuttur.[77]

1.1.15. Ûşî (ö. 575/1179)

Tam adı Ebû Muhammed (Ebü'l-Hasen) Sirâcüddîn Alî b. Osmân b. Muhammed b. Süleymân et-Teymî eş-Şehîdî el-Fergânî el-Ûşî'dir. Günümüzde Kırgızistan sınırları içinde kalan Oş şehrinde dünyaya gelmiştir. İlim tahsili için Buhara, Semerkand ve çevresindeki merkezlerde bulunmuş, dönemin önde gelen âlimlerinden ders almıştır. Hocaları arasında Nâsırüddin es-Semerkandî, Zahîrüddin el-Mergînânî, Abdullah en-Nesefî, Alâeddin el-Üsmendî ve İmâdüddin Hasan el-Pezdevî gibi isimler yer alır. dedesi olduğu düşünülen Nasîrüddin el-Ûşî de bu silsilede anılmıştır. Yetiştirdiği talebeler arasında Ebû Nasr el-Buhârî bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda kadı unvanıyla anılması, resmî bir görev üstlendiğini gösterir. Döneminde şeyh, imam, allâme ve muhakkik sıfatlarıyla tanınmıştır. Fıkıh, kelam ve hadis başta olmak üzere çeşitli alanlarda eserler vermiştir. 575/1179 senesinde veba sebebiyle vefat etmiştir.[78]

---

[74] Cici, "İmâmzade, Muhammed b. Ebû Bekir", 22/211; Ahmet Aydın, *Mehmet b. İbrahim'in Manzûm Şir'atü'l-İslâm Tercümesinin Metin ve Tahlili (İlk On Beş Fasıl).* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016); Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 79-80.

[75] Muhammed b. Ebûbekr el-Buhârî el-Hanefî İmamzâde, *Şir'atü'l-İslâm ilâ Dâri's-Selâm*, thk. Muhammed Berekât (İstanbul–Beyrut: Dârü'l-Lübâb, 2019).

[76] Bu eserin Çorum'daki diğer nüshaları şunlardır: 19 HK 3799, 19 HK 8072, 19 HK 3807, 19 HK 3806.

[77] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Satın Alınan Yazma Eserler, nr. 1101; Erzurum Ktp., Erzurum Yazmalar, nr. 935; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 1460.

[78] Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed Kureşî, *el Cevâhirü'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefîyye*, ed. Abdülfettah Muhammed el-Hulv (Kahire: İsa el-Babi el-Halebi, 1979), 2/583; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 1/212; Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 1/526; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/700; Mehmet Sait Toprak, "Ûşî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/230-231; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 80-82.

Çeşitli alanlarda birçok eseri bulunan müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *el-Fetâva's-Sirâciyye, Muhtelifü'r-rivâye.*

el-Fetâva's-Sirâciyye

Müellif, eserini 569/1199 senesinde Ûş'ta tamamlamıştır. Hanefî fakihi Yûsuf b. Ahmed es-Sicistânî, *Münyetü'l-müftî* adlı eserini bu kitabın tertibi üzerine bina etmiştir. Diğer kaynaklarda yer almayan birçok fıkhî meseleye bu eser vasıtasıyla temas etmiş ve bunları tafsilatlı biçimde ele almıştır.[79]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1672/2 numarada kayıtlı bulunan bu yazma, 90b–220b varaklar arasında yer almakta ve her sayfada 25 satır bulunmaktadır. Satır başlarında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Nüsha, müellif hattından istinsah edilmiştir. Son kısmında farklı alanlara dair bazı metinler yer almaktadır. Eserin telif tarihi olan 569/1173 senesi yazmada zikredilmektedir. Bu nüsha dışında diğer kütüphanelerde sadece bir nüshasına rastlanmaktadır.[80]

1.1.16. Enbârî, Kemâleddin (ö. 577/1181)

Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî, 513/1119 senesinde Enbâr'da doğmuştur. Doğduğu beldeye nisbetle Enbârî olarak anılmış, bazı kaynaklarda İbnü'l-Enbârî şeklinde de kaydedilmiştir. İlk öğrenimini Enbâr'da Halîfe b. Mahfûz el-Müeddib'in rehberliğinde tamamlamış, ardından babasından ve dayısı Ebü'l-Feth b. Hatîb el-Enbârî'den ders almıştır. Genç yaşta ailesiyle birlikte Bağdat'a gitmiş, Nizâmiye Medresesi'nde eğitimine devam etmiştir. Şâfiî fıkhını Ebû Mansûr Saîd b. Rezzâz'dan, nahiv ilmini İbnü'ş-Şecerî'den, lugat ve edebiyatı Ebû Mansûr el-Cevâlîkî'den, Kur'an ilimlerini ise Sıbtu'l-Hayyât lakabıyla bilinen Ebû Muhammed Abdullah b. Ali el-Mukrî'den öğrenmiştir. Bunun yanında hadis, kelâm, tarih ve mezhepler tarihi gibi farklı alanlarda da devrin önde gelen âlimlerinden faydalanmıştır. Tahsilini tamamladıktan sonra Bağdat Nizâmiye Medresesi'nde müderris olarak görevlendirilmiş ve burada uzun yıllar ders vermiştir. Talebeleri arasında İbnü'd-Dehhân, Abdüllatîf el-Bağdâdî ve İbnü'd-Dübeysî gibi tanınmış isimler yer almıştır. İlim hayatının sonlarına doğru inzivaya çekilmiş, telif

[79] Toprak, "Ûşî", 42/231; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 81.
[80] Bu nüsha için bk. Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 1133.

faaliyetlerine yoğunlaşmıştır. Enbârî, 9 Şâban 577 (18 Aralık 1181) tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir.[81]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *el-Bidâyetü'l-hidâye*, *et-Tenkîh fî mesâ'ili't-tercîh beyne'ş-Şâfi'î ve Ebî Hanîfe*, *el-Lübâbü'l-muhtasar*.

el-Bidâyetü'l-hidâye

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4287 numarada kayıtlıdır. Arapça kaleme alınmış olup toplam 68 varaktan oluşmakta ve her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Eserin adı zahriye sayfasından tespit edilmiştir. Baş ve son kısmı eksiktir. Eserin diğer kütüphanelerde de yazma nüshaları mevcuttur.[82]

1.1.17. Ahmed b. Muhammed el-Attâbî (ö. 586/1190)

Tam adı Ebû Nasr (veya Ebü'l-Kâsım) Zeynüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Attâbî el-Buhârî'dir. Buhara'da bulunan Dâru Attâb bölgesine nispetle Attâbî nisbesiyle tanınmıştır. Kaynaklarda hayatına dair kapsamlı bilgiye yer verilmemekle birlikte, bazı kaynaklar vefat yılını 582 (1186) olarak göstermektedir. Mâverâünnehir bölgesinde Hanefî mezhebine mensup fakihler arasında tanınmış isimlerden biridir. Fetva eserleri ve Hanefî literatürüne dair şerh çalışmalarıyla bilinmektedir. Önde gelen talebelerinden biri de Şemsüleimme el-Kerderî olup hocasından *Şerhu'z-Ziyâdât* adlı eseri rivayet etmiştir.[83]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *el-Fetâva'l-Attâbiyye* (diğer adıyla *Câmi'u'l-fıkh* veya *Cevâmi'u'l-fıkh*), *Şerhu'z-Ziyâdât*, *Şerhu'l-Câmi'i'l-kebîr*, *Şerhu'l-Câmi'i's-sagîr*, *Muhtasarü'l-Câmi'i'l-kebîr*.

---

[81] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/519-520; Hulusi Kılıç, "Enbârî, Kemâleddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/172-173.

[82] Bu yazma nüshalar için bk. Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. V1041; Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. V1042; Süleymaniye Ktp; Esad Efendi, nr. 551.

[83] Kureşî, *el Cevâhirü'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, 1979, 1/298; Talat Sakallı, "İbn Kutluboğa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/9; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 36; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/870; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, t.y.), 1/140; Halit Ünal, "Attâbî, Ahmed b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/93; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 83.

Şerhu'l-Câmi'i'l-Kebîr

Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805) Hanefî mezhebinin temel kaynaklarından biri olan *el-Câmi'u'l-kebîr* adlı eserine yazılmış bir şerhtir. "*Zâhirü'r-rivâye*" kitapları arasında yer alan bu metin, klasik Hanefî fıkıh geleneğinde büyük öneme sahiptir. 2022 senesinde Medine'de dört cilt olarak yayımlanmıştır.[84]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 1426 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.190 varaktan oluşan yazmanın sayfalarında 33 satır bulunmaktadır. 639 senesinde istinsah edilen nüsha, Davud b. Ebü'l-Feth el-Hanefî tarafından yazılmıştır. Diğer kütüphanelerde de eser yer almaktadır.[85]

1.1.18. Kâdîhan (ö. 592/1196)

Şihâbuddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Huseynî el-Hasanî el-Hamevî, Osmanlı ilim dünyasında fıkıh ve tasavvuf alanındaki eserleriyle tanınan Hanefî bir âlimdir. Neseben Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin yoluyla Hz. Ali'ye ulaşan seyyid bir aileye mensuptur. Hamevî nisbesi onun Suriye'nin Hama şehrinden geldiğini, el-Mısrî lakabı ise Kahire'de yerleşip ilim tahsil ettiğini gösterir. Hocalarından biri olan Şeyh Ali el-Bistâmî'den fıkıh ve tasavvuf alanında icazet aldığı kaydedilmiştir. Dönemin tanınmış müderrislerinden ders almış, usûl, fürû ve mantık gibi alanlarda kendini geliştirmiştir. Doğrudan adı geçen bir öğrencisi bulunmamakla birlikte, Kahire medreselerinde sonraki döneme etki eden şerh ve haşiye geleneğinin oluşumunda katkısı olmuştur. Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin *Kenzü'd-dekâ'ik* adlı eserine yapılan şerh ve haşiyeler aracılığıyla Hanefî fıkıh geleneği içinde yer edinmiştir. 1098 (1687) senesinde vefat etmiş ve Kahire'de defnedilmiştir.[86]

---

[84] Ebû Nasr (Ebü'l-Kâsım) Zeynüddin Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Buhârî el-Attâbî, *Şerhu'l-Câmi'i'l-kebîr fî Furû'i'l-Hanefiyye*, thk. Abdülazîz b. Ahmed b. Yahyâ el-Ömerî (Riyad–Medine: en-Naşirü'l-Mütemeyyiz – Dârü'n-Nasîha, 2022).

[85] Bu nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Carullah, nr. 672; Süleymaniye Ktp., Damad İbrahim Paşa, nr. 538; Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 605.

[86] Kureşî, *el Cevâhirü'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, 1979, 2/93; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 1/22; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 64; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melayin, 1992), 2/238; Ahmet Özel, "Kâdîhan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/121-123; Hasan Tetik, *Kadıhan'ın el-Fetâvâ Adlı Eserinde Örf ve Âdet* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 4-27; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 85-86.

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *el-Fetâvâ'l-Hâniyye*, *Şerhu'l-Câmi'i's-sagîr*, *Şerhu'z-Ziyâdât*, *el-Emâlî*, *Şerhu Edebi'l-kâdî li'l-Hassâf*, *el-Vâkı'ât*, *el-Mehâdır*, *Şerhu'l-Câmi'i'l-kebîr*.

Fetâvâ Kâdîhân

Müellif, *el-Fetâvâ'l-Hâniyye* ya da daha yaygın adıyla *Fetâvâ Kâdîhân* adlı eserini *Zâhirü'r-rivâye* kitaplarını esas alarak düzenlemiştir. Görüş ayrılıklarında genellikle sahih olanı, ihtiyata en uygun olanı ve fetvaya esas kabul edileni tercih etmiştir. Mezhebin kurucu imamlarıyla birlikte mütekaddim ve müteahhir âlimlerin görüşlerine sistemli şekilde yer vermiştir. Nakillerde çoğunlukla müellif isimlerini kullanmış, kaynak metinlere ise sınırlı şekilde atıf yapmıştır. Klasik fıkıh kitaplarına uygun biçimde tertip edilen eserde örf ve âdet de dikkate alınmış; nikâh, talâk ve yemin bölümlerinde dönemin diline uygun Farsça terkipler kullanılmıştır. Müellif, müftünün fetva verirken hangi usule uyması gerektiğini ifade etmiştir. *Zâhirü'r-rivâye*'de geçen açık görüşlerin dışına çıkılamayacağını, ihtilaf durumlarında ise müctehidlerin değerlendirmesine göre hareket edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Eser zamanla farklı bölgelerde yaygınlık kazanmış; ihtisar, tertip ve zeyil çalışmalarına konu olmuştur. Hanefî fıkıh metodolojisinin uygulama biçimini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.[87] Eser Kahire'de yayımlanmış[88] ve bir yüksek lisans tezine konu olmuştur.[89]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1703 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan bu yazma eser; Arapça olup abadi kâğıda, 15 satırlık düzenle ve ta'lîk hatla istinsah edilmiştir. Eserin söz başları kırmızı mürekkeple yazılmış olup 17 Şa'bân 950 / 22 Kasım 1543 tarihinde istinsah edilmiştir. Eserin ilk varağında fihrist bulunmaktadır. 85b varağında metin sona ermektedir; burada aynı zamanda vakıf mührü yer almaktadır. 85b–88b arasındaki sayfa kenarlarında farklı eserlerden yapılmış çeşitli nakiller mevcuttur. Eser, *Resmü'l-Müftî* faslıyla başlamakta ve *Elfâz-ı Küfî* faslının sonuna kadar devam etmektedir. Aynı eserin Çorum'da 19 HK

[87] Özel, "Kâdîhan", 24/123; Tetik, *Kadıhan'ın el-Fetâvâ Adlı Eserinde Örf ve Âdet*; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 85.
[88] Ebü'l-Mehâsin Fahreddin Hasan b. Mansur b. Mahmûd Kadıhan, *Fetâvâ Kadıhan (Fetâvâ'l-Hâniyye)*, thk. Muhammed Şahin Efendi (Kahire: [y.y.], 1865).
[89] Hasan Tetik, *Kadıhan'ın el-Fetâvâ Adlı Eserinde Örf ve Âdet* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

1656 ve 19 HK 6710 demirbaş numaralı iki farklı nüshası daha bulunmakta olup, farklı şehirlerdeki kütüphanelerde de yazma nüshaları mevcuttur.[90]

Şerhu'l-Câmi'i's-sağîr

İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin Hanefî mezhebinin temel kaynakları arasında yer alan ve *Zâhirü'r-rivâye* kitaplarından biri kabul edilen *el-Câmi'u's-Sagîr* adlı eseri üzerine Kâdîhân tarafından yazılmış şerhtir. Metin ve şerh iç içe verilmiş, açıklamalar doğrudan metnin akışı içinde sunulmuştur. İmam Şâfiî, İmam Mâlik ve bazı tâbiîn müctehidlerinin görüşlerine yer verilmiştir. Müellif bu görüşler arasından tercih ettiklerini belirtmiş, gerekçelendirerek sunmuştur.[91] Eser 2022 senesinde neşredilmiştir.[92]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4230 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan bu nüsha, Arapça olup 725/1325 (M. 1325) senesinde Mehmet b. Mustafa Konevî tarafından istinsah edilmiştir. Eserin başında, 1a ve 1b sayfalarında fihrist yer almakta, 1a'da Ziyâ b. Alâeddîn Muhammed'e ait bir mülkiyet mührü bulunmaktadır. Yazma 260 varaktan oluşur, her sayfada 27 satır yer almaktadır. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin farklı kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları mevcuttur.[93]

1.1.19. Merginânî, Burhâneddin (ö. 593/1197)

Müellifin tam adı Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî'dir. Hanefî fıkıh geleneğinde derin izler bırakan bu âlim, VI/XII. yüzyılda Fergana bölgesinin Mergînân şehrine bağlı Riştân köyünde doğmuştur. Doğum tarihi hakkında farklı rivayetler bulunsa da en yaygın kabul 8 Receb 511 (5 Kasım 1117) tarihidir. Soyu Hz. Ebû Bekir'e dayanır ve ilme mensubiyeti güçlü bir aileye mensuptur. İlk eğitimini kendi çevresinde almış, daha sonra Necmeddin en-Nesefî, Sadrüşşehîd, Ziyâeddin el-Bendenîcî, Osman el-Bîkendî ve Ahmed el-Buhârî gibi fakihlerden ders görmüştür. Anne tarafından dedesi Ebû Hafs ez-Zenderâmasî

[90] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yusuf Ağa, nr. 254. ; Nuruosmaniye Ktp., Bayrampaşa, nr. 60; Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, nr. 2853.
[91] Özel, "Kâdîhan", 24/123; Tetik, *Kadıhan'ın el-Fetâvâ Adlı Eserinde Örf ve Âdet*, 27.; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 86.
[92] Ebü'l-Mehâsin Fahreddin Hasan b. Mansur b. Mahmûd Kadıhan, *Şerhu Câmi'i's-sağîr*, thk. Abdullâh Nezîr Ahmed Abdurrahman (Londra: Mektebetü İsmâîl, 2022).
[93] Bazı yazma nüshalar için bk. Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 454/1; Atıf Efendi Ktp, Atıf Efendi, nr. 857; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 752.

aracılığıyla Şemsü'l-Eimme es-Serahsî'nin ilmî geleneğine bağlanır. Mezhep içi görüşler arasında tercih yapabilecek seviyede bir dirayete sahiptir. Bu özelliğiyle "ashâb-ı tercîh" tabakasında yer almış, bazı otoritelerce müctehid kabul edilmiştir. Talebeleri arasında *Ta'lîmü'l-müte'allim* müellifi Zernûcî, Şemsü'l-Eimme el-Kerderî ve oğulları Celâleddin Muhammed ile Nizâmeddin Ömer bulunur. 14 Zilhicce 593 (28 Ekim 1197) tarihinde vefat etmiş ve Semerkant'ta defnedilmiştir.[94]

Mergînânî'nin fıkıh ve fıkıh usûlü alanındaki eserleri şunlardır: *Zahiretü'l fetavâ, Tetimmetü'l fetavâ, el- Vecîz fi'l fetavâ, Nisabü'l fukahâ, Şerhu'l- Câmiü's-sağir, Şerhu'l- Câmiu'l kebir, Şerhu'z- Ziyadât, el- Fetavâ, el- Vâkıât, et- Tecridül Burhanî, et- Tarikatü'l Burhaniyye, el-Hidâye, Bidâyetü'l-Mübtedî, Muhtârü'n-nevâzil.*

Bidâyetü'l-Mübtedî

Hanefî fıkıh geleneğinin temel metinlerinden biri kabul edilmektedir. Eserde, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin *el-Câmi'u's-sagîr*'i ile İmam Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ında yer alan meseleler bir araya getirilmiş, klasik dönemde fıkıh öğretiminde esas alınan iki temel kaynak tek metin hâlinde sunulmuştur. Eser daha sonra Ebû Bekir b. Ali el-Hâmilî tarafından *en-Nazmü'l-Mensûr* (ya da *Dürrü'l-Mühtedî ve Zuhrü'l-Muktedî*) adıyla manzum hâle getirilmiştir. Bu manzume, Ebû Bekir el-Haddâd tarafından *Sirâcü'z-Zalâm ve Bedrü't-Tamâm* ismiyle şerhedilmiş, bu şerhin bir nüshası bugün Süleymaniye Kütüphanesi Lâleli, nr. 1051'de kayıtlı yazmalar arasında yer almaktadır.[95] 2016 senesinde tahkik edilip yayımlanmıştır.[96]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19HK 1544 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser Arapça olup 171 varak, 17 satır düzenindedir. Eserde söz başları ve keşideler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. İstinsahı, Zilhicce 945 tarihinde Muhyiddin b. Musa b. Sıddîk tarafından gerçekleştirilmiştir. Aynı kütüphanede eserin

---

[94] Kureşî, *el Cevâhirü'l-mudıyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*, 1979, 2/627-629; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 1/42; Taşköprîzâde, *Miftâh*, t.y., 2/264; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l Hanefiyye*, 141; Ferhat Koca, "Mergînânî, Burhâneddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/182-183; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 86-88.

[95] Gurbansahed Annamuhammedov, *Maveraünnehir Âlimlerinden Mergînânî'nin Bidâyetü'l-Mübtedî Adlı Eseri ile Mevsılî'nin el-Muhtâr Adlı Eserinin Mukayesesi (Kitâbu't-Tahâre'den Kitâbu'l-Buyû'a Kadar)* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003).

[96] Ebü'l-Hasan Burhâneddin Alî b. Ebî Bekr el-Mergînânî, *Bidâyetü'l-mübtedî*, thk. Saîd Bekdaş (Londra: Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmî, 2016).

iki farklı nüshası daha bulunmaktadır.[97] Çeşitli kütüphanelerde eserin birçok yazma nüshası mevcuttur.[98]

el-Hidâye

el-Hidâye, VI/XII. yüzyılda telif edilmiş, Hanefî mezhebi içinde derin etkiler bırakmış şerh eseridir. Fıkıh literatüründe seçkin bir konuma sahiptir. Müellif bu çalışmasında kendi muhtasarı *Bidâyetü'l-Mübtedî*yi esas almıştır. Bu metin üzerinden *el-Câmi'u's-sagîr* ve *el-Muhtasar*'daki meseleleri sistemli ve karşılaştırmalı şekilde açıklamıştır. Başlangıçta *Kifâyetü'l-Müntehî* adlı daha geniş kapsamlı bir şerh yazmayı planlamıştır. Ancak hacminin büyümesi üzerine bu metni sadeleştirerek *el-Hidâye*yi kaleme almıştır. Eserde Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Muhammed eş-Şeybânî ve bazen Züfer'in görüşleri yer alır. Bu görüşler delillerle değerlendirilmiş, genelde tercih edilen görüş en sonda belirtilmiştir. Ebû Hanîfe'nin görüşleri çoğunlukla esas alınmıştır. Ancak İmameyn'in görüşlerine yöneldiği yerler de vardır. Şâfiî ve Mâlikî mezheplerinin bazı görüşlerine delilleriyle birlikte yer verilmiştir. Ahmed b. Hanbel'in görüşleri ise eserde bulunmaz. Müellif, teknik terimler ve özgün formüller kullanarak hem kaynaklara atıfta bulunmuş hem de kendi tercihlerini ayırt edici bir dille ortaya koymuştur.[99] Kahire, Dımaşk, Medine, İstanbul gibi şehirlerde eser basılmış,[100] Charles Hamilton tarafından İngilizce tercümesi yapılmıştır.[101]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4344 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. 1071/1660 senesinde Muhammed b. Mustafa tarafından istinsah edilmiştir. Arapça olan eser VI + 519 varaktan oluşmakta olup her sayfada 25 satır bulunmaktadır. Yazmada söz başları, cetveller ve keşideler kırmızı mürekkeple

[97] Bu nüshalar şunlardır: 19 HK 6701, 19 HK 34890.
[98] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Turhan Valide Sultan, nr. 101; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 224; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 338.
[99] Koca, "Mergînânî, Burhâneddin", 29/183; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 87.
[100] Ebü'l-Hasan Burhâneddin Alî b. Ebî Bekr el-Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, thk. Nâ'im Eşref Nûr Ahmed (Karaçi: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-'Ulûmi'l-İslâmiyye, 1417); Ebü'l-Hasan Burhâneddin Alî b. Ebî Bekr el-Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyetü'l-mübtedî* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986); Ebü'l-Hasan Burhâneddin Alî b. Ebî Bekr el-Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, thk. Saîd Bekdaş (Medine: Dârü's-Sirâc, 2019); Ebü'l-Hasan Burhâneddin Alî b. Ebî Bekr el-Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, thk. Abdüsselâm b. Abdülhâdî Sennâr (Dımaşk–Beyrut–Halbûnî–Verdûn: Dârü'd-Dekkâk – Dârü'l-Feyhâʾ, 2019); Ebü'l-Hasan Burhâneddin Alî b. Ebî Bekr el-Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, thk. Muhammed Muhammed Tâmir, Hâfız Âşûr Hâfız (Kahire: Dârü's-Selâm, 2000).
[101] Ebü'l-Hasan Burhâneddin Alî b. Ebî Bekr el-Mergînânî, *Bidâyetü'l-mübtedî*, thk. Saîd Bekdaş (Londra: Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmî), 2016.

belirginleştirilmiştir. IIb–VIb varakları arasında ayrıntılı bir fihrist bulunmaktadır. Leblebicizâde Osman'a ait bir mülkiyet kaydı mevcuttur. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde eserin tespit edilebilen yedi farklı yazma nüshası daha bulunmaktadır.[102] Diğer kütüphanelerde de eserin birçok yazma nüshası mevcuttur.[103]

Muhtârât (muhtâr)ü'n-nevâzil

Hanefî hukuk geleneği içinde nevâzil türünde kaleme alınmış en kapsamlı metinlerden biri olan bu eser, klasik fıkıh kitaplarında yer almayan güncel meseleleri mezhep sınırları içinde değerlendirmeyi amaçlar. En belirgin özelliği, döneminin önde gelen fakihlerinden nakledilen hükümleri sistemli şekilde aktarması ve meseleleri bablar hâlinde tasnif etmesidir. Mergînânî, her bölümün başında konunun kavramsal çerçevesini çizer. Ardından farklı fakihlerin görüşlerini karşılaştırmalı biçimde sunar. Bu yönüyle sadece fetvaları değil, fıkıh usulü açısından gerekçeli yaklaşımları da içerir. Belh, Buhara ve Semerkand çevresindeki Hanefî âlimlerin fetvalarına yer verir. Zaman zaman *Zâhiru'r-rivâye*'ye aykırı görüşleri de kaydederek dönemin ilmî çeşitliliğini yansıtır. Eserde farklı mezheplerin görüşlerine sınırlı ölçüde de olsa yer verilmiş, böylece mezhepler arası mukayese zemini de oluşturulmuştur. Fıkhî meselelerin delillerle sunulması ve metnin düzenli yapısı, eseri içtihadî yaklaşımları belgeleyen bir kaynak hâline getirmiştir.[104] Ahmed Güneş tarafından tahkik edilen eser 2014'te İstanbul'da basılmıştır.[105]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1515 demirbaş numarasıyla kayıtlı Arapça bir yazmadır. Eserin istinsahı, Zilkade 1093 / Kasım 1682 tarihinde Ali b. Ahmed tarafından gerçekleştirilmiştir. Toplam 199 varak hacmindeki nüshada satır düzeni 23 olup metin ta'lik hat ile yazılmıştır. Cetveller, kırmızı mürekkeple yazılmış söz başları ve keşîdeler ile kenar haşiyeleri bulunmaktadır. İlk üç varakta ayrıntılı bir fihrist bulunmaktadır. Eserin hem başında hem sonunda başka eserlere ait alıntı ve nakillere yer verilmiştir. Bu nüshanın dışında Çorum'da 19 HK

[102] Bu nüshalar şunlardır: 19HK 6700, 19HK 6699, 19HK 4282, 19HK 1390, 19HK 4261, 19HK 8129, 19HK 4170.
[103] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Mahmud Paşa, nr. 247; Manisa Ktp., Akhisar Zeynelzade, nr. 390/2; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 387.
[104] Ahmed Salih Gyunesh, *Burhaneddin el Merginânî'nin "Muhtârâtü'n Nevâzil" Eserinin Edisyon Kritiği* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).
[105] Ebü'l-Hasan Burhâneddin Alî b. Ebî Bekr el-Mergînânî, *Muhtârâtü'n-nevâzil*, thk. Ahmed Güneş (İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 2014).

1672/1 demirbaş numaralı bir başka nüshası daha mevcut olan eserin diğer yazma eser kütüphanelerinde de çeşitli nüshaları bulunmaktadır.[106]

Kitâb fi'l-ferâ'iz

Klasik miras hukuku literatüründe "*Ferâ'zü'l-'Osmânî*" adıyla da bilinen bu risale, ferâiz konusunu ele alan müstakil bir eserdir. Eserin başında, kadılar ve ilim ehli arasında rağbet gören "*el-'Osmânî*" adlı bir risalenin varlığından söz edilir. Müellif bu metni defalarca hocalarına arz ederek tahsil ettiğini belirtir. Risalenin bu adla anılması, müellifin hocası olan Osman adlı bir Şâfiî âlimin yarım kalan çalışmasına dayanmasından kaynaklanır. Hocası tarafından başlanan fakat tamamlanamayan bu eser, Hanefî mezhebi esaslarına göre yeniden tertip edilmiştir. Müellif, bu metni hocasına duyduğu vefa nedeniyle onun adıyla anmıştır.[107] Eser daha sonra farklı âlimler tarafından da şerhedilmiştir.[108] 2021 senesinde de matbu olarak basılmıştır.[109]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi Hasan Paşa Yazma koleksiyonunda 19 HK 23280/3 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu nüsha, müellifin ismiyle birlikte kütüphane kayıtlarında *Ferâizu'l-'Osmânî* adıyla geçmektedir. Dili Arapça olup 29 satırlık tertibe sahiptir. Eserin başlangıcında birkaç varak eksiktir. *Ferâ'iz, sükut, asabe, hacb, red, zevî'l-erhâm, hisâbü'l-ferâ'iz, münâseha* başlıklarından oluşmaktadır. Eserin farklı yazma kütüphanelerinde de nüshaları mevcuttur.[110]

1.1.20. Gaznevî, Ahmed b. Muhammed (ö. 593/1197)

Hayatına dair ayrıntılı bilgi bulunmayan Cemâlüddîn Ahmed b. Muhammed el-Gaznevî, Hanefî mezhebine mensup, fıkıh ve usûl alanlarında temayüz etmiş bir âlimdir. Kâsânî gibi dönemin önde gelen fakihlerinden ders almıştır. Kaynaklardaki bazı karışık ifadelere bakıldığında, Ahmed b. Yûsuf el-Alevî el-Hüseynî ile ilmî irtibat

[106] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 2125; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 451/1; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 1171

[107] Muammer Gildiroğlu, *Burhâneddîn el-Merğinânî'nin "Kitab fi'l-Ferâiz" Adlı Eserinin Tahkik Tercümesi ve Değerlendirilmesi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

[108] Ali b. Ebû Bekir el-Merginânî, *Kitâbü'l-Ferâ'iż*, thk. Saîd Bektaş, 1. cilt (Beyrut: Dâru's-Sirâc, 2019), 30.

[109] Ebü'l-Hasan Burhâneddin Alî b. Ebî Bekr el-Mergînânî, *Ferâizü'l-Osmânî*, thk. Muhammed b. Ra'd b. Abdullah el-Bâlânî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2021),

[110] Bu yazma nüshalar için bk. Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 1276/3; Kastamonu Yazma Eser Ktp., Kastamonu Halk Ktp., nr. 679/2; Manisa Ktp., Manisa İl Halk Ktp., nr. 1434/1.

kurduğu anlaşılır. Bazı rivayetlerde bu kişinin onun hocası olduğu belirtilmişse de, vefat tarihleri dikkate alındığında Ahmed b. Yûsuf'un onun talebesi olması daha güçlü bir ihtimaldir. Fıkıh usulündeki yetkinliği ve öğrencileriyle kurduğu ilmî bağlar sayesinde, kendi döneminde Hanefî çevrelerde yer edinmiştir. Hayatının son yıllarını Halep'te geçirmiş ve burada vefat etmiştir.[111]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *el-Mukaddimetü'l-Gazneviyye fi'l-Fürû'i'l-Hanefiyye*, *el-Hâvî'l-Kudsî*, *el-Müntekâ min Ravzati'l-Mütekellimîn*, *er-Ravza fi'htilâfi'l-'ulemâ'*, *Kitâb fî Usûli'l-Fıkh*.

el-Mukaddimetü'l-Gazneviyye fi'l-Fürû'i'l-Hanefiyye

Bu eser, ibadet konularını ele alan sekiz ana bâbdan oluşan muhtasar bir fıkıh risalesidir. İçeriğinde ilim talebinin fazileti, abdest, gusül, teyemmüm, mesh, namaz, oruç ve zekât gibi temel ibadetlere dair hükümler ile bunlara ilişkin detaylı meseleler yer almaktadır. Abdestin mahiyeti, mesh etme şartları, kadınların ibadetleri, oruçta özür ve kusma gibi konular ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.[112] Eser 2024 senesinde Ürdün'de basılmıştır.[113]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 4317/1 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan bu nüsha, Arapça olarak kaleme alınmıştır. 1b-61a varakları arasında 15 satırla Sefer 1090 (1679) tarihinde Veli b. Bâlî tarafından istinsah edilmiştir. Keşidelerde kırmızı ve siyah mürekkep kullanılmıştır. Bu nüsha dışında Çorum'da 19 HK 502 demirbaş numaralı bir başka yazma daha bulunmaktadır. *el-Mukaddimetü'l-Gazneviyye*'nin farklı nüshaları pek çok kütüphanede mevcuttur.[114] Eser, yüksek lisans tezi olarak da çalışılmıştır.[115]

---

[111] Kureşî, *el Cevâhirü'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, 1979, 1/315; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 40; Ahmet Akgündüz, "Gaznevî, Ahmed b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/486-487; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 88-89.
[112] Akgündüz, "Gaznevî, Ahmed b. Muhammed", 13/487; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 89.
[113] Cemâleddîn Ahmed b. Muhammed b. Mahmûd b. Saîd el-Kâşânî el-Gaznevî, *Mukaddimetü'l-Gaznevî fi'l-ibâdât alâ mezhebi'l-İmâm Ebî Hanîfe en-Nu'mân*, thk. el-Yemânî Abdülazîz el-Fehrânî, Hâlid Abdülmevcûd Düveydâr (Amman: Dârü'n-Nûri'l-Mübîn, 2024).
[114] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışar, nr. 8683; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 8; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 889/2.
[115] Hilal Demiralay Cambaz, *Cemâlüddin Ahmed bin Muhammed el-Gaznevi'nin Mukaddimetü'l-Gazneviyye fil-Furu'il Hanefiyye adlı eseri (Tahkik ve tercüme)* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

Mukaddime fi's-Salât

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1460/4 numarasıyla kayıtlı bulunan bu nüsha, Cemâleddin Ahmed b. Muhammed b. Sa'îd el-Gaznevî'ye (ö. 593/1197) nispet edilmiştir. Arapça kaleme alınan eser, 11b–36a varaklar arasında 17 satırla istinsah edilmiştir. Söz başları kırmızı mürekkeple belirginleştirilmiştir. İstinsahı Zilkade 1144 (1731) tarihinde Ali b. Ömer Hacı Pîrî tarafından gerçekleştirilmiştir. Gaznevî'nin *el-Mukaddimetü'l-Gazneviyye* adlı eseriyle başı ve sonu örtüşmeyen bu metin, sadece namaz konusuna tahsis edildiği için anlamına uygun olarak adlandırılmıştır. Kaynaklarda bu eserden bahsedilmemekle birlikte Çorum dışında birkaç nüshası bulunmaktadır.[116]

Muhtasar fi İlmi'l-Fıkh

Bu nüsha, Gaznevî'ye nispet edilmiştir. Arapça kaleme alınan eser, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 6705 numarasıyla kayıtlıdır. 47 varaktan oluşan yazma, her sayfada 13 satır hâlinde nesih hatla istinsah edilmiştir. Makas filigranlı kâğıda yazılmış olup satır aralarında notlar yer almakta ve söz başları kırmızı mürekkeple belirtilmiştir. Nüshanın istinsah tarihi 818/1415'tir. Diğer kütüphanelerde de eserin yazma nüshaları mevcuttur.[117]

1.1.21. Muhammed es-Secâvendî (ö. 596/1200'den sonra)

Kaynaklardaki sınırlı bilgilere göre Ebû Tâhir Sirâcüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirreşîd es-Secâvendî, Horasan bölgesindeki Sekâvend (Segâvend veya Secâvend) yöresine nispet edilen Hanefî bir fakih ve hesap âlimidir. Doğum tarihi kesin değildir ancak VI/XII. yüzyılın ortalarında dünyaya geldiği anlaşılır. Öğrencileri arasında, ferâiz alanındaki eserini rivayet eden Hamîdüddin Muhammed en-Nevkadî el-Ferâzî yer alır. Bu silsiledeki Ömer b. Ahmed el-Kâhuştüvânî'nin 673/1274'te vefatı, onun isminin VII/XIII. yüzyıl başlarında da ilmî çevrelerde anılmaya devam ettiğini gösterir. Ferâiz konusundaki birikimi, eserlerinin medrese müfredatında uzun süre okutulmasına vesile olmuştur. Hesap ve cebir konularındaki çalışmaları ise onu matematik literatüründe özel bir konuma taşımıştır. Hayatı boyunca herhangi bir idarî

[116] Bu nüshalar için bk. Kastamonu Yazma Eser Ktp., Kastamonu Halk Ktp., nr. 408; Manisa Ktp., Manisa İl Halk Ktp., nr. 7249/1; Konya Yusuf Ağa Ktp., Yusuf Ağa Ktp., nr. YY00004819/2.
[117] Bazı yazma nüshalar için bk. Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Ktp., Balıkesir İl Halk Ktp., nr. 1038/1; Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 1775; Miili Ktp., Eskişehir İl Halk Ktp., nr. 116/2.

görev üstlendiğine dair bilgi bulunmaz. Buna rağmen talebeleri aracılığıyla Hanefî miras hukukuna önemli katkılar sağlamış, eserleri Hindistan'dan Anadolu'ya kadar geniş bir alana yayılmıştır. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 596/1200 yılı civarında hayatta olduğu kabul edilir.[118]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *el-Ferâ'izü's-Sirâciyye*, *el-Fetâvâ's-Sirâciyye*.

el-Ferâizu's-Sirâciyye

Ferâiz alanında kaleme alınmış en etkili metinlerden biri olan bu eser, miras paylaşımına dair meseleleri düzenli ve sistemli bir yapı içinde ele alır. Terike üzerindeki hakların sıralanmasıyla başlayan metin, ashâbü'l-ferâiz ve asabe gruplarının paylarını detaylandırır. Hacb, avl, tehârüc ve red gibi temel konular açıklanır. Cenin, hünsâ, mefkûd ve mürted gibi ihtilaflı durumların mirasla ilişkisi değerlendirilir. Eser diğer mezheplerdeki yaklaşımlara da değinerek daha geniş bir perspektif sunar. Bu yönüyle farklı bölgelerde benimsenmiş ve çok sayıda yazma nüshasıyla yaygınlık kazanmıştır. Şerh ve hâşiyeleriyle zengin bir literatür oluşturmuş, ferâiz ilminin şekillenmesinde merkezi bir yere sahip olmuştur.[119] İstanbul'da 1999 senesinde basılmıştır.[120]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde kayıtlı olan bu nüsha 19 HK 8155/2 numarada yer almaktadır. 1100 (1688) senesinde Mustafa b. Halil tarafından istinsah edilmiştir. Yazmanın 127b-161b sayfaları arasında yer almakta olup her sayfada 9 satır bulunmaktadır. Metinde söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

[118] Kureşî, *el Cevâhirü'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, 1979, 3/331-332; Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 2/1247-1250; Ahmet Özel, "Secâvendî, Muhammed b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/266-268; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 91-92.
[119] Ferhat Koca, "el-Ferâizü's-Sirâciyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/367-368; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 91.
[120] Ebû Tâhir Sirâceddin Muhammed b. Muhammed b. Abdirreşîd es-Secâvendî, *Metnü's-Sirâciyye fi'l-ferâiz fî sevbihi'l-cedîd*, i'dâd: Muhammed Ma'sûm b. Ahmed Vanlıoğlu (İstanbul: İmam Ebû Hanîfe ve İmam Mâturîdî Araştırma Vakfı, 1999).

Eserin Çorum'da 23 adet daha yazma nüshası bulunmaktadır.[121] Diğer kütüphanelerde de çeşitli nüshaları mevcuttur.[122]

1.1.22. Üsrûşenî (ö. 637/1240 sonrası)

Tam adı Ebû'l-Feth Mecdüddîn Muhammed b. Mahmûd b. el-Hüseyn b. Ahmed el-Üsrûşenî olan müellif, Mâverâünnehir'deki Üsrûşene bölgesinin merkezinde dünyaya gelmiştir. Ailesi ilimle meşgul bir çevreye mensuptur. Babası Celâleddin Mahmûd, dönemin önde gelen Hanefî fakihlerinden biri olup konularına göre düzenlediği *Tertîbü'l-Mültekât* adlı eseriyle tanınmıştır. Üsrûşenî, ilk ilim eğitimini babasından almış, aile içindeki diğer âlimlerle birlikte klasik Hanefî tedrisatı içinde yetişmiştir. Dedesi Hüseyn b. Ahmed kaynaklarda "imam" ve "şeyh" unvanlarıyla anılır. Amcası Ahmed b. Hüseyn ve dayısı Muhammed b. Ahmed de ilimle temayüz etmiş kişilerdir. Müellif, *el-Fusûl fi'l-mu'âmelât* adlı eserinin sonunda bu metni 625 yılı Cemâziyelevvel ayında tamamladığını ve o sırada 32 yıl 7 aylık olduğunu kaydeder. Bu bilgiye göre yaklaşık 592/1196 senesinde doğduğu anlaşılır. Genç yaşta telif çalışmalarına başlamış, zamanla fetva vermeye yönelmiş ve ilim çevrelerinde tanınmıştır. Öğrencileri arasında Hüsâmeddin el-'Aliyyâbâdî gibi isimler bulunur. 637/1240 yılına ait bir eserindeki istinsah kaydı, bu tarihten sonra da hayatta olduğunu gösterir.[123]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alandaki eserleri şunlardır: *el-Fusûl fi'l-mu'âmelât*, *Câmi'u ahkâmi's-sıgâr*, *el-Es'ile ve'l-ecvibe* ve *el-Fetâvâ'l-Üsrûşeniyye*.

el-Fusûl fi'l-mu'âmelât

Hanefî hukuk geleneği içerisinde kadılar ve müftüler için hazırlanmış pratik bir rehber olan bu eser, fıkhî muâmelâta dair uygulamaya dönük fasıl düzeniyle öne çıkar. Nikâh, talâk, bey', icâre ve miras gibi gündelik meseleleri ele alan metin, yalnızca

[121] Bu nüshalar şunlardır: 19 HK 6929, 19 HK 4518/3, 19 HK 4513/3, 19 HK 4515/2, 19 HK 4526, 19 HK 4510/3, 19 HK 8157/1, 19 HK 4528/1, 19 HK 4521/1, 19 HK 1722/1, 19 HK 4507/1, 19 HK 1748/1, 19 HK 1745/2, 19 HK 4501/3, 19 HK 1732/1, 19 HK 4506, 19 HK 1738/1, 19 HK 1742/1, 19 HK 23289/13, 19 HK 23282/3, 19 HK 8159/1, 19 HK 23280/4, 19 HK 8158.

[122] Bazı yazma nüshaliçin bk. Süleymaniye Ktp., Hasib Efendi, nr. 156/4; Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, nr. 242; Millet Ktp., Ali Emiri Arabi, nr. 874/3.

[123] Kureşî, *el Cevâhirü'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, 1979, 3/366; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 1/279,351; Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 1/19, 566; Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 2/1266, 1381, 1721,1813; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 200; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941; Murteza Bedir, "Üsrûşenî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/392-393; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 100-101.

çözümler sunmakla kalmaz. Aynı zamanda dönemin hukuk anlayışını sistemli biçimde yansıtır. Son bölümlere eklenen fetvalar, metnin uygulamaya yönelik yönünü güçlendirir. Eserin farklı dönemlerde yeniden istinsah edilmesi ve başka müelliflerce yeniden tertip edilerek kullanılması, onun hukuk geleneği üzerindeki etkisini ortaya koyar. Osmanlı coğrafyasında eğitimde ve yargı uygulamalarında başvurulan kaynaklardan biri olması, eserin uzun süreli kullanımını ortaya koyar.[124]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1691/1 numarada kayıtlı olan nüshada 15 satır bulunmaktadır. Cildin şirazesi yer yer dağınık olup fiziksel bütünlük kısmen zarar görmüştür. Yazımında söz başları ve bazı kelime grupları kırmızı mürekkeple belirtilmiştir. Metnin sonunda yer alan kayıttan, eserin 967/1559 yılı Cemâziyelâhir ayında İstanbul'daki Samanlızâde Medresesi'nde istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Müstensihi Veli b. Şaban olan bu nüsha, otuz fasıldan oluşan fıkhî meseleleri ele almaktadır. Aynı eserin kütüphanede 19 HK 1332 ve 19 HK 4378 numaralarında kayıtlı iki ayrı yazma nüshası daha mevcuttur. Diğer kütüphanelerde de eserin çeşitli yazma nüshaları mevcuttur.[125]

1.1.23. Ahsîkesî (ö. 644/1246–47)

Asıl adı Ebû Abdillâh Hüsâmüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ömer'dir. Doğum yeri ve yılı kesin olarak bilinmemektedir. Mâverâünnehir bölgesinde yetişmiş, Hanefî mezhebi içerisinde fıkıh usulü alanındaki katkılarıyla tanınmış bir âlimdir. Fıkıh tahsilini tamamladıktan sonra Muhammed b. Muhammed el-Îdî el-Buhârî ve Muhammed b. Ömer en-Nevcâbâzî gibi isimleri yetiştirmiştir. Usûl-i fıkıh alanında kaleme aldığı eserleri, sonraki Hanefî literatüründe derin etkiler bırakmıştır. Vefatı 644 (1246–47) yılına rastlamaktadır.[126]

Müellifin fıkıh usulü alanındaki bilinen eserleri şunlardır: *el-Müntehab fî usûli'l-mezheb (el-Müntehabü'l-Hüsâmî)*, *Miftâhu'l-usûl*, *Dekâ'iku'l-usûl ve't-tebyîn*.

---

[124] Bedir, "Üsrûşenî", 42/393; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 101.

[125] Bazı yazma nüshalar için bk. Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 1000; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1070; Bursa İnebey Ktp., Bursa Milli Ktp., nr. 1910.

[126] Kureşî, *el Cevâhirü'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, 1979, 3/334; Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 2/1848-1849; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 188; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melayin, 1992), 8/255; Mustafa Uzunpostalcı, "Ahsîkesî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/181; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 103-104.

el-Müntehab fî usûli'l-mezheb

Müellif bu eserinde şer'î delillerin tanım ve sıralamasına yer verir. Hükmün sübûtu ve delâletiyle ilgili konuları, Hanefî usûl anlayışına uygun biçimde ele alır. Lafızların delâlet türleri, kıyasın mahiyeti, icmâın bağlayıcılığı ve nassın yorum sınırları gibi temel meseleleri açık ve özlü şekilde işler. Fıkhî istidlâl yollarını özetlemektedir. Çok sayıda şerhe konu olmuş ve uzun yıllar usûl eğitiminde temel kaynak olarak okutulmuştur.[127] Delhi ve Beyrut'ta basılmıştır.[128]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1576/2 numarada kayıtlı olan bu nüsha, 80b–114b varaklar arasında yer almakta olup her sayfada 19 satır bulunmaktadır. İstinsah tarihi 771/1369 olup, yazma içerisinde 1296 tarihli Çorum Müftüsü Ahmed Fezâ'ya ait vakıf mührü yer almaktadır. Varakları lekeli olan bu nüshanın, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1571 demirbaş numaralı bir başka nüshası daha bulunmaktadır. Farklı kütüphanelerde de çok sayıda yazma nüshası mevcuttur.[129]

1.1.24. Ebü'l-Feth Zeynüddîn el-İmâdüddîn (ö. 651/1253)

Hanefi alimlerinden Abdurrahîm bin Ebî Bekr bin İmâdüddîn bin Ebî Bekr Ali bin Abdülcelîl el-Merğınânî el-Fergânî es-Semerkandî, *Hidâye* isimli eserin müellifi Burhâneddîn el-Mergînânî'nin (ö. 593/1197) torunudur. Babası Ali b. Ebî Bekr b. Abdülcelîl el-İmâdüddîn el-Mergînânî (ö. 620/1223) ve Hüsâmeddîn el-Ulyâbâdî'den ilim tahsili almıştır. 651/1253 tarihinde vefat etmiştir.[130]

---

[127] Halil Sarıkaya, *Ahsîkesî'nin el-Müntehab'ının Hanefî Muhtasar Usûl Geleneği İçerisindeki Yeri.* (Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

[128] Hüsâmeddin Muhammed b. Muhammed b. Ömer el-Ahsikesî, *el-Müntehab fî Usûli'l-Mezheb*, nşr. Muhammed Yusuf, hşy. Muhammed İbrâhim ([y.y.]: Matbaatu Yusufi, 1318); Ebû Abdullah Hüsâmeddin Muhammed b. Muhammed b. Ömer el-Ahsikesî, *el-Müntehab fî Usûli'l-Mezheb* (Dehli: Matbaatü'l-Faruki, 1326); Ebû Abdullah Hüsâmeddin Muhammed b. Muhammed b. Ömer el-Ahsikesî, *el-Müntehab fî Usûli'l-Mezheb (el-Müntehabü'l-Hüsâmî)*, thk. ve dirâse: Ahmed Muhammed Nâsır Abbâs el-Avâzî (Beyrut: Dârü'l-Medâri'l-İslâmî, 2005).

[129] Bazı yazma nüshalar için bk. Bursa İnebey Ktp., Genel, ne. 2763; Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 434; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 637.

[130] Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 146-147; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/235.

Fusûlu'l-ihkâm fî usûli'l-ahkâm

Fusûlü'l-İmâdî olarak meşhur olan eser müellifin bilinen tek çalışmasıdır. 651/1253 senesinde Semerkant'ta yazımı tamamlanmıştır. Fürû-i fıkıh ve yargılama hukukuna dair konuları içermektedir. Sistematiği, örnek olayların çözümleriyle birlikte verilmesi ve güvenilir kaynaklar tercih edilmesi gibi özellikleri fakihlerin eserden istifade etmesini sağlamıştır.[131]

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1375 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan nüshanın dili Arapçadır. Diğer kütüphanelerde de yazma nüshaları bulunmaktadır.[132]

1.1.25. Zâhidî (ö. 658/1260)

Asıl adı Ebü'r-Recâ Necmüddîn Muhtâr b. Mahmûd b. Muhammed ez-Zâhidî el-Gazmînî olan Zâhidî, Hârizm bölgesindeki Gazmîn kasabasında doğmuştur. İlk eğitimini kendi beldesindeki âlimlerden almıştır. Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, Rüknüleimme es-Sabbâgî, Necmeddîn-i Kübrâ ve Ebü'l-Fazl Çağmînî onun öne çıkan hocalarıdır. Tahsilini tamamladıktan sonra Bağdat'ta ilmî tartışmalara katılmış, ardından Anadolu'ya geçerek bir süre Lârende'de (Karaman) ikamet etmiştir. Burada hem fakihlerle görüş alışverişinde bulunmuş hem de halk ve talebeler arasında büyük bir kabul kazanmıştır. Öğrencileri arasında Edebâli'nin de bulunduğu birçok kişi yer alır. Kayınpederi olan Rüknüleimme es-Sabbâgî'nin etkisiyle fıkıh düşüncesinde derinleşmiştir. Moğol istilâsının yol açtığı dinî ve hukukî sorunlara yönelik içtihatlarıyla tanınır. İstilâ sonrası bölgelerin dârülharp mi yoksa dârülislâm mı sayılacağı meselesinde görüşler ortaya koymuştur. Hayatının son dönemini Hârizm'in merkezi Gürgenç'te geçirmiş, 658 yılı Cemâziyelâhir ayında tamamladığı er-Risâletü'n-Nâsıriyye adlı eserinden kısa bir süre sonra vefat etmiştir.[133]

---

[131] Şerif Gedik, "Fusûlü'l-İmadî'nin Osmanlı Dönemi Fetâvâ Mecmualarına ve Hanefî Fıkıh Literatürüne Katkısı", *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi [Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi]* IX/1 (2023), 17-51.

[132] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 838; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 443; Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 1774.

[133] Kureşî, *el Cevâhirü'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, 1979, 3/460; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 1/73; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 54, 212, 232; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 8/72; Şükrü Özen, "Zâhidî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/81-85; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 107-108.

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Kunyetü'l-Münye*, *Hâvî mesâ'ili'l-Münye*, *el-Müctebâ şerhu Muhtasari'l-Kudûrî*, *el-Câmi' fi'l-hayz*, *Kitâbü'l-Ferâ'iz*, *el-Gurer ve'd-dürer*, *Tahrîcü mesâ'ili'l-ferâ'iz*, *el-Müctebâ fi'l-usûl*, *es-Safve fi'l-usûl*, *Zâdü'l-e'imme fî fezâ'ili hasîsati'l-ümme*, *el-Ehâdîsü'l-muhtâre*, *Kûtü'l-müslimîn li-mâ yahtâcûne ileyhi külle hîn*, *Şerhu'l-Kenz*, *Cevâhirü'l-fıkh*.

Kunyetü'l-Münye li-tetmîmi'l-gunye

Zâhidî'nin en tanınmış eserlerinden biri olan *Kunyetü'l-Münye*, Moğol istilâsı sonrasında beliren yeni fıkhî problemlere çözüm arayışının bir yansımasıdır. Müellif, bu metni hocası Fahreddin Bedî'in *Münyetü'l-Fukahâ'* adlı eserini özetleyip yeniden düzenleyerek hazırlamış ve Hanefî mezhebine ait çeşitli meselelere dair kapsamlı bir soru-cevap derlemesi oluşturmuştur. Kaynaklarda bazen *el-Kunye*, bazen de *Kunyetü'l-Fetâvâ* adıyla geçen bu çalışma, Hârizm yöresine özgü dil özelliklerini yansıtması bakımından da önemlidir. Bu yerel ifadeler bazı nüshalarda Arapçaya çevrilmiş ve metnin sonuna eklenmiştir. Eserde yer alan görüşlerin dayandığı kaynaklar rumuzlarla belirtilmiş, bu rumuzların açıklamalarına ise alfabetik sırayla giriş kısmında yer verilmiştir. Daha sonra *Bıgyetü'l-Kınye* adıyla özetlenen bu eser, dönemin fıkıh eğitimi ve literatürü açısından dikkate değer bir başvuru kaynağı olmuştur.[134]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 1659 numarada kayıtlı bu nüsha, 234 varak ve 21 satırla istinsah edilmiştir. Söz başları kırmızı renkte yazılmış olup nüshanın çeşitli yerlerinde haşiyeler yer almaktadır. Nüshanın istinsahı Hacı b. Muhammed tarafından gerçekleştirilmiştir. Diğer kütüphanelerde de eserin çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır.[135]

1.1.26. Hamiduddin ed-Darîr (ö. 666/1268)

El-Mergînânî'nin ilmî silsilesine mensup önemli fakih ve usûl âlimlerinden Hamîdüddîn Ali b. Muhammed ed-Darîr er-Râmişî el-Buhârî (ö. 666/1268), Buhara'ya bağlı Râmuş beldesinde doğmuştur. Fıkıh ve usûl-i fıkıh alanındaki derinliğiyle tanınan Darîr ilim hayatı boyunca Şemsü'l-eimme el-Kerderî ve Cemâleddin el-

[134] Özen, "Zâhidî", 44/83.
[135] Bazı yazma nüshalar için bk. Amasya Beyazıt Ktp., Amasya Beyazıt, nr. 391; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 454; Sivas Ziya Bey Ktp., Sivas Yazma, nr. 44.

Mahbûbî gibi önde gelen hocalardan ders almıştır. Onun ilmî tesiri yalnızca kendi dönemiyle sınırlı kalmamış, Mahmud b. Muhammed el-Efşencî, Celâleddin Muhammed el-Îdî es-Sâîdî, lugat ve kelâm âlimi Mutarrizî, Burhânuddîn Ahmed b. Esad ve cenaze namazını kıldıran Ebü'l-Berekât en-Nesefî gibi birçok seçkin talebe yetiştirmiştir. Leknevî'nin ifadesiyle fakih, usûlcü, muhaddis, müfessir, cedelci, kelâmcı ve hâfız olarak tanınan Darîr, Hanefî mezhebinin iki temel kaynağı olan Merğînânî'nin el-Hidâyesi ve Pezdevî'nin el-Usûlü üzerine kaleme aldığı el-Fevâ'id adlı hâşiyeleriyle mezhep içi şerh geleneğinin öncülerinden biri sayılmıştır. 2 Zilkade 666 (14 Temmuz 1268) tarihinde Buhara'da vefat etmiş ve vasiyeti üzerine Ebû Hafs el-Kebîr'in yanına defnedilmiştir.[136]

Hamîdüddîn ed-Darîr'in fıkıh ve fıkıh usûlü alanındaki eserleri şunlardır: *el-Fevâ'id fî Şerhi'l-Hidâye*, *el-Fevâ'id fî Hâşiyeti Usûli'l-Pezdevî*. *el-Mebsût*, *el-Muhît fî Usûli'd-Dîn* ve *el-Metâlib fî 'Ilmi'l-Cedel* müellife nispet edilmektedir. Ancak bu üç eserin müellife aidiyeti kesinlik taşımamaktadır.

el-Fevâ'id

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1400 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Arapça kaleme alınmıştır. Mergînânî'nin *Bidayetü'l-Mübtedî* adlı eseri üzerine müellifi tarafından yapılan bu şerh, literatürde genellikle *Fevâ'idü'l-Fıkhiyye fî Şerhi'l-Hidâye* adıyla anılmaktadır. Yazmada her sayfada 27 satır yer almakta olup toplam 221 varaktan oluşmaktadır. Eserde başlık ve önemli ifadeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin tespit edebildiğimiz bir nüshası daha bulunmaktadır.[137]

1.1.27. Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir (ö. 666/1268'den sonra)

Aslen Türk olan Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî, Rey'de doğmuş, ilk tahsilini Buhara ve Semerkant'ta tamamlamıştır. Bu şehirlerin 1220 senesinde Moğollar tarafından işgale uğradığı göz önüne alındığında, eğitimini bu tarihten önce aldığı anlaşılır. Daha sonra batıya göç etmiş, Mısır, Şam ve

[136] Kureşî, *el Cevâhirü'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, 1979, 2/598; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 1/34; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 125; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/711; Osman Bayder, "Hamiduddin ed-Darîr", *İslam Düşünce Atlası* (Erişim 27 Temmuz 2025); Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 109-110.
[137] Bu nüsha için bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 636.

Anadolu'da bulunmuş, Artuklu topraklarında uzun süre yaşamıştır. 666 (1268) senesinde Konya'da bulunduğu, burada Konevî'ye *Câmi'u'l-usûl* adlı eserini okuduğu ve ondan icazet aldığı bilinmektedir. Bu bilgi, onun bu tarihten sonra vefat ettiğini göstermektedir.[138]

Dil, belâgat, edebiyat, tefsir ve tasavvuf gibi çeşitli ilim dallarında eserler kaleme alan müellifin fıkıh alanındaki bilinen tek eseri *Tuhfetü'l-mülûk* adlı çalışmadır.

Tuhfetü'l-mülûk

Hanefî mezhebi esasına göre yazılan bu muhtasar, ibadet ve muamelât konularını içerir. Temizlik, namaz, zekât, oruç, hac, cihad, avlanma, mekruh fiiller, miras ve kazanç yolları gibi başlıkları işler. Özlü yapısı sayesinde ilmî çevrelerde rağbet görmüştür. Eser üzerine İbn Melek, Bedreddin el-Aynî ve Sâlih b. Muhammed gibi âlimler tarafından şerhler yazılmıştır.[139] Farklı dönemlerde defalarca basılmıştır.[140]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 4349/1 numara ile kayıtlı olan bu nüsha, 51 varak ve her sayfada 15 satırdan oluşmaktadır. 1043 senesinde müstensih Feyzullah b. Ahmed tarafından istinsah edilmiştir. İlk varakta İbrahim adında bir şahsa ait mühür yer almakta; sayfa kenarlarında çok sayıda açıklayıcı not bulunmaktadır. Eserin Çorum Kütüphanesi'nde dört nüshası daha mevcut olup,[141] farklı kütüphanelerde de çeşitli yazmaları bulunmaktadır.[142]

---

[138] Kureşî, *el Cevâhirü'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, 1979, 3/97; Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 1/374; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/124; Hüseyin Elmalı, "Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/487-488; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 110-112.

[139] Elmalı, "Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir", 34/487; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 111.

[140] Ebû Abdullah Zeynüddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî, *Tuhfetü'l-mülûk: fî fıkhi mezhebi İmam Ebû Hanîfe en-Nu'mân*, thk. Abdullah Nezîr Ahmed (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1997); Ebû Abdullah Zeynüddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî, *Tuhfetü'l-mülûk fî fıkhi mezhebi'l-İmâm Ebî Hanîfe en-Nu'mân*, thk. Abdullah Nezîr Ahmed Mezzî (Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 2011); Ebû Abdullah Zeynüddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî, *Tuhfetü'l-mülûk fî fıkhi mezhebi'l-İmâm Ebî Hanîfe en-Nu'mân*, thk. Abdullah Nezîr Ahmed Mezzî (Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 2011).

[141] Bu nüshalar 19 HK 17704, 19 HK 4332, 19 HK 1483 ve 19 HK 4317/2 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.

[142] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., İsmihan Sultan, nr. 124; Milli Ktp., Adana İl Halk Ktp., nr. 1153/2; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 584/5.

1.1.28. Lü'lüî (ö. 671/1273)

Ebü'l-Mehâmid Mahmud b. Muhammed b. Dâvud el-Efşencî el-Buharî, kayanklarda el-Lü'lüî nisbesiyle anılmaktadır. Hanefi fıkhı ve kelam alanında temâyüz etmiş bir alimdir. Buhara'da dünyaya gelmiş, ilk tahsilini burada almıştır. Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Karnebî, Burhânü'l-İslâm ez-Zernûcî, Muhammed b. Mahmud Hâherzâde ve Hamîdüddîn ed-Dârrî gibi dönemin önde gelen hocalarından ilim tahsil etmiştir. Moğol istilası sırasında meydana gelen Buhara vakasında şehit düşmüştür.[143]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki bilinen eseri şudur: *Hakâ'iku'l-Manzûme.*

Hakâiku'l-Manzûme

Necmeddin en-Nesefî'nin *el-Manzûmetü'n-Nesefiyye* adlı hilâf ilmine dair eserine yazılmış bir şerhtir.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4608 numarayla kayıtlı bulunan nüsha, 766 senesinde istinsah edilmiştir. Eser 363 varaktan oluşmakta ve her sayfada 21 satır bulunmaktadır. Bu nüshanın dışında, aynı kütüphanede 19 HK 1334 numaralı bir başka nüshası daha kayıtlıdır. Farklı kütüphanelerde de eserin birçok yazma nüshasına rastlanmaktadır.[144]

1.1.29. Sadreddin Süleyman b. Vüheyb el-Ezraî (ö. 677/1278)

VII. (XIII.) yüzyılın ortalarında yaşamış olan Kadı Ebü'r-Rebî' Sadreddin Süleyman b. Vüheyb el-Ezraî, Memlükler dönemi Hanefî fakihlerindendir. Tahsilini Mahmud b. Ahmed el-Hasîrî gibi tanınmış bir âlimden almış, ilerleyen yıllarda ise kendisi de Serûcî Ahmed b. İbrâhîm b. Abdilganî gibi önemli talebeler yetiştirmiştir. Hayatına dair ayrıntılı bilgi sınırlı olsa da hem ilmî silsilesi hem de etkilediği

[143] Kureşî, *el Cevâhirü'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, 1979, 3/449; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 1/72; Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 1/1867; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 210; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 8/60; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 112-113.
[144] Bazı yazma nüshalar için bk. Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 943; Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 1697; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 395.

öğrenciler onun döneminde itibarlı bir fakih olduğunu göstermektedir. 677/1278 senesinde vefat etmiştir.[145]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *el-Müntehab*, *el-Vecîzü'l-Câmi' li-Mesâ'ili'l-Câmi'*, *Şerhu'l-Câmi'i'l-Kebîr*, *Muhtasaru Şerhi'z-Ziyâdât*.

el-Müntehab

İmam Muhammed'in *ez-Ziyâdât* adlı eserini fıkıh sistematiğine uygun biçimde yeniden tertip etmek amacıyla Sadreddin el-Ezraî tarafından kaleme alınmıştır. Memlük Sultanı el-Melikü'l-Eşref'in emriyle yazılan bu eser, klasik Hanefî mirası içinde *ez-Ziyâdât*'ın günümüze ulaşan tek sistemli nüshası olarak kabul edilir. Dağınık meselelerin bir araya getirilip konu başlıklarına göre düzenlendiği bu metin, sonraki dönemlerde yapılan şerh çalışmalarına zemin hazırlamış ve mezhep doktrininin tedvininde kaynak olarak kullanılmıştır.[146]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1451 numarada kayıtlı olan bu yazma, Arapça olarak kaleme alınmıştır. 144 varak hacmindeki eser, her sayfada 17 satır olacak şekilde istinsah edilmiştir. Eser adı ve müellif ismi yazmanın zahriye kısmından alınmış olup, bazı kütüphanelerde de yazma nüshaları mevcuttur.[147]

1.1.30. Mevsılî, Abdullah b. Mahmûd (ö. 683/1284)

Mecdüddîn Ebü'l-Fazl Abdullâh b. Mahmûd el-Mevsılî, 29 Şevval 599 (11 Temmuz 1203) tarihinde Musul'da doğmuştur. Ailesi ilimle meşgul bir çevreye mensup olup, babası Mahmûd ile kardeşleri Abdüddâim, Abdülkerîm ve Abdülazîz de ilim yolunda temayüz etmişlerdir. Temel eğitimini babasından alan Mevsılî, Musul'un önde gelen âlimlerinden Kemâleddin Haydar b. Muhammed el-Hüseynî'den ders almış, ardından Dımaşk ve Bağdat gibi ilim merkezlerinde tahsiline devam etmiştir. Bu süreçte Şehâbeddin es-Sühreverdî, Abdürrahîm es-Sem'ânî, İbnü'l-Ahdar ve İbnü'l-Hâcib gibi devrin seçkin âlimlerinden istifade etmiştir. Kısa bir süre Kûfe

[145] Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 25; Ahmet Özel, "Serûcî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/573.
[146] Murteza Bedir, "ez-Ziyâdât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 484.
[147] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 1666; Süleymaniye Ktp., Çorlulu Ali Paşa, nr. 238/1; Süleymaniye Ktp., Yeni Cami, 395/1.

kadılığı görevinde bulunmuş, ancak azledildikten sonra Bağdat'a yerleşerek Meşhedü Ebû Hanîfe'de ilmî faaliyetlerini sürdürmüştür. Hanefî mezhebinde görüşlerin tercih ve ayıklanması noktasındaki yetkinliği sayesinde ashâbü't-temyîz arasında yer almış, İbnü'l-Fuvatî ve Abdülmü'min ed-Dimyâtî gibi farklı mezheplere mensup birçok âlim onun öğrencisi olmuştur. Dindar kişiliği, takvâsı ve tevazusu ile tanınan Mevsılî, 19 Muharrem 683 (7 Nisan 1284) tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir.[148]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *el-Muhtâr li'l-fetvâ*, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, *Kitâbü'l-Müştemil 'alâ mesâ'ili'l-Muhtasar* (veya *el-Fevâ'idü'l-müştemile 'alâ mesâ'ili'l-Muhtasar ve't-tekmile*), *Şerhu'l-Câmi'i'l-kebîr li'ş-Şeybânî*.

el-Muhtâr li'l-fetvâ

Hanefî mezhebinin temel metinlerinden biri olan bu eser, Ebû Hanîfe'nin görüşlerini esas alarak müellif tarafından öğrenciler için kaleme alınmıştır. Diğer mezhep imamlarının ihtilaflı görüşleri rumuzlarla belirtilmiş, kitap daha sonra yine müellifi tarafından şerhedilmiştir. Zamanla birçok âlim tarafından şerh, ihtisar ve manzum hâlleriyle işlenmiştir.[149] Günümüzde ise çeşitli baskı ve tercümeleri yapılmıştır.[150]

19 HK 4366 numarayla kayıtlı bu nüsha, Hacı Mes'ûd b. Torun Bey tarafından 1 Zilhicce 810 / 1407 tarihinde istinsah edilmiştir. Başında bir varağın sonradan eklendiği görülmektedir. İlk iki varakta hutbeler, üçüncü varakta bir hadis, dördüncü varakta Hz. Peygamber'e dair bir methiye ile Fahreddin er-Râzî'ye atfedilen bazı evrâd yer alır. Son sayfalarda ise namazla ilgili dualar bulunmaktadır. 142 varaklı eser, her sayfada 10 satır içermektedir. Bu nüsha dışında Çorum Hasan Paşa

[148] Kureşî, *el Cevâhirü'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, 1979, 2/349; Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 2/1622; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 106; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, t.y.), 7/278; Davut Yaylalı, "Mevsılî, Abdullah b. Mahmûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/487-488; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 113.

[149] Yaylalı, "Mevsılî, Abdullah b. Mahmûd", 29/488.

[150] Bazı baskıları için bk. Ebü'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsılî, *el-Muhtâr*, ta'lîk: Orhan Çeker, Aytaç Aydın (Konya: Tekin Kitabevi, 2009); Ebü'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsılî, *el-Muhtâr li'l-fetvâ alâ mezhebi'l-İmâm el-A'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân (r.a.)*, thk. Saîd Bekdaş (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye – Dârü's-Sirâc, 2012).

Kütüphanesi'nde beş farklı yazma nüshası daha bulunmaktadır.[151] eserin diğer kütüphanelerde de yazma nüshaları mevcuttur.[152]

el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr

Müellifin kendi yazdığı *el-Muhtâr li'l-fetvâ* adlı kitabına yaptığı bir şerhtir. Hanefî fıkhına dair orta hacimli ve güvenilir kaynaklar arasında sayılır. Müellif, kitabının ezberlenerek derslerde kullanılmasından sonra, meselelerin dayandığı gerekçeleri, farklı mezheplerin görüşlerini ve yaygın sorulara dair fetvaları da içeren açıklayıcı bir şerh kaleme alma ihtiyacı duymuştur. Eserdeki hadisler daha sonra İbn Kutluboğa tarafından *et-Ta'rîf ve'l-ihbâr* adıyla tahriç edilmiştir.[153] *el-İhtiyâr*, günümüzde hem Arapça hem de Türkçe baskılarıyla ulaşılabilen klasik bir fıkıh metnidir.[154]

19 HK 1387 numaralı nüsha, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. Eser 162 varak olup her sayfada 27 satır yer almaktadır. Başta iki varaklık fihrist yer almakta, metin *Kitâbü'n-nikâh*'tan başlayarak *Kitâbü'l-ferâ'iz*'in sonuna kadar devam etmektedir. Söz başları ve keşileri kırmızı mürekkeple yazılmış olup varaklarda rutubet lekeleri görülmektedir. Aynı kütüphanede 19 HK 1386 numaralı başka bir nüshası daha mevcuttur. eserin farklı kütüphanelerde de yazma nüshaları bulunmaktadır.[155]

1.1.31. Habbâzî (ö. 691/1292)

Ebû Muhammed Celâleddîn Ömer b. Muhammed el-Hucendî el-Habbâzî, 629/1232 senesinde Hucend'de doğmuştur. İlk tahsilini burada tamamladıktan sonra ilim yolculuğunu Harizm'de sürdürmüş, ardından Bağdat'a geçmiştir. Bir süre Şam'da el-İzziyye el-Berrâniyye Medresesi'nde ders verdikten sonra Mekke'ye gitmiş, orada bir yıl kaldıktan sonra yeniden Şam'a dönmüştür. Bu dönüşün ardından Hâtûniyye el-

[151] Bu nüshalar şunlardır: 19 HK 4339/1, 19 HK 1467, 19 HK 23286, 19 HK 4339/2, 19 HK 4611.
[152] Bu yazma nüshalar için bk. Sivas Ziya Bey Ktp., Sivas Yazma, nr. 14309; Süleymaniye Ktp., Satın Alınan Yazma Eserler, nr. 18.
[153] Yaylalı, "Mevsılî, Abdullah b. Mahmûd", 29/488.
[154] Bazı baskılar için bk. Ebü'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsılî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, thk. Züheyr Osman el-Ca'îd (Beyrut: Dârü'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, [t.y.]); Ebü'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsılî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, thk. Şuayb el-Arnaût, Ahmed Muhammed Berhûm, Abdüllatîf Hırzullah (Dımaşk: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009); Ebü'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsılî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, thk. Mehmet Hasan Talu (İstanbul: Tereke Yayınevi, 2015).
[155] Bu yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 215; Sivas Ziya Bey Ktp., Sivas Yazma, nr. 17552.

Berrâniyye Medresesi'nde ders vermeye başlamış ve hayatının sonuna kadar bu görevini sürdürmüştür. Hanefî mezhebinin güçlü temsilcilerinden biri olan Habbâzî, aralarında Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Mes'ûd el-Konevî, Dâvûd b. Ağlebek b. Ali er-Rûmî ve Hibetullah b. Ahmed et-Türkistânî gibi isimlerin de bulunduğu çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. 691/1292 senesinde Şam'da vefat etmiştir.[156] Habbâzî'yi konu edinen bir doktora tezi bulunmaktadır.[157]

Fıkıh ilmine dair kaleme aldığı usûl ve fürû eserleri şunlardır; *el-Muğnî fî usûli'l-fıkh, Şerhu'l-Muğni, Hâşiyetü'l-Hidâye.*

el-Muğnî fî usûli'l-fıkh

Habbâzî'nin yanı sıra Alâeddin Ali b. Mansûr el-Makdisî, Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî, Şehâbeddin Ahmed b. İbrâhim el-Ayıntâbî, Cemâleddin Mahmûd b. Ahmed el-Konevî, Sirâceddin Ömer b. İshak el-Gaznevî, Mansûr b. Ahmed el-Hârizmî, İbnü's-Sâiğ ez-Zümürrüdî, Alâeddin Ali Esved, Muhammed b. Yûsuf el-İsbîrî ve Eyyûbîzâde Mustafa gibi önemli isimler tarafından eser üzerine yapılmış pek çok şerh bulunmaktadır.[158] Eser yüksek lisans tezi, makale gibi çalışmalara da konu olmuş;[159] tahkik edilip yayımlanmıştır.[160]

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde iki farklı nüshası bulunan eser 19 Hk 1576 demirbaş numarası ile kayıtlıdır.[161] Safer 771/1369 tarihinde istinsah edilen eserin dili Arapçadır. Bölüm başları kırmızı renkle yazılan eserde 1296 tarihli Ahmet Feyzi'ye ait vakıf mührü bulunmaktadır. Eserin çeşitli kütüphanelerde pek çok nüshası vardır.[162] İncelenen nüshada 12 bab başlığı yer almaktadır. Başlıkları sırasıyla şunlardır: *Emir*, *Nehiy*, *Vücûhü'n-nazm*, *Vücûhül'l-beyan*, *Vücûhu isti'mâli'n-nazm*, *Ma'rifetü*

[156] Kureşî, *el Cevâhirü'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, 1979, 2/668; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 1/47; Taşköprîzâde, *Miftâh*, t.y., 2/189; Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 2/2033; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 151; Mahmut Rıdvanoğlu, "Habbâzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), 14/342-343; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 115-116.

[157] Eyüp Öztürk, *Habbâzî'nin Hanefî Usûl Geleneğindeki Yeri ve Usulcülüğü* (İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022).

[158] Muhammed b. Yûsuf b. Ya'kûb el-İsbîrî, *el-Müstagnî şerhu'l-Muğnî fî Usûli'l-Fıkh*, thk. Gufrân bint Hişâm el-Müzerza' (Mansûre: Dârü'l-Lü'lü'e li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2020).

[159]

[160] Ebû Muhammed Ömer b. Muhammed el-Habbâzî, *el-Muğnî fî Usûli'l-Fıkh*, thk. Muhammed Mazhar Bekâ (Mekke: Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ, 1983).

[161] Diğer nüsha 19 HK 1591 koleksiyon numarası ile kayıtlıdır.

[162] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 373; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 118; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 660/2.

vücûhi'l-vükûf 'alâ ahkâmi'n-nazm, *Huccetü'ş-şer'iyye*, *Beyân*, *İcmâ*, *Kıyâs*, *'Umûru'l-mu'teriza 'ale'l-ehliyye* ve *Hurûfü'l-me'ânî*.

Hâşiye 'ale'l-Hidâye

Hanefi fıkhının önemli kaynaklarından biri olan Burhâneddin el-Mergînânî'nin *el-Hidâye* isimli eserinin şerhidir. *Şerhu'l-Hidâye, Müşkilâtü'l-Hidâye, Havâşî'l-Hidâye* gibi farklı isimlerle pek çok kütüphanede yazma nüshası bulunmaktadır.[163] Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde tek nüshası bulunan eser 19 HK 1384 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Dili Arapça olup 265 varak, 27 satırdan oluşmaktadır. Müellif önce "*kavlühû*" ibaresiyle metni verip daha sonra şerh etmiştir. Bab başlıklarının yanı sıra "*kavlühû*" ifadeleri de müstensih tarafından kırmızı renkle yazılmıştır. Eserin ve müellifin adı hem eserin sırt kısmında hem de 1[a] numaralı sayfada yazmaktadır. Nüshada Süleyman Feyzi'ye ait vakıf mührü bulunmaktadır.

1.1.32. İbnü's-Sââtî, Muzafferüddin (ö. 694/1295)

Ebü'l-Abbâs Muzafferüddîn Ahmed b. Ali b. Tağlib el-Ba'lebekkî el-Bağdâdî, 10 Zilkade 651 (1 Ocak 1254) tarihinde Bağdat'ın Dertenk bölgesinde doğmuştur. "İbnü's-Sââtî" lakabı, astronomiyle meşgul olan ve saat yapımında usta kabul edilen babasına nispetle verilmiştir. Babasının Müstansıriyye Medresesi kapısındaki saatle ilgili çalışmaları kaynaklarda yer alır. Bu medresede bayram hutbelerini okumakla görevlendirilmesi, onun Abbâsî soyundan geldiği kanaatini destekler. İlk eğitimini Bağdat'ta alan İbnü's-Sââtî, Zahîrüddin en-Nevcâbâzî, Ebü'l-Berekât en-Nesefî ve Ebü'n-Nedâ el-Harrânî gibi âlimlerden ders almıştır. Fıkıh, usûl, kelâm ve Arap dili alanlarında derinleşmiş, Müstansıriyye ve Muvaffakıyye medreselerinde müderrislik yapmıştır. Tâceddin İbnü's-Sebbâk, oğlu Mecdüddin, kızı Fâtıma ve Rükneddin es-Semerkandî onun öğrencileri arasında sayılır. Rebîülevvel 686'da (Nisan-Mayıs 1287) Kâdılkudât İbnü'z-Zencânî'nin nâibi olarak görevlendirilmiştir. 4 Cemâziyelevvel 694 (22 Mart 1295) tarihinde Bağdat'ta vefat etmiş, Cüneyd-i Bağdâdî'nin kabri yakınına defnedilmiştir.[164]

---

[163] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Fatih, 1969; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 4428; Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 1737.

[164] Kureşî, *el Cevâhirü'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, 1979, 1/208-212; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 1/6; Taşköprîzâde, *Miftâh*, t.y., 2/188; Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 1/235; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 26; Ahmet Özel, "İbnü's-Sââtî, Muzafferüddin", *Türkiye*

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Mecma'u'l-bahreyn ve mülteka'n-neyyireyn*, *el-Bedî'* (diğer adıyla *Nihâyetü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl*).

Mecma'u'l-bahreyn ve mülteka'n-neyyireyn

Hanefî fıkıh geleneğinde temel kabul edilen bu eser, Ebû Hafs en-Nesefî'nin el-Manzûmetü'n-Nesefiyye adlı didaktik metni ile Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ını sistemli biçimde bir araya getirmektedir. Müellif iki metin arasındaki ilişkiyi kurarak içerik ve dil açısından yeni bir yapı oluşturmuştur. Metinde sahih ve fetvaya esas kabul edilen görüşler öne çıkarılmış, mezhep içi ve dışı ihtilaflar belirli bir ifadeyle tasnif edilmiştir. Böylece eser, yorumlayan ve düzenleyen bir çalışmaya dönüşmüştür. Hanefî fıkhı öğretiminde yaygın biçimde kullanılan bu metin, İbn Melek'in ifadesiyle "mütûn-i erbaa"dan biri sayılmış ve medrese müfredatında yere almıştır. Eserin ilmî etkisi, üzerine yazılan çok sayıdaki şerh ve hâşiyeden anlaşılmaktadır. Müellifin kendi şerhi dışında pek çok âlim tarafından açıklamalar yapılmış, bu da zengin bir yazma geleneği doğurmuştur.[165] İlyas Kaplan tarafından tahkik edilen eser 2005 senesinde basılmıştır.[166]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1398 numarada kayıtlı olan bu nüsha Arapçadır. Yazma 101 varak hâlindedir ve her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Sayfa başlarında yer alan söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4227 demirbaş numarasıyla kayıtlı bir diğer nüshası daha bulunmaktadır. Farklı kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları mevcuttur.[167]

1.1.33. Ebû Abdillâh el-Kâşgarî (ö. 705/1305)

Sedîdüddin Muhammed b. Muhammed b. Ali olan Ebû Abdillâh el-Kâşgarî, Kaşgar bölgesine mensuptur. İlk eğitimini Mâverâünnehir'de almış, Hanefî mezhebi fıkhı üzerine tahsil görmüştür. Daha sonra uzun süre Mekke'de kalmış, ardından

Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/190-192; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 116-117.

[165] Özel, "İbnü's-Sââtî, Muzafferüddin", 21/191; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 117.

[166] Muzafferuddin Ahmed b. Ali el-Bagdadi İbnu's-Saati, *Mecmau'l-bahreyn ve multaka'n-neyyireyn fi'l-fıkhi'l-Hanefi*, thk. İlyas Kaplan (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005).

[167] Bazı yazmalar için bk. Ragıp Paşa Ktp., Ragıp Paşa, nr. 524., Süleymaniye Ktp., Aşir Efendi, nr. 116; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 841.

Yemen'e giderek Taiz şehrine yerleşmiştir. Hayatının son yıllarını Mevza sahilinde geçirmiş ve burada vefat etmiştir.[168]

Müellifin fıkıh ve usûl alanındaki eserleri şunlardır: *Münyetü'l-musallî ve gunyetü'l-mübtedî, Tâcü's-saâde.*

Münyetü'l-musallî ve gunyetü'l-mübtedî

Hanefî mezhebine mensup medrese öğrencileri için yazılmış bir metindir. Abdest, temizlik ve namaz gibi temel ibadetleri sade bir dille anlatır. Müellifin Mâverâünnehir'de eğitim aldığı, Mekke'de uzun süre kaldığı ve ardından Yemen'e yerleştiği bilinmektedir. Eserde Ebû Hanîfe ve öğrencilerinin görüşleri esas alınır. Hanefî fıkhının sonraki dönemlerde ulaştığı hükümler açık ve özlü biçimde sunulur. Delillerin nadiren yer alması, bazı dil yanlışları ve nüsha farkları zamanla eleştirilmiştir.[169] Buna rağmen eser, uzun yıllar medreselerde okutulmuş ve farklı bölgelerde defalarca basılmıştır.[170]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 14491/1 numarayla kayıtlı bu nüsha, IIb-108b varaklar arasında 13 satırla istinsah edilmiştir. İstinsahı 1080 senesinde Muhammed b. Ömer tarafından yapılmıştır. Aynı kütüphanede eserin yedi nüshası daha bulunmakta olup[171] diğer kütüphanelerde de çok sayıda yazması mevcuttur.[172]

1.1.34. Serûcî (ö. 710/1310)

Ahmed b. İbrâhîm b. Abdilganî olan Serûcî, 637 (1239) senesinde Harran yakınlarındaki Besûne kasabasında doğmuştur. Bazı kaynaklar doğum tarihini 639 olarak da kaydeder. İlk eğitimini tamamladıktan sonra Kahire'ye gitmiş, burada Hılâtî,

---

[168] Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 2/1603; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 7/273; Şükrü Özen, "Sadrüşşerîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/427; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 121.

[169] Hüseyin Kayapınar, "Münyetü'l-Musallî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/32-33.

[170] Ebu Abdullah Sedidüddin Muhammed b. Muhammed b. Ali Kasgari, *Munyetu'l-musalli* (İstanbul: Daru't-Tibaati'l-Amire, 1831); Ebu Abdullah Sedidüddin Muhammed b. Muhammed b. Ali Kasgari, *Munyetu'l-musalli ve gunyetu'l-mubtedi*, thk. Abdulkerim Hamza (Dimask: Mektebetu Dari'l-Beyruni, 2002).

[171] Bu nüshalar şunlardır: 19 HK 4376, 19 HK 20947, 19 HK 4596, 19 HK 20955, 19 HK 1520, 19 HK 4325, 19 HK 4360.

[172] Bazı yazmalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 8961; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 1029/2; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 671.

Ebü'r-Rebî' Süleyman el-Ezraî ve İbn Dihye gibi dönemin önde gelen âlimlerinden ders almıştır. Başlangıçta Hanbelî olan Serûcî, daha sonra Hanefî mezhebine geçmiş ve el-Hidâye'yi ezberlemiştir. 691 (1292) senesinde Memlükler döneminde Hanefî başkadısı olarak görevlendirilmiş, bu görevini el-Melikü'l-Eşref Halîl, el-Melikü'n-Nâsır Muhammed ve el-Melikü'l-Âdil Ketboğa dönemlerinde de sürdürmüştür. 696'da azledilmiş, fakat iki yıl sonra yeniden göreve getirilmiştir. 709 (1310) senesinde son kez görevden alınmıştır. Kahire'deki medreselerde ders vermiş, birçok farklı bölgeden öğrenci yetiştirmiştir. 22 Rebîü'lâhir 710 (18 Eylül 1310) tarihinde Kahire'de vefat etmiş, Karâfe Kabristanı'nda İmam Şâfiî'nin yakınına defnedilmiştir.[173]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *el-Gâye*, *Edebü'l-kazâ'*, *el-Müntehabü's-Süleymânî*, *Tuhfetü'l-ashâb ve nüzhetü zevi'l-elbâb*, *Risâle fî kerâheti ekli lahmi'l-hayl*, *Şerhu'l-Kudûrî*, *el-Fetâva's-Serûciyye*, *Menâsikü'l-hac*.

el-Gâye

Hanefî fıkhının temel kaynaklarından *el-Hidâye*'ye yazılmış bir şerh olan *el-Gâye*, müellifin en önemli çalışması olarak kabul edilir. Emîr Kâtib el-İtkânî'nin *Gâyetü'l-beyân* adlı şerhinden ayrılması amacıyla literatürde genellikle *Gâyetü's-Serûcî* şeklinde anılmıştır. Serûcî bu eserin yalnızca altı cildini kaleme alabilmiş ve "*Kitâbü'l-Eymân*" başlığına kadar getirebilmiştir. Eserin devamı daha sonra Sa'deddîn İbnü'd-Deyrî tarafından "*Kitâbü's-Siyer*"de mürted konusuna kadar tamamlanmıştır. Fıkıh literatüründe sıkça atıf yapılan bu eser, *el-Hidâye* şerhleri arasında geniş kabul görmüştür.[174] Eser, 2021 senesinde Bekir Karadağ tarafından yayımlanan bir makalede incelenmiştir.[175]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1305 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu nüsha, 766 yılı Safer ayında istinsah edilmiştir. Arapça kaleme alınmış olan eser, 466 varak hâlinde ve her sayfada 39 satır olarak düzenlenmiştir. Başta iki varaklık fihrist kısmı yer almakta olup, söz başları ve çizgiler kırmızı mürekkeple belirginleştirilmiştir. Eserin adı cildin ve yazmanın eteğinde

[173] Kureşî, *el Cevâhirü'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, 1979, 1/123; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 1/12; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 13; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melayin, 1992), 1/84; Özel, "Serûcî", 36/572-573; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 124-125.
[174] Özel, "Serûcî", 36/573.
[175] Bekir Karadağ, "Ebu'l-Abbâs es-Serûcî ve *el-Gâye fî Şerhi'l-Hidâye* Adlı Eseri", *Sırat* 2/2 (Kasım 2021), 197–225.

kaydedilmiştir. Müstensihi Kıvâmüddîn olarak kaydedilmiştir. Eserin Çorum'da bulunan bir diğer nüshası 19 HK 1338 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Farklı kütüphanelerde de bu eserin pek çok yazma nüshası mevcuttur.[176]

1.1.35. Nesefî, Ebü'l-Berekât (ö. 710/1310)

Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn en-Nesefî, Buhara yakınlarındaki Nesef şehrinde doğmuştur. Doğum tarihi tam olarak bilinmese de yaklaşık 620/1223 civarında dünyaya geldiği kabul edilir. İlk eğitimini Buhara'da almış, burada Şemsü'l-eimme el-Kerderî'nin öğrencileriyle yakınlık kurmuştur. Asıl ilmî birikimini ise Hamîdüddin ed-Darîr'in yanında kazanmıştır. Moğol istilaları nedeniyle Buhara'dan ayrılmış ve Kirman'a yerleşmiştir. Burada Kutbiyye-Sultâniyye Medresesi'nde uzun süre ders vermiştir. 689/1290 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür. Daha sonra Bağdat üzerinden memleketine dönerken Îzec'te vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. Hanefî fıkhına dair *Kenzü'd-dekâ'ik* ve *Menârü'l-envâr* adlı eserleriyle mezhep literatüründe temel başvuru kaynakları arasında yer almıştır. Talebeleri arasında Hüsâmeddin es-Siğnâkî, İbnü's-Sââtî ve Sa'dü'l-mille gibi isimler yer alır. 710/1310 senesinde vefat etmiştir.[177]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *el-Müstasfâ*, *el-Musaffâ*, *el-Vâfî*, *Kenzü'd-dekâ'ik*, *el-Kâfî fî Şerhi'l-Vâfî*, *Menârü'l-envâr*, *el-Münevvir fî Şerhi'l-Menâr*, *Keşfü'l-esrâr fî Şerhi Menâri'l-envâr*, *Şerhu'l-Müntehab fî usûli'l-mezheb*.

Menârü'l-envâr

Hanefî fıkıh usulü alanında klasikleşmiş metinlerden biri olan bu eser, medreselerde yüzyıllar boyunca temel ders kitabı olarak okutulmuştur. Pezdevî'nin *Kenzü'l-vüsûl* adlı eserinden ihtisar edilmiştir. Konuların tertibi, başlıklandırılması ve kavram ağı büyük ölçüde Pezdevî'ye dayanır. Ancak müellif, bu tertibi daha anlaşılır ve öğretici bir üsluba dönüştürmüştür. Eserde sahih ve tercih edilen görüşler belirgin şekilde aktarılırken, mezhep içi ihtilaflar da dengeli bir üslupla sunulmuştur. Menâr

[176] Bazı yazmalar için bk. Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 535; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 438; Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, nr. 2562.
[177] Kureşî, *el Cevâhirü'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, 1979, 2/294; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 1/30; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 101-102; Murteza Bedir, "Nesefî, Ebü'l-Berekât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/567-568; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 122-124.

üzerine tarih boyunca birçok şerh, hâşiye, muhtasar, tercüme ve nazım çalışması yapılmıştır. Molla Cîven'in *Nûrü'l-Envâr*ı, İbn Melek'in şerhi ve İbn Nüceym'in *Fethu'l-gaffâr*ı literatürde öne çıkan metinlerdendir. Kara Sinan, Bâbertî, Koçhisârî ve Şemseddin Sivâsî gibi âlimler de eseri şerhetmiştir.[178] Manzum versiyonları ve Türkçe tercümeleriyle de metin birçok kez basılmıştır.[179]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4076/6 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. 46b–99b varakları arasında yer almakta ve her sayfada 12 satır bulunmaktadır. Dili Arapça'dır. Cemâziyelevvel 1203/1788 tarihinde Ahmed b. Abdurrahman tarafından istinsah edilmiştir. 99b varağının alt kısmında ve 100a varağında Abdullah oğlu Abdurrahman'a öğrenme icazeti verildiğine dair iki ayrı kayıt yer almakta, 99b varağının altında İbrahim isimli bir şahsa ait iki mühür bulunmaktadır. Bu eserin Çorum'da sekiz nüshası daha mevcut olup,[180] farklı yazma kütüphanelerinde de çok sayıda nüshası bulunmaktadır.[181]

el-Vâfî

Hanefî fıkıh doktrinini orta hacimli bir metin içinde sistemli biçimde aktaran bu eser, mezhep içi bilgileri derli toplu şekilde sunar. Müellif, yalnızca Hanefî görüşlerini değil, yer yer Şâfiî ve Mâlikî mezheplerine ait bazı görüşleri de aktarır. Farklı mezheplerin temsilcilerini ayırt etmek için metinde semboller kullanır. [182] Eser, Muhammed Nizâr Temîm tarafından tahkik edilmiş ve üç cilt hâlinde yayımlanmıştır. Bu neşir 1441/2020 senesinde Dımaşk'ta basılmıştır.[183]

---

[178] Ferhat Koca, "Menârü'l-Envâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/118-119.

[179] Ebu'l-Berekat Hafizuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Nesefi, *el-Menaru'l-envar* (Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1979); Ebu'l-Berekat Hafizuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Nesefi, *el-Menaru'l-envar*, terc. Soner Duman, Osman Guman, Suleyman Kaya (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2016); Ebu'l-Berekat Hafizuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Nesefi, *Menaru'l-envar fi usuli'l-fıkh*, thk. Muhammed Berekat (İstanbul: Darü'l-Lübab-Erenler Vakfı, 2018); Ebu'l-Fazl Burhaneddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed en-Nesefi, *Mesarikü'l-envar fi şerhi'l-esmai'l-hüsna*, thk. Ahmed Receb Ebu Salim, Muhammed Mahmud Muhammed Sabri el-Cebbe (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2020).

[180] Bu nüshalar şunlardır: 19 HK 4435/1, 19 HK 4426/1, 19 HK 4431, 19 HK 4423/1, 19 HK 4943/2, 19 HK 1606, 19 HK 3274/1, 19 HK 1623.

[181] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Mehmet Taviloğlu, nr. 207; Manisa Ktp., Manisa İl Halk Ktp., nr. 10260/1; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 6136.

[182] Bedir, "Nesefî, Ebü'l-Berekât", 32/568.

[183] Ebu'l-Berekat Hafizuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Nesefi, *el-Vafi fi'l-fıkhi ala mezhebi'l-Imam el-A'zam Ebi Hanife en-Nu'man*, thk. Muhammed Nizar Temim (Dımaşk: Daru'r-Risaleti'l-Alemiyye, 2020).

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1427 numarada kayıtlıdır. Arapça kaleme alınmıştır. Eser 187 varak hâlinde, her sayfada 19 satırla istinsah edilmiştir. Söz başları ve cetveller kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin başka kütüphanelerde de nüshaları mevcuttur.[184]

Kenzü'd-dekâ'ik

Hanefî mezhebi içinde yüzyıllar boyunca muteber sayılmış, kısa fakat kapsamlı yapısıyla temel fıkıh metinleri arasında yer almış bir muhtasardır. Müellif, kendi eseri *el-Vâfî*'yi özetleyerek oluşturduğu bu metinde delillere girmemiş, doğrudan tercih edilen görüşleri sunmuştur. Kitap, bab ve fasıllar şeklinde düzenlenmiştir. Yer yer soyut hukuki kaidelere de yer verilmiştir. Sadece meselelere dayalı bir anlatım tercih edilmemiştir. Bu yapısıyla medreselerde uzun süre okutulmuş, zamanla mezhep içi ve mezhepler arası karşılaştırmalara konu olan çok sayıda şerh ve hâşiyeye zemin oluşturmuştur. Zeylaî'nin *Tebyînü'l-hakâ'ik* adlı şerhi eserin en kapsamlı açıklamalarından biri olarak öne çıkarken, İbn Nüceym'in *el-Bahrü'r-râ'ik*'i şerh geleneğini daha sistemli bir çizgiye taşımıştır. *Kenzü'd-dekâ'ik,* muhtasar bir üslûp takip etmekle birlikte, Hanefî mezhebinin usûlî esaslarını aksettirmesiyle fıkıh literatüründe mühim bir konuma sahiptir.[185] Birkaç kez neşredilmiştir.[186]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4340 numarasıyla kayıtlıdır. Arapça dilinde, 180 varaktan oluşur ve her sayfada 9 satır bulunmaktadır. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Müstensihi Mustafa b. İshak olup, 905 (1499-1500) senesinde istinsah edilmiştir. Eserin başında bir varaklık fihrist mevcuttur. Çorum'da on nüshası daha bulunan bu eserin,[187] farklı kütüphanelerde de pek çok yazma nüshası bulunmaktadır.[188]

---

[184] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 2205; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 542; Beyazıt Ktp; Beyazıt, nr. 2233.

[185] Ahmet Yaman, "Kenzü'd-Dekâik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/261-262.

[186] Ebu'l-Berekat Hafizuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Nesefi, *Kenzu'd-dekaik*, thk. Muhammed Ahsen es-Siddiki (Karaci: Mektebetu'l-Busra, 1431/2010); Ebu'l-Berekat Hafizuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Nesefi, *Kenzu'd-dekaik (fi'l-fikhi'l-Hanefi)*, thk. Said Bekdas (Beyrut–Medine: Daru'l-Besair – Daru's-Sirac, 1432/2011); Ebu'l-Berekat Hafizuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Nesefi, *Kenzu'd-dekaik*, thk. Muaz Yasir el-Hamevi, Muhammed Abdulgani en-Nablusi (Dimask–Beyrut: Daru'l-Feyha, 1445/2024).

[187] Bu nüshalar şunlardır: 19 HK 34894, 19 HK 4175, 19 HK 1388, 19 HK 4216, 19 HK 4196, 19 HK 4229, 19 HK 4296, 19 HK 4613, 19 HK 4612, 19 HK 35846.

[188] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Mehmed Nuri Efendi, nr. 00192-012; Beyazıt Ktp., Beyazıt, nr. B2731; Milli Ktp., 06 Mil Yz A 2017.

el-Münevvir fî Şerhi'l-Menâr

Müellifin *el-Menâr* üzerine telif ettiği iki ayrı şerhten biri olan *el-Münevvir fî Şerhi'l-Menâr*, literatürde kısa şerh olarak tanımlanan versiyonudur. Kaynaklarda bu eserin biri mufassal, diğeri muhtasar olmak üzere iki farklı versiyonu bulunduğu belirtilmiştir.[189]

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1593 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Arapça kaleme alınmıştır. 166 varaklı ve her sayfada 21 satır bulunan eserde, abadî kâğıt kullanılmıştır. İstinsah tarihi 738 olup, söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Mevcut veriler ışığında, bu eser günümüze ulaşan tek nüshadır. Herhangi bir kütüphane ya da koleksiyonda ikinci bir nüshasına rastlanmamıştır.

el-Musaffâ

Nesefî tarafından kaleme alınan *el-Musaffâ*, Necmeddin en-Nesefî'nin *el-Manzûmetü'n-Nesefiyye* adlı ihtilâf fıkhına dair manzumesi üzerine yazılmış müstakil bir şerhtir. Bu eserin, *el-Müstasfâ* adlı çalışmasından sonra yazılmaya başlandığı ve 20 Şâban 670 (22 Mart 1272) tarihinde tamamlandığı, müellifin kendi ifadesiyle sabittir. Bazı bibliyografik kaynaklarda *el-Musaffâ*'nın *el-Müstasfâ*'nın özeti olduğu belirtilse de bu bilgi doğru değildir. Zira her iki eserin sonunda yer alan ferağ kayıtlarında, şerhedilen metinler ifade edilmiştir. Müellif, *el-Müstasfâ*'yı *en-Nâfi'*, *el-Musaffâ*'yı ise *el-Manzûme* üzerine yazdığını belirtmiştir. Bu nedenle söz konusu eserler, muhteva ve amaç bakımından birbirinden bağımsız değerlendirilmelidir.[190] Hasan Özer tarafından tahkik edilen eser 2019'da Amman'da basılmıştır.[191] Eseri konu edinen bir doktora tezi ve kitap Hasan Özer tarafından kaleme alınmıştır.[192]

Bu yazma, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1483 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Dili Arapçadır. 265 varaktan oluşan eserde her sayfada 25 satır bulunmaktadır. Söz başları koyu siyah mürekkeple yazılmıştır. Eser Cemâziyevvel 809 (1406) senesinde Muhammed b. Hilâl tarafından istinsah edilmiştir. Eserin başlangıç

---

[189] Bedir, "Nesefî, Ebü'l-Berekât", 32/548.
[190] Bedir, "Nesefî, Ebü'l-Berekât", 32/568.
[191] Ebu'l-Berekat Hafizuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Nesefi, *el-Musaffa şerhu manzumeti'l-hilafiyyat*, thk. Hasan Özer (Amman: Daru'n-Nuri'l-Mubin, 2019).
[192] Hasan Özer, *Nesefi'nin (Ö. 710/1310) el-Musaffa'sının Fıkıh Tarihindeki Yeri ve Edisyon Kritiği* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015); Hasan Özer, *Maveraünnehir İslam Hukukçuları Omer Nesefi'nin el-Manzumesi ve Ebu'l-Berekat Nesefi'nin el-Musaffa'sı* (İstanbul: Celik Yayınları, 2018).

kısmı eksiktir. Son varağın yarısında, müellifin ve eserin adıyla ilgili bilgiler yer almaktadır. Çorum'da bir nüshası daha mevcut olup,[193] diğer kütüphanelerde de farklı yazma nüshalarına rastlanmaktadır.[194]

1.1.36. Alâüddîn Abdülazîz el-Buhârî (ö. 730/1330)

Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî'nin hayatına dair ayrıntılı bilgiler sınırlıdır. Eğitimini, dönemin tanınmış âlimlerinden olan amcası Fahreddin Muhammed el-Mâymergî ve Hâfızüddin Muhammed el-Buhârî'nin yanında tamamlamıştır. Kendisinden ilim tahsil edenler arasında Kıvâmüddin Muhammed el-Kâkî ve Cemâleddin Ömer el-Habbâzî gibi önemli isimler bulunmaktadır. Müellifin vefat tarihi hakkında doğrudan kaynaklarda bilgi bulunmamakla birlikte, *el-Müntehab* adlı eserinin sonunda yer alan ifadeye göre 730/1330 senesinde vefat etmiştir.[195]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Keşfü'l-esrâr fî şerhi Usûli'l-Pezdevî*, *el-Müntehab*.

Keşfü'l-esrâr fî şerhi Usûli'l-Pezdevî

Yalın ve açık üslubuyla son dönem ilim çevrelerinde büyük ilgi gören bu eser, Pezdevî'nin usûl kitabına yazılan şerhler arasında en kapsamlı ve en tanınmış olanıdır. Müellif, çalışmasında Gazzâlî'nin *el-Müstasfâ* adlı eserinden faydalanmış, Teftâzânî de *et-Telvîh*'te bu eserden birçok nakilde bulunmuştur. Meseleler çoğu zaman cedel yöntemiyle ele alınmıştır. Eser üzerine yapılmış çeşitli akademik araştırmalar da bulunmaktadır.[196] Birkaç kez basılmıştır.[197]

Kütüphane kayıtlarında 19 HK 1565 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi nüshası, Ahmed Bahaddin Halakî tarafından

---

[193] Bu nüsha 19 HK 1406 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.
[194] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 01823; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 4601; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 392.
[195] Kureşî, *el Cevâhirü'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, 1979, 2/428; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 1/35; Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 1/112; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 94; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/581; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 4/137; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, t.y.), 5/242; Fahrettin Atar, "Abdülazîz el-Buhârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 186; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 129.
[196] Atar, "Abdülazîz el-Buhârî", 187.
[197] Alauddin Abdulaziz b. Ahmed b. Muhammed Abdulaziz el-Buhari, *Keşfü'l-esrar fi şerhi Usuli'l-Pezdevi,* thk. Hasan Hilmi Rizevi (İstanbul: [y.y.], 1307/1890); Alauddin Abdulaziz b. Ahmed b. Muhammed Abdulaziz el-Buhari, *Keşfü'l-esrar fi şerhi Usuli'l-Pezdevi,* thk. Muhammed el-Mu'tasim-Billah el-Bagdadi (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1417/1997).

976/1568 senesinde istinsah edilmiştir. Arapça olarak kaleme alınan yazma, 25 satırlık tertibe göre yazılmış olup toplam 214 varaktır. Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1566 demirbaş numaralı bir nüshası daha mevcuttur. Farklı kütüphanelerde de eserin birçok yazması bulunmaktadır.[198]

1.1.37. Burhânüşşerîa (ö. 730/1329-30)

Burhânüşşerîa Mahmud b. Ahmed el-Mahbûbî, hicrî VII. yüzyılda yaşamış, nesebi sahâbî Ubâde b. Sâmit'e dayanan köklü bir aileye mensup Hanefî fakihidir. Buhârâ'da doğmuş, ancak Moğol istilası sebebiyle ailesiyle birlikte Kirmân'a göç etmiştir. Burada Kutbiyye-Sultâniyye Medresesi'nde kardeşi Tâcüşşerîa ile uzun yıllar müderrislik yapmış, hayatının sonuna kadar bu şehirde kalmış ve muhtemelen orada vefat etmiştir. Gerçek ismi Mahmud olmasına rağmen, Burhânüşşerîa ve Tâcüşşerîa lakapları zamanla birbirine karıştırılmıştır. Soyu ve ilmî isnadı ayrıntılı biçimde bilinmektedir. İlim silsilesi, hocası Sadruşşerîa el-Evvel vasıtasıyla Serahsî, Halvânî ve Ebû Ali en-Nesefî gibi büyük Hanefî fakihlerine kadar uzanır. Fıkıh alanındaki derinliği ve tedris faaliyetleriyle tanınmış, bilhassa *el-Vikâye* adlı eseriyle şöhret kazanmıştır. Bu metin Osmanlı medreselerinde asırlarca ders kitabı ve fetva kaynağı olarak okutulmuştur. Buhârâ ve Kirmân'daki ilim halkalarında birçok talebe yetiştirmiştir.[199]

Müellifin bilinen tek eser *Vikâyetü'r-rivâye fî mesâ'ili'l-Hidâye*'dir.

Vikâyetü'r-rivâye fî mesâ'ili'l-Hidâye

Hanefî mezhebine ait temel metinlerden biri olan *el-Vikâye*, mezhep içinde muteber kabul edilen hukukî görüşlerin özetlendiği klasik mütûn arasında yer alır. Eser, Mergînânî'nin *el-Hidâye* adlı kitabındaki fıkhî meselelerin daha kısa bir biçimde derlenmesiyle oluşturulmuş ve delillerden çok hükümlere odaklanan yapısıyla öne çıkmıştır. Müellif, bu metni torunu Sadrüşşerîa'nın fıkıh eğitiminde ezberlemesi amacıyla kaleme almış ve meseleleri yoğun bir dil ve kısa cümlelerle aktarmayı tercih etmiştir. Müteahhir dönem Hanefî âlimleri arasında büyük kabul gören *el-Vikâye*,

[198] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yeni Cami, nr. 330; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 877; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 679.

[199] Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 2/2020; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 207; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 1/291.; Ömer Faruk Atan, *Burhânü'ş Şerî'a'nın Vikâyetü'r Rivâye fî Mesâili'l Hidâye Adlı Eseri nin Tahkik ve Tahlili* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015).

medreselerde Sadrüşşerîa'nın şerhiyle birlikte okutulmuştur. Zâhirü'r-rivâye metinlerinin özlü aktarımını sunan ve medrese tedrisatında uzun süre etkili olan bir kaynak niteliğindedir.[200] Ahmed Mahmud eş-Şehade tarafından tahkik edilen eser 2017 senesinde tahkik edilmiştir.[201]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4299 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 1182 senesinde Muhammed b. İbrahim tarafından istinsah edilmiştir. Arapça nesih hatla kaleme alınan eser, 115 varak hâlinde olup her sayfada 17 satır bulunmaktadır. İlk iki varakta eserin fihristi yer almaktadır. Bu yazmanın dışında, aynı eserin Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 8 farklı nüshası daha bulunmaktadır.[202] Çeşitli yazma eser kütüphanelerinde de eserin başka yazma nüshaları mevcuttur.[203]

1.1.38. Semenkânî (740/1339'dan sonra)

Hanefî fıkıh âlimlerinden Hüseyin b. Muhammed es-Semenkânî, VIII./XIV. yüzyılda yaşamıştır. Nîşâbur'a bağlı, Câcerm yakınlarında yer alan Semenkân'da doğmuştur.[204] Hayatına dair kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamakla birlikte, bazı yazma eserlerdeki telif kayıtları onun 740/1339 senesinde hayatta olduğunu göstermektedir.

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Hizânetü'l-müftîn*, *eş-Şâfî fî Şerhi'l-Vâfî*.

Hizânetü'l-Müftîn

Hanefî mezhebine ait temel kaynaklardan yapılan nakillerle oluşturulan bu eser, mezhep içerisindeki farklı görüşleri ve ihtilaflı meseleleri de kapsamına alır. Muteber metinlerden derlenen rivayetlerin yanı sıra müçtehitlerin tercihlerine de yer verilmiştir.

---

[200] Murteza Bedir, "Vikâyetü'r-Rivâye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/106-108; Ömer Faruk Atan, *Burhânü'ş-Şerîa'nın Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâili'l-Hidâye Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015).
[201] Ubeydullah b. Mes'ûd b. Mahmûd el-Buhârî el-Mahbûbî Sadrüşşerîa, *Vikâyetü'r-rivâye fî mesâili'l-Hidâyeti'l-Vikâye*, thk. Ahmed Mahmûd eş-Şehâde (İstanbul: el-Mektebetü'l-Hanefiyye, 2017).
[202] Bu nüshalar şunlardır: 19 HK 4181, 19 HK 14481, 19 HK 4180, 19 HK 6796, 19 HK 4228, 19 HK 4312, 19 HK 4600, 19 HK 1471.
[203] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye ktp., Süleymaniye, nr. 631; İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Arkeoloji Yazmaları, nr. 640; Kütahya Vahid Paşa ktp., Vahid Paşa, nr. 1096.
[204] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/314; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 131.

Bu eserin Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1373 demirbaş numarasıyla kayıtlı bir nüshası bulunmaktadır. Arapça kaleme alınmış olan eser, 548 varak ve 25 satır halinde yazılmıştır. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin baş kısmı eksik olup, *Kitâbü'l-Büyû'* bölümüyle başlamaktadır. Amasya'da 963/1555 senesinde Avd b. Muhammed tarafından istinsah edilmiştir. Eserin diğer kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır.[205]

1.1.39. Zeylaî, Osman b. Ali (ö. 743/1343)

Ebû Muhammed Fahruddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârî ez-Zeylaî, Zeyla' şehrinde doğmuştur. 705/1305 senesinde ilim tahsili amacıyla gittiği Kahire'de kısa sürede temayüz etmiş ve burada uzun yıllar müderrislik yapmıştır. Âşûriyye, Devâdâriyye ve Karâfe'deki Türbetü'l-Mes'ûdiyye gibi medreselerde ders vermiş, fetva ve tedris faaliyetlerini bu şehirde sürdürmüştür. Dönemin Hanefî kadıları arasında itibarlı bir fakih olarak tanınmış, görüş ve fetvaları geniş kabul görmüştür. Talebeleri arasında İbnü's-Sâiğ ez-Zümürrüdî ve Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî gibi isimler yer almaktadır. 743 yılı Ramazan ayında, Şubat 1343'te vefat etmiş ve Karâfe Mezarlığı'na defnedilmiştir.[206]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Tebyînü'l-hakâ'ik*, *Şerhu'l-Câmi'i'l-kebîr*, *Şerhu'l-Muhtâr li'l-Mevsılî*, *Bereketü'l-kelâm 'alâ ehâdîsi'l-ahkâmi'l-vâkı'a fi'l-Hidâye*, *Şerhu sâ'iri'l-kütübi'l-Hanefiyye*.

Tebyînü'l-hakâ'ik Şerhu Kenzi'd-dekâik

Kenzü'd-dekâ'ik üzerine kaleme alınmış ayrıntılı bir şerhtir. Müellif, eserde kapalı ifadeleri açıklamış, hükümlerin illetlerini ortaya koymuş ve fürûa dair örneklerle meseleleri genişletmiştir. Hanefî görüşlerinin yanı sıra diğer mezheplerin yaklaşımlarına da yer vererek mukayeseli bir yöntemi takip etmiş, delilleriyle birlikte

[205] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yeni Cami, nr. 608; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 1105; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1019.
[206] Kureşî, *el Cevâhirü'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, 1979, 2/519; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 1/41; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 115; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 4/373; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 132.

mezhep içi tercihlerde bulunmuştur. Zaman zaman metin sahibi Nesefî'yi de eleştirmiştir.[207] Eser, Bulak'ta altı cilt hâlinde basılmıştır.[208]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4176 numarada kayıtlıdır. Arapça olarak kaleme alınmıştır. 563 varak hâlinde olup her sayfada 31 satır yer almaktadır. Abdullah b. Hamza tarafından Rebîülevvel 1120 senesinde istinsah edilmiştir. Bu nüshanın dışında Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde eserin sekiz farklı yazma nüshası daha bulunmaktadır.[209] Diğer kütüphanelerde de eserin çeşitli yazmaları mevcuttur.[210]

1.1.40. Sadrüşşerîa (ö. 747/1346)

Tam adı Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullah b. Mes'ûd b. Tâcüşşerîa Ömer b. Sadrüşşerîa el-Evvel Ubeydullah b. Mahmûd el-Mahbûbî el-Buhârî'dir. İlim geleneği güçlü bir aileye mensuptur. Fıkıh, usûl-i fıkıh ve kelâm alanlarında etkili olmuş Hanefî âlimidir. Baba tarafından sahâbî Ubâde b. Sâmit'e, anne tarafından ise Hz. Ömer'e dayandırılan soyu ve dedeleri arasında yer alan Cemâleddin el-Mahbûbî ile Ebû Hanîfe es-Sânî gibi isimler, onun ilmî mirasını yansıtır. Dedeleri Tâcüşşerîa Ömer ve Burhânüşşerîa Mahmûd'un Kirman'a göçüyle burada yetişmiş, Burhânüşşerîa'dan doğrudan eğitim almıştır. *Şerhu'l-Vikâye, et-Tenkîh* ve şerhi *et-Tavzîh* gibi eserleri Osmanlı medreselerinde uzun süre okutulmuş, *et-Telvîh* adlı hâşiye ile usûl geleneğinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Ömrü boyunca müderrislik yapmış olup talebeleri arasında Şemseddin et-Tabesî, Ebû Tâhir et-Tâhirî ve Muhammed el-Mantıkî gibi isimler bulunmaktadır. İlmi, Seyyid Şerîf el-Cürcânî, Şeyh Bedreddin ve Hacı Paşa aracılığıyla Anadolu'ya da taşınmıştır. Moğol istilası sebebiyle Buhara'dan Kirman'a hicret eden müellif, hayatının son dönemini memleketinde geçirmiş ve 747 yılı Cemâziyelâhir ayı sonunda vefat etmiştir.[211]

---

[207] Necmettin Kızılkaya, "Zeylaî, Osman b. Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/355.
[208] Fahreddin Osman b. Ali b. Mihcen ez-Zeylaî, *Tebyinü'l-hakaik fî şerhi Kenzi'd-dekaik* (Bulak: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1316).
[209] Bu nüshalar şunlardır: 19 HK 4234, 19 HK 4179, 19 HK 4178, 19 HK 4231, 19 HK 4329, 19 HK 56, 19 HK 4233, 19 HK 4232.
[210] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Çorlulu Ali Paşa, nr. 198; Köprülü Ktp., Fazıl Ahmed Paşa, nr. 579; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 415.
[211] İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 1/40; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 109-112; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 4/354; Özen, "Sadrüşşerîa", 35/427-431; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 132-135.

Sadrüşşerîa'nın fıkıh ve fıkıh usûlü alanındaki eserleri şunlardır: *Tenkîhu'l-usûl, et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-Tenkîh, et-Telvîh ilâ keşfi hakâ'iki't-Tenkîh, Şerhu'l-Vikâye, en-Nukâye muhtasarü'l-Vikâye, el-Kifâye fî tavzîhi'n-Nukâye, Câmi'u'r-rumûz fî şerhi'n-Nukâye, Fethu bâbi'l-'inâye bi-şerhi'n-Nukâye.*

en-Nukâye muhtasarü'l-Vikâye

Sadrü'ş-Şerîa Ubeydullah b. Mes'ûd tarafından kaleme alınan *en-Nukâye*, dedesi Burhânü'ş-Şerîa Mahmûd'un meşhur fıkıh eseri *Vikâyetü'r-Rivâye*'nin özeti niteliğindedir. Hanefî mezhebine ait temel hükümleri sunan bu metin, mezhepte "mütûn-i erbaa"dan biri sayılan *el-Vikâye*'nin daha kısa ve ezberlenebilir bir versiyonu olarak kabul edilir. Müellif, kendi ifadesiyle bu özeti, dedesinin eserini daha kolay ezberleyebilmek amacıyla hazırlamıştır. Bu yönüyle *en-Nukâye*, sadece bir ihtisar çalışması değil, aynı zamanda müellifin eğitim anlayışını ve medrese müfredatına katkısını da yansıtır. Eserde ele alınan meseleler *el-Hidâye*'den derlenmiş olup, Hanefî mezhebinin muteber görüşlerini ve müteahhirîn dönemine ait bazı içtihatları içermektedir.[212] Eser 2015 senesinde basılmıştır.[213]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4248 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, Arapça dilinde istinsah edilmiştir. Çorum'da üç nüshası daha bulunmaktadır.[214] Başka yazma eser kütüphanelerinde de çeşitli nüshalarıyla bulunmaktadır.[215]

Şerhu'l-Vikâye

Sadrüşşerîa, dedesi Burhânüşşerîa Mahmûd'un kaleme aldığı *Vikâyetü'r-rivâye*'yi önce *en-Nukâye* adıyla özetlemiştir. Daha sonra bu metni oğlu Mahmûd'un isteğiyle şerhetmeye başlamış, ancak oğlu vefat edince çalışmasına ara vermiştir. Şerhini Safer 743/ Temmuz 1342'de tamamlamıştır. *Şerhu'l-Vikâye* adıyla tanınan bu eser, Hanefî fıkhında klasik medrese müfredatının temel kaynaklarından biri olmuştur. Hayâlî, Kara Sinan, Niksârî, Yâkub Paşa, Ahîzâde Yûsuf Efendi, Hafîd et-Teftâzânî ve

---

[212] Özen, "Sadrüşşerîa", 35/429; Yusuf Kara, *İbn Kemal Paşa'nın el-Islah Adlı Eserinde el-Vikaye'ye Yönelttiği Eleştirilerin Değerlendirilmesi.* (2019: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, ts.), 15.

[213] Sadrüşşerîa Ubeydullah b. Mes'ûd b. Mahmûd el-Buhârî el-Mahbûbî, *en-Nukâye kitâbu Muhtasari'l-Vikâye fî mesâili'l-Hidâye* (Almatı: Siyaush, 2015).

[214] Bu nüshalar 19 HK 4334/1, 19 HK 17705/2, 19 HK 23280/1 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.

[215] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yeni Cami, nr. 1176; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 740; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 4895.

Abdülhay el-Leknevî gibi pek çok âlim; eser üzerine hâşiye, ta'lik ve risâle türünde çalışmalar yapmıştır.[216] 2006 senesinde Amman'da basılmıştır.[217]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan 19 HK 4290 numarada kayıtlıdır. Arapça kaleme alınmış olup 971/1563 senesinde İvaz Bayram tarafından istinsah edilmiştir. Arapça nesih hatla yazılan eser 338 varaktan oluşmakta ve her sayfada 17 satır yer almaktadır. Metin kenarlarında ve satır aralarında açıklamalar yer almakta, baştan dört varakta ise fihrist bulunmaktadır. Bu nüsha dışında Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde eserin farklı nüshaları daha bulunmakta olup,[218] başka yazma eser kütüphanelerinde de çeşitli nüshaları mevcuttur.[219]

et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-Tenkîh

Müellifin kendi kaleme aldığı *Tenkîhu'l-usûl* üzerine yazdığı kapsamlı şerhine *et-Tavzîh* adı verilmiştir. Bu şerhte, *Tenkîh*'te özetlenen meseleler açıklanmış ve bazı yerlerde müellifin tercihlerine de yer verilmiştir. *Tenkîh* adlı metin, Pezdevî'nin *Kenzü'l-vüsûl*'ü esas alınarak hazırlanmış; Fahreddin er-Râzî'nin *el-Mahsûl*'ü ile İbnü'l-Hâcib'in *el-Muhtasarı*'ndan da faydalanılmıştır. Bu yönüyle eserde Hanefî ve mütekellimîn yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Kendisinden sonraki usûl literatürünü derinden etkileyen bu şerh, Sa'deddin et-Teftâzânî'nin *et-Telvîh* adlı hâşiyesiyle birlikte okutulmuş ve medreselerde temel bir kaynak hâline gelmiştir. [220] Eser birçok defa basılmıştır.[221]

Bu yazma, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4410/1 numarada kayıtlıdır. Eser, Ramazan ayında 1189/1775'te Kalecik'te (Ankara) Bekir b. Mehmed b. Bekir tarafından istinsah edilmiştir. 1b-131a varaklar arasında yer alan risale, Arapça nesih hatla yazılmıştır. Yazmada söz başları ve keşîdeler kırmızı

---

[216] Özen, "Sadrüşşerîa", 35/430.
[217] Ubeydullah b. Mes'ûd b. Mahmûd el-Buhârî el-Mahbûbî Sadrüşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye* (Amman: Müessesetü'l-Verrâk, 2006).
[218] Bu nüshalar şu şekildedir: 19HK 1399, 19HK 4182, 19HK 4183, 19HK 4239, 19HK 4290, 19HK 4301, 19HK 4308, 19HK 4309, 19HK 4323, 19HK 4358/1, 19HK 4397.
[219] Bazı yazma nüshalar için bk. Manisa Ktp., Akhisar Zeynelzade, nr. 6019; Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 1722-001; Süleymaniye Ktp., Mehmet Taviloğlu, nr. 222.
[220] Özen, "Sadrüşşerîa", 35/430.
[221] Ubeydullah b. Mes'ûd b. Mahmûd el-Buhârî el-Mahbûbî Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-Tenkîh* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2014); Ubeydullah b. Mes'ûd b. Tâcişşerîa Ömer b. Sadrişşerîa el-Evvel el-Mahbûbî el-Buhârî Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh li-halli gavâmizi't-Tenkîh*, thk. Mehmet Boynukalın (Beyrut: Dârü İbn Hazm, 2024).

mürekkeple yazılmış, eserin içinde Çorum Müftülüğü vakfına ait mühür yer almaktadır. Çorum'da aynı esere ait yedi nüsha daha bulunmaktadır.[222] Diğer yazma eser kütüphanelerinde de çeşitli nüshaları yer almaktadır.[223]

1.1.41. İsfahânî, Mahmûd b. Abdurrahman (ö. 749/1349)

Ebü's-Senâ Şemsüddîn Mahmûd b. Abdirrahmân el-İsfahânî, 674 yılı Şâban ayında İsfahan'da doğmuştur. İlk eğitimini babasından almış, ardından Kutbüddîn-i Şîrâzî ve Cemâleddin İbn Ebü'r-Recâ gibi önemli hocalardan ders görmüştür. Gençlik yıllarını İsfahan ve Tebriz'de geçirmiş, 724 senesinde çıktığı hac yolculuğu sırasında Kudüs ve Dımaşk'a uğramıştır. Bu şehirlerde dersler vermiş ve çeşitli eserler kaleme almıştır. Dımaşk'ta Revâhiyye Medresesi'nde görev almış, Memlük Sultanı el-Melikü'n-Nâsır'ın davetiyle Kahire'ye gitmiştir. Burada Nâsıriyye Medresesi'nde müderrislik yapmış ve bu görevini vefatına kadar sürdürmüştür. 749 yılı Zilkade ayında Kahire'de veba salgınına yakalanarak vefat etmiş, Karâfe Kabristanı'na defnedilmiştir.[224]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Şerhu Minhâci'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl*, *Şerhu Muhtasarı İbni'l-Hâcib*, *Beyânü me'âni'l-Bedî'*.

Beyânü'l-Muhtasar şerhu Muhtasarı İbni'l-Hâcib

Müellifin İbnü'l-Hâcib'in *Müntehe's-sûl ve'l-emel* adlı usûl metnine yaptığı *Muhtasar* adlı özetin şerhidir. Eser özet metnin açıklaması ve müellifin usûle dair değerlendirmelerini içeren şerh çalışmasıdır. 1986 senesinde Mekke'de neşredilmiştir.[225] Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 2354 demirbaş numarasıyla yer alan nüsha 274 varaktan oluşmakta ve her sayfada 25 satır yer almaktadır. Sayfa kenarlarında haşiyeler ve kırmızı başlıklar vardır. 731 tarihinde

[222] Bu nüshalar şunlardır: 19HK 4409, 19HK 1629, 19HK 4411, 19HK 4386, 19HK 410, 19HK 4420, 19HK 4452/1, 19HK 4410/1.
[223] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Gülnuş Valide Sultan, nr. 26; Amasya Beyazıt Ktp., Gümüşhacı Köyü, nr. 104; Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 1303.
[224] Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 1/112, 235, 346-347, 349, 443; II, 1116-1117, 1136, 1148, 1371, 1717, 1855, 1921, 1991; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/409; Muhsin Demirci, "İsfahânî, Mahmûd b. Abdurrahman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/509-510.
[225] Ebü's-Senâ Şemseddin Mahmûd b. Abdurrahman b. Ahmed el-İsfahânî, *Beyânü'l-Muhtasar şerhu Muhtasari İbni'l-Hâcib*, thk. Muhammed Mazhar Bekâ (Mekke: Câmiatu Ümmi'l-Kurâ, 1986).

Ahmed b. Şükr el-Mısrî tarafından istinsah edilmiştir. Eserin başında dört varaklık bir fihrist bölümü yer almaktadır. Diğer kütüphanelerde de eserin nüshaları mevcuttur.[226]

1.1.42. Lütfullah en-Nesefî el-Keydânî (ö.750/1349)

Lütfullah en-Nesefî el-Keydânî, VIII./XIV. yüzyılın ilk yarısında Mâveraünnehir bölgesinde yaşamış Hanefî fakihlerindendir. Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte, XIII. yüzyılın sonlarında doğduğu ve 750/1349 yılı civarında hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Nesef bölgesiyle irtibatlı olan müellifin hayatına dair klasik kaynaklarda sınırlı bilgi yer almakta, ilmî kişiliği ise günümüze ulaşan eseri aracılığıyla tanınmaktadır.[227]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki bilinen tek eseri *Fıkhu'l-Keydânî*'dir.

Fıkhu'l-Keydânî

Hanefî mezhebine göre fer'î fıkıh meselelerini ele alan muhtasar bir metindir. Eserde tahâret ve salât konularına ağırlık verilmiştir. Metin, açık ve klasik Arapça ile kaleme alınmış olup medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Eserin çeşitli bölgelerde farklı isimlerle anıldığı ve şerh ile hâşiyelerine sıkça rastlandığı kaynaklarda belirtilmektedir.[228]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 4315/2 numarada kayıtlıdır. Yazma 42b–46b varaklar arasında yer almakta olup 19 satırlı olarak istinsah edilmiştir. 1162/1748 senesinde istinsah edilmiştir. Söz başları, keşîdeler, cedveller ve mülevven mihrabiye unsurları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Çorum'da beş nüshası daha bulunmaktadır.[229] Eserin farklı yazma nüshaları diğer kütüphanelerde de mevcuttur.[230]

---

[226] Bazı yazma nüshalar için bk. Ragıp Paşa Ktp., Ragıp Paşa, nr. 417; Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 771; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 603.
[227] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/95; Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 2/2033.; Abdylmejit Sahatmamedov, *Fıkhu'l-Keydânî, el-Mukaddime ve el-Vikâye'nin Mukayesesi: Namaz Örneği* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 3-5.
[228] Sahatmamedov, *Fıkhu'l-Keydânî, el-Mukaddime ve el-Vikâye'nin Mukayesesi: Namaz Örneği*.
[229] Bu nüshalar şunlardır: 19 HK 1450/4, 19 HK 1501/3, 19 HK 3800/3, 19 HK 3234/3, 19 HK 4326/1.
[230] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 1144; Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Ktp., Rodos Hafız Ahmed Ağa, nr. 1414; Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, nr. 2269.

1.1.43. Cibril b. Hasan el-Gencânî (ö. 752/1351)

Cibrîl b. Hasen b. Osman b. Mahmud b. Osman (ö. 752/1351), XIV. yüzyılda yaşamış Hanefî fıkıh âlimidir. Nisbesi yazma kaynaklarda "Gencânî", "Gencâvî" ve "Gencevî" şeklinde farklılık gösterir. Fıkıh alanındaki birikimiyle tanınan müellif, klasik metinlere yazdığı şerhlerle öne çıkmıştır. Vefatı 752/1351 yılına tekabül eder.[231] Yazma nüshaların farklı bölgelerde bulunması, ilmî etkisinin genişliğini ve kalıcılığını ortaya koyar.

et-Takdim fî Şerhi'l-Mukaddime

Bu eser, Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin *Mukaddimetü's-salât* adlı metnine Gencevî tarafından yazılmış ayrıntılı bir şerhtir. Metnin lafızlarını açıklar, bu lafızların anlamlarını delillerle yorumlamayı ve ibadete dair hükümleri temellendirmeyi hedefler. Metnin sonuna ebced harfleri hakkında kısa bir açıklama ve bazı dua metinleri de ilave edilmiştir.[232]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1516 numarada kayıtlıdır. 988 Rebî'ü'l-âhir (1580) tarihinde Rıdvân b. Muhammed tarafından istinsah edilmiştir. Arapça olarak yazılmıştır. Eser 183 varaktan oluşmakta, her sayfada 19 satır yer almaktadır. Söz başları ve cetveller kırmızı mürekkeple yazılmış, yer yer haşiyeler bulunmaktadır. Zahriyesinde esere dair detaylı bir açıklama yer almakta, son kısımlarda ise çeşitli eserlerden yapılan nakiller bulunmaktadır. Eserin diğer kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları mevcuttur.[233]

1.1.44. Îcî, Adudüddin (ö. 756/1355)

Tam adı Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Îcî olan müellif, 680 (1281) senesinde babasının kadılık yaptığı Îc şehrinde doğmuştur. İlk eğitimini burada almış, tahsilini ilerletmek üzere Şîraz ve Sultâniye'ye gitmiştir.

---

[231] Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 1/1795; Babanzâde İsmail Paşa Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1941), 2/250; Necmettin Azak, "İlmihal Türünde Bir Literatür İncelemesi: Ebü'l-Leys Es-Semerkandî'nin Mukaddimetü's-Salâtı ve Üzerine Yapılan Çalışmalar", *Dergiabant* 13/1 (31 Mayıs 2025), 6.

[232] Necmettin Azak, "İlmihal Türünde Bir Literatür İncelemesi: Ebü'l-Leys Es-Semerkandî'nin Mukaddimetü's-Salâtı ve Üzerine Yapılan Çalışmalar", *Dergiabant* 13/1 (31 Mayıs 2025), 1-22.; Tahsin Görgün, "Îcî, Adudüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/410-414.

[233] Bazı yazma nüshalar için bk. Manisa Ktp., Akhisar Zeynelzade, nr. 5741; Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 1794; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 393.

Hocaları arasında Kâdî Beyzâvî'nin öğrencilerinden Fahruddîn el-Çârperdî ile Nasîrüddîn-i Tûsî'nin talebesi Kutbüddîn-i Şîrâzî gibi önde gelen âlimler bulunmaktadır. 1304 ile 1316 yılları arasında Sultâniye'de kadılık yapmış, müderris olarak ders vermiştir. Kâdılmemâlik olarak atanmış, daha sonra Şîraz'da kadı ve nihayetinde kâdılkudât olmuştur. Talebeleri arasında Şemseddin el-Kirmânî, Sa'deddin et-Teftâzânî, Seyyid Şerîf el-Cürcânî ve Abdullah b. Sa'd el-Afîfî el-Kazvînî gibi tanınmış isimler yer almaktadır. Memleketine döndükten sonra Kirman valisinin emriyle tutuklanmış ve Direymiyân'da hapsedilmiş, 756/1355 senesinde burada vefat etmiştir.[234]

Kelam, tefsir, belagat gibi çeşitli alanlarda eserleri bulunan Adudüddîn el-Îcî'nin fıkıh usulüne dair eseri *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ'*dır.

Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ

Adudüddîn el-Îcî'nin *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ* adlı eseri, İbnü'l-Hâcib'in *Müntehe's-Sûl ve'l-Emel*'inden yaptığı özete yazılmış bir şerhtir. 734 (1334) senesinde tamamlanan bu çalışma, *Muhtasarü'l-Müntehâ* üzerine kaleme alınan şerhler arasında en çok ilgi görenlerden biri olmuş ve medreselerde uzun süre ders kitabı olarak okutulmuştur. Metnin açıklığı açısından yetersiz bulunması, üzerine çok sayıda hâşiyenin yazılmasına yol açmıştır. Sa'deddin et-Teftâzânî ile Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin kaleme aldığı hâşiyeler büyük ilgi görmüş ve bu eserle birlikte medrese geleneğinde yer edinmiştir.[235] 2000 senesinde Beyrut'ta basılmıştır.[236]

Eser, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 4417/1 numarasıyla kayıtlıdır. Arapça kaleme alınmış bu nüsha, 1167 senesinde Amasya'da Çorumlu Mehmed b. Osman b. Ahmed tarafından nesih hatla istinsah edilmiştir. Nüshanın 1b-19a varakları arasında yer alan eserin sayfa kenarlarında yer yer başka eserlerden yapılan nakillere rastlanmaktadır. Nüshada Ahmed Feyzi'ye ait bir vakıf mührü de yer almaktadır.

[234] Ahmed Taşköprîzâde, *Miftâh* (Beyrut: Darü'll-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.), 1/236, 273-274; Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 1/41, 103, 258, 616, 898; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/527.; Görgün, "Îcî, Adudüddin", 21/410-414.
[235] Ferhat Koca, "el-Muhtasar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/67-70; Görgün, "Îcî, Adudüddin", 21/413.
[236] Ebü'l-Fazl Adudüddin Abdurrahman b. Ahmed b. Abdülgaffar el-İci, *Şerhu Muhtasari'l-Münteha*, thk. Fadi Nasif, Tarık Yahya (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000).

Çorum'da başka nüshaları da bulunmakla birlikte[237] diğer kütüphanelerde de pek çok nüshası mevcuttur.[238]

1.1.45. Nûreddin b. Ebu't-Tayyib eş-Şirâzî (ö. 757/1356'dan sonra)

Müellifin hayatına dair bilgiler oldukça sınırlıdır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer alan Arap dili ve gramerine dair bir eserindeki kayıt, onun 757/1356'dan sonra hayatta olduğunu göstermektedir.[239] Bu tarihten sonraki hayatı hakkında klasik kaynaklarda başka bir bilgiye ulaşılamamaktadır.

Müellifin fıkıh ve usul alanında tespit edilebilen tek eseri *Risâle fî Hakki Âhiri'z-Zuhr*'dur.

Risâle fî Hakki Âhiri'z-Zuhr

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 3988/2 numarasıyla kayıtlıdır. Müellifi Muhammed b. Ebû Tayyib eş-Şîrâzî olup, bu bilgi eserin zahriyesine dayanmaktadır. Eserin dili Arapçadır. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin başka bir nüshasına veya diğer kütüphanelerdeki kaydına rastlanmamaktadır.

1.1.46. İtkânî (ö. 758/1357)

Kıvâmüddîn Emîr Kâtib el-İtkânî, 685 senesinde Fârâb'a bağlı İtkân kasabasında doğmuştur. Tahsilini İtkân'da başlayıp Nîşâbur ve Dımaşk gibi önemli ilim merkezlerinde sürdürmüş, Ebü'l-Berekât en-Nesefî'den aldığı derslerle ilmî birikimini sağlamlaştırmıştır. Bağdat'ta kadılık yapmış, Meşhedü Ebî Hanîfe ile Dımaşk'taki Dârü'l-hadîsi'z-Zâhiriyye ve Genciyye medreselerinde müderrislik görevlerinde bulunmuştur. Şâfiîlerle girdiği mezhebî münakaşalarla bilinmektedir. Talebeleri arasında önemli kadılar yer alır. 758 senesinde Kahire'de vefat etmiştir.[240]

---

[237] Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde kayıtlı olan diğer nüshalar 19 HK 51, 19 HK 2385/2, 19 HK 4416/2, 19 HK 6708, 19 HK 4806/2, 19 HK 4815, 19 HK 4869, 19 HK 4356/1 demirbaş numarasıyla yer almaktadır.

[238] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 1355; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 699; Manisa Ktp., Akhisar Zeynelzade, nr. 41/3.

[239] Bu nüsha için bk. Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 2860.

[240] İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 1/18; Taşköprîzâde, *Miftâh*, t.y., 2/268; Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 2/2033; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 50,207; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 3/4; Ahmet Akgündüz, "İtkânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/464-465; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 138.

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *et-Tebyîn*, *Gâyetü'l-beyân ve nâdiretü'l-akrân*, *Risâle fî terki ref'i'l-yedeyn*, *eş-Şâmil fî şerhi Usûli'l-Pezdevî*, *Dürer*, *Risâle fî 'ademi sıhhati'l-cum'a fî mevzı'ayn mine'l-Mısr*.

Gâyetü'l-beyân nâdiretü'z-zamân fî ahiri'l-evân

el-Hidâye üzerine kaleme alınmış bir şerhtir. Hanefî mezhebinin temel kaynakları arasında yer almakla birlikte, İtkânî'nin fıkıh sahasındaki derin ilmî birikimini yansıtan en hacimli metinlerden biridir. Eserin mukaddimesinde müellifin 721 senesinde gerçekleştirdiği Kahire seyahati sırasında bu çalışmaya başladığı ifade edilmektedir. Ardından Bağdat ve Arrân'da ilmî faaliyetlerini sürdürerek eseri zenginleştirmiştir. İkinci defa Dımaşk'a yaptığı yolculuk sırasında, 747 yılının Rebîülevvel ayında bu önemli metni tamamlamıştır.[241] 2023 senesinde 17 cilt olarak basılmıştır.[242]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde, 19 HK 1336 demirbaş numaralı yazmada bulunmaktadır. Eser 253 varak hâlinde olup her sayfada 29 satır yer almaktadır. 730 / 1330 senesinde istinsah edilmiştir. Çorum'da bir nüshası daha bulunan bu eserin,[243] diğer kütüphanelerde de pek çok yazma nüshası mevcuttur.[244]

1.1.47. Hârizmî (771/1369)

Ebû Saîd (Sa'd) Tâhir b. İslâm b. Kâsım b. Ahmed, Sa'd Nedempoş el-Ensârî el-Hanefî el-Hârizmî, öğrenimini Celâlüddîn el-Kürlânî'nin yanında tamamlamıştır. Kaynaklarda "Sa'd Nemedpûş" lakabıyla tanınan müellif, bir dönem Anadolu coğrafyasını dolaşmıştır.[245]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki ulaşılan eserleri arasında *Cevâhiru'l-Fıkh* vardır.

---

[241] Akgündüz, "İtkânî", 23/465.
[242] Ebu Hanife Kıvamüddin Emir Katib (Lutfullah) b. Emir Ömer b. Emir Gazi el-Itkani el-Itkani, *Gayetü'l-beyan nadiretü'z-zaman fî ahiri'l-evan*, thk. Abdulati Muhyi Ahmed eş-Şarkavi (Kahire–Havalli: Ilmu'l-Ihyai't-Turas ve'l-Hidemati'r-Rakmiyye – Daru'z-Ziya, 2023).
[243] Bu nüsha, 19 HK 1336 demirbaş numarası ile kayıtlıdır.
[244] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 832; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 970; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 420/6.
[245] Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 1/615; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 84; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/431; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 148.

Cevâhiru'l-Fıkh

Eser; on bölüm hâlinde düzenlenmiş olup tahâret, namaz ve tevhid gibi bazı temel konulara yer verilen özlü bir metin olarak kaleme alınmıştır.[246]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1485 numarasıyla yer alan bu nüsha, 91 varak ve 25 satırdan oluşmaktadır. Safer 1060 (1650) tarihinde istinsah edilen eserin baş kısmında Ebû Hanîfe ve bazı âlimlerden yapılan rivayetler yer almaktadır. Son bölümde ise çeşitli dua ve hadis alıntıları ile fetva mecmualarından bölümler bulunmaktadır. Bu nüshanın dışında Çorum'da 19 HK 4330 numaralı bir nüshası daha bulunmaktadır. Çeşitli yazma nüshaları başka kütüphanelerde de mevcuttur.[247]

1.1.48. Gaznevî, Ömer b. İshak (ö. 773/1372)

Hanefî mezhebine mensup bir fakih olan Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. İshâk b. Ahmed el-Gaznevî eş-Şiblî, es-Sirâcü'l-Hindî olarak tanınmıştır. Gazne olduğu düşünülmekle beraber doğum yeri kesin değildir. İlk öğrenimini memleketinde ile Türkistan'da tamamlamıştır. Fıkıh ilmini Vecîhüddîn ed-Dihlevî, Şemseddin el-Hatîb ed-Dûlî, Sirâceddin es-Sekafî ve Rükneddin el-Bedâûnî gibi önemli âlimlerden almıştır. Kahire'ye giderek ilmi kariyerine orada devam etmiş, Alâeddin İbnü't-Türkmânî, Mahmûd el-İsfahânî ve Ahmed b. Mansûr el-Cevherî gibi tanınmış âlimlerden çeşitli ilimler öğrenmiştir. Zekâsı ve etkileyici anlatımı sayesinde Mısır'daki devlet adamlarının takdirini kazanmış, kadılık görevlerine getirilmiştir. Önce Kâdılkudât Cemâleddin et-Türkmânî'ye nâib olmuş, sonra Mısır kazaskerliği görevine atanmış ve nihayet Hanefî kâdılkudâtlığı makamına yükselmiştir. Aynı zamanda vaaz ve ders vermeye devam eden müellif, hayatını ilmî faaliyetler ve yargı görevleriyle sürdürmüştür. Vefat yeri Kahire'dir.[248]

---

[246] Enes Elmedeni, "el-İmam Tahir b. İslam el-Harizmi el-Hanefi (Ö. 771) ve Menhecuhu fi Kitabihi'l-Cevahir = İmam Tahir b. İslam el-Harezmî el-Hanefî'nin (Ö. 771 H.) Hayatı ve el-Cevâhir Adlı Eserindeki Metodu = Imam Taher bin Islam al-Khawarizmi al-Hanafi (D. 771 AH) and His Methodology in His Book al-Jawaher", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
 The Journal of International Social Research* XIII/74 (2020), 515-522.

[247] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 926; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 5043; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 619.

[248] İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 1/48-49; Taşköprîzâde, *Miftâh*, t.y., 2/189-190; Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 1/236, 448, 570; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 148-149; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 5/199; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 7/276-277; Ahmet Akgündüz, "Gaznevî, Ömer b. İshak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/487-488; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 148.

Müellifin fıkıh ve fıkıh usûlü alanındaki eserleri şunlardır: *'İddetü'n-nâsik fî'l-menâsik, Şerhu'z-Ziyâdât, el-Levâmi' fî şerhi Cem'i'l-cevâmi', Şerhu'l-Muhtâr, el-Gurretu'l-münîfe fî tahkîki ba'zi mesâ'ili'l-İmâm Ebî Hanîfe, 'Ubdetü'l-ahkâm fî ihtilâfi'l-mezâhibi'l-e'immeti'l-erba'ati'l-a'lâm, eş-Şâmil, Şerhu'l-Menâr.*

Şerhu'l-Muğnî fi'l-usûl

Bu eser, Habbâzî'nin en önemli çalışması kabul edilen *el-Muğnî fî usûli'l-fıkh* adlı eserin bir şerhi niteliğindedir. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde kayıtlı olan 19 HK 3271 ve 19 HK 3272 demirbaş numaralı yazmalar, aynı eserin birinci ve ikinci ciltleri olup, her iki cilt de Ahmed b. Muhammed tarafından istinsah edilmiştir. İlk cilt 768 senesinde, ikinci cilt ise 769 senesinde istinsah edilmiştir. Her iki yazma da Arapçadır. Birinci cilt 147 varaktan ve her sayfada 31 satırdan oluşmaktadır. İkinci cilt 167 varak ve 30 satırdan ibarettir. İlk cildin hatime kısmında, 845 tarihli Şemseddin er-Râzî'ye ait bir okuma kaydı yer almakta, ilk sayfada fihrist bulunmaktadır. İkinci cildin 1a varağında, Mehmed Sâdî'ye ait bir mülkiyet kaydı ile şahsî mührü yer almaktadır. Aynı varakta bir vakıf mührü bulunmaktadır. 1b varağında ise Süleyman Fevzî'nin vakıf mührü görülmekte olup, bu mühür eserin hatime kısmında da tekrar edilmektedir. Yazmanın eteğinde, eserin adı ve müellifinin ismi kaydedilmiştir. Diğer kütüphanelerde de yazma nüshalar yer almaktadır.[249]

Zübdetü'l-ahkâm fi'htilâfi'l-mezâhibi'l-e'immeti'l-erba'ati'l-a'lâm

Kapsamı sınırlı olmakla birlikte içeriği yoğun ve sistemlidir. Hanefî usûl bilgisi çerçevesinde Hanefî, Şâfiî, Malikî ve Hanbelî görüş ayrılıklarını mukayeseli olarak ele alır. İbadet ve gündelik hukuk meselelerinde hangi mezhebin nasıl hüküm getirdiği karşılaştırılmaktadır.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde yer alan 19 HK 3978/1 demirbaş numaralı yazma, Murtazâ Ali el-Hîylî tarafından 1325 senesinde istinsah edilmiştir. Arapça kaleme alınmış olan eser 1b–16a varakları arasında yer almaktadır. Yazmada satır sayısı belirtilmemiştir. Yazmada söz başları kırmızı mürekkeple yazılmış olup, 1296 tarihli Çorum Müftüsü Ahmed Feyzî'ye ait bir vakıf mührü de yer

[249] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., İsmihan Sultan, nr. 117; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 828; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 658.

almaktadır. Eserin adı ve müellifinin ismi yazmanın hatimesinde açık şekilde zikredilmiştir. Diğer kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır.[250]

1.1.49. Ebû Muhammed Mansûr b. Ahmed el-Kâ'ânî (ö. 775/1373)

Ebû Muhammed Mansûr b. Ahmed b. Yezîd (ya da Mü'eyyid) el-Hârizmî el-Kâ'ânî, "Kâ'ânî" nisbesiyle tanınan bir Hanefî fakihi ve usûl âlimidir. Aslen Hârizmli olduğu bilinen Kâ'ânî, hayatının bir kısmını Mekke'de geçirmiştir. Vefat tarihi hakkında kaynaklar arasında ihtilaf bulunmaktadır. Bazı müellifler 705/1305 yılını kaydederken, diğer bazı kaynaklar ise 775/1373 tarihini vermektedir. Ziriklî'nin aktardığına göre, Taşköprîzâde'nin *Tabakâtu'l-Hanefiyye* adlı eserinde Kâ'ânî'nin 775/1373 senesinde vefat ettiği bilgisi yer almaktadır.[251]

Kaynaklarda Kâ'ânî'nin fıkıh usûlüne dair eserleri *Şerhu'l-Muğnî fi'l-usûl* ve *Şerhu'l Müntehab li'l-Ahsîketî*'dir.

Şerhu'l-Muğnî fi'l-usûl

Celâleddin Ömer b. Muhammed el-Habbâzî (ö. 691/1292)'nin el-Muğnî'si üzerine Mansûr b. Ahmed el-Kâ'ânî tarafından yazılan şerhtir. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde yer alan 19 HK 1570 demirbaş numaralı yazma, Mahmud b. Hâdî tarafından 860 senesinde istinsah edilmiştir. Arapça kaleme alınmıştır. Bu yazma dışında, eserin farklı kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır.[252]

1.1.50. Hatîb el-Osmânî (ö. 780/1378 sonrası)

Ebû Abdillâh Sadruddîn (Şemsüddîn) Muhammed b. Abdirrahmân b. Hüseyn el-Hatîb ed-Dımaşkî es-Safedî el-Osmânî, Şâfiî mezhebine mensup bir fakih olup nisbesinden Hz. Osman'ın soyundan geldiği anlaşılmaktadır. Bazı kaynaklarda geçen "Kureşî" nitelemesi de bu soy bağını desteklemektedir. Kendi kaleme aldığı *Tabakâtü'l-fukahâ'* adlı eserinin sonunda elli dokuz yaşında olduğunu ifade ettiği bir

---

[250] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Kemal Edip Kürkçüoğlu, nr. 7/2; Kastamonu Ktp., Kastamonu Halk Kütüphanesi, nr. 355/7; Bursa İnebey Ktp., Genel, nr. 1584/8.

[251] Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 1/1749; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/474-475; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l Hanefiyye*, 215; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 2/297; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, t.y.), 13/912; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 268.

[252] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 305; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 657; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 264.

beyit yer alması sebebiyle 717/1317 yılı civarında dünyaya geldiği anlaşılmaktadır. 729/1329 senesinde Dımaşk'a giderek ilim tahsiline başlayan Osmânî, daha sonra Aclûn ve Kudüs'te öğrenimine devam etmiştir. Safed'de kadılık ve hatiplik görevlerinde bulunduğu bilinmekte olup Kâdî Safed lakabıyla da anılmıştır. İlim silsilesini, başta babası olmak üzere Takıyyüddin es-Sübkî, Şemseddin İbnü'n-Nakîb, Halîl b. Keykeldî el-Alâî, Alâeddin Ali b. Eyyûb el-Makdisî, Ali b. Muhammed b. Sâlih es-Safedî, Muhammed b. Kâmil et-Tedmürî, Ali b. Muhammed er-Ressâm ve Muhammed b. Abdülhak b. Îsâ el-Husrî gibi dönemin önde gelen hocaları üzerinden İmam Şâfiî'ye kadar ulaştırmıştır. *Rahmetü'l-ümme* adlı eserini 780/1378 senesinde kaleme aldığı göz önünde bulundurularak bu tarihten sonra vefat ettiği kabul edilmektedir.[253]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Rahmetü'l-ümme fi'htilâfi'l-e'imme*, *Tabakâtü'l-fukahâ'i'l-kübrâ*, *Târîhu Safed*, *Kifâyetü'l-müftîn ve'l-hükkâm fi'l-fetâvâ ve'l-ahkâm*.

Rahmetü'l-ümme fi'htilâfi'l-e'imme

Mezhep imamlarının ittifak ettikleri ve ihtilaf ettikleri meseleleri karşılaştırmalı olarak ele alan bir fıkıh metnidir. Müellif her bir meseleyi önce mezhepler arası uzlaşı çerçevesinde sunar, ardından görüş ayrılıklarını sıralar. Delil tartışmasına girmeksizin aynı mezhep içinde daha güçlü sayılan görüşlere yer verir. Dört mezhebin esas alındığı eserde zaman zaman diğer görüşlere de temas edilir. Ancak müellif görüş belirtmeksizin objektif bir anlatımı tercih etmiştir.[254] 2023 senesinde Beyrut'ta basılmıştır.[255]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan bu nüsha, 19 HK 1561/1 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Arapça olarak kaleme alınan eser 1156 /1743 yılının Muharrem ayında istinsah edilmiştir. 11+1b-165b varaklar üzerine 25 satır halinde istinsah edilen metin, Muhammed el-Yemin tarafından istinsah edilmiştir.

[253] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/36; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 6/193; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, t.y.), 10/138; Ali İhsan Pala, "Osmânî, Hatîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007).
[254] Pala, "Osmânî, Hatîb", 33/478.
[255] Ebu Abdullah Sadreddin Muhammed b. Abdurrahman ed-Dımaşki, *Rahmetü'l-ümme fi ihtilafi'l-eimme*, thk. Muhammed Abdulhalik ez-Zenati (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-Ilmiyye, 2023).

Eserde Süleyman Feyzi adına ait vakıf mührü mevcuttur. Diğer kütüphanelerde de eserin çeşitli yazma nüshalarına rastlanmaktadır.[256]

1.1.51. Bâbertî (ö. 786/1384)

Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısrî, Hanefî mezhebinin önde gelen fakihlerinden biridir. Aslen Bayburtlu olması dolayısıyla "Bâbertî", Anadolu kökeniyle "Rûmî" ve Kahire'de vefat etmesi sebebiyle "Mısrî" nisbeleriyle anılmıştır. İlim tahsiline Anadolu'da başlamış, daha sonra Halep'e geçmiş ve 740/1339'dan sonra Kahire'ye giderek burada Kâkî, Ebû Hayyân el-Endelüsî, Mahmûd el-İsfahânî ve İbn Abdülhâdî gibi âlimlerden ders almıştır. Hocası Kâkî vasıtasıyla Ebû Yûsuf'a uzanan ilmî silsile içinde yer alarak Hanefî mezhebinin muhakkik temsilcileri arasında sayılmıştır. Seyyid Şerîf el-Cürcânî, Molla Fenârî ve Bedreddin Simâvî gibi önemli âlimler onun öğrencileri arasında yer alır. Kadılık gibi devlet görevlerini kabul etmese de Sultan Berkuk ve Emîr Şeyhû ile yakın ilişkiler kurmuş, Emîr Şeyhû'nun yaptırdığı Şeyhûniyye Hankahı'nda meşihat görevini üstlenmiş ve hayatının sonuna kadar burada ilmî faaliyetlerine devam etmiştir. 19 Ramazan 786 (4 Kasım 1384) tarihinde vefat etmiş ve söz konusu hankahın hazîresine defnedilmiştir. Halk arasında kabrinin Bayburt'un Aşağıkırzı köyünde olduğuna dair rivayetler de bulunmaktadır.[257]

Birçok alanda eser vermiş olan Bâbertî'nin fıkıh ve usûl-i fıkıh sahasındaki çalışmaları arasında *el-'İnâye fî şerhi'l-Hidâye*, *et-Takrîr 'alâ Usûli'l-Pezdevî*, *en-Nükûd ve'r-rüdûd fî şerhi Müntehe's-sûl ve'l-emel fî 'ilmeyi'l-usûl ve'l-cedel* ve *el-Envâr fî şerhi'l-Menâr* adlı eserleri öne çıkmaktadır.

el-İnâye

Hanefî mezhebinin temel kaynaklarından *el-Hidâye* üzerine kaleme alınmış, şerh türünde kapsamlı bir fıkıh çalışmasıdır. Müellif, bu eseri telif ederken *el-Hidâye* şerhlerinden Hüsâmüddîn es-Siğnâkî'ye ait *en-Nihâye* adlı eserdeki açıklamaların

[256] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 931; Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Ktp., Rodos Hafız Ahmed Ağa Kütüphanesi, nr. 1437; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 731.
[257] İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 1/66; Taşköprîzâde, *Miftâh*, t.y., 2/269; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 195; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-ı Amire, 1333), 3/221; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melayin, 1992), 7/271; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, t.y.), 9/298-299; Arif Aytekin, "Bâbertî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/152; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 152.

öğrenciler açısından zorlayıcı ve detaylı bulunması üzerine, talebelerinin isteğiyle daha özlü ve anlaşılır bir şerh meydana getirmiştir. *el-İnâye*, fıkıh usûlünün kaidelerinin fer'î meseleler üzerinde titizlikle tatbik edildiği ilmî bir eserdir. Müellif klasik Hanefî literatüründeki pek çok temel kaynaktan da istifade etmiştir. Şerh boyunca uyguladığı "*fenkâle*" yöntemiyle, mezhep görüşlerini savunurken muhtemel itirazları öngörmüş, bunlara cevaplar vermiş ve meselelerin hem aklî hem naklî yönlerini ele almıştır. Eserde her konu, önce önceki meselelerle ilişkilendirilmiş; ardından kavramsal çerçeve çizilmiş ve konunun illet, şart, rükün, hüküm, çeşit ve delilleriyle ele alınmasına özen gösterilmiştir. *el-Hidâye* metni, doğrudan alıntılanarak açıklanmıştır. Ancak müellif gereksiz bulduğu kısımları atlamayı tercih etmiştir.[258] Eser 2007 senesinde Beyrut'ta basılmıştır.[259]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan 19 HK 4200 numaralı yazma, Ahmed b. Ahmed b. Ali tarafından 12 Sefer 956 / 1549 tarihinde istinsah edilmiştir. Arapça olan bu nüsha 165 varaktan oluşmakta olup 37 ve 28 satır aralığında yazılmıştır. Eserin baş tarafında Muhammed b. el-Minkâ adına kayıtlı bir mülkiyet kaydı bulunmakta, aynı mülkiyet kaydı eserin sonunda, 165b varağında 960 tarihli olarak tekrar yer almaktadır. "*Kitâbü'ş-Şehâde*" bölümünden itibaren bütün metni ihtiva etmektedir. Çorum'daki üç farklı nüshası daha bulunan[260] ve diğer yazma koleksiyonlarında da başka nüshaları mevcut olan bir eserdir.[261]

en-Nüketü"z-Zarîfe fi Tercîhi Mezhebi"l-İmâm Ebî Hanîfe

Memlükler döneminde İmam Ebû Hanîfe hakkında bazı asılsız iddialar ortaya atılmıştır. Ona, Buhârî'nin hadislerini bilmediği ve birçok meselede Hz. Peygamber'in hadislerine aykırı davrandığı yönünde eleştiriler yöneltilmiştir. Bâbertî, bu iddialara cevap vermek ve Hanefî mezhebinin üstünlüğünü ortaya koymak amacıyla söz konusu

[258] Fatih Karataş, *Babertî'nin el-İnâye Adlı Eserinde Fıkıh Usûlü Tatbiki* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017).
[259] Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî, *el-'Inâye şerḥu'l-Hidâye*, thk. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007).
[260] Bu nüshalar şunlardır: 19 HK 1324, 19 HK 4199, 19 HK 4328.
[261] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Mahmud Paşa, nr. 213; Erzurum Ktp., Erzurum Yazmalar, nr. 130; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 959.

risaleyi kaleme almıştır.[262] Eser, Ahmet İnanır tarafından kaleme alınan bir makalede konu edilmiştir.[263]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde yer alan 19 HK 2147-2 demirbaş numaralı yazma, Mesud b. İbrahim tarafından 1078 senesinde İstanbul'da istinsah edilmiştir. Arapça dilinde kaleme alınan eser, 92b–95b varakları arasında yer almakta ve her sayfada 23 satır bulunmaktadır. Çorum'da iki nüshası daha bulunan eserin,[264] farklı kütüphanelerde de birçok yazma nüshası bulunmaktadır.[265]

1.1.52. Teftâzânî (ö. 792/1390)

Sa'düddîn Mes'ûd et-Teftâzânî, Horasan'ın Teftâzân kasabasında doğmuş, kadılık ve tasavvufla ilgisi bulunan bir aile ortamında yetişmiştir. İlim tahsiline erken yaşta başlamış, bu süreçte Kutbüddîn er-Râzî ve Ziyâeddîn el-Kazvînî gibi dönemin seçkin âlimlerinden ders almıştır. Horasan, Mâverâünnehir ve Hârizm bölgelerinde ilmî faaliyetlerde bulunmuş, ömrünün sonlarına doğru Timur'un daveti üzerine Semerkant'a giderek burada tedris faaliyetine devam etmiştir. Bu dönemde devlet katında dikkate değer bir konuma ulaşmış, Mevlânâ Celâleddin Yûsuf el-Evbehî, Alâeddin el-Buhârî ve Kara Dâvûd gibi önemli ilim adamları yetiştirmiştir. 792/1390 senesinde vefat etmiştir.[266]

Teftâzânî'nin fıkıh ve usûl-i fıkıh alanındaki eserleri şunlardır: *et-Telvîh ilâ keşfi hakâ'iki't-Tenkîh*, *Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasarı Müntehe's-sûl ve'l-emel*, *Şerhu Telhîsi'l-Câmi'i'l-kebîr*, *Miftâhu'l-fıkh (el-Miftâh fî fürû'i'l-fıkhi'ş-Şâfi'î)*.

et-Telvîh ilâ keşfi hakâ'iki't-Tenkîh

Sadrüşşerîa'nın *Tenkîhu'l-usûl* adlı metni ile ona yazdığı *et-Tavzîh* şerhi üzerine kaleme alınan bu eser, kapsamlı bir hâşiye niteliği taşır. Müellif, metnin

---

[262] Karataş, *Babertî'nin el-İnâye Adlı Eserinde Fıkıh Usûlü Tatbiki*.
[263] Ahmet İnanır, "Ekmelüddin el-Bâbertî'nin *en-Nüketü'z-Zarîfe fî Tercihi Mezhebi Ebî Hanîfe* Adlı Risalesi Bağlamında Türklerin Hanefiliği Tercih Gerekçeleri", *İslâmî İlimler Dergisi* 7/2 (Güz 2012), 77-93.
[264] Çorum'da iki nüshası daha bulunan eserin kütüphane kayıtları şunlardır: 19 HK 1491/1, 19 HK 412/4.
[265] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Aşir Efendi, nr. 420/6; Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Ktp., Rodos Hafız Ahmed Ağa Kütüphanesi, nr. 230; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 2138/8; Köprülü Ktp., Fazıl Ahmed Paşa, nr. 502.
[266] Taşköprîzâde, *Miftâh*, t.y., 1/205; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 135; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 8/113; Şükrü Özen, "Teftâzânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/299-308; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 158.

tartışmalı yönlerini ele alırken eleştirel değerlendirmelere de yer vererek klasik hâşiye geleneğine yeni bir boyut kazandırmıştır. Eserin mukaddimesinde başvurduğu kaynakları kafiyeli terkiplerle anması, metne edebî bir özellik kazandırmıştır. Te'lifi 29 Zilkade 758/ 13 Kasım 1357 tarihinde, Tûs'a bağlı Gülistânıtürkistan köyünde tamamlanmıştır. Uzun yıllar medrese müfredatında temel usûl metinlerinden biri olarak okutulan *et-Telvîh*, Hanefî ve Şâfiî gelenek içerisinde geniş yankı uyandırmış, mezhepler arası mukayeseye dayalı yöntemiyle sonraki literatür üzerinde etkili olmuştur. Eserde usûl-i fıkhın temel meseleleri ayrıntılı biçimde işlenmiş, lugavî deliller, istidlâl türleri, emir ve nehy konuları özel bir titizlikle ele alınmıştır. Müellifin Sadrüşşerîa'ya yönelttiği bazı tenkitler, Hanefî usul çevrelerinde ciddi tartışmalara zemin hazırlamıştır. Kadı Burhâneddin, Seyyid Şerîf el-Cürcânî ve Fenârî Hasan Çelebi gibi isimler tarafından çeşitli şerh ve hâşiyelere konu edilmiştir.[267] Eser, birçok kez farklı baskılar hâlinde yayımlanmıştır.[268]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4410/2 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 132b-229a varakları arasında yer almakta olup her sayfada 27 satır bulunmaktadır. Metnin sonu eksiktir. Yazmada Çorum Müftülüğü'ne ait bir vakıf mührü yer almakta olup aynı esere ait dört farklı nüsha daha bulunmaktadır.[269] Çeşitli kütüphanelerde de eserin birçok yazma nüshası mevcuttur.[270]

Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasarı Müntehe's-sûl ve'l-emel

Bu eser, Cemâleddîn İbnü'l-Hâcib'in metni üzerine Adudüddîn el-Îcî tarafından kaleme alınan şerhe yazılmış bir hâşiyedir. Teftâzânî tarafından Zilhicce 770 /Temmuz 1369 tarihinde Hârizm'de tamamlanmıştır.[271]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4422-1 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan bu yazma, 1b-13b varakları arasında yer almakta ve her sayfada 23 satır hâlinde istinsah edilmiştir. Yazmanın zahriye kısmında müellifin ismiyle birlikte eserin adı da yer almaktadır. Metnin sonu eksiktir ve sonunda beş varak

[267] Özen, "Teftâzânî", 40/305.
[268] Sa'deddin Mesud b. Ömer b. Abdullah Teftazani, *et-Telvih ila keşfi hakaiki't-Tenkih*, thk. Muhammed Adnan Derviş (Beyrut: Dârü'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, 1998).
[269] Bu nüshanın dışında Çorum'da 19 HK 4412, 19 HK 4413, 19 HK 4408 ve 19 HK 1580 numaralı yazmalar da mevcuttur.
[270] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Gülnuş Valide Sultan, nr. 25; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 661; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 6072.
[271] Özen, "Teftâzânî", 40/306.

beyaz boş sayfa bulunmaktadır. Bu nüsha dışında Çorum'da aynı eserin yalnızca bir nüshası daha mevcuttur.[272] Çeşitli kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunmaktadır.[273]

1.1.53. Seyfeddîn Ahmed el-Ebherî (ö. 800/1397 (?))

Seyfeddîn Ahmed b. Muhammed el-Ebherî, hicrî VIII. yüzyılda yaşamış âlimdir. İran'ın Ebher şehrinde doğmuş olup nisbesi buraya dayanmaktadır. Doğum tarihi hakkında açık bir bilgi bulunmamakla birlikte vefat tarihi yaklaşık olarak 800/1397 yılı civarında tahmin edilmektedir. Kaynaklarda hayatına dair detaylı bilgilere yer verilmemiştir.[274]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri arasında *Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ, Hâşiye 'alâ Menâr ve et-Ta'lîkât 'alâ Mukaddimeti't-Tankîh* yer almaktadır.

Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 2389/2 numara ile kayıtlıdır. Haşiye, 20b-51a varaklar arasında 25 satırla istinsah edilmiştir. Sayfa kenarlarında haşiye metni yer almakta olup, istinsah tarihi 1147'dir. Nüshada müstensih olarak İbrâhim b. Mustafa b. Osman kaydedilmiştir. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 4422/3 demirbaş numaralı bir nüshası daha bulunmaktadır. Diğer yazma eser kütüphanelerinde de yer almaktadır.[275]

1.1.54. Haddâd, Ebû Bekir (ö. 800/1398)

Radıyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed el-Haddâd, Yemen'in Zebîd şehrine bağlı Abbâdiye köyünde doğmuş, "Haddâdî" nisbesiyle tanınmış Hanefî fakihlerindendir. İlk öğrenimini babasının yanında tamamlayan Haddâd, Ali b. Nûh, Ali b. Ömer el-Alevî ve Ebû Bekir b. Ali el-Hâmilî gibi âlimlerden ilim tahsil etmiştir.

---

[272] Eser, Çorum Hasanpaşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4433 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.
[273] Bazı yazma nüshalar için bk. Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 674; Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 1281; Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş, nr. 104.
[274] Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, t.y.), 4/129; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 125; Muhammed Osmanoğlu, *Seyfeddin Ahmed el-Ebherî eş-Şâfiî'nin (V. 800/1397), Hâşiyetü Seyfü'd-dîn el-Ebherî Alâ Şerhi'l-'Adud li-muhtasari İbni'l-Hâcib isimli eserinin tahkik ve tahlili (1. cüz'ün 1-48 varakları arası, "Dil bilmenin yolu" başlığı)* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 5-33.
[275] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Pertevniyal, nr. 251; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 83; Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, nr. 197.

Ömrünü geçirdiği Zebîd'de birçok talebe yetiştirerek bölgede ilmî geleneğin devamına katkı sunmuştur. *el-'Akîku'l-Yemânî* müellifi Abdullah b. Ali ed-Damedî'ye göre, Hanefî mezhebine dair Yemen'de en çok eser veren âlim olarak öne çıkmıştır. Şevkânî ise eserlerinin hacminin yirmi cilde ulaştığını kaydeder. 6 Cemâziyelevvel 800 (25 Ocak 1398) tarihinde Zebîd'de vefat eden Haddâd burada defnedilmiştir.[276]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *es-Sirâcü'l-Vehhâc*, *el-Cevheretü'n-Neyyire*, *Sirâcü'z-Zalâm ve Bedrü't-Tamâm*, *en-Nûrü'l-Müstenîr*, *Şerhu Kitâbi'n-Nafakât*, *er-Rahîku'l-Mahtûm*.

el-Cevheretü'n-Neyyire

Aynı müellifin sekiz ciltlik *es-Sirâcü'l-Vehhâc* adlı şerhinin özetlenmiş hâlidir. Her iki eser de Kudûrî'nin *el-Muhtasar* adlı metni üzerine kaleme alınmış olup, bu özlü versiyon fıkhî meseleleri daha derli toplu bir biçimde sunmayı hedefler. Eser, farklı dönemlerde Rıdvan Seyyid, Said Bektaş ve İlyas Kaplan tarafından tahkik edilerek çeşitli baskılar hâlinde neşredilmiştir.[277]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 4169 numarada kayıtlı olan bu nüsha, 510 varak ve her sayfada 29 satır olarak istinsah edilmiştir. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin son sayfasında yıpranma mevcuttur. Bu nüsha dışında farklı kütüphanelerde de çeşitli yazmaları bulunmaktadır.[278]

1.1.55. İbn Habîb el-Halebî (808-1405)

Tam adı Tahir b. Hasan b. Ömer, Ebu'l-İz Zeyneddin İbn Habib el-Halebi'dir. Halep ve Kahire'de Divanü'l-İnşa'da katiplik yaptıktan sonra başkatiplik, kitabetü's-sır görevlerinde bulunmuştur. 808 senesinde Kahire'de vefat etmiştir.[279]

---

[276] Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 1/446; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 2/42; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 3/67; Ebubekir Sifil, "Haddâd, Ebû Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/553; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 162.

[277] Muhammed b. Mansur b. Hubeyş İbnü'l-Haddâd, *el-Cevherü'n-nefîs fî siyaseti'r-reis*, thk. Rıdvan Seyyid (Beyrut: Dârü't-Talia, 1983); Ebû Bekr b. Ali b. Muhammed ez-Zebidi el-Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire şerhu Muhtasari'l-Kuduri fi'l-fürui'l-Hanefiyye*, thk. İlyas Kaplan (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006); Ebû Bekr b. Ali b. Muhammed ez-Zebidi el-Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire: Şerh li-Muhtasari'l-İmam Kudûrî fi'l-fıkhi'l-Hanefî*, thk. Said Bekdaş (Amman: Ervika li'd-Dirasat ve'n-Neşr, 2015).

[278] Bazı yazma nüshalar için bk. Erzurum Ktp., Erzurum Yazmalar, nr. 265; Süleymaniye Ktp., Yeni Cami, nr. 459; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 614.

[279] Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 2/1825; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/431; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melayin, 1992), 3/221; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 1/10; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 293.

Tarih ve edebiyat alanlarında da eserleri bulunan müellifin fıkıh ve usul alanındaki eserleri şunlardır: *Ürcüzetü'r-ravzı'l-meruz fî nazmi'l-aruz, et-Tehlîs fî nazmi't-telhîs, Hazratü'n-nedim min târihi ibni'l-adîm, Şerhu arûzi'l-hazreciyye, Şenfü's-sâmi' fî vasfi'l-câmi', Nâfiletü'l-arûz fî şerhi'r-ravzi'l-arûz, Nazmü'l-ferâiz li's-secâvendî, Nazmü telhîsı'l-miftâh fi'l Meânî ve'l-beyân, Nazmü mehâsini'l-ıstılah fî tahsini ibn's-salâh li'l-Bulkînî11 ve Muhtasaru'l-Menâr*'dır.

Muhtasaru'l-Menâr

Nesefi'nin *Menar*'ı üzerine yazılmış muhtasarlar arasında yer almaktadır. İbn Habîb el-Halebî *Menârü'l- Envâr*'ın sistematiğini korumakla birlikte örneklere, atıf harflerine ve harfi cerlere eserinde yer vermemiştir. İlhâm, firâset, hüküm, delil, hücce, burhân, örf ve âdet başlıklarını ise ilave etmiştir. İbn Kutluboğa ve Ali el-Kârî gibi önemli isimler tarafından şerh edilmiş, bazı düzenlemelerde bulunarak ders kitabı olarak okutulmuştur. Bir makalede müstakil olarak da ele alınmıştır.[280] 2020 senesinde tahkik edilerek yayımlanmıştır.[281]

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 3286/2 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan muhtasarın dili Arapçadır. Krem renkli çapa filigranlı kağıda talik yazı biçimiyle yazılmış olup yazma eserin 45b-54a sayfa aralığında yer almaktadır. Sayfalarda 11 satır tercih edilmiştir. Diğer kütüphanelerde eserin çeşitli yazma nüshaları mevcuttur.[282]

1.1.56. Karamanlı Zekeriyyâ b. Aydoğmuş (ö. 809/1406)

Muslihuddîn Mustafa b. Zekeriyyâ b. Aydoğmuş, nisbesinden anlaşıldığı kadarıyla Karaman asıllıdır. İlk öğrenimini memleketinde tamamlamış, ardından ilmî tahsilini derinleştirmek amacıyla Mısır'a gitmiştir. Burada eğitimine devam etmiş, tahsilini tamamladıktan sonra Anadolu'ya dönerek telif ve tedris faaliyetlerinde

[280] İlyas Kaplan, "Menâr Muhtasarları Bağlamında Fıkıh Usulünde Önemli Bir Eser: İbn Habîb ve Muhtasaru'l-Menâr", *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 14 (30 Haziran 2022), 343-357.
[281] İbn Hacîb el-Halebî, *Muhtasaru metni'l-Menâr*, thk. İsmâîl Abdu Abbâs el-Cemîlî (Amman: Dârü'n-Nûri'l-Mübîn, 2020).
[282] Bazı yazma nüshalar için bk. Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Ktp., Rodos Hafız Ahmed Ağa Kütüphanesi, nr. 639; Diyarbakır Ktp., Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, nr. 451/3; Amasya Beyazıt Ktp., Amasya Beyazıt, nr. 525/2.

bulunmuştur. Döneminin itibarlı âlimleri arasında yer alan Muslihuddîn, ilim hayatını eserleri üzerinden sürdürmüş ve 809/1406 senesinde vefat etmiştir.[283]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *İrşâdü'd-Dirâye*, *et-Tavzîh, Muhtasaru't-Tavzîh.*

et-Tavzîh

Ebü'l-Leys es-Semerkandî'ye nispet edilen *Mukaddimetü's-salât* adlı esere yazılmış kapsamlı bir şerhtir. Müellif, metindeki müşkil ve mücmel ifadeleri açıklayarak okuyuculara ve öğrencilere kolaylık sağlamayı amaçlamış, şerhine *et-Tavzîh* adını verdiğini mukaddimede belirtmiştir.[284]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1519/2 numarasıyla kayıtlıdır. Varak aralığı 7b-96b olup her sayfası 21 satır hâlinde yazılmış olup yer yer haşiyelidir. İstinsahı 1102 tarihinde Yûsuf b. Abdullah tarafından gerçekleştirilmiştir. Müellifin ismi yazmanın dibâcesi ve serlevhasından, eser adı ise hatimesinden alınmıştır. Bu nüsha dışında Çorum'da 19 HK 4374, 19 HK 4432 ve 19 HK 8335 numaralı üç nüshası daha bulunmaktadır. Diğer kütüphanelerde de eserin çeşitli yazma nüshaları mevcuttur.[285]

1.1.57. Seyyid Şerîf Cürcânî (ö. 816/1413)

24 Şâban 740 (24 Şubat 1340) tarihinde Cürcân yakınlarındaki Takü kasabasında doğan Seyyid Şerîf Cürcânî, Hz. Peygamber'in soyundan gelen Zeydî dâî Muhammed b. Zeyd'in on üçüncü göbekten torunu olup "Seyyid" unvanıyla tanınmıştır. İlk tahsilini memleketinde tamamladıktan sonra Herat'a giderek Kutbüddin er-Râzî'den ders almıştır. Sonrasında Mısır'a geçerek mantık ve felsefe alanlarında Mübârek Şah'tan, hadis ve fıkıh gibi naklî ilimlerde ise Ekmeleddin el-Bâbertî'den istifade etmiştir. Mısır'dan dönüşünde bir süre Bursa'da kalmış, ardından Şîraz'da Dârüşşifâ Medresesi'nde müderris olarak görev yapmıştır. Timur tarafından Semerkant'a götürülerek on sekiz yıl burada başmüderrislik görevinde bulunmuştur. Timur'un ölümünün ardından Şîraz'a dönen Cürcânî, ömrünün kalan kısmını burada

[283] Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 2/1795, 2037.
[284] Azak, "İlmihal Türünde Bir Literatür İncelemesi", 31 Mayıs 2025.
[285] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 399; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 491; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 912.

ilmî faaliyetlerle geçirmiştir. 6 Rebîülâhir 816 (6 Temmuz 1413) tarihinde Şîraz'da vefat etmiş ve Atîk Camii civarındaki Vakıb Mezarlığı'na defnedilmiştir. Yetiştirdiği önemli talebeler arasında Kadızâde-i Rûmî, Fethullah eş-Şirvânî ve Fahreddîn-i Acemî gibi simalar yer alır.[286]

Seyyid Şerîf Cürcânî birçok ilimle meşgul olmuş ve bu alanlarda pek çok eser telif etmiştir. Fıkıh ve fıkıh usulü sahasındaki eserleri şunlardır: *Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*, *Hâşiye 'ale't-Telvîh*, *Şerhu'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye*.

Şerhu'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye

Hanefî fakihi Muhammed b. Muhammed es-Secâvendî'nin (ö. 596/1200'den sonra) İslâm miras hukukuna dair eserinin şerhidir. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4515 numarasıyla kayıtlıdır. Nüsha, 1b-120b varaklar arasında yer almakta olup her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Cedveller ve keşideler kırmızı mürekkeple yazılmış, sayfa kenarları haşiyelidir. Eser, Zilkâde 1086 (1675) tarihinde Çorum'da Hasan b. Ahmed tarafından istinsah edilmiştir. Aynı kütüphanede bu eserin on dört farklı nüshası daha yer almakta,[287] diğer kütüphanelerde de birçok nüshası bulunmaktadır.[288] Eser, muhtelif dönemlerde tekraren neşredilmiştir.[289]

Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4416/1 numarasıyla kayıtlı bu nüsha, 1b-78b varaklar arasında 21 satırla istinsah edilmiştir. 1079 senesinde Diyarbakır Hüsreviye Medresesi'nde Muhammed b. Pir Ahmed tarafından istinsah edilmiştir. Nüshada Ahmet Feyzi'ye ait vakıf mühürleri bulunmakta, kenarlarında farklı eserlerden yapılmış çok sayıda nakil yer almaktadır. Bu eserin Çorum'da 13

[286] Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 1/422; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 125-134; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/728; Sadreddin Gümüş, "Cürcânî, Seyyid Şerîf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/134-136; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 164-167.

[287] Bu eserin Çorum Hasanpaşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde yer alan diğer nüshaları şunlardır: 19 HK 4510, 19 HK 4505, 19 HK 4511, 19 HK 4512, 19 HK 34882, 19 HK 4522, 19 HK 4518, 19 HK 8155, 19 HK 1720, 19 HK 4504, 19 HK 4530, 19 HK 13105, 19 HK 23276, 19 HK 8156.

[288] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1127; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 655; Manisa Ktp., Akhisar Zeynelzade, nr. 5840.

[289] Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid Şerîf el-Hanefî el-Cürcânî, *Şerhu Feraizi Siraciyye* (İstanbul: Hacı Muharrem Efendi Matbaası, 1881).

farklı nüshası daha mevcuttur.[290] Diğer kütüphanelerde de pek çok farklı nüshasına rastlanmaktadır.[291]

1.1.58. Kutbüddin İznikî (ö. 821/1418)

Aslen Niğdeli olan Kutbüddin İznikî'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Oğlu Mehmed İznikî'nin bir risâlesindeki ifadeden, daha sonra İznik'e göçtüğü anlaşılmaktadır. İlk eğitimini memleketinde aldıktan sonra ilim yolculuğuna devam etmiş, aralarında Arap dili âlimi ve Osmanlı veziri Niksârî Hasan Paşa'nın da bulunduğu birçok hocadan istifade etmiştir. *Şerhu'l-Metâli'* adlı eseri Hasan Paşa'dan okuyup 795 senesinde tamamlamıştır. 8 Zilkade 821 tarihinde İznik'te vefat etmiş, kendi kurduğu zâviyeye defnedilmiştir.[292]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Mukaddime*, *Râhatü'l-Kulûb*, *Telfîkât*, *Risâle fî Hakkı Devrâni's-Sûfiyye*.

Mukaddime

Hanefî mezhebine göre namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadet konularını ele alırken inanç ve ahlâka dair temel meseleleri de içeren erken dönem Türkçe ilmihaller arasında yer alır. Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin *Mukaddimetü's-salât* adlı Arapça risâlesinin tercümesi olduğu yönündeki değerlendirmeler doğru değildir. Eserin bazı nüshalarında ismi *Mukaddimetü's-salât*, *Büniye'l-İslâm*, *İbâdât* ve *Râhatü'l-kulûb* gibi farklı başlıklarla kaydedilmiş olup bu durum hem içerikte hem de kaynaklarda bazı karışıklıklara yol açmıştır. Müellif hayattayken 817 senesinde istinsah edilen bir nüshasının bulunması eserin telif süreci hakkında önemli bir veridir.[293] Kerime Üstünova tarafından 2003 senesinde yayımlanmıştır.[294]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1510/1 numarasıyla kayıtlıdır. Varak aralığı 1b-110a olup her sayfası 15 satır hâlinde gözlük filigranlı

---

[290] Bu nüshalar şunlardır: 19 HK 4926, 19 HK 4449/1, 19 HK 2385/1, 19 HK 4896/1, 19 HK 2285/4, 19 HK 1622, 19 HK 4417/2, 19 HK 4418/2, 19 HK 4419/1, 19 HK 4929, 19 HK 4451, 19 HK 4856/2, 19 HK 4958.

[291] Bazı yazma nüshalar için bk. Erzurum Ktp., Erzurum Yazmalar, nr. 100/3; Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 1278; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 675.

[292] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/211; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 3/144, 160; Reşat Öngören, "Kutbüddin İznikî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/485-486.

[293] Öngören, "Kutbüddin İznikî", 26/486.

[294] Kutbüddin İzniki, *Mukaddime: Giriş, İnceleme, Metin, Sözlük (Şahabe'd-din Kudsi nüshası)*, haz. Kerime Üstünova (Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2003).

kâğıda yazılmıştır. 1137/1724 tarihinde istinsah edilmiştir. Müellifin ismi yazmanın zahriyesinde kaydedilmiştir. Çorum'da 19 HK 1465 numarasıyla kayıtlı bir başka nüshası daha bulunmaktadır. Diğer kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları mevcuttur.[295]

1.1.59. İbn Melek (ö. 821 sonrası)

Tam adı Abdüllatif b. Abdülaziz b. Emineddin olmakla birlikte İbn Melek veya İbn Firişte lakabıyla bilinen Hanefi fıkıh âlimidir. Aydınoğulları döneminde Tire'de yaptırılan medresede uzun yıllar ders vermiştir. Vefatı hakkında çeşitli tarihler zikredilmektedir. Ancak *Şerhu'l-Menar*'ın müellif hattı olan nüshası 821 tarihli olması dikkate alındığında vefat tarihinin bu yıldan sonra olduğu anlaşılmaktadır.[296]

Fıkıh, usûl-i fıkıh, hadis, tasavvuf gibi pek çok alanda eseri bulunmaktadır. Kendisi gibi oğlu da İbn Melek lakabıyla anıldığından eserleri karıştırılmaktadır. Fıkıh ve usûl-i fıkıh alanında kaleme aldığı eserleri şunlardır: *Şerhu Menâri'l envâr, Şerhu Mecma'i'l-bahreyn, Şerhu'l-Vikâye, Şerhu Tuhfeti'l-mülûk, Mebâriku'l-ezhâr fi şerhi Meşâriki'l-envâr.*

Şerhu Menâri'l-Envâr fi Usûli'l-Fıkh

Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin fıkıh usulü alanında yazmış olduğu muhtasar metnin şerhidir. Eserde Hanefi mezhebinin yanı sıra Maliki ve Şafiî usulcülerin görüşleri de yer almaktadır. Yer yer Nesefî de eleştirilmiştir.[297] 2024 senesinde Şam'da basılmıştır.[298]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4427 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser Arapça olup nesih hatla yazılmıştır. 216 varaktan oluşan nüshada her sayfada 21 satır bulunmaktadır. Zilkade 1081 (Şubat 1671) tarihinde Mustafa b. Yusuf tarafından istinsah edilmiştir. Söz konusu yazma dışında Çorum'da

[295] Bazı yazma nüshalar için bk. Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 1825; Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 1527; Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, nr. 1648.
[296] Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l Hanefiyye*, 107; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 3/219; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 4/182; Mustafa Baktır, "İbn Melek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/175; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 167.
[297] Baktır, "İbn Melek", 20/176.
[298] İzzeddin Abdüllatif b. Abdülazîz b. Emineddin İbn Melek, *Şerhu İbn Melek 'alâ Menâri'l-Envâr* (Dımaşk: Dârü'l-Hayr, 2024).

aynı eserin sekiz nüshası daha bulunmakta,[299] Türkiye'deki diğer yazma eser kütüphanelerinde de çok sayıda nüshası mevcuttur.[300]

Şerhu Mecma'i'l-bahreyn

Hanefî fakihlerinden Muzafferüddin İbnü's-Sââtî'nin kaleme aldığı fıkıh metninin şerhi olup, sonraki dönem literatüründe sıkça atıf yapılmıştır.

Bu yazma, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4197 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser Arapça, 257 varak hâlindedir ve her bir sayfada 29 satır bulunmaktadır. Başta 1b ile 2b arasında fihrist bulunmaktadır. 1a'da başka eserlerden yapılan bazı nakillere yer verilmiştir. Eserin sonlarında da *Câmi'u'l-Fusûleyn* gibi kaynaklardan alıntılar bulunmaktadır. Çorum'da bu eserin dört yazma nüshası mevcuttur.[301] Türkiye'nin farklı kütüphanelerinde de çok sayıda yazma nüshası bulunmaktadır.[302]

Şerhu'l-Vikâye

Hanefî mezhebine ait "mütûn-i erbaa"dan biri olan *Vikâyetü'r-rivâye* üzerine kaleme alınan en önemli şerhlerden biri, Burhânüşşerîa Mahmûd b. Sadrüşşerîa el-Evvel'e aittir. İbn Melek'in hayatının son döneminde yazdığı bu şerh, müellifin vefatının ardından kaybolmuştur. Bunun üzerine oğlu Muhammed, babasının geride bıraktığı müsveddeleri esas alarak bazı ilavelerde bulunmuş ve eseri yeniden yazıya aktarmıştır.[303] 2021 senesinde Beyrut'ta 4 cilt halinde basılmıştır.[304]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1399 numarada kayıtlıdır. Arapça dilinde kaleme alınmış olan eser, Hanefî fıkhına dair *Fürû'u'l-fıkıh* alanındadır. Toplamda 244 varak hâlinde olup her sayfada 27 satır bulunmaktadır. Eserin başında üç varaklık bir fihrist mevcuttur. Eser, Rebîülevvel 908 tarihinde Muhammed b. Mustafa el-Germiyânî tarafından istinsah edilmiştir. Söz konusu

[299] Bu nüshalar şunlardır: 19HK 14503, 19HK 1620, 19HK 4380, 19HK 4424, 19HK 4423/2, 19HK 4428, 19HK 8138, 19HK 4425/1.
[300] Bazı yazma nüshalar için bk. Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 6078; Süleymaniye Ktp., Murad Molla, nr. 690; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 712.
[301] Bu yazma eserin Çorum Hasanpaşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde kayıtlı olan nüshaları şunlardır: 19 HK 1372, 19 HK 4174, 19 HK 4173, 19 HK 4198.
[302] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Hafız Ahmed Paşa, nr. 36; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 337; Bursa İnebey Ktp., Ulucami, nr. 1223.
[303] Baktır, "İbn Melek", 20/176.
[304] İzzeddin Abdüllatif b. Abdülazîz b. Emineddin İbn Melek, *Şerhu'l-Vikâye*, thk. Bedr b. Nâsir b. Muşerra' es-Sâbî'î (Beyrut: Dârü İbn Hazm, 2021).

yazmanın dışında eserin bir nüshası daha bulunmaktadır.[305] Çeşitli kütüphanelerde farklı yazma nüshalarına da rastlanmaktadır.[306]

1.1.60. Bedreddin Simâvî (ö. 823/1420)

Tam adı Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Mahmud olan Osmanlı fakihi ve mutasavvıfı, 8/14 yüzyıl sonları ile 9/15 yüzyıl başlarında yaşamıştır. Edirne civarındaki Simavna'da doğmuştur. Doğum yılı kesin değildir. Ancak torunu Halîl b. İsmâil'in verdiği bilgiye göre 760/1359 yılı muhtemel görülmektedir. İlk öğrenimini babasından aldıktan sonra Bursa, Konya, Şam, Kudüs, Kahire ve Mekke gibi merkezlerde tahsilini sürdürmüştür. Kahire'de Muhammed b. Mübârekşah ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî'den ders almış, Berkuk'un sarayında eğitim faaliyetlerinde bulunmuştur. 814/1411 senesinde Mûsâ Çelebi tarafından Edirne kadılığına ve kazaskerliğe getirilmiştir. Bu görevle birlikte siyasetle doğrudan temas kurmuştur. Mûsâ Çelebi'nin yenilgisi üzerine İznik'e sürgün edilmiştir. Kaçarak Dobruca'ya geçen Bedreddin, burada destekçi bir çevre edinmiş ve müridleriyle halk tabanlı bir hareket başlatmıştır. Bu faaliyetler sonucunda yakalanmış, Serez'de yargılanmış ve idam edilmiştir.[307]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Letâ'ifü'l-işârât*, *et-Teshîl*, *Câmi'u'l-fusûleyn*.

Câmi'u'l-fusûleyn

Eser, Üsrûşenî'nin *el-Fusûl*'ü ile Mergînânî'nin *Fusûlü'l-ihkâm* adlı iki temel metnin özetlenip bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Müellif bu iki eserdeki tekrarları ve ayrıntıları çıkarmış, ferâiz bölümünü dışarda tutmuş, bazı yerlerde kendi görüşlerini de eklemiştir. Kırk fasıldan oluşan bu eser, kazâ ve fetva konularına ağırlık vermesiyle kadı ve müftülerin başvuru kaynağı olmuş, Mecelle'nin hazırlanmasında da etkili olmuştur.[308] Eser, 1979 senesinde Kahire'de iki cilt hâlinde basılmış, bazı

[305] Eserin bir nüshası da 19 HK 4182 numarada kayıtlıdır.
[306] Bazı yazma nüshalar için bk. Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 493; Süleymaniye Ktp., Pertevniyal, nr. 311; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 857/3.
[307] Taşköprîzâde, *Miftâh*, t.y., 2/287; Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 1/566; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 3/39; Bilal Dindar, "Bedreddin Simâvî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/331-334; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 331-334.
[308] Ali Bardakoğlu, "Câmiu'l-Fusûleyn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/108-109.

baskılarına Remlî'nin hâşiyesi de eklenmiştir.[309] Eserin, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 119 numarada kayıtlı nüshasının tıpkıbasımı ve Hacı Yunus Apaydın'ın editörlüğünü yaptığı basımı Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2012 senesinde yayımlanmıştır.[310]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 8126 numarada kayıtlıdır. 998 Rebîülevvel (1589) tarihinde Mustafa b. Muhammed tarafından istinsah edilmiştir. Arapça olarak yazılmıştır. Eser 90 varaktan oluşmakta ve her sayfada 37 satır bulunmaktadır. Söz başları ve cetveller kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1522 numarada kayıtlı başka bir nüshası daha bulunmaktadır. Eser diğer kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshalarıyla mevcuttur.[311]

1.1.61. Musannifek (ö. 875/1470)

Alâaddîn 'Alî b. Mahmûd el-Bistâmî eş-Şahrûdî el-Musannifek, 803/1400 senesinde Horasan bölgesindeki Şahrûd'da doğmuştur. Küçük yaşta yazmakla meşgul olmaya başladığı için "el-Musannifek" lakabıyla tanınmıştır. Celâleddîn Yûsuf el-Evbehî, Fasîhuddîn Muhammed b. Muhammed, Kutbuddîn Ahmed el-Herevî ve 'Abdulazîz el-Ebherî gibi âlimlerden ders almıştır. Konya ve Bursa Sultâniye Medresesi'nde müderrislik yapmış, ardından Sadrazam Mahmûd Paşa'nın daveti üzerine İstanbul'a giderek Sahn-ı Semân medreselerine vakıf eserler bırakmıştır. 875/1470 senesinde İstanbul'da vefat etmiş, kabri Eyüp'te bulunmaktadır.[312]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *el-Hudûd ve'l-Ahkâm*, *el-Mukaddimetü'l-fıkhiyye*, *Ta'lîkât 'alâ Usûli'l-Pezdevî*, *el-Mukaddimetü'l-usûliyye*, *Şerhu Hulâsati'l-Hâcibî fî usûli'l-fıkh*, *et-Tenkîh*, *et-Tavzîh fî halli*

[309] Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin Simavî, *Câmi'u'l-Fuṣûleyn* (Kahire: el-Matba'atü'l-Ezheriyye, 1979).
[310] Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin Simavî, *Câmi'u'l-Fuṣûleyn [tıpkıbasım]* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012); Şeyh Bedreddin, *Yargılama Usulüne Dair = Câmi'u'l-Fusûleyn*, ed. Hacı Yunus Apaydın (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012).
[311] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Hafız Ahmed Paşa, nr. 15; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 1102; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 239.
[312] Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 1/67-68; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 192-194; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/735; M. Kâmil Yaşaroğlu, "Musannifek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/239; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 191-194.

Gavâmizi't-Tenkîh, *Hâşiye 'alâ't-Tavzîh*, *Risâle fî mesâ'ili'l-hilâf*, *el-Fevâ'idü'l-hilâfiyye*.

el-Hudûd ve'l-Ahkâmu'l-Fıkhiyye

Hanefî mezhebine dair muhtasar bir fıkıh metni olup, 126 varaktan oluşmaktadır. Eserde başlığa ismini veren fıkhî terimlerin önce lügat, ardından ıstılah anlamları verilmekte, ardından da fıkhî hükümler ele alınmaktadır. Metin elli üç ana kitap ve on bir bâb şeklinde düzenlenmiştir. *Kitâbu't-Tahârat*, *Kitâbu'n-Nikâh*, *Kitâbu'l-Bey'*, *Kitâbu Edebi'l-Kâzî* gibi başlıklarda bazı meseleler daha ayrıntılı şekilde işlenmiştir. Müellif hem fıkıh hem de lügat literatüründen istifade etmiş; *el-Hidâye*, *Vikâyetü'r-rivâye*, *Mebsût*, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, *Keşşâf*, *es-Sıhâh* gibi eserleri kaynak olarak kullanmıştır. Mezhep imamları ve diğer âlimlerin görüşlerine de yer vermiştir.[313] 2016 senesinde İstanbul'da basılmıştır.[314]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1512/2 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, Arapça'dır. 9b-65a varaklar arasında yer alan eser toplam 19 satırla yazılmıştır. İstinsah tarihi 1088 olarak kaydedilmiş olup müstensihi Osman b. Şaban Nusûnî'dir. Söz başları ve cetveller kırmızı renkte yazılmıştır. Nüshanın ilk iki sayfası fihrist niteliğindedir. metin içinde bir varak tamamen boş bırakılmıştır. Eserin adı ve müellifinin ismi dibâce kısmında yer almaktadır. Farklı kütüphanelerde de yazma nüshaları bulunmaktadır.[315]

1.1.62. Devletoğlu Yûsuf (ö. 828/1424'ten sonra)

Devletoğlu Yûsuf, Kırmastı (bugünkü adıyla Bursa'nın Kemalpaşa ilçesi) doğumludur. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, İsmail Hakkı Uzunçarşılı onu 798/1396 senesinde doğmuş olarak kaydeder. Asıl adı Yûsuf b. Hüseyin olup kaynaklarda genellikle *Yûsuf b. Hüseyin el-Kırmastî (el-Balıkesrî)* şeklinde geçmektedir. Fatih Sultan Mehmed'in hocalarından biri olan Hoca Muslihuddin Efendi'ye uzun süre talebelik etmiş, ondan Arapça ve dinî ilimleri tahsil

[313] Tuğba Yeniçeri, *Alâaddîn Ali b. Muhammed el-Bistâmî eş-Şahrûdî el-Musannifek ve el-Hudûd ve'l-Ahkâm el-Fikhiyye adlı eseri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).
[314] Alaeddin Ali b. Muhammed b. Mes'ud el-Bistami (Musannifek), *el-Hudûd ve'l-ahkâmü'l-fıkhiyye*, thk. İlyas Kaplan (İstanbul; Amman: Mektebetü'l-İrşâd; Ervika li'd-Dirasat ve'n-Neşr, 2016).
[315] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 1084; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 1012/2; Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3225/1; Amasya Beyazıt Ktp., Amasya Beyazıt, nr. 935/1.

etmiştir. Dönemin çeşitli medreselerinde müderrislik yaptıktan sonra, Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'da inşa ettirilen Sahn-ı Semân Medresesi'ne müderris olarak tayin edilmiştir. Ardından Bursa kadılığı ve daha sonra İstanbul kadılığı görevlerine getirilmiştir. Kaynaklarda, onun kavga ve hasımlık davalarında adil ve sert bir tavır takındığı, Osmanlı sultanları II. Murad, Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid ile yakın ilişkiler kurduğu aktarılmaktadır. 900 (1495) yılı civarında, yüz yaşını geçmiş olduğu tahmin edilen bir dönemde İstanbul'da vefat etmiş, bugün yerinde olmayan Fatih Camii civarındaki bir medresenin yakınına defnedilmiştir.[316]

Devletoğlu Yûsuf'un fıkıh ve fıkıh usûlüne dair kaleme aldığı eserler şunlardır: *Şerh-i Vikâye*, *Şerhu Kitâbu'l-Vakf*, *Risâle-i fî-Fezâ'il-i Cihâd*, *Kitâbu'l-Vecîz fî'l-Usûli'l-Fıkh*, *Risâletü'l-Vakf*, *Risâletü fî'r-Rehn* ve *el-Vecîz fî'l-İhtisâr-ı Zübdeti'l-Fusûl*.

Vikâyenâme Tercümesi

Devletoğlu Yûsuf'un *Vikâyenâme* adlı eseri, Anadolu sahasında manzum olarak yazılmış ilk Türkçe fıkıh kitaplarından biridir. Kaynaklarda *Vikâye Tercümesi*, *Kitâb-ı Manzûme*, *Tuhfe-i Murâdî* gibi farklı adlarla da anılan bu eser, en çok *Vikâyenâme* adıyla tanınır. Müellif, metni 827/1423'te yazmaya başlamış, 828/1424'te tamamlayarak Sultan II. Murad'a sunmuştur. Aruz vezniyle ve mesnevi nazım biçiminde kaleme alınan eser 6960 beyitten oluşur. Hanefî mezhebine göre hazırlanmış olup klasik fıkıh bölümlerini içerir. Müellif, sadece *Vikâyetü'r-Rivâye*'ye bağlı kalmamış, başka kaynaklardan da yararlanarak eseri yarı telif bir yapıya kavuşturmuştur. Kadıların yararlanabileceği şekilde hazırlanan eser, dinî hükümleri anlatırken sohbet havasında bir anlatım benimser ve Eski Anadolu Türkçesinin örnekleri arasında yer alır.[317] Eseri konu edinen iki doktora tezi bulunmaktadır.[318]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1493/1 numarada kayıtlıdır. Yazma, 1b–75a varakları arasında yer almakta olup her sayfada 21 satır

[316] Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 2/2024; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 3/304; Mustafa Özkan, "Devletoğlu Yûsuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/243-244.
[317] Özkan, "Devletoğlu Yûsuf", 9/244; Bilal Aktan, *Devletoğlu Yûsuf'un Vikâye Tercümesi (İnceleme–Metin–Dizin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002).
[318] Mehmet Demir, *Devletoğlu Yusuf, Vikaye tercümesi: metin dil incelemesi* (İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 1999); Aktan, *Devletoğlu Yûsuf'un Vikâye Tercümesi (İnceleme–Metin–Dizin)*.

hâlinde düzenlenmiştir. İstinsah tarihi 992/1584'tür. Yazmanın başında yer alan dibâce kısmında hem müellifin adı hem de eserin adı belirtilmiş olup, metnin Sultan II. Murad'a ithaf edildiği, eserin 827/1424 senesinde kaleme alınmaya başlandığı ve 828/1425 senesinde tamamlandığı da aynı bölümde ifade edilmiştir. Eserin başka kütüphanelerde de farklı yazma nüshalarının bulunduğu bilinmektedir.[319]

1.1.63. Molla Fenârî (ö. 834/1431)

Asıl adı Şemseddin Muhammed b. Hamza olan Molla Fenârî 751 senesinin Safer ayında (Nisan 1350) dünyaya gelmiştir. Fenârî nisbesinin Mâverâünnehr'de bulunan Fenâr köyünden veya babasının fenercilik ile uğraşmasından kaynaklandığı yönünde rivayetler bulunmaktadır. Amasya'da Cemâlüddin Aksarayî'den, Kahire'de Ekmeleddin el-Bâbertî'den ilim tahsil etmiştir. Bursa'da Manastır Medresesi müderrisliği ve kadılık yaptıktan sonra dönemin siyasi olayları sebebiyle Karaman'a gidip on yılı aşkın bir süre eğitim vermiştir. Tekrar Bursa'ya dönüp kadılık görevine devam etse de 822 senesinde hac ibadeti dönüşü Kahire'ye uğramış ve orada ilmî tartışmalarda yer alıp ders vermiştir. 828 senesinde Bursa'da müftü olarak görevlendirilmiştir. Oğlu Mehmed Şah Fenârî, Şehâbeddin İbn Arabşah, Kadızâde Rûmî, Kutbüddinzâde İznikî, Kâfiyeci, Emîr Sultan, Molla Yegân ve İbn Hâce el-Askalânî gibi alimler onun öğrencileri arasındadır. 1 Recep 834 (15 Mart 1431) tarihinde Bursa'da vefat etmiştir. Mezarı kendi yaptırmış olduğu caminin haziresindedir.[320]

Osmanlı dönemi âlîmi ve müçtehidi olan Molla Fenârî'nin tefsir, tasavvuf, kelam, fıkıh, mantık, sarf ve nahiv alanlarında çalışmaları bulunmaktadır. Fıkıh ve usul alanındaki eserleri ise şunlardır: *Fusûlü'l-bedâyi' fî usûli'ş-şerâyi'*, *Şerhu'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye*, *Şerhu Telhîsi'l-Câmi'i'l-kebîr fi'l-fürû'*, *Şerhu Fıkhi'l-Keydânî*, *Risâletü's-salâtiyye*, *Şurûtü's-salât*, *Risâle fî beyâni'l-meşrû' ve gayri'l-meşrû' mine'l-ef'âl fi's-salât*, *Mürşidü'l-musallî*, *Risâle fi'l-istincâ*, *Avîsâtü'l-efkâr fi'htibâri üli'l-ebsâr*

[319] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Hacı Beşir Ağa (Eyüp), nr. 71; Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah, nr. 138; Diyarbakır Ktp., Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, nr. 1595.
[320] Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 166-168; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 3/390-392; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 6/342; İbrahim Hakkı Aydın, "Molla Fenârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/245-247; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 174-176.

Fusûlü'l-bedâyi' fi usûli'ş-şerâyi'

Eser bir giriş, bir matlab ve hâtimeden oluşmaktadır. Giriş bölümünde fıkıh usulünden; matlabda ise asli ve tâli delilerden, lafzi bahislerden, bunların mantıkî ilkelerle olan bağından, şer'i hükümlerden bahsedilmektedir. Hâtimede ise ictihad, taklit ve fetva bahisleri bulunmaktadır. Fukahâ ve mütekellimin yöntemlerini birleştirdiği bu eserinde Molla Fenârî, ele aldığı konulardaki görüşlerin delillerini tek tek ifade ettikten sonra en güçlü delili tercih etmiştir. Müellif *el-Menâr, el-Mahsûl, Usûlü'l- Pezdevî, Muhtasaru İbni'l-Hâcib el-usûlî* gibi pek çok meşhur kaynağı derleyerek bu eseri hazırlamıştır.[321] 2006 senesinde Beyrut'ta iki cilt halinde basılmıştır.[322]

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1564/4 demirbaş numarasıyla yer almaktadır. Son kısmı eksik olan nüshanın dili Arapçadır. Yazmanın 160-167 varak aralığındadır. 360x210-260x155 mm. ölçülerinde 53 satırdır. Diğer kütüphanelerde birçok nüshası bulunan eser[323] çeşitli çalışmalara da konu olmuştur. Üzerine şerhler, haşiyeler yazılan eser ilk defa İstanbul'da 1289 senesinde iki cilt halinde basılmıştır.

Şerhu'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye

Hanefî fakihi Muhammed b. Muhammed es-Secâvendî'nin (596/1200'den sonra) miras hukuku alanında kaleme aldığı *el-Ferâ'izü's-Sirâciyye*'nin şerhidir. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1749 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan nüsha 57 varak, 21 satırdan oluşmaktadır. Dili Arapça, söz başları kırmızıdır. Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshası bulunmaktadır.[324]

Avîsâtü'l-efkâr fi'htibâri üli'l-ebsâr

Eser kelâm, ferâiz, fıkıh ve âdâb şeklinde dört bölümden oluşmaktadır. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 832/1 demirbaş numarasıyla kayıtlı eserin sonu

[321] Hakkı Aydın, "Fusûlü'l-Bedâyi'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/229-230.
[322] Fusûlül-Bedâi' fi Usûli'ş-Şerâi', thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006).
[323] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 420; Ragıp Paşa Ktp., Ragıp Paşa, nr. 405; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 604.
[324] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Giresun Yazmalar, nr. 117; Beyazıt Ktp., Beyazıt, nr. 2600; Manisa Ktp., Akhisar Zeynelzade, nr. 1393.

eksiktir. Dili Arapçadır. Sayfaların satır sayısı 22 olup yazmanın ilk üç sayfasında yer alır. Söz başları kırmızıdır. Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshası vardır.[325]

1.1.64. Abdulvâcid b. Muhammed el-Leysî el-Kütahî (838/1435)

Müellifin tam adı Abdülvacid b. Muhammed b. Muhammed el-Meşhedi el-Acemi el-Kütahyevi'dir. Hanefî mezhebine mensup bir fakih olan bu âlim, Acem diyarından gelerek Kütahya'ya yerleşmiştir. Kendi ismini taşıyan medresede uzun yıllar ilim halkaları kurarak talebe yetiştirmiştir. Fıkıh ve usûl ilimlerinin yanı sıra astronomi sahasında da kaleme aldığı eserlerle tanınır. Hicrî 838 senesinde vefat etmiştir.[326]

Müellifin fıkıh ve usul alanında tespit edilebilen eserleri *Haşiye ale't-Telvih* ve *Şerhu'n-Nukaye'*dir

Şerhu'n-Nukâye

Eser, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1389 numarada kayıtlıdır. 128 varak hâlindeki nüshada her sayfada 31 satır yer almakta olup abâdî kâğıda yazılmıştır. Dili Arapçadır. Eser, "*Şerhu'n-Nukâye*" ve "*el-İhtiyârât"* adlarıyla bilinmektedir. Diğer kütüphanelerde de eserin çeşitli yazma nüshaları mevcuttur.[327]

1.1.65. Trablusî, Alâeddin (ö. 849/1445'ten sonra)

Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Halîl et-Trablusî, XV. yüzyılın önde gelen Hanefî fakihlerinden biridir. Trablusşam'da dünyaya gelmiş olup, hayatının erken dönemlerine ve ilmî gelişimine dair klasik kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak telif ettiği bazı eserlerde yer alan ifadelerden, hayatının büyük kısmını kadılık görevleriyle geçirdiği anlaşılmaktadır. *el-İstiğnâ'* adlı eserinin girişinde Kudüs kadılığı yaptığı bilgisi yer almaktadır. Kâtib Çelebi, müellifin 844/1440 senesinde vefat ettiğini bildirse de *el-İstiğnâ*'nın istinsah kaydında eserin 849 yılı Receb ayında (Milâdî Ekim 1445) Edirne'de kaleme alındığı belirtilmiştir; bu da onun bu tarihten

[325] Bazı yazma nüshalar için bk. Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, nr. 571; Bursa İnebey Ktp., Ulucami, nr. 3525/35; Süleymaniye Ktp., Carullah, nr. 1928/7.
[326] Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 2/1725; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/632; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 1/331; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 308.
[327] Bazı yazma nüshalar için bk. Beyazıt Ktp., Beyazıt, nr. 2439; Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 1061; Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Ktp., Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, nr. 666; Bursa İnebey Ktp., Ulucami, nr. 1209.

sonra vefat ettiğini ortaya koymaktadır. Trablusî, kadılık adabına dair kaleme aldığı *Mu'înü'l-hükkâm* adlı eseriyle tanınmış; bu eser, sahip olduğu zengin muhteva ve tertibi ile "*edebü'l-kâdî*" literatürünün en seçkin örneklerinden biri olarak kabul edilmiştir.[328]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *Mu'înü'l-hükkâm fîmâ yetereddedü beyne'l-hasmeyni mine'l-ahkâm*, *el-İstiğnâ' fî şerhi'l-Vikâye*.

Mu'înü'l-hükkâm fîmâ yetereddedü beyne'l-hasmeyni mine'l-ahkâm

Muhakeme hukukunu ele alan bir eserdir. Çalışma, üç ana bölüme ayrılmış olup, bu bölümlerde yargılamaya dair genel esaslar, delil çeşitleri ve şer'î siyaset başlıkları işlenmekte, her ana bölüm ise kendi içinde alt başlıklarla detaylandırılmaktadır. Müellif, eserin girişinde yargılama hukukunun diğer disiplinlerden ayrılan yönlerine ve toplumsal ilişkiler üzerindeki belirleyici etkisine vurgu yapmaktadır. Mevcut literatürde gözlemlediği eksiklikleri gidermek, çözümü zor meseleleri derli toplu bir şekilde ortaya koymak amacıyla bu eseri kaleme aldığını ifade eder. Temel olarak Hanefî fıkhına bağlı kalınmakla birlikte, yer yer Şâfiî, Mâlikî ve nadiren Hanbelî mezheplerine ait görüşlere de yer verilmiştir. Trablusî, yalnızca Hanefî kaynaklarla yetinmeyerek Sirâcüddin el-Bulkînî, Takıyyüddin es-Sübkî, Ahmed el-Hûyî, Şehâbeddin el-Karâfî, Kurtubî, İbnü'l-Arabî ve İbn Kayyim el-Cevziyye gibi farklı mezheplerden birçok âlimin eserlerinden istifade etmiştir. Bu yönüyle eser, mezhepler arası mukayeseye imkân tanıyan zengin bir içeriğe sahiptir. Eserin birçok yazma nüshası günümüze ulaşmış olup, Bulak ve Kahire'de farklı tarihlerde yapılan baskılarla da yaygınlık kazanmıştır. [329] Kahire baskısında, Lisânüddin İbnü'ş-Şıhne'nin *Lisânü'l-hükkâm* adlı eseriyle birlikte kenar notları hâlinde yayımlanmıştır.[330]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan 19 HK 1505 demirbaş numaralı bu yazma, 173 varak hâlinde olup her sayfada 25 satırla istinsah

[328] Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 2/1522, 1600, 1745, 2021, 2024; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/732; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 5/97; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 7/88; Abdullah Kahraman, "Trablusî, Burhâneddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/299; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 178.
[329] Kahraman, "Trablusî, Burhâneddin", 41/292.
[330] Ebü'l-Hasan Alaeddin Ali b. Halil et-Trablusî, *Muînü'l-hükkâm fîmâ yeteraddedu beyne'l-hasmeyn mine'l-ahkâm*, thk. Osman Cum'a Damîriyye (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 2018).

edilmiştir. Söz başları ve keşideler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser Rebîü'lâhir 1083 / 1672 tarihinde Muhammed b. Ebubekir tarafından istinsah edilmiştir. Diğer kütüphanelerde de bu eserin çeşitli yazma nüshaları mevcuttur.[331]

1.1.66. İbnü'z-Ziyâ el-Mekkî (ö. 854/1450)

Ebü'l-Bekâ Bahâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ziyâiddîn el-Ömerî es-Sâgânî, 789 yılı Muharrem ayının dokuzunda (30 Ocak 1387) Mekke'de dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi kendi ifadesiyle sabittir. Babasının kâdılkudâtlık görevi dolayısıyla Mekke'de yetişmiş, ancak eğitimini sadece burada sürdürmemiştir. Kahire ve Kudüs gibi dönemin önde gelen ilim merkezlerine seyahat ederek çeşitli alanlarda eğitim almıştır. Hocaları arasında babasının yanı sıra Şehâbeddîn İbn Zahîre, Kâri'ülhidâye, İbnü'l-Kuveyk, İbnü'n-Nâsıh, Nüveyrî, Birmâvî, Zeynüddîn el-Merâgî, İzzeddîn İbn Cemâa ve İbn Hacer el-Askalânî gibi dönemin tanınmış âlimleri yer almıştır. Babasının vefatından önce onun yerine kâdılkudâtlık görevine vekâlet etmiş, 825 senesinde asaleten bu makama tayin edilmiştir. Daha sonra Mekke'de Mescid-i Harâm ile ilgili çeşitli idarî görevlerde bulunmuş ve muhtesiplik yapmıştır. 830 senesinde bu görevlerinden ayrılarak yalnızca kadılık vazifesini sürdürmüştür. 845 senesinde geçici olarak görevden alınmış ancak kısa süre sonra yeniden göreve iade edilmiştir. Kadılığı boyunca Mescid-i Harâm ve Gıyâsiyye Medresesi'nde düzenli dersler vermiştir. Necmeddîn İbn Fehd, Abdülkâdir el-Muhyevî ve Sehâvî gibi âlimler onun ilmî çevresinde yetişmiştir. 27 Zilkade 854'te (1 Ocak 1450) Mekke'de vefat etmiş, Cennetü'l-Muallâ Kabristanı'na babasının yanına defnedilmiştir.[332]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *ez-Ziyâ'ü'l-ma'nevî 'alâ Mukaddimeti'l-Gaznevî*, *el-Meşra' fî şerhi'l-Mecma'*, *Muhtasarü'l-Müsned li-Ebî Hanîfe*, *eş-Şâfî fi'htisâri'l-Kâfî*, *Şerhu'l-Vâfî fi'l-fürû'*, *Şerhu Usûli'l-Pezdevî*.

---

[331] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 983; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 1172; Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 2066.

[332] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/200; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, t.y.), 11/15-16; Saffet Köse, "İbnü'z-Ziyâ el-Mekkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/248; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 179-180; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 317.

ez-Ziyâ'ü'l-ma'nevî 'alâ Mukaddimeti'l-Gaznevî

Ahmed b. Muhammed el-Gaznevî'nin Hanefî mezhebine göre kaleme aldığı muhtasarının açıklamalı bir şerhi olup, giriş kısmında ilim tahsilinin önemi üzerinde durulmuştur. Ardından Ebû Hanîfe'nin menâkıbı bulunmaktadır.[333] 2020 senesinde Beyrut'ta iki cilt halinde basılmıştır.[334]

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 823 numaralı kayıtla yer alan bu yazma, Arapça olarak kaleme alınmış olup Hanefî fıkhına dair konuları içermektedir. 147 varak ve 29 satırla istinsah edilen eser, taç arma filigranlı kâğıda yazılmıştır. Metin içerisindeki satırlar kırmızı çizgilidir. Bu eserin başka kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır.[335]

1.1.67. Aynî, Bedreddin (ö. 855/1451)

Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed olan ve Ebû Muhammed (veya Ebü's-Senâ) künyesiyle tanınan Bedreddin Aynî, 762 yılı Ramazan ayında (21 Temmuz 1361) Ayıntab'da doğmuştur. Türk asıllı bir aileye mensup olup kökeni Ankara'ya, dedesi Ahmed'in Halep'e göçüyle ailesi ise Ayıntab'a uzanır. İlk eğitimini babası Ayıntab kadısı Ahmed'den almış, onun vefatından sonra kısa süre kadılık görevini üstlenmiştir. Daha sonra Besni, Kâhta ve Malatya'da öğrenimine devam eden Aynî, Halep'te Cemâl el-Malatî, Kudüs'te Alâ es-Sîrâmî'den ilim tahsil etmiş, hocasıyla birlikte Kahire'ye giderek orada Zeynüddin el-Irâkî, Sirâceddin el-Bulkînî, Nûreddin el-Heysemî ve Ebü'l-Feth el-Askalânî gibi devrin âlimlerinden ders almıştır. Kahire'de muhtesiplik, evkaf nâzırlığı ve Hanefî başkadılığı gibi yüksek idarî makamlarda bulunmuştur. Bu görevlerin bazılarını bir arada yürüten ilk kişi olduğu belirtilen Aynî, Memlük sarayıyla kurduğu ilişkilerde Türkçe bilmesinin büyük etkisiyle öne çıkmıştır. Sultanlar nezdinde tercümanlık yapmış, elçilik görevinde bulunmuş, medreselerde müderrislik yaparak ilmî otoritesini pekiştirmiştir. Talebeleri arasında tarihçi İbn Tağrîberdî gibi isimler yer almakta olup fıkıh, hadis, usul, tarih ve dil alanlarında eserler vermiştir. Son döneminde görevlerinden azledilip geçim

[333] Köse, "İbnü'z-Ziyâ el-Mekkî", 21/248.
[334] Ebü'l-Beka Bahaeddin Muhammed b. Ahmed b. el-Ziya el-Kureşşi, *ez-Ziyaü'l-ma'nevî şerhu mukaddimeti'l-Gaznevî*, thk. Ebü'l-Kemmiyet Muhammed Mustafa el-Hatîb (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2020).
[335] Bazı yazma nüshalar için bk. Manisa Ktp., Akhisar Zeynelzade, nr. 355; Süleymaniye Ktp., Yeni Cami, nr. 470; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 4603.

sıkıntısına düşen müellif, 4 Zilhicce 855'te (28 Aralık 1451) vefat etmiş ve kurduğu Medresetü'l-Ayniyye'de toprağa verilmiştir.[336]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, *Remzü'l-hakâ'ik fî şerhi Kenzi'd-dekâ'ik*, *Şerhu'l-Menâr*, *Minhatü's-sülûk fî şerhi Tuhfeti'l-mülûk*, *Şerhu Mecma'i'l-bahreyn*, *et-Tuhfe ve'l-hidâye*, *ed-Dürerü'z-zâhire fî şerhi'l-Bihâri'z-zâhire*.

Remzü'l-hakâ'ik fî şerhi Kenzi'd-dekâ'ik

Bu eser, Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin Hanefî fıkhına dair kaleme aldığı *Kenzü'd-dekâ'ik* adlı metne yazılmış bir şerh olup farklı dönemlerde birçok kez neşredilmiştir.[337]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1335 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, Rebîü'l-Evvel 1123 / 1711 tarihinde Ali b. Mansûr tarafından istinsah edilmiştir. Yazma toplam 328 varaktan oluşmakta ve her sayfada 37 satır bulunmaktadır. Eserin, bu nüsha dışında başka kütüphanelerde de pek çok yazma nüshası mevcuttur.[338]

el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye

Hanefî fıkhının temel kaynaklarından *el-Hidâye*'ye yazılmış kapsamlı bir şerh olan bu eser, fıkhî meseleleri ele alması ve hadis rivayetlerine yaklaşımıyla mühim şerhler arasında yer almakta olup yayımlanmıştır.[339]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 901 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, başlık kısmı ile sonundaki hatime bölümünden anlaşıldığı üzere müellif adı ve eser başlığı buradan alınmıştır. Yazma 55 varaktan

---

[336] Taşköprîzâde, *Miftâh*, t.y., 1/266; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 3/352; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 7/38; Ali Osman Koçkuzu, "Aynî, Bedreddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/271-272; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 181-183; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 317.

[337] Ebû Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed b. Musa el-Hanefi el-Aynî, *Remzü'l-hakâ'ik fî şerhi Kenzi'd-dekâ'ik*, thk. Siraceddin Ömer Ahmed Kabave (Dımaşk: Dârü'l-Minhaci'l-Kavîm, 2024).

[338] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yeni Cami, nr. 452; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 4903; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 391.

[339] Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ el-Hanefî el-Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, thk. Emin Salih Şa'bân (Deoband: el-Mektebetü'l-Eşrefiyye, 2005).

oluşmakta, her sayfa 33 satır ihtiva etmektedir. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin başka kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır.[340]

1.1.68. Şihâbeddîn es-Sivâsî (ö. 860/1455)

Ahmed b. Mahmûd olan Şihâbeddîn es-Sivâsî, kaynaklarda "Sivâsî" nisbesiyle anılmakta olup doğumuna dair bilgi bulunmamaktadır. Genç yaşta Sivas'ta ilim tahsiline başlamış, devrin önde gelen âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri öğrenmiştir. Fıkıh sahasında müstakil teliflerde bulunması onu Beylikler ve erken Osmanlı döneminin özgün fakihleri arasında göstermektedir. Şeyhi Zeynüddîn el-Hâfî'nin vefatından (838/1434) sonra hayatta olduğuna ve mezar taşına kaydedilen ifadeye göre 2 Rebîülevvel 860 (18 Şubat 1455) tarihinde vefat ettiğine dair kanaat kuvvetlidir.[341]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair eserleri şunlardır: *Şerh 'ale'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye*.

Şerh 'ale'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4525 numarada kayıtlıdır. 53b varak hâlinde olup her sayfada 21 satır bulunmaktadır. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin istinsahı 919 /1513 Safer ayında Mustafa b. İlyas tarafından gerçekleştirilmiştir. Son varağında Türkçe bir makale yer almaktadır. Çorum'da 19 HK 1731/1 ve 19 HK 8157/3 numaralı iki nüshası daha mevcuttur. Diğer kütüphanelerde de eserin çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır.[342]

1.1.69. İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457)

Asıl adı Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî'dir. Dedeleri Sivaslı olup kadılık görevlerinde bulunmuş, ailesi daha sonra Mısır'a yerleşmiştir. İbnü'l-Hümâm, 790 (1388) senesinde İskenderiye'de doğmuştur. İlk eğitimini babasından almış, babasının vefatının ardından anneannesiyle birlikte Kahire'ye gitmiştir. Burada Şehâbeddin el-Heysemî, İbnü'z-Zerâtîtî, Zeynüddin et-

[340] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yeni Cami, nr. 512; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 656/1; Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 1742.
[341] Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 2/1185; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 3/90-91; Bahattin Dartma, "Şihâbuddîn es-Sivâsî : Hayatı ve İlmi Şahsiyeti", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IX/2 [Sivaslı Din Bilginleri Özel Sayısı] (2005), 89-106.
[342] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Kadızade Mehmed, nr. 261/2; Manisa Ktp., Akhisar Zeynelzade, nr. 1593/2; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 642/1.

Tefehnî, Cemâleddin el-Humeydî, Bedreddin Aynî, İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Velîd İbnü'ş-Şıhne, İbn Cemâa ve Kemâleddin eş-Şümünnî gibi dönemin önde gelen âlimlerinden dersler almıştır. Eşrefiyye, Mansûriyye ve Kubbetü Sâlih medreselerinde müderrislik yapmıştır. Talebeleri arasında Sehâvî, İbn Kutluboğa, İbn Emîru Hâc, İbnü'l-Gars ve Kemâleddin İbn Ebû Şerîf gibi isimler yer almaktadır. 7 Ramazan 861 (29 Temmuz 1457) tarihinde Kahire'de vefat etmiş, Karâfe Mezarlığı'nda İbn Atâullah el-İskenderî'nin türbesine defnedilmiştir.[343]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *Fethu'l-kadîr*, *et-Tahrîr*, *Zâdü'l-fakîr*, *Fihristü Fetâvâ Kâri'ilhidâye*, *Fetâvâ İbn Hümâm*, *İktidâ'ü'l-Hanefiyye bi'ş-Şâfi'iyye*, *Şerhu Bedî'i'n-nizâm*.

Fethu'l-kadîr li'l-'âcizi'l-fakîr

İbnü'l-Hümâm'ın *Fethu'l-kadîr* adlı eseri, Burhâneddin el-Mergînânî'nin *el-Hidâye* adlı klasik fıkıh metnine yazılmış en kapsamlı şerhlerden biridir. Müellif bu çalışmasında, hocası Kâriü'l-Hidâye'den on dokuz yıl boyunca aldığı derslerin neticesinde 829/1426 senesinde şerhine başlamış, ancak eseri tamamlayamadan vefat etmiştir. Eksik kalan kısmı, "*Kitâbü'l-Vekâle*"den itibaren Kadızâde Ahmed Şemseddin (ö. 988/1580) tarafından *Netâ'icü'l-efkâr fî keşfi'r-rumûz ve'l-esrâr* adıyla tekmile edilmiştir. *Fethu'l-kadîr*, yalnızca Hanefî mezhebi içindeki görüş farklılıklarını değil, aynı zamanda diğer mezheplere ait ictihadları da mukayeseli bir yöntemle ele alır. İbnü'l-Hümâm, rivayetlere dayanmanın ötesine geçerek delilleri derinlemesine tartışır, hadislere yönelik değerlendirmelerde bulunur ve tercih ettiği görüşleri ilmî gerekçelerle temellendirir. Metin ile şerh arasındaki sınırların belirgin olmayışı, eserin klasik şerh usulünün ötesine geçerek bir tür fıkıh mecmuası niteliği taşımasına yol açmıştır. *Fethu'l-kadîr*'in birçok baskısı yapılmıştır. Kâtib Çelebi, Ali el-Kârî'nin bu eser üzerine bir hâşiye kaleme aldığını, İbrâhim el-Halebî'nin ise onu

[343] Taşköprîzâde, *Miftâh*, t.y., 2/272; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 180; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 3/221; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 7/134; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 10/264; Ferhat Koca, "İbnü'l-Hümâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/87-90; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 183-185; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 321.

ihtisar ettiğini belirtmiştir.[344] Bir yüksek lisans tezine[345] konu olan eser muhtelif zamanlarda neşredilmiştir.[346]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, 19 HK 4217 demirbaş numaralı yazma eser, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî'ye (İbnü'l-Hümâm, v. 861/1457) ait *Fethu'l-Kadîr* adlı şerhtir. Eser, Burhâneddin el-Mergînânî'nin (ö. 593/1197) *el-Hidâye* adlı fıkıh metni üzerine yazılmış olup, "*Kitâbü't-Tahâre*" bölümünden başlamaktadır. İlk cilde ait olan bu nüsha, Zilhicce 934 / Ağustos 1528 tarihinde istinsah edilmiştir. Arapça kaleme alınmış eserde yaklaşık 300 varak ve 31 satır bulunmaktadır. Sayfa başlarında kırmızı mürekkep kullanılmış ve eserin başında Ahmed Feyzî'ye ait bir vakıf mührü yer almaktadır. *Fethu'l-Kadîr*'in diğer kütüphanelerde çeşitli yazma nüshaları mevcuttur.[347]

Zâdü'l-fakîr

Namaz konularına dair kısa bir risâledir. Hanefî mezhebi çerçevesinde ibadet esaslarını özetlemek amacıyla kaleme alınmış olup, Muhammed et-Tîmurtâşî ve Ahmed et-Tûnisî gibi alimler tarafından şerh edilmiştir.[348] 2013 senesinde Medine'de,[349] 2020 senesinde ise İstanbul'da basılmıştır.[350]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 805/9 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan bu yazma eser, Arapça dilinde kaleme alınmıştır. Eserin istinsahı, hicrî 1033 yılı Şevval ayında (1623) gerçekleştirilmiştir. 87a–110b varakları arasında yer alan metin, 19 satırlı sayfa düzeniyle yazılmıştır. Söz başları kırmızı

[344] Koca, "İbnü'l-Hümâm", 21/87-90.
[345] Ravza Cihan, *İbnü'l-Hümâm'ın Fethu'l-Kadîr adlı eserinin metot ve muhteva açısından incelenmesi (Kitâbü'n-Nikâh örneği)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).
[346] Kemaleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadir*, thk. Abdürrezzak Galib el-Mehdi (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009).
[347] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yeni Cami, nr. 508; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 965/2; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 368.
[348] Koca, "İbnü'l-Hümâm", 21/89; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 85.
[349] Kemâlüddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid İbnü'l-Hümâm, *Zâdü'l-fakîr: risâle fî ahkâmi's-salât fi'l-mezhebi'l-Hanefî*, thk. Said Bekdaş (Medine; Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2013).
[350] Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid İbnü'l-Hümâm, *Zâdü'l-fakîr*, thk. Muhammed Mahmud Abdülaziz, Ali es-Seyyîd Abdüllatîf (İstanbul: Dârü's-Semmân, 2020).

mürekkeple yazılmıştır. Bu risâlenin çeşitli kütüphanelerde başka nüshaları da bulunmaktadır.[351]

et-Tahrîr fî 'ilmi'l-usûl

Fıkıh usulüne dair kaleme alınmış muhtasar bir metin olup fukahâ ve mütekellimîn yöntemlerini bir araya getirilmiştir. Eser, mantık, kelâm ve fıkıh usulüne dair temel meseleleri sunar. Metodolojik ilkelerin tertibi, tariflerin açıklığı ve terimlerin kullanımı bakımından klasik fıkıh usulü yazımı içinde mühim bir yere sahiptir. Farklı mezhep yaklaşımlarını mukayeseli biçimde ele almasa da meselelerin sunumunda Hanefî usulü geleneğinin temel özelliklerini muhafaza eder. Eserin ilmî kıymeti medrese müfredatında yer alması ve sonraki dönemlerde üzerine çok sayıda şerh ve ihtisar çalışması yapılmış olmasından anlaşılmaktadır.[352] 2022 senesinde Beyrut'ta basılmıştır.[353]

19 HK 1563 demirbaş numarasıyla Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. Eserin istinsahı 1204/1789 senesinde Hasan b. Muhammed el-Hanefî tarafından gerçekleştirilmiştir. Söz konusu yazma, 51 varak ve her birinde 51 satırdan oluşmakta olup nesih hatla kaleme alınmıştır. Eserin sonunda, Şâban 850/1447 senesinde telif edildiğine dair de bir not bulunmaktadır. Yazmanın hatimesinde, müstensihin eseri kopyaladığı önceki nüshanın müstensihi ile bu nüshayı mukabele eden kişinin isimleri de kaydedilmiştir *et-Tahrîr*'in çeşitli yazma nüshaları farklı kütüphanelerde de bulunmaktadır.[354]

1.1.70. Mahallî (ö. 864/1459)

Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî el-Mahallî, 791/1389 senesinde Kahire'de doğmuştur. Ailesi, Nil Deltası'ndaki Mahalletü'l-Kübrâ'dan geldiği için "Mahallî" nisbesiyle tanınmıştır. İlk öğrenimini babası ve dedesi vasıtasıyla almış, ardından Kahire'deki ilim halkalarına katılarak devrin önde gelen âlimlerinden icazet almıştır. Şâfiî, Hanefî ve Mâlikî fakihlerinin ders

[351] Bazı yazma nüshalar için bk. Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 2124/3; Manisa Ktp., Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 3514/1; Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş, nr. 134.
[352] Koca, "İbnü'l-Hümâm", 21/89.
[353] Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid İbnü'l-Hümâm, *et-Tahrîr fî usûli'l-fikh*, thk. Abdülkadir Şâkir Ubeyd (Beyrut; Kerkük: Müessesetü'd-Duha, 2022).
[354] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yusuf Ağa, nr. 177; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 567; Amasya Beyazıt Ktp., Amasya Beyazıt, nr. 1374.

meclislerine devam etmiştir. Demîrî, İbn Hacer el-Askalânî, Abdurrahman el-Bulkînî ve Muhammed el-Birmâvî gibi isimlerden fıkıh, tefsir, kelâm ve Arap dili alanlarında istifade etmiştir. Usûlü'd-dîn sahasında ise en çok Bisâtî'nin etkisinde kalmıştır. Kahire'de çeşitli medreselerde ders vermiş, Müeyyediyye Medresesi'nde İbn Hacer'in ardından fıkıh okutmuştur. Başkadılık tekliflerini geri çevirmiş, resmî görevlerden uzak kalmayı tercih etmiştir. Talebeleri arasında es-Sehâvî, Süyûtî ve İbn Ebû Şerîf gibi tanınmış isimler bulunmaktadır. 864/1459 senesinde Kahire'de vefat etmiştir.[355]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Kenzü'r-râğıbîn fî şerhi Minhâci't-tâlibîn*, *el-Bedrü't-tâli' fî halli Cem'i'l-cevâmi'*, *Şerhu'l-Varakât fî 'ilmi usûli'l-fıkh*.

Kenzü'r-râgıbîn fî şerhi Minhâci't-tâlibîn

Nevevî'nin Şâfiî fıkhına dair kaleme aldığı temel eserin bir şerhi olup zamanla bir ders kitabı hâline gelmiştir. Eser üzerine Kalyûbî, Ahmed Amîre el-Burullusî, Tablâvî ve Nûreddin el-Halebî gibi âlimler çeşitli hâşiyeler yazmışlardır. 2001, 2012, 2016 senelerinde Beyrut'ta basılmıştır.[356]

Bu yazma, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1627 numarasıyla kayıtlıdır. 934 tarihinde istinsah edilen eser, 337 varaktan oluşmakta olup her sayfada 29 satır yer almaktadır. Eserin başında namaza dair kısa bir risâle bulunmaktadır. Aynı eserin farklı kütüphanelerde de yazma nüshaları mevcuttur.[357]

1.1.71. Yahyâ-yı Şirvânî (ö. 870/1466)

Seyyid Celâleddîn Yahyâ b. Bahâuddîn eş-Şirvânî el-Bakūvî, Azerbaycan'ın Şemâhî beldesinde doğmuştur. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 800/1398 yılı civarında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. İlk eğitimini doğduğu

---

[355] Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 1/596; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 5/333; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 3/93; Şükrü Arslan, "Mahallî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/326-327; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 322-323.

[356] Ebû Abdullah Celaleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî el-Mahallî, *Kenzü'r-râgibîn şerhu Minhâci't-tâlibîn*, thk. Abdüllatif er-Rahman (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001); Ebû Abdullah Celaleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî el-Mahallî, *Kenzü'r-râgıbîn şerhu Minhâci't-tâlibîn*, thk. Hişam b. Abdülkerim el-Bedrânî el-Mevsılî (Beyrut: Dârü İbn Hazm, 2012); Ebû Abdullah Celaleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî el-Mahallî, *Kenzü'r-râgıbîn şerhu Minhâci't-tâlibîn fi'l-fıkhi'ş-Şâfiî*, thk. Muhammed Mustafa ez-Zühaylî (Beyrut; Dımaşk: Dârü İbn Kesîr, 2016).

[357] Bazı yazma nüshalar için bk. Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 789; Bursa İnebey Ktp., Ulucami, nr. 8103; Süleymaniye Ktp., Erzincan, nr. 00056.

yerdeki tekke ve medreselerde almış, Mevlânâ el-Gerderî, Şeyhu'l-Ahsîketî, Tâceddîn ve Kutbeddîn es-Serâbî gibi hocalardan dinî ve aklî ilimler tahsil etmiştir. Vefat tarihi kaynaklarda farklı şekillerde verilmekle birlikte 870/1466 senesinde Bakü'de vefat ettiği ve aynı şehirde inşa edilen türbesine defnedildiği kabul edilmektedir.[358]

Tasavvuf, edebiyat gibi alanlarda eserleri bulunan müellifin fıkıh alanında değerlendirilebilecek tek eseri *Risâle fî Esrâri'l-Vudû'*dur

Risâle fî Esrâri'l-Vudû'

Eser yoğun olarak tasavvufi konuları içermektedir. Bu yünüyle tasavvuf eseri olarak değerlendirmek daha isabetli olacaktır. Ancak namazın ahkâmı ve önemiyle ilgili bir bölüme yer vermesi sebebiyle çalışma kapsamına dâhil edilmiştir.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 2101-2 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Farsça olarak yazılmıştır. Eser 17b–24b varaklar arasında yer almakta olup her sayfada 19 satır bulunmaktadır. Müellifin adı başlangıcında ve sonunda kayıtlıdır.

1.1.72. Hayâlî (ö. 875/1470)

Fâtih Sultan Mehmed döneminde yaşamış olan Hayâlî, asıl adıyla Şemseddin Ahmed, ilk eğitimini babası Hoca Mûsâ Efendi'den almış, ardından dönemin tanınmış ilim adamlarından Alâeddin Ali et-Tûsî ve Hızır Bey'e talebe olmuştur. Bu hocaları vasıtasıyla ilmî silsilesi Fahreddin er-Râzî'ye kadar ulaşır. İcazet aldıktan sonra bir süre çeşitli medreselerde dersler vermiş, daha sonra Filibe'deki Şehâbeddin Paşa Medresesi'nde müderris olarak görev yapmıştır. Onu ilim çevresinde tanınır kılan adımlardan biri, burada kaleme aldığı *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'Akâ'idi'n-Nesefiyye* adlı eserini sadrazam Mahmud Paşa'ya takdim etmesiyle gerçekleşmiştir. Bu ilmi itibarı, İznik Orhaniye Medresesi'nde Hatibzâde'nin vefatıyla boşalan müderrislik görevine Fâtih Sultan Mehmed'in emriyle tayin edilmesine vesile olmuştur. Öğrencileri arasında Emrullah b. Akşemseddin, Paşa Çelebi Gıyâseddin ve Kara Kemal İsmâil el-

[358] Ahmed Taşköprîzâde, *Şekâikü'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye* (İstanbul, 1405), 287-288; Güngör Levent Menteşe, "Seyyid Yahyâ-yi Şirvânî ve Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Doğu Araştırmaları: Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 21 (Ocak 2020), 32-56.

Karamânî gibi isimler sayılır. 33 yaşında vefat etmiştir. Kabri, Bursa'da Zeyniler semtinde, Molla Hüsrev'in kabrine yakın bir mevkide yer almaktadır.[359]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Vikâye*, *Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*, *Hâşiyetü't-Telvîh*, *Hâşiyetü'l-Ferâ'iz*.

Hâşiyetü't-Telvîh

Sadrüşşerîa'nın Hanefî fıkıh usulüne dair *Tenkihu'l-usul* adlı eserine, Teftazani tarafından yazılan *Telvih* üzerine kaleme alınmış bir haşiyedir.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1634/4 demirbaş numarasıyla kayıtlı yazma, 114b-195a varakları arasında 19 satırla istinsah edilmiştir. Eserin adı ve müellifi yazmanın dibacesinde yer almaktadır. Bu nüsha dışında İstanbul'da bir nüshası daha bulunmaktadır.[360]

1.1.73. İbn Kutluboğa (ö. 879/1474)

Aslen Türk kökenli bir ailenin evladı olan Ebü'l-Adl Zeynüddîn Kâsım b. Kutluboğa, 802 yılı Muharrem ayında (Eylül 1399) Kahire'de doğmuştur. Aralarında İbn Hacer el-Askalânî, Alâeddin el-Buhârî, Şemseddin İbnü'l-Cezerî, Şemseddin el-Bisâtî, Takıyyüddin el-Makrîzî ve Kâriu'l-Hidâye gibi dönemin önde gelen âlimlerinin yer aldığı birçok hocadan fıkıh, hadis, tefsir, kelâm, mantık ve Arap dili gibi alanlarda ders almıştır. Mekke, Medine, Kudüs, Şam ve İskenderiye'ye yaptığı seyahatlerde farklı ilim halkalarına katılmış, hacc vesilesiyle de birçok âlimle tanışmıştır. Henüz genç yaşta fetva vermeye, ders okutmaya ve eser kaleme almaya başlamış; Muhibbüddin İbnü'ş-Şıhne, Burhâneddin el-Bikâî, Sehâvî ve İbnü'l-Aynî gibi önemli isimlere hocalık etmiştir. Baybars Medresesi'nde hadis dersleri vermiş, Cânıbek Medresesi'nde ise şeyhlik yapmıştır. Fakat ilmî itibarı yüksek olmasına rağmen uzun

[359] Taşköprîzâde, *Şekâikü'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 139-142; Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 1/347; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 43; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 3/291; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 1/247; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 1/187; Adil Bebek, "Hayâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/3-5; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 194.
[360] Bu yazma nüsha için bk. Beyazıt Ktp., Beyazıt, nr. B1740/1.

süreli resmî bir görev üstlenmemiştir. 4 Rebîü'lâhir 879 (18 Ağustos 1474) tarihinde Kahire'de vefat etmiş, Eşrefiyye Dergâhı'na defnedilmiştir.[361]

İbn Kutluboğa, risâleleri dışında hadis ve fıkıh başta olmak üzere çeşitli ilim dallarında 100'ü aşkın eser kaleme almıştır. Fürû ve usûl alanındaki eserleri ise şunlardır: *el-Fetâva'l-Kâsımiyye*, *el-Vâkı'ât*, *et-Tercîh ve't-tashîh 'ale'l-Kudûrî*, *Mûcebâtü'l-ahkâm ve vâkı'âtü'l-eyyâm*, *Şerhu'l-Menâr*, *Şerhu Muhtasari'l-Menâr*, *Reddü'l-kavli'l-hâ'ib fi'l-kadâ 'ale'l-Gâ'ib*, *Risâletü'l-üsûs fî keyfiyyeti'l-cülûs*, *et-Ta'rîf ve'l-ihbâr bi-tahrîci ehâdîsi'l-İhtiyâr*, *Tahrîcü ehâdîsi'l-Pezdevî*.

Şerhu Muhtasari'l-Menâr

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4441/1 demirbaş numarasıyla kayıtlı bu yazma eserin müellifi ve adı, yazmanın dibacesinde belirtilmiştir. Metin 1b-53b varaklar arasında yer almakta ve her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 4453/1 numarasıyla kayıtlı bir başka nüshası daha bulunmaktadır. Farklı kütüphanelerde de eserin çeşitli yazma nüshaları mevcuttur.[362] 1993 senesinde Şam'da basılmıştır.[363]

1.1.74. İbn Emîru Hâc (879/1474)

Tam adıyla Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Halebî, Hanefî fakih ve müfessirdir. 825/1422 senesinde Halep'te dünyaya gelmiştir. Dedesi namaz vakitlerinin tespitiyle görevli olduğu için kendisine "İbnü'l-Muvakkit" lakabı verilmiştir. İlk tahsilini memleketi Halep'te yapmış; bu süreçte İbrâhim el-Kefernâvî, İbn Hatîb en-Nâsıriyye, Alâ el-Malatî ve Şehâbeddîn İbnü'r-Ressâm gibi isimlerden ders almıştır. İleri eğitim için Hama'ya giderek Ali b. Eşkar'dan, ardından Kahire'ye geçerek dönemin önde gelen muhaddisi İbn Hacer el-

[361] Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.), 1/499; Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye* (Kahire, 1324), 90; Babanzâde İsmail Paşa Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1941), 1/830-831; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melayin, 1992), 5/180; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, t.y.), 1/648; Talat Sakallı, "İbn Kutluboğa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/152-154; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 199-202; Mehmet Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 2017), 328-329.

[362] Bazı yazma nüshalar için bk. Topkapı Sarayı Ktp., Revan Köşkü Kitaplığı, nr. 000527; Süleymaniye Ktp., Kasidecizade, nr. 00173; Diyarbakır Ktp., Diyarbakır İl Halk Ktp., nr. 56/3.

[363] Ebü'l-Adl Zeynüddîn Kasım b. Kutluboğa b. Abdullah İbn Kutluboğa, *Şerhu Muhtasari'l-Menar = Hulâsatü'l-efkâr şerhi Muhtasari'l-Menar*, thk. Züheyr b. Nasır en-Nasır (Dımaşk; Beyrut: Dârü İbn Kesîr; Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 1993).

Askalânî'den hadis ilmi dinlemiş, Zeynüddin el-Irâkî'nin *Şerhu'l-Elfiyye* adlı eserini de burada okumuştur. Fıkıh alanında İbnü'l-Hümâm'ın ders halkasına katılmış, farklı hocalardan çeşitli ilim dallarında icazet almıştır. Bir süre Mekke'de ikamet ederek ders vermeye devam etmiştir. Mekke'den Kudüs'e uğradıktan sonra tekrar Halep'e dönmüş ve 29 Receb 879 / 9 Aralık 1474 tarihinde burada vefat etmiştir.[364]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *et-Takrîr ve't-tahbîr*, *Halbetü'l-mücellî ve buğyetü'l-mühtedî fî şerhi Münyeti'l-musallî*, *Dâ'î menâri'l-beyân li-câmi'i'n-nüskeyn bi'l-Kur'ân*, *Ta'rîfü'l-müsterşid hükme'l-Garas fi'l-mescid*, *Cevâbü İbn Emîr 'an âyeti'l-vudû' hel Medeniyye em Mekkiyye*, *Şerhu'l-Muhtâr fi'l-fürû'i'l-Hanefiyye* ve *Münyetü'n-nâsik fî hulâsati'l-menâsik*.

et-Takrîr ve't-tahbîr

İbn Emîru Hâc'ın hocası Kemâleddin İbnü'l-Hümâm'ın fıkıh usulü sahasındaki *et-Tahrîr* adlı eserine yazdığı detaylı bir şerhtir. Emîr Pâdişah'ın *Teysîrü't-Tahrîr* adlı çalışmasına da zemin hazırlayan bu eser, İsnevî'nin *Nihâyetü's-sûl* adlı *Minhâcü'l-vüsûl* şerhiyle birlikte üç cilt hâlinde yayımlanmıştır.[365]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1567 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu Arapça yazma eser, 391 varak hâlinde olup her sayfada 33 satır bulunmaktadır. Başka nüshalarına da çeşitli kütüphane koleksiyonlarında rastlanmaktadır.[366]

1.1.75. İbnü'ş-Şıhne, Lisânüddin (ö. 882/1477)

Ebü'l-Velîd Lisânüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed es-Sekafî el-Halebî, 844 (1440) senesinde Halep'te doğmuştur. Halep kadısı Esîrüddin Muhammed'in oğlu, Mısır Hanefî başkadısı Ebü'l-Fazl Muhibbüddin Muhammed'in torunudur. Bazı kaynaklarda adı yanlışlıkla İbrâhim olarak geçse de hem yazma kayıtlarında hem de Sehâvî gibi çağdaş biyografi müelliflerinin rivayetlerinde adı

[364] Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 1/358; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/208; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 7/278; Saffet Köse, "İbn Emîru Hâc", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/476-477; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 196-197; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 330.

[365] Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Muhammed İbn Emîru Hac, *et-Takrîr ve't-tahbîr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983).

[366] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 00636; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 00259; Ragıp Paşa Ktp., Ragıp Paşa, nr. 00413.

Ahmed olarak tespit edilmiştir. İlk tahsilini babası ve dedesinden alan Lisânüddîn, Kur'ân'ı ezberledikten sonra dedesiyle birlikte Kahire'ye gitmiş, burada dönemin tanınmış âlimlerinden İbn Kutluboğa, İbn Ubeydullah, Necmeddin İbn Kâdî Aclûn ve Bedreddin en-Nessâbe gibi hocalardan ders almıştır. Dedesinin Kahire sır kâtipliğinde nâiblik yapan Lisânüddîn, daha sonra Halep kadılığına tayin edilmiş ve bu görevini vefatına kadar sürdürmüştür. 868 (1464) senesinde dedesiyle birlikte hacca gitmiş, 29 Safer veya 1 Rebîülevvel 882 (12 veya 13 Haziran 1477) tarihinde Halep'te vebadan vefat etmiştir. Genç yaşta kadı olarak takdir toplayan Lisânüddîn, Halep Camii'nde verdiği hutbelerle de halkın teveccühünü kazanmıştır. Dedesine yöneltilen fetvaları kendi eliyle kaydettiği ve hüsnühat sahibi olduğu bilinmektedir.[367]

Müellifin fıkıh ve usul alanında bilinen tek eseri *Lisânü'l-hükkâm fî ma'rifeti'l-ahkâm*'dır.

Lisânü'l-hükkâm fî ma'rifeti'l-ahkâm

Lisânüddîn İbnü'ş-Şıhne'nin en meşhur eseri olan *Lisânü'l-hükkâm fî ma'rifeti'l-ahkâm*, İslâm muhakeme usulüne dair kaleme alınmıştır. Otuz fasıl olarak tasarlanmışsa da müellifin vefatı üzerine yirmi birinci fasıl olan "Kerâhiyye" bölümünde yarım kalmıştır. Eserin eksik kısmı Burhâneddin İbrâhim el-Hâliî el-Halebî el-Adevî tarafından *Gâyetü'l-merâm fî tetimmeti Lisâni'l-hükkâm* adlı eserle tamamlanmıştır. [368] 2017 senesinde Beyrut ve Bonn'da basılmıştır.[369]

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 4341 numarada kayıtlıdır. 140 varaktan oluşan eser, her sayfada 21 satır hâlinde istinsah edilmiştir. Abadî kâğıda yazılmış olup kâğıdın filigran bilgisi belirtilmemiştir. Eser Rebîülevvel 1089 (1687) senesinde İstanbul'da istinsah edilmiştir. Müstensihi Sâdî'dir. Çorum'da bu nüsha dışında eserin bir başka yazma nüshası daha bulunmakta olup, farklı kütüphanelerde de çeşitli yazmaları mevcuttur.[370]

---

[367] Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 2/1549; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 1/220; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 2/28, 96; Şükrü Özen, "İbnü'ş-Şıhne, Lisânüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/224-225; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 202-203.
[368] Özen, "İbnü'ş-Şıhne, Lisânüddin", 21/225.
[369] Ebü'l-Velîd Muhibbüddin Muhammed b. Muhammed İbnü'ş-Şıhne, *Lisânü'l-hükkâm fî ma'rifeti'l-ahkâm*, thk. Taha Abdurrauf Sa'd, Abdüllatif Abdurrahman (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2017); Ebü'l-Velîd Lisânüddin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed es-Sekafî el-Halebî İbnü'ş-Şıhne, *Lisânü'l-hükkâm fî ma'rifeti'l-ahkâm*, ed. Souad Saghbini (Bonn: Bonn University, 2017).
[370] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 01195; Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 08971; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 591.

1.1.76. Candaroğlu İsmail Bey (ö. 884/1479)

Candaroğulları Beyliği'nin son hükümdarı olan İsmail Bey, hicrî 822 senesinde (1419) Kastamonu'da dünyaya gelmiştir. Babası Taceddin İbrahim Bey'in vefatından sonra 1442 senesinde beyliğin idaresini üstlenmiş, Osmanlı Devleti ile ilişkilerinde uzlaştırıcı bir siyaset benimsemiştir. II. Mehmed'in İstanbul'u fethi sırasında Bizans'a elçi olarak gönderilmiş, aynı zamanda fetih ordusunda yer alarak bu hadisenin tanığı olmuştur. 1461 senesinde Candaroğulları toprakları Osmanlı hâkimiyetine dâhil edildiğinde, kendisine önce Bursa Yenişehir'de ardından Filibe'de ikamet etmesi için dirlik verilmiştir. Hayatının son yıllarını burada geçirmiş, 884 senesinde (1479) vefat etmiştir. Naaşı, kendi yaptırdığı mescidin yanına inşa edilen türbesine defnedilmiştir.[371]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki tespit edilebilen tek eseri, Hanefî fürûu üzerine kaleme aldığı Türkçe *Hulviyyât* adlı hacimli çalışmasıdır.

Hulviyyât

Hanefî mezhebi esas alınarak kaleme alınmış olan bu çalışma, yalnızca ibadet konularını içeren geniş kapsamlı bir derlemedir. Müellifi, Arapça ve Farsça bilmeyenlerin de faydalanabilmesi amacıyla eseri Türkçe olarak hazırlamış, meseleleri klasik kaynaklardan alıntılayarak bâblar ve fasıllar hâlinde düzenlemiştir. Her mesele kısa ifadelerle hükme bağlanmış, bazı yerlerde kaynak adı verilerek doğrudan nakiller yapılmıştır. Sorular genellikle yer almaz, ancak bazı bölümlerde önce soru sorulup ardından cevaba geçildiği de görülür. İçerdiği konular hacimli bir yapıya ulaşacak ölçüde ayrıntılı işlenmiş, bu yönüyle halkın doğrudan ihtiyaç duyduğu hükümleri anlaşılır bir dille sunmayı amaçlamıştır.[372]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1470 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Dili Osmanlı Türkçesidir. Her sayfada 19 satır bulunmaktadır. 342 varaktan oluşmaktadır. İstinsah tarihi Ramazan 984/1576'dır. Baş kısmında fihrist

[371] Nail Karagöz, "Candaroğlu İsmail Bey ve Hulviyyât Adlı Eserindeki 'Fıtır Sadakası' Bâbı", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012), 268-270.
[372] Karagöz, "Candaroğlu İsmail Bey ve Hulviyyât Adlı Eserindeki 'Fıtır Sadakası' Bâbı".

yer almaktadır. Eserin çeşitli yazma nüshaları diğer kütüphanelerde de bulunmaktadır.[373]

1.1.77. Molla Hüsrev (ö. 885/1480)

Osmanlı ilmiyesinin önde gelen simalarından biri olan Molla Hüsrev (ö. 885/1480), asıl adı Mehmed olup Sivas-Tokat bölgesinde yaşayan Varsak Türkmenlerinden Ferâmurz'un oğludur. İlk eğitimini doğduğu bölgedeki bir zâviyede almış, ilmiye hayatına eniştesi Hüsrev Bey'in himayesinde başlamıştır. Bu vesileyle zamanla "Hüsrev" lakabıyla tanınmıştır. Bursa'da Molla Fenârî'nin oğlu Yûsuf Bâlî'den icazet almış, Edirne'de ise Teftâzânî'nin talebelerinden Burhâneddin Haydar Herevî, Molla Yegân ve Şeyh Hamza gibi âlimlerden ders görmüştür. Şah Melek ve Çelebi medreselerinde müderrislik yaparak resmî ilmî görevlerine adım atmış, II. Murad devrinde kazaskerlik ve Edirne kadılığı görevlerinde bulunmuştur. İstanbul'un fethinden sonra 863/1459 senesinde İstanbul kadılığına tayin edilmiş, aynı zamanda Galata ve Üsküdar kadılıkları ile Ayasofya Medresesi müderrisliği gibi görevlerde yer almıştır. 878/1473 sonrası İstanbul müftülüğüne getirilmiş ve vefatına dek bu görevini sürdürmüştür. Bursa'da kurduğu ve kendi ismiyle anılan medrese, zamanla yüksek statü kazanarak Osmanlı medrese teşkilatında önemli bir yer edinmiştir. II. Mehmed tarafından "zamanın Ebû Hanîfe'si" olarak nitelendirilmesi, onun fıkıhtaki yetkinliğine işaret etmektedir. Yetiştirdiği öğrenciler arasında Zenbilli Ali Cemâlî, Fenârî Hasan Çelebi ve Molla Hasan Samsûnî gibi önemli isimler bulunmaktadır. 885/1480 senesinde vefat etmiş, cenazesi Bursa'ya nakledilerek kendi yaptırdığı medresenin haziresine defnedilmiştir.[374]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *Mirkâtü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl*, *Mir'âtü'l-usûl fî şerhi Mirkâti'l-vüsûl*, *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm*, *Hâşiye 'ale't-Telvîh*, *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti'l-Muhtasar li's-Seyyid Şerîf*, *Şerhu Usûli'l-Pezdevî*, *Risâle fi'l-velâ*, *Ecvibe 'alâ Molla Gürânî*, *Risâle fî*

[373] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 00670; Manisa Ktp., Akhisar Zeynelzade, nr. 5955; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 4947.
[374] Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 2/1199; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 184; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 3/293; Ferhat Koca, "Molla Hüsrev", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/252-254; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 334-335.

cevâbi reddi mâ fî Risâleti'l-Gürânî, *Risâle fî tahkîki mesâ'ili'l-velâ redden 'ale'l-Gürânî*, *Nakdü'l-efkâr fî reddi'l-enzâr*, *Hulâsatü'l-Bezzâziyye*.

Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm

Müellif, eseri kaleme alırken başta İmam Muhammed'in *el-Asl*, *el-Câmi'* ve *ez-Ziyâdât* gibi temel külliyatı olmak üzere Hanefî mezhebine ait yerleşik metinleri kaynak olarak kullanmıştır. *Muhtasar* ve *Zâhirü'r-rivâye* literatüründen yoğun biçimde faydalanmıştır. *Gurer*, dönemin hukukî ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan bir "hukuk metni" niteliği de taşımaktadır. Kadılık görevinde edinilen tecrübenin tesiriyle kaleme alınmış olması, eserin nazarî çerçevesini tatbikî meselelerle irtibatlı hâle getirmiştir. Müellifin kendi beyanlarından anlaşıldığına göre bu metin şahsî ilmî birikim ve Osmanlı adliyesinin sahada ortaya koyduğu ihtiyaçların birleşimi sonucu vücut bulmuştur.[375] Birçok kez basılmıştır.[376]

19 HK 12908 numaralı bu yazma, Arapça kaleme alınmıştır. İstinsahı Recep 1242 / Aralık 1826/Ocak 1827 tarihinde Mehmed b. Osman tarafından gerçekleştirilmiştir. Eserin başında iki varaklık fihrist yer almakta olup toplam 252 varak hâlindedir. Sayfa başına 33 satır ihtiva eden metinde söz başları ve çizgiler kırmızı mürekkeple belirginleştirilmiştir. Aynı kütüphanede bu esere ait on üç adet nüsha daha mevcuttur.[377] Farklı yazma eser kütüphanelerinde de birçok nüshasıyla temsil edilmektedir.[378]

Mirkâtü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl

Molla Hüsrev'in usûl-i fıkıh alanında kaleme aldığı hacim bakımından mütevazı fakat ilmî bakımdan son derece yoğun bir muhtasardır. Yaklaşık kırk ila elli sayfalık bir metinden oluşan bu eser, klasik usûl-i fıkıh anlayışını özetleyen temel bir

[375] Koca, "Molla Hüsrev", 30/253.
[376] Hüsrev Mehmed Efendi (Molla Hüsrev), *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1978); Hüsrev Mehmed Efendi (Molla Hüsrev), *Dürerü'l-hükkâm şerhu Gureri'l-ahkâm*, thk. İlyas Kaplân et-Türkî (Beyrut: Dârü Sadır, 2018); Hüsrev Mehmed Efendi (Molla Hüsrev), *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm*, thk. Muhammed Hâlid el-Harse, Muhammed Vâil el-Hanbelî (İstanbul: Merkezu Harfi li'l-Bahsi ve't-Tatvîri'l-İlmi [Harf İlmi Araştırma ve Geliştirme Merkezi], 2022).
[377] Bu diğer nüshalar şu demirbaş numaralarıyla kayıtlıdır: 19 HK 6698, 19 HK 4354, 19 HK 8117, 19 HK 14482, 19 HK 8115, 19 HK 6795, 19 HK 4347, 19 HK 1444, 19 HK 4281/1, 19 HK 4346, 19 HK 4603, 19 HK 4778 ve 19 HK 4187. Bunlar arasında 19 HK 6698 numaralı nüsha, müellif hattından istinsah edilmiştir.
[378] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 09518; Ragıp Paşa Ktp., Ragıp Paşa, nr. 01509; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 00753.

mecelle niteliği taşımaktadır. Müellifin kendi ifadesiyle öncekilerin ilmî birikimini derli toplu aktarmayı ve sonrakilere rehberlik edecek bir metin sunmayı amaçlar. Eser, mukaddime ile iki ana bölümden oluşmakta; ilk bölümde fıkhî hükümlerin kaynakları, ikincisinde ise hükümlerle ilgili kavramlar ele alınmaktadır. Kitap, Sünnet, icmâ ve kıyas gibi temel kaynaklar işlenmiştir. İstihsan, istishâb ve sahâbî kavli gibi tartışmalı delillere de açıklık getirilmiştir. Hüküm, hâkim, mahkûm bih ve mahkûm aleyh başlıkları altında yürütülen tartışmalarda müellif zaman zaman görüşleri eleştirmiş, karşıt delilleri değerlendirmiş ve kendi tercihini ortaya koymuştur.[379] Eser neşredilmiş olup çeşitli tercümeleri de mevcuttur.[380]

Bu yazma, Arapça kaleme alınmış olup 19 HK 4421/1 numarasıyla Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. İstinsahı 1209 / 1794–1795 senesinde gerçekleştirilmiştir. Metin, 1b–24b varaklar arasında yer almakta ve her sayfada 17 satır hâlinde yazılmıştır. Söz başları kırmızı mürekkeple belirginleştirilmiştir. Diğer kütüphanelerde de birçok nüshayla temsil edilmekte olup yaygın biçimde istinsah edilmiş eserlerden biridir.[381]

Mir'âtü'l-usûl fî şerhi Mirkâti'l-vüsûl

Mirkâtü'l-vüsûl'ün anlaşılmasını ve sistemli biçimde aktarımını sağlamak amacıyla Molla Hüsrev, esere *Mir'âtü'l-usûl fî şerhi Mirkâti'l-vüsûl* adıyla bir şerh kaleme almıştır. Şerh, müellifin kendi sözleriyle *Mirkât*'ta yer alan kısa ve kapalı ifadelerin delilleriyle açıklığa kavuşturulmasını hedeflemiştir. 27 Ramazan 850 / 16 Aralık 1446 tarihinde tamamlanan bu şerh, müellifin tahkik, tenkit ve tercihlerine yer vermektedir. Şerh boyunca müellif, kendi kanaatini önce sunmakta, ardından muhalif görüşleri delilleriyle birlikte nakletmekte ve gerekçeli karşı çıkışlarla onları tartışmaya açmaktadır. Bu yönüyle *Mir'âtü'l-usûl*, Osmanlı dönemi usûl geleneğinde özgün bir

[379] Muhammed Doğan, *Mir'âtü'l-Usûl Eseri Bağlamında Molla Hüsrev'in Delil Anlayışı* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).
[380] Hüsrev Mehmed Efendi Molla Hüsrev, *Mirkâtü'l-vüsûl ilâ ilmi'l-usûl fî uşûli'l-fıkh*, thk. İlyas Kablan (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012); Hüsrev Mehmed Efendi Molla Hüsrev, *Fıkıh usûlü: Mirkâtü'l-vüsûl tercümesi ve şerhi*, çev. Haydar Sadıkoğlu (İstanbul: Özgü Yayınları, 2014).
[381] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 01443; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 4777-11; Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Ktp., Rodos Hafız Ahmed Ağa Ktp., nr. 618.

yorum ve sonraki hâşiye literatürüne zemin hazırlayan önemli bir eser olmuştur.[382] Eserin çeşitli baskıları mevcuttur.[383]

19 HK 4096 demirbaş numaralı bu yazma, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. Arapça olarak kaleme alınmıştır. İstinsahı Rebîülevvel 1168 / 1755 senesinde Hadim'de, Hüseyin Moğla Medresesi'nde gerçekleştirilmiştir. Müstensihi Osman b. Mehmed b. Mehmed'dir. Yazma toplam 210 varaktan oluşur ve her sayfada 23 satır yer alır. Rutubet lekeleri mevcuttur. Eserde Ahmet Feyzi adına ait birden fazla vakıf mührü bulunmaktadır. Aynı kütüphanede bu esere ait altı nüsha daha mevcuttur.[384] Farklı kütüphanelerde de çok sayıda nüshası bulunmaktadır.[385]

Hâşiye 'ale't-Telvîh

Teftâzânî'nin, Sadrüşşerîa'nın *et-Tavzîh* adlı usûl-i fıkıh eserine yazdığı *et-Telvîh* şerhine sonradan yapılan ilavelerden oluşmaktadır.[386]

Bu yazma, Arapça olarak kaleme alınmış olup 19 HK 4443/2 numarasıyla Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. Eser, 11b–43b varaklar arasında yer almakta ve her sayfada 24 satır bulunmaktadır. Yazmada söz başları ile keşîdeler kırmızı mürekkeple belirtilmiştir. Diğer yazma eser koleksiyonlarında da çok sayıda nüshayla temsil edilmektedir.[387]

Risâle fi'l-velâ

İslam miras hukukunda sebebî asabeliğin temelini teşkil eden velâ meselesine tahsis edilmiş bir çalışmadır. Müellif bu risalede, velâ konusuna dair klasik kaynaklarda yer alan muğlak anlatımlar ile kavramsal belirsizlikleri ele alarak, konuya dair kendi çerçevesini ortaya koymayı amaçlamıştır. Eserin girişinde, asli ve ârızî hürriyet ayrımı yapılmış; bu iki kavram etrafında çocuk ile ebeveyni arasındaki velâ ilişkisinin hukuki sınırları tartışılmıştır. Müellif, velâ hakkının sübutunda annenin asli

[382] Doğan, *Mir'âtü'l-Usûl Eseri Bağlamında Molla Hüsrev'in Delil Anlayışı*.
[383] Hüsrev Mehmed Efendi Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl şerhu Mirkâti'l-vüsûl* (İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1899).
[384] Bu eserin Çorum Hasanpaşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde yer alan nüshaları şunlardır:19 HK 4089/2, 19 HK 1598, 19 HK 2090/2, 19 HK 4089/1, 19 HK 4434 ve 19 HK 4095/1.
[385] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 00365; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 1006; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 683.
[386] Koca, "Molla Hüsrev", 30/254.
[387] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yozgat, nr. 00631; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 55; Ragıp Paşa Ktp., Ragıp Paşa, nr. 00376.

hür olup olmamasını belirleyici unsur kabul etmiş, mülkiyetin ortadan kalkmasıyla velâ ilişkisinin doğduğunu vurgulamıştır. Velânın nesebe benzer şekilde işlediği yönündeki görüşünü temellendiren iki esas ilkeye de yer vermiştir: "çocuk hürriyet konularında anneye tabidir" ve "velâ nesep gibidir". Risalede, müellif klasik otoritelerden aktarımlarda bulunmuş ve bu görüşleri tartışarak kendi tercihlerini ifade etmiştir. İmam Serahsî ve Nisâbûrî'nin mutlak ifadeleriyle yetinilmeyip bu ifadelerin tahdîdî anlamlarını yorumlayarak açıklamalarda bulunulmuştur. Araplıkla ilişkilendirilen asli hürriyet anlayışı da eleştirilmiş, Nebtîlerle ilgili yaygın kabullerin problemli olduğu ileri sürülmüştür. Döneminde velâ meselesini bu şekilde ayrıntılı ve bağımsız olarak ele alan risale, çağdaşı olan âlimlerden Molla Gürânî, Kemalpaşazâde, Hızırşah Menteşevî, Ganîzâde Mehmed Nâdirî ve Güzelce Mehmed Çelebi gibi isimler tarafından tenkit edilmiş ve risaleye reddiyeler kaleme alınmıştır.[388] Hasan Özer'in makalesi, eseri konu edinmekte ve tahkikli neşrini içermektedir.[389]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde yer alan 19 HK 1745/1 demirbaş numaralı yazma, Arapça olarak kaleme alınmıştır. 1b-4b varakları arasında kayıtlı olup her sayfada 21 satır bulunmaktadır. Çorum'da ikinci bir nüshası daha bulunan bu eser,[390] diğer kütüphanelerde de farklı nüshalarıyla mevcuttur.[391]

1.1.78. Ebü'l-Kâsım es-Semerkandî (ö. 888/1483'ten sonra)

Ebü'l-Kâsım b. Ebî Bekr el-Leysî es-Semerkandî hakkında klasik biyografi kaynaklarında müstakil bir bilgi bulunmamakla birlikte, ona nispet edilen eserlerin yazma nüshalarında yer alan kayıtlar ve matbu baskılar üzerinden bazı tespitler yapılabilmektedir. Müellifin ismi farklı kaynaklarda Ebü'l-Kâsım b. Ebû Bekir, Ebü'l-Kâsım Ali b. Ebû Bekir veya Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ebû Bekir şeklinde geçmekte olup bu çeşitlilik, tam adının ve künyesinin belirlenmesini güçleştirmektedir. Bu farklılıklar dikkate alındığında, künyesinin Ebü'l-Kâsım, adının ise Ali veya Muhammed, babasının adının ise Ebû Bekir olması kuvvetle muhtemeldir. Bazı

[388] Ahmet Ali Korkmaz, *Molla Hüsrev'in "Velâ" Hakkındaki Görüşleri ve Bu Konuda Osmanlı Âlimleri Arasında Yapılan Tartışmalar (Velâ Risaleleri Çerçevesinde)* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009).
[389] Hasan Özer, "Molla Hüsrev'in *er-Risâle fi'l-Velâ*'sı, Molla Gürânî'nin Reddiyesi ve Molla Hüsrev'in Cevabı: Tahkikli Neşir", *İslâm Araştırmaları Dergisi* 24 (2010), 173-207.
[390] Eserin diğer nüshası 19 HK 8008/1 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.
[391] Bazı yazma nüshalar için bk. Manisa Ktp., Akhisar Zeynelzade, nr. 1404/2; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 02790-023; Bursa İnebey Ktp., Ulucami, nr. 1454/2.

araştırmalarda, onunla Ziriklî'nin müstakil bir şahsiyet olarak kaydettiği Ebü'l-Kâsım İbrâhim b. Muhammed es-Semerkandî el-Leysî el-Hanefî'nin aynı kişi olabileceği ihtimali dile getirilmiş, bu iki isme atfedilen bazı eserlerin örtüşmesi bu görüşü desteklemiştir. "Sadrüşşerîf" lakabıyla anılan bu müellifin, Hanefî mezhebine mensup bir fakih ve kıraat âlimi olduğu da ifade edilmektedir. Hayattayken kaleme aldığı *Şerhu'r-Risâleti'l-'Adudiyye* adlı eserin 4 Şâban 888 (7 Eylül 1483) tarihli olması, bu tarihten sonra vefat ettiğini göstermektedir. Bazı yazmalarda *Müstahlasü'l-hakâ'ik* adlı eserinin 907/1502 senesinde tamamlandığı kaydedilmekte, bu da müellifin daha geç bir tarihe kadar yaşamış olabileceğini göstermektedir. Müellifin adında geçen "Leysî" nisbesi, IV./X. yüzyılda yaşamış meşhur Hanefî fakihlerinden Ebü'l-Leys es-Semerkandî'ye bir ilmî intisap yahut aidiyetin işareti olabilir.[392]

Müellif, dil ve edebiyat, mantık, kelâm ve fıkıh gibi birçok alanda telif ettiği risâle ve şerhlerle tanınmakta olup, bu eserlerin büyük kısmı hem yazma hem matbu olarak günümüze ulaşmıştır. Fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri ise şunlardır: *Müstahlasü'l-hakâ'ik fî şerhi Kenzi'd-dekâ'ik*, *Hâşiye 'alâ Envâri't-tenzîl li'l-Beyzâvî*, *Hâşiye 'alâ Şerhi Tavâli'i'l-envâr*, *Hâşiye 'ale't-Telvîh*

Hâşiye 'ale't-Telvîh

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1626 numarasıyla kayıtlı olan bu Arapça yazma, 68 varaktan oluşmakta olup her sayfada 20 satır bulunmaktadır. Eserin adı ve müellifi, yazmanın zahriyesinde belirtilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir yazma nüshası bulunmaktadır.[393]

1.1.79. Sinan Paşa (ö. 891/1486)

Asıl adı Yûsuf olan Sinan Paşa, ilmî bir çevrede dünyaya gelmiştir. Babası, İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey, dedesi ise Sivrihisar Kadısı Celâleddin Efendi'dir. Annesi meşhur Osmanlı âlimlerinden Molla Yegân'ın kızıdır. Doğum yılına dair kaynaklar ihtilaflı olup 841 ile 845 (1437–1441) yılları arasında gerçekleştiği tahmin edilmektedir. Doğum yeri konusunda da Bursa, Sivrihisar ve İstanbul arasında farklı

[392] Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 1/898; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 5/173; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 1/643; İsmail Durmuş, "Semerkandî, Ebü'l-Kâsım", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/472-473; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 338-339.
[393] Bu yazma nüsha için bk. Süleymaniye Ktp., Darülmesnevi, nr. 00093-002.

rivayetler mevcuttur. Gençliğinde devrin önde gelen âlimlerinden Molla Gürânî, Molla Hüsrev, Hocazâde ve Kestelî gibi isimlerin meclislerine katılmış, Ali Kuşçu'dan ilim tahsil etmiştir. Daha erken yaşlarda ilmî yetkinliğiyle dikkat çekmiş ve henüz bâliğ olmadan halk arasında nasihatler vermeye başlamıştır. Fâtih Sultan Mehmed'in teveccühünü kazanarak önce Edirne'de medreseye tayin edilmiş, daha sonra Sahn müderrisliğine ve padişah hocalığına yükselmiştir. 875'te kendisine vezaret rütbesi verilmiş, bir süre sonra vezîriâzamlık görevini üstlenmiş, ancak bu görevden kısa süre sonra azledilmiştir. Ardından İstanbul'dan uzaklaştırılarak Sivrihisar'da ikamete mecbur edilmiştir. II. Bayezid devrinde tekrar iltifata mazhar olmuş ve Edirne Dârülhadisi'nde görevlendirilmiştir. Hicrî 891 senesinde vefat etmiş, kabri İstanbul Eyüp'te bulunmaktadır. Talebeleri arasında Molla Lutfî ve Mîrim Çelebi gibi dönemin seçkin âlimleri yer alır.[394]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Hâşiye 'alâ Sadrişşerî'a 'ale'l-Vikâye*, *Burhâneddin el-Mergînânî'nin el-Hidâye'sinin tahâret bahsine dair risâlesi*.

Hâşiye 'alâ Sadrişşerî'a 'ale'l-Vikâye

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4364 numarada kayıtlıdır. Arapça kaleme alınan metin 220 varaktan oluşmakta olup her sayfada 21 satır bulunmaktadır. Söz başları ve cetveller kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yazmanın baş kısmında 11 varak eksiktir. Eserin istinsahı 981 senesinde gerçekleştirilmiştir. Bu nüsha dışında Çorum'da 19 HK 1543 numarada bir nüshası daha bulunmaktadır. Diğer kütüphanelerde de eserin çeşitli yazma nüshaları mevcuttur.[395]

1.1.80. Hasan b. Abdüssamed es-Samsûnî (ö. 891/1486)

Molla Samsûnîzâde adıyla tanınan Hasan b. Abdüssamed es-Samsûnî, II. Bayezid döneminde yaşamış önde gelen Osmanlı âlimlerindendir. Tahsilini Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde tamamlayan Samsûnîzâde, Molla Hüsrev'den usûl

[394] Taşköprîzâde, *Şekâikü'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 173-177; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 228; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-ı Amire, 1333), 1/223-224; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 8/303-304; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 13/296; Aylin Koç, "Sinan Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/229-231; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 208-209.

[395] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 05384-002; Süleymaniye Ktp., Kadızade Mehmed, nr. 00135; Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 01609M.

ve fürû-i fıkıh başta olmak üzere aklî ve şer'î ilimleri tahsil etti. Sahn-ı Semân medreselerinde müderrislik yaptıktan sonra Fâtih Sultan Mehmed'in özel hocası oldu ve kısa süre sonra kazaskerlik görevine atandı. Ardından tekrar müderrisliğe dönen Samsûnîzâde, İstanbul kadılığına tayin edildi. Bursa, Edirne, İznik ve İstanbul'da çeşitli medreselerde müderrislik yaptı ve Edirne'de kadılık görevinde bulundu. Onun ilmî silsilesi Molla Hüsrev vasıtasıyla Ebû Hanîfe'ye kadar ulaşır. İlyas b. Yahya b. Hamza er-Rûmî üzerinden gelen ikinci bir ilim silsilesi de bulunmaktadır. Samsûnîzâde, 891/1486 senesinde vefat etmiştir.[396]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri arasında *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti's-Seyyid 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ, Risâle 'ale'l-Mukaddimâti'l-erba'a, Ta'lîka 'ale't Tavdîh fî usûli'l-fıkh, Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'Adud li-Müntehe's-sûl ve'l-emel fî 'ilmeyi'l-usûl ve'l-cedel, Hâşiye 'ale'l-Mutavvel li't-Teftâzânî* bulunmaktadır.

Hâşiye 'alâ Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 4862/1 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu nüsha, 1b–53b varaklar arasında 21 satırla istinsah edilmiştir. Salkım filigranlı kâğıda, talik kırması hatla yazılmıştır. Eserin sonu eksiktir. Diğer kütüphanelerde de eserin başka nüshaları bulunmaktadır.[397]

1.1.81. Molla Gürânî (ö. 893/1488)

Asıl adı Şemseddin Ahmed b. İsmâil olup kaynaklarda zaman zaman Şerefeddin veya Şehâbeddin unvanlarıyla da anılmıştır. Doğum yeri konusunda farklı rivayetler olmakla birlikte 809 (1406) senesinde Şehrizor'da veya 813 (1410) tarihinde Gûrân'da dünyaya geldiği, hatta kendisinin Hiler köyünde doğduğunu söylediği kaydedilmiştir. İlk eğitimini memleketinde tamamladıktan sonra Bağdat, Hasankeyf, Şam ve Kudüs gibi ilim merkezlerinde eğitim almış; ardından Kahire'ye giderek İbn Hacer el-Askalânî ve Makrîzî gibi âlimlerin öğrencisi olmuştur. Kahire'de müderrislik yaparken bazı meseleler nedeniyle görevden uzaklaştırılmış, daha sonra Anadolu'ya

[396] Taşköprîzâde, *Şekâikü'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 96; Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 1/499; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 61-62; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/288; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 2/558; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 341-342.

[397] Bazı yazma nüshalar için bk. Manisa Ktp., Akhisar Zeynelzade, nr. 41/6; Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, nr. 194; Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 01291.

geçerek Molla Yegân vasıtasıyla II. Murad ile tanışmıştır. Edirne, Bursa ve Manisa gibi şehirlerde müderrislik yapmış, 847 (1443) senesinde Şehzade Mehmed'in hocalığına getirilmiştir. Fâtih Sultan Mehmed'in tahta çıkmasıyla birlikte kendisine vezirlik teklif edilmişse de bunu reddetmiş, bunun yerine kazasker tayin edilmiştir. İstanbul'un fethinde padişahın istişare heyetinde yer almış ve fetihnâmenin kaleme alınmasını üstlenmiştir. Bir süre sonra kadılık görevine getirilmiş, fakat bir hükmün şeriata aykırı olduğunu belirterek görevden alınmıştır. 885 (1480) senesinde İstanbul müftülüğüne atanmıştır. Sekiz yıl bu görevde kalan Molla Gürânî, İstanbul'da inşa ettirdiği caminin hazîresine defnedilmiştir.[398]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *ed-Dürerü'l-levâmi' fî şerhi Cem'i'l-cevâmî'*, *Risâle fi'l-velâ (Risâletü'l-velâ)*.

ed-Dürerü'l-levâmi' fî şerhi Cem'i'l-cevâmî'

Gürânî'nin Tâceddin es-Sübkî'nin fıkıh usulüne dair *Cem'u'l-cevâmi'* adlı eserine yazdığı şerhtir. Eser, kaynaklarda *el-Budûrü'l-levâmi'* adıyla da anılmaktadır. Müellif bu çalışmasında Mahallî'nin görüşlerine eleştirilerde bulunur. Mahallî'nin öğrencileri ise Gürânî'nin bu tenkitlerine karşılık olarak çeşitli reddiyeler kaleme almışlardır.[399] 2008 yılında Said b. Galib Kamil el-Mecidi tarafından tahkik edilmiştir.[400]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1546/2 numarada kayıtlı bu nüsha, 31b-124b varaklar arasında 35 satırla istinsah edilmiştir. 1212 senesinde Yusuf Bahri el-Çorumî tarafından istinsah edilmiştir. Eserin diğer kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları mevcuttur.[401]

---

[398] Taşköprîzâde, *Şekâikü'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 83-90; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 48-49; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 1/3; M. Kâmil Yaşaroğlu, "Molla Gürânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/248-250; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 212-214; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 343.

[399] "Molla Gürânî", 30/249.

[400] Molla Gürani, *ed-Dürerül-levami fi şerhi Cemil-cevami*, thk. Said b. Galib Kamil el-Mecidi (Medine: el-Camiatül-İslamiye, 2008).

[401] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Karaçelebizade, nr. 00081; Beyazıt Ktp., Beyazıt, nr. B1813; Ragıp Paşa Ktp., Ragıp Paşa, nr. 00414.

1.1.82. Hüsamzâde Mustafa Efendi (ö. 1035/1625)

Muslihuddin Mustafa b. Hüsameddin Hasan b. Muhammed el-Bursevi, Hüsamzâde el-Atik. Bursa'da çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra Bursa müftüsü olarak vazifelendirilmiştir. Vefatına kadar bu görevi yürütmüştür. Bağdatlı İsmâil Paşa ve Ömer Rızâ Kehhâle, Hüsamzâde'nin vefat tarihi olarak 1035 senesini göstermektedir. Ancak Taşköprizâde Ahmed Efendi onun Fatih dönemi alimlerinden olduğunu ifade etmektedir. Müellif hattı olan eserlerinden biri 889 diğeri 893 senesinde kaleme alınmıştır. Mezarı ise Bursa'da bulunan Zeyniler Kabristanı'ndadır.[402]

Hüsamzâde'nin fıkıh, usul, kelam, tasavvuf ve inşâ alanlarına dair daha çok şerh ve haşiye türünde eserleri bulunmaktadır. Fıkıh ve usul eserleri şunlardır: *Hâşiye 'ale't-Telvîh, et-Teşrîh 'alâ Şerhi'l-Vikâye.*

et-Teşrîh 'alâ Şerhi'l-Vikâye

Hanefi fıkhına dair Burhânüşşerîa Mahmûd b. Sadrüşşerîa el-Evvel tarafından kaleme alınan *Vikâyetü'r-rivâye* adlı esere müellifin torunu Sadrüşşerîa es-Sânî'nin yazdığı şerhinin haşiyesidir. Eser elli beş bölüm ve bir hâtimeden meydana gelmektedir. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1385 demirbaş numarasıyla kayıtlı olup dili Arapça'dır. 459 varaktan oluşan eserin satır sayısı 25'tir. Eser adı nüshanın dibacesinde, müellif adı ise nüshanın etek kısmında yazmaktadır. Diğer kütüphanelerde de eserin yazma nüshaları bulunmaktadır.[403]

1.1.83. Yûsuf Bâlî (ö. 895/1490)

Yûsuf b. Muhammed b. Armağan el-Aydînî el-Bursevî el-Hanefî, Osmanlı âlimlerindendir. Meşhur âlim Molla Yegân'ın oğludur ve ilk eğitimini babasından almıştır. Tahsil hayatını tamamladıktan sonra Bursa'daki çeşitli medreselerde ders vermiştir. Fıkıh ve usûl-i fıkıh alanlarında öne çıkan Yûsuf Bâlî, bu sahalarda pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Talebeleri arasında Taşköprîzâde'nin babası Muhammed

[402] Taşköprîzâde, *Şekâikü'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 188; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l Hanefiyye*, 213-214; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-ı Amire, 1333), 2/275; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/439; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 5/248; İlyas Çelebi, "Hüsamzâde Mustafa Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/255-258; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 344.

[403] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Murad Molla, nr. 00863; Millî Ktp., Afyon Gedik Ahmed Paşa İl Halk Ktp., nr. 17344; Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 00453.

Muhyiddin en-Niksârî ile Molla Samsûnî gibi isimler bulunmaktadır. 895/1490 senesinde Bursa'da vefat etmiş ve babasının da defnedildiği Yıldırım Bayezid Camii civarındaki muallimhâne haziresine gömülmüştür.[404]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Ta'lîka 'alâ Tenkîhi'l-Usûl*, *Ta'lîka 'alâ Şerhi'l-Vikâye li-Sadru'ş-Şerî'a*, *Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Vikâye*, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Hidâye*, *Ta'lîka 'alâ Evâ'ili't-Telvîh*.

Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 4886/3 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu nüsha, 62b–79a varaklar arasında 25 satırla istinsah edilmiştir. Eserin ve müellifin adı yazmanın ilk sayfasında belirtilmiş olup metnin son kısmı eksiktir. Bursa İnebey Kütüphanesi'nde bir nüshası daha bulunmaktadır.[405]

1.1.84. Yahyâ b. Bahşî (ö. 900/1494 sonrası)

Asıl adı Yahyâ b. Bahşî b. İbrâhîm Rûmî el-Gönenî olan ve Yahyâ mahlasıyla şiirler kaleme alan müellifin doğum tarihi bilinmemekle birlikte Gönen yahut Tuzla'da dünyaya geldiği anlaşılmaktadır. Dinî ilimlerde yüksek bir eğitim görerek Ayvacık'taki Murad Hüdâvendigâr Medresesi'nde müderrislik görevinde bulunmuştur. 10. yüzyılın başlarında vefat eden Yahyâ b. Bahşî'nin kabri, Çanakkale'nin Ezine ilçesine bağlı Yaylacık köyünde bulunmaktadır.[406]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Şir'atü'l-İslâm Şerhi*.

Şir'atü'l-İslâm Şerhi

Yahyâ b. Bahşî, fıkıh alanında İmamzâde Muhammed b. Ebûbekir'in (ö. 573/1177) kaleme aldığı, ilmihal ve ahlâk kitabı olan *Şir'atü'l-İslâm* adlı esere bir şerh

[404] Taşköprîzâde, *Şekâikü'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 49; Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 1/497; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 1/52-53; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/562-563; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 8/242; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 4/179; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 345-346.
[405] Bu yazma nüsha için bk. Bursa İnebey Ktp., Hüseyin Çelebi, nr. 1199/4.
[406] Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, ed. Nuri Akbayar (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 2/354; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 3/199; Hatice Liman, "Yahyâ Bin Bahşî Ve Menâkibu'l-Cevâhir", *İSTEM* 13 (01 Aralık 2009), 305-316.

yazmıştır. Bu çalışmasında eseri, halkı dinî ve ahlâkî konularda bilgilendirme amacıyla açıklamıştır.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 478 numarada kayıtlı olan bu Arapça nüsha, 216 varak hâlinde olup her sayfada 23 satır bulunmaktadır. Cilt kapaklarında kitap kurdu tahribatları görülmekte, şirazesi kısmen dağılmış ve varaklarda rutubet lekeleri mevcuttur. İlk sayfalardan birinde fihrist yer almaktadır. Nüsha, Rebîülevvel 1151 (1738) senesinde Ahmed b. Bekir el-Dizvî tarafından istinsah edilmiştir. Eserin sonu eksiktir. Diğer kütüphanelerde de eserin çeşitli yazma nüshaları mevcuttur.[407]

1.1.85. Mevlânâzâde el-Hıtâî (ö. 901/1496)

Hanefî mezhebine bağlı olan Nizâmeddin Osman b. Abdullah el-Hıtâî, Mevlânâzâde yahut Mollazâde lakaplarıyla tanınmıştır. Belagat ve usûl alanlarında derin bir birikime sahip olduğu bilinmektedir. Ancak biyografisine dair kaynaklarda sınırlı bilgi yer almaktadır. 901/1496 senesinde vefat etmiştir.[408]

Mevlânâzâde, belâgat ve fıkıh sahalarında kaleme aldığı hâşiyeleriyle tanınmakta olup, fıkıh usûlü alanında Teftâzânî'nin *et-Telvîh* adlı eserine yazdığı bir hâşiyesi mevcuttur.

Hâşiye 'ale't-Telvîh

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4450/1 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 1b-9b varakları arasında 21 satırla mensur olarak kaleme alınmıştır. Diğer kütüphanelerde de eserin yazma nüshaları mevcuttur.[409]

1.1.86. Ahizâde (ö. 905/1500)

Asıl adı Yûsuf b. Cüneyd et-Tokadî olan Ahîzâde, Tokatlıdır. Babasının adı Cüneyd'tir. II. Bayezid döneminde ilimle temayüz etmiş, devrin önde gelen Hanefî fakihlerinden biri olmuştur. İlk eğitimini Ahmed Kırîmî'den almış, ardından Sultan

[407] Bazı yazma nüshalar için bk. Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdai Efendi, nr. 00776; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 01881; Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 02440.
[408] Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 1/362; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/656; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 1/362-363; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 220; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 354.
[409] Bazı yazma nüshalar için bk. Manisa Ktp., Manisa İl Halk Ktp., nr. 1909/1; Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. V3256/2; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 00276-003.

Bayezid'in hocası Molla Selâhaddin ile Molla Hüsrev'in ilmî halkalarında bulunmuştur. Medrese görevine Bursa Molla Hüsrev Medresesi'nde başlamış, ardından Edirne Haceriyye, İstanbul Kalenderiyye ve Vezir Mahmud Paşa medreselerinde ders vermiştir. Daha sonra Bursa Sultaniye Medresesi'ne ve son olarak Sahn-ı Semân'a tayin edilmiştir. İstanbul'da, bugün Dârüşşafaka Caddesi üzerinde yer alan ve kendi adıyla anılan Ahîzâde Camii'ni inşa ettirmiş, kitaplarını da buraya vakfetmiştir. Sahn Medresesi'nde görev yaptığı sırada vefat etmiş, inşa ettirdiği caminin hazîresine defnedilmiştir. Ölüm tarihi kaynaklarda 902, 904 ve 905 hicrî yılları olarak farklı şekillerde aktarılmıştır.[410]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Zahîretü'l-'ukbâ fî şerhi Sadri'ş-şerî'ati'l-'uzmâ*, *Terceme-i Ferâiz-i Sirâciyye*, *Hediyyetü'l-mühtedîn*.

Zahîretü'l-'ukbâ fî şerhi Sadri'ş-şerî'ati'l-'uzmâ'

Ahîzâde Yûsuf Efendi'nin en tanınmış eseri, Hanefî fıkıh geleneğinde derin izler bırakmış *Vikâyetü'r-rivâye* üzerine yazılmış ilmî bir hâşiyedir. Bu eser, Burhânüşşerîa Mahmûd b. Sadrüşşerîa'nın kaleme *aldığı Vikâye* adlı metne, torunu Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullah b. Mes'ûd tarafından yapılan şerhi esas alarak oluşturulmuştur. Telif süreci 891–901 (1486–1496) yılları arasına tarihlenen bu çalışma, döneminin ilmî usulünü ve mezhep içi tartışma biçimlerini yansıtan hacimli bir metindir. Literatürde *Hâşiye-i Çelebi* adıyla da bilinen eserin, Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi'nde müellif hattıyla bir nüshası mevcuttur. Bu yönüyle hem metnin orijinalliğini göstermesi hem de müellifin ilmî mirasını doğrudan aktarması bakımından önem taşır.[411] Şevket Topal ve Seyit Badır tarafından kaleme alınan bir makaleye konu olmuştur.[412]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4293 numarayla kayıtlı olan bu yazma, Arapça olarak kaleme alınmıştır. Başında dört varaklık fihrist bulunmaktadır. Eser, Cemâziyelevvel 1051/1641 tarihinde Ankara'nın Leblebici

[410] Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 2/1227, 2021-2022, 2043; el-Kefevî, *Ketâibu a'lâmi'l-ahyâr*, 4/336-337; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 226-227; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/563; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 1/53; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 13/286; Halit Ünal, "Ahîzâde Yûsuf Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/549; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 223-224.
[411] Ünal, "Ahîzâde Yûsuf Efendi", 1/549.
[412] Şevket Topal - Seyit Badır, "Hanefî Fıkıh Yazıcılığında Hâşiye Geleneği: Ahîzade'nin Zahîratü'l-Ukbâ Adlı Eseri Örneği", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2022), 124-157.

Mahallesi'nde istinsah edilmiştir. Müstensihi, Ankara Kadısı Mustafa b. Mehmed'dir. 346 varaktan oluşan metnin her sayfasında 21 satır bulunmaktadı Çorum'da 19 HK 52 numarada kayıtlı başka bir nüshası daha bulunmaktadır. Diğer kütüphanelerde eserin birçok yazma nüshası mevcuttur.[413]

1.1.87. Hamîdüddin Efendi, Efdalzâde (ö. 908/1503)

Osmanlı ilmî teşkilatının önde gelen isimlerinden biri olan Hamîdüddin Efendi, II. Murad döneminin tanınmış âlimlerinden Efdalüddin el-Hüseynî'nin oğludur. Tam adı Hamîdüddin Muhammed olup, kaynaklarda daha çok "Efdalzâde" unvanıyla anılmıştır. Babasından aldığı ilk eğitimin ardından medrese öğrenimine devam etmiş ve Molla Yegân'dan mülâzım olmuştur. İlmi kariyerine Bursa'da Kaplıca Medresesi'nde müderris olarak başlamış, daha sonra Fatih Sultan Mehmed'in hükümdarlığının ilk yıllarında İstanbul'a gelerek burada önemli görevlerde bulunmuştur. 877/1473 senesinde Sahn-ı Semân medreselerinden birine tayin edilmiş, İstanbul kadılığı ve ardından Edirne kadılığı gibi yüksek dereceli görevlerde de bulunmuştur. II. Bayezid devrinde ilmî itibarı daha da artmış, 901 Recebinde (Mart 1496) Osmanlı şeyhülislâmlığına atanmıştır. Bu görevini yedi yıl sürdürmüş ve 908 yılı Şâban ayında (1503) vefat ederek Eyüp Camii hazîresine defnedilmiştir. Efdalzâde, İstanbul'da Fatih semtinde bir medrese, Edirnekapı'da bir mescid ve sebil gibi kalıcı hayır eserleri inşa ettirmiştir.[414]

Hamîdüddin Efendi'nin ilmî mirası, şerh ve hâşiye geleneği çerçevesinde şekillenmiştir. Fıkıh ve fıkıh usulü sahasında günümüze ulaşan bilinen çalışmaları arasında, Mahmûd el-İsfahânî'nin *Metâli'u'l-enzâr 'alâ Tavâli'i'l-envâr adlı usûl eserine yazdığı hâşiye ile Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ* adlı fıkıh usulüne dair eserine yaptığı hâşiye yer almaktadır.

[413] Bazı yazma nüshalar için bk. Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 01469; Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 08002; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 4501.

[414] Taşköprîzâde, *Şekâikü'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 105-106; Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 2/1856; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 69; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/334-335; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 2/659; Cahit Baltacı, "Hamîdüddin Efendi, Efdalzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/476-477; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 360.

Hâşiye alâ Hâşiyeti Şerhi Muhtasari Müntehâ

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4812/2 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eserin istinsahı Sefer 1258 tarihinde Abdurrahim Şemsettin tarafından gerçekleştirilmiştir. 54b-84a varaklar arasında yer alan metin, her sayfada 27 satır hâlinde yazılmıştır.Metinde söz başları ve keşideler kırmızı mürekkeple belirginleştirilmiştir. Eserin Çorum'da üç farklı nüshası daha mevcut olup,[415] diğer kütüphanelerde de çeşitli nüshalarına rastlanmaktadır.[416]

1.1.88. Suyûtî (ö. 911/1505)

Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, 3 Ekim 1445'te (Receb 849) Mısır'ın Asyût bölgesine nispetle anılan bir ailede doğmuştur. Eğitimine Kahire'deki Ezher ve çevresindeki medreselerde devam etmiş, dönemin önde gelen âlimlerinden Sirâcüddîn el-Bulkînî, Cemâleddîn el-Mahallî ve el-Kâfiyecî gibi isimlerden ders almıştır. Yüz elliden fazla hocadan icazet almış, kendisinden de birçok talebe yetişmiştir. Bir dönem Ezher çevresinde ders vermiş, ancak çeşitli ilmî ve siyasi ihtilaflar nedeniyle hayatının son yirmi yılını telife ve inzivaya ayırmıştır. 18 Ekim 1505'te (18 Cemâziyelâhir 911) Kahire'de vefat etmiş ve Babü'l-Karâfe yakınlarındaki Kûsûn Kabristanı'na defnedilmiştir.[417]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fî kavâ'id ve fürû'i fıkhi'ş-Şâfi'iyye, el-Hâvî li'l-fetâvî, er-Red 'alâ men ahlede ile'l-arz ve cehile enne'l-ictihâde fî külli 'asrin farz, el-Kavlü'l-müşrık fî tahrîmi'l-iştiGâl bi'l-mantık, Savnü'l-mantık ve'l-kelâm 'an fenneyi'l-mantık ve'l-kelâm, Şerhu't-Tenbîh, (Müntekâ) el-Yenbû' fîmâ zâde 'ale'r-Ravza mine'l-fürû', İrşâdü'l-mühtedîn ilâ nusreti'l-müctehidîn, el-Mu'tasar fî takrîri 'ibâreti'l-Muhtasar, İsbâlü'l-kisâ' 'ale'n-nisâ.*

[415] Bu nüshalar şunlardır: 19 HK 4419/2, 19 HK 2404, 19 HK 4454.
[416] Bazı yazma nüshalar için bk. Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, nr. 195; Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 01277; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 699/1.
[417] Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 2/67, 366; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/534-544; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 6/301-302; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, t.y.), 14/82-85; Halit Özkan, "Süyûtî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/188-198; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 361-362.

Edebü'l-Fütyâ

Fetva verme adabını ve bu süreçte gözetilmesi gereken ilmî ve ahlâkî esasları ele alan bir eserdir. Eser, müftünün sahip olması gereken niteliklerden başlayarak, fetva verirken dikkat edilmesi gereken hususlara, fetva ile kazâ arasındaki farklara, mezhep içi ve mezhepler arası görüş ayrılıklarında nasıl bir yöntem izlenmesi gerektiğine ve halkın fetvalarla ilişkisine kadar geniş bir yelpazede konulara yer verir. Suyûtî, müftünün fetvayı neye dayandırması gerektiği, delil olarak hadis kullanımı ve kıyasın sınırları gibi meselelerde detaylı açıklamalarda bulunur. Hadisçi kimliğini öne çıkararak müftünün mutlaka sahih hadis bilgisine sahip olması gerektiğini vurgular. Eser aynı zamanda, fetva verme yetkisinin suistimali, taklit ve ictihad tartışmaları gibi klasik fıkıh literatüründe önemli yer tutan meseleleri de kapsamaktadır.[418] 2007 senesinde neşredilmiştir.[419]

Kütüphane kayıtlarında *Adâbü'l-Fetvâ* ismiyle yer almakta olan eser, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 3192/13 numarada kayıtlıdır. Arapça kaleme alınmış olan yazma, nesih hatla yazılmıştır. Eser 177b–181b varakları arasında yer almakta ve her sayfada 21 satır bulunmaktadır. Eserin sonunda Ahmed Feyzi'ye ait bir vakıf mührü bulunmaktadır. Yazmada rutubet lekeleri bulunmaktadır. Diğer kütüphanelerde de eserin çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır.[420]

el-Eşbâh ve'n-nezâir

Hanefî fıkhı çerçevesinde kural ve kaideleri bir araya getiren, istinbat yöntemlerini açıklayan kapsamlı bir fıkıh kaideleri kitabıdır. Eser, fıkhî meselelerin çözümünde kullanılabilecek umûmî ve küllî kaideleri ele alır. Süyûtî bu çalışmasında, yalnızca Hanefî mezhebiyle sınırlı kalmayıp farklı mezheplerden de alıntılar yaparak mezhepler arası mukayeseye yer verir. Eserde yedi bölüm bulunmaktadır. Bu bölümlerde fıkhî kaidelerle birlikte bu kaidelerin dayandığı hadis, âyet ya da sahabe

[418] Emine Zengin, *Suyûtî'nin "Edebü'l-Fütyâ" İsimli Eserinin Tahkiki* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).
[419] Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyuti, *Edebül-fütya* (Kahire: Darül-Afakil-Arabiyye, 2007/1428).
[420] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 02714-012; Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 00708-126.

sözleri gibi delillere de yer verilmektedir. Eser dilsel kaideler, nahiv kuralları ve fıkıh usûlüne dair bazı meseleleri de içermektedir.[421] Birkaç kez neşredilmiştir.[422]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 2654 numarada kayıtlıdır. Eser Arapça, nesih hatla istinsah edilmiştir. Yazma, taç arma filigranlı kâğıda, 23 satırlı düzende 558 varak üzerine yazılmıştır. Müstensihi Süleyman b. Atîra'dır. Eser Cemâziyelâhir 1130 / Mayıs-Haziran 1718 tarihinde istinsah edilmiştir. Eserin diğer kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır.[423]

Cezîlü'l-Mevâhib fî İhtilâfi'l-Mezâhib

Dört Sünnî mezhep arasındaki ictihad farklılıklarını ele alan, klasik dönem mukayeseli fıkıh literatürüne dâhil bir eserdir. Eser, mezheplerin aynı delillerden nasıl farklı sonuçlar çıkardığını açıklamayı amaçlar. Giriş bölümünün ardından dört ana fasıldan oluşan eserde sırasıyla, mezhep imamlarının hepsinin hidayet üzere olduğu, müctehidlerin hata yapma ihtimali, bir meselede mezhep görüşlerinin farklılaşma sebepleri ve mezhep değiştirme konuları işlenir. Eserde örnek meseleler üzerinden her mezhebin görüşü aktarılırken müctehidlerin isabetli ve makbul olduğu genel yaklaşımı korunur.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 796/6 demirbaş numaralı bir nüshası daha bulunan eser, 19 HK 3231/3 numarada kayıtlıdır. Arapça kaleme alınmış olan eser, İslam mezhepleri tarihine dairdir. 5b–10a varaklar arasında yer almakta olup her sayfada 19 satır bulunmaktadır. Söz başları ve keşîdeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 5b varağında Ahmed Feyzi'ye ait bir vakıf mührü yer almaktadır. Diğer kütüphanelerde de eserin yazma nüshası bulunmaktadır.

Bezlü'l-Himme fî Talebi Berâeti'z-Zimme

Müellifin *el-Hâvî li'l-Fetâvâ* adlı eserinde yer alan bir risaledir. Zimmette sabit olan borcun ve mali sorumlulukların giderilme yollarını konu edinir.

---

[421] Şeyma Yeşilyayla, *Süyûtî ve el-Eşbâh ve'n-Nezâir İsimli Eseri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).
[422] Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr Suyuti, *el-Esbah ve'n-nezair*, thk. Abdülal Salim Mekrem (Beyrut: Müessesetür-Risâle, 1985).
[423] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yeni Cami, nr. 01058; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 02426; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 01076.

Bu eser, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 1033/6 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır. Yazmanın 40b–42a varakları arasında yer almakta olup, her sayfada 21 satır bulunmaktadır. Risalenin adı ve müellif bilgisi, nüshanın zahriye sayfasında yer almaktadır. Çorum nüshası dışında, diğer kütüphanelerde de eserin nüshaları bulunmaktadır.[424]

El-Minha fi's-Sübha

Tesbih kullanmanın meşruiyetini savunmak üzere kaleme alınmıştır. Müellif, eserin başında tesbih çekmenin bid'at olduğu yönündeki iddialara cevap verir ve sahih hadislerle Hz. Peygamber'in parmaklarıyla tesbih çektiğini, ancak daha sonra ümmetin kolaylık ve sayı takibi için tesbih taneleri kullandığını aktarır. Tesbih aletine karşı çıkanların delillerini zayıf veya bağlam dışı kabul ederek hem naklî hem aklî delillerle bu uygulamanın dinî dayanağını savunur. 2017 senesinde Kahire'de basılmıştır.[425]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 3231/2 numara ile kayıtlıdır. Müellifi, 911/1505 senesinde vefat eden Celâleddîn Abdurrahmân es-Süyûtî'dir. Arapça olarak kaleme alınan eser, katalogda hadis ilmi başlığı altında yer alsa da esasen tesbih kullanımıyla ilgili fıkhî ve hadisî temellere dayanan kısa bir metindir. Risalenin ismi ve müellif bilgisi nüshanın zahriye sayfasında yazılmıştır. Yazma, 4a ile 5a varakları arasında bulunur; satır sayısı sabit değildir. Farklı kütüphanelerde de kayıtlı örnekleri bulunmaktadır.[426]

Er-Risâle fî Ref'i'l-Yedeyn fi'd-Du'â'

Celâleddîn Abdurrahmân es-Süyûtî'ye ait kısa bir risaledir. Eserde, dua sırasında elleri kaldırmanın sünnet olduğu savunulmakta ve bu amelin Hz. Peygamber'den sahih hadislerle sabit olduğu belirtilmektedir. Süyûtî, bu uygulamayı destekleyen rivayetleri toplamış, bazı sahâbîlerin de bu şekilde dua ettiğine dair

[424] Bazı yazma nüshalar için bk. Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 00161-016; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 02121/15; Manisa Ktp., Manisa İl Halk Ktp., nr. 5838/17.
[425] Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyuti, *el-Minha fis-sübha*, thk. Ali Abdülmaksûd Rıdvani (Kahire: Darü'z-Zehâir, 2017).
[426] Bazı yazma nüshalar için bk. Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 00161-009; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 02790-016; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 02121/48.

örnekler aktarmıştır. Risalenin amacı, duada el kaldırmanın bid'at olduğunu iddia eden görüşlere karşılık vermek ve bu amelin dinî dayanağını ortaya koymaktır.

Risale, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 3192/1 numara ile kayıtlıdır. Eserin başlığı metnin ilk sayfasında yer almakta; müellifin ismi ise eserin sonunda zikredilmektedir. Yazma 1b–7b varakları arasında bulunmakta olup nesih hatla kaleme alınmıştır. Dili Arapçadır. Her sayfada 21 satır yer alır. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır; bazı varaklarda rutubet lekeleri görülmektedir. Risalenin başka kütüphanelerde nüshaları bulunmaktadır.[427]

1.1.89. Nureddîn Muhammed el-Kâzerûnî (913/1512'den sonra)

XVI. yüzyıl Osmanlı dönemi alimlerinden olan Nüreddîn Ahmed b. Muhammed b. Hızır el-Ömerî eş-Şâfiî el-Kâzerûnî, 923/1517 senesinden sonra vefat etmiştir. Hayatını Mekke'de mücavir olarak geçiren müellif, Şâfiî fıkıh mezhebine mensuptur. Başta tefsir olmak üzere hadis, fıkıh ve kıraat gibi çeşitli İslami ilimlerde uzmanlaşarak bu alanlarda yetkin bir alim olarak tanınmıştır.[428]

Delîlü'l-Husûl fî Şerhi Minhâci'l-Vusûl

Kâdî Beydâvî'nin *Minhâcü'l-Vusûl ilâ 'İlmi'l-Usûl* adlı klasik fıkıh usûlü eserine yazılmış olan bu şerhtir. Eser, Prof. Dr. Davut Yaylalı ve Dr. Mahmut Sanır tarafından yayımlanan bir makaleye konu olmuştur.[429]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 1625 numarada kayıtlıdır. 132 varak ve 21 satırdan oluşan bu eserin dili Arapça'dır. Müellif ve eser adı yazmanın dibâcesinde yer almaktadır. Söz başları ve keşîdeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

1.1.90. Muhyiddîn b. Ali el-Edirnevî el-Acemî (ö. 918/1512)

Müellifin doğum tarihi ve doğum yeri hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Molla Gürânî'nin önde gelen talebelerinden biri olan Muhyiddîn el-Acemî, tahsilini tamamladıktan sonra çeşitli medreselerde müderris olarak görev yapmış, ardından Semâniye medreselerine tayin edilmiştir. 918/1512-13 senesinde

[427] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 01030-021; Köprülü Ktp., Fazıl Ahmed Paşa, nr. 01579-010.
[428] Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 8/211.
[429] Davut Yaylalı - Mahmut Sanır, "El-Kâzerûnî'nin Delîlü'l-Husûl Fi Şerhi Minhâci'l-Vusûl Başlıklı Eseri", *Diyanet Arapça İlmi Dergi* 4/2 (18 Ocak 2023), 338-371.

Edirne kadılığına getirilmiş ve bu vazifesi sırasında vefat etmiştir. Kabri, Edirne'de Kasım Paşa Camii bahçesinde, Kazasker Mîrim Çelebi'nin mezarının yanındadır. "el-Acemî" nisbesi, onun Azerbaycan bölgesinden Osmanlı topraklarına gelen bir aileye mensup olduğunu, "el-Edirnevî" nisbesi ise Edirne'de kadılık yaptığına işaret etmektedir.[430]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin *Ferâizi'*ne hâşiye *Risâle fî mes'eleti meçhûli'n-neseb Risâle fî hakki'l-İslâm, Hâşiye alâ Şerhi'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye.*

Hâşiye alâ Şerhi'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4520/1 numarada kayıtlı bulunan bu yazma, 1b–70b varakları arasında yer almakta olup her sayfada 18 satır bulunmaktadır. Satır başlarında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Eserin istinsah tarihi Zilkade 1123 / 1711'dir. Yazmanın dibace kısmı eksiktir. Diğer kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır.[431]

1.1.91. İbnü'ş-Şıhne, Seriyyüddin (ö. 921/1515)

Asıl adı Ebü'l-Berekât Seriyyüddîn Abdülber b. Muhammed el-Halebî'dir. 851 yılı Zilkade ayında (16 Ocak 1448) Halep'te dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini babası Ebü'l-Fazl İbnü'ş-Şıhne'den almış, ardından Kahire ve Kudüs gibi ilim merkezlerinde başta İbnü'l-Hümâm, İbn Hacer el-Askalânî ve Şemseddin es-Sehâvî olmak üzere birçok âlimden ilim tahsil etmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra ders okutma ve fetva verme icâzeti alarak Mısır'da Hüseyniyye, Zeyniyye, Cemâliyye, Sargatmışıyye ve Müeyyediyye gibi medreselerde müderrislik yapmış, Hâkim Camii'nde hatiplik görevini yürütmüştür. 890/1485'te babasının vefatı üzerine Şeyhûniyye Hankahı'na şeyh tayin edilmiş, bir süre Halep kadılığı yaptıktan sonra 906/1501'de Mısır Hanefî

[430] Taşköprîzâde, *Şekâikü'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 184; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 4/208; Abdurrahman Yazıcı, "Üç Feraiz Metni Çerçevesinde Gelişen Müteahhirin Dönemi Feraiz Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/22 (14 Şubat 2017), 161; Mehmet Yunus Yazıcı, *Belgradlı Mehmed Hâkî'nin Şakâ'ik Tercümeleri* (Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 547; Emine Nurefşan Dinç, "Şehit Kavramının Kapsamına Dair Bir Tartışma: Muhyiddîn el-Acemî'nin Risâle fî Bâbi'ş-şehîd min Şerhi'l-Vikâye'si, Hüsâm Çelebi'nin Cevâb-ı Hüsâm Çelebi fî Bâbi'ş-şehîd'i ve Risâle fî Bâbi'ş-şehîd İsimli Müellifi Meçhul Bir Eser (Tahkik ve Muhteva Tanıtımı)", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 43 (30 Haziran 2024), 218-219.

[431] Bazı yazma nüshalar için bk. Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 00455; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 643; Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 01300.

başkadılığına getirilmiştir. Farklı tarihlerde bu görevden azledilip tekrar atanmış; toplamda on üç yıl bu görevi yürütmüştür. Sultan Kansu Gavri ile yakınlık kurarak yüksek itibar kazanmış, ancak 919/1514 senesinde bir zina davasında recim cezasını uygulamaması nedeniyle görevinden alınmıştır. Kahvenin haramlığına dair verdiği fetvasıyla, ilmî ve idarî tutumları sebebiyle çağdaşları arasında farklı değerlendirmelere konu olmuştur. 5 Şâban 921 (14 Eylül 1515) tarihinde Halep'te vefat etmiştir.[432]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Tafsîlü 'İkdi'l-Ferâ'id*, *ez-Zehâ'irü'l-Eşrefiyye fî El-Gâzi'l-Hanefiyye*, *Muhtasarü'l-Fevâ'id*, *Remzü'l-Hakâ'ik bi-Şerhi Kenzi'd-Dekâ'ik*, *el-Manzûme fi'l-Furûk*, *Nazmü'l-Mesâ'ili'lletî's-Sükût Fîhâ Rizâ*, *Zehrü'r-Riyâz fî Hükmi'l-Mütevâzzı'i fi'l-Hiyâz*, *el-Kelâm fî Tenfîzi Mâ Sebete bi'ş-Şehâde 'ale'l-Hat*, *Fetâvâ*, *Mebhas fi'l-Fıkh*, *Risâle fî Salâti'l-Cenâze*, *Tahsîlü't-Tarîk ilâ Teshîli't-Tarîk*, *Teşnîfü'l-Mesma' bi-Şerhi'l-Kenz ve'l-Vikâye ve'l-Mecma'*, *el-İşâre ve'r-Remz ilâ Tahkîki'l-Vikâye*, *Şerhu Cem'i'l-Cevâmi'*, *Riyâzü'l-Kâsımîn*, *Kat'u'l-Mücâdele 'inde TaGyîri'l-Mu'âmele*.

Tafsilu ikdi'l-feraid tekmili Kaydi'ş-şeraid

İbn Vehbân'ın *Kaydü'ş-Şerâ'id ve Nazmü'l-Ferâ'id* adlı manzumesine yazdığı *'Ikdü'l-Kalâ'id* isimli kendi şerhini özetleyip bazı tashih ve ilavelerle yeniden kaleme aldığı bir çalışmadır. Hanefî fıkhına dair olan bu eser, sadece ferâizle sınırlı kalmayıp sonunda kelâmî meselelere de yer vermektedir. 2001'de Hindistan'da basılmıştır.[433]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1494 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu nüsha, arma filigranlı kâğıda 25 satırla istinsah edilmiştir. Eser, 990/1582 senesinde Şâban ayında istinsah edilmiştir. Nüshanın başında bir sayfalık fihrist mevcuttur. metin içerisinde 885 Ramazan ve 895 yılına ait telif kayıtları yer almaktadır. Müellif ismi yazmada "İbnü'ş-Şıhne" olarak geçmektedir. Bu

[432] Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 1/1865; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 113-114; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/498; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 5/46; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 11/77-78; Şükrü Özen, "İbnü'ş-Şıhne, Seriyyüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/225-227; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 225-227; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 365.

[433] Ebü'l-Berekât Seriyyüddin Abdülber b. Muhammed b. Muhammed İbnüş-Şıhne, *Tafsilu ikdil-feraid tekmili Kaydi'ş-şeraid*, thk. Seyyid Erşed el-Medeni (Deoband: Vakfü'l-Medeni el-Hayri, 2001).

yazma dışında Çorum'da 19 HK 4286 ve 19 HK 1319 demirbaş numaralı iki nüshası daha tespit edilmiştir. Farklı kütüphanelerde de pek çok nüshasına rastlanmıştır. [434]

1.1.92. Bedahşî (ö. 922/1516)

Asıl adı Muhammed b. el-Hasan el-Bedahşî olan müellifin nisbesi, onun Bedehşân kökenli olduğunu göstermektedir. Doğum yeri Anadoludur ve ömrünün bir kısmını Dımaşk'ta geçirmiştir. Eğitiminde Mollazâde Muhammed Abdullah Otrârî'nin de etkisi olmuştur. Eserlerinde Molla Fenârî'ye sıkça atıfta bulunması, Anadolu ilim çevresiyle irtibatlı olduğunu düşündürmektedir. 922/1516 senesinde Dımaşk'ta vefat etmiş ve İbnü'l-Arabî'nin türbesi yakınına defnedilmiştir.[435]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki bilinen tek eseri *Menâhicü'l-'Ukûl fî Şerhi Minhâci'l-Vusûl*'dur.

Menâhicü'l-'Ukûl

Beyzâvî'nin *Minhâcü'l-Vusûl* adlı metnine yazılmış bir şerh olup, İsnevî'nin *Nihâyetü's-Sûl* adlı eseriyle birlikte 1984 senesinde Beyrut'ta yayımlanmıştır.[436]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesinde 19 HK 1589 numarada kayıtlı olan bu yazma, Arapça olarak nesih hatla kaleme alınmıştır. Eser 260 varaktan oluşmakta olup her sayfada 23 satır yer almaktadır. Asıl metnin satır üstleri kırmızı çizgilidir. Eserin başka yazma nüshaları farklı kütüphanelerde de bulunmaktadır.[437]

1.1.93. Hacı Ahmed b. Seyyid el-Bigavî (ö. 928/1522 sonrası)

Doğum ve vefat tarihleri kesin olarak bilinmemektedir. Ancak kendi eserlerinden edinilen bilgilere göre, 1440'lı yıllarda doğduğu ve 1522 senesinden sonra vefat ettiği anlaşılmaktadır. Osmanlı ilim ve kültür hayatının Fatih Sultan Mehmed'den Kanûnî Sultan Süleyman'a kadar uzanan hareketli dönemine tanıklık etmiştir. İlk eğitimini doğduğu yer olan Biga'da almıştır. Bu dönemde Sühreverdî'nin *Avârifü'l-Ma'ârif* adlı eserini tercüme edebilecek bir ilmî yeterliliğe ulaşmıştır. Aklî

[434] Bazı yazma nüshalar için bk. Manisa Ktp., Manisa İl Halk Ktp., nr. 508; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 00366; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 00786.
[435] Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 7/1603; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 13/159; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 366.
[436] Muhammed b. Hasan Bedahşi, *Menahicü'l-ukul* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984/1405.
[437] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Murad Molla, nr. 00718; Süleymaniye Ktp., Damad İbrahim Paşa, nr. 00472.

ilimlerde ise Kazasker Mevlânâ Hacı Hasan Zâde Muhammed Câmi'nin (ö. 911/1505) en seçkin talebeleri arasında yer almıştır. Ondan aldığı icazetle ilim ve tasavvufla ilgili faaliyetlerine başlamıştır. Ancak ilerleyen yıllarda ailesinin geçimini temin etmek amacıyla müderrislik görevini bırakmıştır. Hayatının kalan kısmını Biga'da sürdürmüştür.[438]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki tespit edilen eserleri şunlardır: *Terceme-i Avârif*, *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm*.

Terceme-i Şir'atü'l-İslâm

Arapça bilmeyen kesimin de yararlanabilmesi amacıyla kaleme alınan bu mensur eser, *Terceme-i Şir'atü'l-İslâm* adıyla bilinmektedir. Hanefî fakihi İmâmzâde'nin kaleme aldığı ve Osmanlı toplumunda geniş kabul görmüş olan *Şir'atü'l-İslâm* adlı ilmihalin Türkçeye aktarımıdır. Eserin farklı kütüphanelerde pek çok yazma nüshasının bulunması, onun döneminde yaygın biçimde okunduğuna ve benimsendiğine işaret eder. Dilinin açıklığı ve anlatımındaki akıcılık ise, tercümeyi öne çıkaran önemli etkenlerden biridir.[439]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 435 numarayla kayıtlıdır. 137 varak, 17 satırdan oluşmakta olup istinsah tarihi 897 senesidir. Yazar adı dibâcede, eser adı ise hâtimede yer almaktadır. Eserin son yedi varağında çeşitli şiir parçaları ve nakiller bulunmaktadır. Bu yazmanın farklı kütüphanelerde başka nüshaları da mevcuttur.[440]

1.1.94. Ya'kûb b. Seyyid Alî el-Bursevî (ö. 931/1524)

Şeyh Ya'kûb b. Seyyid Alî el-Bursevî'nin doğum tarihi bilinmemekle birlikte aslen Bursalıdır. Bazı kaynaklarda "er-Rûmî" nisbesiyle de anılan müellif, ilk tahsilini Bursa'da tamamlamış, sonrasında Aydın ve Ürdün gibi çeşitli bölgelerde İslami ilimler öğrenmiştir. Döneminin önde gelen âlimlerinden ders almış, bilhassa Zemahşerî'nin

[438] Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/105, 247; Nebiye Budak, "Hacı Ahmed b. Seyyid el-Bigavî ve Terceme-i 'Avârifu'l-Ma'ârif'te Semâ' Bahsi = The Subject of Sama Over Hacı Ahmed b. Seyyid el-Bigavî and Tarjama al-Awarif al-Ma'arif Summarise", *Din ve İnsan Dergisi* III/5 (2023), 83-84.

[439] Sadık Yazar, "Osmanlı Döneminde Fıkıh Sahasında Yapılmış Türkçe Tercümeler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (23 Mayıs 2017), 83.

[440] Bazı yazma nüshalar için bk. Bursa İnebey Ktp., Genel, nr. 1157/5; Konya Yazma Eserler Bölge Md., Bölge Yazma Eserler, nr. 1870; Millî Ktp., Ankara Adnan Ötüken İl Halk Ktp., nr. 90101870.

öğrencilerinden el-Mekkî ve Mutarrizî'nin babası olarak bilinen hocalarla yakın ilişkisi olmuştur. Eğitim hayatının ardından Hamza Bey, Yıldırım Bayezid, Sultaniye ve Muradiye medreselerinde müderrislik görevlerinde bulunmuş, İstanbul'da kadılık yaptığı da zikredilmiştir. İlmi ve resmî vazifelerinden emekli olduktan sonra hacca gitmiş, dönüş yolunda 931/1524 senesinde Mısır'da vefat etmiştir.[441]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Şerhu Dîbâceti'l-Misbâh li'l-Mutarrizî fi'n-nahv*, *Şerhu Gülîstân li-Sa'duddîn et-Teftâzânî*, *Muhtasaru Mir'âti'l-Cinân ve 'İbratü'l-Yakzân fî Ma'rifeti mâ Yu'taberu min Havâdisi'z-Zamân ve Tekallubi Ahvâli'l-İnsân*, *Mefâtihu'l-Cinân*, *Muhtasaru Mir'âti'l-Cinân li'l-Yâfi'î*.

Mefâtîhu'l-Cinân ve Mesâbîhu'l-Cenân

İmamzâde'nin (573/1177) ilmihal ve ahlâka dair eseri *Şir'atü'l-İslâm* üzerine yazılmış bir şerhtir. İstanbul'da basılmıştır.[442]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 474 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Arapça kaleme alınan yazma, Ramazan 1004 (1596) tarihinde Abdülkerîm b. Mahmûd b. Süleymân tarafından istinsah edilmiştir. 381 varak hâlinde olan eser, her sayfada 21 satır içerecek şekilde düzenlenmiştir. Aynı kütüphanede dört farklı yazma nüshası daha mevcuttur.[443] Diğer kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır.[444]

Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4520/2 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 1123 / 1711 senesinde istinsah edilmiştir. Yazma, 71b–111a varaklar arasında yer almakta ve her sayfada 18 satır bulunmaktadır. Metnin sonunda Kemalpaşazâde'ye ait bir makale yer almaktadır. Diğer kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır.[445]

---

[441] Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 226; Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 1/1044; Feridun Yıldırım, *Ahmed b. Imâd el-Hanefî el-Ayıntâbî' nin El-Hamdiyye adlı eserinin tahkiki* (İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 6-7.
[442] Yâkub b. Seyyid Ali er-Rûmî el-Bursevî Seyyid Alizâde, *Mefâtihu'l-cinân ve Mesâbîhu'l-cenân: Şerhu Şir'ati'l-İslâm* (İstanbul: Hakikat Kitabevi, 1983).
[443] Bu nüshalar 19 HK 8071, 19 HK 3759, 19 HK 3755 ve 19 HK 3804 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.
[444] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 01405; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 5013; Hacı Selim Ağa Ktp., Yakub Ağa, nr. 00024.
[445] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 04012-002; Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 02088-003; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1089.

1.1.95. Yusuf b. Hüsam (934/1527'de sağ)

Yusuf b. Hüsamî adına kayıtlı bir müellifin hayatına veya eserlerine dair mevcut kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. İncelenen nüshada yer alan telif tarihinden hareketle müellifin 934 senesinde hayatta olduğu anlaşılmaktadır.[446]

Ta'lîka alâ Şerhi Tenkîhi'l-Usûl

Sadrüşşerîa'nın *Tenkîhu'l-usûl* adlı eseri, Hanefî usulünü mantık ve kelâm unsurlarıyla harmanlayan özlü bir metindir. Şer'î delillerden hüküm ve mükellefiyet konularına kadar temel usul meselelerini sistemli biçimde ele alır. Bu eser, söz konusu metin üzerine yazılmış bir şerhin ta'lîkasıdır.

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 4077/2 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, *Tenkîhu'l-usûl* şerhi üzerine kaleme alınmış kısa bir ta'lîkadır. 9a–11a varaklar arasında yer alan eser, 19 satırla yazılmış olup Arapçadır. Yazma rutubet lekeleri içermektedir. Yazmanın hatimesinde eserin 934 senesinde telif edildiği kaydedilmektedir. Kaynaklarda hakkında bilgi bulunmayan bu risâle, aynı müellif tarafından kaleme alınmış ve yine kaynaklarda yer almayan diğer birkaç eserle birlikte basılmıştır.

1.1.96. Molla Arap (ö.938/1531)

Asıl adı Muhyiddin Mehmed olan Molla Arap, 9. yüzyılın ortalarında Antakya'da dünyaya gelmiştir. Dedesi Hamza b. İvaz, Mâverâünnehir ulemâsından olup Sa'deddin et-Teftâzânî'nin talebelerindendir. İlk eğitimini babası ile amcaları Şeyh Hüseyin ve Şeyh Ahmed'ten almış, Kur'ân-ı Kerîm'i, eş-Şâtıbiyye'yi ve *Kenzü'd-dekâ'ik* adlı fıkıh metnini ezberlemiştir. Tahsil hayatına Hasankeyf, Diyarbekir ve Tebriz gibi merkezlerde devam etmiş, Tebrizli Molla Mezîd'in yanında ilimle meşgul olmuştur. Daha sonra Halep, Kudüs, Mekke ve Kahire'ye gitmiş, burada Celâleddin es-Süyûtî'den icazet almıştır. Kahire'de kaleme aldığı *en-Nihâye* adlı eserini Memlûk Sultanı Kayıtbay'a ithaf etmiş, sultanın gösterdiği ilgi üzerine bir müddet Mısır'da kalmıştır. Ardından Osmanlı topraklarına dönerek Bursa ve İstanbul'da vaazlar vermiş, II. Bayezid'in teveccühünü kazanmış ve onunla sefere katılmıştır. Daha sonra Halep'e giderek vaazlarına burada devam etmiş, bu

[446] Yusuf b. Hüsâm, *Ta'lîka 'alâ Şerhi Tenkîhi'l-Usûl* (Çorum: Hasan Paşa Kütüphanesi, Hasan Paşa Koleksiyonu, 407/2), 9a.

konuşmalarda Şiîliğe karşı sert bir üslup benimsemiştir. Söz konusu vaazlar diplomatik bir gerilime yol açınca yeniden Osmanlı topraklarına dönmüştür. Yavuz Sultan Selim döneminde İran seferine iştirak etmiş, bu süreçte cihad konulu vaazlarıyla ön plana çıkmıştır. Memlûk Devleti'nin yıkılışının ardından Halep'e uğramış, daha sonra Üsküp ve Rumeli'de ders ve irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Hayatının son yıllarını Bursa'da geçirmiş, burada bir cami inşasına başlamış fakat tamamlayamadan 938 (1531) senesinde vefat etmiştir. Naaşı inşa ettirdiği caminin hazîresine defnedilmiştir.[447]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *en-Nihâye*, *Hidâyetü'l-'ibâd ilâ sebîli'r-reşâd*, *es-Sedâd fî fazli'l-cihâd*, *Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari Muntehâ.*

Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari Muntehâ

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 2441 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu nüsha Arapça olarak kaleme alınmıştır. Toplamda 67 varak hâlinde istinsah edilen eser, her sayfada 21 satır içerecek şekilde yazılmıştır.

1.1.97. Menûfî (ö. 939/1532)

Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed el-Menûfî el-Mısrî, Mâlikî mezhebine mensup fakihlerdendir. 3 Ramazan 857 (7 Eylül 1453) tarihinde Kahire'de dünyaya gelmiş ve eğitimini de burada tamamlamıştır. Bedreddin el-Feyyûmî, Kemâleddin İbn Ebû Şerîf, Nûreddin es-Semhûdî ve Celâleddin es-Süyûtî gibi dönemin önde gelen âlimlerinden ders almıştır. Şâzeliyye tarikatına intisap ettiği bilinmektedir. Mâlikî fıkhının temel metinlerinden biri olan İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'ye ait *er-Risâle* üzerine kaleme aldığı altı ayrı şerh ile tanınmıştır. 14 Safer 939 (15 Eylül 1532) tarihinde vefat etmiştir. Ölüm tarihiyle ilgili Karâfî'nin verdiği

[447] Taşköprîzâde, *Şekâikü'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 413-416; Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 2/515, 864; Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 1/982, 1060, 1363, 1989, 2031; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1996; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, ed. Nuri Akbayar (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 3/111; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/510; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/234; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 2/208; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 5/81-82; Tahsin Özcan, "Molla Arap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/240-241.

937 (1531) yılı hatalı olduğu gibi, Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî'nin 739 (1338) olarak kaydettiği tarih de ya bir sehiv ya da istinsah hatası olarak değerlendirilmektedir.[448]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Kifâyetü't-tâlibi'r-rabbânî 'alâ Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî*, *Gâyetü'l-emânî fî halli elfâz ve'l-me'ânî*, *Tahkîku'l-mebânî ve tahrîrü'l-me'ânî*, *el-Mukaddimetü'l-'İzziyye li'l-cemâ'ati'l-Ezheriyye*, *el-İşârâtü'l-Ezheriyye 'ale'l-Urcûzeti'l-Kurtubiyye*, *'Umdetü's-sâlik 'alâ mezhebi Mâlik*, *el-Fethu'r-rabbânî 'alâ 'Akîdeti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî*, *Telhîsü't-Tahkîk*, *Tavzîhu'l-elfâz ve'l-me'ânî*, *el-Feyzü'r-rahmânî*, *Şerhu Muhtasarı Halîl*, *Şerhu Mürşidi't-tullâb*.

Tahkîku'l-mebânî ve tahrîrü'l-me'ânî

Menûfî'nin İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin *er-Risâle* adlı eseri üzerine kaleme aldığı şerhlerden biridir. Müellifin aynı eser üzerine yazdığı *Gâyetü'l-emânî* adlı büyük ve *Kifâyetü't-tâlibi'r-rabbânî* adlı kısa şerh birlikte bu eser, orta uzunluktaki bir açıklama niteliğindedir.[449]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1439 numarasıyla kayıtlıdır. Dili Arapça olup 358 varak, 21 satırdan oluşmaktadır. Eserin istinsahı, Şâban 1112 tarihinde İsa Halil Keştuhî tarafından gerçekleştirilmiştir. Yazmada eserin Zilhicce 916 / 1510 senesinde telif edildiği kaydedilmiştir. "*Şerhu Risâleti Ebî Zeyd el-Kayrevânî*" adıyla da bilinen bu eser, tek cilt hâlindedir. Çorum'da 19 HK 1140 demirbaş numaralı bir nüshası daha bulunan bu esere diğer yazma eser kütüphanelerde rastlanamamıştır.

1.1.98. Kemalpaşazâde (ö. 940/1534)

Hanefi âlimi ve şeyhülislâmı Şemseddin Ahmed b. Süleyman b. Kemal Paşa, 873/1469 senesinde dünyaya gelmiştir. Doğum yeri ile ilgili Tokat, Edirne, Amasya gibi şehirler zikredilmektedir. Dedesi II. Bayezid'in lalası olması sebebiyle İbn Kemal veya Kemalpaşazâde diye anılmaktadır. Molla Lütfi, Muslihuddin Mustafa Kestelî, Hatibzâde Muhyiddin Efendi, Muarrifzâde Sinâneddin Yûsuf, Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi gibi alimlerin derslerine katılarak tahsilini tamamlamıştır.

[448] Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 4/11; Ahmet Özel, "Menûfî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/157-158.
[449] Özel, "Menûfî", 29/158.

Edirne, Üsküp, İstanbul medreselerinde müderris olarak görev almıştır. Edirne kadısı daha sonra da Anadolu kazaskeri olarak atanmıştır. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine katılmıştır. Zenbilli Ali Efendi'nin vefatından sonra 932 senesinde Şeyhülislam olarak vazifelendirilmiş ve ömrünün sonuna kadar bu görevi sürdürmüştür. İlmi mertebesinin üstünlüğü sebebiyle "el-muallimü'l-evvel", fıkıh ilmine hakimiyeti ve fetva verme hususundaki kabiliyeti sebebiyle de "müfti's-sakaleyn" ünvanlarıyla anılmaktadır. Şeyhülislam Ebussuûd Efendi, Muhyiddin Mehmed b. Pîr Mehmed, Sa'dî Sadullah Efendi, Muslihuddin Mustafa, Celâlzâde Salih Çelebi gibi alimler öğrencileri arasında yer almaktadır. 940/1534 tarihinde vefat etmiş olup Edirnekapısı dışında Mahmud Çelebi haziresine defnedilmiştir.[450]

Osmanlı döneminin en meşhur alimlerinden olan İbn Kemal'in fıkıh, fıkıh usulü ve diğer ilimlerde risaleleri dahil 300'den fazla eseri bulunmaktadır. Fıkıh ve usul alanındaki eserleri şunlardır; *Tağyîrü't-Tenkih, Hâşiye 'ale't-Telvîh, Islâhu'l-Vikâye, Hâşiye 'ale'l-Hidâye, Fetâvâ, Mühimmâtü'l-müftî, Eşkâlü'l-ferâ'iz, Resâ'ilü İbn Kemâl, Tabakâtü'l-fukahâ, Tabakâtü'l-müctehidîn, el-Felâh şerhu'l-Merâh.*

Mühimmâtü'l-müftî

Dönemin müftülerinin fetva verirken başvurabilecekleri, fıkıh kaynaklarından derlenerek hazırlanmış bir fetva kitabıdır. Bu nedenle atıf yapılan eser sayısı fazladır.[451] Arapça olarak kaleme alınan eserle ilgili Birgivî, "ortada dolaşan boş şeyler cümlesindendir" yorumunu yapsa da müftülerin günlük fetvâ uygulamalarında istifade edebilecekleri bir değer arz etmektedir.[452]

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1495 demirbaş numarası ile kayıtlı olan eser, Ömer b. Kasım tarafından Zilhicce 1099/1697 tarihinde Çorum'da istinsah edilmiştir. Giriş kısmında iki varak fihrist bulunmakta olup eserin adı yazmanın

---

[450] Taşköprîzâde, *Şekâikü'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 226-228; Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 2/109; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 21-22; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/141; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/223; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 8/130; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, t.y.), 15/148; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 235-238; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 371-372; Şerafettin Turan, "Kemalpaşazâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/238-240; Şükrü Özen, "Kemalpaşazâde (Fıkhi Görüşleri)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/240-242; İlyas Çelebi, "Kemalpaşazâde (Eserleri)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/245-247.

[451] Ahmet İnanır, "İbn Kemal'in Tabakatü'l-Fukahası ve Değerlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi (İLTED)* 37 (2012), 73.

[452] Çelebi, "Kemalpaşazâde", 25/247.

zahriye ve hatime bölümlerinde yer almaktadır. 21 satır olarak yazılmıştır. Yer yer sayfa yanlarında açıklamalar vardır. Nüshanın ilk sayfasında Çorum müftülüğüne ait vakıf mührü bulunmaktadır. Eserin diğer kütüphanelerde de yazma nüshaları mevcuttur.[453]

Risâle fî mes'eleti duhûli veledi'l-binti fi'l-mevkûfi 'alâ evlâdi'l-evlâd

Yavuz Sultan Selim'e ithaf edilen bu risale, kız evlattan olan torunların vakıftan yararlanıp yararlanmaması hususundadır. Müellif kızdan torunların vakfa dahil edilebileceği yönünde fetva vermiştir. Risalenin son kısmında ise fakihlerin tasnifi yer almaktadır. İbn Kemal'in yapmış olduğu tasnif asıl risaleden daha meşhur olmuş ve müstakil bir risale olarak çok sayıda yazma nüshası çeşitli kütüphanelerde bulunmaktadır. [454]

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1631 demirbaş numarası ile kayıtlı olan yazma, Veli b. Şehvar tarafından 964 senesinde istinsah edilmiştir. 120b-124b varak aralığında, 13 satır şeklinde yazılan risalenin söz başları ve keşideleri kırmızı renklidir.

Risâle fî tabakâti'l-fukahâ

Kemalpaşazâde'nin vakıf konusunda yazdığı risalenin bir parçasıdır. Ancak önemine binaen müstakil bir risale olarak görülmüştür. Çok sayıda kütüphanede yazması bulunan risalede müellif fakihleri dini konudaki yetkinliklerine göre yedi sınıfa ayırmıştır. Bu tasnif "*şeriatta müctehid, mezhepte müctehid, mesâilde müctehid, ashâbü't-tahrîc, ashâbü't-tercîh, ashâbü't-temyîz* ve *mukallid*" başlıklarından oluşmaktadır. Bu çalışma daha sonraki Hanefi literatürü üzerinde etkili olmuş ve birçok kaynakta kullanılmıştır. Temimi gibi bazı alimlerce takdir edilen bu tasnif Şehâbeddin el-Mercânî tarafından eleştirilmiştir.[455] Risale üzerine yapılan akademik çalışmalar da mevcuttur.[456]

---

[453] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yeni Cami, nr. 00688; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1078; Köprülü Ktp., Fazıl Ahmed Paşa, nr. 00694.
[454] Bazı yazma nüshalar için bk. Köprülü Ktp., Mehmed Asım Bey, nr. 00066-003; Millî Ktp., Eskişehir İl Halk Ktp., nr. 653/4; Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 03720-011.
[455] Özen, "Kemalpaşazâde (Fıkhi Görüşleri)", 25/241.
[456] Ahmet İnanır, "İbn Kemal'in Tabakatü'l-Fukahası ve Değerlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi (İLTED)* 37 (2012), 65-86.

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 2743/6 demirbaş numarası ile kayıtlı eserin üç nüshası daha bulunmaktadır.[457] Arapça olan eser 25b-26a varaklarında olup satır sayısı 19'dur. 1174 tarihinde istinsah edilmiştir. Cümle başlarının altı kırmızı kalemle çizilmiştir. Diğer kütüphanelerde de eserin yazma nüshaları mevcuttur.[458]

Tağyîrü't-Tenkîh

Sadrüşşerîa'nın *Tenkîhu'l-usûl* eseri üzerine yazılmış şerhte Kemalpaşazâde, Sadrüşşeîa'dan farklı düşündüğü hususları sayfa kenarlarındaki açıklamalarda belirtmiştir. Katip Çelebi'ye göre çalışma asıl eserin gölgesinde kalmıştır.[459] Bir giriş ve iki bölümden oluşan eserin ilk bölümünde kitap, sünnet, icmâ, kıyas; ikinci bölümünde ise hüküm konuları ele alınmıştır. Eserin ikinci bölümüne kadar olan kısmı bir yüksek lisans tezinde tahkik edilmiştir.[460]

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1617 demirbaş numarası ile kayıtlı olup dili Arapça'dır. Mahmud Konevi tarafından 976/1569 senesinde istinsah edilmiştir. Filigranlı kağıda talik yazı çeşidiyle 19 satır olarak kaleme alınan nüsha, 223 varaktır. Eserin içinde 1201 tarihli Süleyman Feyzi'ye ait vakıf mührü yer almaktadır. Kütüphanelerde de çeşitli nüshaları mevcuttur.[461]

Hâşiye ale't-Telvîh

Sadrüşşerîa'nın *Tenkîhu'l-usûl* adlı Hanefî fıkıh usulü eserine Teftâzânî tarafından yazılan hâşiyenin haşiyesidir. Kemalpaşazâde aynı eser üzerine daha önce haşiye yazan Molla Hüsrev ve Hasan Çelebi'yi isim vermeden eleştirmiştir. Eleştirilen diğer kişilerin isimlerine ise sayfa kenarlarında yer verilmiştir. [462]

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 3276 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan nüshanın dili Arapça 964/1556 senesinde istinsah edilmiştir. 245 varak olan nüsha 15 satırdan oluşmaktadır. Nüshada kırmızı renkle yazılan "*kâle*" kelimesiyle verilen

[457] Diğer nüshalar; 19 HK 1486, 19 HK 3792, 19 HK 978.
[458] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 03634-008; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 02846-007; Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Ktp., Rodos Hafız Ahmed Ağa Ktp., nr. 1408.
[459] Çelebi, "Kemalpaşazâde", 25/247.
[460] Ahmet Selman Saraç, *Şeyhülislam Kemal Paşazâde'nin "Şerhu Tağyîri't-Tenkîh" İsimli Eserinin "et-Taksîmü's-Sânî"ye Kadar Olan Kısmının Tahkîki* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).
[461] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 00351; Ragıp Paşa Ktp., Ragıp Paşa, nr. 00367; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 701.
[462] Çelebi, "Kemalpaşazâde", 25/247.

metin, yine kırmızı renkle yazılan "*ekûlü*" kelimesiyle açıklanmıştır. Çorum'da 19 HK 3276 demirbaş numaralı bir nüshası daha bulunan eserin diğer kütüphanelerde de çeşitli nüshaları mevcuttur.[463]

Îzâhu'l-Islah

Kemalpaşazâde, Hanefî mezhebinin temel metinlerinden olan ve Burhânüşşerîa tarafından kaleme alınan *Vikayetü'r-rivâye'*deki hatalı gördüğü yerleri düzeltmek için *Islâhu'l-Vikâye* adlı eseri yazmıştır. Daha sonra bu esere *Îzâhu'l-Islah* adıyla şerh yazmıştır. [464] Tâceddin el-Asğâri, Hacıhasanzâde Mehmed Şah, Molla Uzun Bâlî, Gazâlîzâde Abdurrahman, Celalzâde Salih, Birgivî gibi alimler esere şerhler veya reddiyeler kaleme almıştır. Dr. Mahmûd Şemseddin Emîr el-Huzâî ve Abdullah Davud Halef el-Muhammedî tarafından tahkik edilen eser "*El-İzah Şerhü'l-Islah fi'l-Fıkhi'l-Hanefi*" adıyla iki cilt halinde yayımlanmıştır.

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde altı nüshası daha bulunan eser 19 HK 4392 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Musa b. Hacı Ali tarafından 959/1552 senesinde Edirne'de istinsah edilmiştir. Dili Arapça'dır. 23 satırdan oluşan yazma 230 varaktır. Nüshanın ilk iki sayfasında bulunan fihristin altına Abdürrahim Şemseddin tarafından düşülen notta eseri kütüphaneye bırakan kişinin Mehmed Habbasi Efendi olduğu bilgisi yer almaktadır. Daha sonraki iki sayfada ise çeşitli fetvalar bbulunur. Cümle başları ve keşideler kırmızı renkle yazılmıştır. Pek çok kütüphanede nüshası bulunmaktadır.[465]

Risale fi şuruti's-salat

Eser ibadet bölümünde yer alan namazın şartlarını konu edinmektedir. Yazmada yer alan üç risaleden biri matbudur ve *Tarîkatü'l-mu'minîn* adlı esere aittir. Diğer iki yazma risale ise namaz konusunu içermektedir. Zannımızca bu iki eserin isimleri ters kaydedilmiştir zira yapılan karşılaştırmada "*Şurûtu's-salât*" olarak kaydedilen metin bu risale olmayıp, asıl "*Şurûtu's-salât*" metni "*Eşkâlü'l-ferâ'iz*" adıyla kaydedilmiştir. Bu durumun müstensih hatasından kaynaklandığı

[463] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Giresun Yazmalar, nr. 00086; Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, nr. 214; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 00294.
[464] Çelebi, "Kemalpaşazâde", 25/247.
[465] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Musalla Medresesi, nr. 00084; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 00992; Nuruosmaniye Ktp., Bayrampaşa, nr. 00057.

kanaatindeyiz. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 1146/2 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan eser 1129/1716 senesinde istinsah edilmiştir. Dili Arapçadır. Nesih yazı biçimiyle taç filigranlı kağıda 13 satır şeklinde yazılmıştır. Sırtı siyah bez, üzeri eflatun kağıt kaplı mukavva bir cildi olan nüsha 230x150-150x100 mm. ölçülerine sahiptir. Keşideler kırmızı renkle yazılmıştır. Dört nüshası daha bulunan eserin diğer kütüphanelerde de pek çok yazma nüshası bulunmaktadır.[466]

Safvetü'l-Menkûlât fî Şerhi Şurûti's-Salât

Kemalpaşazâde'nin "*Şuruti's-salat*" adlı risalesine yine kendisinin yazmış olduğu şerhtir. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 4371/1 demirbaş numarası ile kayıtlı olan eserin dili Arapçadır. 28 varak, 17 satırdan oluşan yazmanın söz başları ve cetvelleri kırmızıdır. Çorum'da iki nüshası daha bulunan eser diğer kütüphanelerde de bulunmaktadır.[467]

Risâle fî Tahkîki Mes'eleti'l-İstihlâf

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1691/2 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan eser tek nüshadır. Veli b. Şehvar tarafından 967/1559 senesinde İstanbul'da istinsah edilmiştir. Söz başları kırmızı yazılmış olan risale yazmanın 117a-118b aralığında yer alır. 15 satır ve 210x152-140x98 mm. ölçülerinden oluşmaktadır. Eserin ve yazarın adı risalenin serlevhasında yazmaktadır. Dili Arapça'dır. Diğer kütüphanelerde de bulunmaktadır.[468]

Risâle fi'l hıdâb

Kütüphane kataloğunda 19 HK 642/2 demirbaş numarasıyla yer alan yazmanın dili Arapçadır. Cedid filigranlı kağıda talik yazı biçimiyle kaleme alınmıştır. 27 satır olan nüsha 5b-7b varak aralığında yer almaktadır. Söz başları kırmızı renkte yazılmıştır. Diğer kütüphanelerde de yazma nüshaları mevcuttur.[469]

---

[466] Bazı yazma nüshalar için bk. Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 6193-2; Diyarbakır Ktp., Diyarbakır İl Halk Ktp., nr. 1218/17; Manisa Ktp., Manisa İl Halk Ktp., nr. 1409/3.

[467] Bazı yazma nüshalar için bk. Manisa Ktp., Akhisar Zeynelzade, nr. 5878/1; Amasya Beyazıt Ktp., Gümüşhacı Köyü, nr. 83; Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Ktp., Rodos Hafız Ahmed Ağa Ktp., nr. 1307.

[468] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Mehmed Taviloğlu, nr. 00354-012.

[469] Bazı yazma nüshalar için bk. Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Ktp., Rodos Hafız Ahmed Ağa Ktp., nr. 190; Ragıp Paşa Ktp., Ragıp Paşa, nr. 01460-055; Süleymaniye Ktp., Aşir Efendi, nr. 00459-022.

Risâletü't-Tazmin

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 2291/7 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan eser Mehmed Firuz tarafından istinsah edilmiştir. Avize filigranlı kağıda talik yazı biçimiyle Arapça kaleme alınmıştır. 23 satırdan oluşan metin 22-26 varak aralığında yer alır. Eserin diğer kütüphanelerde yazma nüshası bulunmaktadır.[470]

Risâle fî tabakâti'l-müctehidîn

Kemalpaşazâde'nin bu risalesinde kendisinin müçtehit saydığı isimler alfabetik şekilde yer almaktadır. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1697/3 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Rutubet lekeleri bulunan yazmanın dili Arapçadır. Cümle başları kırmızı renkle yazılmıştır. Çorum'da 19 HK 3916/2 demirbaş numaralı bir nüsha daha mevcuttur. Diğer kütüphanelerde yazma nüshası bulunmaktadır.[471]

Risâle fi'l-Ferâ'iz ve Vâcibâti's-Salât

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4614/2 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu nüsha, Arapça olarak kaleme alınmıştır. Abadî cins kâğıda istinsah edilen eserde yazı tipi nesih kırmasıdır. Satır araları 13 satır düzenindedir. Eserin istinsahı 1195/1781 senesinde tamamlanmıştır. Çorum'da 19 HK 12993 demirbaş numarasıyla kayıtlı başka bir nüshası daha bulunmaktadır. Diğer kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları mevcuttur.[472]

1.1.99. Yahyâ b. Karaca er-Ruhâvî (ö.942/1535'ten sonra)

Mısır'da doğup büyümüş olan Şerefeddin er-Ruhâvî, Musul ve Şam arasında yer alan Reha şehrindendir. Bir müddet Dımaşk'a yerleştikten sonra 942 senesinde Mısır'a geri dönmüştür. Vefat tarihi hususunda kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır.[473]

Şerefeddin er-Ruhâvî'nin fıkıh ve usul alanındaki eserleri şunlardır: *Hâşiye 'alâ Şerhi'l- Menâr li'bni Melek, Hâşiye 'alâ Vikâyeti'r-rivâye fî mesâ'ili'l- Hidâye, Risâle fi'l-hazerât, Hâşiyetü'Ruhâvî 'ale'n-Nukâye.*

---

[470] Bazı yazma nüshalar için bk. Köprülü Ktp., Fazıl Ahmed Paşa, nr. 01580-045; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 03534-010; Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Ktp., Balıkesir İl Halk Ktp., nr. 319/05.
[471] Bazı yazma nüshalar için bk. Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 651-1; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 411/1; Köprülü Ktp., Hacı Ahmed Paşa, nr. 00329-006.
[472] Bazı yazma nüshalar için bk. Millî Ktp., Ankara Adnan Ötüken İl Halk Ktp., nr. 3799; Konya Yazma Eserler Bölge Md., Bölge Yazma Eserler, nr. 1354/4; Manisa Ktp., Manisa İl Halk Ktp., nr. 562/3.
[473] Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 1/163.

Hâşiye 'alâ Şerhi'l- Menâr li'bni Melek

İbn Melek'in *Menâri'l-Envar* şerhinin üzerine kaleme alınmış bir haşiyedir. İbn Melek'in *Menâr* şerhi, Azmîzâde ve İbnü'l-Hanbelî tarafından kaleme alınan hâşiyelerle birlikte hicri 1315 senesinde İstanbul'da basılmıştır.[474]

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1568 demirbaş numarasıyla yer alan eserin dili Arapça'dır. Kütüphane kataloğunda "*Hâşiye 'alâ Şerhi'l- Menâri'l Envar*" şeklinde kayıtlı olan yazmanın zahriye bölümünde eserin adı *Hâşiye 'alâ Şerhi'l- Menâr li'bni Melek* olarak yer almaktadır. Müellif adı da yine aynı bölümde yer almaktadır. 1095/1684 senesinde Esad b. Mekki Muhammed el-Emin İbn Muhammed b. İbrahim tarafından istinsah edilmiştir. Yazmanın içinde Süleyman Feyzi'ye ait 1201 tarihli vakıf mührü yer almaktadır. 157 varak olan eserde sayfaların satır sayısı 33'tür. Çorum'da tek nüsha olan eserin diğer kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası bulunmaktadır.[475]

1.1.100. Sâdî Çelebi (ö. 945/1539)

Sa'dullah Sâdî Çelebi b. Îsâ ed-Dadâyî el-Kastamonî, Kastamonu'nun Daday ilçesinde doğmuş, küçük yaşta babasıyla birlikte İstanbul'a taşınmıştır. Yûsuf b. Hasan el-Hüseynî, İbn Yahyâ el-Ensârî ve Muhammed b. İbrâhim es-Samedînî'den ders almış, Mevlânâ Muhyiddin Mehmed Samsûnî'ye intisap ederek ondan mülâzemet almıştır. Başta Molla Hüsrev olmak üzere birçok talebe yetiştirmiştir. Başçı İbrâhim, Edirne Taşlık, Mahmud Paşa ve Bursa Sultâniye medreselerinde müderrislik yapmış; 930/1524'te İstanbul kadılığına, 940/1534'te ise şeyhülislâmlık makamına tayin edilmiştir. On yıl süren İstanbul kadılığı sırasında birçok önemli davaya, Molla Kâbız yargılamasına başkanlık etmiş, fetvaları ve dirayetli tutumuyla öne çıkmıştır. 2 Şevval 945 / 21 Şubat 1539'da İstanbul'da vefat eden Sâdî Çelebi, Eyüp Sultan civarına defnedilmiştir. Zengin kütüphanesi, ilmî dirayeti ve Mimar Sinan'a inşa ettirdiği dârülkurrâsı ile Osmanlı ilmiye teşkilâtında derin izler bırakmıştır.[476]

---

[474] İzzeddin Abdüllatîf b. Abdülazîz b. Emînedîn İbn Melek, *Şerhü'l-Menâr fî 'İlmi'l-usûl li-İbn Melek* (Dersaâdet: Matbaa-i Osmâniyye, 1315).

[475] Bazı yazma nüshalar için bk. Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 00683; Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 01297; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 00257.

[476] Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 78; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/323; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/386; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, t.y.), 12/216; Mehmet İpşirli - Ziya Demir, "Sâdî Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı*

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *Hâşiye 'ale'l-İnâye fî Şerhi'l-Hidâye*, *Hâşiye 'alâ Şerhi Vikâyeti'r-rivâye*, *Fetâvâ*, *Risâle fi'l-bey' min kitâbi'l-buyû'*, *Risâle fî cevâbi vâkı'a fi'l-fetvâ li-Sa'dî Efendi*, *Risâle 'alâ kavli sâhibi'l-Mebsût aleyhâ isnâ 'aşere elf dirhem*, *İnâye Hâşiyesinde Kıt'a-i Ûlâ*, *Bâbü vat'in yûcibü'l-hadd*, *Risâle fî tertîbi't-tekbîr 'inde'l-kırâa*, *Risâle fi'l-ikrâr*, *Hâşiye 'alâ kitâbi't-talâk*, *Hâşiye 'ale'l-İnâye min kısmi bâbi'ş-şehîd*, *Hâşiyetü'l-hâşiye 'alâ't-Telvîh*, *Hâşiye 'ale'l-Hidâye fi'l-furû'*, *Es'ile ve ecvibe fi'l-fetvâ*, *Ecvibe 'alâ ba'zi'l-mesâ'ili'd-dîniyye* ve *Hâşiyetü Sa'duddîn 'alâ Dîbaceti'l-Hidâye*.

Hâşiyetü'l-hâşiye 'alâ't-Telvîh

Teftâzânî'nin *Tenkîhu'l-usûl* üzerine yazdığı hâşiyeye, daha sonra bir hâşiye yazılmış, ardından bu ikinci hâşiyeye de üçüncü bir hâşiye Sadi Çelebi tarafından kaleme alınmıştır.

Bu yazma, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1634/1 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eserin müellif adı ve başlığı yazmanın dibâcesinde belirtilmiştir. Arapça kaleme alınmış olan bu nüsha, 1b–24a varaklar arasında yer almakta ve her sayfada 19 satır bulunmaktadır. Söz başlarında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. 1111 tarihinde Hasan b. Mustafa tarafından istinsah edilmiştir.

Hâşiye 'ale'l-Hidâye

Sâdî Çelebi, bu risâlesini Bâbertî'nin *el-İnâye* adlı hâşiyesi üzerine yazmıştır. Eseri bir araya getirerek kitaplaştıran ise talebesi Seydî Ali olmuştur.[477]

Bu yazma, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4342 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Arapça kaleme alınmış olan eser, 394 varak hâlindedir ve her sayfada 21 satır yer almaktadır. Müstensihi, Şaban b. Abdulgaffâr Kangiravî'dir. Eserin 1b varağında Sinoplu Bostanizâde Mustafa adına 11 Cemâziye'l-evvel 1262 / 1846 tarihli bir vakıf kaydı bulunmaktadır. 2b varağında ise Hacı Mehmed adına bir vakfiye kaydı yer almakta; eser içerisinde Ahmed Fevzi'ye ait vakıf mühürleri de bulunmaktadır. Bu nüshanın dışında, eserin başka yazma nüshaları da

İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/404-405; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 239-240; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 374-375.

[477] Muhammet Zeki Akbaş, *Sâdî Çelebi'nin (Ö. 945/1539) Hâşiye 'alâ Envâri't-tenzîl ve esrâri't-te'vîl adlı tefsirinin Meryem Suresi tahkiki (Edisyon-kritik)* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

çeşitli kütüphanelerde mevcuttur.[478] Çorum'da 19 HK 3432, 19 HK 1443 ve 19 HK 5564 demirbaş numaralı üç farklı nüsha daha bulunmaktadır.

1.1.101. İsâmüddin el-İsferâyînî (ö.945/1538)

Horasan'ın Nîşâbur yakınlarında yer alan İsferâyin'de 873/1468 senesinde dünyaya gelen Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed b. Arabşâh el-İsferâyînî, köklü bir ilim ve idare geleneğine mensup bir ailede yetişmiştir. İsferâyînî, ilk öğrenimini doğduğu şehirde tamamladıktan sonra dil, belâgat ve edebiyat alanlarında Câmî'den ders almış, onun aracılığıyla Nakşibendî şeyhi Ubeydullah Ahrâr'a intisap etmiştir. Herat'ta Sultâniyye ve Âdiliyye medreselerinde müderrislik yapmış, ancak mantık ve felsefe ilimlerine yönelik bir fetva dolayısıyla şehirden ayrılmış ve Buhara'ya yerleşmiştir. Eğitim faaliyetlerini burada sürdürmüş, ardından vefat ettiği Semerkand'a geçmiştir. Vefat tarihi konusunda farklı rivayetler bulunmakla birlikte genel kabul gören tarih 945/1538'dir.[479]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *Hâşiye 'alâ şerhi'l-Vikâye*, *Ta'lîkât 'ale't-Telvîh*.

Ta'lîkât 'ale't-Telvîh

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1634/3 demirbaş numarasıyla kayıtlı bu nüsha, Arapça olarak kaleme alınmıştır. 36b–113a varaklar arasında yer almakta olup her sayfada 19 satır bulunmaktadır. 1083 (1672) senesinde Ahmed b. Hasan el-Beyazî tarafından istinsah edilmiştir. Eserin ve müellifin adları yazmanın dibacesinde belirtilmiştir. Diğer kütüphanelerde de bulunmaktadır.[480]

1.1.102. Şeyhzâde (ö. 950/1543)

Şeyhzâde lakabıyla tanınan Muhyiddîn Mehmed b. Mustafâ el-Kocavî, 9. yüzyılın ikinci yarısında Kocaeli (İzmit) civarında doğmuştur. Babası Muslihuddîn Mustafâ'dır. İstanbul'da tahsilini tamamlamış, bu süreçte İbn Efdaleddîn

[478] Bazı yazma nüshalar için bk. Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, nr. 122; Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 00434; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 303-2.
[479] Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 2/39, 41, 637; Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 1/1022, 1116, 1144; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/26-27; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 15/54-56; İsmail Durmuş, "İsferâyînî, İsâmüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/516-517.
[480] Bazı yazma nüshalar için bk. Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. V900.

(Efdalzâde)'den ilim tahsil etmiştir. Tefsir ve fıkıh alanlarında temayüz eden Şeyhzâde, Beyzâvî'nin *Envârü't-Tenzîl* adlı eserine yazdığı hâşiyesiyle büyük bir şöhret kazanmıştır. İstanbul'un farklı medreselerinde, bilhassa Hâce Hayreddîn Medresesi'nde uzun yıllar müderrislik yapmış, sonrasında kendini ilme ve ibadete vererek resmî görevlerden çekilmiştir. Vefatının ardından İstanbul'da Emîr Buhârî Türbesi yakınındaki Hâce Hayreddîn Mescidi hazîresine defnedilmiştir.[481]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Şerhu Vikâyeti'r-rivâye fî mesâ'ili'l-Hidâye*, *Ta'lîk 'alâ Şerhi'l-Hidâye*, *Şerhu Ferâ'izi's-Sirâciyye*.

Şerhu Ferâ'izi's-Sirâciyye

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4508 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser 82 varaktan oluşmakta ve her sayfada 25 satır yer almaktadır. Dili Arapçadır. Keşideler ile bab ve fasıllar kırmızı mürekkeple belirtilmiştir. Recep 955 / Ağustos 1548 tarihinde Ahmed b. Mahmûd es-Sağîr tarafından istinsah edilmiştir. Bu nüshanın dışında Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1718/4 ve 19 HK 4533/3 demirbaş numaralarıyla kayıtlı iki nüshası daha bulunmaktadır. Diğer kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları mevcuttur.[482]

1.1.103. Abdurrahman b. Yûsuf Aksarâyî (ö. 950/1543'ten sonra)

Abdurrahman b. Yûsuf Aksarâyî hakkında biyografik kaynaklarda sınırlı bilgi yer almaktadır. Aksaray'da yetiştiği bilinen müellif, bazı klasik eserlerde hicrî 800 yılı civarında yaşamış âlimler arasında zikredilse de *İmâdü'l-İslâm* adlı çalışmasının bazı nüshalarında eserin 950 (1543) senesinde tamamlandığı belirtilmekte olup, bu durum onun bu tarihten sonra vefat ettiğini göstermektedir.[483]

---

[481] Taşköprîzâde, *Şekâikü'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 409-411; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/334; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 2/320; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 5/32; Erdoğan Baş, "Şeyhzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/97-98; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 241-242.

[482] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 02520; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 679; Bursa İnebey Ktp., Genel, nr. 4016/1.

[483] Hatice Kelpetin Arpaguş, "İmâdü'l-İslâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000), 22/172-173.

İmâdü'l-İslâm

Abdurrahman b. Yûsuf Aksarâyî'nin kaleme aldığı *İmâdü'l-İslâm*, temel itikadî esaslar, ibadet hükümleri ve ahlâkî değerler etrafında şekillenen bir ilmihal niteliği taşımaktadır. Eserin giriş kısmında, dönemin dinî ve toplumsal yapısını yansıtan bilgilerle birlikte iman, küfür ve küfre götüren sözler gibi konular işlenmiş; yer yer Kafdağı gibi efsanevi anlatılara da yer verilmiştir. İbadetler bölümünde meseleler detaylandırılarak aktarılmış, bilhassa namaz ve oruçla ilgili müstehap, mekruh ve nâfile uygulamalara genişçe yer ayrılmıştır. Müellifin, *'Umdetü'l-İslâm*'da bulunmayan pek çok nâfile namazı eserine dâhil ettiğini belirtmesi, ibadetlerin faziletini ön plana çıkardığını göstermektedir. Bu bölümde geçen bazı rivayetlerin isnat açısından güvenilir olmaması dikkati çekmekle birlikte, ibadete teşvik gayesiyle bu tür rivayetlere de yer verildiği görülmektedir. *'Umdetü'l-İslâm*'ın tercümesi ibadet konularının sona ermesiyle tamamlanmakta; geri kalan bölümler Aksarâyî'nin kendi kaleminden çıkan, toplumsal ilişkiler, kul hakları, ahlâkî ilkeler ve âhiret hayatına dair meseleleri kapsamaktadır. Eserin sonunda biri çevrilen metne, diğeri müellifin özgün katkılarına ait olmak üzere toplam 129 kaynağın liste halinde verilmesi, dönemin Türkçe dini yazılarına yöneltilen eleştirilere karşı bir savunma ihtiyacından kaynaklanmış görünmektedir. Hanefî mezhebine hitap eden bu çalışma, diğer mezheplerin kaynaklarına da atıfta bulunur.[484] Mehmet Rahmi tarafından sadeleştirilerek *İslâm'ın Temel Kitabı Büyük İslâm İlmihali* adıyla neşredilmiştir.[485] Meliha Aynacı'nın *Osmanlı Kuruluş Dönemi Türkçe İlmihal Eserleri Çerçevesinde İlmihallerin Fıkhî Yönden Değerlendirilmesi* başlıklı doktora tezinde incelenen ilmihaller arasında da yer almaktadır.[486]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan bu nüsha 19 HK 432 numarada kayıtlıdır. Türkçe kaleme alınmış olan eser ilmihal türündedir. Şaban 1002/1594 senesinde Yusuf b. Hasan tarafından istinsah edilmiştir. Metin, 253 varak ve her sayfada 25 satırdan oluşmaktadır. Eserin başında üç varaklık ayrıntılı bir fihrist bulunmaktadır. Kitabın adı hem zahriye kısmında hem de hatimesinde geçmektedir.

[484] Kelpetin Arpaguş, "İmâdü'l-İslâm", 22/173.
[485] Abdurrahman Aksarâyî, *İmâdu'l-İslâm*, nşr. Mehmet Rahmi (İstanbul: Sağlam Yayınları, 1990).
[486] Meliha Aynacı, *Osmanlı Kuruluş Dönemi Türkçe İlmihal Eserleri Çerçevesinde İlmihallerin Fıkhî Yönden Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009).

Bu nüsha dışında Çorum'da aynı esere ait iki farklı yazma daha yer almakta olup,[487] *İmâdü'l-İslâm*'ın diğer kütüphanelerde de çok sayıda nüshası tespit edilmiştir.[488]

1.1.104. Molla Miskîn (ö. 954/1547)

Asıl adı Muînüddîn Muhammed b. Abdillâh (veya İbrâhîm) el-Ferâhî el-Herevî olan Molla Miskîn, Hanefî mezhebine mensup bir fakih olup hayatı hakkında sınırlı bilgiye ulaşılabilmektedir. Kendisinin Herat'ta kadılık yaptığı bilinmektedir. Bazı kaynaklarda, aynı lakapla tanınan ve *Me'âricü'n-nübüvve* müellifi Muîn el-Miskîn (ö. 907/1501) ile karıştırıldığı görülmektedir.[489]

Şerhu Kenzi'd-dekâ'ik

Molla Miskîn'in en bilinen çalışması olup Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin *Kenzü'd-dekâ'ik* adlı eserine yazılmış bir şerhtir. Fıkıh meselelerini sistemli biçimde ele alan bu şerh, sonraki dönemlerde çeşitli hâşiyelere konu olmuştur. 2008 senesinde Beyrut'ta neşredilmiştir.[490]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4297 demirbaş numaralı bir nüshası bulunmaktadır. Eser, Zilhicce 1123 / 1714 tarihinde Mustafa b. Hasan b. Ahmed es-Sehnevi tarafından istinsah edilmiştir. Başında bir varaklık fihrist yer almaktadır. Ana metin kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Müellifin açıklamaları ise siyah renkle şerh edilmiştir. Cetveller yine kırmızı renkle çizilmiştir. Şirazesi dağılmıştır. Dili Arapça olup sayfa düzeni 23 satırdan oluşmaktadır. Eser okunaklı durumdadır. Bu nüshaya ek olarak Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4306 numarasıyla kayıtlı bir başka nüsha daha bulunmaktadır. Diğer kütüphanelerde de pek çok yazma nüshası mevcuttur.[491]

---

[487] Bu nüshalar şunlardır: 19 HK 35844, 19 HK 6689, 19 HK 432.
[488] Bazı yazma nüshalar için bk. Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 879; Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 01770; Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş, nr. 00288.
[489] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/242; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 5/123; Abdülkadir Şenel, "Molla Miskîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/88-89; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 246-247.
[490] Muinüddin Muhammed b. Abdullah el-Ferahî el-Herevî Molla Miskin, *Şerhu Kenzi'd-dekâik*, nşr. Mahmûd Ömer ed-Dımyâtî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008).
[491] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 00486; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 872; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 531.

1.1.105. Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi (ö. 954/1547)

Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi 1476-77 yıllarında dünyaya gelmiştir. Menteşe vilâyetinden gelen hattat ve müderris Çivi İlyas Efendi'nin oğludur. Eğitimini Sarıgörez Mehmed b. Hamza, Molla Bâlî, Tâcîzâde Sâdî Çelebi ve Fenârîzâde Muhyiddin Efendi gibi dönemin önde gelen âlimlerinden almıştır. Müderrislik yapmış, Mısır kadılığı görevinde bulunmuş, ardından Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerini üstlenmiştir. 1539 senesinde şeyhülislâm olarak atanmış, ancak 1542 senesinde görevden alınarak bu makamdan azledilen ilk isim olmuştur. Mest üzerine mesh, para vakfı uygulamaları ve bazı sûfî şahsiyetlere yönelttiği eleştiriler sebebiyle Ebüssuûd Efendi gibi çağdaşı âlimlerle ciddi görüş ayrılıkları yaşamıştır. 1543 senesinde hacca gitmiş, dönüşte tekrar göreve getirilmiş ve 1547 senesinde vefat etmiştir. Kabri, Eyüp Sultan Türbesi civarında yer almaktadır. Talebeleri arasında oğlu Çivizâde Mehmed Efendi de bulunmaktadır.[492]

el-Îsâr li-halli'l-Muhtâr, Fetâvâ, Risâle fi'l-hudûd ve't-ta'zîr, Risâle fî vakfi'd-derâhîm ve'd-denânîr alâ Risâleti Ebi's-Suûd, Risâle fi'l-mesh ale'l-huffeyn, Risâle fî hakkı'd-deverân,

Risâle fi'l-hudûd ve't-ta'zîr

Risale, had ve ta'zîr cezalarının fıkhî temellerini ele alan bir eserdir. Had ile ta'zîr arasındaki farkları açıklayarak başlar. Ardından ta'zîrin tanımı yapılır ve bu iki ceza türü arasındaki farklar dört maddede özetlenir. Had cezalarının şer'an belirli oluşu, şüphe ile düşmesi, çocuğa uygulanmaması ve zımmîye tatbik edilebilmesi gibi özelliklerle ta'zîrden ayrıldığı belirtilmektedir. Abdüssettâr Ebû Gudde tarafından tahkik edilen eser 2022 senesinde Beyrut'ta basılmıştır.[493]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'ne ait 19 HK 4351 numaralı mecmuanın 46a–77a varakları arasında kayıtlıdır. Eser, Arapça olup her sayfada 19 satır yer almaktadır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış; fasıl başlıkları açık

[492] Taşköprîzâde, *Şekâikü'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 446-447; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 212; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1996, 3/344-345; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/268; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 3/265; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 7/66; Mehmet İpşirli, "Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/348-349; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 376-377; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 245-246.

[493] Muhyiddin Muhammed b. İlyâs Çivizâde Mehmed Efendi, *el-Hudûd ve't-tâ'zîr*, thk. Abdüssettâr Ebû Gudde (Beyrut: Dârü'l-Muktebes, 2022).

biçimde ayrılmıştır. Eserin başlangıcında ayrıntılı bir fihrist bulunmakta olup, risâle toplam 25 fasıldan oluşmaktadır. Kitap adı ve müellif bilgisi yazmanın serlevhasında bulunmaktadır. Çeşitli nüshaları yazma eser kütüphanelerinde yer almaktadır.[494]

Mecmûatü'l-Fetâvâ

Hanefî mezhebine ait fıkhî meselelerin, klasik fıkıh babları esas alınarak derlendiği kapsamlı bir fetvâ mecmuasıdır. Eser, Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi ve oğlu Çivizâde Mehmed Efendi'nin katkılarıyla meydana getirilmiştir. İbadet, muamelat, ukubat, ahvâl-i şahsiyye ve vakıf gibi başlıklar altında birçok mesele ele alınmıştır. Yüzü aşkın kaynaktan yapılan alıntılarla şekillenen bu metinde, meselelerin sonunda ilgili kaynaklar belirtilmiştir. Bazı yerlerde bu alıntıların hangi bab ya da fasıldan yapıldığı da zikredilmiştir. Müellifler, "*ekûlü*" ifadesiyle kendi görüşlerini de ekleyerek içtihadî bir yaklaşım benimsemiştir. Eserde sıkça başvurulan kaynaklar arasında *Fetâvâ-yı Kâdıhân*, *Dürer ve Gurer*, *el-Bahru'r-Râik*, *ed-Damânât fi'l-Furû'* ve *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* gibi Hanefî fıkhının temel eserleri yer almaktadır. Bu yönüyle *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, Osmanlı ilmiyesinde uygulanan fıkhî görüşlerin ilmî dayanağını gösteren bir kaynak niteliğindedir.[495]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 4478 numarada kayıtlıdır. Arapça kaleme alınan eser, 266 varak ve 21 satırdan oluşmaktadır. Eserde söz başları kırmızı mürekkeple yazılmış, başlangıcında bir fihrist yer almıştır. Eserin farklı kütüphanelerde de çeşitli nüshaları bulunmaktadır.[496]

1.1.106. Halebî, İbrâhim b. Muhammed (ö. 956/1549)

İbrâhîm b. Muhammed el-Halebî, Osmanlı dönemi fıkıh, tefsir, hadis ve kıraat alanlarında temayüz etmiş, Hanefî mezhebi çerçevesinde eserler kaleme almış Osmanlı âlimidir. 860'lı yıllarda Halep'te doğmuş, ilk tahsilini burada görmüş ve bir süre imamlık yapmıştır. Ardından Şam'da bazı âlimlerden ders aldıktan sonra ilim tahsilini ilerletmek üzere Kahire'ye geçmiş, burada tefsir, hadis, fıkıh ve kıraat alanlarında derinleşmiş, devrin en meşhur âlimlerinden olan Celâleddîn es-Süyûtî'den

[494] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 00695; Diyarbakır Ktp., Diyarbakır İl Halk Ktp., nr. 104/1; Kastamonu Ktp., Kastamonu Halk Ktp., nr. 387/06.
[495] Ahmet Aydın, *Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi'nin Fıkhî Görüşleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).
[496] Bazı yazma nüshalar için bk. Millî Ktp., Millî Ktp. Yazmalar, nr. 06 Mil Yz A 1375; Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 01068; Balıkesir Ktp., Balıkesir İl Halk Ktp., nr. 1108.

de ders almıştır. 906/1500 yılı civarında İstanbul'a yerleşen Halebî, çeşitli camilerde imamlık yaptıktan sonra Fatih Camii imamlığına ve Sâdî Çelebi'nin kurduğu dârülkurrâya müderris olarak tayin edilmiştir. İstanbul'da vefat etmiş ve Edirnekapı Mezarlığı'na defnedilmiş, ancak mezarı 1971 senesinde yol yapımı sırasında kaybolmuştur.[497]

İbrâhim el-Halebî, yaşadığı dönemde tartışma konusu olan birçok ilmî ve itikadî meseleye dair yirmiye yakın risâle kaleme almış; eserlerinde hem fıkhî meseleleri hem de dinî-tasavvufî tartışmaları ele alarak geniş bir etki alanı oluşturmuştur. Müellifin fıkıh ve fıkıh usûlü alanındaki belli başlı eserleri şunlardır: *Mülteka'l-ebhur, Gunyetü'l-mütemellî fî şerhi Münyeti'l-musallî, Muhtasaru Gunyeti'l-mütemellî, Muhtasaru Fetâvâyı Tatarhâniyye, Muhtasarü'l-Cevâhiri'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye, Ta'lîkât 'ale'l-Hidâye, Ta'lîkât 'ale'l-Islâh ve'l-îzâh.* Bunun dışında müellifin diğer eserleri arasında *Ni'metü'z-zerî'a fî nusreti'ş-şerî'a, er-Rahs ve'l-vaks li-müstehilli'r-raks, el-Kıyâm 'inde zikri vilâdeti Resûlillâh, Risâle fi'r-red 'alâ men i'tekade İslâme Âzer, Şerhu'l-ebyât, el-Hilyetü'ş-şerîfe, Nazmü sîreti'n-nebî ve şerhuh, Tesfîhü'l-Gabî fî tenzîhi İbn 'Arabî, Risâle fî hakkı ebevey nebiyyinâ, Risâletü'l-himmesa, Risâle fi'l-mesh, Kitâbü Fusûli'l-erba'în, Şerhu'l-kasîde* yer alır.

Mülteka'l-ebhur

Hanefî mezhebine ait temel fıkıh meselelerini konu edinen muhtasardır. Müellif bu eserde, Hanefî fıkhının dört ana metni olarak kabul edilen *el-Muhtâr, Kenzü'd-dekâ'ik, el-Vikâye* ve *Mecma'u'l-bahreyn* gibi klasik kaynaklardan yararlanarak, o dönemde fetva ve kazâ uygulamalarında yaşanan görüş farklılıklarını ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Eserde geçen meseleler, "*sahîh"*, "*muhtâr*" ve "*müftâ bih*" gibi ibarelerle sunularak Hanefî mezhebinde uygulamaya esas teşkil eden görüşler sistemli biçimde ortaya konmuştur. Medrese müfredatında, resmî yargı ve fetva alanlarında uzun süre başvuru kaynağı olarak kullanılmıştır. Tertibi ve dili itibarıyla sade, ancak içeriği bakımından yoğun olan bu eser üzerine çok sayıda şerh ve hâşiye yazılmış, XIX. yüzyılda Mecelle'nin hazırlanmasında da önemli ölçüde

[497] Babanzâde İsmail Paşa Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1941), 2/27; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melayin, 1992), 6/358; Şükrü Selim Has, "Halebî, İbrâhim b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/231-232; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2018), 247-250.

istifade edilmiştir.[498] İstanbul'da hazırlanan hâşiyeli baskılar dâhil olmak üzere eser birçok kez neşredilmiştir.[499]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 8108 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Arapça dilinde kaleme alınmış olan eserde 199 varak ve her sayfada 19 satır bulunmaktadır. Söz başları ve cetveller kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yazmanın müstensihi Süleyman b. Hasan olup, istinsah tarihi Hicrî 1119 olarak kaydedilmiştir. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde eserin 11 farklı yazma nüshası daha bulunmaktadır.[500] Türkiye'deki diğer yazma eser kütüphanelerinde de birçok farklı nüshasıyla mevcuttur.[501]

Gunyetü'l-mütemellî fî şerhi Münyeti'l-musallî

İbrâhim el-Halebî'nin *Gunyetü'l-mütemellî fî şerhi Münyeti'l-musallî* adlı eseri, XIII. yüzyılda yaşamış Sedîdü'd-dîn el-Kâşgarî'nin *Münyetü'l-musallî* adlı temel fıkıh metnine yazılmış bir şerhtir. Hanefî mezhebine göre tahâret ve namaz gibi ibadet konularını ayrıntılı şekilde ele alan bu şerhte Halebî, Kâşgarî'nin yüzeysel geçtiği meselelere açıklık getirerek deliller sunmuş, hadislerin senetlerini zikretmiş ve mezhepler arası mukayeselere yer vermiştir. Şâfiî görüşleriyle karşılaştırmalar yapmış, bid'at olarak değerlendirdiği bazı uygulamalara da eleştirel yaklaşmıştır. Hem medreselerde uzun yıllar ders kitabı olarak okutulması hem de birçok kez basılması sebebiyle eser, "*Halebî kebîr*" adıyla tanınmış ve yaygınlık kazanmıştır.[502] Birçok kez tahkik edilip neşredilmiştir.[503]

Bu yazma eser, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4300 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Arapça kaleme alınmış olan eser, 185 varak hâlindedir ve her sayfada 19 satır bulunmaktadır. Eserin istinsahı Hicrî 1128 senesinde yapılmış olup müstensihi Mehmed b. Mustafa'dır. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser

---

[498] Şükrü Selim Has, "Mülteka'l-Ebhur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/549-552.
[499] İbrahim b. Muhammed b. İbrahim Halebî, *et-Ta'likü'l-müyesser ala Mülteka'l-ebhur*, thk. Vehbi Süleyman Gaveci (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1989).
[500] Bu nüshalar şunlardır: 19 HK 1530, 19 HK 4355, 19 HK 14493, 19 HK 20948/2, 19 HK 4362, 19 HK 4361, 19 HK 14495, 19 HK 4345, 19 HK 20949, 19 HK 1458, 19 HK 1307.
[501] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Mehmed Taviloğlu, nr. 00204; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 01064; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 4907.
[502] Has, "Halebî, İbrâhim b. Muhammed", 15/232.
[503] Burhaneddin İbrâhim b. Muhammed b. İbrâhim el-Halebî, *Halebî Kebîr: Gunyetü'l-Mütemennî fî Şerhi Münyeti'l-Musallî*, thk. Muhammed Saîd Enver el-Mezâhirî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2020).

Kütüphanesi'nde eserin 21 farklı yazma nüshası daha bulunmaktadır.[504] Diğer yazma eser kütüphanelerinde de birçok nüshası yer almaktadır.[505]

er-Rahs ve'l-vaks li-müstehilli'r-raks

İbrâhim el-Halebî, bu risâlesini bazı sûfîlerin semâ ve raks gibi uygulamaları ibadet kabul etmelerine karşı kaleme almıştır. Eserde, dönerek yapılan ayinler ve yüksek sesle icra edilen zikirler şer'î açıdan geçersiz sayılır. Bu tür uygulamaların raks kapsamında değerlendirildiği ve raksın haram olduğunda İslâm âlimlerinin ittifak ettiği belirtilir. Halebî, bu konuda icmâya muhalif davrananların küfre düşebileceğini ifade eder. Hanbelîlerin sesli zikirleri mekruh, Hanefîlerin ise haram gördüğünü aktarır. Bu zikirlerin bid'at-ı seyyie olduğunu savunur. Risâle, Halebî'nin şeriat merkezli din anlayışını yansıtan eleştirel ve tavizsiz yaklaşımının bir örneğidir.[506] 2002 senesinde Şam'da neşredilmiştir.[507]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 3760 numarada kayıtlı bulunan bu yazma eserin 36b–42a varakları arasında yer alan risâle, 25 satırla istinsah edilmiştir. Eserin adı risâlenin dibâcesinde zikredilmiştir. Aynı risâleye, diğer kütüphane ve koleksiyonlarda da yer yer rastlanmaktadır.[508]

Risâle fî İslâhi Düreri'l-Hukkâm

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 4281/2 numarayla kayıtlı olan bu Arapça risâle, 389b-393a varaklar arasında yer almakta olup her sayfada 25 satırdan oluşmaktadır. Söz başlarında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. 1089/1678 tarihinde Ahmed Feyzî tarafından istinsah edilen bu nüsha, Abdülbâkî b. Dervîş'in müellifin kendi hattından kopyaladığı bir nüshadan istinsah edilmiştir. Eserin başka yazma nüshaları mevcuttur.[509]

---

[504] Diğer nüshalar şunlardır: 19HK 14723/4, 19HK 4307, 19HK 4310, 19HK 4303, 19HK 4295, 19HK 4348, 19HK 4305, 19HK 4273, 19HK 4267/2, 19HK 4595, 19HK 8122, 19HK 8121, 19HK 6703, 19HK 8124, 19HK 20950, 19HK 4602, 19HK 8125, 19HK 1437, 19HK 14492, 19HK 1548, 19HK 1509.

[505] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yusuf Ağa, nr. 00206; Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 09900; Millet Ktp., Ali Emiri Arabi, nr. 662.

[506] Has, "Halebî, İbrâhim b. Muhammed", 15/232.

[507] Burhaneddin İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Halebi, *er-Rahs ve'l-vaksü'l-müstehilli'r-raks: hükmü'l-hadra fi'l-İslam*, thk. Hasan es-Semahi Süveydan (Dımaşk: Darü'l-Beşair, 2002).

[508] Bazı yazma nüshalar için bk. Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 4957; Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Ktp., Balıkesir İl Halk Ktp., nr. 536/05; Manisa Ktp., Akhisar Zeynelzade, nr. 270/1.

[509] Bazı yazma nüshalar için bk. Bursa İnebey Ktp., Genel, nr. 745/1.

1.1.107. Remlî, Şehâbeddin (ö. 957/1550)

Asıl adı Ahmed b. Ahmed b. Hamza olan Şehâbeddin er-Remlî, Mısır'ın Menûfiye bölgesindeki Remletü'l-Menûfiyye köyünde doğmuştur. İlk tahsilini bu bölgede tamamladıktan sonra Kahire'ye giderek ilmî çalışmalarına burada devam etmiş, Zekeriyyâ el-Ensârî'nin önde gelen talebelerinden biri olmuştur. Kaynaklarda, öğrencisi Abdülvehhâb eş-Şa'rânî tarafından büyük bir takdirle anılmış, hocasının bazı eserlerini tashih etme yetkisini alarak onları yeniden gözden geçirmiştir. Ezher Camii ve Nâsıriyye Medresesi gibi önemli merkezlerde müderrislik yapan Remlî, döneminin tanınmış Şâfiî fakihleri arasında yer almıştır. Oğlu Şemseddin er-Remlî başta olmak üzere Hatîb eş-Şirbînî, İbn Hacer el-Heytemî, Abdülvehhâb eş-Şa'rânî, Nûreddin ez-Ziyâdî, İbn Gânim el-Makdisî gibi pek çok âlim onun öğrencileri arasında sayılmıştır. Hayatına dair bazı karışıklıklar ve isim benzerlikleri nedeniyle biyografik rivayetlerde farklı yorumlar yer alsa da ilmi etkisi ve Şâfiî mezhebi içerisindeki konumu açıktır. 957 yılı Cemâziyelâhiri başında (Haziran 1550) Kahire'de vefat etmiş, Meydânü'l-Kutn semtindeki kendi adıyla anılan camide defnedilmiştir.[510]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Şerhu Mukaddimeti'z-Zâhid, Fetâva'r-Remlî, Hâşiyetü Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib, Şerhu Manzûmeti'bni'l-'İmâd, Fethu'r-rahmân bi-şerhi Zübedi İbn Reslân, Hâşiye 'alâ Şerhi't-Tahrîr, Gâyetü'l-me'mûl fî şerhi Varakâti'l-usûl, Şerhu Şürûti'l-vudû', Şerhu'l-Âcurrûmiyye, Şürûtü'l-me'mûm ve'l-imâm*.

Şürûtü'l-me'mûm ve'l-imâm

Müellifin namaz imamlığına dair kaleme aldığı *Şürûtü'l-me'mûm ve'l-imâm* adlı risâle, literatürde *Şürûtü'l-imâme* ismiyle de anılmaktadır. [511] Müellifin oğlu Şemseddin er-Remlî tarafından *Gâyetü'l-merâm fî şerhi Şürûti'l-me'mûm ve'l-imâm* adıyla şerhedilmiştir.[512]

---

[510] Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 8/120; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 15/94, 131; Ahmet Özel, "Remlî, Şehâbeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/564-565; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 378.

[511] Özel, "Remlî, Şehâbeddin", 34/565.

[512] Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Hamza el-Ensari er-Remli, *Gâyetü'l-meram fi şerhi Şüruti'l-me'mum ve'l-imam*, thk. Faysal b. Abdullah el-Hatib (Kahire: İlmü'l-İhyai't-Türas ve'l-Hidemeti'r-Rakmiyye, 2023).

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 805/10 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. 111b-118b varaklar arasında yer almakta olup her sayfada 25 satır bulunmaktadır. Dili Arapça olan nüshanın istinsah tarihi Şevval 948 / 1541'dir. Eserin diğer kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları mevcuttur.[513]

1.1.108. Kuhistânî (ö. 962/1555)

Asıl adı Şemsüddîn Muhammed b. Hüsâmiddîn el-Horasânî el-Kuhistânî olan müellif, Horasan'ın Kuhistân kasabasında dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini burada almış, Timurlular döneminde Şeyhülislâm Herevî gibi tanınmış âlimlerden ders görmüş, İsâmüddin el-İsferâyînî ile aynı dönemde tahsiline devam etmiştir. Geçimini kitap istinsahı ile sağlamış, ilmî birikimi ve güçlü hafızası sayesinde fetva verme yetkisi kazanmıştır. 916 senesinde Şah İsmâil'in Horasan'ı ele geçirmesinin ardından artan baskılar sonucu Buhara'ya göç etmiş ve burada bir süre inzivaya çekilmiştir. Bu dönemde kaleme aldığı *Câmi'u'r-rumûz* adlı eserinin ilk nüshasını hazırlamıştır. 918 senesinde Buhara'nın Özbekler tarafından alınması üzerine Ubeydullah Han tarafından Buhara müftülüğüne atanmış ve bölgede önemli bir fetva otoritesi hâline gelmiştir. 962 senesinde vefat ettiği kabul edilmekle birlikte, 950, 953 ve 963 yılları da alternatif ölüm tarihleri arasında zikredilmiştir.[514]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki bilinen eserleri şunlardır: *Câmi'u'r-rumûz, Câmi'u'l-mebânî li-mesâ'ili fıkhi'l-Keydânî (Şerhu Fıkhi'l-Keydânî), Hâşiye 'ale'l-Fevâ'id.*

Şerhu Fıkhi'l-Keydânî

Lutfullah Fâzıl en-Nesefî el-Keydânî'nin *Mukaddimetü's-salât* adlı eseri üzerine kaleme alınmış bir şerh olup, 949/1542 senesinde telif edilmiştir. Eser, Mâverâünnehir bölgesinde yaygınlık kazanmış ve bu coğrafyada ilmî çevrelerde uzun süre istifadeye konu olmuştur.[515]

---

[513] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Carullah, nr. 01009-004; Millet Ktp., Ali Emiri Arabi, nr. 0739/1; Amasya Beyazıt Ktp., Amasya Beyazıt, nr. 89/06.
[514] Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 1/1802, 1971-1972; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/244; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 2/233; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 7/179, 278; Ahmet Yaman, "Kuhistânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/348; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 250-251.
[515] Yaman, "Kuhistânî", 26/348.

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 4326/5 numarada kayıtlıdır. 1098/1687 yılı Rebîülâhir ayında, Şeyh Cemâleddîn Medresesi'nde Ahmed b. Durmuş tarafından istinsah edilmiştir. 59b–100b varaklar arasında yer alan eser 19 satır halinde kaleme alınmıştır. Eserin sonunda kitaptan ayrı olarak Ebü'l-Leys'in *Mukaddimetü's-Salât* risâlesi bulunur. Çorum'da 19 HK 4337/1 ve 19 HK 13097 numaralı iki farklı nüshası daha mevcuttur. Diğer kütüphanelerde de eserin birçok yazma nüshası bulunmaktadır.[516]

1.1.109. Şehîd-i Sânî (ö. 966/1559)

Zeynüddîn b. Alî el-Cübaî el-Âmilî, 911 senesinde Lübnan'ın Cebeliâmil bölgesindeki Cüba' kasabasında doğmuştur. Küçük yaşlardan itibaren farklı şehirlerde eğitim almıştır. Meysülcebel, Kerekinûh, Dımaşk, Mısır ve Mekke gibi merkezlerde fıkıh, hadis ve kelâm gibi alanlarda kendini geliştirmiştir. Ba'lebek'teki Nûriyye Medresesi'nde ders vermiş ve burada mezhepler arası yaklaşımları bir araya getiren çok yönlü bir eğitim anlayışı benimsemiştir. Damadı Nûreddin Ali el-Cizzînî ve Bahâeddin Âmilî'nin babası Hüseyin el-Âmilî gibi birçok önemli öğrencinin yetişmesine katkıda bulunmuştur. Mezhebi kimliği nedeniyle zamanla baskı görmüş ve hakkında yürütülen soruşturma sonucu İstanbul'a götürülürken ya da ulaştıktan kısa bir süre sonra sorgusuz biçimde öldürülmüştür. Kendisinden yaklaşık iki asır önce öldürülen ilk Şehîd-i Âmilî'den sonra "Şehîd-i Sânî" unvanıyla anılmıştır. 966 senesinde vefat eden Zeynüddîn el-Âmilî, Şiî-Sünnî ilişkilerinde ilmî etkileşimi temsil eden sembol isimlerden biri olarak kabul edilmiştir.[517]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *er-Ravzatü'l-behiyye fî şerhi'l-Lüm'ati'd-Dımaşkıyye*, *Mesâlikü'l-efhâm fî tenkîhi Şerâ'i'i'l-İslâm*, *Esrârü's-salât*, *et-Tenbîhâtü'l-'aliyye*, *Keşfü'r-raybe fî ahkâmi'l-Gaybe*.

Mesâlikü'l-efhâm fî tenkîhi Şerâ'i'i'l-İslâm

Şiî fıkhına dair Muhakkık el-Hillî (ö. 676/1277) tarafından kaleme alınan *Şerâ'i'u'l-İslâm* adlı esere yazılmış bir şerhtir. Hüseyin b. İbrâhim el-Kazvînî, bu eseri

[516] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Efgani Şeyh Ali Haydar, nr. 00068; Manisa Ktp., Manisa İl Halk Ktp., nr. 7893; Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Ktp., Balıkesir İl Halk Ktp., nr. 535/04.

[517] M. Rızâ Hakîmî, *Tarihü'l-ulema abrel-usuril-muhtelife* (Beyrut, 1403), 285-289; Mustafa Öz, "Şehîd-i Sânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/440-441.

metniyle birlikte *Me'âricü'l-ahkâm* adıyla şerhetmiştir. Eser 2004 senesinde İran'da 15 cilt halinde neşredilmiştir.[518]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1391 numarada kayıtlıdır. 287 varaktan oluşmakta ve her sayfada 29 satır bulunmaktadır. Eserin son kısmı eksiktir.

1.1.110. Ahmed es-Saîdî el-Kazvînî (ö. 966/1559)

Ahmed b. Abdülevvel el-Abdî es-Saîdî el-Kazvînî, ferâiz ilmini babasından öğrenmiş, aynı zamanda kelâm sahasında da temayüz etmiş bir Osmanlı âlimidir. Bir dönem İstanbul'da müderrislik yapmış, daha sonra Haleb ve Şam'a giderek ilmî faaliyetlerini bu bölgelerde sürdürmüştür. 966/1559 senesinde Şam'da vefat etmiştir. Yaşadığı dönemde hem ilmî kimliği hem de eğitim faaliyetleriyle tanınmış bir şahsiyet olan el-Kazvînî, ferâiz ilmine dair kaleme aldığı eseriyle bu alandaki klasik mirasa katkıda bulunmuştur.[519]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Hâşiye 'alâ şerhi ferâizi's-Sirâciyye.*

Hâşiye 'alâ şerhi ferâizi's-Sirâciyye

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1727 numarada kayıtlı bulunan bu yazma, 60 varak hâlinde olup her sayfada 19 satır bulunmaktadır. Satır başlarında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Eserin istinsahı, Süleyman b. Muhammed b. İbrahim tarafından gerçekleştirilmiştir. Son sayfanın altında yer alan kayda göre eser, 957 yılı Şaban ayında (1550) İstanbul'da telif edilmiştir. Nüsha içerisinde Çorum Müftülüğü'ne ait vakıf mühürleri ile Kadı Ahmed'in şahsi mührü yer almaktadır. Eserin diğer kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır.[520]

---

[518] Zeynüddin b. Ali b. Ahmed el-Cübaî el-Amilî (Şehid-i Sani), *Mesalikü'l-efham ila tenkihi Şeraii'l-İslam* (Kum: Müessetü'l-Maarifil-İslamiye, 1425).

[519] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/143; Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 1/1249; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 11/259; Yazıcı, "Üç Feraiz Metni Çerçevesinde Gelişen Müteahhirin Dönemi Feraiz Literatürü", 162.

[520] Bazı yazma nüshalar için bk. Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 644; Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. V1601/1; Süleymaniye Ktp., Carullah, nr. 00484.

1.1.111. Taşköprizâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561)

Taşköprizâde Ahmed Efendi, 14 Rebîülevvel 901'de (2 Aralık 1495) Bursa'da doğmuştur. Babası Muslihuddin Mustafa Efendi olup "Taşköprizâde" nisbesiyle tanınan bir âlimdir. İlk eğitimini babasının görev yaptığı Ankara ve Üsküp'te alan Ahmed Efendi, daha sonra İstanbul'da Alâeddin Efendi'den sarf ve nahiv dersleri almış, ardından Bursa'da amcası Kıvâmüddin Kâsım Efendi ile eğitimine devam etmiştir. Babasının Amasya'ya tayini üzerine Hüseyniye Medresesi'nde öğrenimini sürdürmüş, burada Şeyhzâde Muhyiddin Mehmed Kocevî, Mahmûd b. Kadızâde-i Rûmî ve Muhammed et-Tûnisî gibi âlimlerden ders almıştır. 931'de (1525) Dimetoka Oruç Paşa Medresesi'nde müderrisliğe başlamış, daha sonra İstanbul, Üsküp, Edirne ve Bursa'daki çeşitli medreselerde görev yapmıştır. 952'de (1545) Bursa kadılığına, 958'de (1551) ise İstanbul kadılığına tayin edilmiş, fakat gözlerini kaybettiği için bu görevden ayrılmıştır. 30 Receb 968'de (16 Nisan 1561) İstanbul'da vefat etmiş, Fatih'teki Âşık Paşa Camii hazîresine defnedilmiştir.[521]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Şerhu Mukaddimeti's-salât, Şerhu'l-Ferâ'iz, Risâle fi'l-kazâ' ve'l-kader, Şerhu Dîbâceti'l-Hidâye, Risâletü'l-istiksâ fî mebâhisi'l-istisnâ'.*

Şerhu Mukaddimeti's-salât

TDV İslâm Ansiklopedisi'nde eserin Molla Fenârî'nin eserinin şerhi olduğu belirtilmişse de[522] Çorum'daki nüshada Keydânî'nin eserinin şerhi olduğu bilgisi yer almaktadır. 2022 senesinde İstanbul'da basılmıştır.[523]

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1501/1 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır. 26 varaktan oluşan nüsha, her sayfada 19 satır olacak şekilde istinsah edilmiştir. Eserdeki cetveller ve keşideler kırmızı renkle işaretlenmiştir. Eser, Rebîülevvel 1113 (1701) tarihinde Mehmed b. Çavuş Hasan Dede tarafından istinsah

---

[521] Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 71-72; Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 2/37, 41, 56, 80; Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 1/1084; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, ed. Nuri Akbayar (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 4/471; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/436; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/14; Yusuf Şevki Yavuz, "Taşköprizâde Ahmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/151-152; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 251-254.

[522] Yavuz, "Taşköprizâde Ahmed Efendi", 40/152.

[523] Ebü'l-Hayr İsamüddin Ahmed Efendi Taşköprizade Ahmed Efendi, *Şerhu Mukaddimeti's-salât el-metnu li-Şemseddin el-Fenarî*, thk. Muhammed Sadi Cögenli et-Türki el-Erzurumi (İstanbul: Daru Babi'l-İlm, 2022).

edilmiştir. Kitabın serlevhasında *Fıkhu'l-Keydânî* başlığı yer almaktadır. Bu nüsha dışında Çorum'da 19 HK 4326/2 numarada kayıtlı bir başka nüshası daha mevcuttur. Diğer kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshalarına rastlanmaktadır.[524]

1.1.112. İbn Nüceym, Zeynüddîn (ö. 970/1563)

Müellif Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed b. Nüceym el-Mısrî 926/1250 senesinde Kahire'de dünyaya gelmiştir. Eserlerde Zeynelâbidîn veya Zeyn adıyla da geçmektedir. Büyük dedesine nisbetle İbn Nüceym olarak anılmaktadır. Hocaları arasında Şerefeddin el-Bulkînî, Şehâbeddin Ahmed b. Yûnus el-Mısrî, Emînüddin Muhammed b. Abdülâl ed-Dımaşkî, Ebü'l-Feyz es-Sülemî, İbnü'l-Halebî, Nûreddin ed-Deylemî el-Mâlikî ve Şukayr el-Mağribî gibi alimler yer almaktadır. Genç yaşta fetva ve ders vermeye başlayan İbn Nüceym kardeşi Sirâceddin İbn Nüceym, Şemseddin Muhammed b. Abdullah et-Timurtaşî, Muhammed b. Ali el-Alemî gibi çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. 8 Receb 970/ 3 Mart 1563 tarihinde Kahire'de vefat etmiştir.[525]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanıdaki eserleri şunlardır*: el-Eşbâh ve'n-Nezâir, el-Bahru'r-râik, el-Fetâva'z-Zeyniyye, Fethu'l-Ğaffâr, er-Resâilu'l-fıkhiyye, Lubbü'l-usûl, Hâşiyetu Câmii'l-fusûleyn.*

el-Eşbâh ve'n-Nezâir

Müellif eserini Tâcuddin İbn Sübkî'nin *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*'i düzeninde telif etmiştir. Bu durumu da kitabın mukaddimesinde ifade etmiştir. Suyûtî'nin *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*'inin tesiri hususunda herhangi bir bilgi yoktur. Ancak eserin 21 yerinde Suyûtî'ye atıf yapılması İbn Nüceym'in Suyûtî'den etkilendiğini ortaya koymaktadır.[526] Eser yedi bölümden oluşmaktadır. Mukaddime bölümünde fıkıh ve kavâidin önemine, eserin kaleme alınma amacına dair bilgiler yer almaktadır. Mecelle'nin hazırlanma sürecinde sıkça başvurulan kaynaklardandır. Eser üzerine

[524] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 03697-007; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 630/2; Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Ktp., Rodos Hafız Ahmed Ağa Ktp., nr. 1415.

[525] Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l Hanefiyye*, 134-135; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/378; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 6/64; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 15/740-741; Ahmet Özel, "İbn Nüceym, Zeynüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999); Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 254-256; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 381.

[526] Durmuş Regaip Yılmaz, *Eşbâh ve Nezâir Edebiyatı: İbn-i Nüceym ve Suyûtî Örneği* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 34.

birçok şerh ve haşiye yazılmıştır. Gedizli Mehmet Efendi tarafından kaleme alınan *Müfâdü'l-Eşbâh*, İbn Nüceym'in *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*'inin yeniden düzenlenmiş halidir. Altıncı bölüm olan el-Furûk'u tamamlayan *Tetimme fi'l-furûk mine'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* çalışması müellifin kardeşi ve öğrencisi olan Sirâceddin İbn Nüceym'e nispet edilmektedir. Muhammed Mutî' el-Hâfız eserin Dımaşk baskısını neşrederken mukaddime kısmında bu bölümün Zeynüddin İbn Nüceym'e ait olduğu yönündeki İbn Âbidîn'in iddiasına yer vermiştir.[527] Brockelmann da *Tetimme*'yi Zeynüddin İbn Nüceym'e nisbet etmektedir.[528] 2024 senesinde Osman Bayder tarafından hazırlanan inceleme, çeviri ve eleştirmeli metni bir arada sunan akademik bir çalışma olarak hazırlanmıştır.[529]

Arapça yazılmış olan nüsha 19 HK 3436 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Üveyszade Hasan b. Ahmed Çorumi tarafından Zilhicce 1117/ 1705 tarihinde istinsah edilen eserin telif tarihi 969/1561 olarak geçmektedir. Eser 183 varak ve 21 satırdan oluşmaktadır. Söz başları kırmızı yazılmış olup sayfa kenarlarında açıklamalar bulunmaktadır. Eserin sonunda *Fethu'l-Kadîr*'den bir nakil vardır. Hasan Paşa Kütüphanesi'nde dört nüshası daha bulunmaktadır.[530] Diğer kütüphanelerde de pek çok yazma nüshası mevcuttur.[531]

el-Fevâ'idü'z-Zeyniyye fî mezhebi'l-Hanefiyye

Müellif *el-Bahru'r-râik* adlı eserini yazarken karşılaştığı külli kaideleri bu eserde bir araya getirmiştir. Çeşitli konularda umumi kaide ve istisnaları barındırmaktadır. *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*'in mukaddimesinde bu eserde 500 kaidenin yer aldığı yazmaktadır. Müellifin oğlu Ahmed ise Resâ'ilü İbn Nüceym'in mukaddimesinde bu sayısının 1000'in üstünde olduğunu söylemektedir.[532] Ebû

[527] Zeynüddin Zeyn b. İbrahim b. Muhammed el-Mısri el-Hanefi İbn Nüceym, *el-Eşbah ve'n-nezair*, thk. Muhammed Muti' el-Hafız (Dımaşk: Darü'l-Fikr, 1983).
[528] Ahmet Nedim Serinsu, "İbn Nüceym, Sirâceddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/235-236.
[529] Osman Bayder, *el-Eşbah ve'n-nezair – Hanefi Fıkhının Esasları* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2024).
[530] Diğer nüshalar 19 HK 4289, 19 HK 23275, 19 HK 1542 ve 19 HK 4273 demirbaş numarası ile kayıtlıdır.
[531] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 00171; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 00738; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 6160.
[532] Özel, "İbn Nüceym, Zeynüddin", 20/236.

Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlü Süleyman tarafından yapılan neşirde ise 225 kaide bulunmaktadır.[533]

19 HK 4359 demirbaş numarası ile kayıtlı olan eser Arapça kaleme alınmıştır. 48 varaktan oluşmakta olup satır sayısı 20'dir. İlk sayfada Kadîhan'dan (592/1196) bir nakil ve fetvaları, sonraki üç sayfada ise fihrist bulunmaktadır. Abdurrahim b. Mehmed'e ait mülkiyet kaydı ve şahsi mührü, son kısmında ise bir fâide vardır. Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 4484 ve 19 HK 1462/6 demirbaş numarası ile kayıtlı iki nüshası daha bulunan eserin diğer kütüphanelerde çok sayıda nüshası bulunmaktadır.[534]

Mişkâtu'l-envâr fi usûli'l-menâr

İbn Nüceym eseri 965 senesinde beş ayda tamamlamıştır. Ebü'l-Berekât en-Nesefi'nin *Menârü'l-Envâr* adlı fıkıh usulü eseri üzerine yazılmış bir şerhtir. *Ta'liku'l-envar* olarak da bilinmekle birlikte asıl adı *Fethu'l-Gaffar bi-şerhi'l-Menar*'dır.[535] Çeşitli kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunmaktadır.[536] Birçok kez basılmıştır.[537]

19 HK 4444 demirbaş numarasıyla Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde kayıtlı olan yazmanın dili Arapçadır. 21 satır, 163 varaktan oluşan eserin söz başlarında kırmızı renk kullanılmıştır. Nüshanın son kısmı eksiktir. Diğer kütüphanelerde de eserin çeşitli nüshaları mevcuttur.[538]

er-Resâ'ilü'z-Zeyniyye

Zeynüddîn İbn Nüceym'in farklı zamanlarda kendisine sorulan sorularla ilgili yazmış olduğu 41 risâle, ölümünden sonra oğlu Ahmed tarafından birleştirilerek kitap

[533] Zeynüddin Zeyn b. İbrahim b. Muhammed el-Mısri el-Hanefi İbn Nüceym, *el-Fevaidü'z-zeyniyye fi mezhebi'l-Hanefiyye*, thk. Ebû Ubeyde Al-i Salman (Demmâm: Daru İbni'l-Cevzi, 1994).
[534] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 00238; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 02831-003; Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Ktp., Rodos Hafız Ahmed Ağa Ktp., nr. 495.
[535] Koca, "Menârü'l-Envâr", 29/119.
[536] Bu yazmalardan bazıları; Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 3016; Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, nr. V985; Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, nr. 611.
[537] Zeynüddin Zeyn b. İbrahim b. Muhammed el-Mısri el-Hanefi İbn Nüceym, *Mişkatü'l-envar fi usuli'l-menar*, thk. Abdurrahman Bahravi (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001).
[538] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 00368; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 611; Konya Yusuf Ağa Ktp., Yusuf Ağa Ktp., nr. 625.

haline getirilmiştir.[539] Eserin içindeki bazı risaleler müstakil olarak da basılmıştır.[540] İlerleyen yıllarda müellifin başka risaleleri de eklenerek neşredilmiştir. İbn Nüceym'in gündüzleri ders verip akşamları ise ders mütalaaları ve telif ile uğraşarak bu risaleleri kaleme aldığı bilgisi eserin mukaddimesinde yer almaktadır. Birçok yazma eser kütüphanesinde eserin yazma nüshaları mevcuttur.[541]

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1308 demirbaş numarası ile kayıtlı olan yazmada müellifin 47 risalesi bulunmaktadır. Dili Arapçadır. 21 satır ve nesih yazı türüne sahip olup 213 varaktır. Cemâziyelevvel 964/1556 tarihinde istinsah edilen yazmanın söz başları ve risale başlıkları kırmızı renkte yazılmıştır. Eserin girişinde iki sayfa açıklama ve iki sayfa risalelerin fihristi bulunmaktadır. Birçok kütüphanede yazma nüshaları mevcut olan eserin Çorum nüshasında yine müellife ait başa risaleler de bulunmaktadır. Yazma içerisinde yer alan tüm risaleler şunlardır:

e*l-Hayru'l-Bâkî fî Cevâzi'l-Vudû'i mine'l-Fesakî, 19* HK 1308/1 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, fışkiyeli havuzdan akan su ile abdest almanın cevazını konu edinen bir ibadet risalesidir.

Risâle fî ef'âli's-salât, 19 HK 1308/2 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, dört mezhebe göre namaz esnasındaki hareketlerin namazın geçerliliğine etkisini inceleyen bir ibadet risalesidir.

el-Kavlü'n-Nakî fi'r-Reddi ale'l-Müfterî, 19 HK 1308/3 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, vakıflar konusunda Hanefi mezhebine yöneltilen iddialara cevap niteliğinde bir eşya hukuku risalesidir.

Risâletü'l-Mes'eleti'l-Hassa fi'l-Vekaleti'l-Amme, 19 HK 1308/4 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, şahıs hukuku alanında umumi vekalet meselesini ele almaktadır.

Ref'u'l-Gışâ' an Vakteyi'l-Asr ve'l-İşâ, 19 HK 1308/5 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, Hanefi mezhebi temelinde ikindi ve yatsı namazlarının vakitlerini açıklayan bir ibadet risalesidir.

---

[539] İbn Nüceym el-Mısrî, *Resail-i İbn Nüceym el-İktisadiyye ve'l-müsemma er-Resailü'z-zeyniyye fi Mezhebi'l-Hanefiyye*, thk. Muhammed Ahmed Serrac – Ali Cuma Muhammed (Kahire: Matbaatu Darü's-Selam, 1998).
[540] Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 256.
[541] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 02094; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 396; Kastamonu Yazma Eser Ktp., Kastamonu Halk Ktp., nr. 526.

et-Tuhfetü'l-Merzıyye fi'l-arâzi'l-Mısriyye, 19 HK 1308/6 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, devlet mallarının satışı, vakıf arazileri ve bu arazilerin vergilendirilmesi gibi eşya hukuku konularını inceler.

Risâle fi't-Talâki'l-Mu'allaki ale'l-İbrâ' Hel Yekûnu Ric'iyyen ev Bâ'inen, 19 HK 1308/7 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, aile hukuku çerçevesinde, ibrâ yoluyla yapılan boşanmanın hükmünü tartışır.

Risâle fi Talebi'l-Yemîn ba'de Hukmi'l-Mâlikî ve'l-İbrâ'i'l-Âmm, *19* HK 1308/8 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, muhakeme usulü kapsamında Hanefi ve Maliki mezheplerine göre yemin talebini konu edinir.

Tahrîru'l-Makâl fi Mes'eleti'l-İstibdâl, 19 HK 1308/9 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, kullanılmayan vakıf mallarının satışı (istibdâl) meselesini ele alan bir eşya hukuku risalesidir.

Risâle fimâ Zabetahû Ehlü'n-Nakli fi Haberi'l-Fasli bi't-Tâ'ûn, 19 HK 1308/10 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, veba gibi salgın hastalıklar ve bu hastalıklara yakalananların durumlarını inceler.

Risâle fi Beyâni'r-Rüşveti ve Aksâmihâ, 19 HK 1308/11 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, muhakeme hukuku bağlamında rüşvet ve onunla ilgili hükümleri içerir.

Risâle fi'l-Kenâ'isi'l-Mısriyye, 19 HK 1308/12 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, devletler hukuku alanında kiliselerle ilgili düzenlemeleri ele alır.

Risâle fi İkâmeti'l-Kâdî't-Tazîr alâ'l-Mu'tedin, 19 HK 1308/13 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, muhakeme usulünde, dava görülmeden verilen ta'zir cezalarını konu edinir.

Risâle fi Duhûli Veledi'l-Bint fi'l-Mevkûfi alâ Evlâdi'l-Evlâd, 19 HK 1308/14 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, kız çocuklarının ve onlardan doğan torunların vakıf hukukundaki haklarını açıklayan bir eşya hukuku risalesidir.

Risâle fi Beyâni mâ Yeskutu mine'l-Hukûki bi'l-İskât ve mâ lâ Yeskut, 19 HK 1308/15 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, muhakeme hukukunda, hak düşürücü bir işlem olan ıskat kapsamına giren ve girmeyen durumları inceler.

Risâle fî Beyâni'l-İktâ'ât ve Mahallihâ ve men Yestehıkkuhâ, 19 HK 1308/16 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, devletler hukuku çerçevesinde iktâ sistemini ve bu sistemden yararlananları ele alır.

Risâle fî men Yetevelle'l-Hukme ba'de Mevti'l-Pâşâ, 19 HK 1308/17 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, devlet yöneticisinin vefatı sonrasında yönetime kimin geçeceği konusunu işleyen bir devletler hukuku risalesidir.

Risâle fi's-sefineti izâ ğarakat ev'in keserat hel yüdamman evlâ, 19 HK 1308/18 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, borçlar hukuku alanında, kiralanan bir malın zarar görmesi durumunda tazminat meselesini inceler.

Risâletün fî men yüsmi fî vazâ'ifi'l-ulemâ, 19 HK 1308/19 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Adı okunamayan bu eser, alimlerin görevden alınması durumunu ele almaktadır.

Risâle fî şarti vakfi'l-Hâyri Bek, 19 HK 1308/20 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, özel bir vakfın şartlarını konu edinen bir eşya hukuku risalesidir.

Risâle fî Mekâtîbi'l-Evkâf ve Butlânihâ, 19 HK 1308/21 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, vakıflara ait yazı işlerindeki (mekâtib) hataları inceleyen bir eşya hukuku risalesidir.

Risâle fî şarti vakfi'l-Ğavrî fi'l-meşîhat, 19 HK 1308/22 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, özel bir vakfın şartlarını ele alan bir eşya hukuku risalesidir.

Risâle fî Sûrati Vakfiyye İhtelefeti'l-Ecvibe fîhâ, 19 HK 1308/23 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, müellifin daha önce sorulmuş bir vakıf sorusuna verdiği cevaptaki değişikliği konu edinen bir eşya hukuku risalesidir.

Risâle fî mâ istekarra 'aleyhe'l hâl saniyen, 19 HK 1308/24 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, bir önceki risalenin devamı niteliğinde olup vakıflarla ilgili hükümleri içeren bir eşya hukuku risalesidir.

Risâle fî Nikâhi'l-Fuzûlî, 19 HK 1308/25 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, aile hukuku kapsamında, yetkisiz bir temsilcinin (fuzûlî) kıydığı nikahın geçerliliğini tartışır.

Risâle fî Şira'i Cariyetin Türkiye, 19 HK 1308/26 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, Türk bir cariye hakkında verilmiş olan bir fetvayı konu edinmektedir.

Risâle fî Metrûki't-Tesmiye Amden, 19 HK 1308/27 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, kurban kesimi esnasında besmelenin kasıtlı olarak terk edilmesi durumunu ele alan bir ibadet risalesidir.

Risâle fi't-Talâki'l-Mu'allaki ale'l-İbrâ' Hel Yekûnu Ric'iyyen ev Bâ'inen, 19 HK 1308/28 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, aile hukuku alanında, boşanmanın bir şarta bağlanması meselesini inceler.

Risâle fî Mes'eli'n-Nisa's-Sülesi'l-Mezkurin, 19 HK 1308/29 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, üç kadınla ilgili verilmiş bir mahkeme kararını değerlendiren bir muhakeme hukuku risalesidir.

Risâle fî Vazâ'ifi bi-şarti'l Müderris Hanefi, 19 HK 1308/30 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, özel bir vakfın şartlarını inceleyen bir eşya hukuku risalesidir.

Risâle fî Da'vâ İstibdâli Ayn, 19 HK 1308/31 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, vakıf mallarının (ayn) değişimi ve satımı gibi konuları ele alan bir eşya hukuku risalesidir.

Risâle fi'l-Harac, 19 HK 1308/32 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, devletler hukuku alanında vergi (haraç) konusunu işler. Tahsil edilen haracın hangi yıla ait olduğu meselesiyle ilgilidir.

Risâle fî Beyâni'l-Meaşi Kebâ'iriha ve Sagâ'iriha, 19 HK 1308/33 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, büyük ve küçük günahları konu edinen bir risaledir.

Risâle fî İstishab ve mâ taferra'a 'aleyhi mine'l-mesâili'l-fıkhiyye, 19 HK 1308/34 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, fıkıh usulü alanında istishab delilini ve buna dayanan fıkhî meseleleri inceler.

Risâle fi'n-Nezri bi't-Tasadduk, 19 HK 1308/35 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, ibadet hukuku çerçevesinde, günah olan bir şeyi adamanın (nezir) hukuki sonuçlarını ele alır.

Risâle fi't-Tenakkuz fi'd-Dava, 19 HK 1308/36 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, muhakeme usulünde davalarda ortaya çıkan çelişkileri konu edinir.

Risâle fî Hudûdi'l-Fıkh, 19 HK 1308/37 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, fıkıh ilmine dair bir terimler sözlüğü niteliğindedir.

Risâle fi'ş-Şirain bi Semenin Mutlak ve fî Beledi Nukudi'l-Muhtelife, 19 HK 1308/38 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser hakkında bilgi bulunamamıştır.

Risâle fî Sûrati Da'vâ Feshi'l-İcâreti't-Tavîle, 19 HK 1308/39 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, borçlar hukuku kapsamında, vakıf malları üzerine yapılan uzun süreli kira sözleşmelerinin feshini inceler.

Risâle fi'l-hükmi bi'l-mûcebi bi's-sıhhat, 19 HK 1308/40 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, muhakeme hukukunda, bir vakıf kirasıyla ilgili fesih kararının bozulup bozulmayacağını tartışır.

Risâle fî Sûrati Bey'i'l-Vakf lâ alâ Vechi'l-İstibdâl, 19 HK 1308/41 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, vakıf mallarının satışı ile ilgili hususları ele alan bir eşya hukuku risalesidir.

Risâle fî Mes'eleti'l-Kalb, 19 HK 1308/42 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser hakkında bilgi bulunamamıştır.

Risâle fî Mes'eleti'l-Cibayat ve'r-Ratibât ve Mi'şârât ed-Divâniyye, 19 HK 1308/43 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, vergilerle ilgili konuları işleyen bir eşya hukuku risalesidir.

Risâle fî ma Yubtil Dava'l-Müddei, 19 HK 1308/44 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, muhakeme hukukunda davacının şikayetinin iptaliyle ilgili durumları inceler.

Risâle fi'I-Hukmi ba'de Takaddumi Dava, 19 HK 1308/45 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, muhakeme usulünde, dava olmaksızın tek tarafın beyanıyla verilen hükmün geçersizliğini ele alır.

Risâle fî Mesâ'ili'l-İbra, 19 HK 1308/46 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, muhakeme hukukunda davalarda geçen ibrâ ile ilgili hükümleri inceler.

1.1.113. Kasım b. Süleyman en-Niğdevî (ö. 970/1563)

Kasım b. Süleyman, onuncu yüzyılın ortalarında Niğde'de doğmuş ve en-Niğdevî nisbesiyle tanınmıştır. O dönemde Niğde, Karaman Beylerbeyliği'ne bağlı

olduğundan bazı kaynaklarda el-Karamânî şeklinde de anılmıştır. İlk eğitimini memleketinde tamamladıktan sonra yüksek tahsil için İstanbul'a gitmiş ve burada Kanûnî Sultan Süleyman'ın hocalarından Hayreddin Efendi'ye intisap etmiştir. Hayreddin Efendi'nin 950 senesinde vefat ettiği göz önünde bulundurulduğunda, Kasım'ın bu tarihten önce İstanbul'da bulunduğu anlaşılmaktadır. Fıkıh ve usul alanındaki birikimini ilmî tartışmalarla geliştirmiş, el-*Vikâye* ve onun şerhi üzerine yapılan müzakerelere katılmıştır. Bu ders ortamlarında tuttuğu notları derleyerek 952 senesinde başladığı çalışmasını dört yılda tamamlamış ve *Tatbîku'ş-Şerh 'alâ Vikâyeti'r-rivâye* adlı eserini kaleme almıştır. İstanbul'da bir süre müderrislik yaptıktan sonra 966 senesinde Siroz'daki Sultan Selçuk Medresesi'ne atanmış, 970 senesinde burada vefat etmiştir.[542]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanında tespit edilebilen tek eseri *Tatbîku'ş-Şerh 'alâ Vikâyeti'r-rivâye'*dir.

Tatbîku'ş-Şerh 'alâ Vikâyeti'r-rivâye

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1542 numarada kayıtlıdır. Arapça kaleme alınmış olup toplam 149 varaktır ve her sayfada 27 satır hâlinde istinsah edilmiştir. Cetveller ve söz başları kırmızı mürekkeple belirginleştirilmiştir. Yazı tipi nesih kırmasıdır. Yazmanın başında bir varaklık fihrist kısmı yer almaktadır. Eserin telif tarihi olarak 964 yılı kaydedilmiştir. Bu nüsha dışında eserin diğer kütüphanelerde de yazma nüshaları bulunmaktadır.[543]

1.1.114. İbrâhîm b. Dervîş-i Buhârî (ö.972/1565 sonrası)

Aslen Buhâralıdır. Kaynaklarda hayatına dair bilgiler sınırlıdır. Adının bazı kayıtlarda İbrâhîm b. Mîr Dervîş-i Buhârî, bazılarında ise İbrâhîm b. Pîr Dervîş-i Buhârî şeklinde geçtiği görülür. Fakir bir hayat sürmüş, Semiz Ali Paşa'nın vezîriâzamlığı devrinde (ö. 972/1565) İstanbul'da bulunmuştur. Eserlerinden

[542] Taşköprîzâde, *Şekâikü'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 762; Nev'izade Âtaî, *Hada'iku'l-Haka'ik fî Tekmileti'ş-Şaka'ik*, ed. Suat Donuk (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 1/319-320; Hamza Özen, "Kasım b. Süleyman en-Niğdevî ve Tatbûku Şerhi Vikâyeti'r-Rivâye İsimli Eseri", *Niğdeli Âlimler: Eserler ve Düşünceler*, (2022), 187-202.

[543] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Kadızade Mehmed, nr. 00148; Beyazıt Ktp., Beyazıt, nr. 2056; Süleymaniye Ktp., Murad Molla, nr. 00926.

anlaşıldığı kadarıyla tefsir, fıkıh ve kelâm ile meşgul olmuş, Arapça ve Farsçaya vukufiyet kazanmıştır.[544]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki bilinen tek eseri *Şerhu Fıkhi'l-Keydâni*'dir.

Şerhu Fıkhi'l-Keydâni

Lütfullah en-Nesefî'nin namaza dair muhtasarı üzerine kaleme alınmış olup farz, vacip, sünnet, müstehab, mekruh ve müfsit konularını sade bir dille açıklamaktadır.

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1506 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır. 53 varaktan oluşan yazma, her sayfada 21 satır halinde istinsah edilmiştir. 1093/1682 senesinde Abdulkerim b. Abdulganî tarafından istinsah edilmiştir. Diğer kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshalarına rastlanmaktadır.[545]

1.1.115. Şa'rânî (ö. 973/1565)

Ebü'l-Mevâhib Abdülvehhâb b. Ahmed eş-Şa'rânî, 898 senesinde Kahire yakınındaki Kalkaşende'de doğmuş, nisbesini babasının köyü olan Ebûşa'râ'dan almıştır. Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye soyundan gelen bir aileye mensuptur. Küçük yaşta anne ve babasını kaybetmiş, 911 senesinde ilim tahsili için Kahire'ye gitmiş ve burada dönemin önde gelen âlimlerinden ders almıştır. Muhammed el-Münâvî ve Abdürrahîm eş-Şa'rânî gibi isimler öğrencileri arasında yer almıştır. 973 senesinde Kahire'de vefat etmiş ve külliyesinde defnedilmiştir. Vefatından sonra adına kurulan Şa'râniyye tarikatı ailesi tarafından sürdürülmüştür.[546]

Şa'rânî'nin ifadesine göre telif ettiği eserlerin toplamı 300'e yakındır. Fıkıh, kelâm, tasavvuf, hadis ve biyografi başta olmak üzere farklı ilim dallarında kaleme aldığı bu çalışmaların 100'den fazlası günümüze ulaşmıştır. Müellifin fıkıh ve fıkıh

[544] Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 2/1439; Çetin Kaska, "Osmanlı Döneminde Yazılan Farsça Bir Tefsîr: Tefsîr-i Sûreti'l-Kadr", *TEKE: Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* XIII/3 (2024), 851.

[545] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 09036; Millî Ktp., Millî Ktp. Yazmalar, nr. 1026; Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Ktp., Rodos Hafız Ahmed Ağa Ktp., nr. 2018.

[546] Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 2/596; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/641; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 5/180-181; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 14/339-340; Hayri Kaplan, "Şa'rânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/347-350; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 383-384.

usulüne dair bilinen eserleri şunlardır*: Keşfü'l-gumme 'an cemî'i'l-ümme, Minehu'l-minne fi't-telebbüsi bi's-sünne, el-Mîzânü'l-Hadıriyye (el-Mîzânü's-suğrâ), el-Mîzânü'ş-Şa'râniyye el-müdhile li-cemî'i akvâli'l-e'immeti'l-müctehidîn ve mukallidîhim fi'ş-şerî'ati'l-Muhammediyye (el-Mîzânü'l-kübrâ), Hukûku uhuvveti'l-İslâm.*

Keşfü'l-gumme 'an cemî'i'l-ümme

Bu eser, dört fıkıh mezhebi tarafından delil olarak kabul edilen hadislerin sened ve kaynak zikredilmeksizin bir araya getirildiği bir derlemedir. Müellif, bu hadislerin tahric ve kaynak değerlendirmesini ise *el-Menhecü'l-mübîn fî beyâni edilleti'l-müctehidîn* adlı başka bir çalışmasında yapmıştır. [547] Eser, Kahire, Beyrut ve Şam gibi şehirlerde farklı senelerde yayımlanmıştır.[548]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 1327 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. 314 varaktan oluşan eserde her sayfada 31 satır yer almaktadır. Söz başları ve cetveller kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Başında altı varaklık bir fihrist bulunmaktadır ve ilk sayfalarda kitap ve yazar ismi zikredilmiştir. Bu eser, başka kütüphane ve koleksiyonlarda da farklı nüshalarıyla bulunmaktadır.[549]

1.1.116. Atâullah Efendi (ö. 974/1566 sonrası)

Sultan II. Selim'in hocalarından biri olan Atâullah Efendi, dönemin ulemâsı arasında itibarlı bir konum elde etmişti. Öyle ki yalnızca ilmiyeye dair değil, seyfiye ve kalemiye sınıflarına yönelik atamalarda dahi onun fikrine başvurulurdu. Cemâziyelâhir 974 (Kasım-Aralık 1566) tarihinde Anadolu ve Rumeli kadıaskerlerinin görevden alınarak yerlerine yenilerinin atanması da Atâullah Efendi'nin nüfuzuyla gerçekleşmiştir. Hatta bu dönemde, Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'ye (1490-1574) karşı üstünlük sağlamaya çalıştığı ve onunla fikir ayrılığı

[547] Kaplan, "Şa'rânî", 38/350.
[548] Ebü'l-Mevahib Abdülvehhab b. Ahmed b. Ali Şarani el-Mısri eş-Şarani, *Keşfü'l-gumme an cemii'l-ümme* (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1988); Ebü'l-Mevahib Abdülvehhab b. Ahmed b. Ali Şarani el-Mısri eş-Şarani, *Keşfü'l-gumme an cemii'l-ümme*, thk. Ahmed İzzu İnaye ed-Dımaşki (Dımaşk: Darü't-Takva, 2008).
[549] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 01481; Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 01197; Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, nr. 319.

içinde bulunan Birgivî Mehmed Efendi'yi (1523-1573) desteklemek amacıyla, Birgi'de onun adına bir medrese inşa ettirdiği bilinmektedir.[550]

Müellifin fıkıh ve usul alanında tespit edebildiğimiz tek eseri *Risâle fî Beyâni'l-Kefâle*'dir.

Risâle fî Beyâni'l-Kefâle

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1489/1 numarasıyla kayıtlı bu yazma Arapça kaleme alınmıştır. Müellifin adı hem zahriye hem de hatime kısmında yer almaktadır. Eserin adı ise metnin içeriği ve konusu doğrultusunda sonradan belirlenmiştir. 1b–4b varakları arasında 21 satırla istinsah edilmiştir. Eserin sonu eksiktir ve son üç varak boş bırakılmıştır. Esere kaynaklarda rastlanamamış, başka bir nüshası tespit edilememiştir.

1.1.117. Dede Cöngî (ö. 975/1567)

Asıl adı Kemâlüddîn İbrâhîm b. Bahşî b. İbrâhîm olan Dede Cöngî, Dede Efendi, Dede Halîfe ve Kara Dede lakaplarıyla da anılır. XVI. yüzyılın başlarında Amasya'nın Sonusa köyünde doğmuş, 920 yılına kadar deri tabakçılığıyla uğraşmıştır. Daha sonra ilmiye yoluna yönelmiş, Hanefî fıkhı, tefsir ve Arap dili alanlarında öne çıkmıştır. 935 senesinde Bursa Bayezid Paşa Medresesi'nde mülâzım olarak göreve başlamış, ardından müderris olmuştur. Tire'de Kara Kadı Medresesi ve Merzifon Sultâniyesi'nde ders vermiş, 950 senesinde Diyarbekir'de, iki yıl sonra ise Halep Hüsrev Paşa Medresesi'nde müderrislik ve müftülük yapmıştır. 957 senesinde Süleymâniyye-i İznik pâyesi almış, 965'te Kefe müftülüğüne atanmıştır. 971 başlarında azledilmesine karar verilmiş ancak bu karar kaldırılmış, 972 senesinde yaşlılık nedeniyle görevden ayrılmıştır. Son iki yılını inzivada geçiren Dede Cöngî, 975 senesinde Bursa'da vefat etmiştir.[551]

---

[550] Âtaî, *Hada'iku'l-Haka'ik fi Tekmileti'ş-Şaka'ik*, 2017, 1/248; Mustafa Efendi Selânikî, *Tarih-i Selâniki*, ed. Mehmet İpşirli (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999), 1/560-561; Murat Akgündüz, "Osmanlı Padişahlarını Yetiştiren Hocalar: Muallim-i Sultânîler", *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* V/9 (2007), 53-55.

[551] Âtaî, *Hada'iku'l-Haka'ik fi Tekmileti'ş-Şaka'ik*, 2017, 1/119-120; Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 2/849, 851, 887; Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 1/1139, 1547; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, ed. Nuri Akbayar (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 1/79; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/305; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/28; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, t.y.), 8/146; Ahmet Akgündüz, "Dede Cöngî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/76-77.

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *es-Siyâsetü'ş-Şer'iyye, Risâle fî emvâli beyti'l-mâl ve aksâmihâ ve ahkâmihâ ve mesârifihâ, Risâle fi'l-benc ve'l-haşîş ve tahrîmihâ.*

es-Siyâsetü'ş-Şer'iyye

Arapça olarak telif edilen *es-Siyâsetü'ş-Şer'iyye*, literatürde Siyâsetnâme ismiyle de anılmaktadır. İslâm hukukunda ta'zîr cezaları ve siyâset-i şer'iyye kavramı çerçevesinde devlet otoritesinin cezalandırma yetkisini ve bu yetkinin şer'î temellerini konu edinir. Zaman içinde üç farklı Türkçe tercümeye konu olmuş ve yapılan çeviriler, Arapça asıl metinden daha fazla rağbet görmüştür. İlk çeviri, 1091/1680 senesinde vefat eden Seyyid Sebzî Mehmed Efendi tarafından yapılmış olup, en bilinen ve yaygın olan versiyondur. İkinci tercüme ise İsmâil Müfîd Efendi (ö. 1217/1802-1803) tarafından kaleme alınmış ve tıpkı ilki gibi kaynak metne bağlı kalınarak gerçekleştirilmiştir. Dili ilkine göre daha ağır olmakla birlikte, konuların ayrıntılı açıklanması sebebiyle anlaşılması daha kolay bulunmuştur. Üçüncü çeviri, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye üyelerinden Meşrepzâde Ârif Efendi (ö. 1275/1858) tarafından hazırlanmış ve klasik bir çeviri anlayışının ötesinde, metni genişleterek âdeta yeniden yazılmıştır. Söz konusu metin daha sonra Ahmet Akgündüz'ün Osmanlı Kanunnâmeleri adlı eserinin dördüncü cildinde yayımlanmış; eksik kalan bölümler diğer tercümelerden tamamlanarak bütüncül bir metin haline getirilmiştir.[552] Mısır'da tahkik edilip neşredilen eser,[553] 2019 senesinde Asım Cüneyd Köksal tarafında tercüme edilmiştir.[554]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1697/2 numarada kayıtlı bulunan bu risâle, 5-11 varakları arasında 27 satırla istinsah edilmiştir. Eserin başlığı ve müellif ismi yazmanın serlevhasında açık şekilde yer almakta olup, Kanûnî Sultan Süleyman'ın oğlu Sultan Mustafa'ya ithaf edilmiştir. Ceza hukuku kapsamında değerlendirilen risâlede, ban otu ve haşişin tüketilmesinin dinî-hukukî hükmü ele alınmıştır. Safer ayı 1100 (1688) senesinde istinsah edilen nüshada satır başları ve keşideler kırmızı mürekkeple belirtilmiştir. Çorum'da 19 HK 4359/3 demirbaş

[552] Akgündüz, "Dede Cöngî", 9/77.
[553] Kemaleddin İbrahim b. Bahşi b. İbrahim Dede Cöngi, *es-Siyasetü'ş-şeriyye*, thk. Fuad Abdülmünim (İskenderiye: Müessesetu Şebabi'l-Camia, t.y.).
[554] Kemaleddin İbrahim b. Bahşi b. İbrahim Dede Cöngi, *Şer'i siyaset (es-siyasetü'ş-şeriyye)*, çev. Asım Cüneyd Köksal (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2019).

numaralı bir nüshası daha bulunmakla birlikte diğer kütüphanelerde de pek çok nüshası bulunmaktadır.[555]

1.1.118. Resul b. Salih el-Aydınî (ö. 978/1570)

Yaşamı hakkında çok fazla bilgi bulunmayan müellif aslen Aydınlıdır. Saruhan (Aydın)'a bağlı olan Marmara nahiyesinde kadılık görevinde bulunmuştur. 978/1570 senesinde vefat etmiş olup mezarı İzmir'de Seyyid Mükerremüddin Dergâhındadır.[556]

el-Fetâvâ'l-adliyye

Kanuni Sultan Süleyman'ın kadıların mezhepteki sahih olan görüşle hüküm vermeleri yönündeki emri üzerine yazılmış bir eserdir. İçinde bulunan fetvalar, klasik fıkıh eseri düzeninde kaleme alınmıştır. Resul b. Salih el-Aydınî bu fetva mecmuasını 966 senesinde Marmara nahiyesinde kadılık yaptığı dönemde kısa bir sürede tamamlamıştır.

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde iki nüshası bulunan eser 19 HK 1687 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. 1121/1709 senesinde istinsah edilmiş olup dili Arapça'dır. 192 varak olan eserin girişinde beş sayfa fihrist bulunmaktadır. Ön kapağın iç yüzünde ve 190b'de Türkçe fetvalar yer almaktadır. Bazı sayfaların kenarlarında *Câmi'u'l-fusûleyn, Câmi'u'l-fetâvâ* gibi eserlerden nakiller vardır. Eser içinde Çorum Müftülüğü'ne ait vakıf mührü de bulunmaktadır. Diğer kütüphanelerde de yazma nüshası bulunmaktadır.[557]

1.1.119. Kınalızâde Ali Efendi (ö. 979/1572)

Kınalızâde Ali Efendi, 916/1510 senesinde Isparta'da doğmuştur. Ailesi aslen Hamîd bölgesine mensup olup dedesi Abdülkadir Efendi'nin kına kullanmasından dolayı soyundan gelenler "Kınalızâde" lakabıyla tanınmıştır. Babası Mîrî mahlaslı Emrullah Efendi, Osmanlı yargı teşkilatında kadı olarak görev yapmıştır. İlk eğitimini Isparta'da aldıktan sonra İstanbul'a giderek dönemin önemli âlimlerinden dersler

[555] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 03754-001; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 621/3; Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 04982-001.
[556] Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 1/113; Bursalı Mehmet Tahir, *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, ed. Mehmet Akif Erdoğru (İzmir: Akademi Kitabevi, 1994), 34.
[557] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Ömer İşbilir, nr. 00037; Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 02004; Bursa İnebey Ktp., Ulucami, nr. 1455.

almış, Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi'nin öğrencisi ve daha sonra da muîdi olmuştur. Müderrislik görevine Edirne Hüsâmiye Medresesi'nde başlamış, zamanla Bursa, Kütahya ve İstanbul'daki medreselerde yükselerek Süleymaniye Medresesi'ne kadar ulaşmıştır. Müderrislik görevinden sonra yargı teşkilatında görev alarak Şam, Kahire, Halep, Bursa, Edirne ve İstanbul kadılıklarında bulunmuş, ardından Anadolu kazaskerliğine tayin edilmiştir. Bu görev esnasında Edirne'de nikris hastalığının nüksetmesi sonucu 979/1572 senesinde vefat etmiştir. Naaşı Seyyid Celâlî Türbesi yakınında Nâzır Mezarlığı'na defnedilmiştir.[558]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *el-Es'âf fî ahkâmi'l-evkâf, Risâle fi'l-vakf, Tabakâtü'l-Hanefiyye, Tabakâtü'l-mesâ'il, Hâşiye 'ale'd-Dürer, Hâşiye 'alâ Envâri't-tenzîl.*

Tabakâtü'l-Hanefiyye

Hanefî fakihlerini ictihad derecelerine göre sınıflandıran tabakat türünde bir çalışmadır. Giriş kısmında müctehidler dinde, mezhepte ve meselede olmak üzere üç gruba ayrılır. Ardından Ebû Hanîfe'den başlayarak Kemalpaşazâde'ye kadar gelen Hanefî fakihleri kronolojik sırayla tanıtılır. Ahmed Neyle tarafından yanlışlıkla Taşköprizâde'ye nispet edilerek yayımlanmıştır.[559] 2003 ve 2005 senelerinde neşredilmiştir.[560]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1486/3 numarada kayıtlı olan bu yazma eserin adı, hatimesinde yer alan ifadelerden tespit edilmiştir. 43-71 varakları arasında yer alan metin, 21 satırdan oluşan bir sayfa düzenine sahiptir. Söz başlarında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Eserin farklı kütüphanelerde de yazma nüshaları bulunmaktadır.[561]

---

[558] Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 2/21; Âtaî, *Hada'iku'l-Haka'ik fi Tekmileti'ş-Şaka'ik*, 2017, 1/164-169; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 9/34; Hasan Aksoy, "Kınalızâde Ali Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/416-417; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 258-260.

[559] Aksoy, "Kınalızâde Ali Efendi", 25/417.

[560] Alauddin Ali Çelebi b. Emrullah b. Abdülkadir el-Hamidi Kınalızade Ali Efendi, *Tabakatü'l-Hanefiyye*, thk. Süfyan b. Aiş b. Muhammed, Firas b. Halil Meşal (Amman: Daru İbni'l-Cevzi, 2003); Alauddin Ali Çelebi b. Emrullah b. Abdülkadir el-Hamidi Kınalızade Ali Efendi, *Tabakatü'l-Hanefiyye*, thk. Muhyi Hilal Serhan (Bağdad: Merkezü'l-Buhus ve'd-Dirasati'l-İslamiye, 2005).

[561] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 04662; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 1065; Diyarbakır Ktp., Diyarbakır İl Halk Ktp., nr. 1561/2.

Tabakâtü'l-mesâ'il

Fıkıh kitaplarında geçen terimlerin ve Hanefî fakihlerinin görüşlerinin sınıflandırılması amacıyla kaleme alınmıştır. Kınalızâde, önceki eserlerde genellikle iki ana başlık altında ele alınan mezhep görüşlerini üçlü bir tasnifle sunar. Mezhebin imamlarından gelen rivayetlerin yanı sıra, sonraki âlimlerin fetvâ ve vâkıât türündeki katkılarını da ayrı başlıklar altında değerlendirir. *Risâle fî beyâni ıstılâhâti'l-mütedâvile fî kütübi'l-fıkh* ve *Risâle fî beyâni mesâ'ili ashâbi'l-Hanefiyye* adlarıyla da anılan eser, konu üzerine yazılmış ilk müstakil çalışma olarak kabul edilir. [562] OrhanEnçakar tarafından yayımlanan bir makalede tahkik edilmiştir.[563]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1512/1 numarada kayıtlı olan bu yazmanın adı ve müellifi, eserin dibacesinden tespit edilmiştir. 1-3 varakları arasında, her sayfada 17 satırdan oluşmaktadır. Söz başları, cetveller ve keşideler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüshanın müstensihi Osman b. Şaban Nusûnî'dir. Eserin ardından çeşitli fıkıh kitaplarından seçilmiş metinlerin yer aldığı kısa fıkhî parçalar bulunmaktadır. Eserin farklı kütüphanelerde de yazma nüshaları mevcuttur.[564]

1.1.120. Birgivî (ö. 981/1573)

Takıyyüddin Muhammed b. Pîr Ali el-Birgivî, 1523 senesinde Balıkesir'de doğmuştur. İlk eğitimini müderris olan babasından alarak Arapça, mantık ve dinî ilimlerde temelini atmıştır. İstanbul'da Küçük Şemseddin Efendi, Ahîzâde Mehmed Efendi ve Rumeli kazaskeri Abdurrahman Efendi gibi dönemin önde gelen âlimlerinden ders aldıktan sonra müderrislik yapmıştır. Aralarında Hocazâde Abdünnasîr'in de bulunduğu pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Osmanlı ilim geleneğinde ahlâk, fıkıh ve dil sahalarında derin etkiler bırakmıştır. 1573'te İstanbul'da veba salgınında vefat etmiş, cenazesi Birgi'ye nakledilerek orada defnedilmiştir.[565]

---

[562] Aksoy, "Kınalızâde Ali Efendi", 25/417.
[563] OrhanEnçakar, "Kınalızade Ali Efendi'nin (ö. 979/1572) *Tabakatü'l-mesail* Adlı Risalesinin Tahkik ve Tahlili", *İslam Araştırmaları Dergisi* 41 (2022), 97-143.
[564] Bazı yazma nüshalar için bk. Bursa İnebey Ktp., Genel, nr. 4562/1; Millî Ktp., Tokat İl Halk Ktp., nr. 123/1; Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 02062-002.
[565] Âtaî, *Hada'iku'l-Haka'ik fî Tekmileti'ş-Şaka'ik*, 2017, 1/179; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/252; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/253; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 3/286; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 7/123; Emrullah Yüksel, "Birgivî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/191-194; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 260-263.

İkâzü'n-Nâimîn ve İfhâmü'l-Kâsırîn

Risale para karşılığında Kur'an okunmasının fıkhî hükmünü ele almakta olup, müellif bu uygulamanın caiz olmadığını savunmaktadır. Ona göre Kur'an tilaveti, yalnızca Allah rızası için yapılan mahzâ bir ibadettir ve bu ibadetten dolayı ücret talep etmek, onu dünyevî bir kazanç aracına dönüştürerek hem ihlâsı zedeler hem de sevabın ortadan kalkmasına sebebiyet verir. Risalede Birgivî, önce kıraat fiilinin ibadet oluşuna vurgu yapar. Ardından ücret almanın ibadetin mâhiyetini bozduğunu temellendirdikten sonra bu fiile cevaz veren görüşleri birer birer ele alarak bunların bağlayıcı bir hüccet taşımadığını ortaya koyar. Birgivi, risalesinde bu fiile cevaz veren Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi ve Bilâlzâde'nin görüşlerini açık biçimde eleştirmiştir.[566]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1047/19 numarada kayıtlıdır. Arapça dilinde, 80a–82b varaklar arasında yer almakta olup her sayfada yaklaşık 25 satır bulunmaktadır. Eserin söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Başka nüshaları çeşitli yazma eser kütüphanelerinde bulunmaktadır.[567]

Vasiyetnâme

Birgivî Mehmed Efendi'nin *Vasiyetnâme'*si, XVI. yüzyılda sade Türkçe ile kaleme alınmış, geniş halk kesimlerine hitap eden didaktik bir ilmihal eseridir. Metin, iman, ibadet ve ahlak konularını özlü şekilde işlerken, kelâmî ve tasavvufî unsurlara da yer verir. Eserde abdest, gusül, namaz ve kadınların özel halleri gibi temel fıkhî meseleler açıklanmış, farz, vacip, sünnet ve mekruh gibi kavramlar tanımlanmış, içtihad ve taklit gibi usûlî konulara değinilmiştir. Dini hayatın ihlasla sürdürülmesi gerektiğine ve bid'atlardan sakınılmasına özel vurgu yapılır. Hanefî geleneği içinde sünnî bir fıkıh anlayışını halka ulaştırma amacı güden bu eser Osmanlı'dan günümüze kadar geniş bir etki alanı bulmuştur. Şeyh Ali Sadrî el-Konevî'nin yüzü aşkın nüshası bulunan şerhi başta olmak üzere pek çok şerh, haşiye, nazım ve tercüme çalışmasına konu olmuştur. Dil, içerik ve fıkıh yönlerinden de birçok akademik incelemeye temel teşkil etmiştir.[568]

---

[566] Mehmet Ümütli, "Ücret Karşılığında Kur'ân Okunması Problemi Bağlamında Birgivi'nin Görüşleri ve Değerlendirilmesi", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (30 Aralık 2020), 1602-1624.

[567] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 01031-005; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 289-4; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 00380-002.

[568] Yüksel, "Birgivî", 6/193.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 834/1 numarada kayıtlıdır. Yazmanın 1b–27a varaklar arasında yer almakta olup her sayfada yaklaşık 19 satır bulunmaktadır. Dili Arapçadır. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin istinsah tarihi 1131 olup, müstensihi Ali b. Abdurrahman'dır. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde tespit edilebilen beş nüshası[569] daha bulunan eserin diğer kütüphanelerde de pek çok nüshası yer almaktadır.[570]

Terceme-i İnkâzü'l-hâlikîn

Birgivî Mehmed Efendi'nin *İnkâzü'l-hâlikîn* adlı risâlesi, 16. yüzyıl Osmanlı toplumunda ücret karşılığı Kur'ân okuma uygulamalarına yönelik eleştirilerini içeren bir fıkhî metindir. Müellif, Kur'ân tilâvetinin ibadet niteliği taşıması sebebiyle karşılığında maddî bir menfaat talep edilmesini dinen mahzurlu görmekte, bu tür uygulamaların ihlâsı zedeleyerek ibadetin rüknüne zarar vereceğini savunmaktadır. Risâlede, vakıflar aracılığıyla yürütülen Kur'ân okuma hizmetlerinin suistimale açık yapısına yer verir. Ücret temelli tilâvetlerin fıkhî ve ahlâkî açıdan sakıncalı olduğu vurgulanmaktadır. Zeyrekzâde Emrullah el-Hüseynî'nin *Risâle fî cevâzi ahzi'l-ücreti li-kıraeti'l-Kur'ân* adlı çalışmasıyla doğrudan karşılık verdiği *İnkâzü'l-Hâlikîn*, 16. yüzyıl Osmanlı ilmî muhitinde önemli bir tartışmanın merkezinde yer almıştır. Osmanlı'daki dinî pratiklerin meşruiyet sınırlarını tayin etmeye yönelik açık bir normatif müdahale niteliği taşımaktadır.[571] Eserin tercümeleri arasında, müellifi tarafından yapılmış bir çeviri de bulunmaktadır.

Söz konusu nüsha, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 1047/16 numara ile kayıtlıdır. Eser, 68a–70b varaklar arasında yer almakta ve her sayfada ortalama 25 satır bulunmaktadır. Yazmada söz başları kırmızı mürekkeple

[569] Diğer nüshalar 19 HK 1023/5 , 19 HK 6801, 19 HK 4025/1, 19 HK 6707 ve 19 HK 3784 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.
[570] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Mehmed Taviloğlu, nr. 00202; Kastamonu Yazma Eser Ktp., Kastamonu Halk Ktp., nr. 2437/02; Sivas Ziya Bey Ktp., Sivas Yazma, nr. 14312.
[571] Ümütli, "Ücret Karşılığında Kur'ân Okunması Problemi Bağlamında Birgivi'nin Görüşleri ve Değerlendirilmesi", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (Aralık2020), 1602-1624; Abdullah Kavalcıoğlu, "16. Yüzyıl Osmanlısında Kur'ân Okuma Karşılığı Ücret Alma Tartışmaları: Birgivî Zeyrekzâde Örneği", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 54 (31 Aralık 2020), 303-328.

belirginleştirilmiştir. Çorum'da bir nüshası daha mevcut olan eserin, diğer kütüphanelerde de birçok yazma nüshası bulunmaktadır.[572]

Mu'addilü's-Salât

Birgivî Mehmed Efendi'nin *Mu'addilü's-Salât* adlı risâlesi, namazın rükünlerinin sahih ve huşû içinde yerine getirilmesini ifade eden ta'dîl-i erkân ilkesini merkeze alan fıkhî bir metindir. Hicrî 975 (1567–68) senesinde tamamlanan bu risâlede müellif, namazın kıraat, rükû, secde ve kavme gibi rükünlerinin aceleye getirilmeden, iç huzur ve dikkatle ifa edilmesi gerektiğini vurgular. Eserde, Hanefî mezhebi çerçevesinde namazın sıhhatiyle ilgili şekli şartların yanı sıra kalbî yönüne de dikkat çekilerek ibadetin sadece bedensel değil, ruhsal bir disiplin olduğu vurgulanır. Birgivî, namazın ta'dîl-i erkân ilkesine uygun kılınmadığı takdirde fıkhen geçersiz olabileceğine, dönemin yaygın uygulamalarına yönelik açık bir eleştiri ortaya koyar. Bu yönüyle risâle, yalnızca fıkhî bir metin değil, aynı zamanda ahlâkî ve pedagojik bir uyarı metni hüviyetindedir.[573]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 398/1 numarada kayıtlıdır. Eser, 1b–19b varaklar arasında yer almakta olup her sayfada ortalama 17 satır bulunmaktadır. Dili Arapçadır. Metinde söz başları kırmızı mürekkeple yazılmış olup, yer yer haşiyeli ve cetvelli düzenleme mevcuttur. Eserin istinsahı, Hicrî 1181 senesinde Mustafa b. Ömer tarafından gerçekleştirilmiştir. Kütüphanede risâlenin tespit edilebilen on farklı nüshası bulunmaktadır.[574] Birçok yazma eser kütüphanesinde de farklı nüshaları bulunmaktadır.[575]

Zuhrü'l-müte'ehhilîn ve'n-nisâ' fi ta'rîfi'l-athâr ve'd-dimâ

Risâle, kadınlara özgü fizyolojik hâllerin (hayız, nifâs ve istihâze) fıkhî hükümlerini ele alan bir çalışmadır. Eser, bu hallerin süresi, başlangıç ve bitiş ölçütleri,

---

[572] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 07439; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 457-3; Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Ktp., Balıkesir Dursunbey İlçe Halk Ktp., nr. 46/2.

[573] Selma Can, *Namaz Fıkhı Açısından Mu'addilü's Salât* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008).

[574] Diğer nüshalar 19 HK 4321/2, 19 HK 3224/5, 19 HK 1450/3, 19 HK 12973/2, 19 HK 4270/2 , 19 HK 4267/1, 19 HK 3800/1, 19 HK 4071/3, 19 HK 35850/4, 19 HK 486/7 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.

[575] Bazı yazma nüshalar için bk. Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 00380-005; Millî Ktp., Tokat Zile İlçe Halk Ktp., nr. 30/2; Süleymaniye Ktp., Aşir Efendi, nr. 00119.

ibadetlere - namaz ve oruç- etkisi ile temizlik hükümleri gibi konular üzerinde durur. kadınların ibadet yükümlülükleri bağlamında söz konusu kanamaların dini temizlikle ilişkisi ayrıntılı şekilde açıklanmaktadır. Şüpheli durumlara ilişkin çözümler klasik Hanefî fıkıh kaynaklarına dayanılarak sunulmaktadır. Eser, dönemin toplum yapısına uygun olarak kadınların ibadet hayatındaki muhtemel fıkhî problemleri çözmeye yönelik bir rehber hüviyetindedir.[576]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1450/2 numarada kayıtlıdır. 7–14 varakları arasında yer almakta olup, her sayfada ortalama 21 satır bulunmaktadır. Yazmada cetveller ve söz başları kırmızı mürekkeple yazılmış, kenarları haşiyelidir. Dili Arapçadır. Çorum'da 19 HK 1047/30 ve 19 HK 3224/6 demirbaş numaralı iki nüshası bulunan eserin diğer yazma eser kütüphanelerinde ise birçok nüshası bulunmaktadır.[577]

el-Kavlü'l-Vasît beyne'l-İfrât ve't-Tefrît

Lahn, tegannî ve zikir gibi ibadetle ilişkili uygulamaların şer'î hükümlerini ele alan bu risâle, mezcedici bir fıkhî yaklaşım sergilemektedir. Eserde, bu tür uygulamalar hakkında kesin bir hüküm vermekten kaçınılmış, ifrat ve tefrit arasında dengeli bir tutum benimsenmiştir. Zikir sırasında sesin güzelleştirilmesi ya da musikî unsurlarının kullanılması gibi hususlarda aşırıya kaçan bâtıl iddialar reddedilmiş, aynı şekilde bu uygulamaların sınırsız şekilde mubah görülmesi de kabul edilmemiştir. Müellif, temel kavramları tarif ettikten sonra bunların namaz ve Kur'ân tilâveti gibi ibadet alanlarında uygulanabilirliğini sorgulamış, fıkıh âlimlerinin görüşlerine ve şer'î delillere dayanarak ölçülü bir değerlendirme sunmuştur. Ancak eserin müellifi konusunda görüş birliği bulunmamaktadır. Mehmet Gel, yazma nüshalar ve metin incelemelerine dayanarak eserin Birgivî Mehmed Efendi'ye değil, İbn Bahâeddin adlı bir âlime ait olduğunu savunur. Ona göre, sonraki dönemlerde yapılan isnatlar sehven veya tahmine dayalıdır. Ahmet İnanır da risâlenin içerik, üslup ve tarihsel bağlam açısından Birgivî'ye aidiyetinin kesinlik taşımadığını belirtir. Bazı yazmalarda geçen

[576] Mustafa Genç, "İmâm Birgivî'nin Zuhru'l-Mute'ehhilîn ve'n-Nisâ' fî Ta'rîfi'l-Athâr ve'd-Dimâ' İsimli Risâlesi'ne Ait Şerhlerle İlgili Kütüphane Kaydı Hataları", *Balıkesirli Bir İslam Âlimi: İmam Birgivî* III (2021), 269-280.

[577] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 03780-020; Konya Yazma Eserler Bölge Md., Bölge Yazma Eserler, nr. 3294/5; Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Ktp., Balıkesir İl Halk Ktp., nr. 994/2.

isimlerin yaşadıkları dönemlerle çeliştiği ve müelliflik konusunda ihtiyat çağrısında bulunur. Bu tartışmalar, eserin fıkhî değerini gölgelemez ancak Osmanlı ilim tarihinde müelliflik meselesinin ne denli dikkatli bir araştırma gerektirdiğini ortaya koyar.[578]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde tek nüsha olan risale 824/4 numarada kayıtlıdır. Yazmanın 55–59 varakları arasında yer almakta olup, her sayfada ortalama 16 satır bulunmaktadır. Dili Arapçadır. Diğer kütüphanelerde de yazma nüshaları bulunmaktadır.[579]

1.1.121. Ebû's-Suûd Efendi (ö. 982/1574)

Ebû's-Suûd Efendi, Osmanlı ilmiye teşkilâtının en etkili isimlerinden biridir. 896 Safer'inde (30 Aralık 1490) İstanbul yakınındaki Meteris köyünde doğmuştur. Asıl adı Mehmed olan müellif, "Ebû's-Suûd" lakabıyla tanınır. Babası, II. Bayezid döneminde saygı gören Şeyh Yavsî lakaplı Muhyiddin Muhammed Efendi, annesi ise Ali Kuşçu'nun soyundandır. İlk eğitimini babasından almış, ardından Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi, Mevlânâ Seydî-i Karamânî ve bazı rivayetlere göre Kemalpaşazâde'den ders görmüştür. Medrese öğrenimini tamamladıktan sonra çeşitli şehirlerde müderrislik yapmış ve Bursa Sultâniye pâyesiyle onurlandırılmıştır. İstanbul kadılığı ve Rumeli kazaskerliği görevlerinin ardından 1545 senesinde şeyhülislâmlık makamına getirilmiştir. Bu görevde yirmi sekiz yıl kalarak Osmanlı hukuk yapısını büyük ölçüde şekillendirmiştir. Mülâzemet sistemini yeniden düzenlemiş, kadı ve müderris atamalarında şeyhülislâmlığın yetkisini artırmıştır. Fetvalarında klasik Hanefî çizgiyi korurken dönemin toplumsal ihtiyaçlarını da gözetmiş, örfî ve şer'î hukuku uyumlu biçimde birleştirmiştir. Arazi hukuku, para vakıfları, vergi ve kadın hakları gibi alanlarda verdiği fetvalar yargı uygulamalarında uzun süre etkili olmuştur. II. Bayezid'den III. Mehmed'e kadar dört padişah dönemini görmüş, Kanûnî Sultan Süleyman'a olan yakınlığı ile öne çıkmıştır. 1574 senesinde vefat eden Ebû's-Suûd Efendi, Eyüp'te yaptırdığı külliyeye defnedilmiştir. Ailesi sonraki kuşaklarda da ilmiye sınıfında yer almış, damatları ve torunları önemli görevler üstlenmiştir. İlmi derinliği, fıkıh ve tefsir alanındaki yetkinliği ve Osmanlı hukuk sistemine getirdiği

[578] Ahmet İnanır, "Birgivî Mehmed Efendi'ye İsnad Edilen 'el-Kavlü'l-Vasît beyne'l-İfrât ve't-Tefrît' Adlı Risalenin Aidiyeti Üzerine Bir İnceleme", *Balıkesirli Bir İslam Âlimi: İmam Birgivî* III (2021), 191-205.

[579] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 00615-009; Amasya Beyazıt Ktp., Amasya Beyazıt, nr. 1580/05; Millî Ktp., Ankara Adnan Ötüken İl Halk Ktp., nr. 3148/1.

kurumsal katkılarla klasik dönemin en güçlü şeyhülislâmı olarak kabul edilmiştir.[580]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *Fetâvâ-yı Ebüssuûd Efendi, Ma'rûzât, Arâzî-yi Harâciyye ve Öşriyye Hakkında Kanun ve Fetvâlar, Risâle fî vakfi'l-menkûl ve'n-nukûd, Bidâ'atü'l-kâdî li'htiyâcihî fi'l-müstakbel ve'l-mâzî, Fetâvâ Kâtiblerine Tenbih, el-Fetva'l-müteallika bi-beyâni'l-vakti'l-mu'tebere li'l-hasâd ve istihkâki'l-gallât, Gamezâtü'l-melîh fî evveli mebâhisi kasri'l-'âmm. mine't-Telvîh, Sevâkıbü'l-enzâr fî evâ'ili Menâri'l-envâr, Hasmü'l-hilâf fi'l-mesh 'ale'l-hifâf, Risâle fî vakfi'l-arâzî ve ba'zı ahkâmi'l-vakf, Risâle fî tescîli'l-evkâf, Risâle fî vakfi't-tavâhîn 'ale'l-arzi'l-mevkûfe li'l-Gayr, Öşür Hakkında Risâle*.

Fetâvâ-yı Ebüssuûd Efendi

Ebüssuûd Efendi'nin uzun yıllar süren fetva faaliyetlerini yansıtan bu derleme, Osmanlı şeyhülislâmlarının en etkili isimlerinden birinin hukuk anlayışını ortaya koyar. Fetvalar iki ana grupta toplanır. İlki, devletin hukuk düzenini doğrudan etkileyen ve padişah onayıyla bağlayıcılık kazanan "fetvâ-yı şerîfe"lerdir. Mîrî arazi, vakıf hukuku, gedik sistemi, icâreteyn ve öşür gibi konulara dair verilen bu fetvalar, kanunnâmelerin temelini oluşturmuş ve örfî hukukla şer'î hukukun birleşmesine zemin hazırlamıştır. Bu metinler kısa cevaplarla sınırlı kalmamış, delillere dayanan ayrıntılı açıklamalar içermiş, bazıları bağımsız risâle niteliği kazanmıştır. İkinci grubu ise, Ebüssuûd'un müftülüğü döneminde halkın ve kadıların yönelttiği sorulara verdiği fetvalar oluşturur. Bu fetvalar klasik fıkıh kitaplarının sistemine uygun biçimde öğrencileri ve kâtipleri tarafından derlenmiş, Bozanzâde Mahmûd, Velî Yegân ve Şeyhî Efendi gibi isimlerin hazırladığı mecmualar öne çıkmıştır. Bunlar vakıf hukuku, vergi sistemi ve gayrimüslimlerin şahitliği gibi meselelerde önemli bir kaynak kabul edilir.[581]

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1657 numarayla kayıtlı olan bu nüsha, toplam 410 varaktan oluşmakta ve her sayfada 27 satır yer almaktadır. İstinsahı 1103 tarihinde gerçekleştirilmiş olan bu nüshada söz başları kırmızı mürekkeple

[580] Nev'izade Âtaî, *Hada'iku'l-Haka'ik fi Tekmileti'ş-Şaka'ik*, ed. Suat Donuk (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 2/183; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/225; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 2/288; Ahmet Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/365-371; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 363-366; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 386.

[581] Ahmet Akgündüz, "Fetâvâ-yı Ebüssuûd Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/441-443.

vurgulanmıştır. Eserin başında iki varaklık bir fihrist yer almakta olup metnin adı zahriyede, müellifin ismi ise hatimede kaydedilmiştir. Eserin başka yazmaları da çeşitli kütüphane koleksiyonlarında bulunmaktadır.[582]

Ma'rûzât

Ebüssuûd Efendi'nin Kanûnî Sultan Süleyman'a doğrudan sunduğu ve padişah onayıyla bağlayıcılık kazanan fetvaları içeren bu eser, Osmanlı hukukunda "ma'rûz" adı verilen özel bir fetva türüne örnektir. Bu fetvalar, sadece belli bir sorunu çözmeyi değil, kadıların uyması gereken hukuk kurallarını belirlemeyi amaçlar. Ebüssuûd Efendi, Hanefî mezhebi içindeki farklı görüşler veya diğer mezheplerin içtihatları arasında kamu yararına uygun olanları seçip padişaha sunmuş ve bu görüşlerin uygulamaya geçmesini sağlamıştır. Böylece ilmî bir fetva, bağlayıcı bir hukuk kuralına dönüşmüştür. Nikâhta veli rızâsı, akıl hastalığının boşanma sebebi sayılması, zaman aşımı gibi konular bu fetvalarda ele alınan meseleler arasındadır. Ma'rûzât, on dört ana başlık altında klasik fıkıh düzenine uygun biçimde tertip edilmiştir. Ebüssuûd'un sağlığında sunulan bu fetvalar, vefatından sonra bir araya getirilmiş ve II. Selim döneminde de geçerliliğini sürdürmüştür. Eserin çeşitli nüshaları kütüphanelerde bulunmakta olup, modern araştırmalara konu edilmiştir.[583]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 20948/1 numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 1-12 varakları arasında 19 satırla istinsah edilmiştir. Metnin sonunda ferâ'iz konularına dair açıklamalar ve bazı fetvalardan seçme bölümler yer almaktadır. Eserin adı başlıktan, müellif ismi ise zahriye kısmından tespit edilmiştir. Farklı yazma nüshaları diğer kütüphanelerde de mevcuttur.[584]

Hasmü'l-hilâf fi'l-mesh 'ale'l-hifâf

Müellifin oğlu Mustafa Çelebi için mest üzerine mesh meselesine dair kaleme aldığı çalışmadır.[585]

---

[582] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Satın Alınan Yazma Eserler, nr. 00040; Millî Ktp., Ankara Adnan Ötüken İl Halk Ktp., nr. 1169; Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 04940-078.
[583] Ahmet Akgündüz, "Ma'rûzât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/72-73.
[584] Bazı yazma nüshalar için bk. Sivas Ziya Bey Ktp., Sivas Yazma, nr. 15458/2; Millî Ktp., Millî Ktp. Yazmalar, nr. 5607; Süleymaniye Ktp., Yeni Cami, nr. 00678-003.
[585] Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", 10/370.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1497/1 numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 1-4 varakları arasında 25 satırla istinsah edilmiştir. Metnin sonunda müellife ait kısa bir makale daha yer almaktadır. Eserin başlığı ibaretten, müellifin adı ise zahriyeden tespit edilmiştir. Bu risâlenin farklı kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır.[586]

Fetâvâ-yı Mesâil-i Salât

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1697/1 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 1b-5a varaklar arasında 27 satırla istinsah edilmiştir.Müellifin namazla ilgili meseleler hakkındaki fetvalarını içeren eser, başındaki yirmi varaklık şiirler ve faideler bölümünün ardından başlamaktadır. İlk sayfada Ali Arif'e ait vakıf mührü yer almakta, hatimesinde ise bir mukabele kaydı bulunmaktadır.

1.1.122. Pervîz Abdullah Efendi (ö. 987/1579)

Asıl adı Abdullah b. Mahmud olan Pervîz Abdullah Efendi, Kanûnî Sultan Süleyman ve II. Selim dönemlerinde yaşamış çok yönlü bir Osmanlı âlimidir. Fıkıh, edebiyat, astronomi ve tıpla ilgilenmiştir. Bayramî-Şemsî şeyhi Yavsî Efendi'ye intisap etmiş, Çivizâde, Sa'dî ve Şeyhülislâm Kemalpaşazâde gibi önemli hocalardan ders almıştır. Medrese eğitiminden sonra Mahmud Paşa, Edirne Dârü'l-Hadis ve Sahn-ı Semân gibi kurumlarda müderrislik yapmıştır. 1549'dan itibaren Bağdat, Halep, Şam, Kahire, Edirne, İstanbul ve Mekke gibi şehirlerde kadılık görevlerinde bulunmuş, 1563'te Anadolu kazaskerliğine yükselmiştir. Medrese imtihanlarında jüri olarak yer almış, İstanbul'da kendi adına bir medrese kurmuştur. Yetiştirdiği öğrenciler arasında Çivizâde Mehmed Efendi de bulunmaktadır. 1579'da Mekke kadısı iken vefat etmiş, Cennetu'l-Muallâ'da Hz. Hatice'nin yakınına defnedilmiştir.[587]

---

[586] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 00621-020; Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Ktp., Rodos Hafız Ahmed Ağa Ktp., nr. 1682; Topkapı Sarayı Ktp., Revan Köşkü Kitaplığı, nr. 000683.

[587] Âtaî, *Hada'iku'l-Haka'ik fi Tekmileti'ş-Şaka'ik*, 2017, 2/141, 323, 254, 442; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/260; Mustafa Efendi Selânikî, *Tarih-i Selâniki*, ed. Mehmet İpşirli (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999), 2/52, 347; Ahmet Akpınar, "OSMANLININ MUHTEŞEM YÜZYILINDA HUKUKÇU BİR DEVLET ADAMI Pervîz Abdullah Efendi: Hayatı, İlmî ve Edebî Yönü", *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/2 (01 Nisan 2016), 329-340.

Pervîz Abdullah Efendi'nin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır*: Risâletü'l-Mesâ'ili'l-Fıkh, Kanûn-nâme, Ta'lîkât 'ale'l-Hidâye.*

Risâletü'l-Mesâil'i'l-Fıkh

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1527 numarasıyla kayıtlıdır. Nüsha, 15-27 varakları arasında yer almakta ve her sayfada 19 satır bulunmaktadır. Dili Osmanlı Türkçesidir. Eserin adı yazmanın serlevhasında yer almaktadır. Kaynaklarda Pervîz Abdullah Efendi hakkında bazı bilgilere ulaşılmakla birlikte, bu eserin ona ait olduğuna dair kesin bir kanaat mevcut değildir. Müellifin kimliği konusunda tereddüt bulunmaktadır. Eserde çeşitli fıkhî meseleler ele alınmış, metin önce Türkçe bir bölümle, ardından farklı bir şiirle sonlandırılmıştır. Diğer kütüphanelerde veya kaynaklarda bu eserin başka bir nüshasına rastlanmamıştır.

1.1.123. Sünbül Sinan (ö. 989/1581)

Asıl adı Sinâneddin Yûsuf b. Ya'kûb el-Amâsî el-Halvetî olan Sünbül Sinan, Halvetiyye tarikatının Sünbüliyye koluna mensup mutasavvıf bir âlimdir. Yanya'da doğmuş, dört yaşındayken ailesiyle birlikte İstanbul'a taşınmıştır. İlk eğitimini İstanbul'da almış, ardından Şeyhülislam Ebû's-Su'ûd Efendi'nin öğrencisi olmuştur. Medrese öğrenimini tamamladıktan sonra bir süre müderrislik yapmış, daha sonra tasavvuf yoluna yönelmiştir. Babası Yakûb Efendi'ye intisap ederek Halvetî seyr u sülûkünü tamamlamış ve hilâfet almıştır. 1564'te Kethüdâ Ferrûh Efendi'nin inşa ettirdiği zâviyeye şeyh olarak atanmış, babasının vefatının ardından Kocamustafapaşa'daki dergâhın postnişini olmuştur. Hafızlığı, vaazları ve musikiye olan ilgisiyle tanınan Sünbül Sinan, Merkez Efendi'den dua almış ve onun tavsiyesiyle Medine'ye gitmiştir. 989/1581 senesinde Medine'de vefat etmiş, Cennetü'l-Bakî Kabristanı'na defnedilmiştir.[588]

Tefsir, edebiyat ve tasavvuf gibi farklı alanlarda eser vermiş olan müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki tespit edilebilen tek eseri *Menâsikü'l-Hacc*'dır.

[588] Nazif Velikâhyaoğlu, *Sümbüliyye Tarikatı ve Kocamustafapaşa Külliyesi* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2000), 197-198; Dilara Pınar Arıç, *Sünbülî Sinân'ın Menâsik-i Hacc'ı (Giriş-İnceleme-Tenkîtli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 5-7.

Menâsikü'l-Hacc

Müellif, hac ve umre ibadetleri esnasında yerine getirilmesi gereken hükümler ile sakınılması gereken davranışları ele almış ve bu konuları edebî bir üslupla detaylandırmıştır.

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 1504 numarayla kayıtlı olan bu eser Osmanlıca olarak kaleme alınmıştır. 66 varaktan oluşan yazma, her sayfada 17 satır hâlinde istinsah edilmiştir. Söz konusu nüsha Cemâziyelâhir 1163/1749 tarihinde Osman b. Mustafa Çelebi b. Ali Çorûmî tarafından istinsah edilmiştir. Müellifin ismi hatime kısmında, eser adı ise zahriyede yer almaktadır. Eserin başında, matbu olarak hac konusuna dair Ahmed Abdülaziz Baba Kale'ye ait bir metin bulunmaktadır. Başka kütüphanelerde de farklı yazma nüshaları mevcuttur.[589]

1.1.124. Vidinli Sâdî Efendi (990/1581 sonrası)

Vidinli Sa'dî hakkında klasik kaynaklarda doğrudan bir bilgi bulunmaz. Hakkında bildiklerimiz, bazı yazma eserlerde yer alan notlara ve kütüphane kayıtlarına dayanmaktadır. *Risâle-i Sûfî* adlı eserde, 990/1573 senesinde Vidin'de yaşayan "Molla Sa'dî" isminde bir âlimden bahsedilir. Bu kişi, medrese köşesinde ders veren bir zat olarak tanıtılır. *İnşâ-yı Sa'dî* adlı metnin, 1524-1527 yılları arasında görev yapan Vidin sancakbeyi Mehmed adına düzenlenmiş olması, onun 16. yüzyılın ortalarında aktif olduğunu gösterir. Bu iki kayıt birlikte değerlendirildiğinde, Sa'dî'nin aynı yüzyılın ikinci yarısında Vidin'de yaşamış ve yüzyılın sonlarına doğru vefat etmiş bir ilim adamı olduğu anlaşılır.[590]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki bilinen eserleri şunlardır: *Manzûme-i fi'l-'İlmi'l-hâl*, *Risâle-i Sûfî*, *Risâle-i Melîha li's-salâti İcmâlen*.

[589] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 03723-003; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 586/1; Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 853.

[590] Merdin Sadettin, *Mızraklı İlmihal'in İtikadî Açıdan Tahlili* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999), 16-17; Hasan Gültekin, *Türk Edebiyatında İnşâ: Tarihî Gelişim-Kuram-Sözlük ve Metin* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 49-50; Harun Kırkıl, "Türk Edebiyatında Manzum İlmihal ve Fıkıh Kitapları ile Son Devre Ait Manzum Bir İlmihal: Manastırlı Mehmed Rıfat Bey ve Manzum İlmihali", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 7 (2006), 441.

Kasîde-i Salât

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1521/4 numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 81b–94b varaklar arasında yer almakta olup muhtelif satır sayılarıyla istinsah edilmiştir. Eserin adı, müellifi ve yazım tarihi yazmanın dîbâcesinden ve son varağından tespit edilmiştir. Baştaki zahriyede namaz hakkında bir nakil yer almaktadır. Eser, IV. Murad devrinde yazılmıştır.

Manzûme-i fi'l-'İlmi'l-hâl

Eser toplam 350 beyitten oluşur ve 45 başlık altında tertip edilmiştir. Beyitlerin 278'i mefâilün mefâilün feûlün kalıbında olup kaside nazım biçimiyle yazılmıştır. Kalan 72 beyit fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün veznindedir ve mesnevî nazım biçimi tercih edilmiştir.[591]

Eser ve yazar adı yazmanın başlığından tespit edilmiştir. Kaynaklarda bu esere rastlanmamıştır. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 2041/4 numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 46b–53a varakları arasında yer almakta ve her sayfada 15 satırla istinsah edilmiştir. 1319 tarihinde istinsah edilen eserde, Koca Sufi isimli bir şahsın yönelttiği suallere Sâdî Efendi tarafından verilen cevaplar yer almaktadır. 19 HK 1989 demirbaş numaralı bir nüshası daha bulunan eser, diğer kütüphanelerde de bulunmaktadır.[592]

1.1.125. Fudayl Çelebi, Zenbillizâde (ö. 991/1583)

Fudayl Çelebi, Osmanlı klasik döneminin önde gelen hukukçularından ve kadılarındandır. 920 (1514) senesinde İstanbul'da doğmuştur. Fahreddin er-Râzî'nin soyundan gelen Cemâleddin Aksarâyî'nin torunu, uzun yıllar İstanbul müftülüğü yapan Zenbilli Ali Efendi'nin oğludur. Ailesiyle birlikte "Cemâlîzâde" nisbesiyle tanınır. Ağabeyi Molla Çelebi tarihçi, kardeşi Rûhî Çelebi ise edebiyatla meşgul bir ilim adamıdır. İlk eğitimini İstanbul'da almış, ardından çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır. Bağdat, Halep ve Mekke gibi önemli şehirlerde kadı olarak görev almıştır. Kazaskerlik ve şeyhülislâmlık teklif edilmesine rağmen bu görevleri

[591] Kırkıl, "Türk Edebiyatında Manzum İlmihal ve Fıkıh Kitapları ile Son Devre Ait Manzum Bir İlmihal", 441-442.
[592] Bazı yazma nüshalar için bk. Millî Ktp., Millî Ktp. Yazmalar, nr. 06 Mil Yz A 3794/2; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 03399-016; Diyarbakır Ktp., Diyarbakır İl Halk Ktp., nr. 1569/4.

kabul etmemiş, hayatının son dönemini ilim öğretimine ayırmıştır. Aralarında Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi'nin de bulunduğu birçok seçkin öğrenci yetiştirmiştir. Sahip olduğu kitapları Fâtih Kütüphanesi'ne vakfetmiştir. İstanbul'da vefat etmiş, babasının Zeyrek'teki türbesinin yanına defnedilmiştir. İlmî dirayeti, meslek ahlakı ve tevazulu kişiliğiyle Osmanlı ilmiye geleneği içinde özel bir yere sahiptir.[593]

Fudayl Çelebi'nin fıkıh ve fıkıh usûlü alanındaki eserleri şunlardır: *Âdâbü'l-evsıyâ', ed-Damânât fi'l-fürû', Mesâ'ilü'l-evsıyâ', Ecvibe 'alâ Câmi'i'l-fusûleyn, Tenvî'u'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl, İ'ânetü'l-fârız fî tashîhi vâkı'âti'l-ferâ'iz, 'Avnü'r-râ'id, Savnü'l-fârıd fi'l-usûl ilâ medâriki 'Avni'r-râ'id, Ta'lîkât 'alâ Sahîhi'l-Buhârî ve el-Vâfiye fî muhtasari'l-Kâfiye.*

Tenvî'u'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl

Klasik Hanefî usûl geleneği içinde telif edilmiş, tertip ve muhtevasıyla Molla Hüsrev'in *Mirkâtü'l-vüsûl* adlı eseriyle büyük ölçüde paralellik gösteren bir fıkıh usûlü eseridir. Müellif, eserini bir mukaddime, iki bölüm ve bir hâtimeden meydana gelecek şekilde düzenlemiştir. Mukaddimede fıkıh usûlünün tarifi, konusu ve gayesi ele alınmıştır. Birinci maksadın ana çerçevesini şer'î deliller oluşturur. Bu bölüm Kitap, Sünnet, icmâ ve kıyâs olmak üzere dört asıl üzerinden yapılandırılmıştır. Müellif, bu delilleri hem kavramsal düzlemde hem de delâlet yolları ve usûlî kıstaslar açısından detaylı biçimde ele alır. İkinci maksad ise hüküm teorisine ayrılmıştır ve dört temel unsur olan hüküm, hâkim, mahkûm bih ve mahkûm aleyh başlıkları altında açıklanmıştır. Eserin son bölümünü teşkil eden hâtime kısmında ise ictihad ve içtihadda hata-isabet meselesi tartışılmış, klasik usûl mirası içinde müellifin yaklaşımı ortaya konmuştur.[594]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1632 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan eserin dili Arapçadır. 115 varaktan oluşan yazmada her sayfada 13 satır yer almakta, metin saykalî abâdî cinsinden kâğıda kaydedilmiştir. Müellifin kaydına göre eser, 950/1543 senesinde yazılmaya başlanmış ve 953/1546

[593] Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 2/45; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1996, 3/24; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/320-321; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/822; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 4/360; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 8/77; Ferhat Koca, "Fudayl Çelebi, Zenbillizâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/207; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 273-274; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 390.
[594] Koca, "Fudayl Çelebi, Zenbillizâde", 13/277.

senesinde tamamlanmıştır. Eserin başka kütüphanelerde de nüshaları bulunmaktadır.[595]

Avnü'r-râ'id

Hanefî literatürüne ait olup İslâm miras hukukunun temel esaslarını konu edinen bir çalışmadır. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1751/2 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Dili Arapçadır. Her sayfada 21 satır yer almakta olup 1b-18 b varakları arasında yer almaktadır. Kâğıt türü olarak birleşik harf filigranlı kâğıt kullanılmıştır. Diğer kütüphanelerde de yazma nüshaları mevcuttur.[596]

Savnü'l-fârıd fi'l-usûl ilâ medâriki 'Avni'r-râ'id

Eser, müellifin *'Avnü'r-Râ'id* adlı çalışmasına yine kendisi tarafından kaleme alınmış bir şerhtir. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 K 4527 demirbaş numaralı bir nüshası daha bulunan eser, 19 HK 1751/2 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Dili Arapçadır. Müstensihi Hasan İbnü'l-Hacı olup 894/1488 senesinde istinsah edilmiştir. 19–106 varakları arasında yer almaktadır. Her sayfada 21 satır yer alır. Eserin başka kütüphanelerde de nüshaları bulunmaktadır.[597]

1.1.126. Mirzâcan Habîbullah eş-Şîrâzî el-Bâğnevî (994/1586)

Habîbullah b. Abdullah Mîrzâcân eş-Şîrâzî, bazı kaynaklarda Hanefî olarak geçmekle birlikte Şâfiî olduğu da rivayet edilmiştir. İlmi eğitimini, Celâleddîn ed-Devvânî'nin talebesi olan Cemâleddîn Mahmûd eş-Şîrâzî'den almıştır. Ölüm tarihi olarak hicrî 944 yılı kaydedilir. Vefatının Şîrâz'da gerçekleştiği bilinmektedir. Felsefe, kelâm, usûl ve tefsir gibi farklı alanlarda kaleme aldığı eserlerle tanınır. Çok yönlü ilmî bir birikime sahiptir.[598]

Müellifin fıkıh ve usul alanında tespit edilebilen tek eseri *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Şerhi Muhtasari Müntehâ'*dır.

---

[595] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Aşir Efendi, nr. 00086.
[596] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 03720-006; Köprülü Ktp., Fazıl Ahmed Paşa, nr. 01581-012; Millet Ktp., Ali Emiri Arabi, nr. 04318/1.
[597] Bazı yazma nüshalar için bk. Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1595; Manisa Ktp., Manisa İl Halk Ktp., nr. 1440; Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 01107-004.
[598] Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 1/1853; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/262-263; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 7/167; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 15/527; Ferhat Koca, "el-Muhtasar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/69; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 392.

Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Şerhi Muhtasari Müntehâ

Taftazânî'nin *Muhtasarü'l-Miftâh* adlı eserine Nizâmeddîn el-Hıtâî tarafından yazılan hâşiyeye dair yapılmış bir hâşiyeyi içermektedir. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4104 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu nüsha, 64 varak hâlinde istinsah edilmiştir. Her sayfada 19 satır bulunmaktadır. Eserin başında ve sonunda Süleyman Feyzi'ye ait vakıf mühürleri yer almaktadır. 1090/1679 yılı Safer ayında istinsah edildiği belirtilmiştir. Çorum'da 19 HK 4860/3 numarasıyla kayıtlı bir başka nüshası daha mevcuttur. Farklı kütüphanelerde de eserin çeşitli nüshalarına rastlanmaktadır.[599]

1.1.127. Kurd Efendi (ö. 996/1588)

XVI. yüzyılda yaşamış Halvetî şeyhlerindendir. 931/1525 senesinde Filibe yakınlarındaki Tatarpazarcık kasabasında doğmuştur. Babası, takvâsıyla tanınan Helvacı Ömer'dir. "Kurd Dede" ve "Kurd Halîfe" unvanlarıyla da anılmıştır. İlk eğitimini memleketinde aldıktan sonra İstanbul'a gitmiş ve Sahn-ı Semân Medresesi'nde tahsil görmüştür. Ancak ailesini ziyareti sırasında Sofyalı Bâlî Efendi ile tanışarak tarikat yoluna girmiş ve onun halifesi olmuştur. Bâlî Efendi'nin diğer halifesinin İstanbul'a gitmesi üzerine Tatarpazarcık'ta irşad görevini üstlenmiş, şeyhinin vefatıyla da Sofya'daki zâviyeye şeyh tayin edilmiştir. Rumeli'de fetihleri teşvik eden faaliyetlerde bulunmuş, ardından Sokullu Mehmed Paşa'nın davetiyle İstanbul'a yerleşerek külliyesindeki tekkenin başına geçmiştir. Burada halk ve devlet erkânı tarafından büyük saygı görmüş, Sultan III. Murad'ın da takdirini kazanmıştır. Genellikle zâviyesinde kalarak halife yetiştirmeye önem vermiştir. Uziçeli Muslihuddin Efendi, Çömlekçizâde Muhyiddin Muhammed Efendi, divan şairi Nev'î ve İştipli Abdülkerim Vâiz Emîr Efendi gibi isimleri irşad etmiştir. Müritlerine İmam Gazzâlî'nin eserlerini tavsiye etmiş, belirli günlerde hadis ve tefsir dersleri vermiştir. 16 Şevval 996 / 8 Eylül 1588 tarihinde memleketine yaptığı bir ziyaret sırasında hastalanarak vefat etmiş ve babasının yanına defnedilmiştir.[600]

---

[599] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yeni Cami, nr. 00321; Köprülü Ktp., Fazıl Ahmed Paşa, nr. 00489-001; Bursa İnebey Ktp., Hüseyin Çelebi, nr. 276/2.

[600] Âtaî, *Hada'iku'l-Haka'ik fi Tekmileti'ş-Şaka'ik*, 2017, 2/62, 213, 363, 423; Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 1/1022, 1044, 1372, 1800; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 1/259; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 13/564; Sefer Hasanov, "Kurd Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), EK-2/93-94.

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri arasında *Terceme-i Vikâyetü'r-rivâye fî mesâili'l-Hidâye, Tercümân-ı Bidâye ve Mürşidü'l-enâm ilâ dâri's-selâm* yer almaktadır.

Terceme-i Vikâyetü'r-rivâye fî mesâili'l-Hidâye

Hanefî mezhebinin temel kaynaklarından olan Burhânüşşerîa Mahmûd b. Sadrüşşerîa el-Evvel'e ait eserin Türkçeye kazandırılmış bir tercümesidir. Kâtib Çelebi tarafından *el-Vikâye*'nin en başarılı çevirisi olarak değerlendirilmiştir.[601]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 4597 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Ta'lîk hatla kaleme alınmış olan eserin dili Türkçe'dir. 246 varak ve her sayfada 21 satırdan oluşmaktadır. Nüshasının başında bir fihrist yer almaktadır. Eser 981 senesinde Süleyman b. Kuğî Hoca Hatip tarafından istinsah edilmiştir. Çorum'da 19 HK 1469 numaralı bir nüshası daha bulunan bu eserin, diğer kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır.[602]

1.1.128. Hasan b. Osman el-Pirlepeli (998/1590'den sonra)

Müellifin hayatına dair klasik kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak 998 (1590) senesinde kaleme alınan risalesinden[603] hareketle, söz konusu tarihte hayatta olduğu anlaşılmaktadır.

Risâle fî Hakkı'l-Bey' ve'ş-Şirâ'

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1489/2 numarayla kayıtlı olup müellifi Hasan b. Osman el-Pirlepeli'dir. Müellifin ismi yalnızca bu yazmada, sayfa kenarlarında ve hatimede geçmekte, klasik kaynaklarda hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamaktadır. 998/1590 sonlarında Murat Paşa müderrisi Abdülmü'min Çelebi tarafından yapılacak bir imtihan için kaleme alınmış olan bu kısa risale, müellifin adı geçen tarihte hayatta olduğunu göstermesi bakımından da mühimdir. Yazmanın 10–11 varakları arasında yer almakta ve başka hiçbir katalogda veya kütüphanede kaydına rastlanmamaktadır. Dili Arapçadır. Söz başları kırmızı, bazı

[601] Hasanov, "Kurd Efendi", EK-2/94; Yusuf Bulutlu - Bünyamin Bulutlu, "Kurd Efendi ve Vikâye Tercümesi", *Mevzu – Sosyal Bilimler Dergisi* 8 (15 Eylül 2022), 89-119.
[602] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 00411; Millî Ktp., Millî Ktp. Yazmalar, nr. 01722/1; Beyazıt Ktp., Beyazıt, nr. 2302.
[603] Çorum Hasanpaşa Yazma Eser Kütüphanesi, Hasan Paşa Koleksiyonu, nr. 1489/2.

yerlerde haşiyeler mevcuttur. Eser adı kaynaklarda geçmemekte ve içeriğinden, alışverişe dair fıkhî meselelere temas ettiği anlaşılmaktadır.

1.1.129. Yûsuf Sinânüddîn el-Amâsî (ö. 1000/1592)

Doğum tarihi bilinmeyen Yûsuf Sinânüddîn el-Amâsî, aslen Amasyalıdır. Babasının adı Abdullah'tır. Kaynaklarda "el-Amâsî", "er-Rûmî" ve "el-Hanefî" nisbeleriyle anılmış, Hanefî mezhebine mensup bir fakih olarak tanınmıştır. Mekke'ye hicret eden müellif uzun yıllar burada ikamet etmiş, "Nezîlü Mekke" ve "Mekke vaizi" gibi unvanlarla kaydedilmiştir. Bazı kaynaklarda "Şeyhu'l-Harem" lakabıyla da zikredilmiş, ilmî kişiliği yanında vaizlik yönüyle de temayüz etmiştir. Halvetî tarikatına mensubiyeti hakkında rivayetler bulunsa da eserlerinde tasavvufî vecd ritüellerine karşı mesafeli tutumu sebebiyle bu nisbet ihtilaflıdır. Vefatına dair kaynaklarda farklı bilgiler bulunmakla birlikte 1000/1592 senesinde vefat ettiği genellikle kabul edilmiştir. Vefat yeri konusunda Amasya ve Mekke arasında ihtilaf vardır; Amasya'daki "Üçler" türbesi civarında bulunan harap bir türbenin ona ait olabileceği ileri sürülmüştür.[604]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanında bilinen tek eseri *Tebyînü'l-Mehârim*'dir.

Tebyînü'l-Mehârim

Yûsuf Sinânüddîn el-Amâsî tarafından 980/1572 senesinde Mekke'de kaleme alınmış, haramlar konusunu ele alan Arapça bir eserdir. Doksan sekiz başlıktan oluşan kitapta her bölüm bir ayetle başlamakta, ardından hadisler ile fakih ve müfessirlerin görüşlerine yer verilmektedir. Konuların tertibinde ayetlerin sıralaması esas alınmıştır. Bu yönüyle eser, ahkâm veya konulu tefsir türüyle benzerlik göstermektedir. Müellif zaman zaman yaşadığı dönemdeki dinî ve ahlakî bozulmalara da değinmiş, bu tespitleri eserin yazılış gerekçesi olarak sunmuştur.[605]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 483 numarada kayıtlı olan bu nüsha, Arapça olarak kaleme alınmıştır. Eser, 258 varaktan ve her sayfada 23

[604] Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 2/342; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 1/55; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/565; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 3/311; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 275-276.

[605] Recep Orhan Özel, "Yûsuf Sinânüddîn el-Amâsî (1000/1592) ve 'Tebyînü'l-Mehârim' Adlı Eseri Yûsuf Sinânüddîn el-Amâsî and 'Tabyîn al-Mehârim'", *Usul İslam Araştırmaları* 20/20 (01 Aralık 2013), 113-140.

satırdan oluşmaktadır. İstinsahı, Rebîülevvel 1122 / Mayıs 1710 tarihinde Hasan b. Ahmed Çorumî tarafından gerçekleştirilmiştir. Eserin adı üçüncü sahifede geçmekte, ilk iki varak fihriste ayrılmıştır. Söz konusu eserin Çorum'da tespit edilen bir diğer nüshası ise 19 HK 3773 numarada kayıtlıdır. Farklı kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshalarıyla mevcuttur.[606]

1.1.130. Vankulu (ö. 1000/1592)

Asıl adı Mehmed olup Van'da doğduğu için "Vankulu" veya "el-Vânî" nisbesiyle tanınmıştır. XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Vankulu, iyi bir medrese tahsili görmüş ve Çivizâde Damadı Hâmid Efendi'den mülazemet almıştır. 1563 senesinde Mahmud Paşa Medresesi'nde göreve başlamış, daha sonra Hankah, Atik Ali Paşa ve Ayak Kurşunlu medreselerinde müderrislik yapmıştır. Bunun yanı sıra Rodos, Manisa, Selânik ve Kütahya'da müftülük ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. 1583'te emekli olan Vankulu, 1590'da Medine kadılığına tayin edilmiş ve burada 1000/1592 senesinde vefat etmiştir.[607]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *Tercîhu'l-Beyyinât, Nakdü'd-Dürer, Hâşiyetü Şerhi's-Sirâciyye.*

Nakdü'd-Dürer

Molla Hüsrev'in *Gurerü'l-ahkâm* adlı fıkıh eserine kendi kaleme aldığı *Dürerü'l-hükkâm* şerhi üzerine yapılan hâşiyelerinden biri olan eser hem yazma nüshalarıyla hem de basılı haliyle günümüze ulaşmıştır.[608]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1454 numarayla kayıtlı olan nüshanın dili Arapçadır. 315 varaktan ve her sayfada 21 satırdan oluşmaktadır. 1238 senesinde Mutahhar b. Hacıbey b. Bayatî tarafından istinsah edilmiştir. Eserin başka kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır.[609]

---

[606] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 00364; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 758; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 00472.
[607] Âtaî, *Hada'iku'l-Haka'ik fî Tekmileti'ş-Şaka'ik*, 2017, 2/316; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1996, 3/130; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 1/48; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/260; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 2/320; Mustafa S. Kaçalin, "Vankulu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/513; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 276-277.
[608] Kaçalin, "Vankulu", 42/513.
[609] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Hacı Beşir Ağa (Eyüp), nr. 00065-002; Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 00423; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 6138.

1.1.131. İbn Nüceym, Sirâcüddîn (ö. 1005/1596)

Tam adı Sirâcüddîn Ömer b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî olan müellifin hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Büyük dedesine nisbetle İbn Nüceym olarak bilinir. Kaynaklarda sadece hem ağabeyi hem hocası olan Zeynüddin İbn Nüceym'in ismi geçmektedir. Şeyhûniyye Medresesi gibi bazı medreselerde ders vermiştir. Anlaşılması zor fıkıh metinlerini ilmi birikimi ve üslûbu ile anlaşılır kılmada meziyet sahibiydi. 6 Rebîülevvel 1005 / 28 Ekim 1596 tarihinde Kahire'de vefat etti. Mezarı ağabeyinin Seyyide Sekîne hazîresindeki kabrinin yanındadır.[610]

en-Nehru'l-Fâ'ik bi-Şerhi Kenzi'd-Dekâ'ik

Kâtip Çelebi müellifin eserini "mütekaddimûn ve müteahhirûn alimlerinin görüşlerinin yanı sıra ağabeyi Zeynüddîn'in görüşlerini birleştiren bir şerh" olarak tanıttığını söylemektedir.[611] Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin *Kenzü'd-dekâ'ik* adlı eserine yapılan en pratik şerhlerden biridir. Konu içinde geçen terimlerin filolojik ve ilmî açıklamaları bölüm başlarında verilmiştir. Eserde diğer mezheplerin görüşlerinin alındığı kaynaklar sarîh bir şekilde ifade edilmiş, delil niteliğinde olan hadisler tahrîc edilmiştir. Tercih edilen ifadeler ve şiirlerle süslü bir üsluba havidir. Fıkıh hükümleri ile doğrudan ilişkili olmayan edep ve ahlâka dair unsurlar da yer almaktadır.[612] *El-Bahrü'r-râ'ik* eserinde olduğu gibi başlangıçta fıkıh ve fıkıh usulü gibi kavramlara dair açıklamalar yer almamaktadır. "Tahâret" başlığı ile konuya giriş yapılmıştır. Ağabeyi ve hocası olan Zeynüddin İbn Nüceym gibi konuları "Kitâb-Bâb-Fasıl" şeklinde açıkladıktan sonra fürû örneklerine yer vermiştir. Müellif "Tenbîh" kısımlarında konuya ilişkin bazı görüşleri değerlendirdikten sonra kendi görüşünü ifade etmiştir.[613]

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde tek nüshası bulunan eser 19 HK 1321 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Arapça olan eser 547 varak olup son kısmı eksiktir.

---

[610] Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 1/1151, 1516-1517; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 135; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/796; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 4/196; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 9/271; Serinsu, "İbn Nüceym, Sirâceddin", 20/235; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 281.

[611] Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn* (Beyrut: Dâru İhtâi't-türâsi'l-Arabî, ts.), 2/1366.

[612] Yaman, "Kenzü'd-Dekâik", 25/261-262.

[613] Sefa Atik, "İki Kardeş, İki Fakih: İbn Nüceym Kardeşler", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (30 Aralık 2020), 1002.

Satır sayısı 35'tir. Söz başları kırmızı renkli yazılmış olup sayfa kenarlarında yer yer haşiyelere yer verilmiştir. Diğer kütüphanelerde başka nüshaları da bulunmaktadır.[614]

1.1.132. Şemseddin Sivâsî (1006/1597)

Şemseddin Ahmed Şemsî, Tokat'ın Zile kazasında doğmuş mutasavvıf, âlim ve şairdir. Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolunun kurucusudur. Asıl adı Ahmed olup "Kara Şems" lakabıyla tanınır. Babası Ebü'l-Berekât Muhammed Efendi, Halvetî şeyhlerinden Hacı Hızır'ın halifesidir. İlk eğitimini Zile'de almış, Tokat'ta Arakiyecizâde Mahvî Efendi'den ders görmüş, ardından İstanbul'da medrese tahsilini tamamlayarak kısa süre müderrislik yapmıştır. Medrese ortamından rahatsızlık duyarak görevini bırakmış ve tasavvufa yönelmiştir. Amasya'da Muslihuddin Efendi'ye, Tokat'ta ise Abdülmecid Şirvânî'ye bağlanmış, on yıl hizmet ettikten sonra hilâfet almıştır. Zile ve Tokat'ta kaldıktan sonra Sivas Valisi Hasan Paşa'nın davetiyle Sivas'a yerleşmiş, Meydan Camii'nde vaaz vermiş ve bir tekke kurarak irşad faaliyetlerini sürdürmüştür. III. Mehmed'in Eğri Seferi'ne katılmış, İstanbul'da büyük ilgi görmüş ve Aziz Mahmud Hüdâyî ile görüşmüştür. Arapça ve Farsça'ya hâkim olup Mesnevî şerhi yapabilecek seviyede dil bilgisine sahiptir. Hanefî mezhebine bağlı fıkıh anlayışı belirgindir. Ehl-i sünnet itikadını savunmuş, Rafizîler, Şîa ve Bektaşîlere karşı sert bir tavır takınmıştır. "Şemsî" mahlasını kullandığı şiirleriyle halkı irşat etmiş, gazel formundaki ilâhileri halk arasında benimsenmiştir. 1006/1597 senesinde Sivas'ta vefat etmiş, Meydan Camii hazîresine defnedilmiş ve üç yıl sonra üzerine türbe inşa edilmiştir.[615]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *Zübdetü'l-esrâr fî şerhi Muhtasari'l-Menâr, Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam, Menâsik-i Hac (Umdetü'l-huccâc)*.

---

[614] Bazı yazma nüshalar için bk. Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 398; Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 00981; Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Ktp., Rodos Hafız Ahmed Ağa Ktp., nr. 469.

[615] Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 2/124; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/95; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 8/235; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 15/265; Hasan Aksoy, "Şemseddin Sivâsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010); Hasan Aksoy, "Şemseddin Sivasi, Hayatı, Şahsiyyeti, Tarikatı, Eserleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IX/2 [Sivaslı Din Bilginleri Özel Sayısı] (2005), 1-43; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 395.

Zübdetü'l-esrâr fî şerhi Muhtasari'l-Menâr

Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin (ö. 710/1310) fıkıh usûlüne dair eseri *Menârü'l-Envâr'*ın, Ebü'l-İz Tâhir b. Hasan el-Halebî'ye ait muhtasarı üzerine kaleme alınan bu şerh, Şâban 974 (Şubat 1567) tarihinde Sivas'ta telif edilmiştir.[616] Abdullah Kahraman tarafından hazırlanarak 2017 senesinde Sivas Belediyesi Yayınları tarafından neşredilmiştir.[617]

Bu yazma eser, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 6709 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Talik hatla yazılmış olup dili Arapçadır. Eser, 59 varaktan oluşmakta ve her sayfada 15 satır bulunmaktadır. İstinsahı, Sivas'ta Şevval 991 (1583) tarihinde Muhammed b. Ahmed tarafından gerçekleştirilmiştir. Müstensih, müellifin oğludur. Yazmanın hatimesinde eserin Şâban 974'te (Şubat 1567) telif edildiği belirtilmektedir. Söz başlarının kırmızı mürekkeple yazıldığı bu nüsha, mukabele edilmiştir. İlk varak sonradan yazılmıştır. Eserin Çorum'da 19 HK 4426/2 ve 19 HK 1618 demirbaş numaralı iki nüshası daha bulunmakta olup çeşitli kütüphanelerde de yazma nüshalarına rastlanmaktadır.[618] bu eser üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.[619]

1.1.133. Timurtâşî, Muhammed b. Abdullah (ö. 1006/1598)

Şemseddin Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Ömerî et-Timurtâşî el-Gazzî aslen Hârizm'in Timurtaş köyünden olup 939/1532 senesinde Gazze'de doğmuştur. İlk öğrenimine Gazze'de başlayan Timurtâşî, Şâfiî müftüsü Şemseddin Muhammed b. el-Meşrikî el-Gazzî'den çeşitli ilimleri okumuştur. Kahire'de Zeynüddin İbn Nüceym, Emînüddin İbn Abdül'âl, Kınalızâde Ali Efendi gibi âlimlerden ders aldıktan sonra memleketine dönüp; tedris ve fetva ile ilgilenmiştir. Oğulları Salih ve Mahfûz et-Timurtâşî, Burhaneddin el-Fütyânî, Abdülgaffar b. Yûsuf el-Acemî gibi âlimlerin de içinde bulunduğu birçok öğrenci yetiştirmiştir. Vefat tarihinin hicri 1004 yılı Recep ayı sonu olduğu Muhibbî tarafından kaydedilmiştir.

---

[616] Aksoy, "Şemseddin Sivâsî", 38/526.
[617] Şemseddin Sivasî, *Zübdetü'l-Esrâr fî Şerhi Muhtasari'l-Menâr*, haz. Abdullah Kahraman (Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017).
[618] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 05374-003; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 206; Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Ktp., Rodos Hafız Ahmed Ağa Ktp., nr. 288.
[619] Yakup Takçı, *Şemseddin Sivâsî 'nin Zübdetü'l-esrâr fi Şerhi Muhtasari'l-Menâr adlı eserinin tahlil ve tahkiki* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999).

Ancak Tuhfetü'l-akrân isimli kitabını 5 Cemâziyelâhir, bunun şerhi konumunda olan Mevâhibü'l-mennân'ı 21 Rebîülâhir 1006 senesinde tamamladığı bilgisinden hareketle vefât yılının Receb 1006 olduğu bilinmektedir.[620]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair eserleri şunlardır: *Minehu'l-gaffâr şerhu Tenvîri'l-ebsâr, İ'ânetü'l-hakîr li-Zâdi'l-fakîr, Mu'înü'l-müftî 'alâ cevâbi'l-müsteftî, Tuhfetü'l-akrân, Mevâhibü'l-mennân, Fetâva't-Timurtâşî, Müs'ifetü'l-hükkâm 'ale'l-ahkâm, Şerhu Kenzi'd-dekâ'ik, Şerhu'l-Vikâye, Şerhu'l-Menâr, el-Vüsûl ilâ kavâ'id'i'l-usûl, Hâşiye 'ale'd-Dürer, Şerhu'l-Vehbâniyye, Tertîbu Fetâvâ İbn Nüceym, Şerhu Bed'ii'l-emâlî, Şerhu'l-Avâmil, Şerhu'l-Katr, Ferâizu't-Timurtaşî, Müşkilâtü'l-mesâil.*

Tenvîru'l-ebsâr ve câmiu'l-bihâr

Mutemed fıkıh eserlerinden derlenerek hazırlanan *Tenvîru'l-ebsâr ve câmiu'l-bihâr*; müftü ve kadılar için el kitabı niteliğindedir. Hem müellifi tarafından hem de diğer âlimler tarafından birçok şerh yazılmıştır.[621]

Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 4609 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Arapça yazılmış olan nüsha 157 varak 21 satırdan oluşmaktadır. Hicri 1135 senesinde Eyüp İbrahim tarafından istinsah edilmiştir. Girişte tablo halinde yer alan fihristte bab başlıkları kırmızı, sayfa numaraları siyah mürekkeble yazılmıştır. *Kitabü't-tahare* konusuyla başlayan eser temizlik, namaz, oruç, zekât, hac, alışveriş, nikâh, ceza hukuku, miras gibi birçok konuyu içeren geniş bir muhtevaya sahiptir. Cetveller, söz başları ve mihrabiye altın yaldızlıdır. Fasıl ve bâb başları ise kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Turre kısımlarında kısa açıklamalar bulunmaktadır. Farklı kütüphanelerde çeşitli yazma nüshaları mevcuttur.[622]

Minehu'l-Gaffâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr

Müellifin kendisine ait olan Tenvîru'l-ebsâr üzerine yapmış olduğu iki ciltlik kapsamlı bir şerhtir. Bu şerh üzerine, Hayreddin er-Remlî (öl. 1671) tarafından yazılan

---

[620] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/262; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 2/117; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, t.y.), 6/18-20; Ahmet Özel, "Timurtaşî, Muhammed b. Abdullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/188-189; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 282-284; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 394.
[621] Özel, "Timurtaşî, Muhammed b. Abdullah", 41/188; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 282.
[622] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yozgat, nr. 00301; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 00998-003; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 00298.

Levâihu'l-envâr ile oğlu Necmeddin er-Remlî (öl. 1709) tarafından kaleme alınan *Netâicü'l-efkâr alâ Minahi'l-gaffâr* adlı haşiyeler bulunmaktadır. Eserin *Kitâbü'l-kâdî* ve *Kitâbü'ş-şehâdât* adlı bölümleri Mısır'da, 2015'te Dr. Ali Venîs tarafından yüksek lisans tezi biçiminde tahkik edilip neşredilmiştir. Diğer bölümler de El-Ezher Üniversitesi'nde yüksek lisans öğrencileri tarafından tahkik edilmiştir.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 1408/1-2 numarada kayıtlı bulunan bu yazma, Arapça olup 997 (1589/1590) senesinde Mustafa b. Mahmud tarafından istinsah edilmiştir. 898 varak hacmindeki yazmada her sayfada 31 satır yer almaktadır. Söz başları ve keşîdeler kırmızı mürekkeple yazılmış, cetveller yaldızlıdır. İki cildi bir arada basılan eserin ilk iki sayfasında fihrist bulunmaktadır. Eserin çeşitli nüshaları diğer kütüphanelerde bulunmaktadır.[623]

Hâşiye ale'd-Dürer ve'l-gurer

Molla Hüsrev'in (ö. 885/1480) *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm* adlı eseri üzerine yazılmış olan bu haşiye, *Kitâbü'l-Hac* bölümünün sonuna kadar gelmektedir. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 3370 numarada kayıtlı bulunan bu yazma, hicrî 1055 (1645) senesinde istinsah edilmiştir. Müstensihi Mûsâ el-Bahayrî el-Hanefî'dir. 165 varaktan oluşmakta olup her sayfada 35 satır yer almaktadır. Eserin başında iki varaklık fihrist bulunmaktadır. Müellif bilgisi, eserin zahriyesinde yer almaktadır.

el-Fetâva'z-Zeyniyye

Timurtâşî, hocası İbn Nüceym'in Hanefî fıkhına dair yaklaşık dört yüz fetvasını *el-Fetâva'l-Gıyâsiyye* ile derlemiştir. *el-Fetâva'l-Gıyâsiyye*, Hanefî âlimi Dâvud b. Yûsuf el-Hatîb tarafından Delhi Sultanı Gıyâseddîn Balaban'a ithaf edilmiştir. Eserin bazı kaynaklarda oğlu Ahmed tarafından tertip edildiği söylense de mukaddimesinde Timurtâşî tarafından hazırlandığı belirtilir. Daha sonra Haskefî tarafından *el-Cem' beyne fetâvâ İbn Nüceym* adıyla yeniden derlendiği ifade edilir.[624]

[623] Bazı yazma nüshalar için bk. Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 00998-003; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 00329; Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Ktp., Rodos Hafız Ahmed Ağa Ktp., nr. 462.
[624] Özel, "Timurtaşî, Muhammed b. Abdullah", 41/189.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 170176 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Yazmada metin 80b–147a varaklar arasında yer almakta olup toplamda 19 satırlı sayfalardan oluşmaktadır. Dili Arapça olup ta'lîk hatla kaleme alınmıştır. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Diğer kütüphanelerde de eserin yazma nüshaları mevcuttur.[625]

Şerhu Muhtasari'l-Menâr

Bu şerh, Nesefî'nin *Menârü'l-envâr* adlı metnini *Muhtasaru'l-Menâr* adıyla ihtisar eden Ebü'l-İz Tâhir el-Halebî'nin çalışması üzerine yazılmıştır. Müellif, girişte metnin değerini vurguladıktan sonra açıklanmaya muhtaç yerlerini izah etmek amacıyla bu çalışmayı yazdığını ifade eder. Eserde fıkıh usûlünün temel başlıkları ele alınmakta, mezhepler arası ve içi görüş farklılıklarına yer verilmektedir.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1619 numarada kayıtlı bulunan bu yazma, 39 varak hâlinde olup her sayfada 25 satır yer almaktadır. Dili Arapçadır. Eser diğer kütüphanelerde de bulunmaktadır.[626]

1.1.134. Zileli Muharrem Efendi (ö. 1010/1601'den sonra)

Zileli Muharrem Efendi, 910 (1504) senesinde Tokat'ın Zile kazasında doğmuştur. Tam adı Muharrem b. Ebü'l-Berekât Muhammed b. Ârif b. Hasan ez-Zîlî şeklindedir. Babasının Horasan kökenli olduğu ve ailesiyle birlikte Zile'ye yerleştiği bilinmektedir. Annesi Sultan Hatun'dur. Bazı kaynaklarda Sivâsî ve Kastamonî nisbeleriyle anılmıştır. Sivâsî nisbesi, yaşadığı dönemde Zile'nin Sivas eyaletine bağlı olmasından kaynaklanır. Kastamonî nisbesi ise büyük ihtimalle başka bir kişiyle karıştırılmasından doğmuştur. Ebü'l-Leys künyesiyle de bilinen Muharrem Efendi, bu unvan sebebiyle kimi kaynaklarda Arap asıllı olarak değerlendirilmiştir. Hayatının büyük kısmını doğduğu şehirde geçirmiştir. Eğitimi boyunca halka açık ve irşada yönelik bir ilim anlayışı benimsemiştir. İlk derslerini babasından almıştır. Ardından Tokat'ta Arakiyecizâde Şemseddin Mahvî Efendi'ye talebe olmuştur. Daha sonra kardeşi Şemseddin ile İstanbul'a gitmiş ve tahsilini burada ilerletmiştir. Zile'ye

[625] Bazı yazma nüshalar için bk. Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 00998-003; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 00329; Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Ktp., Rodos Hafız Ahmed Ağa Ktp., nr. 462.
[626] Bazı yazma nüshalar için bk. Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 709/1; Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 00819-002.

döndükten sonra ilmi faaliyetlerine devam etmiştir. Tasavvufa Amasyalı Hacı Hızır'ın halifesi Muslihuddin Efendi aracılığıyla intisap etmiştir. Bu zatın vefatının ardından Abdülmecid Şirvânî'ye bağlanmış ve manevî eğitimini burada tamamlamıştır. Halvetiyye tarikatının Şemsiyye koluna mensuptur. Şirvânî tarafından halife olarak yetiştirilmiştir. Fıkıh ve tasavvuf arasında güçlü bir bağ kurmaya çalışmış, ibadetlerin manevi yönlerine de odaklanmıştır. Kadınların dinî eğitimiyle özel olarak ilgilenmiş, bu yönüyle "Muallim Dede" unvanını kazanmıştır. Yüz yılı aşan bir ömür sürdüğü ifade edilir. Kabri, bugün Zile Devlet Hastanesi bahçesinde bulunmaktadır.[627]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Hâşiye 'ale'l-Fevâ'idi'z-Ziyâ'iyye*, *Hediyyetü's-su'lûk fî şerhi Tuhfeti'l-mülûk*, *'Umdetü'n-nisâ*, *Cübbü'l-mesâil*, *Menâkıbü Ebî Hanîfe ve e'immeti'l-mezâhib*, *Künûzü'l-evliyâ' ve rumûzü'l-asfiyâ'*, *Tergîbü'l-müte'allimîn*, *Zelletü'l-kârî bi-'inâyeti'r-rabbi'l-bârî*.

Umdetü'n-Nisâ

Kadınlara özgü fıkhî konulara dair meseleleri ele alan bu risâle, Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmıştır. Eserin, Osmanlı sahasında kadınlara yönelik yazılmış ilk ilmihal metinlerinden biri olduğu değerlendirilmektedir.[628]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1507/3 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu nüsha, 32–103 varakları arasında 11 satırla istinsah edilmiştir. Eserin adı yazmanın serlevhasından, müellif adı ise dibâcesinden tespit edilmiştir. Dibâce kısmında, müellifin bu eseri 71 yaşında telif ettiğine dair bilgi yer almaktadır. Eserin yazma nüshalarına diğer bazı kütüphanelerde de rastlanmaktadır.[629]

Hediyyetü's-su'lûk fî şerhi Tuhfeti'l-mülûk

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 4338 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. 25 satırlık 148 varaktan oluşmakta olup filigranlı kâğıda nesih hatla istinsah edilmiştir. Sayfa kenarlarında kırmızı mürekkeple yazılmış söz başları ve keşideler yer

---

[627] Âtaî, *Hada'iku'l-Haka'ik fi Tekmileti'ş-Şaka'ik*, 2017, 1/2; Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 2/374, 868; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1996, 3/1097; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 1/21; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/5; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 8/180; M. Rahmi Telkenaroğlu, "Zileli Muharrem Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), EK-2/693-694.

[628] Telkenaroğlu, "Zileli Muharrem Efendi", EK-2/694.

[629] Bazı yazma nüshalar için bk.: Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 00562-005; Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. V1355/2; Millî Ktp., Tokat Zile İlçe Halk Kütüphanesi, nr. 60 Zile 153/3.

almaktadır. Müstensihi Süleyman Efendi'dir. İlk sayfasında bir fihrist yer almakta olup hatime kaydına göre telifine 979'da başlanmış ve 983 senesinde tamamlanmıştır. Bu yazmanın dışında Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1484 numaralı bir nüshası daha bulunmaktadır. Farklı kütüphanelerde de başka yazma nüshalarına rastlanmaktadır.[630]

1.1.135. Ahîzâde Abdülhalim Efendi (ö. 1013/1604)

Ahîzâde, Osmanlı klasik döneminin öne çıkan âlim, hattat ve şairlerinden biridir. İstanbul'da doğmuş, kazasker Ahîzâde Mehmed Efendi'nin oğlu, şeyhülislâm Ahîzâde Hüseyin Efendi'nin ağabeyidir. İlk eğitimini Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'den almış, hat sanatını ise Pîr Mehmed Dede'den öğrenmiştir. Çeşitli medreselerde müderrislik yapmış, Bursa, Edirne ve İstanbul kadılıklarında bulunmuş, ardından Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerini üstlenmiştir. Fıkıh alanında uygulamaya dönük çalışmalarıyla tanınmış, düzenlediği vakfiyeler ve belgelerle sonraki dönemlere örnek olmuştur. "Halîmî" mahlasıyla şiirler yazmış, sanat ve doğaya olan ilgisiyle lâle yetiştiriciliğine yönelmiş ve bu alanda bazı yeni türlerin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. 1013/1604 senesinde İstanbul'da vefat etmiş, evinin karşısındaki Çukur Medrese'ye bitişik türbeye defnedilmiştir.[631]

Risalelerin yanı sıra, fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki önemli eserleri şunlardır: *Ta'lîka 'ale'l-Hidâye, Muhtasarü'd-Dürer ve'l-Gurer, el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir hâşiyesi, Câmi'u'l-fusûleyn hâşiyesi, ed-Dürer ve'l-Gurer hâşiyesi ve Şerhu'l-Miftâh hâşiyesi.*

Umdetü'l-Mevâlî ve Zübdetü'l-Emâlî

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1489/5 numarada kayıtlı bulunan bu yazma, Arapça olup Arapça nesih hatla kaleme alınmıştır. Metin, 50b–53a varakları arasında yer almakta ve her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Eserin adı zahriyede kayıtlı olup, müellifin ismi hem zahriyede hem de hatimede geçmektedir. zahriyede müellif için "Vâlide Sultan Müderrisi" unvanı yer almaktadır.

---

[630] Bazı yazma nüshalar için bk. Millî Ktp., Tokat İl Halk Ktp., nr. 60 Hk 266; Manisa Ktp., Manisa İl Halk Ktp., nr. 4633; Millî Ktp., Adana İl Halk Ktp., nr. 01 Hk 391.

[631] Âtaî, *Hada'iku'l-Haka'ik fi Tekmileti'ş-Şaka'ik*, 2017, 1/494-497; Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 2/99, 855; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/504; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/228; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 11/97; Hasan Güleç, "Ahîzâde Abdülhalim Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/548; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 286-287.

Risâle alâ mebhasi hucciyyâti'z-zâhir li'l-istihkâk

Eser, mefkûd mala ilişkin davalarda mevcut görünür durumun, hak sahipliği için doğrudan delil teşkil etmese de karşı tarafın iddiasını geçersiz kılabilecek bir zâhir olarak kabul edilip edilmeyeceğini konu edinir.

Metni Arapça olan bu yazma, nesta'lîk hatla kaleme alınmış olup Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1489/6 numarayla kayıtlıdır. İçeriği 55b–60b varakları arasında yer almakta ve her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Müellifin ismi yazmanın zahriye kısmında, eser başlığı ise dibâcede belirtilmiştir.

1.1.136. Hüseyin el-Halhâlî (ö. 1014/1605)

Tam adı Hüseyin b. Hasan el-Hüseynî el-Halhâlî el-Hanefî'dir. 15. ve 16. yüzyılda yaşamış önemli âlimlerdendir. İran Azerbaycan'ında, Gilân sınırındaki Halhâl kasabasında doğmuştur. Bir süre Şamâhî'de ikamet etmiş, burada eğitim almış ve Mirzâcân Habîbullah eş-Şîrâzî'nin ilmî etkisi altında yetişmiştir. Osmanlı topraklarına ne zaman geldiği kesin olarak bilinmese de, Diyarbekir'de bir medresede müderrislik yaptığı ve burada etkili bir ilmî çevre kurduğu anlaşılmaktadır. Talebeleri arasında Molla Çelebi el-Âmidî, Şeyhülislâm Abdurrahim b. Muhammed ve Abdülkerîm b. Süleymân el-Kürânî gibi isimler yer alır. Tefsir, hadis, kelâm, fıkıh, nahiv, mantık ve astronomi gibi farklı alanlarda eserler kaleme almıştır. 1014/1605 senesinde Diyarbakır'da vefat etmiştir.[632]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *Miftâhu'l-Miftâh fî 'İlmi'l-İstılâh, Ta'lîkât 'alâ Hâşiyeti Şarhi Muhtasari'l-Muntahâ.*

Ta'lîkât 'alâ Hâşiyeti Şerhi Muhtasari'l-Muntahâ

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4440 demirbaş numarasıyla kayıtlı bu yazma, ilk sayfasında ve eteğinde yer alan başlıktan tespit edilmiştir. Metin çeşitli kaynaklarla karşılaştırılmış ve ait olduğu kişiyle örtüştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Ancak klasik kaynaklarda bu çalışmaya dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Zahriye kısmında Farsça beyitler yer almaktadır. Yazmanın ilk

[632] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/291, 321; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 7/235; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 15/549, 606; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 397-398; Hatice Toksöz - Ümran Özgür, "Hüseyin b. Hasan El-Hüseynî El-Halhâlî'nin Risâle Fî İsbâti'l-Vâcib Adlı Eserinin Tahkik Ve Tahlili", *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 5/1 (30 Haziran 2022), 378-379.

sayfalarında Türkçe rubâîler bulunmaktadır. Belli başlı yerlerinde beyaz boş varaklar mevcuttur. 61 varaktan oluşan metin 18 satırla yazılmıştır. Eserin üç farklı nüshası daha bulunmaktadır.[633] Başka kütüphanelerde de bulunmaktadır.[634]

1.1.137. Ali el-Kârî (ö. 1014/1605)

Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî, hicrî X. yüzyılda Herat'ta doğmuş olup tahminen 930 yılı civarında dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi net olmamakla birlikte, kıraat hocası Mu'înüddîn b. Hâfız'ın 916/1510'da Herat'ın işgali sırasında şehit edilmesine dair aktarımlar, onun bu tarihten önce doğduğunu gösterir. İlk eğitimini Kur'ân ve kıraat alanında babasından almış, Mu'înüddîn b. Hâfız'dan kıraat, muhtemelen Hamdullah el-Amâsî'den hat eğitimi görmüştür. Şah İsmail'in baskıları üzerine Herat'tan ayrılmış, bunu "bid'at yurdundan sünnet yurduna hicret" şeklinde ifade ederek Mekke'ye yerleşmiştir. Mekke'de kırk yılı aşkın süre kalmış, İbn Hacer el-Heytemî, Ali el-Müttakî el-Hindî, Kutbüddîn el-Mekkî, Atıyye es-Sülemî gibi âlimlerden ders almış, tasavvufî terbiyesini Abdullah es-Sindî'den almıştır. Talebeleri arasında Abdulkâdir et-Taberî ve Abdurrahmân el-Mürşidî gibi isimler yer alır. Resmî bir görev almamış, geçimini yazdığı ve açıklamalarla zenginleştirdiği mushafları satarak sağlamıştır. Sülüs ve nesih hattında maharet sahibidir. Hanefî mezhebine bağlı olmakla birlikte taklide değil delile dayalı bir yaklaşım benimsemiş, fıkıhta tahkik metodunu esas almıştır. Mirkâtü'l-Mefâtîh adlı eserinde Hanefîlerin hadise verdiği önemi vurgulaması bu tutumun örneğidir. Mezhep taassubuna karşı mesafeli durmuş, bid'at ve hurafelere karşı mücadele etmiştir. Fıkıh, kıraat, hadis, akaid, tasavvuf, tefsir ve dil gibi pek çok alanda ikiyüzü aşkın eser kaleme almış, çok yönlü bir âlim olarak tanınmıştır. 1014/1605 senesinde Mekke'de vefat etmiş, hocası Abdullah es-Sindî'nin Mu'allâ Kabristanı'ndaki mezarının yanına defnedilmiştir. Vefat haberi Mısır'a ulaşınca Ezher Camii'nde gıyabi cenaze namazı kılınmıştır.[635]

---

[633] Bu nüshalar şunlardır: 19 HK 4434, 19 HK 2392, 19 HK 4862/2.

[634] Bazı yazma nüshalar için bk. Ragıp Paşa Ktp., Ragıp Paşa, nr. 384; Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, nr. 196; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 602.

[635] Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/751-753; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 4/12-13; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 14/446, 528-529; Ahmet Özel, "Ali el-Kârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/403-405; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 288-290; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 397.

Tezyînu'l-ibâre fî tahsîni'l-işâre

Müellif, namazda teşehhüt sırasında parmakla işaret etmenin sünnet olduğunu savunur. Aksini iddia edenlerin dayanaklarını geçersiz sayar. Risalesinin âlimlerce takdir edildiğini belirtmesine rağmen, Keydânî'nin sözleri onda tereddüt uyandırmış, bunun üzerine meseleyi yeniden ele almıştır. Keydânî'nin kaynaklarını tek tek değerlendirip yetersiz bulur ve son bölümde "mekruh" kavramını inceler.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'ne ait 19 HK 805/7 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır. 65–72 varakları arasında yer almakta olup sayfa başına 19 satırla yazılmıştır. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Çorum'da bir başka nüshası daha mevcuttur.[636] Farklı şehir ve koleksiyonlarda da yazma nüshasına rastlanmaktadır.[637]

Lisânu'l-ihtidâ fi'l-iktidâ

Hanefî mezhebi mensuplarının, belirli ibadet veya muamelat alanlarında Şâfiî mezhebine mensup kimselere iktidâ etmeleri gereken durumları konu edinen bu risale, mezhepler arası amelî ilişkileri ele alan fıkhî bir değerlendirme mahiyetindedir.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 671/4 numarada kayıtlıdır. 51–63b varakları arasında yer almakta ve her sayfada 22 satır bulunmaktadır. Dili Arapçadır. Farklı yazma kütüphanelerinde de çeşitli nüshalar halinde mevcuttur.[638]

el-Makâlâti'l-azbe fi'l-mes'eleti'l-imâme

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1459/9 numarayla kayıtlıdır. Arapça olarak istinsah edilen eser, 161b–168a varaklar arasında yer almakta ve her sayfada 25 satır bulunmaktadır. Eserin farklı kütüphanelerde de nüshaları bulunmaktadır.[639]

---

[636] Diğer nüsha 19 HK 1459/4 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.
[637] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 5388-12; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 84-6; Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 4006-16.
[638] Bazı yazma nüshalar için bk. Bursa İnebey Ktp., Ulucami, nr. 2060/4; Köprülü Ktp., Hacı Ahmed Paşa, nr. 186-4; Millet Ktp., Ali Emiri Arabi, nr. 4343/4.
[639] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Mehmet Taviloğlu, nr. 362-18; Köprülü Ktp., Hacı Ahmed Paşa, nr. 332-6; Bursa İnebey Ktp., Genel, nr. 4332/3.

el-'Afâf 'an Vaz'i'l-yedi 'ale's-sadri fi't-avâf

Tavaf esnasında dinî kaynaklarda aslı bulunmayan bazı uygulamalara dair kaleme alınmış, bu tür davranışları ele alan ve değerlendiren bir risaledir.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1459/6 numarayla kayıtlıdır. Arapça olarak kaleme alınmış eser, 154–155 varakları arasında yer almakta ve her sayfada 25 satır bulunmaktadır. 1010/1601 senesinde telif edilmiştir. Ramazan ayında istinsah edilmiş olup, istinsah tarihi belirtilmemiştir. Eserin başka kütüphanelerde de nüshaları bulunmaktadır.[640]

1.1.138. Feyzî, Dursunzâde Abdullah Efendi (ö. 1019/1610)

Dursunzâde Abdullah Feyzî Efendi, İstanbul'da doğmuş olup müderris Dursun Efendi'nin oğludur. Dedesi Taşköprülü Hacı Murâd Efendi, ağabeyi ise şair Dursunzâde Bekâ'î'dir. Ma'lûl-zâde Mehmed Çelebi'den mülazemet alarak ilim tahsil etmiş, sonrasında çeşitli şehirlerde kadılık yapmıştır. Kudüs, Bağdat, Eyüp ve Üsküdar'da kadı olarak görev almış, son olarak bulunduğu Üsküdar kadılığından azledildikten sonra 1019/1610 senesinde vefat etmiştir. Kabri, Fatih'te Kadıçeşmesi yakınındaki Âbid Çelebi Mescidi avlusundadır. Arapça, Farsça ve Türkçeye hâkim olan Feyzî, muamma yazımında gösterdiği maharetle tanınmış ve yüz isme ulaşan muammalar tertip etmiştir.[641]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Fettâh, Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Hidâye, Şerh-i Ferâ'izi Muhsin-i Kayserî, Hâşiye 'ale'l-Câmi', Tuhfetü'l-Hasnâ' fî'ş-Şerh 'alâ Mi'eti Hadîs min Meşâriki'l-Envâr.*

Tercüme-i Ferâiz-i Sirâciyye

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1747/1 numarada kayıtlıdır. 1-81 varakları arasında her sayfada 19 satır yer almaktadır. 1137/1724 senesinde istinsah edilen eser, Arapçadır. *el-Ferâ'izü's-Sirâciyye*'nin müellif

[640] Bazı yazma nüshalar için bk. Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 2824-26; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3525-21; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 2120/8.
[641] Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, ed. Nuri Akbayar (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 6/526; Süleyman Sâdeddin Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, ed. İbnülemin Mahmud Kemal (İstanbul, 1928), 273.

tarafından Türkçeye yapılan bir tercümesinin yine kendisi tarafından yapılmış olan şerhidir. Diğer kütüphanelerde de pek çok nüshası mevcuttur.[642]

1.1.139. Pîr Mehmed Üskübî (ö. 1020/1611)

Pîr Mehmed Üskübî, devşirme kökenli bir Osmanlı âlimidir. Bazı kaynaklarda Kastamonulu olduğu ileri sürülse de İstanbul doğumlu olduğuna dair kayıtlar daha güçlüdür. Babasının adını *Zahîrü'l-kudât* adlı eserinin mukaddimesinde Hasan olarak belirtmiş olsa da bazı biyografik kaynaklarda Abdullah olarak geçmesi, devşirme kökenli âlimlerde sık görülen kayıt farklarından biridir. Gençlik yıllarında bir süre Bektaşî çevresinde bulunmuş, daha sonra ilmî sahaya yönelerek Çivizâde Mehmed Efendi'ye talebe olmuştur. Bu hocasından icâzet aldıktan sonra çeşitli medreselerde müderrislik yapmış, Yenipazar'da görev almıştır. Burada uğradığı bir saldırı sonucu bir gözünü kaybetmiş ve halk arasında "Yekçeşm" ya da "Kör Müftü" olarak anılmıştır. 990/1582 civarında Hezargrad'da müderrislik yaparken verdiği bir fetva nedeniyle görevden alınmış, ancak daha sonra Üsküp kadılığı ve müftülüğüne getirilmiştir. Hayatının son yıllarını Üsküp'te geçirmiş, burada hem müderrislik hem müftülük yapmış ve 1020/1611 senesinde vefat etmiştir. Atâî'ye göre nüktedan, hazırcevap ve sohbet ehli bir kişiliğe sahiptir. Oğlu Ahmed Efendi, babasının fetvalarını derleyerek istinsah etmiştir.[643]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Mu'înü'l-müftî fi'l-cevâb 'ale'l-müsteftî*, *Zahîrü'l-kudât*.

Mu'înü'l-müftî fi'l-cevâb 'ale'l-müsteftî

Pîr Mehmed Üskübî'nin fetvalarını içeren bu fıkıh mecmuası, klasik fıkıh kitaplarının tertibine uygun şekilde düzenlenmiş bir eserdir. Bazı nüshalarda eserin adının müellif tarafından verildiği belirtilse de istinsahı gerçekleştiren oğlu Ahmed Efendi bu ismi kendisinin Üsküp'te fetva kâtibi olarak görev yaptığı sırada koyduğunu ifade etmiştir. Türkçe fetvaların yanı sıra Arapça nakiller de içeren eser, kendi

[642] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., İsmihan Sultan, nr. 248-7; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 1190; Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, nr. 2349.
[643] Âtaî, *Hada'iku'l-Haka'ik fi Tekmileti'ş-Şaka'ik*, 2017, 2/551-552; Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 1/1229-1746; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, ed. Nuri Akbayar (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 5/142; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 1/61; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/272; Şükrü Özen, "Pîr Mehmed Üskübî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/276-277.

döneminde büyük ilgi görmüş ve hem çağdaşları hem de sonraki fıkıh âlimleri tarafından sıkça başvurulan bir kaynak olmuştur. Hacı Mustafa el-Hanyevî, Ömer el-Kâhirî ve Ahmed Hamdullah el-Ankaravî gibi âlimlerin eserlerinde bu metne yapılan atıflar, onun ilmî etkisini ortaya koyar. Otuzdan fazla yazma nüshası günümüze ulaşan eserin bazı bölümleri daha sonra yapılan akademik çalışmalarda tahkik edilerek yayımlanmıştır.[644]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesinde 19 HK 4476 numarada kayıtlı olan bu yazma, Muharrem 1090 / Şubat 1679 tarihinde Muhammed b. Murad tarafından istinsah edilmiştir. Eser, fetvâlar konusunu ele almakta olup dili Türkçedir. 207 varak ve 23 satır düzeninde yazılmıştır. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmış ve bazı yerlerde haşiyeler eklenmiştir. *Kitâbü't-Tahâret* bölümünden başlamaktadır. Bu nüsha dışında Çorum'da üç nüshası daha mevcut olup,[645] Türkiye'nin çeşitli kütüphanelerinde eserin birçok yazma örneği bulunmaktadır.[646]

1.1.140. Âmilî, Bahâeddin (ö. 1031/1622)

Bahâüddîn Muhammed b. Hüseyn b. Abdissamed el-Âmilî, bilinen adıyla Şeyh Bahâî, Safevîler döneminde yaşamış çok yönlü bir âlimdir. 953/1546-47 senesinde Lübnan'ın Ba'lebek şehrinde doğmuş, küçük yaşta ailesiyle birlikte Kazvin'e göç etmiştir. İlk eğitimini babasından almış, Kazvin'de on yıl süren öğreniminde kelâm, felsefe, matematik ve tıp alanlarında derinleşmiştir. Mîr Dâmâd, Şemseddin Muhammed b. Makki ve Şeyh Ali el-Mennî gibi âlimlerden ders almış, Kudüs'te Sahîh-i Buhârî okuyarak hadis eğitimi görmüştür. Eğitimini tamamladıktan sonra Herat, Necef ve Kâzımiye'de ilmî çalışmalar yapmış, İsfahan'da şeyhülislâm olarak görev almıştır. Mısır, Hicaz, Irak, Suriye ve Anadolu'ya yaptığı seyahatlerde birçok âlim ve sûfiyle tanışmış, bazı eserlerini bu yolculuklar sırasında kaleme almıştır. 1031/1622 senesinde vefat etmiş ve Meşhed'e defnedilmiştir. Zühd ve tevazuyu benimseyen kişiliğiyle saygı görmüş, Molla Sadrâ, Abdurrazzâk Lâhîcî ve Fevzi el-Kâşânî gibi talebeler yetiştirmiştir. Şiî kimliği öne çıkmakla birlikte tasavvufa açık ve hoşgörülü bir yaklaşım sergilemiştir. Fıkıh ve kelâm gibi klasik ilimlerin yanında matematik, astronomi ve tıp alanlarında da eserler vermiştir. Farsça yazdığı didaktik

[644] Özen, "Pîr Mehmed Üskübî", 34/277.
[645] Bu nüshalar şunlardır: 19 HK 1694, 19 HK 4477, 19 HK 1695/3.
[646] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 520; Sivas Ziya Bey Ktp., Sivas Yazma, nr. 3919; Bursa İnebey Ktp., Bursa Milli Kütüphanesi, nr. 9873.

şiirlerinde "Bahâî" mahlasını kullanmış, Mevlânâ'dan etkilenmiştir. Arapçayı ileri düzeyde kullanmış ve edebî yönüyle İran kültüründe kalıcı iz bırakmıştır.[647]

Müellifin fıkıh ve usul alanında kaleme aldığı eserleri şunlardır: *Erba'ûne hadîsen, el-Hablü'l-metîn fî ahkâmi'd-dîn, Meşriku'ş-şemseyn ve iksîrü's-sa'âdeteyn, Câmi'-i 'Abbâsî, Kitâbü'z-Zübde, er-Risâletü'l-İsnâ'aşeriyye, Miftâhu'l-felâh, Risâletü'l-Beyân fî'l-Mesâha.*

Risâletü't-Tahare

Risale, klasik İslâm fıkhının ibadetler kısmının ilk merhalesi olan tahâret konusuna dair kaleme alınmış bir çalışmadır. Temel itibariyle suyun ve kapların hükümlerinden başlayarak tuvalet temizliği, abdest, gusül, teyemmüm, hayız, istihâza, nifas, necaset ve necasetin giderilmesi gibi ibadetlerin sıhhatine etki eden temizlik meseleleriyle birlikte, taharete dair özel sorular, dikkat gerektiren ince meseleler ve muhtelif fıkhî hükümler kısa fasıllar hâlinde ele alınmıştır. Risale, kırmızı mürekkeple yazılmış başlıklarla belirlenmiş toplam on bir bâb ihtiva etmekte olup, içerik itibariyle on iki bölümden oluşmaktadır. Beşinci bölüm olan "gusül bahsi" metinde konu olarak yer almakla birlikte, bâb başlığı yazılmamıştır. Bu durum, başlığın müstensih tarafından sehven atlanmış olması ihtimalini kuvvetli kılmaktadır. Dolayısıyla, risale fiilen on iki bâbdan oluşmakta, ancak sadece on bir bâb başlığı kırmızı renkle yazılmış bulunmaktadır. Risalede, fıkhî hükümlere dair izahlar yer yer delilleriyle birlikte sunulmuş, bazı meselelerde tercih edilen görüşler kısa ibarelerle belirtilmiştir. Sayfa kenarlarındaki hâşiyeler yer almaktadır.

Eserin mevcut nüshası Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, 1451/1 numarada kayıtlıdır. 22 varaktan oluşan yazma, 1–22 varakları arası yazılı olup dili Arapçadır. Satır sayısı 14 ve nesih hatla kaleme alınmıştır. Aynı müellife ait başka risalelerle birlikte mecmua hâlinde derlenmiştir. Yazma nüshanın başında bağış mührü yer almakla birlikte, vakfedenin ismi okunamamaktadır.

Risâletü'l-Beyân fî'l-Mesâha

İslam hukukunda yer ölçümü ve hesaplamalarla ilgili meseleleri ele alan bir eserdir. Müellif, klasik fıkıh kitaplarında yer alan mesâha konularını açıklamıştır.

[647] Ömer Okumuş, "Âmilî, Bahâeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/60-61.

Tarla, bina, arsa gibi taşınmazların ölçümü, taksimi ve bunların fıkhî sonuçları işlenmiştir. Geometrik varsayımlar ve hesap yöntemleri olan eser, fıkıh ile matematik arasında örnektir. Kırmızı mürekkeple yazılan başlıklar alt bölümlere ayrıldığını gösterir.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1541/2 numarada kayıtlı mecmuanın 23-36 varakları arasında yer almaktadır. Nesih hatla yazılmış olup her sayfada 14 satır bulunmaktadır.

Risâletü'l-Vâcibati's-Salâti Yevmiye

Bu manzûm risale, namazın vacip unsurlarını ele alır. Müellif, her vacibi ayrı başlıklarla işler ve toplamda on dört bab oluşturur. Bölümler kırmızı mürekkeple ayrılmıştır. Niyet, kıraat, rükû, secde gibi rükünlerin yanı sıra deliller ve mezhepler arası farklara da dolaylı biçimde yer verilir. Eserin öne çıkan yönlerinden biri de zengin hâşiye sistemidir. Kenar notlarında metne dair açıklamalar ve fıkhî değerlendirmeler yer alır. Bu hâşiyelerin çoğunun metinle eş zamanlı yazıldığı anlaşılır.

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1541/3 numara ile kayıtlıdır. Yazma, 36–61 varakları arasında olup her sayfada ortalama 14 satır bulunmaktadır. Başlıklar ve önemli fıkhî terimler kırmızıyla yazılarak metnin yapısı daha belirgin hâle getirilmiştir. Eserin istinsahında kullanılan kâğıdın cedîd cinsi olduğu, filigranlıdır. Eserin hatimesinde yer alan kayda göre 1012 (1603) senesinde telif edilmiştir. Mevcut nüsha, müellifin kendi hattından istinsah edilmiş olmakla birlikte istinsah tarihine dair herhangi bir kayda rastlanmamaktadır.

Risale fî Tahkiki Ciheti'l-Kıble

Bu risale, kıble yönünün tayinine dair fıkhî ve ilmî meseleleri ele alan müstakil bir çalışmadır.

Risale, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1541/4 numarasıyla kayıtlı olup, yazmanın 61–66 varakları arasında yer almaktadır. Her sayfada 21 satır yer almakta olup satır düzeni nispeten muntazamdır. Başlıklar, çoğunlukla kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüshada sayfa kenarlarında yer yer silinmeler, yazı kaymaları ve mürekkep taşmaları görülmektedir. Dili Arapçadır.

Risale fî Masâ'ili'z-Zekat ve'l-Humus

Fıkıh literatüründe zekât ve humus konularını ele alan müstakil bir eserdir. Öncelikle zekâtın farziyeti, nisab, mal türleri ve oranları gibi konular işlenir. Ardından humus konusu ganimet ve maden malları çerçevesinde değerlendirilir. Sarf yerlerine dair görüş ayrılıklarına da kısaca değinilir. Sonunda kısa bir hatime yer alır ve dua ile tamamlanır.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 19 HK 1541/5 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Mecmuanın 59–67 varakları arasında yer almaktadır. Eser Arapça kaleme alınmıştır. Her sayfada yaklaşık 19 satır bulunmaktadır.

Risaletü's-Savm

Oruç ibadetine dair temel meseleleri özetleyen manzum bir eserdir. Beyitlerle kaleme alınmış olan risalede, Ramazan orucunun farziyetine dair deliller, oruç tutmakla mükellef olanların nitelikleri, orucun rükünleri, şartları, sahih ve fasit kılan durumlar, kazâ ve kefâretle ilgili hükümler ele alınmıştır. orucun bozulmasına sebep olan fiiller, şüpheli durumlar ve sefer, hastalık gibi mazeretlere dair hükümler de açıklanmıştır. Şiirsel bir üslupla kaleme alınmış bu eser, fıkhî bilgilerin ezberlenmesini ve kolay anlaşılmasını sağlar. Risalenin sonunda, oruçla ilgili bazı kavramlar sözlük şeklinde kısaca tanıtılmıştır.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi 19 HK 1541 numarada kayıtlı bulunan altıncı risaledir. Dili Arapçadır. Yazmanın 77b92 varakları arasında yer almaktadır. Sayfalar ortalama 17 satır hâlinde yazılmıştır. Kâğıt tipi cedid filigranlı olup yer yer silik, fakat genel itibariyle okunaklı durumdadır. Yazma eserin sayfalarının bazı kısımlarında kırmızı mürekkeple yazılmış başlıklar ve terim tanımları yer almaktadır. Nüsha, müellifin kaleme aldığı asıl metinden istinsah edilmiştir.

Menâsiku'l-Hacc

Bu risale, hac ibadetine dair temel hükümleri özetlemektedir. Metin boyunca ihram, tavaf, sa'y, vakfe ve şeytan taşlama gibi hac ibadetinin rükünleri ve vecibeleri ele alınmış, yer yer fıkhî tercihlere ve mezhepler arası farklılıklara kısa beyitlerle değinilmiştir.

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1541/7 numara ile kayıtlı mecmuanın 93b–106a varakları arasında yer almaktadır. Eserin dili Arapça ve her sayfada 19 satır bulunmaktadır. Metnin mukaddimesinde, risalenin müellif hattından istinsah edildiğine dair bir kayıt mevcuttur. Satır araları geniş tutulmuş, bazı beyitlerin kenarlarında ise haşiyeler yer almaktadır. Söz başları kırmızı renkle kaleme alınmıştır.

1.1.141. Gânim b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 1032/1623)

Ebû Muhammed Gıyâsüddîn Gânim b. Muhammed el-Bağdâdî, Hanefî fıkıh geleneği içinde olan âlimlerdendir. Doğduğu yer olan Bağdat'ta klasik medrese eğitimi alarak ilmî hayatına başlamıştır. 998/1589 senesinde Bağdat kadısı Rıdvan Efendi tarafından Müstansıriyye Medresesi'ne müderris olarak atanmıştır. Bu görevde uzun yıllar boyunca ders vermiş, birçok öğrenci yetiştirmiş ve dönemin Bağdat ulemâsı arasında ilmiyle tanınmıştır. Bazı kaynaklar onun 1030/1621 senesinde şehirdeki karışıklıklar sırasında vefat ettiğini belirtse de, söz konusu olayın 1032/1623 senesinde gerçekleştiği göz önüne alındığında bu tarihin vefat yılı olarak kabul edilmesi daha doğru görünmektedir.[648]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *Melce'ü'l-kudât 'inde te'âruzi'l-beyyinât*, *Mecma'u'd-damânât fî mezhebi'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân*.

Melce'ü'l-kudât 'inde te'âruzi'l-beyyinât

Hanefî yargı usulüne dair kaleme alınmış bu risâle, delillerin çatıştığı durumlarda kadıların nasıl bir tercih yapması gerektiğini ele alır. Müellifin eseri yazarken *el-Mebsût, Fetâvâ Kâdîhân* ve *el-Hidâye* gibi güvenilir Hanefî kaynaklara başvurduğu ve her meselenin sonunda yararlandığı kaynağı belirttiği görülür. Eser bir mukaddimeyle başlar, *Kitâbü'n-Nikâh* ile açılır ve *Kitâbü'l-Vekâle* ile tamamlanan yirmi yedi babdan oluşur. Sonunda klasik fetva usulünü özetleyen bir hâtime yer alır. Kadıların uygulamada karşılaştığı deliller arasında tercih yaparken kullanabileceği bir kaynak olarak hazırlanan risâle, zamanla temel bir başvuru eseri hâline gelmiş ve

[648] Âtaî, *Hada'iku'l-Haka'ik fi Tekmileti'ş-Şaka'ik*, 2017, 1/639-640; Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 2/398, 668; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/394; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1996, 4/618; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/812; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y; Recep Özdirek, "Gânim el-Bağdâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/350-351; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 293-294.

benzer çalışmalara öncülük etmiştir. Atâî, kadılık görevi sırasında bu eserden faydalandığını ve bazı ilaveler yaptığını belirtmiştir. Farklı dönemlerde görev yapan bazı kadıların, eksik gördükleri meselelere dair notlarını nüshaların kenar boşluklarına yazdığı bilinmektedir. Bu nedenle mevcut nüshalar arasında içerik bakımından farklar bulunmaktadır. Eser bazı kaynaklarda "*Tercîhu'l-beyyinât*", "*Risâle fi'l-beyyinât*" veya "*Te'âruzü'l-beyyinât*" adlarıyla da anılmıştır. Rumeli Kazaskeri Feyzullah Nâfiz Efendi tarafından *Dürretü'l-muhâkemât fî şerhi Melcei'l-kudât* ismiyle Türkçeye çevrilip şerhedilmiş, bu çeviri Arapça metinle yayımlanmıştır. Ezher Üniversitesi'nde Refîk Muhammed el-Hatîb (1979) ve Ümmülkurâ Üniversitesi'nde Abdülazîz Mustafa el-Hâlid (1982) tarafından esere dair yüksek lisans çalışmaları yapılmıştır.[649]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1512 demirbaş numarası ile kayıtlı bu yazma, Arapça kaleme alınmıştır. 68b–163a varakları arasında yer alan metin 17 satırla yazılmış olup, eserin başında bir varaklık fihrist bulunmaktadır. 1088/1677 senesinde Osman b. Şaban Nusûnî tarafından istinsah edilmiştir. Çorum'da bu eserin bir nüshası daha bulunduğu gibi,[650] diğer kütüphanelerde de pek çok yazma nüshası mevcuttur.[651]

1.1.142. Şerefüddîn b. Berekât el-Gazzî (ö. 1034/1625)

Gazze'de doğan Hasan b. Ali b. Sinân el-Gazzî, bir Hanefi fıkıh alimidir. Hayatıyla ilgili detaylı bilgi bulunmasa da vefatının 1034 /1625 senesinden sonra olduğu bilinmektedir. Bu tarih, onun 17. yüzyılın ilk yarısında yaşamış bir alim olduğunu göstermektedir. [652]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki bilinen tek eseri şudur: *Tenvîru'l-Basâ'ir 'ale'l-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir.*

Tenvîru'l basâir 'ale'l-Eşbâh ve'n-nezâir

Eser, İbn Nüceym'in *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir* adlı meşhur fıkıh metnine yazılmış bir şerhtir.

---

[649] Özdirek, "Gânim el-Bağdâdî", 13/351.
[650] Diğer nüsha 19 HK 4467/3 demirbaş numaralıdır.
[651] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Murad Molla, nr. 760; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 756-1; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 579/1.
[652] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/416; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 6/161; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 12/298.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 1478 numaralı demirbaşla kayıtlı olan nüsha 1067 /1656 senesinde Mahfuz el-Ömeri tarafından istinsah edilmiştir. Yazmanın ilk beş varağında fihrist yer almaktadır. Eser 270 varak hâlinde olup her sayfada 21 satır bulunmaktadır. Bu nüsha dışında, eserin farklı yazma nüshaları diğer kütüphanelerde de mevcuttur.[653]

1.1.143. Aziz Mahmud Hüdâyî (ö. 1038/1628)

Aziz Mahmud Hüdâyî, Celvetiyye tarikatının kurucusu ve Osmanlı tasavvuf geleneğinin önde gelen isimlerinden biridir. 948/1541 senesinde Şereflikoçhisar'da doğmuştur. İlk eğitimini Sivrihisar'da almış, ardından İstanbul'da Küçük Ayasofya Medresesi'nde öğrenimine devam etmiştir. Burada Nâzırzâde Ramazan Efendi'nin öğrencisi olmuş ve onun muîdliğini yapmıştır. Aynı dönemde Halvetiyye tarikatına bağlı Nûreddinzâde Muslihuddin Efendi'nin sohbetlerine katılmıştır. Hocasıyla birlikte Edirne, Mısır ve Şam'da görev almış, Mısır'da Kerîmüddin el-Halvetî'den "usûl-i esmâ" terbiyesi görmüştür. 1573'te yurda döndükten sonra Bursa'da Ferhâdiye Medresesi'nde müderrislik ve Câmi-i Atîk Mahkemesi'nde nâiblik yapmıştır. Hocasının vefatından sonra tasavvufa yönelmiş ve Muhyiddin Üftâde'ye intisap etmiştir. Üç yıl içinde seyrüsülûkünü tamamlayarak halife olmuş, önce Sivrihisar'a gitmiş, ardından Bursa, Rumeli ve İstanbul'a geçmiştir. Sekiz yıl boyunca Küçük Ayasofya Tekkesi'nde şeyhlik yapmış, Fâtih Camii'nde vaaz vermiş ve tefsir, hadis dersleri okutmuştur. 1589'da Üsküdar'da bugünkü Hüdâyî Dergâhı'nın bulunduğu araziyi satın alarak büyük bir tekke kurmuştur. III. Murad, I. Ahmed, II. Osman ve IV. Murad gibi padişahlarla doğrudan temas kurmuş, IV. Murad'ın cülus merasiminde saltanat kılıcını kuşatmıştır. Ekim 1628'de vefat etmiş ve Üsküdar'daki dergâhının haziresine defnedilmiştir. Ardında çok sayıda halife ve zengin bir ilmî-tasavvufî miras bırakmıştır.[654]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *Miftâhu's-salât ve mirkâtü'n-necât*.

---

[653] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 385; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 506; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 773.

[654] Âtaî, *Hada'iku'l-Haka'ik fi Tekmileti'ş-Şaka'ik*, 2017, 2/760-762; Hasan Kâmil Yılmaz, "Aziz Mahmud Hüdâyî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/338-340; Hasan Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdayi* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2011), 42-90.

Miftâhu's-salât ve mirkâtü'n-necât

Namazın faziletleri ve içsel boyutları üzerine kaleme alınan bu risâlede, Muhyiddin İbnü'l-'Arabî ve Şehâbeddin es-Sühreverdî gibi önemli sûfî düşünürlerin görüşlerine de yer verilmiştir. 1010 (1601) tarihli en erken istinsah edilen nüshası, Murad Molla Kütüphanesi'nde 1314/4 numarayla kayıtlıdır. Eser, H. Kâmil Yılmaz tarafından tercüme edilerek *İlim Amel ve Seyr ü Sülûk* başlıklı yayının sonunda neşredilmiştir.[655]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 3152/4 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan bu yazma, Arapça dilinde kaleme alınmıştır. 28a–32a varakları arasında yer alan metin, her sayfada 3 satır halinde nesih hatla istinsah edilmiştir. Çorum'da bir nüshası daha bulunan bu eserin,[656] farklı kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshalarına rastlanmaktadır.[657]

1.1.144. Münîrî-i Belgrâdî (ö. 1038/1628 civarı)

Asıl adının İbrâhîm b. İskender olduğu kabul edilen Münîrî-i Belgrâdî'nin muhtemelen Bosna kökenli olduğu ve hayatının büyük bölümünü Belgrad'da geçirdiği anlaşılmaktadır. Ailesiyle birlikte bir dönem Dimitrofça'da ikamet etmiş, annesi ve babası da burada defnedilmiştir. Eğitimine Vilîdân Efendi'den aldığı derslerle başlamış, Mevlânâ Ali Efendi gibi dönemin önde gelen sûfîlerinden de faydalanmıştır. İlk öğreniminin ardından İstanbul'daki bazı medreselerde tahsiline devam etmiş ve fıkıh alanında yetişmiştir. Belgrad'a döndükten sonra vaizlik, müderrislik ve müftülük gibi görevlerde bulunmuş, fetva faaliyetleriyle tanınmıştır. Hayatının sonlarına doğru İmâret Camii yakınındaki bir medreseye müderris olarak tayin edildiği, mezarının da bu cami haziresinde bulunduğu rivayet edilir. Vefat tarihi kesin olmamakla birlikte 1038/1628 yılı civarında vefat ettiği düşünülmektedir. Ölümünden önce kaleme aldığı eserler, dönemin dinî düşüncesi ve ilmî çevresi hakkında önemli ipuçları sunmaktadır.[658]

---

[655] Yılmaz, "Aziz Mahmud Hüdâyî", 4/340.
[656] Bu nüsha şudur: 19 HK 824/2
[657] Bazı yazma nüshalar için bk. Milli Ktp., Milli Kütüphane Yazmalar, nr. 1915/7; Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdai Efendi, nr. 255; Köprülü Ktp., Mehmed Asım Bey, nr. 115-7.
[658] Âtaî, *Hada'iku'l-Haka'ik fi Tekmileti'ş-Şaka'ik*, 2017, 2/607; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 1/25; Taxhidîn Bitîçî, *Münîrî-i Belgradî ve Silsiletü'l-Mukarrebîn Adlı Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 17-28.

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *Risâle fî Hâkikati'l-İslâmiyye*, *Nazmu bi't-Türkiyyi fî Âfeti'l-Kahve ve'l-Hamr*, *Sübülü'l-Hüdâ.*

Sübülü'l-Hüdâ

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1445/1 numarada kayıtlı olan bu nüsha, 1b-86b varaklar arasında 11 satırla nesih hatla istinsah edilmiştir. 1131 senesinde Hasan b. Sâlih es-Sanakar tarafından istinsah edilen bu nüsha dışında, *Sübülü'l-Hüdâ*'nın başka yazma nüshaları da çeşitli kütüphanelerde bulunmaktadır.[659]

1.1.145. Azmîzâde Mustafa Hâletî (ö. 1040/1631)

Hâletî mahlasıyla tanınan Azmîzâde Mustafa b. Pir Mehmed, 977/1570 senesinde İstanbul'da doğmuştur. Babası, III. Murad'ın hocası olan Pir Mehmed Azmî Efendi'dir. Hanefî fıkıh âlimi olmasının yanında rubaileriyle de ün kazanmış bir divan şairidir. Eğitimini Şeyhülislâm Sâdeddin Efendi'den almış ve ona mülazım olmuştur. Eyüp, Sultan Selim, Sahn-ı Semân, Süleymaniye ve Vefa medreselerinde müderrislik yapmış, ardından Şam, Kahire, Bursa, Edirne, İstanbul ve Mısır kadılığı görevlerinde bulunmuştur. Bir süre Anadolu ve Rumeli kazaskerliği de yapmıştır. İlmi birikimi ve zekâsıyla dikkat çekmiş, tedris hayatının en yüksek mertebesi olan Süleymaniye müderrisliğine kısa sürede ulaşmıştır. Ancak kadılık ve kazaskerlik görevleri uzun sürmemiş, sık sık görevden alınmıştır. 26 Şâban 1040 yani 30 Mart 1631 tarihinde vefat etmiş, İstanbul Sofular'da yaptırdığı mektebin yanına defnedilmiştir.[660]

Arapça ve Türkçe şiirleri başta olmak üzere pek çok alanda eseri bulunan Hâletî'nin fıkıh ve usul eserleri şunlardır: *Hâşiye 'alâ Düreri'l-hükkâm, Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Menâr, Hâşiye 'ale'l-Hidâye, Ta'lîka 'ale'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir.*

---

[659] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 1005; Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Ktp., Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, nr. 1040/1; Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 2189-5.

[660] Âtaî, *Hada'iku'l-Haka'ik fî Tekmileti'ş-Şaka'ik*, 2017, 2/739; Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 1/1199; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/440; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 1/311; Halûk İpekten, "Azmîzâde Mustafa Hâletî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/348-349; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 295-296; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 402.

Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Menâr

İbn Melek tarafından kaleme alınan *Şerhu'l-Menâr* isimli eser üzerine yazılmış bir haşiyedir. *Netâ'icü'l-efkâr* adıyla da bilinmektedir.[661]

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1621 demirbaş numarasıyla kayıtlı nüshanın dili Arapça olup Hüseyin b. Hüseyin tarafından Rebîülevvel 1071/ Kasım 1660 tarihinde istinsah edilmiştir. Üç nüsha daha bulunmaktadır.[662] Müstensih kırmızı renkle yazdığı "*kavlühû*" ibarelerinden sonra metni vermiştir. Eser Süleyman Feyzi'ye ait vakıf mührünü taşımaktadır. Diğer kütüphanelerde pek çok yazması nüshası bulunmaktadır.[663]

Hâşiye 'alâ Düreri'l-hükkâm

Molla Hüsrev'in eseri üzerine yazılan haşiyelerin en ünlüsüdür. Birçok kütüphanede yazma nüshası bulunmaktadır.[664] Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde bulunan tek nüsha 19 HK 1511 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Dili Arapçadır. 300 varak ve 23 satırdan oluşmaktadır. Söz başları kırmızı renkle yazılmıştır. Nüshanın son sayfasında Çorum Müftüsü Ahmet Feyzi'ye ait vakıf mührü yer almaktadır.

1.1.146. Lekânî, İbrâhim b. İbrâhim (ö. 1041/1632)

Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhim b. İbrâhim el-Lekânî, on yedinci yüzyılın ilk yarısında yaşamış önde gelen Mâlikî âlimlerindendir. Mısır'ın Demenhûr şehri yakınlarındaki Lekâne beldesinde doğmuştur. Doğum tarihi kesin olarak bilinmese de oğlu Abdüsselâm'ın 971/1563 senesinde dünyaya gelmiş olması, onun on altıncı yüzyılın ortalarında doğduğunu düşündürür. Mâlikî fıkhı ve kelâm alanında temayüz eden Lekânî, ilmî faaliyetlerini Kahire'de Ezher çevresinde sürdürmüş, burada dersler vermiş ve pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Tahsil hayatına dair ayrıntılı bilgi bulunmamakla birlikte Bedreddin el-Karâfî, Sâlim es-Senhûrî, İbn Kâsım el-Abbâdî ve Şemseddin er-Remlî gibi âlimlerden istifade ettiği bilinmektedir. Tasavvufa olan

[661] İpekten, "Azmîzâde Mustafa Hâletî", 4/349.
[662] Bu nüshalardan ikisi *Netâ'icü'l-efkâr fî Şerhi'l-Menâr* şeklinde kaydedilirken, üçüncü nüsha *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Menâr* olarak kaydedilmiştir. Eserler; 19 HK 4437, 19 HK 4414, 19 HK 4446 demirbaş numaralarıyla kütüphane bünyesinde yer almaktadır.
[663] Bazı yazma nüshalar için bk. Beyazıt Ktp., Beyazıt, nr. B12300; Manisa Ktp., Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 4580; Konya Yusuf Ağa Ktp., Yusuf Ağa Kütüphanesi, nr. 520.
[664] Bazı yazma nüshalar için bk. Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Ktp., Rodos Hafız Ahmed Ağa Kütüphanesi, nr. 538; Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 422; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 302.

ilgisiyle de tanınan Lekânî'nin meşhur akait manzumesi *Cevheretü't-tevhîd*'i mürşidinin teşvikiyle bir gecede yazdığı rivayet edilir. Bu eser, Mâtürîdî ve Eş'arî kelâm geleneğinde geniş bir şerh ve hâşiye literatürüne kaynaklık etmiştir. 1041/1632 senesinde hac dönüşü sırasında Akabe yakınlarında vefat etmiş ve orada defnedilmiştir.[665]

Lekânî'nin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *Menârü ehli'l-fetvâ ve kavâ'idü'l-iftâ bi'l-akvâ, Hâşiye 'alâ Muhtasarı Halîl, 'İkdü'l-cümân fî mesâ'ili'd-damân, el-Budûrü'l-levâmi' min hudûri Cem'i'l-cevâmi', Nasîhatü'l-ihvân bi'ctinâbi şürbi'd-duhân, es-Sened fî beyâni huceci ehli'l-ğay ve'r-rüşd.*

Nasîhatü'l-ihvân bi-İctinâbi'd-Duhân

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan 19 HK 833/1 numaralı yazma, nesih hatla kaleme alınmış Arapça bir eserdir. Eser 1b–13b varaklar arasında yer almakta olup her sayfada 21 satır bulunmaktadır. Söz başlarının kırmızı mürekkeple yazıldığı eserin sonunda, metnin 1019/1610 senesinde Mısır'da yazıldığı ve müellif nüshasından istinsah edildiği belirtilmektedir. Farklı kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshalarıyla temsil edilmektedir.[666]

1.1.147. Akhisârî, Ahmed-i Rûmî (ö. 1041/1632)

Ahmed-i Rûmî el-Akhisârî, Kıbrıs'ta Hristiyan bir ailede doğmuş, Osmanlı fethinden sonra Müslüman olmuştur. Dımaşk ve İstanbul'da eğitim aldıktan sonra ömrünü Batı Anadolu'daki Akhisar'da geçirmiş, resmî bir görev üstlenmeden ilimle meşgul olmuş, ders vermiş ve eserler yazmıştır. Vefat tarihi, öğrencisi olan oğlunun rivayetine dayanarak Kâtib Çelebi tarafından kaydedilmiştir ve bu bilgi diğer kaynaklara göre daha güvenilirdir. Mezarı Akhisar'daki Uzuntaş Mezarlığı'ndadır. Bazı kaynaklarda Halvetî şeyhi olarak anılsa da, eserlerinde Halvetîliğe yönelttiği eleştiriler bu iddia ile çelişir. *Mecâlisü'l-ebrâr* adlı eseri bireysel takvâ, zühd ve ticaret ahlakı gibi konulara odaklanır, sultanlara değil ulemâya, tüccara ve halka hitap eder. Eserde İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye'ye açık atıflar bulunur. Birgivî

[665] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/30-31; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 8/28; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 15/8; Metin Yurdagür, "Lekânî, İbrâhim b. İbrâhim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/130-131; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 403.
[666] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 617.

Mehmed Efendi'ye yazdığı şerhte onu övgüyle anar. Akhisârî, Kadızâdelilerle tarikat ehli arasında süren tartışmalarda katı ve yasakçı bir tutum benimsemiştir. Bid'at, zikir, cuma duaları, namaz sonrası tokalaşma ve tütün gibi konularda bu tavrını sürdürmüştür. Osmanlı topraklarındaki etkisi tam olarak bilinmese de *Mecâlisü'l-ebrâr* Hint alt kıtasında önemli ölçüde yankı bulmuş, bu eserden yapılan alıntılar Farsça ve Urduca metinlere girmiştir.[667]

Müellifin eserleri şunlardır; *Mecâlisü'l-ebrâr ve mesâlikü'l-ahyâr, Risâle fî men'i't-tasliye ve't-tarziye ve't-te'mîn vakte'l-hutbe, Risâle fî enne'l-musâfaha ba'de's-salavâti'l-hamse bid'atün mekrûha, Risâle fî hurmeti'r-raks ve'd-deverân, Risâle fî hükmi'd-duhân.*

Risâle fî Beyâni'l-Bid'a fi'l-Cum'a ve'l-İbâdât

Eserde, cuma günü hutbeden önce yapılan vaazlar, hutbe sırasında ellerin kaldırılarak dua edilmesi, cemaatin topluca "âmin" demesi, namazlardan sonra tokalaşmak, kandil gecelerinde özel zikir ve ibadetler icat etmek gibi uygulamaların hiçbirinin Hz. Peygamber ve sahabe döneminde bulunmadığı vurgulanmakta ve bunlar "bid'at" olarak nitelendirilmektedir.

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 797/5 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan yazma Arapça kaleme alınmıştır. 12-16 varakları arasında yer alan risalenin her sayfasında 27 satır bulunmaktadır. Eserin adı başlıkta, müellifin ismi hem başlıkta hem hatimede yer alır. Diğer kütüphanelerde eserin başka bir nüshasına rastlanmamıştır.

1.1.148. Kadızâde Mehmed Efendi (ö. 1045/1635)

Muhammed b. Mustafa b. Muhammed (İlyas) el-Balıkesirî olarak tanınan Kadızâde Mehmed Efendi, 990/1582 senesinde Balıkesir'de doğmuştur. Babası kadılık yaptığı için "Kadızâde" lakabıyla meşhur olmuş, aynı lakabı taşıyan Sofyalı şeyhle karıştırılmamak için "Küçük Kadızâde" diye anılmıştır. "İlmî" mahlasını kullanarak şiirler de kaleme alan müellif, ilk tahsilini Balıkesir'de tamamladıktan sonra İstanbul'a giderek Dursunzâde'nin yardımcılığını yapmış, ardından Halvetî

[667] Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 1/1590; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/157; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/26; Yahya Michot, "Akhisârî, Ahmed-i Rûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), EK-1/60-62.

şeyhi Tekeli Ömer Efendi'ye intisap etmiştir. Kısa süre sonra tasavvuf yolundan ayrılıp vaaz ve nasihatle meşgul olmuş, sırasıyla Sultan Selim, Beyazıt, Süleymaniye ve Ayasofya camilerinde vaizlik görevlerinde bulunmuştur. 1044 senesinde Revan Seferi'ne katıldığı sırada hastalanarak Konya'dan geri dönmüş, ertesi yıl Zilkade ayında Ayasofya Camii vaizi iken vefat etmiştir. Mezarı, Topkapı dışındaki Şeyhler Mezarlığı'nda yer almaktadır. Kadızâde, halk arasında etkili vaazları, sert üslubu ve bidat karşıtı duruşuyla tanınmış, Kadızâdeliler hareketinin başlıca temsilcisi olmuştur. Dönemin çeşitli sosyal ve dinî meselelerine dair görüşler ortaya koymuş, kahve ve tütün kullanımının yasaklanması gerektiğini savunmuş, nafile namazların cemaatle kılınmasına karşı çıkmış, bazı tasavvufî uygulamaları da bidat kabul etmiştir.[668]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Risâle fi'l-mîzân, el-Makbûl fî hâli'l-huyûl, Nasru'l-ashâb ve'l-ahbâb ve Kahru'l-kilâb, İrşâdü'l-ukûdü's-selîme ile'l-usûli'l-kavîme fi ibtâli'l-bed'i'l-kasîme, es-Sebâb fî reddi'r-Râfıza, Menâkıbu's-sahâbe, Risâle-i Kadızâde, Mebhas-ı îman Risâlesi, Mebâhis-i salât, Ahvâl-i âlem, Mesâil-i ehl-i sünnet ve'l-cemaat, Tâcu'r-resâil fî menâhici'l-vesâil, Nushu'l-hukkâm ve sebebü'n-nizâm.*

İlmihal Risalesi

Türkçe olarak kaleme alınmış ve namaz ibadetine dair farz, vacip ve sünnet hükümlerini ele alan özlü bir ilmihaldir. Besmele, hamdele ve salât-ü selâmla başlanmaktadır.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 507/2 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu nüsha, 20-28 varaklar arasında yer almakta ve her sayfada 11 satır bulunmaktadır. İstinsah tarihi 1089'dur. Müellif ismi yazmanın serlevhasından alınmış, son varakta 1144 tarihli Ayşe Hatun'a ait bir vakıf kaydı yer almaktadır. Eserin başında iki adet matbu risâle bulunmakta, yazma nüsha bunların ardından başlamaktadır. Çorum'da bu eserin üç nüshası daha bulunmakta olup,[669] diğer kütüphanelerde de çok sayıda yazma nüshası mevcuttur.[670]

---

[668] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/277; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 13/722; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/373; Mehmet Özkan, "Osmanlı'da İlmihal Geleneği: Kadızâde Mehmed Efendi (1045/1635) ve 'Risâle-İ Kadızâde' Adlı Çalışması", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 27 (30 Nisan 2016), 557-563.

[669] Bu nüshalar şunlardır: 19 HK 3228/6, 19 HK 4029/4, 19 HK 1023/4.

[670] Bazı yazma nüshalar için bk. Konya Yazma Eserler Bölge Md., Bölge Yazma Eserler, nr. 3712/4; Diyarbakır Ktp., Diyarbakır İl Halk Ktp., nr. 1000/1; Bursa İnebey Ktp., Genel, nr. 320/3.

1.1.149. İsma'il b. Sinân es-Sîvâsî (ö. 1048/1638)

Aslen Zileli olan İsmâ'il Sîvâsî'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmez ancak 1521'den sonra doğduğu ve 1591'den sonra vefat ettiği tahmin edilir. Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolunun kurucusu olan ağabeyi Şemseddin Ahmed Sîvâsî'nin ilmî ve manevî terbiyesinde yetişmiştir. Diğer ağabeyleri Muharrem ve İbrahim Efendiler ile babası Mehmed Arif Efendi de âlim kimlikleriyle tanınan kişilerdir. Annesi Sultan Hanım ise kaynaklarda takvâ sahibi biri olarak anılır. Hayatının büyük kısmını Sivas'ta geçiren İsmâ'il Sîvâsî, burada uzun yıllar müftülük yapmış ve bu görevini hakkıyla yerine getirmeye çalışmıştır. Fıkıh alanındaki derin bilgisiyle tanınmış, bu alanda otorite kabul edilmiş ve kendi çevresinde talebeler yetiştirmiştir. Oğullarından Fazlullah Efendi Sivas Meydan Camii'nde imam-hatiplik yapmış, Avnullah Efendi ise İstanbul'da tahsil görerek müderris olmuştur. Torunlarından Abdülehad Nûrî-i es-Sîvâsî de ilim ve irşad geleneğini devam ettirmiştir. İsmâ'il Sîvâsî hem fıkıh hem tasavvuf çevrelerinde saygı görmüş, zahirî ve bâtınî ilimleri birleştiren bir âlim olarak tanınmıştır.[671]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *Şerhu Mülteka'l-Ebhur, Şerhu Risâletü's-SaGâ'ir ve'l-Kebâ'ir, Şerhu Risâleti'l-Velediyye, Risâle fî 'Uddi'l-Kebîre, Tahrîr-i Kâfiye, Hâşiye 'alâ Şerhi Ferâ'idi'l-Fevâ'id li Tahkîki Ma'ânî'l-İsti'âre, Risâle 'alâ kavli'l-Beydâvî fî tefsîri kavli Te'âlâ Ahkâben, el-İkâz ve Risâletü seb'a.*

Şerhu Mülteka'l-Ebhur

İsmâ'il b. Sinân es-Sîvâsî'ye ait bu eser, İbrâhîm el-Halebî'nin (ö. 956/1549) meşhur fıkıh metni *Mültekâ'l-Ebhur* üzerine kaleme alınmış kapsamlı bir şerhtir. Literatürde zaman zaman "*Ferâ'id*" adıyla da anılmaktadır ve iki ciltten oluşmaktadır.

[671] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/83; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/356; Cengiz Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı Abdulmecid Sivasi Hayatı Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000), 43; Fatih Çınar, "İsmail es-Sivasi ve Sufilerin Raks/Deveranı Hakkında Verdiği Bir Fetvası", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (15 Haziran 2009), 323-340; Bayram Kurt, *İsmâ'îl b. Sinân es-Sivâsî (ö. 1048/1638)'nin Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'Isâm 'alâ Risâleti'l-İsti'âre Adlı Eserinin Tahkîki* (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 21-22.

Osmanlı medrese geleneğinde uzun yıllar ders kitabı olarak okutulan bu şerh, Hanefî fıkhına dair binlerce meseleyi ayrıntılı biçimde incelemektedir.[672]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1322 numarada kayıtlı olan bu yazma, Arapça olup nesih hatla kaleme alınmıştır. Eser 451 varaktan oluşmakta ve her sayfada 27 satır yer almaktadır. Eseri Cemâziyülevvel ayının 1089/1678 yılı içinde Mehmed b. Mûsâ istinsah etmiştir. Demirbaşın ilk iki varağında fihrist yer almakta olup, metin *Kitâbü'l-Büyû* bölümünden başlayarak eserin sonuna kadar devam etmektedir. Farklı kütüphanelerde de çeşitli nüshaları bulunmaktadır.[673]

Şerhu Risâletü's-Sağâir ve'l-Kebâir

İsmâ'il b. Sinân es-Sîvâsî'nin hadis alanındaki ilmî birikimini yansıtan çalışmalar arasında *Şerhu Risâletü's-Sağâ'ir ve'l-Kebâ'ir* adlı eseri öne çıkar. Bu şerh, Hanefî fakihi ve İbn Nüceym ismiyle tanınan Zeynüddîn b. İbrâhîm el-Mısrî'nin aynı adlı risâlesi üzerine kaleme alınmıştır. Eser, başlığından da anlaşılacağı üzere büyük ve küçük günahlar konusunu ele alır. Dört bölümden oluşan yapısında ilk olarak büyük günahlar, ardından küçük günahlar işlenir. Üçüncü bölümde bu iki kavramın tanımlarına dair açıklamalar yer alır. Dördüncü ve son kısım ise çeşitli uyarı ve ikazlarla tamamlanır.[674]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 477/6 numarada kayıtlı bulunan bu yazma, Arapça olup nesta'lîk hatla kaleme alınmıştır. Eserin metni 121b–140a varakları arasında yer almakta ve her sayfada 25 satır bulunmaktadır.Eser, 1174 senesinde istinsah edilmiştir. Diğer kütüphanelerde de yazma nüshaları mevcuttur.[675]

1.1.150. Kâtib Çelebi (ö. 1067/1657)

Kâtib Çelebi, 1017 yılı Zilkade ayında yani Şubat 1609'da İstanbul'da doğmuştur. Asıl adı Mustafa'dır ve babası Enderun'dan yetişme Abdullah Efendi'dir.

---

[672] Kurt, *İsmâ'îl b. Sinân es-Sivâsî (ö. 1048/1638)'nin Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'Isâm 'alâ Risâleti'l-İsti'âre Adlı Eserinin Tahkîki*.
[673] Bazı yazma nüshalar için bk. Manisa Ktp., Manisa İl Halk Ktp., nr. 9566; Süleymaniye Ktp., Yozgat, nr. 00235; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 925.
[674] Kurt, *İsmâ'îl b. Sinân es-Sivâsî (ö. 1048/1638)'nin Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'Isâm 'alâ Risâleti'l-İsti'âre Adlı Eserinin Tahkîki*, 4-10.
[675] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 01036-003; Manisa Ktp., Manisa İl Halk Ktp., nr. 6744/2; Konya Yazma Eserler Bölge Md., Bölge Yazma Eserler, nr. 832/3.

İlk eğitimini küçük yaşta Îsâ Halîfe el-Kırîmî'den almış, ardından İlyas Hoca'dan dil, Böğrü Ahmed Çelebi'den hat meşk etmiştir. On dört yaşında babasıyla birlikte Anadolu Muhasebeciliği Kalemi'nde görev alarak Dîvân-ı Hümâyun'a girmiş, burada siyâkat yazısı ve hesap usullerini öğrenmiştir. Askerî seferlerde babasına eşlik etmiş, Abaza Paşa ve Bağdat seferlerine katılmıştır. Babasının ve amcasının vefatının ardından Diyarbekir'de kalmış ve Süvari Mukabelesi Kalemi'ne tayin edilmiştir. İstanbul'a döndükten sonra Kadızâde Mehmed Efendi'nin derslerine katılmış, A'rec Mustafa Efendi, Vâiz Veli Efendi, Abdullah Efendi, Keçi Mehmed Efendi ve Molla Veliyyüddin gibi hocalardan tefsir, kelâm, mantık, hadis, aruz, astronomi ve belâgat dersleri almıştır. usûl-i hadis alanında iki yıl boyunca yoğun bir eğitim görmüş, İbn Hacer'in *Nuhbetü'l-fiker* adlı metni başta olmak üzere çeşitli hadis eserlerini mütalaa etmiştir. İlme derin bir bağlılık duyan Kâtib Çelebi, maddi imkânlarını büyük ölçüde kitap toplamaya ayırmış, farklı alanlarda derinleşerek telif ve tedrîs faaliyetlerini sürdürmüştür. Vaktini büyük ölçüde ilme ayırmış, zaman zaman kendi evlâdına da ders vermiştir. Haritacılık ve astronomiyle ilgilenmiş, Batı kaynaklarına yönelmiş ve Mehmed İhlâsî'nin desteğiyle bazı eserleri Latince'den Türkçeye çevirmiştir. Hanefî mezhebine mensup olan müellif, fıkıh konularında ihtiyatlı bir yol izlemiş ve güvenilir kaynaklara dayanmıştır. Tarih ve coğrafya gibi ilimlerin devlet yönetimindeki önemine sıkça değinmiştir. 27 Zilhicce 1067 yani 6 Ekim 1657 tarihinde İstanbul'da vefat etmiş, Zeyrek civarında toprağa verilmiştir.[676]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Mîzânü'l-hak fî ihtiyâri'l-hak, Recmü'r-racîm bi's-sîn ve'l-cîm, Düstûrü'l-amel li-ıslâhi'l-halel, el-İlhâmü'l-mukaddes min feyzi'l-akdes, Dürer-i Müntesire ve Gurer-i Münteşire.*

el-İlhâmü'l-mukaddes min feyzi'l-akdes

Kâtib Çelebi, astronomi alanındaki mütalaaları esnasında ortaya çıkan bazı nazarî sorulara dair dönemin âlimlerinden tatmin edici cevaplar alamayınca bu risâleyi kaleme almıştır. Risâlede ele alınan temel meseleler şunlardır: Dünya'nın küresel yapısından ötürü gece ve gündüz sürelerinin aşırı farklılaştığı bölgelerde ibadet vakitlerinin nasıl belirleneceği, güneşin sürekli aynı istikametten doğup batmasının

[676] Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 2/572, 725-726; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1996, 1/395; Orhan Şaik Gökyay, "Kâtib Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/36-40.

mümkün olup olmadığı ve hangi tarafa dönülse kıbleye yönelmiş sayılacak bir yerin bulunup bulunamayacağı. Bu meseleler, dinî hükümlerin gökbilimsel veriler karşısında nasıl şekilleneceği sorusunu gündeme getirmekte ve müellifin nazarî ilimlerle fıkıh arasında kurduğu ilişkiyi ortaya koymaktadır.[677]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 3152 numarayla kayıtlı bu nüsha, 1b-14a varaklar arasında 15 satırla istinsah edilmiştir. Ramazan ayı 1150 tarihinde Ahmed adlı bir müstensih tarafından istinsah edilmiştir. Eserin adı ve müellifine dair bilgiler yazmanın dibâcesinde yer almaktadır. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde bu eserin 19 HK 3018/14 demirbaş numarasıyla kayıtlı başka bir nüshası daha bulunmaktadır. Diğer bazı kütüphanelerde de eserin yazma nüshalarına rastlanmaktadır.[678]

1.1.151. Şürünbülâlî (ö.1069/1659)

Ebü'l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî eş-Şürünbülâlî el-Vefâî el-Mısrî, 994/1586 senesinde Mısır'da doğmuştur. Doğduğu yer olan Şübrâbilûle halk arasında Şürünbülâle olarak anıldığı için kendisi de bu nisbe ile tanınmıştır. Küçük yaşlarda Kahire'de eğitimine başlayan müellif, Muhammed b. Hüseyin el-Hamevî, Abdullah en-Nahrîrî, Muhammed b. Mansûr el-Muhibbî, Ahmed eş-Şelebî, Nûreddin İbn Gânim el-Makdisî ve Abdurrahman el-Mesîrî gibi âlimlerden ders almıştır. Ezher'e müderris olarak atanmış ve burada uzun yıllar ders vermiştir. Oğlu Hasan eş-Şürünbülâlî başta olmak üzere Ahmed el-Acemî, Ahmed el-Hamevî, İsmâil en-Nablusî, Şâhîn el-Ermenâvî, Timurtâşî, Hasan el-Cebertî, Abdülhay eş-Şürünbülâlî, Sâlih es-Safedî, Ali es-Sivâsî ed-Darîr ve Abdürrahîm el-Hüseynî el-Makdisî gibi pek çok önemli isme hocalık yapmıştır. 21 Ramazan 1069 yani 12 Haziran 1659 tarihinde Kahire'de vefat etmiştir.[679]

Şürünbülâlî'nin fıkıh ve usûl-i fıkıh alanında yazmış olduğu eserler şunlardır: *Nûru'l îzâh ve necâtü'l ervâh, İmdâdü'l-fettâh, Merâkı'l-felâh bi-İmdâdi'l-fettâh, Gunyetü zevi'l-ahkâm fî bugyeti Düreri'l-hükkâm, Teysîrü'l-makâsıd bi-şerhi Nazmi'l-*

[677] Gökyay, "Kâtib Çelebi", 25/40.
[678] Bazı yazma nüshalar için bk. Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 04075-003; Diyarbakır Ktp., Diyarbakır İl Halk Ktp., nr. 917/4; Amasya Beyazıt Ktp., Amasya Beyazıt, nr. 1567/2.
[679] Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 1/1982; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye*, 58; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/126; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 13/265-266; Şevket Topal, "Şürünbülâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/274-276; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 302-304; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 407.

ferâ'id, et-Tahkîkâtü'l-kudsiyye ve'n-nefehâtü'r-rahmâniyye fî mezhebi's-sâdeti'l-Hanefiyye (Mecmû'atü'r-resâ'il, Resâ'ilü'ş-Şürünbülâlî), Müfîdetü'l-hüsnâ li-def'i zanni'l-huluvvi bi's-süknâ, el-İstifâde min ahkâmi'ş-şehâde, el-'İkdü'l-ferîd li-beyâni'r-râcih min cevâzi't-taklîd.

Nûru'l îzâh ve necâtü'l ervâh

Hanefi mezhebindeki sahih görüşler çerçevesinde tahâret, namaz ve orucu konu edinir. Müellif çalışmasını fıkıh ilmine yeni başlayanlar için kaleme almıştır. Zekat ve hac konularına bu eserinde yer vermediği için bu iki hususta temel bilgileri *Merâki'l-felâh* isimli eserinin sonunda vermiştir.[680]

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde bulunan nüsha 19 HK 138/2 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.[681] Arapça olan nüsha Muhammed b. İbrahim tarafından 1214/1799 senesinde istinsah edilmiştir. Eser ve yazar adı yazmanın dibace bölümünde yer almaktadır. Yazmanın 31-78 varakları arasında yer alan eserde söz başları kırmızı renkle yazılmış olup sayfa kenarlarında açıklamalar yer almaktadır. Eserin çeşitli kütüphanelerde yazma nüshası bulunmaktadır.[682]

Gunyetü zevi'l-ahkâm fî bugyeti Düreri'l-hükkâm

Molla Hüsrev tarafından kaleme alınan *Dürerü'l-hükkâm* adlı eser üzerine yazılmış bir haşiyedir. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde tek nüsha olan bulunan eser 19 HK 1318 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Müstensihi Ahmed b. Ebubekir Taşlızade'dir. İstinsah tarihi ise 1130 senesidir. 258 varak ve 31 satırdan oluşmaktadır. İlk iki sayfada fihrist bulunmaktadır. Söz başları ise kırmızıdır. Eserin yazma nüshaları diğer kütüphanelerde de yer almaktadır.[683]

Teysîrü'l-makâsıd bi-şerhi Nazmi'l-ferâ'id

İbn Vehbân'ın *Kaydü'ş-şerâ'id ve nazmü'l-ferâ'id* isimli fıkıh eserinin şerhi olup 400 beyitten oluşmaktadır. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1230 demirbaş numarasıyla İskilip koleksiyonuna kayıtlıdır. 229 varak ve 23 satırdan oluşan

[680] Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 302.
[681] Diğer nüsha 19 HK 4291/1 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.
[682] Bazı yazma nüshalar için bk. Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 222; Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 00106; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 535/1.
[683] Bazı yazma nüshalar için bk. Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 534; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 00780; Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 00859.

eserin dili Arapçadır. 1063 senesinde istinsah edilmiştir. Diğer kütüphanelerde de eserin başka nüshaları bulunmaktadır.[684]

Resâ'ilü'ş-Şürünbülâlî

Fıkhi konuları ele alan altmış risaleden oluşmuş bir mecmuadır. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1034 demirbaş numarasıyla yer almaktadır. 381 varaktan oluşan yazmanı dili Arapçadır. Eserin kütüphanelerde yazma nüshaları bulunmaktadır.[685]

el-Ahkâmü'l-mülahhasa fî hükmi mâi'l-himmasa

Müellif bu risaleyi, yara üzerine yapılan pansuman sonrasında oluşan ıslaklığın abdest üzerindeki hükmü ve necasetle ilişkisi hakkında kendisine yöneltilen bir soruya cevap vermek amacıyla kaleme almıştır.[686]

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1460/3 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.[687] Dili Arapça olup 1113/1701 senesinde istinsah edilmiştir. Nüshanın 8-10 varakları arasında yer almaktadır. Eserin mukabele kaydı bulunmaktadır. Diğer yazma nüshaları çeşitli kütüphanelerde bulunmaktadır.[688]

İnfâzü'l-evâmiri'l-ilâhiyye bi-nusreti'l-'asâkiri'l-'Osmâniyye ve inkâzü sükkâni'l-Cezîreti'l-'Arabiyye

Risalede, Mekke'de bazı yabancı gruplar tarafından çıkarılan taşkınlıkların Osmanlı askerleri tarafından bastırılması fıkhi yönden ele alınmıştır.[689]

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 4061/1 demirbaş numaralı nüshanın dili Arapçadır. Yazmanın 1-8 varak aralığında yer almaktadır. Hatime

---

[684] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 01035; Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Ktp., Balıkesir İl Halk Ktp., nr. 976; Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Ktp., Rodos Hafız Ahmed Ağa Ktp., nr. 573.

[685] Bazı yazma nüshalar için bk. Ragıp Paşa Ktp., Ragıp Paşa, nr. 00503; Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1550/47.

[686] Matiullah Sediqi, *Hanefî Fakîhi eş-Şürünbülâlî'nin (994-1069/1586-1659) "Hüsâmü'l-Hükkâmi'l-Muhıkkîn li-Saddi'l-Buğâti'l-Mu'tedîn "An Evkâfi'l-Müslimîn"' Adlı Risâlesinin Tahkiki* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Thesis, 2011) ((TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)), X, 59, VII, 66 y./15.

[687] Diğer bir nüsha 19 HK 1190 demirbaş numarasıyla İskilip koleksiyonuna kayıtlıdır.

[688] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 03544-006; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 03573-002.

[689] Sediqi, *Hanefî Fakîhi eş-Şürünbülâlî'nin (994-1069/1586-1659) "Hüsâmü'l-Hükkâmi'l-Muhıkkîn li-Saddi'l-Buğâti'l-Mu'tedîn "An Evkâfi'l-Müslimîn"' Adlı Risâlesinin Tahkiki*, 26.

bölümünde eserin 1041/1632 senesinde telif edildiği bilgisi bulunmaktadır. Nüshanın ilk sayfasında Ahmet Feyzi'ye ait vakıf mührü yer almaktadır. Risalenin çeşitli kütüphanelerde yazma nüshası bulunmaktadır.[690]

el-Bedîatu'l-Mühimme el-Muteallıka bi-Nakzı'l-Kısme

Bir kimsenin mal varlığını yaşarken kendisine, ölümünden sonra da belirli kısmını bir cemaate kalanını da kendi çocuklarına ve onların çocuklarına vakfetmesiyle ilgili gelen bir soruya istinaden yazılmıştır.[691] Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1462/4 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Dili Arapçadır. Nüshanın 26-27 varaklarında yer almaktadır. Bazı kütüphanelerde esere ait yazma nüshalar bulunmaktadır.[692]

1.1.152. Mustafa Efendi, Bâlîzâde (ö. 1073/1662)

İstanbul'da dünyaya gelen Mustafa Efendi'nin asıl kökeni Kastamonu'dur. Babası, İstanbul'da görev yapan mahalle imamı Bâlî Efendi'dir. Tahsil hayatına küçük yaşlarda başlamış, ilerleyen dönemlerde Şeyhülislâm Hocazâde Mehmed Efendi'ye intisap ederek ondan mülâzım olmuştur. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra sırasıyla Sahn-ı Semân, Edirne Sultan Bayezid ve Hâkâniyye-i Vefâ gibi dönemin önde gelen ilim merkezlerinde müderris olarak yer almıştır. Daha sonra Medine, Üsküdar, Bursa ve Galata kadılıklarında bulunmuş, bu görevlerin ardından Rumeli ve Anadolu kazaskerliklerinde vazife almıştır. 1067 senesinde şeyhülislâmlık makamına tayin edilmiş, ancak aynı yılın ilerleyen aylarında görevden alınmıştır. Görevden ayrıldıktan sonra kendisine arpalık bölgeleri tahsis edilmiş, hayatının son dönemini bu bölgelerde geçirmiştir. 1073 senesinde vefat etmiş, mezarı İstanbul'da Sütlüce semtindedir. Fıkıh sahasında güçlü bir birikime sahip olan Mustafa Efendi, Hanefî mezhebine ait görüşler etrafında kaleme aldığı eleştirel yaklaşımlarıyla tanınır. Dönemindeki birçok fakihi

[690] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 03762-004; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 481/4; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 02782-004.
[691] Sediqi, *Hanefî Fakîhi eş-Şürünbülâlî'nin (994-1069/1586-1659) "Hüsâmü'l-Hükkâmi'l-Muhıkkîn li-Saddi'l-Buğâti'l-Mu'tedîn "An Evkâfi'l-Müslimîn"' Adlı Risâlesinin Tahkiki*, 30.
[692] Bazı yazma nüshalar için bk. Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 481/24; Süleymaniye Ktp., Yeni Cami, nr. 01198-005; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 02782-024; Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, nr. 509.

doğrudan hedef alan ifadeleriyle, tartışmalı meseleleri yeniden ele alma cesareti göstermiştir.[693]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır*: el-Ferâ'id fî halli'l-mesâ'il ve'l-fevâ'id, es-Seyfü'l-meslûl fî şer'i'r-Resûl, el-Ahkâmü's-samediyye fi'ş-şerî'ati'l-Muhammediyye, Mîzânü'l-'amel, Hâşiyetü Bâlîzâde 'alâ Hâşiyeti Sa'dî Çelebî.*

el-Ferâ'id fî halli'l-mesâ'il ve'l-fevâ'id

Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin *Kenzü'd-dekâ'ik* adlı metnine yazılmış bir şerh olup önceki şârihlerin görüşlerini inceleyen eleştirel bir yaklaşıma sahiptir. İbn Nüceym, Zeylaî, Aynî, İbn Gânim gibi *Kenzü'd-dekâ'ik* şârihlerinin yanı sıra Kâsânî, Sadrüşşerîa, Molla Hüsrev ve İbnü'l-Hümâm gibi fakihlerin görüşlerini mezhep kaynakları ve usul ilkeleri doğrultusunda değerlendirmiştir. İlk nüshasında Sultan İbrâhim'e ithaf edilen eser, daha sonraki nüshalarda IV. Mehmed'e sunulmuştur.[694]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1330 numarayla kayıtlı olan bu yazma, 279 varaktan oluşmakta olup her sayfada 27 satır yer almaktadır. Asıl metin kırmızı çizgilerle çevrilidir. Nüshanın müstensihi İbrahim Karamanî'dir. Eserin diğer kütüphanelerde de yazma nüshaları bulunmaktadır.[695]

1.1.153. Şeyhîzâde (ö. 1078/1667)

Şeyhîzâde Abdurrahman Efendi, aslen Gelibolu'lu olup babası Şeyhî Mehmed Efendi'ye nisbetle bu lakapla tanınmıştır. Şeyhülislâm Hoca Abdürrahim Efendi'nin damadı olması dolayısıyla "Dâmâd Efendi" olarak da bilinir. Dedesi Süleyman, kardeşi ise müderris Şerif Mehmed Efendi'dir. Uzun süre Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'nin mülâzemetinde bulunmuş, ardından sırasıyla Merdûmiye, Hüseyin Efendi ve Kasım Paşa medreselerinde müderrislik yapmıştır. Selanik, Edirne ve İstanbul kadılıklarında görev almış; Anadolu ve Rumeli kazaskerliği gibi yüksek makamlara

---

[693] Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 1/1515; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/258; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/230; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 1/136; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 9/254; Mehmet İpşirli - Eyyüp Said Kaya, "Mustafa Efendi, Bâlîzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/294; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 307-308.

[694] İpşirli - Kaya, "Mustafa Efendi, Bâlîzâde", 31/295.

[695] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 00515; Süleymaniye Ktp., Arslan Kaynardağ, nr. 00073-002.

ulaşmıştır. İlmiye sınıfındaki yükselişi ve ahlâkî meziyetleriyle takdir edilen Şeyhîzâde, vefatından önce mallarının bir kısmını hayır işlerine tahsis etmiştir. Mezarı Edirnekapı dışındaki Emîr Buhârî Tekkesi civarındadır. Fıkıh ilmindeki yüksek liyakatiyle tanınan Şeyhîzâde, Osmanlı ilim dünyasında itibarlı bir yere sahiptir.[696]

Şeyhîzâde Abdurrahman Efendi (ö. 1078/1667) hakkında kaynaklarda en çok atıf yapılan ve onunla özdeşleşen eser, *Mecma'u'l-Enhur fî Şerhi Mülteka'l-Ebhur* adlı fıkıh şerhi olarak kayıtlara geçmiştir.

Mecma'u'l-Enhur fî Şerhi Mülteka'l-Ebhur

İbrâhim el-Halebî'nin *Mültekâ* adlı fıkıh metnine yazılmış en yetkin şerhler arasında yer alan bu eser, açıklayıcı fakat sade bir yaklaşımla kaleme alınmıştır. Müellif, mukaddimede önceki şerhlerin ya fazla kısa ya da gereğinden ayrıntılı olduğunu belirtir ve bu iki uçtan uzak durduğunu ifade eder. Geleneksel şerh usulüne bağlı kalan eserde, Hanefî mezhebine ait görüşler esas alınmış, yer yer diğer mezheplerin görüşlerine de değinilmiştir. İki ciltten oluşan eser, 14 Zilkade 1070 yani 22 Temmuz 1660 ve 19 Cemâziyelâhir 1077 yani 17 Aralık 1666 tarihlerinde Edirne'de tamamlanmıştır. *Mecma'u'l-Enhur*, bir şerh metni ve Osmanlı fıkıh geleneğinde temel kaynaklardan biridir. Mecelle'nin hazırlanmasında bu eserden sıkça faydalanılmıştır. Mecelle'de yer alan 270 kadar maddenin doğrudan, seksene yakın maddenin ise kısmen bu şerhten ve asıl metin olan *Mültekâ'*dan alındığı bilinmektedir.[697] Birçok kez tahkik edilip neşredilmiştir.[698]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1455 ve 19 HK 1456 olmak üzere art arda kayıtlı iki cilt hâlinde muhafaza edilmektedir. Her iki yazma da aynı müstensih olan Muzhir b. Hacıbey el-Beyâtî tarafından istinsah edilmiştir. Söz başlarının kırmızıyla yazıldığı bu iki cildin başında üçer varaklık fihrist yer almaktadır. 1455 numarada kayıtlı olan cilt eserin birinci cildidir ve metnin başından itibaren *Kitâbü'l-Büyû*'ya kadar olan kısmı içermektedir. 1456 numaralı yazma ise eserin ikinci cildi olup kitabın geri kalan kısmını ihtiva eder. Bu yönleriyle her iki yazma, içerik,

---

[696] Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 1/1815; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/549; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1996, 4/314; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/334; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 5/109; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 11/175; Tahsin Özcan, "Şeyhîzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/86; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 308-309.
[697] Özcan, "Şeyhîzâde", 39/89.
[698] Şeyhizade, *Mecmaü'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*, thk. Halil İmran el-Mansur (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998).

müstensih, istinsah özellikleri ve fiziksel yapıları bakımından tam bir bütünlük arz etmektedir. Yazmanın dibacesinde eser adı olarak *İzâhu'l-Mesâ'il ve Keşfü'd-Delâ'il* yazmaktadır. Eserin kütüphane kaydında müellif olarak gösterilen 944/1537 vefat tarihli Şeyhzâde Abdürrahim, kelâm alanında tanınan bir Osmanlı âlimidir. Müellifin vefat tarihi, ilmî yönelimi ve eserin muhtevası birlikte değerlendirildiğinde, bu karışıklığın benzer isimlerden kaynaklandığı ve eserin 1078/1667'de vefat eden Şeyhzâde Abdurrahman Efendi'ye ait olduğu tespit edilmiştir. Eserin diğer kütüphanelerde yazma nüshaları mevcuttur.[699]

1.1.154. Abdüsselâm el-Lekânî (ö. 1078/1668)

Ebû Muhammed (Ebü'l-Ferec) Abdüsselâm b. İbrâhîm b. İbrâhîm el-Lekânî, 971/1563 senesinde büyük ihtimalle Kahire'de doğmuştur. Aslen babasının mensup olduğu Lekânî nisbesiyle tanınan müellif, ilk tahsilini babası İbrâhim el-Lekânî'nin ders halkasında tamamlamış ve onun önde gelen talebelerinden biri olmuştur. Aynı zamanda Necmeddin Muhammed b. Ahmed el-Gaytî, Ebû Abdullah Muhammed b. Sinne ve Ebû Abdullah Muhammed Abdülkâdir el-Fâsî gibi dönemin önde gelen âlimlerinden de ilim tahsil etmiştir. Tedris hayatına başladığında Ezher'de müderrislik görevini yürütmüş, babasının vefatının ardından bu görevde onun yerini almıştır. Öğrencileri arasında Ebû Sâlim el-Ayyâşî, Ebü'l-Esrâr Hasan el-Acîmî ve Ebû Âmir Ahmed en-Nefrâvî gibi isimler bulunmaktadır. Müellif, 15 Şevval 1078 (29 Mart 1668) tarihinde Kahire'de vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir.[700]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki tesbit edilebilen tek eseri *Nasîhatü'l-İhvân bi İctinâbi Şürbi'd-Duhân*'dır.

Nasîhatü'l-İhvân bi İctinâbi Şürbi'd-Duhân

İbrahim Lekânî'nin kaleme aldığı bu risâle, sadece sigarayı değil başka uyuşturucu ve sarhoş edici maddeleri de konu edinir. Afyon, haşhaş, ban otu ve safran gibi maddeler fıkhî ve ahlâkî yönleriyle incelenir. Aklı zayıflatan ve bedene zarar veren her türlü maddenin hükmü tartışılır. sigaranın dinî bakımdan sakıncalı yönleri

[699] Bazı yazma nüshalar için bk. Manisa Ktp., Manisa İl Halk Ktp., nr. 606; Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 01018; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 4905.
[700] Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 1/1501, 1539; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/216, 571; Metin Yurdagür, "Lekânî, Abdüsselâm b. İbrâhim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/130.

vurgulanır. Müellif sigarayı sadece tıbben zararlı bir alışkanlık olarak görmez. Onu aklı örten, iradeyi kıran ve yaygın bir bid'at olarak değerlendirir. Haram sayan fıkhî yaklaşımları destekler. Risâle on bölüm hâlinde düzenlenmiştir. Zaruret hâlinde uyuşturucu kullanımı, ticaretine dair hükümler, kahve meselesi ve sigaranın yayılışı da işlenir. Son bölümde sigaraya karşı uyarılar yapılır ve ümmete bu tür alışkanlıklardan uzak durmaları tavsiye edilir.[701]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 487/5 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu risâle, Arapça olup 12b-16b varaklar arasında 23 satırla istinsah edilmiştir.

1.1.155. Kadri Efendi (ö. 1084/1674)

Kadri Efendi, 1010/1601 senesinde Lârende'de doğmuştur. Asıl adı Abdülkadir olup babası Babazâde Sinâneddin Yûsuf, dedesi ise Şeyh Mehmed'dir. Tahsilini tamamladıktan sonra Şeyhülislâm Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'ye mülâzım olmuş ve bu vesileyle ilmî hayata adım atmıştır. Nişancıpaşa-yı Cedîd, Zekeriyyâ Efendi, Sahn-ı Semân, Şah Sultan, Üsküdar Vâlide Sultan ve Süleymaniye medreselerinde müderrislik yapmıştır. 1058/1648 senesinde Mekke kadılığına tayin edilmiş fakat bu görevden kendi isteğiyle ayrılmıştır. Daha sonra Bursa, Edirne, Galata ve İstanbul kadılıklarında bulunmuştur. 1071 senesinde Anadolu kazaskerliği görevini üstlenmiş, ardından iki kez Rumeli kazaskerliği yapmıştır. 1081'de emekliye ayrılmış ve 1084 yılı Şevval ayının sonunda vefat etmiştir. Kabri, Edirnekapı dışında Emîr Buhârî Zâviyesi yakınındadır. İstanbul Bahçekapı'da bir mescid ve mektep, Edirnekapı'da ise bir cami ve bazı yapılar inşa ettirmiştir. Bu yapılar halk arasında Kadri Efendi Tekkesi olarak tanınmıştır.[702]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki bilinen tek eseri *Vâkı'atü'l-Müftîn*'dir.

Vâkı'atü'l-Müftîn

Müellifin çeşitli fıkıh ve fetva kitaplarından derlediği meseleleri içeren bu eser, klasik fıkıh tertibine göre düzenlenmiştir. Her mesele, alındığı kaynakla

[701] Bilal Aydemir, *Sigara ile İlgili Yazılmış Risâlelerin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).
[702] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/602; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 4/308; Ahmet Özel, "Kadri Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/140-141; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 311-312.

karşılaştırılarak ilgili bâb ve faslı belirtilmiş, tekrar edenler çıkarılmış ve bazı ilavelerle metne son şekli verilmiştir. Delillere yer verilmeyen kısa ve özlü yapısı, eseri pratik kullanıma uygun hale getirmiştir.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1686/1 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Ahmet b. Muhammed tarafından 1094 (1682) senesinde İstanbul'da istinsah edilmiştir. Yazmanın başında fihrist bulunmaktadır. Fihristen sonra gelen bölümde eserden önce bazı Türkçe fetvalar ile Câmi'ü'l-Fusûleyn'den yapılan nakiller mevcuttur. Yazı boyunca söz başları ve keşideler kırmızı mürekkeple yazılmış, cedveller müzehhep olarak işlenmiştir. Eserin farklı varaklarında Çorum müftülüğüne ait vakıf mühürleri bulunmaktadır. Aynı eserin Çorum'da 19 HK 4482 demirbaş numaralı bir nüshası daha bulunmaktadır. Diğer kütüphanelerde de yazma nüshaları mevcuttur.[703]

1.1.156. Hisâlî Abdurrahman Çelebi (ö. 1087/1676)

Aslen Saruhan vilayetinden olan ve Karadâvudzâde Süleyman Çelebi'nin oğlu olarak dünyaya gelen Hisâlî, bu mahlasıyla tanınmıştır. Bir süre Şeyhülislâm Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'nin talebesi olmuş, ardından Hoca Tursun ve Silivri Pîrî Mehmed Paşa medreselerinde müderrislik yapmıştır. 1063 Ramazan'ında yani Ağustos 1653'te dâhil derecesine yükselmiş, ardından Fatih'teki Ahîzâde Hüseyin Efendi Medresesi ve Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi'nde ders vermiştir. Eğitim hayatının ardından Kayseri ve Sakız'da kadılık görevlerinde bulunmuş, Sapanca'ya tahsis edilen arpalığı Hayrabolu ile değiştirilmiştir. 1086 Zilkade'sinde yani Ocak 1676'da Eyüp kadılığına tayin edilince bu ikinci arpalık da geri alınmıştır. 1087 Cemâziyelevvel'inde yani Temmuz 1676'da Bursa'da vefat etmiş ve dedelerinin inşa ettirdiği caminin hazîresine defnedilmiştir.[704]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Beyyine leha'r-rüchân 'inde te'âruzi'l-burhân (Tercîhu'l-beyyinât, Te'âruzü'l-beyyinât), el-'Atâ' fî şerhi'l-Mültekâ, Mecmû'a fıkhiyye (Fetâvâ Hisâlî).*

[703] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 00287; Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Ktp., Rodos Hafız Ahmed Ağa Ktp., nr. 1298; Bursa İnebey Ktp., Ulucami, nr. 1456.
[704] Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1996, 4/315; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/295-296; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/550; Cengiz Kallek, "Hisâlî Abdurrahman Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/312; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 312-313.

Beyyine leha'r-rüchân 'inde te'âruzi'l-burhân

Mahkemelerde karşı karşıya gelen delillerin hangisinin tercih edileceği konusu üzerinde durur. kadıların hüküm verirken gözetmesi gereken ölçütler ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Müellif, bu çalışmasında muteber Hanefî kaynaklarına dayanarak delil çatışması durumlarında izlenecek yöntemi fıkıh başlıklarına göre sistemli biçimde tasnif etmiştir. Eserin 1078/1668 tarihli bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde Şehid Ali Paşa koleksiyonunda yer almakta olup büyük ihtimalle müellifin kendi hattıdır. Risâle, aynı konuda yazılmış Gânim el-Bağdâdî'nin *Melce'ü'l-kudât*, Mahmûd Hamza ed-Dımaşkî'nin *et-Tarîkatü'l-vâzıha* ve anonim *Risâle fî men yecib huzûruh mâ 'ada'l-hasmeyn* ile neşredilmiştir. Bu neşir Bağdat'ta 1344/1925 senesinde Sâlih er-Râvî ve Muhammed Saîd er-Râvî tarafından yapılmıştır.[705]

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 4490/2 numarayla kayıtlı bu yazma eser, 9b–18a varakları arasında yer almakta olup her sayfasında 29 satır bulunmaktadır. Müellif ve eser adı yazmanın ibaresinde yer almaktadır. 1133 (1720) senesinde istinsah edilmiştir. Çorum koleksiyonunda 19 HK 1912/4 demirbaş numarasıyla kayıtlı bir nüshası daha yer almaktadır. Diğer kütüphanelerde eserin birkaç nüshası daha bulunmaktadır.[706]

1.1.157. Haskefî (ö. 1088/1677)

Alâüddîn Muhammed b. Alî el-Haskefî ed-Dımaşkî, aslen Hasankeyfli bir aileye mensup olup 1025/1616 senesinde Şam'da doğmuştur. İlk eğitimini babasından ve Şam hatibi Muhammed b. Tâceddin el-Mehâsinî'den almış, hocasının Buhârî derslerine eşlik edecek seviyeye ulaşmıştır. Daha sonra Remle'de Hayreddin er-Remlî, Kudüs'te Fahreddin el-Makdisî, Medine'de ise Safiyyüddin el-Kuşâşî gibi âlimlerden ders almıştır. Mansûr b. Ali es-Sütûhî, Eyyûb el-Halvetî es-Sâlihî ve Abdülbâkî el-Bâlî'den de istifade etmiştir. 1663'te İstanbul'a giderek Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa'nın ilgisini çekmiş, ardından Şam'daki Çakmakîye Medresesi'ne müderris tayin edilmiştir. Ancak bu görevden feragat edip Şam müftülüğünü üstlenmiştir. Bir süre sonra Emeviyye Camii'nde hadis dersleri vermeye başlamış, fakat bazı çevrelerin hasedi nedeniyle görevinden alınarak Selimiye Medresesi'ne gönderilmiştir. Durumu

[705] Kallek, "Hisâlî Abdurrahman Çelebi", 18/125; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 312.
[706] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 00697-004.

İstanbul'a bildirip Şeyhülislâm Minkârîzâde Yahyâ Efendi ile görüşmüş, bunun sonucunda Kâre ve Aclûn kadılıklarıyla birlikte eski görevlerine dönmüştür. Girit seferine katılarak fetih hutbesini okumuş, ardından Hama kadılığına atanmıştır. Daha sonra Şam'a dönmüş ve Sayda kadılığı görevini üstlenmiştir. Fıkıh alanındaki derin bilgisiyle tanınan Haskefî, Hanefî mezhebinin önde gelen müftülerinden biri olmuştur. İsmâil b. Ali el-Müderris, İsmâil el-Yâzicî ve Muhibbî gibi birçok öğrenci yetiştirmiştir. 10 Şevval 1088 yani 6 Aralık 1677 tarihinde Şam'da vefat etmiş, Bâbüssagîr Kabristanı'na defnedilmiştir.[707]

Haskefî'nin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *ed-Dürrü'l-muhtâr, ed-Dürrü'l-müntekâ, İfâdatü'l-envâr, Hazâ'inü'l-esrâr ve bedâ'i'u'l-efkâr, İhtisârü'l-Fetâva's-sûfiyye fî tarîkati'l-Bahâ'iyye, el-Cem' beyne Fetâvâ İbn Nüceym.*

ed-Dürrü'l-muhtâr

Şemseddin Muhammed el-Haskefî'nin en meşhur eseri olan *ed-Dürrü'l-muhtâr*, hocası Timurtâşî'nin *Tenvîrü'l-ebsâr* adlı fıkıh metni üzerine yazılmış bir şerhtir. Müellif, bu eserini kaleme alırken, daha önce hazırladığı *Hazâ'inü'l-esrâr ve bedâ'i'u'l-efkâr* adlı çalışmasından, nafile namazlar bölümüne kadar olan kısmı özetleyerek aktarmış, geri kalan bölümleri ise müstakil şekilde şerhetmiştir. 1071/1661 senesinde tamamlanan eser, fetva alanında büyük bir rağbet görmüştür. Haskefî'nin hocasının hocası olan Timurtâşî'ye yakınlığı da bu eserin kabul görmesinde etkili olmuştur. Eserdeki meseleler, yer yer *ed-Dürrü'l-muhtâr*'la kelimesi kelimesine örtüşen ibarelerle sunulmuş ve geniş bilgi için sıkça bu esere yönlendirme yapılmıştır. Hidâye dışındaki fıkıh metinleri arasında üzerine en çok hâşiye yazılan eserlerden biri olan ed-Dürrü'l-muhtâr, defalarca basılmış ve birçok dile çevrilmiştir. En bilinen hâşiyesi İbn Âbidîn'in *Reddü'l-muhtâr* adlı çalışması olup, Tahtâvî'nin, Cebertî'nin, el-Fettâl'in ve el-Ensârî'nin de bu esere dair açıklayıcı notları bulunmaktadır. Eserin nikâh, talâk, vakıf, vesayet ve ferâiz gibi bölümleri İngilizce'ye de tercüme edilmiştir.[708]

---

[707] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/295; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 2/188; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 5/56; Ahmet Özel, "Haskefî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/387; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 315-318; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 412.
[708] Özel, "Haskefî", 16/388.

19 HK 1477 numaralı bu yazma eser, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. Arapça kaleme alınan nüsha, 352 varaktan oluşmakta olup her sayfada 23 satır yer almaktadır. Eserin baş kısmı eksiktir, kimi sayfalarda boş varaklara yer verilmiştir. Müellifin ve eserin adı, yazmanın son kısmında kayıtlı olup, aynı bölümde İbn Kemal'e yapılan bir atıf da mevcuttur. Muhammed b. Ali tarafından 1132/1719 senesinde istinsah edilmiştir. Çorum'da iki farklı nüshası daha bulunan bu eser,[709] başka kütüphanelerde de çeşitli nüshalarıyla mevcuttur.[710]

ed-Dürrü'l-müntekâ

Haskefî, fürû fıkıh alanındaki son eseri olan *ed-Dürrü'l-müntekâ*'yı, İbrâhim el-Halebî'nin (ö. 956/1549) meşhur eseri *Mülteka'l-ebhur* üzerine bir şerh olarak kaleme almıştır. Bu çalışmasına 1050 senesinde başlamış, ancak 1077'de tedris ve iftâ görevinden azledilmesine kadar metin müsvedde hâlinde kalmıştır. Haskefî'nin bu eseri, *ed-Dürrü'l-muhtâr'*dan sonra yazılmış olup iki eser arasında üslup ve ifade bakımından benzerlikler bulunmaktadır. *Dürrü'l-müntekâ*'da birçok meselede geniş açıklamalar için doğrudan *Dürrü'l-muhtâr*'a atıf yapılmıştır.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1457 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Arapça kaleme alınan yazma, 337 varak ve 35 satırdan oluşmaktadır. Eserin söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Başta üç varaklık bir fihrist yer almakta olup istinsah tarihi Muharrem 1155/1742'dir. Müstensihi Abdulvahhab b. Abdurrezzak'tır. Bu nüshanın dışında Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde aynı eserin bir nüshası daha bulunmakta,[711] diğer kütüphanelerde de bu eserin pek çok nüshasına rastlanmaktadır.[712]

1.1.158. Mustafa b. Ömer Üsküdârî (ö. 1093/1682)

Tam adı Mustafa b. Ömer b. eş-Şeyh Mehmed el-Üsküdârî el-Hanefî er-Rûmî'dir. Üsküdar'da yetişmiş, tahsilini Keçi Mehmed Efendi'nin ilmî meclisinde tamamlamıştır. Sarayda görev alan ilk ilim adamlarından olduğu için "Celeb Efendi" unvanıyla anılmıştır. Fıkıh, hadis, nahiv, belâgat, mantık ve eğitim gibi farklı alanlarda

[709] Bu nüshalar şunlardır: 19 HK 1269 ve 19 HK 4787/1.
[710] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yeni Cami, nr. 00430; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 6092; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 00833.
[711] Diğer nüsha 19 HK 4272 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.
[712] Bazı yazma nüshalar için bk. Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 00932; Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 01809; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 656/2.

telif ettiği eserler, onun çok yönlü ilmî kişiliğini ortaya koymaktadır. Kaynaklarda Süleymaniye Camii'nde vaizlik yaptığı ve ömrünün son döneminde müderrislik görevinde bulunduğu belirtilmektedir. 1093/1682 senesinde İstanbul'da vefat etmiş ve Topkapı dışında Kadîzâde Mehmed Efendi'nin yakınına defnedilmiştir.[713]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *el-Müntekâ fî Şerhi'l-Mültekâ*, *Terceme-i Şurûtu's-Salât*, *Terceme-i Ta'lîmi'l-Müte'allim*.

el-Müntekâ fî Şerhi'l-Mültekâ

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1411 numarada kayıtlı bulunan bu eser, Arapça olarak kaleme alınmıştır. Halebî İbrâhîm b. Muhammed'in *Mülteka'l-Ebhur* adlı eserinin bir şerhi olup, *Câmi'u'n-Nukul ve Lâmi'u'l-'Ukul* adıyla da tanınmaktadır. 1066 yılı Rebîülâhir ayında (1655) telif edilen eser, 303 varaktan oluşmakta ve her sayfada 29 satır hâlinde istinsah edilmiştir. Nüshanın istinsahı Muhammed b. Hasan Camîzâde tarafından gerçekleştirilmiş olup, yazmanın ilk sayfalarında Ahmet Feyzî adına kayıtlı bir vakıf mührü bulunmaktadır. Eserin çeşitli yazma nüshaları farklı kütüphanelerde de mevcuttur.[714]

1.1.159. Mustafa b. Ahmed el-Krebneşî (ö. 1098/1682)

Mustafa Krebneşî, Osmanlı ilmiyye teşkilâtında fetva emini olarak görev yapmış bir âlimdir. Bu görevi, Minkârizâde Yahyâ Efendi'nin şeyhülislâmlığının son dönemleri ile Çatalcalı Ali Efendi'nin ilk yıllarında yürütmüştür. Nisbesi bazı kaynaklarda "Gerebeneşi" şeklinde okunarak Muş'a bağlı bir köyle ilişkilendirilmişse de daha güçlü bir görüşe göre Krebneş, Rumeli'de bulunan bir kasabadır. Bağdatlı İsmail Paşa, müellifi "Kimişî" olarak kaydeder ve Mısır kadılığı yaptığını belirtir. Vefat tarihi 1093/Haziran 1682'dir.[715]

---

[713] Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 13/873; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/441; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/396; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 2/238; Khadeejeh Alrawashdeh, *Mustafa b. Ömer el-Üsküdârî'nin (ö. 1093/1681) Şerhu'l-Münakkahâti'l-Meşrûha İsimli Eserinin Tahkiki* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 15-23.

[714] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Hacı Beşir Ağa (Eyüp), nr. 00067; Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Ktp., Balıkesir İl Halk Ktp., nr. 79; Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, nr. 2889.

[715] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/441; Fehmi Edhem Karatay - Osman Reşer, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça yazmalar kataloğu* (Ankara: MEB, 1964), 3/599; Nuri Akbayar, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), 97; Şükrü Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005), 364.

Mecmû'atü'l-Fıkhiyye

Dönemin ilmî çevrelerinde büyük ilgi görmüş, istifadeye açık bir kaynak olarak değerlendirilmiştir. Şeyhi Mehmed Efendi, eserden övgüyle bahsederek onun "şimdi erbabı arasında sevilen ve aranan bir eser" olduğunu ifade eder. Eser, meselelerin şekil ve cevaplarıyla birlikte derli toplu bir biçimde sunulmuş olup müellif, bu çalışmayı Şeyhülislâm Ali Efendi'nin görev döneminde tamamladığını belirtir. Büyük ölçüde Arapça fetva mecmualarından derlenmiş olan bu eser, yer yer Türkçe metinlere de yer vermektedir. İkrah bahsinin sonunda Ebüssuûd Efendi'ye ait üç Türkçe fetva bulunmaktadır.[716]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1658 demirbaş numarada kayıtlı olan bu eserin dili Arapçadır. Yazmanın zahriyesinde eser ve müellif adı *Fetâvâ-ı Kernişî Mustafa Efendi* şeklinde kayıtlıdır. Eserin başında iki varaklık fihrist bulunmaktadır. 1-321 varaklar arasında yer almakta olup her sayfada 31 satır bulunmaktadır. Söz başları kırmızı renkle yazılmış, yer yer haşiyeler bulunmaktadır. Eserin yazma nüshalarına bazı kütüphanelerde rastlanmaktadır.[717]

1.1.160. Hamevî, Ahmed b. Muhammed (ö. 1098/1687)

Ahmed b. Muhammed el-Hamevî (ö. 1098/1687), Suriye'nin Hama şehrinden olup nisbesini buradan almıştır. Hayatının büyük bölümünü Mısır'da geçirdiği için el-Mısrî, Hz. Hasan'ın soyundan geldiği için el-Hasenî ve bazı kaynaklarda el-Hüseynî olarak da anılmıştır. Künyesi Ebü'l-Abbâs, lakabı Şihâbuddîn'dir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Küçük yaşlardan itibaren fıkıh, usûl, hadis, tefsir, nahiv ve belâgat gibi ilimlerle meşgul olmuş, Allâme Ali el-Echûrî, Muhammed b. Allân, Ahmed el-Hafâcî, Hasan eş-Şurunbülâlî ve Mingârîzâde gibi âlimlerden ders almıştır. Süleymaniye ve Hüseyniye medreselerinde müderrislik yapmış, Mısır'da fetva makamına kadar yükselmiştir. Hanefî mezhebine ait temel eserlere yazdığı şerh ve haşiyelerle tanınmış, el-Eşbâh ve'n-nezâir ile Dürerü'l-hükkâm üzerine yaptığı çalışmalarla öne çıkmıştır. Talebeleri arasında İbnü's-Semmân ed-Dımaşkî, el-Hıyârî

[716] Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü", 364.
[717] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Hafid Efendi, nr. 00106.

ve Hasan el-Uceymî gibi isimler yer almaktadır. 1098/1687 senesinde Mısır'da vefat etmiştir.[718]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Gamzü 'uyûni'l-besâ'ir 'alâ mehâsini'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir, Dürerü'l-'ibârât ve Gurerü'l-işârât fî tahkîki me'âni'l-isti'ârât, en-Nefehâtü'l-miskiyye fî sınâ'ati'l-fürûsiyye, Keşfü'r-remz 'an beyâni habâye'l-Kenz, Tezhîbü's-sahîfe bi-nusreti'l-İmâm Ebî Hanîfe, Hâşiye 'ale'd-Dürer ve'l-Gurer, Nefehâtü'l-kurb ve'l-ittisâl bi-isbâti't-tasarruf li-evliyâ'illâhi ve'l-kerâmeti ba'de'l-intikâl, ed-Dürerü's-semîne fî hükmi's-salât fi's-sefîne, 'Ukûdü'l-hisân fî kavâ'idi mezhebi'n-Nu'mân, ed-Dürrü'l-ferîd fî beyâni hükmi't-taklîd, İthâfü erbâbi'd-dirâye bi-fethi'l-hidâye, Risâle müte'allika bi-te'addüdi'l-kudât fi'l-beldeti'l-vâhide, el-Kavlü'l-belîğ fî hükmi't-teblîğ, Âdâbü'l-bahs, ed-Dürrü'l-manzûm fî fazli'r-rûm, ed-Dürrü'n-nefîs fî beyâni nesebi'l-İmâm Muhammed b. İdrîs, Ta'lîku'l-kalâ'id 'alâ manzûmeti'l-'akâ'id, İthâfü'l-ezkiyâ' bi-tahkîki 'ismeti'l-enbiyâ', Nesru'd- durru's-semîn alâ şerhi Molla Miskîn.*

Nesru'd- durru's-semîn alâ şerhi Molla Miskîn

Ahmed b. Muhammed el-Hamevî'nin, Molla Muhammed Miskîn'in *Tebyînü'l-Hakâ'ik* adlı şerhine yazdığı haşiyesidir. Söz konusu şerh, Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin Hanefî fıkhına dair temel metinlerinden biri olan *Kenzü'd-dekâ'ik* üzerine kaleme alınmış olup, Hamevî'nin eseri bu şerhi esas alarak hazırlanmıştır.[719]

Bu yazma, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1476 numarada kayıtlıdır. Arapça kaleme alınan eser, nesih hatla yazılmış olup 244 varaktan oluşmakta; her sayfada 21 satır yer almaktadır. Metin, saykalı abâdî kâğıda istinsah edilmiş ve 1121 (1709) senesinde Muhammed Ebü'l-Hasan İzmirî tarafından istinsah edilmiştir.Müellif adı ve eser başlığı hem dibâcede hem zahriyede belirtilmiş, yazmanın eteğinde de eser adı "*Hâşiye 'alâ Molla Miskîn*" şeklinde kaydedilmiştir. Eserin herhangi bir kaynakta yahut farklı bir yazma koleksiyonunda yer aldığına dair bir kayda ulaşılamamıştır.

[718] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/164-165; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 6/310; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 14/93; Mustafa Sinanoğlu, "Hamevî, Ahmed b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/456; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 320-322; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 415.
[719] Sinanoğlu, "Hamevî, Ahmed b. Muhammed", 15/456.

1.1.161. İshak b. Hasan ez-Zencânî et-Tokâdî (1100/1689)

İran Azerbaycanı'nda yer alan Zencan şehrinden Anadolu'ya göç eden İshak b. Hasan, ailesiyle birlikte Tokat'a yerleşmiştir. Eserlerinde "Rızâyî" mahlasını kullanan müellif, bu nedenle kimi kaynaklarda İshak b. Zencânî olarak da zikredilmektedir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte kaleme aldığı metinler dikkate alındığında 17. yüzyılın ilk çeyreğinde doğduğu tahmin edilmektedir. İskenderiye ve Kahire'de klasik dinî ilimler alanında tahsil gördükten sonra memleketi Tokat'a dönmüş, burada devrin önde gelen âlimlerinden Mehmed-i Vânî Efendi'nin ilminden istifade etmiştir. 1100/1689 senesinde vefat eden Rızâyî, Tokat'taki Boyun Mezarlığı'na defnedilmiş ve halk arasında "Boyun Baba" lakabıyla tanınmıştır. Arapçaya vukufu bilinen müellifin, bazı eserlerinden Farsçaya da hâkim olduğu anlaşılmaktadır. İlmiye geleneği içinde yetişmiş bir âlim olmasına rağmen, sosyal meseleleri konu edinen şiirler de kaleme almıştır.[720]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair eserleri şunlardır: *Fıkh-ı Keydânî Tercümesi*, *Metâlibü'l-Musallî fî Şerhi Fıkhı Keydânî*, *Manzûme-i Salât*.

Manzûme-i Salât

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1880/3 numarasıyla kayıtlı olan *Manzûme-i Salât*, 46b–54a varaklar arasında yer almaktadır. Eser, her sayfada 15 satır bulunan cetvelli ve çift sütunlu bir düzende istinsah edilmiştir. tarihi olarak 1082 yılı kaydedilmiştir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir nüshası daha bulunmaktadır.[721]

1.1.162. Hızır b. Mehmed Amâsî (ö. 1100/1689)

Hızır bin Mehmed Amâsî, 1006/1597 senesinde Amasya'da doğmuştur. İlk eğitimini babası Muhammed b. Câfer el-Amâsî'den almış, ardından Mehmet bin Saduddin Efendi, Hasan Efendi İbn Abdullah, Harşanalı İbrahim Efendi ve Abdurrahman Kadızade Muhammed gibi hocalardan ders görmüştür. Oğulları Yakup ve İbrahim Efendi ile damadı el-Hâcc Osman Efendi ilk öğrencilerindendir. Fâzıl Darendeli Hamza Efendi, Tefsirî Mehmed Efendi ve Ali bin Osman gibi isimler de

[720] Seyfullah Korkmaz, "Tokatlı Şair Rızâî İshak b. Hasan'ın Bir Mersiyesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/12 (01 Haziran 2002), 185-202.
[721] Bu yazma nüsha için bk. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 01141.

onun talebeleri arasında yer alır. İlmi hayatı büyük ölçüde Amasya'da geçen Amâsî, Sultan Beyazıt Medresesi'nde muidlik, Yörgüç Paşa ve Sultaniye medreselerinde hocalık, Amasya Kassamlığı, müftülüğü ve kethüdalığı gibi görevlerde bulunmuş, bir dönem de Süleymaniye'de ders vermiştir. 1100/1689 senesinde Amasya'da vefat etmiş, ancak bazı kaynaklarda vefat tarihi 1084 veya 1086 olarak da kaydedilmiştir.[722]

Müellif fıkıh, fıkıh usulü, tefsir, kelam ve Arap dili alanlarında birçok eser kaleme almıştır. Fıkıh ve usul alanındaki eserleri; *Lubbu'l-fera'iz, Gusûnü'l-usûl, Tehyîcu Gusûnü'l-usûl.*

Gusûnü'l-usûl

Menâru'l Envâr üzerine yapılan bir muhtasar olan eserin yazılış gayesi, giriş kısmında müellif tarafından açıklanmıştır. Öğrencilerinin ve oğlu Yakup Vehbi'nin Hanefi fıkhına dair kapsamlı ancak küçük hacimli bir eseri ezberlemek isteyip bulamadıklarını ifade etmişlerdir. Bunun üzerine Amâsî *Gusûnü'l-usûl*'u yazmıştır. Öğrencilerin daha önce de Amâsî'nin *Unbûbu'l Belağa* eserini ezberlemiş ve şerhine vâkıf olmaları da bu isteğin karşılık bulmasında etkisi olmuştur.[723]

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1624 demirbaş numarası ile kayıtlı olan eser, müellifin *Tehyîcu Gusûnü'l-usûl*'ü ile basılmıştır. Kitabın 90-103 aralığında yer almaktadır. Müellif hattı olup Arapça yazılmıştır.19 HK 1624/2 demirbaş numarasıyla kayıtlı bir nüsha daha bulunmaktadır. Diğer kütüphanelerde de eserin yazma nüshaları mevcuttur.[724]

Tehyîcu Gusûnü'l-usûl

Hızır b. Mehmed Amâsi'nin *Gusûnü'l-usûl* muhtasarının üzerine kendisinin yazdığı şerhtir. Hasan Paşa Kütüphane'sinde 19 HK 4436 demirbaş numarası ile kayıtlı olan eser 12b-95a sayfa aralığında yer almaktadır. Hasan b. Abdullah tarafından Beyazıt'ta istinsah edilmiştir. Dili Arapça olup 17 satırdan oluşmaktadır. Hasan Paşa

---

[722] Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 1/1250, 1826, 1827; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/347; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 7/307; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 15/672; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 417; Korkmaz, "Tokatlı Şair Rızâî İshak b. Hasan'ın Bir Mersiyesi", 186-187.
[723] Hüseyin Baysa, "Hızır b. Mehmed el-Amâsî'nin *Gusûnü'l-Usûl* Adlı Muhtasarının İncelenmesi", *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu* I (2017), 433-439.
[724] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 00918; Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 04432-002; Amasya Beyazıt Ktp., Amasya Beyazıt, nr. 1055/4.

Kütüphanesi'nde 19 HK 1624 demirbaş numaralı bir nüshası daha bulunan eserin farklı kütüphanelerde de nüshaları bulunmaktadır.[725]

Lubbu'l-fera'iz

Abdirreşid es-Secavendi'nin (ö. 596/1200) "*Feraiz'-Siraciyye*" adlı eseri üzerine yazılmış bir muhtasardır. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde tek nüshası bulunan eser 19 HK 4439 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Kitabın 11-16 sayfa aralığında bulunan eserin dili Arapçadır. Diğer kütüphanelerde de eserin nüshaları bulunmaktadır.[726]

1.1.163. Hâcibzâde Muhammed Efendi el-İstanbulî (ö. 1100/1689)

İstanbullu Hâcibzâde Muhammed Efendi, saray görevlilerinden Mustafa Efendi'nin oğlu olması sebebiyle "Hâcibzâde" lakabıyla tanınmış, dönemin ilmî çevrelerinde Hâcibzâde Mehmed Efendi, Hâcibzâde Muhammed Efendi ve İstanbullu Hâcibzâde gibi unvanlarla anılmıştır. İlk öğrenimini reisü'l-kurrâ Hüseyin Efendi'den almış, Kur'ân'ı 1064/1654 senesinde ezberleyerek hâfız olmuştur. Medrese tahsilini tamamladıktan sonra Ebussuud Efendi'nin mülazımı olarak ilmiye mesleğine girmiş, 1073/1663'te Yusuf Çavuş Medresesi'nde başladığı müderrislik görevini sırasıyla Fatma Hanım, Cezerî Kâsım Paşa, Nişancı Paşa Âtik, Şeyhülislâm Yahya Efendi ve Sahn-ı Semâniye medreselerinde sürdürmüştür. 1089/1678'de Manisa kadılığına, ardından 1094/1683'te Diyarbakır kadılığına, son olarak da 1100/1689 yılı Rebîülevvel ayında Sultan İmamı İbrahim Efendi'nin arpalığı olan Üsküdar kadılığına tayin edilmiştir. Aynı yılın Cemâziyelâhir ayında vefat etmiştir. Fıkıh ve ferâiz alanında temayüz eden Hâcibzâde, kıraat ve Kur'ân ilimlerinde de yüksek bilgiye sahip olmasına rağmen bu sahada öne çıkan bir isim olarak tanınmamıştır.[727]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Bidâ'atü'l-hukkâm fî ihkâmi'l-ahkâm*, *el-Ferâ'izu'l-vâfiye*.

---

[725] Bazı yazma nüshalar için bk. Amasya Beyazıt Ktp., Amasya Beyazıt, nr. 1411/2; Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 00698; Millî Ktp., Millî Ktp. Yazmalar, nr. 1062/1.

[726] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 03573-001; Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 04432-003; Amasya Beyazıt Ktp., Amasya Beyazıt, nr. 966/4.

[727] Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/327; Mehmed Efendi Şeyhi, *Vekayiu'l-fudala*, ed. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 2/21-22; Musab Enes Akpınar, *Mûsâ Fakîh'in Kavâ'idü'l-Kur'ân fî Tecvîdi'l-Kur'ân Adlı Eserinin Tahkiki* (İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 27-29.

Bidâ'atü'l-hukkâm fî ihkâmi'l-ahkâm

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1780 numarasıyla kayıtlıdır. Osmanlıca olarak kaleme alınmıştır. 1b–120a varakları arasında yer alan eserde satır düzeni 29'dur. İstinsah tarihi Safer 1098'dir. Eserin başında dört varaklık bir fihrist bulunmaktadır. Eserin adı ve müellifi yazmanın dibacesinde geçmektedir. Bu eserin farklı yazma nüshaları çeşitli kütüphanelerde de mevcuttur.[728]

Ferâ'iz-i Vâfiye

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4516 numarasıyla kayıtlıdır. Arapça olarak kaleme alınmıştır. 25 satır düzenine sahip olan eser, 2–41 varakları arasında yer almaktadır. Eserin istinsahı 1096 yılı Cemâziyelevvel ayında İstanbul'da, Sultan Mehmed Han Medresesi'nde Hasan b. Mehmed tarafından gerçekleştirilmiştir. Telif tarihi olarak 1081 yılı, nüshanın istinsahı için kullanılan yazmanın istinsah tarihi ise 1092 yılı kaydedilmiştir. Müellif, *Feraiz-i Sirâciyye* adlı eseri esas alarak bir tercüme çalışması yapmıştır. Yazmanın sonunda Müftü Mehmed'e ait bazı fetvaları içeren bir makale bulunmaktadır. Bu eserin Çorum'da 19 HK 1737 numaralı bir nüshası daha mevcut olup diğer kütüphanelerde de farklı yazma nüshalarına rastlanmaktadır.[729]

1.1.164. Bâlî b. Hüseyin b. İskender (ö.1102/1690 sonrası)

Müellifin hayatı ve eserlerine dair kaynaklarda herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer alan müellif hattı bir nüshanın[730] 1102 tarihinde istinsah edilmiş olmasından hareketle müellifin bu tarihte hayatta olduğu anlaşılmaktadır.

'Umdetü'l-Hayrât fî Şerhi Şurûti's-Salât

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1500 numarasıyla kayıtlıdır. Dili Arapçadır. 67 varaktan oluşan eser, her sayfası 25 satır hâlinde yazılmıştır. Eserin başında bir varaklık fihrist bulunmaktadır. İstinsahı 1083 senesinde

[728] Bazı yazma nüshalar için bk. Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 01168-002; Süleymaniye Ktp., Yozgat, nr. 00695; Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Ktp., Rodos Hafız Ahmed Ağa Ktp., nr. 1600.
[729] Bazı yazma nüshalar için bk. Sivas Ziya Bey Ktp., Sivas Yazma, nr. 8956; Manisa Ktp., Manisa İl Halk Ktp., nr. 8039/2; Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, nr. 1345.
[730] Bâlî b. Ali b. Muhammed b. Hüseyin b. İskender, *Umdetü'l-Hayrât fî Şerhi Muhtasari Şurūṭi's-Salât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, nr. 00976-001.

Arslan Mehmed b. Ebûbekir Çorumî tarafından gerçekleştirilmiştir. Kaynaklarda adına rastlanamayan bu risâlenin, Çorum'da 19 HK 4356 ve 19 HK 13000 numaralarıyla kayıtlı iki nüshası daha mevcuttur. Diğer kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır.[731]

1.1.165. Berzencî (ö. 1103/1691)

Muhammed b. Abdirresûl b. Abdisseyyid el-Hasenî el-Berzencî eş-Şehrezûrî, 1103/1691 senesinde vefat eden Şâfiî âlimidir. 12 Rebîülevvel 1040 (19 Ekim 1630) tarihinde Şehrezûr'da doğmuştur. Hz. Hasan'ın soyuna mensuptur. İlk eğitimini babasından ve Molla Muhammed Şerîf el-Kûrânî'den almıştır. Daha sonra Hemedan, Bağdat, Şam, Mardin, İstanbul, Halep ve Mısır gibi ilim merkezlerini dolaşmıştır. Bu süreçte Muhammed b. Hasan el-Kevâkibî, Ali eş-Şebrâmellisî, Mezzâhî ve İbrâhim b. Hasan el-Kûrânî gibi âlimlerden ders almıştır. Medine'ye yerleştikten sonra ilim ve telifle meşgul olmuştur. Ravza-i Mutahhara'da ders vermiştir. Kuşâşî vasıtasıyla tasavvufa yönelmiştir. Muharrem 1103 (Eylül 1691) başlarında Medine'de vefat etmiştir.[732]

Berzencî'nin fıkıh ve fıkıh usûlü alanındaki eserleri şunlardır: *en-Nâşiretü'n-nâcire bi'r-reddi 'ale'l-fırkati'l-fâcire*, *İlhâmü's-savâb li-üli'l-elbâb*, *Sedâdü'l-'ilm ve sidâdü'd-dîn fî isbâti'n-necât ve'd-derecât li'l-vâlideyn*.

İlhâmü's-savâb li-üli'l-elbâb

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 23 numarada kayıtlıdır. Arapça kaleme alınmıştır. Talik hatla yazılmış olan eser, 17-22 varaklar arasında yer almakta ve her sayfada 23 satır bulunmaktadır. Söz başlarında kırmızı mürekkep kullanılmıştır.

1.1.166. Hamza Hüdâi (ö. 1105/1694)

Darendeli meşhur müderris Hamza Efendi, hayatını tamamen ilme adamış bir âlimdir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Darende'de doğduğu kabul

[731] Bazı yazma nüshalar için bk. Sivas Ziya Bey Ktp., Sivas Yazma, nr. 9021; Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 00341-001; Bursa İnebey Ktp., Haraççıoğlu, nr. 562.
[732] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/414; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 2/75; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 7/308; Cengiz Kallek, "Berzencî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/525-526.

edilmektedir. Babasının adı Ahmet'tir. 1105/1694 senesinde Darende'de vefat etmiştir. Kabri, Hüseyin Paşa Hamamı arkasındaki Beşir tarlası mevkiindedir. Günümüzde tam yeri belirlenememektedir. İlmi yetkinliği ile tanınmış, Kayseri, İstanbul ve Darende gibi şehirlerde çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Talebeleri arasında Atik Deli Âlim Efendi, Gelenbevî'nin ecdadı Hayrullah Efendi ve Saçaklızâde gibi önemli isimler yer alır. Hatuniye Medresesi ve Sarıçiçek Dağı'ndaki medreseler onun ilim faaliyetlerine ev sahipliği yapmıştır. Bu medreselerden biri Darende şehir merkezindedir. Diğeri ise yaylak olarak kullanılan bir bölgede konumlanmıştır.[733]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *Risâle fi'l-Bey'i ve'ş-Şirâ, Risâle fi'l-Muamelâti'ş-Şer'iyye, Vasila, Risâle ala Dibâceti'l-Halebi's-Sağir, Risâle fi'l-Muamelati'ş-Şer'iyye, İlmihal*

Risâle fi'l-Bey'i ve'ş-Şirâ

Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış bu risale, ticaret hayatına dair ahlaki ve fıkhî prensipleri ele alan bir metindir. Sefer hâlleri, pazara gitme, alışveriş sırasında karşılaşılan fesat ve mekruh işlemler, faizden sakınma, muzâraa gibi ortaklık türleri ve kazancın helâl-haram sınırları gibi konulara temas eder. Eser, içerdiği tavsiyelerle halkı bilinçlendirmeyi hedefler. Aynı zamanda ticari muamelelerin dinî açıdan değerlendirilmesine imkân tanır. Kütüphanelerde çok sayıda nüshası bulunan bu risale, kataloglarda farklı adlarla kaydedilmiştir. En yaygın adı *Risâle fi'l-Bey'i ve'ş-Şirâ* olmakla birlikte *Ticaretnâme*, *Hamza Efendi Risâlesi*, *Risâle* ve *Risâle-i Hamza Efendi fi Bey'i me'ş-Şirâ* gibi adlarla da anılmıştır. Bu adlandırma çeşitliliği, eserin halk arasında yaygın biçimde okunduğunu ve farklı dönemlerde farklı başlıklarla çoğaltıldığını göstermektedir.[734]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 457/1 demirbaş numarasıyla kayıtlı bu yazma, Türkçe kaleme alınmıştır. 1-17 varakları arasında 13 satırla istinsah edilmiştir. Eser adı ve müellif ismi, kütüphane bünyesindeki matbu bir eserle karşılaştırma yapılarak belirlenmiştir. Söz konusu matbu eser bu yazmanın şerhi

[733] Vedat Ali Tok, *Alışveriş Kitabı Darendeli Müderris Hamza Efendi* (Ankara: Nasihat Yayınları, 2008), 28; Ahmet Akgündüz vd., *Darende Tarihi* (İstanbul: es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı Somuncubaba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları, 2002), 797; Mahmut Hakkı Bayır, *Hamza Hüdâi ve Tecvid-i Edâiyye İsimlie Eserinin Tecvid Literatüründeki Yeri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 4-9.
[734] Bayır, *Hamza Hüdâi ve Tecvid-i Edâiyye İsimlie Eserinin Tecvid Literatüründeki Yeri*.

olup, metin içerisindeki ibareler yoluyla bu tespit yapılmıştır. Bu yazmanın aynı esere ait iki nüshası daha bulunmaktadır.[735] Farklı kütüphanelerde de başka nüshalarına rastlanmaktadır.[736]

İlmihal

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 497/3 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma Türkçe olarak kaleme alınmıştır. 95b–111b varakları arasında 21 satırla istinsah edilmiştir. Eserin adı ve müellifi serlevhada yer almaktadır. Bu yazmanın dışında, Çorum'da eserin 19 HK 3978/3 demirbaş numaralı bir nüshası daha bulunmaktadır. Diğer kütüphanelerde de eserin yazma nüshaları mevcuttur.[737]

1.1.167. Ali en-Nisârî (ö. 1111/1699)

17. yüzyılda Osmanlı taşrasında yetişmiş fıkıh âlimi, müderris ve müftüdür. 1051/1641 senesinde Kayseri'de doğmuştur. İlk eğitimini burada tamamlamış, ardından Konya, Niğde, Selendi, Adana, Diyarbakır ve Van gibi şehirlerde ilim tahsil etmiştir. Klasik Osmanlı medrese müfredatına uygun şekilde mantık, kelâm, belâgat, fıkıh usulü ve nahiv alanlarında çeşitli metinlerle meşgul olmuştur. Receb el-Kebîr, Kalekî Mehmed Müftü, Nasıruddîn Ahmed ve Hasan Müftü gibi dönemin önde gelen hocalarından ders almıştır. Menâkıbnâmelerde ve yazma eser kütüphanelerinde ona nispet edilen metinler, hikemî ilimlere olan ilgisini göstermektedir. Uzun yıllar Kayseri'de müderrislik ve müftülük yapmış, Aksaray ve Edirne gibi şehirlerde ilmî görevler üstlenmiştir. Şifâiye ve Handi Hatun medreseleri kendisine tahsis edilmiş, Süleymaniye medreseleri pâyesiyle taltif edilmiştir. Oğlu Belîğ Efendi'nin kaleme aldığı *Menâkıb-ı en-Nisârî* adlı eserde belirtildiğine göre, birçok âlim onun talebesi olmuştur. İstanbul'daki bazı icazet silsilelerinde adına rastlanmaktadır. Talebeleri arasında Mehmet Remzî Efendi, Mustafa Rıfkı Efendi, Arıcızâde Bekir el-Ferdî ve Şeyh Osman ed-Divrîğî gibi isimler yer alır. Kevserî tarafından zikredilen Hasan ed-Düvelî, Abdurrahman er-Rûhî el-Kebîr ve Abdülhalîm Söylemezzâde de onun

[735] Bu nüshalar şunlardır: 19 HK 4314/1 ve 19 HK 1559.
[736] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Trabzon, nr. 00393-003; Millî Ktp., Millî Ktp. Yazmalar, nr. 10525/2; Kastamonu Yazma Eser Ktp., Kastamonu Halk Ktp., nr. 804/8.
[737] Bazı yazma nüshalar için bk. Amasya Beyazıt Ktp., Amasya Beyazıt, nr. 1423/2; Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler, nr. 3122/4; Manisa Ktp., Manisa İl Halk Ktp., nr. 5823/11.

talebelerindendir. Ailesi ilmi gelenekle yakından ilişkilidir. Oğullarından Mehmed en-Nisârî 1119/1708 senesinde Kayseri müftülüğünde bulunmuştur. Abdurrahman en-Nisârî, *Menâkıb-ı en-Nisârî* adlı eserin müellifidir ve daha sonra İstanbul'a yerleşmiştir. Diğer oğlu Abdullah ise 1157/1744 senesinde vefat etmiştir. Ali en-Nisârî'nin ardından gelen nesillerin de ilimle meşgul oldukları bilinmektedir.[738]

Ona nispet edilen yazma eserler dikkate alındığında, Ali en-Nisârî'nin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Risâle fî Hakki Ef'âli'l-'İbâd*, *Hâşiye 'alâ Bahsi'l-Halâ, Hâşiye ale't-Tavzîh, Fevâ'idü'l-Aliyye mine'l-Mesâ'ili'ş-Şer'iyye.*

Fevâ'idü'l-Aliyye mine'l-Mesâ'ili'ş-Şer'iyye

1112 yılı Şevval ayının sonunda tamamlanan bu fetva mecmuası, klasik fıkıh kitaplarındaki sistematiğe uygun biçimde düzenlenmiş olup ibadet, muamelât, ceza hukuku ve kamu hukuku gibi birçok alanı kapsar. Fetvalar Türkçe olarak soru-cevap şeklinde sunulmuş, yer yer tefsir, hadis ve esmâ-i hüsnâ gibi konulara dair bölümlerle genişletilmiştir. Mukaddime niteliğindeki başlıklarda "*mâ yeta'allaku bi…"* ifadesi yer alır. Eserin mürettibi olan müellifin oğlu, bazı meselelerde önceki fetvalardan ayrılan görüşleri eklemiş, babasına ait ilmî notları da metne dâhil etmiştir. Son kısımda çeşitli âlimlerin fetvalarına ve seçme ilmî faydalara yer verilmiş, böylece mecmua yalnızca bir fetva derlemesi değil, aynı zamanda dönemin ilmî birikimini yansıtan özgün bir çalışma hâline gelmiştir.[739]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1692 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, Türkçe dilinde kaleme alınmış bir fetva mecmuasıdır. 113 varaktan oluşan eserde her sayfada 21 satır bulunmaktadır. Yazmanın baş kısmı eksiktir; ilk yedi varak bulunmamaktadır. Eserin adı, metnin sonundaki hâtime bölümünde belirtilmektedir. Bu nüsha dışında, söz konusu metnin farklı kütüphanelerde de yazma nüshaları mevcuttur.[740]

[738] Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/125; Ahmet Hamdi Furat, "17. Asır Osmanlı Taşrasında Bir Fakih Portresi: Ali en-Nisârî", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (20 Haziran 2019), 13-33.
[739] Furat, "17. Asır Osmanlı Taşrasında Bir Fakih Portresi".
[740] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 03598; Manisa Ktp., Manisa İl Halk Ktp., nr. 4656; Bursa İnebey Ktp., Genel, nr. 4188.

Hâşiye ale't-Tavzîh

Sadrüşşerîa, Ebü'l-Usr el-Pezdevî'nin *Kenzü'l-Vüsûl* adlı usûl-i fıkıh metnini esas alarak önce *Tenkîhu'l-usûl* adlı bir özet kaleme almıştır. Daha sonra bu metin üzerine *et-Tavzîh* adlı bir şerh yazmış ve böylece esere nihai şeklini vermiştir. Bu ilmî gelenek içinde yer alan çalışma ise *et-Tavzîh* üzerine yazılmış bir şerhtir. Dolayısıyla söz konusu eser, bu usûl geleneğinin üçüncü halkasını oluşturur.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4442/1 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, Arapça kaleme alınmıştır. 21 satırdan oluşan eserde metin 1b–21b varakları arasında yer almakta olup, söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin sonu eksiktir. Müellif ve eser adı yazmanın serlevhasında yer almaktadır. Ancak mevcut literatürde müellife ait böyle bir esere rastlanmamış ve başka bir nüshasına da ulaşılamamıştır.

1.1.168. Debbağzâde Mehmed Efendi (ö. 1114/1702)

Debbağzâde Mehmed Efendi, Osmanlı ilmiye sınıfının önde gelen simalarındandır. Yedikule debbağları şeyhi Mahmud Efendi'nin oğludur. İlk eğitimini devrin tanınmış âlimlerinden almıştır. Karaçelebizâde Mahmud Efendi'den mülâzemetle icazet almıştır. Müderrislik, müfettişlik, kadılık ve kazaskerlik gibi görevlerde bulunmuştur. İki kez şeyhülislâmlık makamına getirilmiştir. İlk azli, yeniçeri ve sipahi zorbalarının taleplerine karşı direnmesiyle gerçekleşmiştir. İkinci kez göreve gelişi ise Sadrazam Bekrî Mustafa Paşa ile yaşadığı siyasi çekişmeler ve ulemâ baskısıyla mümkün olmuştur. Saray çevresindeki nüfuzu ve padişaha doğrudan ulaşması, siyasi dengeleri etkilemiş ve görevden alınmasına neden olmuştur. 1702 senesinde vefat etmiştir. Kendi inşa ettirdiği medresenin hazîresine defnedilmiştir. Mesihpaşa'daki Altay Camii de onun hayratları arasındadır.[741]

Tuhfetü's-Sukûk

Osmanlı dönemi şer'iyye mahkemelerinde ve hukukî muamelelerde kullanılan resmî senet, belge ve mahkeme kayıtlarının (sukûk) şer'î esaslara uygun biçimde

[741] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/307, 573; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1996, 3/201-202; Mehmet İpşirli, "Debbağzâde Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/62-63.

tanzim ve tertîbine dair usûlü ele alır. Bu belgelerin hukukî hüccet değerini inceleyen bir fıkıh risalesidir.

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 1763 numarayla kayıtlı olan bu yazma Türkçe dilindedir. Toplam 374 varak ve her sayfada 27 satırdan oluşur. Müellifin ve eserin adı, eserin başındaki dibâcede yer almaktadır. Eser diğer kütüphanelerde de bulunmaktadır.[742]

Fetâvâ-yı Nu'mâniyye

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 1685 numarada kayıtlıdır. Harf marka filigranlı kâğıda talik hatla yazılmış olup toplamda 255 varak ve 23 satırdan oluşur. İlk üç varakta fihrist yer almakta, IV'da bir fâile kaydı bulunmaktadır. I-VIII varakları arasında çeşitli fetvalara, VIII–IX arasında *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*'den bir nakle, IX varağında ise aynı eserden ikinci bir iktibasa yer verilmiştir. Eser, Mahmud b. Mehmed tarafından 1180 yılı Zilkade ayında (Şubat 1767) istinsah edilmiştir. Nüshada Ahmet Feyzî adına kayıtlı bir vakıf mührü bulunmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde iki nüsha daha bulunmaktadır.[743]

1.1.169. A'reczâde Ahmed Efendi (ö. 1120/1708)

Ahmed b. Mehmed b. İbrâhim el-Kastamonî, Osmanlı dönemi âlimlerindendir. Aslen Kastamonu'nun Küre kazasındandır. Kaynaklarda "A'reczâde" ve "İbnü'ş-Şeyh" lakaplarıyla anılmıştır. Doğum yılına dair açık bir bilgi yoktur. Tahsilini İstanbul'da tamamlamıştır. Fıkıh sahasında temayüz etmiş bir isimdir. 1117/1705 senesinden itibaren Şeyhzâde Camii'nde müderrislik yaptığı bilinmektedir. Bazı yazma kaynaklardan, Fatih Camii'nde de müderris olarak görev aldığı anlaşılmaktadır. 1119 yılı boyunca Atîk Mesih Paşa Camii'nde cuma namazlarının ardından halka vaaz vermiştir. Bu vaazlar esnasında yapılan notlar daha sonra düzenlenmiş ve kitaplaştırılmıştır. 1120/1708 senesinde vefat etmiştir. Babası da tanınmış bir âlim olan Şeyh Mehmed Efendi'dir. Hanefî mezhebine mensup olan Ahmed Efendi, Celvetî

[742] Bazı yazma nüshalar için bk. Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, nr. 3052; Süleymaniye Ktp., Hafid Efendi, nr. 00112; Beyazıt Ktp., Beyazıt, nr. 9053.
[743] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Mikrofilm, nr. 00409; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 01080.

tarikatına bağlıdır. Hem kendisi hem de babası nedeniyle "Şeyh" unvanı ile tanınmıştır.[744]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *Şerhu Multaka'l-Ebhur fi'l-Furû'*, *el-Mevâhibü'ş-Şerh 'alâ Sirâci'l-Musaîl*, *el-Mecâlisu'l-İsnâ 'Aşer fi'l-Mev'ıza*.

Mevâhibü'ş-Şer'î 'alâ Sirâci'l-Musallî

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, 19 HK 1453/2 numarada kayıtlı olan bu yazma eserin adı ve müellifi, zahriye ve dibâcede yer alan bilgilere dayanılarak tespit edilmiştir. Müellifin ismine klasik kaynaklarda rastlanmakla birlikte, bu eserine dair herhangi bir kayda ulaşılamamıştır. Başında bir varaklık fihris bulunan eser, 30b-128 varaklar arasında yer almakta ve her sayfada 25 satır bulunmaktadır. Bu nüsha dışında Süleymaniye Kütüphanesi'nde üç nüsha daha bulunmaktadır.[745]

1.1.170. Vahdetî Osman Efendi (1130/1718)

Osman b. Abdullah Celvetî Üskübî Edirnevî, 17. yüzyıl sonları ile 18. yüzyıl başlarında yaşamış Osmanlı mutasavvıfı, şairi ve fakihidir. Celvetî tarikatının Edirne kolunun kurucularındandır. Tarikatın önde gelen şeyhleri arasında yer almıştır. Şeyh İsmail Hakkı Bursevî'nin halifesi olarak tanınır. İlk dönemlerinde Üsküp'te görev yapmış, Bursevî ile tanıştıktan sonra Köprülü ve Bursa'ya gitmiştir. Bir süre İstanbul'da Atpazarlı Osman Fadlî'nin hizmetinde bulunmuştur. Doğum yeri Üsküp olmakla birlikte hayatının büyük kısmını Edirne'de geçirmiştir. Burada ilim, irşad ve tedris faaliyetleriyle meşgul olmuştur. Ölüm tarihi kaynaklarda 1130/1718 veya 1135/1723 olarak geçer. Edirne'de vefat etmiş, Uzun Kaldırım'da Ayşe Kadın Hanı bitişiğindeki kabristana defnedilmiştir. Hayatına dair bilgiler sınırlıdır. Ancak Celvetî tarikatı içinde güçlü bir manevi otoriteye sahip olduğu ve talebe yetiştirdiği bilinmektedir. Şerhlerinden birinde besmelede geçen "Allah" lafzını açıklarken Abdülkâdir-i Geylânî ve İbnü'l-Arabî'yi övgüyle anmış, bu isimleri zikretmekle

[744] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/168; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/234; Şükrü Maden, "Kastamonulu A Reczâde Ahmed Efendi ve İhlâs Sûresi Tefsiri", 2015, 199-200.
[745] Bu yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 205; Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 463; Süleymaniye Ktp., Dârülmesnevî, nr. 115.

onlardan feyiz umduğunu belirtmiştir. Tasavvuf ve İslam felsefesi alanında önemli eserler kaleme almıştır.[746]

Vahdetî Osman Efendi'nin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *Mühtede'l-enhür ilâ Mülteka'l-ebhur*, *Şerh-i Hadîs-i Erba'în*, *Kifâye Tercümesi*.

Mühtede'l-enhür ilâ Mülteka'l-ebhur

Vahdetî Osman Efendi'nin kaleme aldığı bu şerh, İbrâhim el-Halebî'nin *Mülteka'l-ebhur* adlı eserine yazılmış en kapsamlı çalışmalardan biridir. Şeyhîzâde'nin şerhiyle karşılaştırılabilecek düzeyde geniştir. Müellif eseri 57 kitap olarak düzenlemiştir. Her kitabı fasıllara ayırmış, bazı yerlere "fayda" ve "önemli" gibi notlar eklemiştir. Sadece lafzî şerhle yetinmemiştir. Ayetlere, hadislere, sahabe sözlerine ve şiirlere de yer vermiştir. Erken dönem fıkıh kaynaklarından yaptığı iktibaslarla metne derinlik kazandırmıştır. Eser, sonraki dönem âlimleri tarafından sıkça başvurulan bir kaynak olmuştur. Şerhin 47. bölümü olan "*Kerâhiye*" kitabı dikkat çeker. Bu bölümde mekruh, mubah ve caiz fiiller özgün bir tasnifle ele alınmıştır.[747]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1298 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Arapça olan eser, nesih hatla istinsah edilmiştir. IV varaklık fihrist kısmıyla birlikte toplam 601 varaktan oluşmaktadır ve her sayfada 55 satır yer almaktadır. Lacivert müzehheb mihrabiyeli olan nüsha, 1170 senesinde istinsah edilmiştir. Diğer kütüphanelerde de eserin çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır.[748]

1.1.171. Şeyh Ahmed el-Hâss Ümmî (ö. 1138/1725-26)

Ümmî Şeyh Ahmed Efendi, Halvetiyye tarikatının Şâbâniyye koluna mensup bir sûfîdir. Kaynaklarda ismi genellikle "Ahmed" olarak geçmektedir. Doğum yeri, günümüzde Bulgaristan sınırları içinde kalan İzlâdi (Zlatitsa) kasabasıdır. Daha sonra İstanbul'a göç etmiş, Üsküdar'daki Çinili Valide Camii yakınında yer alan ve Şabanî

[746] Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/217; Zaheda Ajam, *Vahdetî Osman Efendi'nin Mühtede'l-Enhür ilâ Mülteka'l-Ebhur Adlı Eserinin Kitâbü'l-Kerâhiye Bölümünün Tahkik ve Değerlendirmesi* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 11.
[747] Ajam, *Vahdetî Osman Efendi'nin Mühtede'l-Enhür ilâ Mülteka'l-Ebhur Adlı Eserinin Kitâbü'l-Kerâhiye Bölümünün Tahkik ve Değerlendirmesi*, 13.
[748] Bazı yazma nüshalar için bk. Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 1050-2; Kastamonu Yazma Eser Ktp., Kastamonu Halk Ktp., nr. 2830; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 00936.

Tekkesi olarak bilinen yapının inşasını gerçekleştirmiştir. Bu tekkede postnişin olarak görev yapmıştır. Tekke, ahşap malzemeden inşa edilmiş olup bir semahane ve bir şeyh dairesinden oluşmaktaydı. 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde yalnızca haziresi ayakta kalmış, diğer bölümler ise 1981 senesinde tamamen ortadan kaldırılmıştır. Şeyh Ahmed Ümmî Efendi 1138/1725-26 senesinde vefat etmiş, adı geçen tekkenin haziresine defnedilmiştir. Mezar taşında Şeyh Lebîb Hüseyin Efendi'ye ait bir mısra yer almaktadır. "Ümmî" nisbesiyle anılan bu sûfînin bu lakabı neden kullandığına ve eğitim durumu hakkında açık bir bilgi bulunmamaktadır. Günümüze ulaşan müstakil bir eserine de rastlanmamıştır.[749]

Mefâtîhu's-salât ve yenâbî'u'l-hayât

Eser, namaz ibadetini hem amelî hükümleri (şartları, rükünleri ve edası) hem de mânevî boyutları (hikmeti, gayesi ve ruhî tesiri) itibarıyla ele alan bir fıkıh-tasavvuf risalesidir.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde, 19 HK 1480 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 105 varak hacminde olup her sayfada 15 satırla istinsah edilmiştir. Eserin bir nüshası da Milli Kütüphane'de bulunmaktadır.[750]

1.1.172. Tarîkatçı Emîr Mustafâ Osmancıkî (ö.1143/ 1731)

XVIII. yüzyılda yaşamış olup Çorum'un Osmancık beldesindendir. Arapça ve Türkçe kaleme aldığı birkaç eseri günümüze ulaşan müellif, *Hediyyetü'l-İhvân* adlı eserinin başında hicrî 1028 / milâdî 1618-19 senesinde Fatih Câmii'nde dersiâm olarak görev yaptığı bilgisi yer alır. Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamakla birlikte, kendisinin 1143/1730-31 senesinde vefat ettiği bilinmektedir.[751]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Tebyînü'l-Merâm*, *Risâle-i Bey'*, *Tercüme-i Şerhu Menâr*, *Tercüme-i Hâşiye-i Tecrîd*, *Tercüme-i Usûlü'l-Pezdevî*, *Tercüme-i Şerhu'l-Kenz*.

---

[749] İnehan-zâde Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâ'ilî, Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, ed. Cemâl Kurnaz - Mustafa Tatcı (Ankara: Bizim Büro, 2001), 1/128.
[750] Bu yazma nüsha için bk. Millî Ktp., Adana İl Halk Ktp., nr. 737.
[751] Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/457; Sadık Yazar, "Osmanlı Döneminde Fıkıh Sahasında Yapılmış Türkçe Tercümeler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (23 Mayıs 2017), 150.

Tebyînü'l-Merâm

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 509 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu eser, Osmanlıca olarak yazılmıştır. 319 varak ihtiva eden nüsha 13 satırla yazılmıştır. Müellifin adı hatime bölümünde, eser adı ise dibâce kısmında yer almaktadır. Eserin başında bir fihrist bulunmaktadır. Hamza Efendi'nin *Hakkü'l-bey' ve'ş-şirâ'* adlı risalesinin şerhi niteliğindedir. Bu nüsha dışında eserin diğer kütüphanelerde de pek çok yazma nüshası mevcuttur.[752]

1.1.173. Nablusî, Abdülganî b. İsmâil (ö. 1143/1731)

Ebü'l-Mehâsin Abdülganî b. İsmâil en-Nâblusî, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda yaşamış Dımaşklı sûfî ve Hanefî fakihlerindendir. 1050 yılı Zilhicce ayında (Mart 1641) dünyaya gelmiştir. Aslen Kudüs'ten Nablus'a, oradan da Dımaşk'a yerleşmiş köklü bir ulemâ ailesine mensuptur. Dedesi İbrâhim b. İsmâil ve babası İsmâil el-Nâblusî, kendi dönemlerinde tanınan âlimler arasında yer almıştır. Henüz on iki yaşında babasını kaybetmesine rağmen ilim tahsilinden geri durmamış, Necmeddin el-Gazzî, Ali ed-Dâğıstânî, Nûreddin eş-Şebrâmellisî ve Ahmed el-Kalaî gibi önemli isimlerden ders almıştır. Yirmili yaşlarında Emeviyye Camii'nde ders vermeye başlamıştır. Kısa süreliğine kadılık görevinde bulunmuş, ardından tasavvufa yönelmiştir. Fıkıh alanında ictihad derecesine ulaşmış, mezhep taassubunu eleştirmiştir. Dört mezhep arasında ihtiyaca göre tercihte bulunmayı meşrû görmüş, ancak telfîk anlayışını reddetmiştir. Eserlerinde fıkıh bilgisini ve tasavvufî yorum yeteneğini bir arada sergilemiştir. 24 Şâban 1143'te (4 Mart 1731) Dımaşk'ta vefat etmiş ve kendi evine defnedilmiştir. Başta Halîl el-Bekrî olmak üzere pek çok öğrenci yetiştirmiş, Suriye'deki mânevî hayatta kalıcı etkiler bırakmıştır.[753]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *el-İbtihâcu bi Menâsiki'l-Hac*, *el-Ebhâsu'l-Muhallasâti fî hukmi keyi'l-Hamsâti*, *el-Cevâbu'ş-şerîf fi'l-Hadreti'ş-Şerîf fi enne mezhebe Ebî Yûsuf*, *er-Reddu'l-vâfî 'alâ cevâbi'l-Haskefî fi mes'eleti'l-hiffi'l-Hanefî*, *el-Gaysu'l-munebbecesi fi'l-hukmi'l-masbûği bi'n-necs*, *el-*

[752] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 01504; Edirne Selimiye Ktp., Selimiye Yazmalar, nr. 4608; Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 00863.
[753] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/590; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 11/271-272; Ahmet Özel, "Nablusî, Abdülganî b. İsmâil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/268-270; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 426; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 339-343.

Fethu'l-Mekkî ve'l-milhu'l-Melekî, *el-Kevâkibu'd-durriyeti fî şerhi'l-mukaddimeti'n-Nâblusîyye*, *en-Ni'amu's-sevâbi fî ihrâmi'l-medeni*, *İttihâfu men bâdire ilâ hukmi'n-nuşâdir*, *Hulâsatu't-tahkîk fî beyâni hukmi't-taklîdi ve't-telfîk, İşrâfu'l-mu'allim fî ahkâmi'l-mazâlim*, *el-Kevâkibu'l-meşrekati fî hukmi isti'mâli'l-mintakati*, *Bayyetu'l-muktefî fî cevâzi'l-meşyi 'alâ'l-huffi'l-Hanefi*, *Tahsîlu'l-ecri fî hukmi ezâni'l-fecrî*, *Tuhfetu'r-râki'i's-sâcid fî cevâzi'l-i'tikâf fî fenâ'i'l-mescîd*, *Tahkîku'l-kadıyyeti fî'l-ferki beyne'r-ruşûti ve'l-hediyyeti*, *Tahkîku'n-nazrati fî tahkîki'n-nazrati*, *Teşhîzu'l-ezhân fî tathîri'l-edhân*, *Tatyîbu'n-nufûsi fî hukmi'l-mukaddim ve'r-ru'ûs*, *Tekmîlu'n-ne'ut fî lüzûmi'l-buyût*, *Cevâbu su'âl fî'l-bid'ati'l-haşîş*, *Raf'u'd-darûreti 'an hacci's-sayrûreti*, *Şerhu'l-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir*, *Risâletü âbânu'n-nâsi fî mes'eletü'l-kâssi*, *Risâletün teta'allaku bi cevâbi su'âl fî'l-vakt*, *Risâletün teta'allaku fî beyâni hukmi't-tas'îr*, *Risâletü't-tenfîr mine't-tefkîri fî hakki men harreme nikâha'l-mut'ati fi'ş-şerî'a*, *Risâletü'd-duhhân*, *Risâletü sur'ati'l-intibâh fî mes'eleti'l-iştibâh*, *Risâletün fî cevâbi su'âl*, *Risâletü'l-keşfi ve'l-beyân 'ammâ yete'allaku bi'n-nisyân*, *Reşhâtü'l-aklâm bi şerhi kifâyeti'l-kelâm*, *Raf'i'l-inâ' 'an hukmi't-tafvîd ve'l-isnâd*, *Şerhu'l-Kadvârî*, *Şerhu Hediyyeti İbni'l-'İmâd*, *Sadhu'l-hamâmeti fî şurûti'l-imâmeti*, *Ğâyetu'l-vecâzeti fî tekrâri's-salâti 'alâ'l-cenâzeti*, *Kitâbu'l-ahkâm bi şerhi devri'l-ahkâm*, *Keşfu's-setri 'an farîdati'l-vitri*, *Nezhetü'l-vâcibi fî hukmi's-salâti 'alâ cenâizi fi'l-mesâcid*, *Kifâyetü'l-ğuhlâm fî kavâ'idi'l-İslâm*, *Nükûdu's-sûrî fî şerhi 'ukûdi*.[754]

Kifâyetü'l-ğuhlâm fî kavâ'idi'l-İslâm

Hanefî mezhebine göre yazılmış 150 beyitlik manzum bir eserdir. İskenderiye (1281), Dımaşk (1283) ve Kahire (1308) yıllarında basılmıştır.[755]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde yer alan 19 HK 3234 demirbaş numaralı bu yazma, Arapça dilinde kaleme alınmış manzum bir eserdir. Eser IV-10 varakları arasında 9 satırla yazılmış olup, 1 ile 4 varakları arasında *Hedâ'iku'l-Ezhâr* adlı eserden yapılan alıntılara dayanan Türkçe bir manzume bulunmaktadır. Eserin diğer kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları mevcuttur.[756]

---

[754] Ümmü Gülsüm Yeşil, *Abdülğanî en-Nablusî'de Sûfîlik Temayülünün Fıkha Yaklaşımına Etkisi (el-Hadîkatü'n-Nediyye Örneği Üzerinden)* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

[755]

[756] Bazı yazma nüshalar için bk. Topkapı Sarayı Ktp., Hazine Kitaplığı, nr. 004977; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 03768-001; Beyazıt Ktp., Beyazıt, nr. 7879/8.

Reşehâtü'l-aklâm

Müellifin kendi kaleme aldığı *Kifâyetü'l-Gulâm fî erkâni'l-İslâm* adlı manzum esere yazdığı bir şerhtir. Kahire'de 1322, 1325 ve 1377 yıllarında yayımlanmış, Muhammed Hâlid el-Harse tarafından da neşredilmiştir. Baskı yeri ve tarihi belirtilmemektedir.[757]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan 19 HK 438 demirbaş numaralı bu yazma, Arapça olarak kaleme alınmıştır. Yazma 35 satırdan oluşan sayfalardan meydana gelmekte olup cetvellenmiştir. Eserin istinsahı 1294 yılının Receb ayında (1877) gerçekleştirilmiştir. yazmada eserin telif tarihi olarak Cemâziyelâhir 1095 / 1683 yılı kaydedilmiştir. Diğer kütüphanelerde de çeşitli nüshaları bulunmaktadır.[758]

Makâsıdü'l-Mümahhasa fî Beyâni Keyyi'l-Hımmisa

Yakı uygulamasına dair kaleme alınmış bir risâledir. Eserde, hastalıklı bir yüzeyi yakarak kurutmak, akan kanı durdurmak ve yaralı bir bölgeyi kızgın bir aletle dağlamak anlamında kullanılan "keyy" uygulaması ele alınmaktadır. Abdülganî en-Nâblusî'nin bu risâlesi, Müstakîmzâde'nin *Risâletü'l-Hayy fî İsâleti'l-Keyy* adlı eserine esas teşkil eden metinlerden biri olmuştur.[759]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde yer alan 19 HK 1460 demirbaş numaralı bu yazma, Arapça kaleme alınmış olup 1-4 varakları arasında, 21 satırlı sayfalardan oluşmaktadır. Cemâziyelâhir 1089 / 1678 senesinde istinsah edilmiştir. Diğer kütüphanelerde de eserin yazma nüshaları mevcuttur.[760]

1.1.174. Saçaklızâde Mehmed Efendi (ö. 1145/1732)

Tam adı Mehmed b. Ebûbekir el-Mar'aşî olan Saçaklızâde, 1070-1080 (1660-1670) yılları arasında Maraş'ta dünyaya gelmiştir. Ailesi uzun süredir bu bölgede yerleşik olan Saçaklızâdeler sülâlesine mensuptur. İlk tahsilini memleketinde yapan

[757] Özel, "Nablusî, Abdülganî b. İsmâil", 32/270.
[758] Bazı yazma nüshalar için bk. Millî Ktp., Ankara Adnan Ötüken İl Halk Ktp., nr. 4452; Konya Yusuf Ağa Ktp., Yusuf Ağa Ktp., nr. 4825/2; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 01762-005.
[759] Ensar Karagöz, *İlmiyye Teşkilatı Tarihine Kaynaklık Eden Bir Âlim: Eserleriyle Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 325.
[760] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 02070-004; Köprülü Ktp., Mehmed Asım Bey, nr. 00142-004; Manisa Ktp., Manisa İl Halk Ktp., nr. 1329/10.

Saçaklızâde, Hasan Mar'aşî, Dârendeli Hamza Efendi ve Ayıntâbî Mehmed Efendi gibi âlimlerden ders aldı. İstanbul'a giderek Debbağzâde Mehmed Efendi'den ilim tahsil ettiğine dair bilgiler kaynaklarda geçse de bu doğru değildir. Daha sonra Şam'a giderek Abdülganî en-Nablusî'nin sohbetinde bulunmuş, burada tefsir, hadis ve tasavvuf alanlarında derinleşmiş, Kâdiriyye ve Nakşibendiyye tarikatlarından hilâfet almıştır. Hayatının büyük kısmını Maraş'ta geçirmiş, burada eğitim faaliyetlerinde bulunmuş ve medresede dersler vermiştir. Öğrencileri arasında Hüseyin b. Haydar Bertezî Mar'aşî, Abdurrahman b. Ali Ayıntâbî ve Mehmed b. Ömer Dârendevî gibi isimler bulunmaktadır. Resmî bir göreve tayin edildiğine dair bir kayda rastlanmamakla birlikte, şehir halkı üzerindeki ilmî ve irşadî etkisi büyüktür. Fıkıh alanına yönelmiş, ancak Şam dönüşünde tasavvufî meşrebe yönelmesiyle birlikte kelâmî yaklaşımlara tenkitler getirmiştir. Vefatı 1145 (1732) senesinde Maraş'ta gerçekleşmiş, ancak vefat yeri konusunda farklı rivayetler bulunmakta, kabrinin Maraş'ta Şahadil Mezarlığı'nda olduğu kabul edilmektedir.[761]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *Teshîlü'l-Ferâ'iz, el-Eshel (Şerhu Teshîli'l-Ferâ'iz), Hâşiye 'ale'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye, Risâle fî zemmi'd-duhân, Risâletü't-tegannî (ve'l-mûsîkî), Risâle fî ibâhati katli'l-kilâbi'l-muzırra, Risâle 'alâ dîbâceti'l-Halebî es-sagîr.*

Teshîlü'l-Fevâ'id ve Tekmîlü'l-Makâsıd

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde, 19 HK 1726/1 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu nüsha, Arapça olarak kaleme alınmıştır. Eser, 10b-19a varaklar arasında 25 satırla istinsah edilmiştir. Metne geçilmeden önce, ferâize dair hesaplamaların bulunduğu dokuz varaklık bir bölüm yer almakta, ardından vasiyet konusunu ele alan müstakil bir makale bulunmaktadır. Eserin sonunda ise *tereke-i meyyit* hakkında bazı açıklamalar mevcuttur. Nüsha, Osman b. Mehmed tarafından istinsah edilmiştir. Bu nüshanın dışında Çorum'da 19 HK 4507/4 demirbaş numaralı

[761] Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/325-327; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/322-323; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 3/60; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 13/711; Tahsin Özcan, "Saçaklızâde Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/368-370; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 426.

bir nüshası daha bulunmaktadır. , eserin farklı nüshaları diğer kütüphanelerde de yer almaktadır.[762] Müellif, bu eserini daha sonra *el-Eshel* adıyla şerh etmiştir.

Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Şerhi Muhtasari Muntehâ

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde, 19 HK 2389/1 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan bu nüsha Arapça olarak istinsah edilmiştir. 1b-19b varaklar arasında 17 satır halinde yazılmıştır. Eser 1145 senesinde, müellif nüshasından istinsah edilmiştir. İstinsah işlemi Seyyid b. Hasan tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu nüshanın dışında farklı kütüphanelerde nüshaları bulunmaktadır.[763]

1.1.175. Mehmed Fıkhî el-Aynî (öl.1147/1735)

Tam adı Ebu'l-Feyz Mehmed (Muhammed) Fıkhî el-Aynî olan müellif muhtemelen 1676 senesinde Gaziantep'te dünyaya gelmiştir. İlim tahsilini küçük yaşta gittiği İstanbul'da tamamladıktan sonra Fetvâhane'de müsevvidliğe başlamıştır. Müderrislik, fetva eminliği, İzmir ve Galata kadılığı gibi çeşitli görevlerde bulunmuştur. Hocası Yenişehirli Abdullah Efendi'nin fetvalarını Behçetü'l-fetâvâ adlı eserde klasik fıkıh eserleri düzeninde tertip etmiştir. 1147/1735 senesinde vefat emiştir.[764]

Mehmed Fıkhî el-Aynî fıkıh dışında akaid, tasavvuf, mezhepler tarihi gibi alanlarda da eser kaleme almıştır. Fıkıh ve usule dair eserleri şunlardır: *Risâle fî Edebi'l-Müftî, Ecvibetü'l-Kânia an Es'ileti'l-Vâkıa, Hâzâ Tahrîrun fî Hâdisetin, Menâtü'n-Necâ fî Ahkâmi'l-İstincâ, Risâletü'd-Duhâniyye, İzhârü'l-İnâye fî Ahkâmi's-Sikâye, Feyzu'l-Hayy fî Ahkâmi'l-Keyy, Fevâidü'l-Mümahhisa fî Ahkâmi'l-Keyyi'l-Himmasa, Behçetü'l-fetâvâ.*

[762] Bazı yazma nüshalar için bk. Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3223/8; Millî Ktp., Ankara Adnan Ötüken İl Halk Ktp., nr. 732/1; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 01182-001.
[763] Bazı yazma nüshalar için bk. Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler, nr. 2954/9; Millî Ktp., Millî Ktp. Yazmalar, nr. 10948/3; Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 01038-004.
[764] Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1996, 3/229; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/322; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 13/439; Osman Şahin, "Fetvâ Emîni Mehmed Fıkhî Efendi'nin Hayatı ve Eserleri", *Diyanet İlmi Dergi* 44/3 (ts.), 130.

İzhârü'l-İnâye fî Ahkâmi's-Sikâye

İnsanların serinlemesi için yol kenarlarına konan su sebillerinden zenginlerin istifade edemeyeceği yönündeki görüşe karşı yazılmış bir risaledir. Müellif su vakfının kullanımının kişinin maddi durumuna göre değişmediğini delilleriyle birlikte açıklar. Abdest alınması, hayvanların sulanması ya da suyu serin tutan buzların evlere götürülmesinin bu kapsamda olmadığını belirtir.

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 3229/3 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan eser 1157/1739 senesinde istinsah edilmiştir. Çiçek filigranlı kağıda nesih kırması yazı biçimiyle yazılmış olup dili Arapçadır. Sayfalar 21 satırdan oluşmaktadır. Diğer kütüphanelerde de eserin yazma nüshaları yer almaktadır.[765] Çorum'da bir nüshası daha bulunmaktadır.[766]

Risâle fî Edebi'l-Müftî

Aynî'nin fetva verme usulüne dair birçok unsuru ele aldığı, kapsamlı bir çalışmadır. Müellif; Fetvâhane'de görevli olduğu dönemlerde bu konudaki bilgilerin müstakil bir çalışmada olmadığını, bu nedenle Hanefi mezhebi bağlamında söz konusu bilgileri toplayarak bu çalışmayı kaleme aldığını aktarır. Eser yedi bölümden oluşmaktadır. Fetvanın önemi, fetva verme hükmü, fetva ehliyeti, müftü olmanın şartları, içtihadın tanımı ve şartları, müftülerin ri, fetva alametleri, hükmü olmasına rağmen fetva verirken kullanılamayan konular, kullanılmayan fetvalar, müftünün yazısı ve işaretiyle amel, müftünün geçim kaynağı ve buna bağlı olarak hediye, rüşvet, maaş vb. unsurlar gibi fetva adabına dair birçok unsuru barındırır. Eser 2018'de Osman Aydın tarafından tahkik edilmiş olup İstanbul'da basılmıştır.

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 5431/1 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan nüshanın dili Arapçadır. Şemseddin Abdurrahim tarafından 1249 senesinde Çorum'da istinsah edilmiştir. Yazmanın 1-16 varak aralığında yer alır. Diğer kütüphanelerde de eserin yazma nüshası bulunmaktadır.[767]

---

[765] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 03924-001; Beyazıt Ktp., Beyazıt, nr. 7905/7.
[766] 19 HK 3229/3 demirbaş numaralıdır.
[767] Bazı yazma nüshalar için bk. Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi Ek, nr. 00013; Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 03924-002.

Feyzu'l-Hayy fî Ahkâmi'l-Keyy

Yaranın üstüne sarılan nohut tozunun ıslanmasının abdeste olan tesirini konu edinir. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde yer alan nüsha 19 HK 3229/6 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Halil Şehiri tarafından 1152/1739 senesinde istinsah edilen yazmanın dili Arapçadır. Nüshanın 58b-67a varak aralığında yer alan sayfaların satır sayısı 21'dir. Eserin ve yazarın adı nüshanın dibacesinde yer almaktadır. Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunmaktadır.[768]

Menâtü'n-Necâ fî Ahkâmi'l-İstincâ

Mehmed Fıkhî el-Aynî'nin taharet üzerine yazdığı kapsamlı bir risaledir. Yedi bölümden oluşan eserde istincanın tarifi, sebebi, rükünleri, adabı, mekruhları, kullanılan araçlar gibi konular ele alınmıştır.

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 3229/1 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan risale, içinde bulunduğu yazmanın 1-44 sayfa aralığında bulunmaktadır. Arapça olan eserde söz başları kırmızı renkte yazılmıştır. Risalenin diğer kütüphanelerde de yazma nüshaları bulunmaktadır.[769]

Risâletü'd Duhân ve'l-Kahve

Tütün ve kahvenin dinî hükmünü ele alan bir eserdir. Müellif, her iki maddenin kullanımıyla ilgili delillere dayanarak değerlendirmelerde bulunur. Risale üzerine kaleme alınmış bir makale bulunmaktadır.[770]

Bu yazma eser, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 3229/2 numarada kayıtlıdır. Arapça olarak kaleme alınmıştır. Eserde çiçek filigranlı kâğıt kullanılmış, nestalik hatla yazılmıştır. 45-49 varakları arasında yer alan risale 21 satırlı düzende istinsah edilmiştir. İstinsah tarihi 1152'dir. Diğer kütüphanelerde de bulunmaktadır.[771]

---

[768] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 00179-001; Bursa İnebey Ktp., Orhan Gazi Cami, nr. 1126; Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3200/13.

[769] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 02178; Beyazıt Ktp., Beyazıt, nr. B7905/5; Süleymaniye Ktp., Mikrofilm, nr. 01057.

[770] Kaşif Hamdi Okur, "17. Yüzyıl Osmanlı Fıkıhçılarının Nevazile Yönelik Fıkhî Argümantasyonu (Mehmed Fıkhî el-Aynî ve Risâletü'd-Duhân ve'l-Kahve Örneği)", *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası (Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler) - XVII. Yüzyıl*, ed. Hidayet Aydar - Ali Fikri Yavuz (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), 381-393.

[771] Bazı yazma nüshalar için bk. Beyazıt Ktp., Beyazıt, nr. 7905/6; Süleymaniye Ktp., Antalya Tekelioğlu, nr. 00821-002; Diyarbakır Ktp., Diyarbakır İl Halk Ktp., nr. 553/3.

1.1.176. Kâdı Mûsâ en-Niğdevî (ö. 1151/1738'den sonra)

Tam adı Mûsâ b. Ahmed el-Berekâtî en-Niğdevî er-Rûmî el-Hanefî'dir. Bereket köyünde doğmuş, daha sonra Niğde'ye yerleşmiştir. Küçük yaşlardan itibaren ilimle meşgul olmuş, tahsilini Osman ed-Dıvrıkî el-Kayserî'nin gözetiminde tamamlamıştır. Hocasına duyduğu hürmeti eserlerinde dile getirmiştir. 1151 senesinde Seyyid Ahmed Efendi'ye verdiği icâzetnâmede tefsir, hadis ve kelâm gibi hem naklî hem aklî ilimlerde dersler verdiğini belirtmiştir. Fakih kimliğiyle öne çıkan Mûsâ b. Ahmed'in, fıkıh ve kelâma dair metinler üzerine yazdığı şerh ve hâşiyeleri bulunmaktadır. Hicrî 1142 yılına ait olduğu belirtilen vefat tarihi icâzetnâmesiyle çelişmektedir. Zira bu icâzeti 1151 senesinde düzenlemiş, aynı yıl içinde *Kelimetü't-Tevhîd* risâlesine yazdığı şerhi tamamladığını ifade etmiştir. Bu nedenle ölüm tarihi bu tarihten sonraya tekabül etmektedir.[772]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Muvazzihu'l-Mu'addil (Şerhu Mu'addili's-Salât), Şerhu Ferâ'izi'l-Mahmûdiyye*, *Şerhu Âdâbi'l-Bahs ve'l-Münâzara*, *Şerhu Risâleti't-Tevhîd*, *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti'l-Lârî 'alâ Şerhi Hidâyeti'l-Hikme*, *el-Meslek fî Harfi't-Ta'rîf*.

Muvazzihu'l-Mu'addil

Namazın rükünlerine ve şartlarına dair meseleleri delilleriyle birlikte Hanefî mezhebi çerçevesinde ele almaktadır. Müellif, şerhettiği metindeki bazı ifadelere açıklık getirmiş, yer yer metni lafız ve anlam açısından çözümlemiş, bazı yerlerde de tercih edilen görüşü gerekçelendirerek açıklamıştır. Mezhepler arası ihtilaflara da temas eden müellif, bu noktada çoğunlukla Hanefî mezhebinin yaklaşımını esas almıştır. Diğer görüşleri de zikrederek mukayeseye imkân tanımıştır. Şerh boyunca meselelerin usûlî arka planına işaret edilmiş, zaman zaman da metin dışına çıkarak konuya dair kısa fıkhî değerlendirmelerde bulunulmuştur.[773]

---

[772] Zâhidî Kevserî, *et-Tahrirü'l-Veciz fima Yebtekgihi'l- Müsteciz*, ed. Ebu Gudde Ebdülfettah (Haleb: M.M.İslamiyye, 1993), 33-34; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, t.y., 13/929; Serkan Çetin - Recep Yartaşı, "Musâ b. Ahmed ve Şerhu Âdâbi'l-Bahs ve'l-Münâzara Hâşiyesi", *Niğdeli Âlimler: Eserler ve Düşünceler* (2022), 263-264.

[773] Mehmet Koç, "Mûsâ b. Ahmed'in Muvazzihu'l-Mu'addil Şerhu Mu'addilü's-Salât İsimli Eserinin İçeriği ve Şerh Yöntemi Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Niğdeli Âlimler: Eserler ve Düşünceler*, (2022), 299-311.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1492 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Arapça kaleme alınmış olan bu nüsha, 64 varaktan oluşmakta ve her sayfada 19 satır yer almaktadır. Eserin farklı kütüphanelerde çeşitli yazma nüshaları da bulunmaktadır.[774]

Şerhu Ferâ'izi'l-Mahmûdiyye

Ferâiz ilmine dair klasik yöntemle kaleme alınmış şerh türü bir çalışmadır. Eser, Hanefî mezhebine bağlı bir yaklaşım sergilemekte ve klasik ferâiz kitaplarındaki sistematiği takip ederek meseleleri örnekler üzerinden açıklamaktadır. Müellif, konuları işlerken hem naslara hem de mezhep içi görüşlere yer vererek ilmî bir çerçeve oluşturmaya özen göstermiştir.[775]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1729/4 numarayla kayıtlıdır. Dili Arapçadır. 23-46 varaklar arasında yer alan metin 23 satırlı düzenle istinsah edilmiştir. 1231/1815 tarihinde Yusuf b. İbrahim tarafından Kayseri Medresesi'nde istinsah edilmiştir. Hatimesinde Ahmed Feyzî'ye ait bir vakıf mührü yer almaktadır. Yazmanın sonuna ferâiz hesaplamaları ve ilgili cetveller eklenmiştir. Bu eser, Çorum'daki 19 HK 4507/2 numaralı başka bir nüshada daha kayıtlıdır. Diğer kütüphanelerde de eserin çeşitli yazma nüshaları mevcuttur.[776]

1.1.177. Abdullah Efendi, Yenişehirli (ö. 1156/1743)

Osmanlı ilmiyye sınıfının önde gelen simalarından olan Yenişehirli Abdullah Efendi'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. İlk eğitimini memleketi Yenişehir'de aldıktan sonra İstanbul'a giderek medrese tahsilini tamamlamış ve ruûs imtihanını başarıyla geçmiştir. Müderrislik görevine başlayarak Süleymaniye Dârülhadîs müderrisliğine kadar yükselmiş, ardından kadılık mesleğine geçmiştir. Fetva eminliği, Halep ve Bursa kadılığı gibi görevlerde bulunduktan sonra 1715 senesinde Mora seferine ordu kadısı olarak iştirak etmiş, dönüşte Anadolu kazaskerliği pâyesine layık görülmüş, daha sonra bu görevi fiilen de üstlenmiştir. Rumeli kazaskerliği pâyesiyle taltif edildikten sonra, 7 Mayıs 1718 tarihinde Damad İbrâhim

[774] Bazı yazma nüshalar için bk. Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Ktp., Balıkesir İl Halk Ktp., nr. 1034/2; Amasya Beyazıt Ktp., Amasya Beyazıt, nr. 1624/5; Millet Ktp., Ali Emiri Arabi, nr. 0735/1.
[775] Adem Çiftçi, "Mûsâ b. Ahmed en-Niğdevî'nin Şerhu Ferâ'izi'l Mahmûdiyye İsimli Eseri", *Niğdeli Âlimler: Eserler ve Düşünceler*, (2022), 329-335.
[776] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Antalya Tekelioğlu, nr. 00408-006; Amasya Beyazıt Ktp., Amasya Beyazıt, nr. 1737/4; Millî Ktp., Adana İl Halk Ktp., nr. 991/2.

Paşa'nın desteğiyle şeyhülislâmlık makamına getirilmiştir. On iki yılı aşkın bir süre bu görevde kalmış, Lâle Devri'nin kültürel hamlelerinde etkin bir rol oynamıştır. Dönemin siyasî gerilimleri içerisinde yer almış, Patrona Halil isyanı sürecinde sergilediği tutum sebebiyle görevden alınmış ve Bozcaada'ya sürgün edilmiştir. Daha sonra hacca gitmesine izin verilmiş, İstanbul'a dönüşünde bir süre şehir dışında ikamet ettirilmiş, ardından Kanlıca'daki yalısına yerleşmesine müsaade edilmiştir. 1156/1743 senesinde vefat eden Abdullah Efendi, Kanlıca'da İskender Paşa Camii hazîresine defnedilmiştir. Fıkıh ilminde derinliğiyle tanınan müellif, dönemin yenilikçi uygulamalarına fetvalarıyla destek vermiştir. matbaa hakkındaki fetvası, ilmî birikimi kadar ferâsetini de yansıtmaktadır.[777]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Behcetü'l-Fetâvâ*, *Behcetü'l-Fetâvâ mâ'en-Nukûl.*

Behcetü'l-Fetâvâ

Osmanlı şeyhülislâmı Yenişehirli Abdullah Efendi'nin fetvalarını ihtiva eden, dönemin hukukî ve sosyal yapısını yansıtan fetva mecmuasıdır. Müellifin sağlığında derlenen fetvalar, tertip açısından yetersiz görüldüğü için daha sonra onun hizmetinde bulunmuş olan Fetva Emini Mehmed Fıkhî el-Aynî tarafından klasik fıkıh kitaplarının sistematiğine göre yeniden düzenlenmiştir. Aynî, fetvaların dayandığı Arapça kaynak metinleri de ilgili kitap, bab ve fasıl bilgileriyle birlikte esere eklemiş ve bu şekliyle eseri *Behcetü'l-Fetâvâ* adıyla yeniden telif etmiştir. Fetvalar sade bir Osmanlı Türkçesiyle, soru-cevap formatında yazılmış olup ibadet ve muâmelâta dair birçok meseleyi kapsamaktadır. Abdullah Efendi hayattayken son hâlini alan eser, dönemin toplumsal hayatına dair örnekler sunar. Eserin hem yazma nüshaları hem de iki farklı baskısı günümüze ulaşmıştır.[778]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesinde 19 HK 4462 numarada kayıtlı olan bu yazma, 1163/1749 senesinde Ahmed b. Mustafa tarafından istinsah edilmiştir. 259 varak, 29 satır düzenine sahip olan eserin başında dokuz varaklık bir fihrist

[777] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/482; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/363; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1996, 5/377; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 10/145; Mehmet İpşirli, "Abdullah Efendi, Yenişehirli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/343; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 343-344.

[778] Ahmet Özel, "Behcetü'l-Fetâvâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/346.

bulunmaktadır. Cetveller yaldızlı, mihrabiyeler müzehheb, sayfa kenarları haşiyelidir. Bu nüsha dışında Çorum'da 19 HK 4471 ve 19 HK 6711 numaralı iki yazma daha mevcuttur. Diğer yazma eser koleksiyonlarında da çeşitli nüshaları bulunmaktadır.[779]

1.1.178. Esîrîzâde Abdülbâkî Efendi (ö. 1160/1747 sonrası)

Müellifin hayatına dair kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak Şeyhülislâm Esîrî Mehmed Efendi'nin oğlu olduğu kaydedilmektedir. Babasının Osmanlı ilmiyesinde yüksek bir konuma ulaşmış olması dolayısıyla, müellifin de iyi bir eğitim aldığı ve ilmî çevrelerle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Babası Mehmed Efendi, Mekke ve Edirne kadılıklarında bulunmuş, daha sonra Anadolu kazaskerliği görevine getirilmiş ve 1069/1659 senesinde Şeyhülislâmlık makamına tayin edilmiştir. 1072/1661 senesinde görevden alınarak Bursa'ya sürülmüş ve burada 1092/1681 senesinde vefat etmiştir. Müellifin doğumu, babasının Bursa'daki ikamet dönemine denk gelmiş olmalıdır. Doğum tarihi bilinmemektedir ancak eserlerinde geçen tarihler göz önüne alındığında, 11. yüzyılın sonlarında doğduğu ve 12. yüzyılın ortalarına kadar yaşadığı anlaşılmaktadır. Müellif, 1160/1747 senesinde Karaferya kadılığı yaptığı sırada yazdığı risâlesinde bu tarihî kaydetmiştir. Mardin kadılığına dair kayıtlarda da ismi geçmekle birlikte, kadılık tayin usulleri dikkate alındığında bu kayıtların aynı kişiye ait olması mümkün görünmemektedir. Müellifin, ömrünü çeşitli beldelerde kadılık yaparak geçirdiği ve bu görevleri sırasında karşılaştığı ihtiyaçlara binaen risâleler kaleme aldığı anlaşılmaktadır.[780]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki bilinen eserleri şunlardır: *Mîzânü'l-Müdde'iyeyn fî İkâmeti'l-Beyyineteyn*.

Mîzânü'l-Müdde'iyeyn fî İkâmeti'l-Beyyineteyn

Davacılar ile davalıların delil getirme yükümlülüklerini konu edinen, fıkhî bir meseleye tahsis edilmiş ayrıntılı bir risâledir. Giriş kısmı Osmanlıca, ana metni ise

[779] Bazı yazma nüshalar için bk. Sivas Ziya Bey Ktp., Sivas Yazma, nr. 8968; Erzurum Ktp., Erzurum Yazmalar, nr. 1060; Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Ktp., Rodos Hafız Ahmed Ağa Ktp., nr. 531.

[780] Kâtip Çelebi, *Keşfü''z-zunûn*, t.y., 1/163; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/497; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/308; İhsan Bektaş, *Esîrîzâde Abdülbâkî Efendi ve İrâde-i Cüz'iyye Risâlesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 17-20.

Arapçadır. Müellif meseleleri doksan altı fasılda işlemiş ve her birini örneklerle desteklemiştir.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1328 numaralı demirbaşla kayıtlı bulunan bu nüsha, 1219 (1804) senesinde Ali b. Ömer tarafından istinsah edilmiştir. 20 varaktan oluşan yazma 27 satırla yazılmıştır. Bu nüshanın dışında, aynı kütüphanede 19 HK 4258 numaralı bir başka nüshası daha bulunmaktadır. diğer kütüphanelerde de eserin çeşitli yazma nüshaları mevcuttur.[781]

1.1.179. Kazâbâdî (ö. 1163/1750)

Kazâbâdî'nin tam künyesi Ebü'n-Nâfi' Ahmed b. Muhammed b. İshak el-Kazâbâdî er-Rûmî el-Hanefî'dir. Tokat'ın Kazâbad beldesinde doğmuş, ilk eğitimini burada aldıktan sonra Tokat'ta Âmidî Yûsuf Efendi, Turhallı Osman Efendi ve Zorluzâde Erzurumlu Hasan Efendi gibi hocalardan ders görmüştür. Tahsilini, aslen Antep kökenli olup Sivas'ta ikamet eden ve kendisinden yoğun biçimde istifade ettiği Tefsîrî Mehmed Efendi'den icazet alarak tamamlamıştır. 1115'te İstanbul'a gelerek Süleymaniye Camii'nde ders vermeye başlamış, kısa sürede müderrislik pâyesi kazanarak sarayda ve Kütüphâne-i Hümâyun'da görev almıştır. 1146'da Selanik kadılığına, 1153'te Mısır kadılığına, 1158'de ise Mekke-i Mükerreme kadılığına tayin edilmiş, bu görevden azledildikten sonra İstanbul'a dönmüş ve 1163 senesinde vefat etmiştir. İlmi kişiliğiyle öne çıkan Kazâbâdî, İstanbul'daki ders halkalarıyla tanınmış, aralarında Ebu Saîd el-Hâdimî, oğlu Mehmed Nâfi Efendi, Kara Çelebizâde Mustafa Efendi ve Ayaklı Kütüphane lakaplı Muhammed Emin el-Antâlî gibi birçok önemli isim yetiştirmiştir. Şöhreti sadece talebeleriyle değil, ilmî otoritesiyle de öne çıkmış, tasavvufî yorumlara karşı ihtiyatlı yaklaşımıyla bilinir olmuştur.[782]

Müstakil eserlerden ziyade şerh ve haşiyeler kaleme almış, fıkıh, kelâm, tefsir ve tasavvuf alanlarında çeşitli eserler vermiştir. Fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri ise şunlardır: *Hâşiyetü'l-Usûl ve Gâşiyetü'l-Fusûl 'ale'l-Mukaddemâti'l-Erba'a*, *Takrîrât 'alâ Şerhi'l-'Akâidi'n-Nesefî*, *Şerhu Âdâbi'l-Birgivî*, *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti*

[781] Bazı yazma nüshalar için bk. Millî Ktp., Millî Ktp. Yazmalar, nr. 1321/3; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 01225-002; Manisa Ktp., Manisa İl Halk Ktp., nr. 4804/1.
[782] Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/404; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/175; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 8/242; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 15/251; Mustafa Öz, "Kazâbâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/120-121; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 430.

Mirzâ Cân ‘alâ isbâti’l-vâcib, *Şerhu Ferâ’idi’l-Fevâ’id*, *Hâşiye ‘alâ’l-Mutavval*, *Hâşiye ‘ale’s-Seyyid li-Muhtasari’l-Müntehâ*, *Şerhu kelimeti’ş-şehâde*.

Hâşiyetü’l-Usûl ve Gâşiyetü’l-Fusûl ‘ale’l-Mukaddemâti’l-Erba’a

Sadrüşşerîa’nın *et-Tavzîh* adlı eserindeki *el-Mukaddemâtü’l-Erba’a* bölümü, Mâtürîdî geleneğin hüsün-kubuh anlayışını temellendirmesi ve Eş’arî görüşlere yönelttiği eleştiriler nedeniyle yoğun ilgi görmüş, üzerine çok sayıda hâşiye yazılmıştır. Kazâbâdî’nin kaleme aldığı bu haşiye, söz konusu ilmî tartışma geleneğinin bir parçası niteliğindedir.

Arapça kaleme alınan bu nüsha, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi’nde 19 HK 1607/1 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. 1b-15b varakları arasında 23 satırla yazılmıştır. Abdurrahman b. Ömer tarafından 1180/1766 senesinde istinsah edilmiştir. Aynı eserin Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi’nde 19 HK 4442/2, 19 HK 4407/1 ve 19 HK 4134/1 numaralarıyla kayıtlı üç nüshası daha mevcuttur. eserin başka kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları bulunmakta[783] ve üzerine hazırlanmış bir yüksek lisans tezi de bulunmaktadır.[784]

1.1.180. İzmîrî, Mevlânâ Mehmed (ö. 1165/1751)

Mevlânâ Mehmed İzmîrî, 18. yüzyılda yaşamış, aslen Kırşehirli bir Osmanlı âlimidir. Babası Veli, dedesi ise Resul adını taşır. İlk eğitimini memleketinde alan İzmîrî, ardından ilmî tahsilini derinleştirmek üzere İstanbul’a giderek burada dönemin önde gelen hocalarından, de Mirza Fâzıl’dan dersler almış ve icazet elde etmiştir. Eğitiminin ardından İzmir’e yerleşmiş, burada hem ilmî faaliyetlerde bulunmuş hem de müftülük görevini yürütmüştür. 1165/1751 senesinde İzmir’de vefat eden İzmîrî’nin kabri, İkiçeşmelik caddesindeki Ulu Mezarlık’tadır. Onun hayatına dair en sağlam kaynaklardan biri, kendi kaleme aldığı otobiyografik bir belgedir ve bu belgeyi gören Bursalı Mehmed Tâhir’in verdiği bilgiler önem taşır. , Amasyalı Âkifzâde Abdürrahim’in *el-Mecmû’* adlı eserinde, Menemen’de yetişip İstanbul’da Yûsuf Efendi’den ders aldığı ve *Hâşiyetü’l-Mir’ât*, *Şerhu’l-Mültekâ* ile *Bedâ’i’u’l-burhân*

[783] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 01442-005; Nuruosmaniye Ktp., Nuruosmaniye, nr. 04994-003; Köprülü Ktp., Mehmed Asım Bey, nr. 00056.
[784] Hüseyin Doğru, *Kazâbâdî’nin Hâşiyetu’l-Usûl ve Gaşiyetu’l-Fusûl Ale’l-Mukaddemâti’l-Erba’ adlı eserinin tahkik ve tahlili* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

gibi eserleri kaleme aldığı ifade edilen İzmirli bir Mehmed Efendi'den söz edilmekteyse de bu şahsın Mir'âtü'l-usûl hâşiyesiyle tanınan Mevlânâ Mehmed İzmîrî ile aynı kişi olmadığı, anılan şahsın büyük ihtimalle Mustafa İzmîrî olduğu değerlendirilmektedir. Zira Mevlânâ Mehmed İzmîrî'nin Menemen'le bir bağlantısı bulunmamaktadır.[785]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Hâşiye 'alâ Mir'âti'l-usûl*, *İbrâzü'z-zamâ'ir 'ale'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, *Şerhu Mülteka'l-ebhur (Kemâlü'd-dirâye fî cemî'i'r-rivâye min şürûhi'l-Mültekâ)*, *Risâle fi'l-i'tikâf*, *Şerhu Risâleti'l-Birgivî*, *Hâşiye 'alâ Şerhi İbni'l-Hâcib li-Muhtasari'l-Müntehâ* ve *Şerhu Zuhri'l-müte'ehhilîn*.

Tercîhu'l-Beyyinât

Arapça olarak kaleme alınan ve Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 4393 numarada kayıtlı bulunan bu yazma, fıkıh ilminin fer'î konularına ve yargı hukukuna dairdir. Eserin adı, yazmanın serlevhası ile fihrist kısmından tespit edilmiştir. Yazmanın başında fihrist yer almakta olup eserin sonunda Süleyman Âkif'e ait bir vakıf mührü bulunmaktadır. 21 satırla tertiplenmiş 148 varak yer almaktadır. Eserin diğer kütüphanelerde de birkaç nüshası bulunmaktadır.[786]

1.1.181. Akkirmânî (ö.1174/1760)

Tam adı Muhammed b. Mustafa Hamîd el-Kefevî el-Hanefî olan ve ilmî çevrelerde Akkirmânî lakabıyla tanınan müellifin asıl ismi Mehmed'dir. Babası Kefevî Hacı Hamîd Mustafa'dır. Biyografik kaynaklarda yaşamına dair ayrıntılı bilgilere rastlanmamakla birlikte, Osmanlı yargı teşkilatında önemli görevler üstlendiği bilinmektedir. 1753'te İzmir kadılığına, 1758'de ise Mısır kadılığına getirilmiş, bu görevlerinin ardından Sarây-ı Hümâyun'da müderrislik yapmıştır. 1173/1759 senesinde Mekke kadılığına tayin edilen Akkirmânî, hicrî 1174 yılı Muharrem ayında (miladî Ağustos 1760) Mekke'de vefat etmiştir. Aklî ve naklî ilimlerde geniş bir

[785] Kâtip Çelebi, *Keşfü"z-zunûn*, t.y., 1/1657; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/237-238; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/328; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 15/792-793; Ferhat Koca, "İzmîrî, Mevlânâ Mehmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/529-530; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 430; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 344.

[786] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Mehmed Nuri Efendi, nr. 00035; Manisa Ktp., Manisa İl Halk Ktp., nr. 3443; Bursa İnebey Ktp., Genel, nr. 4249.

birikime sahip olan müellif, kelâm, mantık, felsefe, hadis, fıkıh, tefsir ve dil sahalarında çok sayıda eser kaleme almıştır. Bu eserlerden bazıları günümüze matbu nüshalar hâlinde ulaşmıştır.[787]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulüne dair bilinen eserleri şunlardır: *Fetâvâ-yı Akkirmânî*, *Muhtasaru Muğni'l-lebîb*, *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti'l-Lârî*, *Seyyid Şerîf'in Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ'sına Hâşiye*.

Hâşiyeti Şerhi Muhtasari Müntehâ

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4879 demirbaş numarasıyla kayıtlı bu yazma, 142 varak hâlinde 21 satırla nesih hatla istinsah edilmiştir. Çorum Kütüphanesi'nde iki nüshası daha bulunmakta olup[788] diğer kütüphanelerde de farklı nüshaları mevcuttur.[789]

1.1.182. Hâdimî, Ebû Saîd (ö. 1176/1762)

Asıl adı Mehmed olan Ebû Saîd el-Hâdimî, 1113/1701 senesinde Konya'nın Hâdim kasabasında doğmuştur. Babası Fahrürrûm Mustafa Efendi'dir. İlk eğitimini babasından almış, küçük yaşta hafız olmuş ve hadis ilmi üzerine icazet almıştır. 1720'de Karatay Medresesi'nde başladığı tahsiline, 1725'te İstanbul'a giderek Kazovalı Ahmed Efendi'nin yanında devam etmiştir. Eğitim sürecini tamamlamasından sonra Hâdim'e dönerek babasının yerine medresede ders vermeye başlamıştır. Fahrürrûm Mustafa Efendi ile tanınmaya başlayan Hâdim kasabası, Ebû Saîd el-Hâdimî ve oğulları döneminde bir ilim ve irfan merkezine dönüşmüş; artan talebe sayısı sebebiyle Hâdimî yaz aylarında derslerini Kervanpınar mevkiinde açık havada yürütmüştür. İlmî ehliyeti sayesinde I. Mahmud tarafından İstanbul'a davet edilmiş; padişah huzurunda ders takrir etmiş ve Ayasofya Camii'nde verdiği Fâtiha tefsiriyle takdir kazanmıştır. Ancak sarayda kalmayıp kendi kasabasına dönmeyi tercih etmiştir. Yetiştirdiği talebeler arasında İsmâil Gelenbevî, Gözübüyükzâde İbrâhim Efendi ve Kırkağacî Muhammed b. Süleyman gibi isimler bulunmaktadır. Kendisi için

[787] Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/214; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/332; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 13/719; Sakıb Yıldız, "Akkirmânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/270; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 433.

[788] Bu nüshalar 19 HK 4892, 19 HK 4886/1 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.

[789] Bu yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 00508; Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 00430; Manisa Ktp., Manisa İl Halk Ktp., nr. 4753/2.

Hâdim'de yeni bir medrese inşa edilmiş, adına Hacı Beşir Ağa tarafından bir kütüphane kurulmuştur. Hâdimî de kitaplarını ve bazı gelirlerini talebelere vakfetmiştir. Ebû Saîd el-Hâdimî, 1176/1762 senesinde, ömrünün büyük kısmını ilim ve irşad faaliyetleriyle geçirdiği Hâdim'de vefat etmiş ve aynı yerde defnedilmiştir. Hatırasını yaşatmak amacıyla Hâdim'de çeşitli anma programları ve ilmî toplantılar düzenlenmektedir.[790] Müellifin hayatını ve eserlerini konu edinen pek çok akademik çalışma mevcuttur.[791]

Hâdimî'ye tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf ve akaid alanlarında birçok eser nispet edilmekte olup, bunların bir kısmı öğrencileri tarafından kaleme alınmış ders notlarıdır. Fıkıh ve usul alanındaki eserleri ise şunlardır: *Mecâmi'u'l-hakâik, Hâşiye 'alâ Düreri'l hükkâm, Risâle fi'l-kahve, Risâle fi'd-duhân.*

Risâletü'l-huşû' fi's-salât

İbadetin, de namazın içsel boyutunu ve kalp huzurunu öne çıkaran ahlâkî ve tasavvufî bir risaledir. Hâdimî, namazın yalnızca bedenle eda edilmesinin yeterli olmadığını, kalp ve zihin dikkatiyle yani huzûru'l-kalb ile kılınması gerektiğini ifade eder. Metnin merkezinde huşû kavramı yer alır. Bu kavram, Allah'ın azametini idrak anlamındaki ta'zîm, O'nun celâli karşısındaki derin saygı olarak heybet, ilahi rahmete duyulan umut manasındaki recâ ve kulluk kusurlarının doğurduğu mahcubiyet anlamındaki hayâ gibi dört temel unsurla açıklanır. Hâdimî'ye göre huşû, geçici bir duygu hâli değil, uzun süreli bir ahlâkî terbiyedir. Bu terbiyenin gerçekleşmesi ise kalbin dünyevî meşguliyetlerden uzak tutulması ve zikirle canlı kalması sayesinde mümkün olur.[792]

---

[790] Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/296-298; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/333-334; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 2/68; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 13/721; Mustafa Yayla, "Hâdimî, Ebû Saîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/24-26; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 433-434; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 346-348.

[791] Bu çalışmalardan İslam hukuku alanında olanlar için bk. Lütfi Aydın, *Ebû Said Muhammed el-Hâdimî'nin Hayatı ve Mecamiu'l-Hakâik Adlı Eserindeki Metodu* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007; Mustafa Kızmaz, *Ebu Said Muhammed Hadimi ve Mecamiu'l-Hakâik Adlı Eseri Özelinde Usulcülüğü* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009); Necmettin Azak, *Ebû Said el-Hâdimî'nin Mecamiu'l-Hakâik Adlı Eserindeki Kavaid-i Külliye'nin İslam Hukukunun Temel Kaideleri İçindeki Yeri ve Önemi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

[792] Saffet Köse, "Ebû Sa'îd El-Hâdimî'nin Namazda Huşû Risalesi", *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 1/1 (30 Haziran 2018), 1-65.

Risale, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi Hasan Paşa koleksiyonunda, 43226/4 demirbaş numarasıyla kayıtlı mecmuanın 47b–57a varakları arasında yer almaktadır. Dili Arapçadır. Müstensih Ali el-Müftî tarafından 1237 (1821) senesinde istinsah edilmiştir. Eserin diğer kütüphanelerde de çeşitli nüshaları mevcuttur.[793]

Hâşiye 'alâ Düreri'l-Hükkâm fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm

Ebû Saîd el-Hâdimî'nin *Hâşiye 'alâ Düreri'l-Hükkâm fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm* adlı eseri, Molla Hüsrev'in Hanefî fıkhına dair temel kaynaklarından biri olan *Dürerü'l-Hükkâm* üzerine kaleme alınmış bir hâşiyedir. Hâdimî bu çalışmasında metni açıklamış, yer yer farklı fıkhî yorumlara yer vererek değerlendirmelerde bulunmuştur. Eser, Hanefî fıkıh geleneğinde hâşiye yazımının klasik bir örneğini teşkil etmekte olup, dönemin ilmî anlayışını ve hukukî yorum tarzını yansıtmaktadır.[794]

Eser, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi Hasan Paşa Koleksiyonu'nda 4186 numara ile kayıtlıdır. Nüsha 260 varaktan oluşmakta olup, her sayfada ortalama 29 satır yer almaktadır. Söz başlarında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Eserin başında içeriğe dair bir fihrist bulunmaktadır. Müstensih Abdullah b. Abdülazîz tarafından 1154/1741 senesinde istinsah edilmiştir. Diğer kütüphanelerde eserin çeşitli yazma nüshaları mevcuttur.[795]

Risâle fî'd-Duhân

Bu risale, tütün kullanımının fıkhî hükmünü konu edinen kısa hacimli bir çalışmadır. Müellif, tütünün dinî hükmü etrafında farklı yaklaşımların ortaya çıktığını belirtmekte ve meseleyi üç ana görüş çerçevesinde tasnif etmektedir. İlk görüş, tütünün mubah olduğunu savunurken; ikinci yaklaşım, zarar verdiği gerekçesiyle haram sayılması gerektiğini ileri sürmektedir. Üçüncü görüş ise, kesin bir kanaate varmaktan ve hüküm bildirmekten kaçınma eğilimindedir. Hâdimî, bu görüşlerden ikincisini tercih etmekte ve tütünün haram olduğuna hükmetmektedir.

---

[793] Bazı yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Trabzon, nr. 00330-004; Amasya Beyazıt Ktp., Amasya Beyazıt, nr. 1545/7; Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, nr. 1873.
[794] Orhan Ençakar, "Osmanlı'da Şerh-Hâşiye Geleneği 'Dürer Hâşiyeleri Örneği'", *Osmanlı'da İlm-i Fıkıh: Âlimler, Eserler, Medreseler*, (2017), 80-117.
[795] Bu yazma nüshalar için bk. Konya Ktp., Bölge Yazma Eserler, nr. BY0000002747; Kayseri Ktp., Raşid Efendi, nr. 292; Manisa Ktp., Manisa İl Halk Ktp., nr. 4581/1.

Risale, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi Hasan Paşa koleksiyonunda, 797/10 demirbaş numarasıyla kayıtlı mecmuanın 1-37 varakları arasında yer almaktadır. Eser, Ebû Sa'îd Muhammed b. Mustafa el-Hâdimî'ye aittir. 22 satırdan oluşan sayfa düzenine sahiptir. Yazmada şapka filigranlı kâğıt kullanılmıştır. Dili Arapçadır. Risâlenin Çorum'daki birden fazla nüshasının yanı sıra,[796] farklı şehirlerdeki kütüphanelerde de çeşitli nüshaları mevcuttur.[797]

Risâle fi'l-kahve

Eserde, kahvenin fıkhî hükmüne dair dört farklı görüşe yer verilir: helal, haram, temiz ve necis olduğu yönündeki yaklaşımlar. Bu görüşlerin bazıları aşırılık taşımakta olup, kahvenin sarhoş edici etkisine veya manevî faydasına dair uç yorumlar ele alınmaktadır. Kahve içmenin mubah olduğu görüşü öne çıksa da bu konudaki ihtilaflar sebebiyle kahvenin tayyib kabul edilmediği ve takva ehlinin şüpheli olan hususlardan kaçınmasının daha uygun olacağı vurgulanır. Müellif bu görüşünü, zikir hâlindeyken kahve pişirilen bir aletin etkisiyle yaşadığı manevi halin bozulduğuna dair kişisel bir tecrübeyle destekler.

Risâle, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi Hasan Paşa koleksiyonunda, 797/11 demirbaş numarasıyla kayıtlı mecmuanın 37b varağında yer almaktadır. 20 satırdan oluşmaktadır. Yazma Arapçadır. Çorum'da toplam üç nüshası bulunan eser,[798] farklı şehirlerdeki kütüphanelerde de yer almaktadır.[799]

Risâle fî hakki mesnûniyyeti'l-misvâk

Eser, namaza başlarken misvak kullanmanın hükmüne dair fıkhî tartışmaları konu edinir. Eser, öncelikle bu uygulamanın sünnet olduğunu savunanların delillerine yer verir, sahabe kavilleri, hadis rivayetleri ve fakihlerin görüşleri aktarılır. Ardından, misvak kullanımının bu esnada sünnet olmadığını ileri sürenlerin görüşleri sunulur. Bu görüşte olanlar, ağızda kanama riski, mescitte misvak kullanımının mekruh görülmesi ve Hz. Peygamber'in uygulamasına dair doğrudan bir rivayetin bulunmamasını

[796] Diğer nüshalar 19 HK 3422/6, 19 HK 3753/2, 19 HK 23277/4, 19 HK 820/2, 19 HK 820/1 demirbaş numaralarıyla kayıtlıdır.
[797] Bu yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 04140-039; Ragıp Paşa Ktp., Ragıp Paşa, nr. 01462-003; Balıkesir Ktp., Balıkesir İl Halk Ktp., nr. 319/10.
[798] Diğer nüshalar 19 HK 3753/3 ve 19 HK 25 demirbaş numaralarıyla kayıtlıdır.
[799] Bu yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Denizli, nr. 00389-007; Amasya Beyazıt Ktp., Amasya Beyazıt, nr. 1545/04.

gerekçe gösterir. Hâdimî, her iki tarafın delillerini aktardıktan sonra kendi tercih ettiği görüşü açıklığa kavuşturur. misvakın ağız temizliği, güzel koku ve kıraati kolaylaştırması gibi ibadetle ilişkili faydaları da mendub oluşunun gerekçeleri arasında gösterilmektedir.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 840/4 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser, mecmua hâlinde olup 54-57 varaklar arasında yer almakta, metin 19 satır hâlinde nesih hatla kaleme alınmıştır. Dili Arapçadır. Eser ismi nüshada belirtilmemiş olmakla birlikte, içeriğinden hareketle *Risâletü'l-Misvâk* adı verilerek kütüphane kayıtlarına bu şekilde geçmiştir. Bu adlandırmanın doğruluğunu teyit etmek amacıyla eserin muhtevası, Hâdimî'ye ait aynı konudaki diğer risalelerin farklı kütüphanelerdeki nüshalarıyla[800] karşılaştırılmış; içerik ve tertip bakımından örtüştüğü görülerek eser ismi kesinleştirilmiştir.

1.1.183. Hafîdü'n-Nisârî (ö. 1188/1774)

Mehmed b. Abdullah b. Ali el-Kayserî, ilim çevrelerinde "Hafîdü'n-Nisârî", "Torun Efendi" veya "Torunu'l-Kayserî" gibi lakaplarla tanınmıştır. Dedesi, "Muhyî-i Kayserî" olarak bilinen ve Kayseri müftülüğü yapmış olan Ali en-Nisârî'dir. Hanefî-Maturîdî gelenekte yetişen Hafîdü'n-Nisârî, müderrislik yapmış, ilmî itibarı yüksek, tedris ve telifle meşgul bir âlim olarak tanınmıştır. Zahriye kayıtlarında onun ders halkaları kurduğu ve kırka yakın öğrenciyle birlikte bazı eserleri tedris ettiği belirtilir. Siyasî görevlerden uzak durarak kendisini ilmî çalışmalara adamış; dil, mantık, kelâm, fıkıh ve tefsir gibi farklı alanlarda eserler vermiştir. Zeybekzâde Hâfız Mehmed Fahreddîn'in icâzetnamesinde, Nisârî'nin Saçaklızâde ve Seyyid Abdurrahmân er-Rûmî'den icâzet aldığı, Mehmed el-Güzelhisârî gibi bazı âlimlerin de ondan faydalandığı aktarılır. Şerh, haşiye ve risale türünde yazdığı eserlerin tamamı yazma halindedir. Bazıları yarım kalmış, bazıları da doğrudan ders halkalarında okunarak kaydedilmiştir. Eserlerinin zahriyeleri, onun çevresinde güçlü bir ilim halkasının bulunduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.[801]

[800] Bu yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Denizli, nr. 00389-004; Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdai Efendi, nr. 01878-022; Süleymaniye Ktp., İzmir, nr. 01034-022.
[801] Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 3/241; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 438; Murat Kaş, "18. Yüzyıl Osmanlı Düşünürü Hafîdü'n-Nisârî'nin Risâle fi mec´ûliyyeti'l-mâhiyyât Başlıklı Risalesi: İnceleme ve Tahkik", *İslam Tetkikleri Dergisi* 12/2 (30 Eylül 2022), 645-668.

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Vesîletü'l-vusûl ilâ mesâili'l-usûl*, *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Muhtasari'l-Müntehâ*, *Hâşiye 'alâ Mülteka'l-ebhur*, *el-Fevâ'id fi silki'l-ferâ'id*, *Risâle fi teklîfi'l-kâfir*, *Risâle fi ef'âli'l-'ibâd*, *Risâle fi'l-cem' beyne'l-uhteyn*, *Risâle fi secdeti's-sehv*.

Hâşiye 'ale'l-Mukaddimâti'l-Erba'a

Sadruşşerîa'nın *et-Tavzîh* adlı kitabında ele aldığı ve daha sonra Teftâzânî'nin *et-Telvîh* adlı şerhinde açıklamaya devam ettiği hüsün-kubuh konusundaki dört temel mukaddime üzerine yazılmış bir haşiyedir.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1607 numarada kayıtlıdır. Arapça olarak yazılmıştır. Eser, 17-79 varaklar arasında yer almakta ve her sayfada 27 satır bulunmaktadır. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin diğer kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları mevcuttur.[802]

1.1.184. Konevî el-Âmidî (ö. 1190/1776)

Aslen Konyalı olan Abdurrahman b. Abdülkerim el-Konevî el-Âmidî (ö. 1190/1776), hayatının büyük bir kısmını İstanbul'da geçirmiş ve burada vefat etmiştir. Döneminin önde gelen simalarından biri olup farklı ilim sahalarındaki birikimiyle tanınmıştır. Kaynaklarda hayatına dair sınırlı malumat yer almaktadır.[803]

Müellifin fıkıh ve usul alanında tespit edilebilen tek eseri Muhammed b. Muhammed es-Secâvendî'nin *el-Ferâizü's-Sirâciyye* adlı eseri üzerine yazılmış *Şerhu's-Sirâciyye*'dir.

Şerhu's-Sirâciyye

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1706/1 numarada kayıtlı bulunan bu yazma, 1-7 varakları arasında yer almakta ve her sayfada 28 satır içermektedir.Nüshanın ilk sayfasında *Şerhu İlmi'l-Kıra'ât ve'l-Ferâ'iz* adı da yer almaktadır. Yazma içinde Ahmet Feyzi'ye ait vakıf mühürleri yer almaktadır. Çorum'da 19 HK 4508, 19 HK 1718/4, 19 HK 4503/3 ve 19 HK 1706/1 demirbaş

[802] Bazı yazma nüshalar için bk. Ragıp Paşa Ktp., Ragıp Paşa, nr. 00391; Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 00715; Ragıp Paşa Ktp., Ragıp Paşa, nr. 00391.
[803] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/553; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 9/146; Yazıcı, "Üç Feraiz Metni Çerçevesinde Gelişen Müteahhirin Dönemi Feraiz Literatürü", 171.

numaralı dört nüsha daha bulunmaktadır. Eserin başka kütüphanelerde de birkaç nüshası bulunmaktadır.[804]

1.1.185. Kâsım el-Benderî (1197/1782'de sağ)

Müellifin hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşılamamıştır. Kâsım el-Benderî'nin, *Vâki'âtü'l-Kebîre* adlı eserinden hareketle Girit Adası'nda yer alan ve günümüzde Iraklion (Herakleion) adıyla bilinen Kandiyye şehrinde müftülük yaptığı ve 1197/1782 tarihinde hayatta olduğu tahmin edilmektedir.

Vâki'âtü'l-Kebîre

1197 (1782) senesinde telif edilen bu eser, muhtelif fıkhî meselelere dair verilen fetvalardan oluşan bir nevâzil mecmuasıdır. Girişinde bir fihrist yer almakta, başlangıcında çeşitli fıkıh kaynaklarından yapılmış kısa alıntılara yer verilmektedir. Eserin içinde Ahmed Fevzî adına ait vakıf mühürleri bulunmakta, sonunda ise Halep'te bulunan Ahmed Efendi isimli şahsın Vânî Efendi'ye yazdığı bir mektup sureti yer almaktadır. Boşanma konularına dair içerdiği fetvalar, Pehlul Düzenli tarafından kaleme alınan "Türkçe Talâk Tabirleri ve Fıkhî Sonuçları" başlıklı makalede incelenmiştir.[805]

Yazma, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1681 numarasıyla kayıtlıdır. Şevval 1235 (1820) tarihinde istinsah edilen eser IV+221 varaktan oluşmakta, her sayfada 25 satır yer almaktadır. Eserin benzer nüshalarına diğer bazı kütüphanelerde de rastlanmaktadır.

1.1.186. Buzcuzâde, Ömer b. Hüseyin b. Ali Âmidi (ö. 1200/1785)

Ömer b. Hüseyin b. Ali, Buzcûzâde el-Âmidî nisbesiyle tanınan Hanefî fakihidir. Fıkıh usulü, nahiv ve matematik alanlarında ilmî vukufiyete sahiptir. İlmi faaliyetlerini tedris ve fetva hizmetleriyle sürdürmüştür. Usul ve nahiv sahasında

[804] Bu yazma nüshalar için bk. Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, nr. 1837; Konya Ktp., Bölge Yazma Eserler, nr. BY00001325/2; Konya Ktp., Bölge Yazma Eserler, nr. BY0000181/18.
[805] Pehlul Düzenli, "Türkçe Talâk Tabirleri Ve Fıkhî Sonuçları", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46/46 (06 Ocak 2019), 107-140.

kaleme aldığı eserler, dönemin ilmî birikimini yansıtmakta ve sonraki literatüre zemin teşkil etmektedir. 1200/1785 senesinde vefat etmiştir.[806]

Müellifin fıkıh ve usul alanında tespit edilebilen tek eseri *Şerhu'l-Vecîz fi'l-Usûl*'dür.

Şerhu'l-Vecîz fi'l-Usûl

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1633/2 numarada kayıtlı olan bu nüsha, 7-291 varaklar arasında 21 satırla istinsah edilmiştir. Rebîülâhir 1218/1803 tarihinde Osman b. Eyyûb Sağmanî tarafından istinsah edilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde aynı eserin iki nüshası daha mevcuttur.[807]

1.1.187. Rüşdî Ahmed Efendi (ö. 1251/1835)

Rüşdî Ahmed Efendi, aslen Konyalı olup babası Konya'nın Sille nahiyesinden Karaağaç'a hicret etmiştir. Bu beldede dünyaya gelen Rüşdî Efendi, Anadolu'nun önde gelen ulemâsı arasında yer almıştır. Nesebi, meşhur müfessir ve muhaddis İmam Beğavî'ye kadar ulaşan bir silsileye dayanmaktadır. Nakşibendiyye tarikatına mensup olan müellif, ilk tahsilini Hadim Müftüsü Mehmed Emîn Efendi'den almış, ardından İstanbul'da Üsküdarlı Velî Emîn Efendi'den okuyarak icâzet almıştır. Uzun yıllar boyunca çeşitli medreselerde tedrîs görevinde bulunmuş, daha sonra Karaağaç'ta müftülük vazifesini deruhte etmiştir. Hayatı boyunca pek çok talebe yetiştirmiş, icâzet verdiği öğrenci sayısı yüzü aşmıştır. 1251/1835 senesinde müftü olduğu sırada vefat etmiştir. Uşaklı âlimlerden Ayıntaplı Hacı Ahmed, Denizlili Hâfız Şerîf, Sarıkeçili Hacı Ahmed, Akşehirli Hacı Alî Efendi gibi isimler onun öne çıkan talebeleri arasında yer alır. Konya müftülerinden Eşenlerli oğlu Seyyid Ahmed Efendi de onun yetiştirdiği ilim erbabındandır.[808]

Müellifin fıkıh, kelâm ve amele dair çeşitli meseleleri ihtiva eden şu risaleleri bilinmektedir: *Bînâ Şerhi Esâs*, *Tuhfetü'r-Rüşdî*, *Âyât-ı Secde Risâlesi*, *Masdar Risâlesi*, *Kelime-i Tevhîd Risâlesi*, *Melek ve Cinnin Tedkîkine Dair Risâle*, *Karantinânın Cevâzına Dair Risâle*.

---

[806] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/800; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 14/557; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*, 444.
[807] Bu yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Kasidecizade, nr. 00177; Süleymaniye Ktp., İzmirli İsmail Hakkı, nr. 00506.
[808] Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/428.

Risâle fî Beyân-i Sucûdi't-Tilâve

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 3152/6 numarada kayıtlı olan bu eser, yazmanın dibâcesinden elde edilen bilgilere dayanarak adlandırılmıştır. 1245/1829 senesinde istinsah edilen eser, 38-42 varaklar arasında yer almakta olup her sayfa 22 satırdan oluşmaktadır. Söz başları kırmızı renkle yazılmıştır. Eserin, diğer kütüphanelerde başka bir nüshasına rastlanmamıştır.

1.1.188. Abdullah el-Eyyûbî (ö. 1252/1836)

İstanbul'un Eyüp semtinde doğan Abdullah el-Eyyûbî, ilk eğitimini burada almış, sarf ve nahiv başta olmak üzere Arap dili ilimlerinde devrinin önde gelen hocalarından istifade etmiştir. Şeyhülislâm Hamîdîzâde Mustafa Efendi'den tefsir ve hadis dersleri alarak icâzet almış, Gelenbevî İsmâil Efendi'nin ders halkasına katılarak Kirmastî'nin *el-Vecîz* adlı usûl-i fıkıh metnini mütalaa etmiştir. Kıraat alanında İbrâhim Efendi ve Sâlih Efendi gibi hocalardan kırâat-i seb'a ve aşereyi tahsil etmiştir. Eyüp Sultan Camii başimamlığı ve Sultanahmet Camii vâizliği gibi görevlerde bulunmuş, tasavvuf yolunda ise Nakşibendî şeyhlerinden Murad Buhârî Dergâhı Şeyhi Mehmed Efendi'ye intisap etmiştir. 1252/1836 senesinde İstanbul'da vefat eden Abdullah el-Eyyûbî, Eyüp'te Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin türbesinin ayak ucundaki pencere kenarına defnedilmiştir.[809]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Hediyyetü'l-Huccâc*.

Hediyyetü'l-Huccâc

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4368/2 numarasıyla kayıtlıdır. Varak aralığı 48-87 olup her sayfası 13 satır hâlinde krem cedîd kâğıda yazılmıştır. Eser, 11 Sefer 1260 / 1844 tarihinde Mehmed b. Halîl tarafından istinsah edilmiştir. Çorum'da 19 HK 4368/1 numarasıyla kayıtlı bir nüshası daha

[809] Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1996, 4/396; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/489; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/379-381; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 10/123; Ali Turgut, "Abdullah Eyyûbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/102-103.

bulunmaktadır. Bu risâlenin diğer kütüphanelerde tespit edebildiğimiz iki nüshası mevcuttur.[810]

1.1.189. Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd (ö. 1270/1854)

1802 senesinde Bağdat'ta dünyaya gelen Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Âlûsî, hem anne hem baba tarafından Hz. Peygamber'in torunlarına dayanan köklü bir aileye mensuptur. Ailesi, Moğol istilasının ardından Fırat Nehri üzerindeki Âlûs adasına yerleşmiş, "Âlûsî" nisbesiyle tanınmıştır. İlk eğitimini, babası gibi yüksek ilmî makamlarda bulunan bir müderristen almış, ardından Ali es-Süveydî, Alâeddin el-Mevsılî ve Hâlid el-Bağdâdî gibi tanınmış âlimlerden ders görmüştür. Henüz on üç yaşındayken hem ders vermeye başlamış hem de kalem faaliyetlerine yönelmiştir. Bağdat'ta çeşitli medreselerde müderrislik yapmış, sonrasında "Saltanat-ı Dâr-ı Âliyye müderrisi" unvanını almıştır. Aynı zamanda Bağdat'ta Hanefî müftüsü olarak görev yapmıştır. 1847 senesinde görevinden azledilmiş, bu olayın ardından inzivaya çekilerek uzun süredir üzerinde çalıştığı dokuz ciltlik Rûhu'l-me'ânî tefsirini tamamlamıştır. Eseri padişaha sunmak ve kendisine yöneltilen ithamlara cevap vermek amacıyla 1851 senesinde İstanbul'a gitmiş, burada hem devlet ileri gelenleriyle hem de ilim çevreleriyle görüşerek büyük takdir görmüştür. Yirmi bir ay süren bu İstanbul seyahatini üç ayrı eserde edebî bir dille anlatmıştır. Ancak müftülük görevine geri dönmeden Bağdat'a dönmüş, dönüş yolunda yakalandığı sıtma hastalığı nedeniyle sağlığı bozulmuştur. 1854 senesinde vefat etmiş ve Ma'rûf-i Kerhî Kabristanı'na defnedilmiştir. Derin ilmî birikimi, güçlü hafızası ve etkili üslubuyla döneminin önde gelen âlimleri arasında yer almıştır. Günlerini ders ve fetva ile geçirmiş, gecelerini ise telife ayırmıştır. Hızla kaleme aldığı eserler kâtipleri tarafından temize çekilmiştir. Yazılarında güçlü bir fesahat göze çarpar. Şiir, hikmet, tasavvuf ve kelâm alanlarında da eserler vermiştir. Hem halkla olan sıcak ilişkileri hem de talebelerine gösterdiği ilgi ve hayır faaliyetleriyle tanınmıştır. Fıkıh alanında Şâfiî mezhebine bağlı kalmış ancak bazı meselelerde Hanefî görüşünü tercih etmiştir. Kelâmda Selefî çizgiye yakın durmuş, zaman zaman Eş'arî ve Mâtürîdî görüşleri de benimsemiştir. İbn Teymiyye ve

[810] Bu yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Tırnovalı, nr. 01844-003; Süleymaniye Ktp., Kasidecizade, nr. 00254.

talebelerine saygı duymuş ancak bazı fikirlerini açık şekilde eleştirmiştir. Beş çocuğundan dördü onun gibi eser kaleme almış ve ilmî faaliyetlerde bulunmuştur.[811]

İlim ve edebiyat alanında birçok eser kaleme alan müellifin, fıkıh ve fıkıh usulü sahasında tespit edilebilen tek çalışması şudur: *Süfretü'z-Zâd li Sefreti'l-Cihâd*.

Süfretü'z-Zâd li Sefreti'l-Cihâd

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 13088 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan bu yazma, 39 varak ve 17 satırdan oluşmakta olup cedîd kâğıda istinsah edilmiştir. Eser adı yazmanın 4. varağında tespit edilmiştir. Cihad ve savaşla ilgili hükümleri ele alan bu eser, içeriği itibarıyla fıkıh geleneğinde bu alana dair kaleme alınmış müstakil çalışmalardan biridir. Bu yazmanın bilinen tek yazma nüshası Çorum'daki bu kayıttır. Konya Kütüphanesi'nde matbu baskı şeklinde bir nüshası daha yer almaktadır.[812]

1.1.190. Erzurumlu Ebûbekir Efendi (ö. 1297/1880)

Aslen Şehrizorlu olan Ebûbekir Efendi, ilk eğitimini burada ailesine ait bir medresede almıştır. Babasının vefatından sonra tahsiline devam etmek üzere İstanbul'a gitmiş, ardından Bağdat'a geçerek öğrenimini tamamlamıştır. Daha sonra ailesinin yerleştiği Erzurum'a dönmüş ve burada ikamet etmiştir. 1862 senesinde yaşanan kıtlık sebebiyle İstanbul'a giden Ebûbekir Efendi, bu vesileyle Osmanlı hükümeti tarafından Güney Afrika'daki Müslümanlara dinî rehberlik yapmakla görevlendirilmiştir. 1863 senesinde Cape Town'a ulaşmış, burada hem çocuklara hem yetişkinlere yönelik eğitim faaliyetleri yürütmüştür. bölgede Şâfiî mezhebine mensup halkın yaşadığı mezhebî karmaşayı gidermek ve hurafeye dayalı inançları düzeltmek amacıyla gayret göstermiştir. Eğitim faaliyetlerinin yanı sıra dinî eserler kaleme almış, Arapça yazdığı metinleri bölge halkının dili olan Felemenkçeye çevirmiştir. *Beyânü'd-dîn* ve *Merâsıdü'd-dîn* adlı iki eser telif etmiş, bu kitapları bizzat istinsah ederek dağıtmıştır. Cape Town'da yürüttüğü faaliyetlerle İngiliz idaresinin de takdirini

[811] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 1/418-419; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1992, 1/53; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 4/175; Muhammed Eroğlu, "Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/550-551.
[812] Bu yazma nüsha için bk. Konya Ktp., Bölge Yazma Eserler Basma, nr. BB0000022219.

kazanmış ve Mecîdî nişanı ile taltif edilmiştir. 1880 senesinde Cape Town'da vefat etmiştir.[813]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki eserleri şunlardır: *Beyânü'd-dîn*, *Merâsıdü'd-dîn*, *Şerhu Mu'addili's-Salât*.

Şerhu Mu'addili's-Salât

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4370 numarada kayıtlı olan bu nüsha Arapçadır. Cemâziyelâhir 1235/1820 tarihinde Cıvar oğlu Hasan tarafından istinsah edilmiştir. Yazma 80 varak hâlinde olup her sayfada 15 satır bulunmaktadır. Müellifin adı belirtilmiş olmakla birlikte, kaynaklarda bu esere dair herhangi bir kayda ulaşılamamıştır. Yazma üzerinde Ahmet Feyzi adına düzenlenmiş bir vakıf mührü yer almaktadır. Çorum'da 19 HK 4335 demirbaş numaralı bir nüshası daha bulunmaktadır. Eserin Çorum dışında tespit edebildiğimiz birkaç nüshası bulunmaktadır.[814]

1.1.191. Ahmed Feyzî Çorumî (ö. 1327/1909)

Son dönem Osmanlı ilmiyesinde mühim bir yere sahip âlim ve müelliftir. Çorum'un Azap Ahmed Mahallesi'nde dünyaya gelen Ahmed Feyzi Efendi, babası Ali Ârif Efendi ve dedesi Osman Râif Efendi gibi ilim ehli kimselerin bulunduğu bir ailede yetişmiştir. İlk tahsilini memleketinde çeşitli hocalardan alan müellif, İskilipli Arapzâde Mehmed Emin Efendi'den (ö. 1888) aldığı icâzetle ilmî donanımını tamamlamıştır. Çorum'daki Kurtzâde ve Alaybeyoğlu medreselerinde uzun yıllar müderrislik yapmış, 1851-1884 yılları arasında farklı dönemlerde müftülük görevinde bulunmuştur. Şer'iyye mahkemesinde başkâtiplik ve kadılık görevleri yürütmüş olan müellif, 1909 senesinde Çorum'da vefat etmiştir. Talebelerine verdiği çok sayıda icâzet, bugün Çorum İl Halk Kütüphanesi'nde kayıtlı olarak korunmaktadır. Dedesi ve babasından intikal eden kitaplarla kendi temin ettiği eserleri bir araya getirerek 6112 ciltten oluşan zengin bir koleksiyon meydana getirmiştir. Bu koleksiyon, Çorum'da

[813] Mustafa Baktır - Cezmi Eraslan, "Ebûbekir Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/276-277.
[814] Bu yazma nüshalar için bk. Süleymaniye Ktp., Düğümlü Baba, nr. 00449-021; Ragıp Paşa Ktp., Ragıp Paşa, nr. 00527.

kurulan ilk müstakil kitaplığı teşkil etmiş, Cumhuriyet döneminde tesis edilen Çorum İl Halk Kütüphanesi'ne kaynaklık etmiştir.[815]

Ahmed Feyzi Efendi'nin bilinen eserleri arasında *el-Feyzü'l-'alî fî şerhi Hizbi'n-Nevevî*, *el-Fevâ'idü'l-Feyziyye şerhu Risâleti'l-Emîniyye*, *Risâle fî [teklîfi] mâ lâ yutâk*, *Tahkîkât 'alâ Mukaddimeti't-Telvîh*, *el-Fevâ'idü'l-Feyziyye fî ahvâli'z-zevcâti'n-nebeviyye* ve *Feyz-i Rabbânî Redd-i Bâtıl-ı Îrânî* adlı telifler yer almaktadır. Şeyhülislâm Hâmid Efendi'nin *el-Fetâva'l-Hâmidiyye* adlı eseriyle ilgili olarak, bu fetvaların dayandığı fıkhî kaynakları tespite yönelik bir çalışma kaleme aldığı da bilinmektedir.

el-Feyzü's-Sübhân İnde Te'âruzi'l-Burhân

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan bu yazma, 19 HK 4367 numarada kayıtlıdır. Eser Arapça olup talik hatla yazılmıştır. Yazma, 1-8 varakları arasında yer almakta ve her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Yazmanın başında "*Âdâbü'l-Kadı*" başlıklı manzum bir risâle bulunmaktadır. Keşidelerin kırmızı renkte yazıldığı bu yazma eserin sonu eksiktir.

1.1.2. Vefat Tarihi Belli Olmayan Müelliflerin Eserleri

1.2.1. Zeynüddin Cüneyd b. Sendel el-Bağdâdî el-Hanefî

Müellifin hayatı ve eserlerine dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Tevfîku'l-İnâye fî Şerhi Vikâyeti'r-Rivâye

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4201 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu nüsha, Zeynüddîn Cüneyd b. Sendel el-Bağdâdî el-Hanefî'ye nispet edilmektedir. Arapça kaleme alınmış olan eser, Hanefî fıkhına dair meseleleri içermektedir. 265x180–210x130 mm. ölçülerinde esmer abâdî kâğıda, ta'lîk kırması hatla istinsah edilmiştir. Metin, sayfa başına 33 satır olacak şekilde düzenlenmiş olup toplamda 176 varak ihtiva etmektedir. Yazmada söz başları kırmızı

[815] Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 1941, 2/195; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1333, 2/250; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, t.y., 14/47; Kamil Şahin, "Ahmed Feyzi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/67-68.

mürekkeple belirtilmiştir. Cildi, sırtı açık kahverengi meşinle kaplı olup üzeri kumlu mavi kâğıtla kaplanmış mukavva malzemeden oluşmaktadır. Eserin ilk iki varağında konu başlıklarını içeren fihrist yer almakta; başında ve sonunda ise *Şürâtü'l-İslâm*, *Kadıhân* ve *Fetava* gibi fıkıh mecmualarından yapılan nakiller bulunmaktadır. Yazma içerisinde Ahmed Feyzî'nin vakıf mühürleri de mevcuttur. Müstensih olarak İbrâhîm b. İlyâs b. Halîl'in adı kayıtlıdır. Bu nüshanın dışında, eserin 19 HK 1383 demirbaş numaralı başka bir nüshasının daha bulunduğu bilinmektedir. , farklı kütüphanelerde de çeşitli nüshaları yer almakta ve ilgili esere Orazsahet Orazov tarafından kaleme alınan "*Vikâyetü'r-rivâye fî mesâili'l-Hidâye Bağlamında Oluşan Fıkıh Edebiyatı*" başlıklı akademik makalede de atıf yapılmaktadır.[816]

1.2.2. Tâhâ b. Zeynuddîn el-Kâdirî el-Hasenî el-Hamevî

Müellifin hayatı ve eserlerine dair mevcut kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Minhâcu'l-İbtihâc fî Ef'âli'l-Mütemetti' ve'l-Hâcc

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 2436/20 numarada kayıtlı olan bu nüsha Arapçadır. Eserin istinsahı Şevval 1117/1705 tarihinde Muhammed b. Mustafa tarafından gerçekleştirilmiştir. 247b–258a varakları arasında yer almakta ve her sayfada 23 satır bulunmaktadır. Kâğıdı arma filigranlıdır. Sayfa ölçüleri 190 × 125 mm'dir. Yazı tipi talik olup söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Cildi mıklepli şemseli ve zincirekli kahverengi meşin kaplıdır. Eserin adı ve müellifi yalnızca dibâcede yer alan kayıtlardan tespit edilebilmiştir. Kaynaklarda bu esere dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Aynı eserin Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 14643 numarada kayıtlı bir diğer nüshası daha bulunmaktadır.

1.2.3. Sinânzâde Mehmed Efendî

Müellifin hayatı ve ilmî faaliyetiyle ilgili klasik veya modern kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

---

[816] Orazsahet Orazov, "Vikâyetü'r-rivâye fî mesâili'l-Hidâye Bağlamında Oluşan Fıkıh Edebiyatı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/1 (25 Haziran 2020), 81-122.

Şerhu Ba'zi Mesâ'ili'l-İcâre

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1489/4 numarada kayıtlı bulunan bu yazma eser, Arapça'dır. Nesih kırması hatla yazılmıştır. Eserin metni 35a–39a varakları arasında yer almakta olup, her sayfada 15 satır bulunmaktadır. Yazmada kullanılan kâğıt kaşlı yüzük arma filigranlıdır. Sayfa ölçüleri 210 × 143 mm, yazı alanı ise 120 × 55 mm'dir. Cildi, sırtı siyah meşin, üzeri ebru kâğıtla kaplı mukavva cilttir. Eserin girişinde, çeşitli kitapların *el-İcâre* bahsine dair bölümlerinin bir araya getirildiği ve açıklamalarla desteklenerek hazırlandığı belirtilmiştir. Son iki varak boş bırakılmıştır. Eserin mevcut klasik veya modern kaynaklarda adına rastlanmamaktadır.

1.2.4. Ömer Müftî el-Kilîsî

XIX. yüzyılda yaşamış olan Ömer Müftî el-Kilîsî'nin aslen Kilisli olduğu bilinmektedir. Adı, dönemin çeşitli ilmî görevlerinde bulunduğunu ve fıkıh alanında ciddi bir yetkinlik kazandığını göstermektedir. Hanefî mezhebine mensup olan müellif, ilmî faaliyetlerinin yanı sıra Kilis, Antep ve Halep gibi önemli merkezlerde müftülük ve fetva eminliği gibi görevlerde bulunmuştur. Kilis ve Antep'te müftü olarak hizmet verdiğine dair bilgiler, risalelerinin sonunda yer almaktadır. Doğum ve vefat tarihlerine dair kesin bilgi bulunmamakla birlikte, hayatına dair mevcut veriler onun dönemin önemli fıkıh alimlerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır.[817]

Müellifin fıkıh ve fıkıh usulü alanında günümüze ulaşan başlıca eserleri şunlardır: *Kalâdetü'd-düreri'l-a'vâid 'alâ Şerhi'l-Ferâ'iz* (Princeton Üniversitesi Kütüphanesi), *Zâdü'l-mütezevvicîn fî zahri'l-müteehhilîn* (Berlin Devlet Kütüphanesi ve Riyad İmam Muhammed b. Suûd Üniversitesi), *Risâletün fi'l-i'tikâd bi-mezhebi'l-Hanefiyye* (Riyad İmam Muhammed b. Suûd Üniversitesi), *el-Fetâvâ* ve sigaranın hükmüne dair kaleme aldığı *Risâletü'd-Duhâniyye*.

Risâletü'd-Duhâniyye

Bu risâle, XIX. yüzyılda yaşamış olan Ömer Müftî el-Kilîsî tarafından sigaranın hükmüne dair kaleme alınmıştır. Müellif, metninde dönemin yaygın

[817] Hüseyin Baysa, "Ömer Müftî Kilîsî'nin Sigaranın Hükmü Hakkındaki Görüşünün Değerlendirilmesi -Risâletü'd-Dühân Bağlamında-", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (01 Haziran 2015), 37-57.

tartışmalarından biri olan tütün kullanımını ele almakta ve bu konudaki görüşünü delilleriyle temellendirmektedir. Sigaranın bireysel ve toplumsal zararı üzerinde durarak haram olduğu yönündeki kanaatini gerekçelendirir. Risâlede sigaranın sağlığa verdiği zararlar, israf oluşu ve necaset gibi fıkhî niteliklerle ilişkisi tartışılır. müellif, bazı âlimlerin bu konudaki görüşlerini naklederek meseleye geniş bir çerçeveden bakmaktadır. Eserde, güncel zaruret halleri, örf, tıbbi değerlendirmeler ve ahlâkî yaklaşım iç içe geçirilerek sigara yasağının fıkhî temelleri açıklanır. Risâlenin sonunda müellif, Antep ve Kilis'te müftü olduğunu belirterek eseri tamamlar.[818]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 487/1 numarada kayıtlı olan bu nüsha, 1a-2b varakları arasında 25 satırla istinsah edilmiştir. 206x155–170x97 mm. ölçülerindeki sayfalar, harf arma filigranlı kâğıt üzerine kırma nesih hatla yazılmıştır. Sırtı açık kahverengi bez ve ebru kâğıt kaplı mukavva ciltle muhafaza edilmiştir. Eserin adı yazmanın dibacesinden, müellifin ismi ise hatimesinden tespit edilmiştir. Nüshanın sonunda Hadimî'den yapılan bazı nakillere yer verilmiştir. Bu eserin diğer kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır.

1.2.5. Muhammed b. Muhammed el-Buhârî

Müellifin biyografisine dair mevcut kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Hayatı, ilmî faaliyetleri ve mensubiyeti hakkında detaylı bir kayda rastlanmamıştır.

Hâşiye'ale't-Telvîh

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4449/3 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 77a ile 86b varaklar arasında yer almaktadır. Arapça kaleme alınmış olan eser, her sayfada 20 satır olacak şekilde istinsah edilmiştir. Abadî kâğıda yazılmış olup yazı türü talik kırmasıdır. Sayfa ölçüleri 180×130 mm. ile 130×80 mm. arasında değişmektedir. Cildi, sırtı kahverengi meşinle kaplanmış ve üzeri ebru desenli mukavva ile kaplanmıştır. Eserin başlığı yazmanın dibacesinde, müellif ismi ise metnin son kısmında kayıtlıdır. Yazma, 854 senesinde istinsah edilmiştir.

[818]Baysa, "Ömer Müftî Kilîsî'nin Sigaranın Hükmü Hakkındaki Görüşünün Değerlendirilmesi - Risâletü'd-Dühân Bağlamında-", 37-57.

1.2.6. Mimarzâde Hasan b. Hüseyin

Müellifin hayatına ve diğer eserlerine dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır.

Kitâb-ı Zekât

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1508/1 numarada kayıtlıdır. Osmanlıca olarak kaleme alınmış ve 1b-7b varaklar arasında 15 satırlı olarak istinsah edilmiştir. Kâğıdı taç arma filigranlıdır. Sayfa ölçüleri 207 × 146 mm, metin alanı ise 145 × 90 mm'dir. Çeharkuşe siyah meşin sırtlı, mavi kâğıt kaplı ciltle muhafaza edilmiştir. Yazı kırma talik hatla yazılmış olup cetveller ve söz başları kırmızı mürekkeple belirginleştirilmiştir. Mihrabiye kısmı altın yaldızlı mülevvendir. Eser, müellif tarafından Sultan Ahmed bin Mehmed bin İbrahim'e takdim edilmiştir. Eserde zekât konusuna dair meseleler çeşitli fıkıh kaynaklarından tercüme edilerek bir araya getirilmiş olup metnin sonunda yer alan iki varakta zekâtla ilgili muhtelif meselelere ait nakiller yer almaktadır. Eserin adı ve müellif bilgisi yazmanın dibacesinde kayıtlıdır.

1.2.7. Mehmed Şükrî Zilevî

Müellifin hayatı ve eserlerine dair mevcut biyografik kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Şerhi Muhtasari Muntehe's-Su'l ve'l-Emel fî 'Ilmeyi'l Usûl ve'l-Cedel

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4812/1 demirbaş numarasıyla kayıtlı bu nüsha, Arapça dilinde istinsah edilmiştir. Eser, 1b-45b varaklar arasında 24 satırla cedîd kâğıda yazılmıştır. Sayfa ölçüleri 445x180–170x115 mm. olup, sırtı siyah meşin kaplı ve üzeri mavi kâğıtla kaplı mukavva bir ciltle muhafaza edilmektedir. Yazı türü talik kırmasıdır. Metinde söz başları ve keşideler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

1.2.8. Mahmud b. Mehmed b. Hasan Samsunî

Müellifin biyografisine ve diğer eserlerine dair mevcut kaynaklarda herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

Şerhu Ba'zi Mesâ'ili'l-Hidâye

Bu risale, Mahmud b. Mehmed b. Hasan Samsunî tarafından kaleme alınmış olup müellifin imtihana hazırlık amacıyla çeşitli fıkhî meseleleri derleyerek oluşturduğu bir nevi ders notu mahiyetindedir. Çalışma, *el-Hidâye*, *el-İnâye*, *et-Tuhfe* ve *et-Türre* gibi klasik Hanefî kaynaklardan yapılan nakillerle oluşturulmuştur. Risalenin sonunda fıkhî meselelere dair iki farklı risale daha yer almaktadır. Nüsha, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1489/3 numarada kayıtlıdır. 12b-28a varaklar arasında yer alan metin 15 satırla yazılmıştır. Kağıdı kaşlı yüzük arma filigranlıdır. Sayfa ölçüleri 210 × 143 mm, metin alanı ise 120 × 55 mm'dir. Sırtı bordo meşinle kaplı, üzeri ebru kâğıtla kaplanmış mukavva ciltlidir. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmış olup yazı Arapça nesih kırmasıdır. Eserin dili Arapçadır. Müellifin adı yazmanın zahriyesinde yer almaktadır.

1.2.9. Kâtibzâde Mustafa b. Ali el-Ankaravî

Müellifin hayatı ve diğer eserleri hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Şerhu'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 1710/1 numarada kayıtlıdır. 1b-78a varaklar üzerine istinsah edilen eser, 21 satırlı düzenle yazılmıştır. Ta'lîk hatla kaleme alınmış metin Arap harfleriyle yazılmış olup istinsahı, 10 Muharrem 1245 (1879) tarihinde İbrahim Halîl Fevzî b. Mustafa Remzî tarafından gerçekleştirilmiştir. Krem renkli, hayvan figürlü filigran taşıyan kâğıda yazılmıştır. Sayfa boyutları 245x175 mm, yazı alanı ise 175x80 mm'dir. Sırtı siyah meşin, üstü ebru kâğıtla kaplı mukavva ciltlidir. Söz başları ve keşideler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Kaynaklarda yer almayan bu eser, 15. yüzyıl sonu ile 16. yüzyıl başlarında telif edilmiş olup Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Sultan Mustafa'ya ithaf edilmiştir. Nüsha içerisinde Ahmet Fevzî adına kayıtlı vakıf mühürleri yer almaktadır.

1.2.10. Kâsım el-Minkâdî

Müellifin hayatı ve ilmî faaliyetlerine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kâsım el-Minkâdî adına kayıtlı başka herhangi bir eser hem Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde hem de diğer yazma koleksiyonlarında tespit edilememiştir.

el-Mühimmâtü'l-Mevtâ

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 3193/5 numarasıyla kayıtlı olan bu kısa risâle, 41b–43b varaklar arasında yer almaktadır. Eser, 15 satırla sarı renkli, su yolu filigranlı kâğıda istinsah edilmiştir. Sayfa ölçüleri 202×125 mm. ile 130×65 mm. arasında değişmektedir. Yazma, çeharkuşe düzeninde kahverengi meşin ciltle kaplanmış olup dış yüzeyi ebru kâğıtla kaplanmıştır. Metin talik hatla yazılmıştır. Nüsha rutubet lekeleri içermektedir. Eser, kaynaklarda yer almamakta olup, hakkında herhangi bir müstakil bibliyografik kayıt tespit edilememiştir.

1.2.11. Hasan b. Nasûh ed-Dümnevî el Bosnevi

Yapılan araştırmalar sonucunda ne biyografik kaynaklarda ne de klasik literatürde şahsına dair bilgiye rastlanamamıştır. Bu nedenle müellifin kimliği, tahsili ve ilmî çevresi hakkında kesin bir değerlendirme yapılamamaktadır.

Müellifin fıkıh alanına dair farklı kütüphanelerde tespit edilen yazma eserleri şunlardır: *Tercîhu'l-Beyyinât*, *Mecma'u'l-Cevâhir*, *Câmi'u'l-Mezâhib limâ fih min İhtilâfi'l-Mezâhib*, *Mecma'u'l-Mezhebeyn*, *Mecma'u'l-Mezâhib*, *Mecmû'atü'l-Ferâiz*, *Tercîhu'l-Beyyinât 'inde't-Te'âruz* ve *Terceme-i el-Ferâ'izu's-Sirâciyye*

Tercîhu'l-Beyyinât

Arapça kaleme alınmış olan bu yazma eser, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1486/1 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eserin ve müellifin isimleri yazmanın serlevhasında yer almakta olup, yazar olarak Hasan b. Nasûh b. Fîrûz ed-Dümnevî el-Bosnevî gösterilmiştir. Eser, Hisâlî Abdurrahman Çelebi b. Eyüp es-Saruhanî'ye ait *Tercihu'l-Beyyinât* adlı metnin bir şerhi niteliğindedir. 205x150-150x95 mm. ebatlarında, 21 satırlık düzenlemeye sahip olan yazma, çiçek arma filigranlı kâğıda, ta'lîk hatla istinsah edilmiştir. Yazmada toplam 1b–37b arası metin yer almakta, başında ve sonunda ise boş varaklar bulunmaktadır. Cilt olarak kahverengi meşinle kaplanmış, ebru kâğıtla kaplı miklepli çeharkuşe bir cilt kullanılmıştır. Rebîülevvel 1092 (1681) tarihinde istinsah edilmiştir. Diğer yazma eser kütüphanelerde de bu eser bulunmaktadır.

1.2.12. Hasan b. Hüseyin

Müellifin hayatına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamış, klasik kaynaklarda da kimliğine ilişkin bir tespit yapılamamıştır.

Risâle fî Mesâ'ili'l-Vudû' ve Tahâret

Eserin adı yazmadaki ibare ve konudan tespit edilmiştir. Müellifin ismine ise hatime kısmında yer verilmiştir. Kaynaklarda esere dair başka bir nüshaya ya da bilgiye rastlanmamış, tespit edilememiştir. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1460/2 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, Arapça olarak telif edilmiştir. 4b–8a varakları arasında yer almakta olup her sayfada 21 satırla yazılmıştır. Kâğıdı birleşik harf filigranlıdır. Sayfa ölçüleri 220×150 mm. ile 150×75 mm. arasında değişmektedir. Sırtı siyah meşinle kaplı, üzeri kavun içi renkli kâğıt kaplı mukavva ciltle muhafaza edilmiştir. Ta'lîk hatla Arap harfleriyle istinsah edilen metinde söz başları kırmızı mürekkeple belirginleştirilmiştir.

Zübdetü'l-Menâsik fî İrşâdi'n-Nâsık

Eserin ve müellifin adı yazmanın dîbâcesinde yer almaktadır. Kaynaklarda esere ya da müellifine dair herhangi bir kayda rastlanmamış, tespit edilememiştir. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1498 numarasıyla kayıtlı bulunan bu yazma, Rebîülevvel 1119 / 1707 senesinde istinsah edilmiştir. Arap harfleriyle ta'lîk hattıyla kaleme alınan eser, toplam 59 varak ve her sayfada 13 satır içermektedir. Kâğıdı birleşik harf filigranlıdır. Sayfa ölçüleri 207×152 mm. ile 140×80 mm. arasında değişmektedir. Sırtı kırmızı bez kaplı mukavva cilt ile ciltlenmiştir. Yazma, yer yer haşiyeli ve keşîdelidir.

1.2.13. Ebü'l-Fazl Nûrullah

Kaynaklarda müellifin doğum yeri, tahsili, ilmî çevresi ya da vefat tarihi hakkında herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

Cevâhiru'l-Ferâ'iz

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1724/2 numarasıyla kayıtlı olan bu Arapça yazma, 11b–25a varakları arasında yer almakta ve her sayfada 19 satırla istinsah edilmiştir. 1132/1719 tarihinde Çorum Medresesi'nde istinsah edilen

eser, nesih hat ile yazılmıştır. Krem renkli, suyolu filigranlı kâğıda yazılan metnin bazı varaklarında düzeltilmiş rutubet lekeleri bulunmaktadır. Sayfa ölçüleri 208×150 mm. ile 120×55 mm. arasında değişmektedir. Yazma, sırtı siyah meşin, üzeri menekşe rengi kâğıt kaplı mukavva ciltle ciltlenmiştir. Söz başları kırmızı mürekkeple belirginleştirilmiştir. Müstensihi Ahmed b. İsmâ'îl olan bu esere kaynaklarda rastlanmamıştır. Eserin içinde Ahmed Fevzî'nin vakıf mührü yer almakta; metnin hemen ardından ferâiz hesaplamalarına dair notlar bulunmaktadır.

1.2.14. Cevheri Efendi

Çorum'da iki eseri bulunan müellifin hayatına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamış, kaynaklardan tespit edilememiştir.

Risâletü's-Sehv

Eserin adı yazmanın başlığından tespit edilmiştir. Sehv secdesiyle ilgili meselelerin ele alındığı bu risalede, sehv secdesi konusu işlenmektedir. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1558/1 numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 1b–25a varakları arasında yer almakta ve her sayfada 13 satırla istinsah edilmiştir. Ay filigranlı kâğıda nesih hatla yazılmış olan metnin sayfa ölçüleri 160×110 mm. ile 115×70 mm. arasında değişmektedir. Yazma, sırtı siyah bez yüzü eflatun kâğıt kaplı mukavva ciltle ciltlenmiştir.

Cevheru'l-Ferâ'iz

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1718/1 numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 1b–7a varakları arasında yer almaktadır. Her sayfada 17 satır olacak şekilde istinsah edilmiştir. 995 senesinde talik hatla kaleme alınan metin, çapa filigranlı kâğıda yazılmış olup ilk varak farklı bir kâğıt türüne aittir. Sayfa ölçüleri 216×165 mm. ile 150×70 mm. arasında değişmektedir. Yazma, sırtı sarı pandizot olan ve üzeri desenli kâğıt kaplı mukavva ciltle muhafaza edilmiştir. Söz başları ve keşîdeler kırmızı mürekkeple belirginleştirilmiştir. Eserin içinde Çorum Müftülüğü'ne ait vakıf mührü yer almaktadır. Sonunda ise vasiyete dair noksan bir Türkçe metin, ardından miras hesabına dair kısa bir metin ve devamında ferâiz cetvelleri bulunmaktadır.

1.2.15. Bedî'üddîn

Müellifin hayatına ve diğer çalışmalarına dair mevcut kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Şerhu'l-Ferâ'iz fî Halli'd-Dekâ'ik ve'l-Gavâmiz

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1741 numarasıyla kayıtlıdır. Yazmanın zahriyesi ve dibacesinde hem müellifin ismi hem de eserin başlığı açık biçimde yer almaktadır. Metnin son kısmında, başı eksik olan feraiz konulu başka bir parça bulunmaktadır. Yazma 84 varaktan oluşmakta olup her sayfada 11 satır yer almaktadır. Kâğıdında ok yay filigranı bulunmaktadır. Sayfa ölçüleri 200 × 140 mm, metin alanı ise yaklaşık 150 × 90 mm'dir. Eser Arapça ta'lîk hatla kaleme alınmıştır. Cildi çeharkûşe bordo meşinden yapılmış, üzeri yıpranmış ebru kâğıtla kaplanmış mukavva formundadır.

1.2.16. Alî Efendî eş-Şerî'atî et-Tekfurdagî

Müellifin hayatına dair bilgiye ulaşılamamıştır.

Mesâ'ilü'r-Razâ'iyye

XVIII. yüzyılda yaşamış Tekirdağlı Ali Efendi eş-Şerî'atî tarafından kaleme alınmış, Hanefî mezhebine göre süt akrabalığının nikâh akdine etkisini konu edinen tematik bir fetva mecmuasıdır. Eserde toplam 117 fetva, süt kardeşliği, sütanne ve füruu, sütbaba ve füruu, emme süresi, şahitlik ve ikrarla tespit gibi yedi başlık altında sistemli biçimde tasnif edilmiştir. Müellif, başta Ebüssuûd Efendi olmak üzere klasik Osmanlı fetva geleneğine mensup isimlerin fetvalarına eserinde yer vermiştir.[819]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1697/5 numarada kayıtlı bulunan bu yazma, Arapça olup ta'lik hatla yazılmıştır. Eserin metni 18b–21a varakları arasında yer almakta ve her sayfada 23 satır bulunmaktadır. Kâğıdı harf marka filigranlı ve krem renktedir. Sayfa ölçüleri 203 × 140 mm, yazı alanı ise 157 × 75 mm'dir. Cildi kahverengi meşin olup şemseli, zencirekli, köşebentli, mıklepli ve sol kenarı ebru kâğıtla kaplıdır. Söz başları ve keşideler kırmızı mürekkeple belirtilmiştir. Nüsha, İbrâhîm b. Mustafa tarafından istinsah edilmiştir. Eserin telif

[819] Hüseyin Baysa, "Süt Akrabalığı ile İlgili Bir Fetva Mecmuası: Ali Efendi eş-Şerî atî et-Tekfûrtâgî'nin Mesâ'ilü'r-razâ'iyye Adlı Eseri", *Tekirdağ'da Dinî ve Kültürel Hayat*, (2022), 531-556.

tarihi 1124/1715'tir. Aynı eserin başka kütüphanelerde de yazma nüshaları bulunmaktadır.

1.2.17. Ahmed b. Şünûn el-Halebî

Müellifin hayatına dair herhangi bir malumata ulaşılamamış, kaynaklarda da kendisine dair kayda değer bir bilgiye rastlanamamıştır.

Fethu'l-Cevâd fi'l-Cihâd fi Ehli'l-'Inâd

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1518 numarasıyla kayıtlı olan bu Arapça yazma, nesih hatla istinsah edilmiştir. Eser toplam 57 varak olup her sayfada 25 satır bulunmaktadır. 203 × 141 mm. dış ölçülere ve 142 × 75 mm. yazı alanına sahip kâğıt, cedid filigranlıdır. Söz başlarının kırmızı mürekkeple yazıldığı bu nüsha, zencirekli ve içi desenli kâğıtla kaplanmış sahtiyan ciltle muhafaza edilmiştir. Sekiz bâb halinde tertip edilmiş olan eser kaynaklarda tespit edilememiştir. Herhangi bir kütüphane kataloğunda da yer almamaktadır.

1.2.18. Ahmed b. Muhammed b. Süleymân el-Allamî

Müellifin hayatına ve eserlerine dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Kitâbü'l-Kerâhiye

Eserin sonu eksik olup, yazmanın son dört varağı ciltleme sırasında yanlış yerleştirilmiştir. Söz başları ve keşîdeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 4322/6 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan eser, 50b–121b varaklar arasında, her sayfada 21 satır hâlinde ta'lîk hatla istinsah edilmiştir. Birleşik harf ve çapa filigranlı kâğıda yazılmış olup sayfa ölçüleri 205×140 mm, yazı alanı ise 145×80 mm'dir. Yazma, sırtı sarı bezle kaplanmış, deffeleri desenli kâğıtla bezeli mukavva bir cilt içinde muhafaza edilmektedir.

1.2.19. Abdullah b. Emîn Konevi Osman

Müellifin hayatı ve eserlerine dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır.

Risâle alâ Kavli Sâhibi'l-Mültekâ

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki 19 HK 1462 numarada kayıtlı bu risâle, 1b–10b varaklar arasında yer almakta ve her sayfada 23 satır bulunmaktadır. Hayvan filigranlı kâğıda ince talik hatla istinsah edilen eser, 215×150 mm. dış ölçülere ve 140×50 mm. yazı alanına sahiptir. Sayfalar çeharkûşe bordo meşin ciltle muhafaza edilmiş olup, üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva ile kaplanmıştır. Miklepli cildin söz başları ve keşîdeleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser adı zahriyeden ve fihristen, müellif adı ise zahriye ile dibaceden alınmıştır.

1.2.20. Şeyh Kâke Ahmed el-Berzencî

Müellifin hayatı ve eserleri hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Fethu'l-Cevâd fî Beyâni Fezâ'ili'l-Cihâd

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 4061/2 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser 9a–33a varaklar arasında yer almakta olup satır sayıları farklılık göstermektedir. 178×120 mm. ölçülerindeki risâle nesih hatla yazılmıştır. Sırtı kahverengi meşinle kaplanmış, üzeri ebru kâğıtla kaplı mukavva cilt içindedir. Yazma, istinsah tarihi olarak 1247 (1832) Zilhicce ayını taşımaktadır. İlk ve son sayfalarında Mustafa Zühdî'ye ait şahsi mühürler bulunmaktadır. Eserin başka kütüphanelerde herhangi bir nüshasına rastlanmamış ve mevcut kaynaklarda kaydına ulaşılamamıştır.

1.2.21. Muhyiddîn b. Alâeddîn el-Hüseynî

Müellifin hayatı ve eserlerine dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

el-Celâl fî Şerhi Ferâizi's-Sirâciyye

Eserin Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde yer alan nüshası, 19 HK 1738/2 numarada kayıtlıdır. Yazma, 21b–97a varakları arasında yer almakta olup her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Daire içi harf filigranlı kâğıda talik hatla yazılmıştır. Sayfa ölçüleri 200x130 mm. ile 130x60 mm. arasında değişmektedir. Cildi, sırtı mavi kâğıt kaplı mukavva malzeme ile hazırlanmıştır. Eserin istinsah tarihi 1050/1640'tır. Bu eserin bir diğer nüshası Ankara Millî Kütüphanesi'nde 03 Gedik 18394/4 demirbaş numarasıyla bulunmaktadır.

1.2.22. Ali b. Muhammed

Müellifin hayatına ve eserlerine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Esâsü'l-Usûl

Eserin adı ile müellifin ismi yazmanın dibâcesinde yer almaktadır. Yazma, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 4453/2 numarayla kayıtlıdır. Arapça kaleme alınan eser, 60b-66b varaklar arasında yer almakta olup her sayfada 19 satırdan oluşmaktadır. Abadî kâğıda talik hatla yazılmıştır. Sayfa ölçüleri 175x125 mm, yazı alanı ise 130x85 mm'dir. Cildi şemseli ve kahverengi meşin malzeme ile kaplanmıştır. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

1.2.23. Muallimzâde Muhammed b. Süleyman

Muallimzâde Muhammed b. Süleyman'a dair klasik biyografik kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Mu'înü'l-Kudât

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesinde 19 HK 1537 numarada kayıtlı olan bu yazma, Arapça olup ta'lîk hatla yazılmıştır. II+241 varaktan oluşan metinde her sayfa 19 satırdır. Kâğıdı birleşik harf filigranlıdır. Sayfa ölçüsü 190x140 mm, yazı alanı ise yaklaşık 145x75 mm'dir. Kahverengi meşinle kaplanmış, zencirekli, salbek şemseli, köşebentli ve mıhklepli bir cilde sahiptir. Eserin başında üç varaklık bir fihrist bölümü yer almaktadır.

Bu nüshanın müellifiyle ilgili netlik sağlanabilmesi amacıyla, *"Mu'înü'l-Kudât*" adıyla kaydedilmiş yazma eserlerin yer aldığı Türkiye yazma kütüphaneleri taranmış, benzer başlıklarla kayıtlı eserler incelenmiştir. Yapılan karşılaştırmalar sonucunda, Muallimzâde'ye nispet edilen kimi eserlerin Minhâcî'ye, kimilerinin ise Müeyyedzâde'ye ait olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, mevcut eser kayıtlarının ciddi karışıklıklar içerdiğini ortaya koymaktadır. Çorum'daki bu nüshanın içeriği, bilinen diğer "*Mu'înü'l-Kudât*" metinlerinden farklıdır ve benzerine başka bir koleksiyonda rastlanmamıştır. Söz konusu müellife nispet edilen eserler de Minhavi veya Muallimzade'ye ait olan eserlerdir.

1.2.24. İndî

Müellifin hayatına ve eserlerine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Hac Davetiyesi

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1421 numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, toplam 57 varaktan oluşmaktadır. Her sayfada 27 satır yer almakta olup kâğıdı cedîd türündedir. Sayfa ölçüleri 240×140 mm. ile 180×90 mm. arasında değişmektedir. Harekeli nesih hatla yazılmış olan eser; sırtı bordo meşin, kenarları bez kaplı, kâğıt geçirilmiş mukavva bir ciltle muhafaza edilmektedir. Eserin adı serlevha ve zahriye kısmındaki ibarelerden tespit edilmiştir. Müellifi hatime kısmında "İndî" olarak kaydedilmiştir; ancak kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Türkçe olarak kaleme alınan bu manzum eser, mevlid vezninde yazılmıştır. İçeriğindeki bölümler, genellikle "birlikte tekbir ve Muhammed Mustafâ'ya salât" ve bu minvaldeki ibarelerle birbirinden ayrılmaktadır. Yazmanın sonunda Eyüp Sabri Efendi'ye ait matbu *Tekmîletü'l-Menâsik* adlı bir eser daha bulunmaktadır. Yazma çok iyi muhafaza edilmiştir; satırlarda silinme, mürekkep dağılması ya da fiziksel tahribat gözlemlenmemektedir. Hat düzenli, açık ve okunaklıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇORUM HASAN PAŞA YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ'NDEKİ MÜELLİFİ TESPİT EDİLEMEYEN FIKIH YAZMALARI

Bu bölümde yer alan eserler, müellifi tespit edilemeyen yahut müellifine dair herhangi bir kayıt bulunmayan yazmalardan meydana gelmektedir. Bu durum, çoğu zaman eserlerin başlangıç veya bitiş kısımlarının eksik oluşu, bazı nüshalarda bu kısımların tamamen kaybolması yahut metnin aşırı tahribata uğraması gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Nitekim kimi yazmalarda müellifin isminin bulunduğu kısım yıpranmış, kimi yerlerde de müellifin adını içeren ifadeler silinmiş veya okunamayacak derecede bozulmuştur. Bu tür fiziki ve paleografik zorluklar, eserin sahibine dair bilgiye ulaşmayı güçleştirmekte, hatta bazı örneklerde tamamen muhal hâle getirmektedir.

İçeriği ve tertibi itibariyle meşhur fukahânın eserlerini andıran bazı risalelerin olduğu da görülmektedir. Ancak mevcut hâlleriyle bu benzerlik ilmî bir kesinlik düzeyinde doğrulanamamıştır. Burada tanıtılan yazmalar, mutlak anlamda "müellifi meçhul" olmayıp, araştırmamız çerçevesinde müellifi tespit edilemeyen eserler olarak değerlendirilmiştir.

Aynı isme sahip risalelerin bir kısmında, bu eserlerin aslında tek bir nüshanın farklı kopyaları mı yoksa birbirinden bağımsız telifler mi olduğu hususunda kesin bir sonuca varılamamıştır. Bu risalelerden yalnız biri esas alınarak tanıtılmış, benzer isimli diğer yazmalar dipnotta belirtilmekle yetinilmiştir. Böylelikle mükerrer anlatımdan kaçınılmıştır. Eserlerin tasnifinde ise klasik fıkıh literatüründe yerleşmiş konu başlıkları esas alınmış, her bir yazma bu sistem dâhilinde ait olduğu bahis çerçevesinde değerlendirilmiştir.

2.1. Usûl-i Fıkıh

2.1.1. Hâşiye alâ Hâşiyeti Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4415 numarasıyla kayıtlı bulunan bu nüshanın zahriyesinde eserin, Abdülhakîm b. Şemseddîn es-Siyâsî el-Katı'î'ye ait olduğu belirtilmişse de klasik kaynaklarda bu müellife böyle bir eserin nispet edildiğine dair herhangi bir kayıt bulunamamıştır. Eserin adı zahriye sayfasından alınmıştır. yazma içinde Süleyman Fevzî adına vakfedildiğini gösteren mühürler bulunmaktadır. Metin, Muhammed b. es-Seyyid Velî tarafından 1164/1750 senesinde Şam Bengiz Medresesi'nde istinsah edilmiştir. Toplam 33 varaktan oluşan eserde her sayfa 25 satırdan ibarettir. Harf filigranlı kâğıda nesih hatla yazılan eser, 220x165 mm. ölçülerindeki sayfalara, 165x90 mm. yazı alanı bırakılarak kaydedilmiştir. Sırt ve sertabı kahverengi meşin olan cilt, miklepli ve üzeri ebru kaplı mukavva ile tamamlanmıştır. Yazmada söz başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Çorum Kütüphanesi'nde aynı isme sahip müellifi tespit edilememiş 7 eser daha bulunmaktadır.[820]

2.1.2. Hâşiye 'alâ kitâbi usûli'l-fıkh

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4407/2 numarasıyla kayıtlı bulunan bu yazma, *Hâşiye 'alâ Kitâbi Usûli'l-Fıkh* başlığıyla anılmaktadır. Eserin başlangıç ve bitiş kısımları eksik olduğundan müellifi belirlenememiştir. 12a–66b varaklar arasında yer alan metin, her sayfada 25 satır olacak şekilde abadî kâğıda yazılmıştır. 220×155 mm. ile 185×110 mm. arasında değişen ölçülere sahip olan yazma, sırtı siyah meşinle kaplı ve üzeri desenli kâğıtla mukavvalanmış bir ciltle muhafaza edilmiştir. Eserde, talik hat kullanılmıştır.

2.1.3. Hâşiye fî 'ilmi usûli'l-fıkh

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4449/2 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Yazmanın 63b-76b varakları arasında yer alan bu haşiye, 19 satırla istinsah edilmiştir. 180x130 mm. ile 125x80 mm. arasında değişen ölçülerdeki

[820] Bu yazmalar 19 HK 2377/2, 19 HK 3277/1, 19 HK 2386, 19 HK 4886/4, 19 HK 4862/4, 19 HK 4862/3, 19 HK 4886/2 ve 19 HK 4607 demirbaş numasıyla kayıtlıdır. Nüshaların büyük kısmı eksik, kimi yerlerde müellif adı belirtilmemiştir. Kâğıt, satır düzeni ve yazı türü bakımından birbirinden farklı özellikler göstermektedir.

sayfalar, abâdî kâğıda ta'lîk hatla yazılmıştır. Eser, ebru desenli mukavva kapaklı, sırtı kahverengi meşin bir ciltle muhafaza edilmektedir. Ramazan 854 (Kasım 1450) tarihinde Edirne'de istinsah edilmiştir. Eserin müellifine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

2.1.4. Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari Müntehe's-Sü'l ve'l-Emel

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesinde 19 HK 4415 numarada kayıtlı olan bu yazma, usûl-i fıkıh ve cedel ilmine dair bir şerh üzerine kaleme alınmış Arapça bir hâşiyedir. Eser, 1164 / 1750 senesinde Şam'daki Dengiz Medresesi'nde Muhammed b. el-Seyyid Velî tarafından istinsah edilmiştir. Toplam 33 varak ve 25 satırla nestâlik hatla yazılmıştır. Harf filigranlı kâğıda kaleme alınan yazmanın sayfa ölçüsü 220 × 165 mm, yazı alanı yaklaşık 165 × 90 mm'dir. Söz başları kırmızı mürekkeple belirtilmiştir. Cildi sırtı ve sertabı kahverengi meşin kaplı, üzeri ebru kâğıtla kaplanmış, mıklepli mukavvadır.

Eserin zahriyesinde, metin Abdülhakîm Siyâlkûtî'ye (ö. 1067/1657) nispet edilmişse de kaynaklarda bu müellife ait böyle bir eserin bulunduğuna dair herhangi bir kayıt yer almamaktadır. Bu nedenle eserin ona nispeti güvenilir bulunmamış, müellifi tespit edilemeyen eserler arasında değerlendirilmiştir. Yazma içerisinde Süleymân Feyzî'ye ait vakıf mühürleri de yer almaktadır. Eserin adı zahriyeden alınmıştır. Hasan Paşa Kütüphanesi'nde aynı isimli 4 yazma daha bulunmaktadır.[821]

2.1.5. Muhtasaru usûli'l-fıkh

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4095/5 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazmanın müellifi tespit edilememiştir. Eserin son sayfasında Ahmet Feyzi adına kayıtlı bir vakıf mührü yer almaktadır. 62b–67b varaklar arasında 19 satırla yazılmış olan bu risale, krem renkli harf marka filigranlı kâğıda işlenmiş, 215×150 mm. ile 155×80 mm. arasında değişen boyutlara sahiptir. Dört mukaddes varak düzenine (çeharkuşe) sahip olup siyah meşinle sırtlanmış ve desenli

[821] Bu dört yazma Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Ktp., nr. 19 HK 4886/2, 19 HK 4862/3, 19 HK 4886/4 ve 19 HK 2386'da kayıtlıdır. Dilleri Arapçadır. Nüshalar eksik olup eser adları genellikle içerikten çıkarılmıştır. Farklı türde filigranlı kâğıtlara ta'lîk hatla istinsah edilmiş, satır sayıları ve sayfa ölçüleri birbirinden farklıdır. Ciltleri çoğunlukla kahverengi meşin veya kâğıt kaplı mukavvadır.

mukavva kapakla ciltlenmiştir. Yazı karakteri nesih hattıdır. Söz başları ve cetveller kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

2.1.6. Nakdü't-Telvîh li-İbrâzi 'Uyûni't-Tavzîh

Taftâzânî'nin *et-Telvîh* adlı şerhindeki bazı itirazları ele alan ve *et-Tavzîh*'teki kapalı yerleri açıklamayı amaçlayan bir eserdir. Müellifi bilinmeyen bu risâlede, Sadrüşşerîa'ya yöneltilen eleştirilere cevap verilmektedir. Bir makalede eserden bahsedilmektedir.[822]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4450/2 numarasıyla kayıtlı olan bu nüsha, 11b-32b varaklar arasında yer almakta olup her sayfası 19 satır hâlinde saykallı abâdî kâğıda istinsah edilmiştir. Sayfa ölçüleri 180 × 140 mm, metin alanı ise 125 × 90 mm'dir. Sırtı kahverengi, üzeri mavi renkli kâğıtla kaplı mukavva ciltlidir. Yazı tipi ta'lik olup mensur tarzda kaleme alınmıştır. Keşîdeler ve cetveller kırmızı renktedir. Müellifi tespit edilememiştir. Eserin çeşitli yazma nüshalarına başka kütüphanelerde de rastlanmaktadır.[823]

2.1.7. Risâle fî Usûli'l-Fıkh

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4429 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, fıkıh usulüne dair isimsiz bir risaledir. Eserin adı muhtevasından hareketle *Risâle fî Usûli'l-Fıkh* olarak belirlenmiştir. Müellifi meçhuldür. İlk sayfada farklı bir el yazısıyla eserin Celâleddîn Ömer b. Muhammed el-Habbâzî'ye ait *el-Muğni fî Usûli'l-Fıkh* adlı kitap olduğu not düşülmüştür. Ancak yapılan karşılaştırmalar neticesinde bu yazmanın bahsi geçen esere ait olduğu kesinleştirilememiştir. 65 varak ve 23 satırdan oluşan risale, çapalı filigrana sahip kâğıda yazılmış olup 210×145 mm. ile 130×85 mm. ölçülere sahiptir. Yazma, sırtı siyah renkli meşinle kaplanmış ve üstü desenli mukavva ciltle muhafaza edilmiştir. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserde ta'lîk hattı kullanılmıştır.

[822] Halis Demir, "Hanefî Mezhebinde Reddiyye Literatürüne Dair Bazı Eserler", *İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 245-276.
[823] Bazı yazma nüshalar için bk. Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi Koleksiyonu, nr. 669/3.

Müstensihi Ya'kûb b. Yûsuf olarak kaydedilmiştir. Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1628/1 numarasıyla kayıtlı bir yazma daha bulunmaktadır.[824]

2.1.8. Şerhu Menâri'l-Envâr fî Usûli'l-fıkh

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 14733 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 103 varaktan oluşmakta ve her sayfa 15 satır içermektedir. Metin, birleşik harf filigranlı kâğıda istinsah edilmiş olup sayfa ölçüleri 205x150–145x75 mm. arasında değişmektedir. Kahverengi meşin kaplı, zencirekli cilt ile muhafaza edilmiştir. Yazı karakteri ta'lîk hattıdır. Eserin başlangıç ve son kısmı eksiktir. Metinde yer alan ifadelerden, *Menârü'l-Envâr* üzerine yazılmış bir şerh olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.9. Şerhu'l-Vecîz fi'l-usûl

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1631/2 numarada kayıtlı olan bu nüsha, 11a–28b varaklar arasında 17 satırla istinsah edilmiştir. Abadî kâğıda yazılmış olup sayfa ölçüleri 175x125 mm, yazı alanı ise 130x95 mm'dir. Söz başları ve keşidiler kırmızı renkle yazılmıştır. Yazı türü ta'lîktir. Sırtı sarı bezle kaplı, üzeri desenli kâğıtla kaplanmış mukavva bir cilde sahiptir. Eser, Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmastî'nin (ö. 900/1494) fıkıh usulüne dair *Zübdetü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl* adlı eserinin yine kendisi tarafından kaleme alınan muhtasarı *el-Vecîz fî usûli'l-fıkh* adlı eserin şerhidir. Bu şerhe klasik kaynaklarda rastlanamamış ve müellifi tespit edilememiştir.

2.2. İbadetler

Bu başlık altında, abdest, gusül ve benzeri temizlik konularını; namaz, oruç, hac gibi ibadetleri ele alan fıkhî eserler yer almaktadır.

2.2.1. Kenzü'l-musallî

Eser, Birgivî'nin *Mu'addilu's-Salât* adlı eserinin Türkçe tercümesidir. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1502 numarasıyla kayıtlıdır.

[824] Risalenin sonu eksiktir; 1b–7a varakları arasında yer alan metin, 13 satırla ta'lîk hatla saykal türü Abâdî kâğıda yazılmıştır. İlk iki sayfa altın yaldızlı ve cetvellidir, diğer sayfalarda söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yazma üzerinde 1296 (1879) tarihli Hacı Ahmed Feyzî'ye ait bir vakıf mührü bulunmaktadır.

Osmanlıca olarak yazılmıştır. 56 varaktan oluşan risâle, her sayfası 21 satır hâlinde üzüm arma filigranlı kâğıda istinsah edilmiştir. Sayfa ölçüleri 205 × 135 mm, metin alanı ise 155 × 80 mm'dir. Cildi altın yaldızlı gömme salbek şemse, zencirek ve miklepli kahverengi meşinle kaplıdır. Yazı tipi nesih olup cetvelleri ve keşîdeleri kırmızı renkle belirginleştirilmiştir. mihrabiye kısmı mülevven ve müzehheptir. Eserin adı, risâlenin ikinci sayfasının zahriyesinde "*Kenzü'l-Musallî*" olarak geçmektedir. Cemâziyelâhir 1165 / 1751 tarihinde istinsah edilmiştir. Mütercimi tespit edilememiştir. Eserin adı ve içeriği, klasik kaynaklarda yer almamaktadır.

2.2.2. Manzûme-i salât

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4598/3 numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 46b–58a varaklar arasında yer almakta olup her sayfada 13 satır bulunmaktadır. Kâğıdı araba filigranlıdır. Sayfa ölçüleri 205×130 mm. ile 140×65 mm. arasında değişmektedir. Yazı nesih hatla yazılmıştır. Sırtı siyah bezle kaplı, üzeri ebru kâğıtla kaplanmış mukavva cilt içerisinde muhafaza edilmiştir. Yazmada söz başları ve cetveller kırmızı mürekkeple belirginleştirilmiştir. Eserin adı metnin içeriğinden hareketle belirlenmiş olup müellifi tespit edilememiştir. Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 3036/3 demirbaş numarasıyla kayıtlı aynı başlıklı bir eser daha bulunmaktadır.[825]

2.2.3. Muhtasar fî menâsiki'l-hacc

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1464/2 numarasıyla kayıtlıdır. Dili Arapçadır. Varak aralığı 12b-27a olup her sayfada 25 satır bulunmaktadır. Kâğıdı suyolu filigranlıdır. Sayfa ölçüleri 215 × 155 mm, metin alanı ise 170 × 100 mm'dir. Sırtı sarı bez, üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Yazı tipi nestalik olup söz başları kırmızı renkle yazılmıştır. Müstensihi Ahmed Feyzî b. Hacı Arif Çorumî'dir. İstinsah tarihi Zilhicce 1317 / 1899'dur. Eser adı yazmanın dibâcesinden alınmıştır.

[825] 27a–33b varakları arasında yer alan metin, 11 satırla harekeli nesih hatla istinsah edilmiştir. Suyolu filigranlı kâğıda yazılmış olup sayfa ölçüleri 155×105 mm ile 125×70 mm arasında değişmektedir. Sırtı siyah bez, üzeri desenli kâğıtla kaplı mukavva ciltlidir. İstinsah tarihi 1156'dır.

2.2.4. Risâle fî 'ademi cevâzi's-salâti'r-regâ'ib ve'l-berâ'e ve'l-kadr bi'l-cemâ'at

Eser, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 3914/6 numarasıyla kayıtlıdır. Dili Osmanlıca olarak yazılmıştır. Varak aralığı 48b-66b olup her sayfası 23 satır hâlinde insan filigranlı kâğıda yazılmıştır. Sayfa ölçüleri 200 × 150 mm, metin alanı ise 170 × 100 mm'dir. Cildi sırtı siyah meşin, üzeri desenli kâğıt kaplı mukavva malzemelidir. Yazı tipi ta'lik olup kırmızı keşîdelerle süslenmiştir. Eser adı, risâlenin içeriğinden ve ibarelerinden çıkarılmış, müellifi belirlenememiştir. Kaynaklarda adına rastlanmamaktadır.

2.2.5. Risâle fî ahkâmi's-salât

Eser, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 504/2 numarasıyla kayıtlıdır. Dili Arapçadır. Varak aralığı 111a-131b olup her sayfası 21 satır hâlinde harf marka filigranlı kâğıda yazılmıştır. Sayfa ölçüleri 180 × 136 mm, metin alanı ise 130 × 90 mm'dir. Kahverengi meşin, miklepli ve yıpranmış bir ciltle muhafaza edilmiştir. Yazı tipi ta'lik olup söz başları ve keşîdeleri kırmızı renkle yazılmıştır. Eserin baş kısmı eksik olup yedi fasıl üzerine tertip edilmiştir. Adı muhtevasından çıkarılmış, müellifi tespit edilememiştir. Kaynaklarda bu esere rastlanmamaktadır.

2.2.6. Risâle fî beyâni'l-ferâ'izi's-salât

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesinde 19 HK 4773/3 numarada kayıtlı olan bu yazma, namazın farzlarını konu alan Arapça bir risâledir. 11a–28a varakları arasında yer almakta olup 20 satırla ta'lîk hatla yazılmıştır. Taç filigranlı kâğıda kaleme alınmış olan eserin sayfa ölçüsü 190 × 115 mm, yazı alanı yaklaşık 135 × 80 mm'dir. Cildi mavi renkli mukavva kaplı, sırtı hardal rengi meşinle kaplanmıştır. Eserin başı ve sonu büyük ölçüde eksiktir.

2.2.7. Risâle fî beyâni gasli'l-meyyit ve tekfinihi

Eser, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 8089/1 numarasıyla kayıtlıdır. Dili Arapçadır. Varak aralığı 1a-12b olup her sayfası 15 satır hâlinde isim filigranlı kâğıda yazılmıştır. Sayfa ölçüleri 205 × 165 mm, metin alanı ise 165 × 85 mm'dir. Gri renk eskitilmiş mukavva kapaklı, çeharkuşe tarzda kahverengi

meşin ciltlidir. Yazı tipi kırma ta'liktir. Eserin başı ve sonu eksik olup adı muhtevasından çıkarılmış, müellifi ise tespit edilememiştir.

2.2.8. Risâle fî beyâni mîkâti'l-hacc

Eser, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4785/6 numarasıyla kayıtlıdır. Dili Arapçadır. Varak aralığı 88a-124b olup her sayfası 17 satır hâlinde arma filigranlı kâğıda yazılmıştır. Sayfa ölçüleri 145 × 100 mm, metin alanı ise 100 × 40 mm'dir. Kahverengi meşin ciltlidir. Yazı tipi ta'liktir. Eserin istinsahı 1055/1645 yılı Şevval ayında Mısır'da Yahyâ Bosnevî tarafından gerçekleştirilmiştir. Baş kısmı eksik olduğundan eser adı muhtevadan çıkarılmıştır.

2.2.9. Risâle fî beyâni salâti'l-cenâze ve gayrihî

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 3812/3 numarasıyla kayıtlı olan bu yazma eser, 17a–24a varaklar arasında 9 satırla istinsah edilmiştir. Harekeli nesih hatla kaleme alınmış olup yazımında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. 150×110 mm. ile 100×75 mm. arasında değişen ölçülere sahiptir. Kâğıdı birleşik harf filigranlıdır. Sırtı kahverengi meşinle kaplanmış desenli mukavva ciltle muhafaza edilmiştir. Eser adı başlıktan tespit edilmiştir.

2.210. Risâle fî beyâni'l-istincâ

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 831/6 demirbaş numarasıyla kayıtlı bu yazma, Arapça olarak kaleme alınmıştır. Eser 42b–44b varaklar arasında yer almakta ve her sayfada 33 satır bulunmaktadır. Abadî kâğıda istinsah edilen yazmanın boyutları 200x145 ila 150x85 mm. arasında değişmektedir. Sarı kâğıt kaplı mukavva, sırtı siyah bez ciltle muhafaza edilmiştir. Talik hatla yazılan eserde söz başları kırmızı mürekkeple belirginleştirilmiştir. Eserin adı içeriğinden çıkarılmış, müellifi ise meçhuldür.

2.2.11. Risâle fî farzi's-salât

19 HK 4039/3 numarasıyla Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde muhafaza edilen bu risâlenin müellifi bilinmemektedir. 15b–38a varaklar arasında yer alan eser, 9 satırla esmer abadî kâğıda istinsah edilmiştir. Sayfa ölçüleri 195×118 mm. ile 120×70 mm. arasında değişmektedir. Zencirekli, kahverengi meşin bir cilde sahip

olan nüsha, zaman içinde kısmen aşınmış ve tamir görmüştür. Arapça, nesih hatla kaleme alınmış olup söz başları ve keşidelerde kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Eserin istinsah tarihi, Zilhicce 1058 / Aralık 1648 olarak kaydedilmiştir.

2.2.12. Risâle fî fazîleti'l-imâme

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesinde 19 HK 840/6 numarada kayıtlı olan bu yazma, imamlığın faziletine dair Arapça kaleme alınmış kısa bir risâledir. Müellifi bilinmemektedir. 62a–63b varakları arasında yer almakta olup 20 satırla ta'lîk hatla yazılmıştır. Arma filigranlı kâğıda istinsah edilen eserin sayfa ölçüsü 205 × 140 mm, yazı alanı yaklaşık 160 × 105 mm'dir. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Cildi desenli mukavva kaplı, sırtı bez ile kaplanmıştır. Eserin adı, yazmanın baş kısmından alınmıştır.

2.2.13. Risâle fî iskâti's-salât

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 3228/2 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, Arapça nesih hatla kaleme alınmıştır. Eserin başlığından hem risâlenin adı hem de müellifi Rûmî Efendi'nin ismi tespit edilmiştir. 11b–25a varakları arasında yer alan metin, her sayfada 17 satır olacak şekilde düzenlenmiştir. 200×140 mm. ile 160×90 mm. boyutlarındaki filigranlı kâğıda yazılmıştır. Cildi, sırtı siyah meşin olup üzeri şemseli kahverengi meşinle kaplanmış mukavva yapıdadır. Yazmada söz başları ve keşîdeler kırmızı mürekkeple belirginleştirilmiştir.

2.2.14. Risâle fî keyfiyyeti's-salât

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 854/1 numarasıyla kayıtlı bulunan bu risâle, Arapça kaleme alınmıştır. 1b-2a varaklar arasında 19 satırla istinsah edilen metin, suyolu filigranlı kâğıt üzerine yazılmıştır. Sayfa boyutları 180x115 mm, yazı alanı ise 140x70 mm. ölçülerindedir. Yazı türü ta'lîk hattıdır. Kahverengi meşin kaplı cilt, şemseli, zencirekli ve mıklepli olarak tasarlanmıştır. Eserin adı muhtevasından hareketle belirlenmiş, müellifi tespit edilememiştir.

2.2.15. Risâle fî mes'eleti'l-işâre bi'l-müşebbehe fi's-salât hâli'ş-şehade

Müellifi meçhul olan bu risâle, namazda şehadet mahalli dışında yapılan ve salâtın erkânından sayılmayan fiillerin sıhhat üzerindeki hükmünü ele almaktadır. Müellif, meselenin değerlendirmesinde başta İmam Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'in görüşlerine yer vermekte; kast, miktar ve süre açısından bu tür fiillerin namaza tesiri tartışılmaktadır. Metin, bu hususta tereddüt yaşayan birinin talebi üzerine kaleme alınmıştır.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi 1459/5 numarada kayıtlı mecmuanın 152a–154a varakları arasında yer almakta olup 25 satırlık bir tertibe sahiptir. Arapça dilinde kaleme alınan eser, ta'lîk hatla yazılmıştır. Sayfa ölçüsü yaklaşık 220 × 160 mm, metin alanı ise yaklaşık 170 × 85 mm'dir. Cildi, sırtı siyah bezle kaplı ve üzeri ebru kâğıtla kaplanmış mukavva yapıdadır. Satır aralarında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Eserin başlığı dibâcesinden alınmış, bu adla herhangi bir yazma ya da matbu kaynakta kaydedildiği tespit edilememiştir. Müellifi meçhuldür. Nüsha, Muhammed b. el-Hâc Ali tarafından istinsah edilmiştir.

2.2.16. Risâle fî mucizetin fî vâcibâti's-salâti'l-mefrûza

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4039/4 numarasıyla kayıtlı bulunan bu yazma, *Risâle fî Mucizetin fî Vâcibâti's-Salâti'l-Mefrûza* başlığıyla kaydedilmiştir. Yazmanın zahriyesinde, eserin adı *'Umde fi'l-Fıkh* şeklinde de geçmektedir. Müellifi tespit edilememiştir. 39b–128b varaklar arasında yer alan metin, 11 ila 9 satır arasında değişen satır sayısıyla esmer abadî kâğıda yazılmıştır. Sayfa boyutları 195×118 mm. ile 130×65 mm. arasında değişmektedir. Kahverengi meşinden mamul cildi, zencirekli olup tamir görmüş ve yer yer aşınmıştır. Yazı nesih hattıyla kaleme alınmış, söz başlarında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Eserin sonu eksiktir.

2.2.17. Risâletü'l-müntehabe mine'l-kütüb fî Hakki'l-işâre bi's-sebbâbe fi't-teşehhüd

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesinde 19 HK 3267 numarada kayıtlı olan bu yazma, 7 Ramazan 1314 / 15 Şubat 1896 tarihinde istinsah edilmiştir. Dili Arapça olan eser, teşehhüd esnasında şahadet parmağıyla işaret etmenin hükmünü ele almakta olup üç fasıldan oluşmaktadır: *Naklü'l-furû'*, *Edilletü'l-müctehidîn* ve *eş-Şârûn hilâf*. Eserin zahriyesinde Kaşgarî'ye ait olduğu yönünde bir kayıt bulunmakla

birlikte, bu kayıt sonradan silinmiştir. Krem ipek kâğıda talik hattıyla yazılan yazmada satır sayısı 23, varak sayısı 28'dir. Sayfa ölçüleri 255 × 145 mm, yazı alanı ise yaklaşık 200 × 95 mm'dir. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Cildi, sırtı yeşil pandizotla kaplı, üstü kısmen aşınmış ve yırtılmış ebru kâğıtla kaplı mukavva malzemelidir.

2.2.18. Risâle fî tarîki's-salât

Bu yazma, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 23277/11 numarasıyla kayıtlıdır. 211a–217b varakları arasında yer almakta olup her sayfada 19 satırla istinsah edilmiştir. Harf filigranlı kâğıda nesih hat ile yazılmıştır. Sayfa ölçüleri 222×160 mm. ile 155×95 mm. arasında değişmektedir. Yazma, zeytuni meşin ciltli olup zencirekli şekilde kaplanmıştır.

2.2.19. Risâle-i 'ibâdet

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 3914-9 demirbaş numarada kayıtlı olan bu eserin dili Osmanlıcadır. Adı metin içeriğinden çıkarılmış olup müellifi tespit edilememiştir. Râbiü'l-âhir 1248 / Eylül 1832 tarihinde istinsah edilmiştir. Eserde, Sofuzâde isimli bir şahsın ibadetlere dair yönelttiği çeşitli sorulara, Molla Saîd tarafından verilen cevaplar yer almaktadır. 77b-84b varaklar arasında kayıtlı olan yazma, her sayfada 15 satır içerecek şekilde yazılmıştır. Kâğıdı taç arma filigranlıdır. Sayfa ölçüleri 200x150 mm. ile 115x110 mm. arasında değişmektedir. Sırtı siyah meşinle kaplı, üzeri desenli kâğıtla kaplanmış mukavva cilde sahiptir. Yazı türü nesih kırmasıdır.

2.2.20. Risâle-i kurban

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1496/1 numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 1b–5b varaklar arasında 17 satırla istinsah edilmiştir. Sayfa ölçüleri 28×146 mm. ile 145×95 mm. arasında değişmekte olup kâğıdı abâdî cinsindendir. Yazı talik hatla kaleme alınmıştır. Sırtı siyah bez, üzeri yeşil kâğıt kaplı mukavva bir ciltle muhafaza edilmiştir. Eserin başlangıç kısmı eksiktir. Başında on iki varaklık matbu bir metin yer almakta, sonunda ise risâlenin fihristi bulunmaktadır. Farklı fıkıh kaynaklarından istifade edilerek derlenmiştir. Eserin adı konusundan hareketle tespit edilmiş, müellifi ise tespit edilememiştir.

2.2.21. Risâle-i kurban-ı akîka

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1496/2 numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 9b–12a varaklar arasında 17 satırla istinsah edilmiştir. Kâğıdı üzüm arma filigranlı olup sayfa ölçüleri 202×146 mm. ile 143×82 mm. arasında değişmektedir. Yazı talik hatla kaleme alınmıştır. Sırtı siyah bez, üzeri yeşil kâğıt kaplı mukavva ciltle muhafaza edilmiştir. Eserin adı dibâceden tespit edilmiştir. Baş kısmında "*Hediyetü'l Mü'minîn*" adlı beş varaklık matbu bir metin yer almaktadır. Son kısmında ise hadis alıntılarına ve nakillerine yer verilmiştir. risâlenin hatimesinde, metnin *Şerh-i Şirâ* ve diğer bazı fıkıh kaynaklarından derlenerek oluşturulduğu bilgisi bulunmaktadır. Müellifi tespit edilememiştir.

2.2.22. Risâle-i menâsik-i hacc-ı şerîf

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 3914/10 numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 85b–93a varaklar arasında 13 satırla istinsah edilmiştir. Kâğıdı şapka filigranlıdır. Sayfa ölçüleri 200×150 mm. ile 160×120 mm. arasında değişmektedir. Yazı nesih kırması hatla kaleme alınmıştır. Cilt siyah meşin sırtlı, üzeri desenli kâğıt kaplı mukavva ciltle muhafaza edilmiştir. Eserin başlığı, başlık kısmında ve metin içindeki ibarelerden hareketle belirlenmiştir. Müellifi tespit edilememiştir. Eseri istinsah eden kişi Hacı Özer Mustafa b. Ömer'dir. İstinsah tarihi olarak Muharrem 1256 (Mart 1840) kaydedilmiştir.

2.2.23. Risâle-i mesâ'ili salât

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 1507/6 demirbaş numarasıyla kayıtlı bu yazma, Türkçe kaleme alınmış olup *"Risâle-i Mesâil-i Salât"* başlığını taşımaktadır. Eserin adı yazmanın serlevhasında yer almakta, ancak müellif adına yazmada yer verilmemiştir. Yazarın kimliği tespit edilememiştir. 108b-118a varakları arasında yer alan ve her sayfada 11 satır bulunan risale, namaza dair bütün unsurları bir arada sunan, müstakil bir metin olup içeriği son derece kapsamlıdır. Yazma, harekeli nesih hatla titizlikle istinsah edilmiştir. Yazısı açık, düzgün ve kolaylıkla okunabilecek niteliktedir. Sırtı meşin, mavi kâğıt kaplı bir cilde sahip olan yazma, çapalı arma filigranlı kâğıda yazılmıştır. Sayfa ölçüleri 206x153 mm, yazı alanı ise 150x90 mm'dir.

2.2.24. Risâle-i mesh-i huff

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 849/3 numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 10a–15a varaklar arasında yer almaktadır. Her sayfada 19 satır bulunmaktadır. Kâğıdı birleşik harf filigranlıdır. Sayfa ölçüleri 195×140 mm. ile 150×75 mm. arasında değişmektedir. Yazı talik hatla yazılmıştır. Sırtı siyah meşin, üzeri portakal rengi kâğıt kaplı mukavva ciltle muhafaza edilmiştir. Eserin adı dibâcedeki ifade ve metnin içeriğinden hareketle belirlenmiştir.

2.2.25. Risâle-i beyân-i mesh huffeyn

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 849/5 numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 24a–30a varaklar arasında yer almaktadır. Her sayfada 19 satır bulunmaktadır. Kâğıdı birleşik harf filigranlıdır. Sayfa ölçüleri 195×140 mm. ile 145×75 mm. arasında değişmektedir. Talik hatla kaleme alınmıştır. Sırtı meşin olan ve üzeri portakal rengi kâğıtla kaplı mukavva ciltle muhafaza edilmiştir. Eserin adı metnin içeriğinden çıkarılmıştır. Risâlenin sonunda iki adet kısa metin daha yer almaktadır.

2.2.26. Risâle-i mesh

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1448/3 numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 20b–37b varaklar arasında yer almaktadır. Her sayfada 11 satır bulunmaktadır. Kâğıdı cedîd filigranlıdır. Sayfa ölçüleri 225×150 mm. ile 150×80 mm. arasında değişmektedir. Nesih hatla kaleme alınmıştır. Sırtı kahverengi bezle kaplı ve üzeri siyah mukavva ciltle muhafaza edilmiştir. Eserin adı, içeriğinden hareketle tespit edilmiştir. Risâlenin hemen ardından *Şerî'atü'l-İslâm* adlı matbu bir eser yer almaktadır.

2.2.27. Risâle-i sehv-i secde

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1497/2 numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 6a–11b varaklar arasında yer almakta olup her sayfada 25 satır bulunmaktadır. Kâğıdı öküz başı arma filigranlıdır. Sayfa ölçüleri 208×154 mm. ile 160×90 mm. arasında değişmektedir. Eser, kırma nesih hatla yazılmıştır. Cildi çeharkuşe kahverengi meşinle kaplanmış, sırtı siyah yamanmış ve üzeri kâğıt kaplı miklepli şekilde hazırlanmıştır. Eserin başlığı konusundan hareketle belirlenmiştir.

2.2.28. Risâletü's-salât

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 3152/5 numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 34a–35b varaklar arasında yer almakta ve her sayfada 29 satır bulunmaktadır. Sayfa ölçüleri 205×145 mm. ile 180×90 mm. arasında değişmekte olup yazı nesih hatla yazılmıştır. Kâğıdı su yolu filigranlıdır. Cilt, sırtı siyah meşin olan vişne rengi mukavvadan yapılmıştır. Satır başları kırmızı mürekkeple belirginleştirilmiştir. İstinsah tarihi 1204 ve müstensihi Hasan b. İbrahim'dir. Eserin adı yazmanın dibâcesinden alınarak *Risâletü's-salât* olarak tespit edilmiştir.

2.2.29. Safvetü'l-menkûlât fî şerhi Şurûti's-salât

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 4598/4 numarada kayıtlı olan bu nüsha Arapçadır. 61b–87a varakları arasında yer almakta ve her sayfada 21 satır bulunmaktadır. 1089/1678 senesinde istinsah edilmiştir. Kâğıdı birleşik harf ve arma filigranlıdır. Sayfa ölçüleri 205 × 130 mm, yazı alanı yaklaşık 150 × 74 mm'dir. Yazı nesih kırmasıdır. Cildi sırtı siyah bezle kaplı, üzeri ebru kâğıtla kaplanmış mukavva malzemedendir.

2.2.30. Şerhu Şurûti's-salât

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1047/2 numarada kayıtlı olan bu nüsha Arapçadır. Eser adı içerikten hareketle verilmiştir. Yazma, 27b–53b varakları arasında yer almakta ve her sayfada 25 satır bulunmaktadır. Sayfa ölçüleri 190 × 140 mm. olup yazı alanı yaklaşık 170 × 80 mm'dir. Kâğıdı üzüm salkımı filigranlıdır. Yazı tipi ta'lik hattı olup söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Cildi mıklepli ve salbek şemseli olarak düzenlenmiş, kahverengi meşinle kaplanmıştır.

2.2.31. Şerhu zuhrî'l-müte'ehhilîn ve'n-nisâ' fî ta'rîfi'l-athâr ve'd-dimâ'

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1513/2 numarasıyla kayıtlı bulunan bu yazma, İmam-ı Birgivî'nin aynı adlı eserine yazılmış bir şerhtir. Şârihi bilinmemekte olup yapılan araştırmalarda müellifin kimliği tespit edilememiştir. Arapça kaleme alınan eser, Arapça nesih kırması hatla yazılmıştır. 47b–89a varaklar arasında yer almakta, her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Kaşlı yüzü arm filigranlı kâğıda yazılmış olan yazmanın ölçüleri 205×140–142×80 mm. arasındadır. Sırtı siyah bez, üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva ciltle muhafaza edilmektedir. Yazmanın son kısmı

eksiktir. Aynı ada sahip bir başka eser de yine Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 1416 numarasıyla yer almaktadır.[826]

2.2.32. Şurûtu's-salât

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4349/2 numarasıyla kayıtlıdır. 52b-58b varaklar arasında yer alan eser, her sayfada 15 satır olacak şekilde istinsah edilmiştir. 195x140 mm. ile 140x72 mm. arasında değişen ölçülerdeki krem renkli, insan filigranlı kâğıda yazılmıştır. Metin Arapça, nesih hattıyla kaleme alınmıştır. Şemseli, zencirekli, köşebentli, miklepli ve kahverengi meşin cilt eskimiş durumdadır. Eserin istinsahı 1043 (1633–34) senesinde Feyzullah b. Ahmed tarafından gerçekleştirilmiştir. Yazmanın bazı sayfalarında rutubet lekeleri görülmektedir. Kütüphanede aynı adı taşıyan yedi eser daha bulunmaktadır.[827]

2.2.33. Terceme-i Mukaddimetü's-salât

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4320 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 143 varak üzerinde 13 satırla istinsah edilmiştir. Birleşik harf filigranlı kâğıda yazılmış olup sayfa ölçüleri 200x140 mm. ile 150x95 mm. arasında değişmektedir. Yazı türü Arapça nesih hattıdır. Sırtı siyah bez, ebru kâğıt kaplı mukavva bir ciltle muhafaza edilmiştir. Bu yazma, Lütfullah Keydânî'nin *Mukaddimetü's-Salât* adlı eserinin tercümesidir. Mütercimin ismi tespit edilememiştir. Kütüphane bünyesinde yer alan 19 HK 4337/3 demirbaş numaralı eser de aynı adı taşımaktadır.[828]

---

[826] Arapça kaleme alınan yazma 43 varaktan oluşmakta, her sayfada 27 satır yer almaktadır. 240×185–170×100 mm ölçülerinde cedîd kâğıda ta'lîk hatla yazılmıştır. Sırtı siyah meşin, üzeri desenli kâğıtla kaplı mukavva ciltlidir. Müstensihi Ahmed Feyzî b. Hacı Ârif el-Çorumî'dir. Eser adı zahriye sayfasında yer almaktadır.

[827] Bu eserler 19 HK 1558/3, 19 HK 8137, 19 HK 4598/2, 19 HK 8130/2, 19 HK 1558/2, 19 HK 5510/4 ve 19 HK 12993/4 numaralarıyla kayıtlıdır. Ancak bu nüshaların birbirinin kopyası mı yoksa farklı muhtevalı eserler mi olduğu tespit edilememiştir. Metinler Arapça kaleme alınmış olup nesih veya ta'lîk hatla istinsah edilmiştir. Satır sayıları 7 ila 21 arasında değişmekte, kâğıt türleri harf, ay, birleşik veya daire filigranlıdır. Nüshalar genellikle siyah bez veya meşin sırtlı, eflatun ya da desenli kâğıtla kaplı mukavva ciltlerle muhafaza edilmiştir.

[828] Eser, 105b–107b varakları arasında 21 satırla istinsah edilmiştir. Suyolu filigranlı kâğıda, Arap harfli nesih hatla yazılmıştır. Sırtı siyah meşin, kapakları desenli kâğıtla kaplı mukavva ciltlidir. Recep 1114 (1702) tarihinde istinsah edilmiştir. Yazmada Fenârî'ye nispet edilen *Mukaddimetü's-salât*'ın Türkçe tercümesiyle birlikte fıkha dair başka metinler de bulunmaktadır.

2.2.34. Zehâ'irü'l-'ibâd ve ganâ'imü'l-'ubbâd

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 3225/4 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 57b–74b varaklar arasında yer almakta olup her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Krem renkli kâğıda yazılmış olan eser, birleşik harf filigranına sahiptir. Sayfa ölçüleri 205×147 mm. ile 157×85 mm. arasında değişmektedir. Yazı Arapça nesta'lîk hatla kaleme alınmıştır. Cildi siyah meşin sırtlı olup üstü ebru kâğıtla kaplanmış mukavva malzemedendir. 1109 tarihinde istinsah edilen yazmada yer yer rutubet lekeleri görülmektedir.

2.3. Miras Hukuku

2.3.1. el-Ferâ'izü's-sirâciyye

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1729/5 numarada kayıtlı bulunan bu nüsha, 1234 (1819) senesinde Konya Kadızâde Medresesi'nde Yusuf b. İbrahim tarafından istinsah edilmiştir. Osmanlıca olarak yazılmıştır. Metin harf marka filigranlı krem kâğıda, 21 satır hâlinde ve nesih hatla kaleme alınmıştır. Varak aralığı 58b-61a olup sayfa ölçüleri 212x150 mm, yazı alanı ise 160x90 mm'dir. Kahverengi meşin cilt üzerinde çapraz çizgiler ve baskı noktaları yer almaktadır. Söz başları, keşideler ve cetveller kırmızı mürekkeple belirginleştirilmiştir. Yazmanın zahriyesinde Ahmed Fevzi adına ait bir vakıf mührü bulunmaktadır.

2.3.2. Ferâizu kenzü'l-fukahâ

Eser, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1466 numarasıyla kayıtlıdır. Dili Arapçadır. 167 varak hâlinde olup her sayfası 25 satır hâlinde abâdî kâğıda yazılmıştır. Sayfa ölçüleri 210 × 160 mm, metin alanı ise 165 × 115 mm'dir. Cildi çeharkuşe tarzında hazırlanmış olup hardal renkli deriden yapılmış, salbek şemseli, köşebentli ve miklepli şekilde tasarlanmıştır. Üzeri sarı kâğıtla kaplı mukavva malzemedendir. Yazı tipi nesih olup söz başları kırmızı renkle yazılmıştır. Eserin adı yazmanın dibacesinde "*Ferâizu Kenzü'l-Fukahâ*" olarak geçmektedir. yazmanın eteğinde "*Mecmû'atü Kenzü'l-Fukahâ*" kaydı bulunmaktadır. Eserin sonu eksiktir.

2.3.3. Ferâizü 'ucâb fî husûli sûrati'l-cevâb fî beyâni hulâsati'l-hisâb

Ferâiz ilmini öğrenmeye yönelik kaleme alınmış bu risâlenin son kısmında ferâize dair ek makaleler ve izahlar bulunmaktadır.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 1725/2 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. 15b–24a varaklar arasında, her sayfada 21 satır hâlinde istinsah edilmiştir. Ta'lîk hatla yazılmış olan metin, şapka filigranlı kâğıda kaydedilmiş olup sayfa ölçüleri 210×150 mm, yazı alanı ise 160×85 mm'dir. Yazma, sırtı siyah meşin olan ve üzeri mavikâğıt kaplı mukavva bir ciltle muhafaza edilmektedir. Dili Arapçadır. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

2.3.4. Risâle-i mefhûm-i ferâ'iz

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesinde 19 HK 1706/2 numarada kayıtlı olan bu yazma, Cemâziyelâhir 1157 / Temmuz 1744 tarihinde Ömer b. Muhammed tarafından istinsah edilmiştir. Türkçe olarak kaleme alınan eser, ferâiz konularını ele almakta, sonunda terekeye dair hesaplamalara yer vermektedir. 8b–102a varakları arasında yer alır, satır sayısı farklılık göstermektedir. Üç ay filigranlı krem kâğıda nesih hatla yazılmıştır. Sayfa ölçüsü 277 × 165 mm, yazı alanı yaklaşık 180 × 95 mm'dir. Söz başları ve keşideler kırmızı mürekkeple yazılmış, bazı varaklarda rutubet lekeleri görülmektedir. Cildi çeharkûşe vişne rengi meşin, üzeri deri kâğıtla kaplı, mıklepli mukavvadır. Bazı sayfalarda Ahmed Feyzî'ye ait vakıf mühürleri bulunmaktadır. Baş kısımda farklı eserlerden yapılan nakiller yer almaktadır. Kütüphanede aynı ismi taşıyan on bir eser daha bulunmaktadır.[829]

2.3.5. Risâle fi'l-ferâ'iz

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 5276/4 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 112b varak üzerinde 18 satırla istinsah edilmiştir. Arma filigranlı kâğıda yazılmış olup sayfa ölçüleri 210x140 mm. ile 155x111 mm.

[829] 19 HK 1718/2, 19 HK 1710/2, 19 HK 1790/3, 19 HK 1742/9, 19 HK 4499/6, 19 HK 1753/2, 19 HK 1710, 19 HK 4667/3, 19 HK 4528/3, 19 HK 4513/2 ve 19 HK 4518/1 numaralarıyla Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Ktp.'nde kayıtlı nüshalar, *Risâle-i Mefhûm-i Ferâ'iz* adlı esere veya aynı adla anılan risalelere aittir. Ancak bu nüshaların birbirinin kopyası mı yoksa farklı muhtevalı ferâiz risaleleri mi olduğu tespit edilememiştir. Metinler genel olarak Türkçe kaleme alınmış olup nesih veya ta'lîk hatla istinsah edilmiştir. Satır sayıları 9 ila 26 arasında değişmekte; kâğıt türleri harf, arma, ay, birleşik veya suyolu filigranlıdır. Nüshalar genellikle siyah meşin veya bez sırtlı, ebru ya da desenli kâğıtla kaplı mukavva ciltlerle muhafaza edilmiştir. Bir kısmı eksik olup müellifleri tespit edilememiştir.

arasında değişmektedir. Yazı türü ta'lîk kırmasıdır. Eser, ebru mukavva çeharkuşe siyah meşin bir ciltle muhafaza edilmiştir. 979 senesinde Gümüş'te istinsah edilmiştir. Müstensihi Muhammed b. Muhammed'dir. Eserin yazarı bilinmemekte, adı ise manasından hareketle tespit edilmiştir. Başlangıcında ferâize dair kısa bir giriş yer almakta ve ardından ferâiz cetvelleri sunulmaktadır. Giriş kısmı, *Ferâ'izu'l-Lâlî* adlı eserin muhtevasına kısmen benzese de doğrudan bu eserin bir nüshası olduğu kesin olarak belirlenememiştir. Hasan Paşa Kütüphanesi'nde aynı adı taşıyan on üç eser daha bulunmaktadır.[830]

2.3.6. Risâle fî beyâni mesâ'ili'l-vesâyâ

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesinde 19 HK 4492 numarada kayıtlı olan bu yazma, ferâiz konularından vasiyet meselelerini ele alan Türkçe bir risâledir. Müellifi bilinmemektedir. Eserin adı dibâceden alınmış olup, kırmızı mürekkeple yazılmış söz başları ve cetvelleri bulunmaktadır. Harf marka filigranlı kâğıda talik hatla kaleme alınan eser, 30 varaktan oluşmakta ve farklı satır düzenlerine sahiptir.

2.3.7. Şerhu'l-ferâ'izi's-sirâciyye

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'ne ait bu nüsha, 1723 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Dili Arapçadır.142 varaktan oluşan eserde her sayfada 16 satır bulunmaktadır. Yazı tipi Arapça bozuk nesih olup söz başları ve keşideler kırmızı renkle yazılmıştır. Baş kısmı eksiktir. Kütüphanede aynı isme sahip üç yazma daha bulunmaktadır.[831]

---

[830] 19 HK 2134/4, 19 HK 1746/5, 19 HK 4076/2, 19 HK 4510/1, 19 HK 1729/1, 19 HK 1726/9, 19 HK 1736/6, 19 HK 4076/1, 19 HK 1726/8, 19 HK 1753/1, 19 HK 4516/2, 19 HK 4490/1, 19 HK 1047/43 ve 19 HK 1740/3 numaralarıyla Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Ktp.'nde kayıtlı yazmalar, *Risâle fî'l-Cihâd* ve *Risâle fî'l-Ferâ'iz* adlarını taşıyan yahut bu konulara dair kaleme alınmış eserlerdir. Bu nüshaların bir kısmı birbirinin muhtasar veya farklı içerikli kopyaları olabileceği hâlde aralarındaki doğrudan ilişki tespit edilememiştir. Metinler Arapça olup nesih veya ta'lîk hatla yazılmış, satır sayıları 13 ila 27 arasında değişmektedir. Kâğıt türleri suyolu, arma, ay yıldız, arslan, şapka, üzüm salkımı ve abâdî gibi çeşitli filigranlar taşımaktadır. Nüshalar genellikle siyah veya vişne renkli meşin, bez ya da mukavva ciltlerle muhafaza edilmiş olup bazılarında kırmızı mürekkepli söz başları, haşiyeler veya ferâiz cetvelleri bulunmaktadır.19 HK 4516/2 numaralı nüshanın müstensihi Ali b. Muhammed olarak kaydedilmiştir.

[831] 19 HK 59, 19 HK 1730 ve 19 HK 8159/2 numaralarıyla Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Ktp.'nde kayıtlı yazmalar, *Şerhu'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye* adlı eserin farklı nüshalarıdır. Bu nüshalar Arapça ve Türkçe olarak kaleme alınmış olup nesih veya ta'lîk hatla istinsah edilmiştir. Satır sayıları 17–19 arasında değişmekte, yıldız ve abâdî filigranlı kâğıtlar kullanılmıştır. Ciltleri genellikle ebru kâğıt kaplı mukavva veya meşin sırtlıdır. Nüshaların bir kısmı eksiktir ve müellifleri tespit edilememiştir.

2.3.8. Usûlü'l-ferâiz

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4521/4 demirbaş numarada kayıtlı olan bu eserin dili Arapçadır. Eserin adı başlıktan alınmış, müellifi tespit edilememiştir. 54a-57b varaklar arasında yer almakta olup her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Kâğıdı harf filigranlıdır. Sayfa ölçüleri 190x135 mm. ile 135x65 mm. arasında değişmektedir. Sırtı siyah meşinle kaplanmış mukavva ciltlidir. Yazı türü ta'liktir.

2.4. Eşya-Borçlar Hukuku

2.4.1. Risâle fi beyâni mesâ'ili'l-vesâyâ

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesinde 19 HK 4492 numarada kayıtlı olan bu yazma, ferâiz konularından vasiyet meselelerini ele alan Türkçe bir risâledir. Eserin adı dibâceden alınmış olup, kırmızı mürekkeple yazılmış söz başları ve cetveller bulunmaktadır. Harf marka filigranlı kâğıda talik hatla kaleme alınan eser, 30 varaktan oluşmakta ve farklı satır düzenlerine sahiptir. Sayfa ölçüleri 245 × 190 mm, yazı alanı yaklaşık 200 × 110 mm'dir. Cildi desenli mukavva kapaklı olup sırtı bezle kaplanmıştır.

2.4.2. Risâle-i mesele-i vakf

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1527/4 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 30a–36b varakları arasında 19 satırla istinsah edilmiştir. Birleşik harf filigranlı kâğıda yazılmış olup sayfa ölçüleri 200x140 mm. ile 150x80 mm. arasında değişmektedir. Yazı türü ta'lîk hattı olan eser, sırtı siyah meşin, bordo kâğıt kaplı mukavva bir ciltle muhafaza edilmiştir. Yazmanın başlangıç kısmı eksiktir.

2.4.3. Risâletü'l-muâmeleti'l-fıkhiyye

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 19 HK 2238 numarada kayıtlıdır. Arapça kaleme alınmış olup 51b-74b varaklar arasında yer almakta ve yaklaşık 13 satırdan oluşmaktadır. Yazmada âbâdî kâğıt kullanılmış, sayfa ölçüleri 180x135 mm. ile 125x93 mm. arasında değişmektedir. Sırtı siyah meşinle kaplanmış, ebru kâğıtla bezeli bir cilde sahiptir. Yazı türü olarak dîvânî kırması tercih edilmiştir. Eserin adı serlevhada

belirtilmiştir. İlk dört varakta hüküm vermenin rükünlerine dair bazı nakiller yer almakta, 55. varaktan itibaren ise örnek olayların işlendiği görülmektedir.

2.4.4. Risâletü'l-vakfiye

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1764/2 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 27b–35b varakları arasında 11 satırla istinsah edilmiştir. Sayfa ölçüleri 240x140 mm. ile 140x80 mm. arasında değişmektedir. Yazı türü ta'lîk hattı olup, sırtı kahverengi meşin, ebru kâğıt kaplı yıpranmış mukavva bir ciltle muhafaza edilmiştir. 1002 senesinde, Receb ayında istinsah edilmiştir. Müstensihi Abdülhakîm b. Muhammed el-Fasîh'tir. Eserin başı eksiktir. Para vakfına dair hükümleri konu edinen bir risaledir.

2.4.5. Sûretü'l-vakfiyye

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 2206/2 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 83b–88a varakları arasında 23 satırla istinsah edilmiştir. Hayvan filigranlı kâğıda yazılmış olup sayfa ölçüleri 198x148 mm. ile 145x82 mm. arasında değişmektedir. Yazı türü nesih kırması, dili Arapçadır. Kahverengi meşin, salbek gömme şemseli bir ciltle muhafaza edilmiştir. Söz başları ve keşideler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin adı yazmanın serlevhasında yer almaktadır. Yazmada Mihriban Hatun binti Hasan ile Kurt Çelebi bin Mehmed'e ait nakit ve gayrimenkul kıymetleri üzerine mütevelli tayinine dair bir vakıf kaydı bulunmaktadır.

2.5. Aile Hukuku

2.5.1. Risâle fî hukûkı'n-nisâ

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 23277/13 numarasıyla kayıtlı bulunan bu yazma, 217b–220a varaklar arasında 19 satırla istinsah edilmiştir. Sayfalar su yolu filigranlı kâğıda Arapça nesih hatla kaleme alınmış olup sayfa ölçüleri 222x160 mm. ile 155x88 mm. arasında değişmektedir. Yazma, zeytuni meşin kaplı ve zincircekli cilt özelliğine sahiptir. Eserin başlığı yazmanın dibacesinde yer almakta olup, içerikte farklı kaynaklardan yapılan nakiller bulunmaktadır. Söz konusu risâle, bir kitabın müstakil bir bölümü olarak derlenmiştir.

2.5.2. Risâle fi hukûkı'r-ricâl ve'n-nisâ'

Eserin adı yazmanın dibacesinde kayıtlı olup müellifi tespit edilememiştir. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 665 numarasıyla yer alan bu nüsha, Türkçe kaleme alınmıştır. 42b-50b varaklar arasında, 11 satırla yazılmış olan metin su yolu filigranlı kâğıt üzerine istinsah edilmiştir. Sayfa ölçüleri 150x100 mm, yazı alanı ise 106x65 mm'dir. Arapça nesih hatla yazılan eser, sırtı siyah meşin kaplı desenli mukavva cilt içinde muhafaza edilmektedir.

2.5.3. Risâle-i rıdâ

Türkçe kaleme alınan bu risâlede söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Metnin sonunda, Çorum Müftüsü Abdullah Efendi'ye ait üç varaklık fetva suretleri yer almakta, yazma içinde Çorum Müftülüğü'ne ait vakıf mühürleri bulunmaktadır. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 1697/7 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan eser, 28a–34a varaklar arasında 23 satır hâlinde, harf marka filigranlı krem renkli kâğıda ta'lîk hatla yazılmıştır. Sayfa ölçüleri 203×140 mm, yazı alanı 150×75 mm. olup; şemseli, zencirekli, köşebentli, mıklepli kahverengi meşin ciltle ciltlenmiş ve sol kapağına ebru kâğıt yapıştırılmıştır. Eser, Zilhicce 1158 (1745) tarihinde İbrâhîm b. Mustafa tarafından istinsah edilmiştir.

2.6. Ceza-Savaş Hukuku

2.6.1. Risâle fi'l-Cihâd

Bu yazma, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 2134/4 numarasıyla kayıtlıdır. Yazmanın 43b–56a varakları arasında yer almakta olup her varakta 13 satır bulunmaktadır. Suyolu filigranlı kâğıda ta'lîk kırması hat ile yazılmıştır. Sayfa ölçüsü 210×140 mm, yazı alanı ise 130×75 mm'dir. Yazma, sırtı meşin olan ve üzeri mavi kâğıtla kaplanmış mukavva ciltle ciltlenmiştir. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin adı içeriğinden çıkarılmıştır.

2.6.2. Risâle-i Cihâdiye

Eserin adı hem dibâcede hem de hâtimede belirtilmiş, son varağı ise boş bırakılmıştır. Türkçe kaleme alınan risâle, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 501/1 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. 1b–12b varaklar arasında, her

sayfada 13 satır hâlinde istinsah edilmiştir. Bandlı arma filigranlı kâğıda ta'lîk hatla yazılan eser, 195×135 mm. sayfa ölçülerine ve 131×66 mm. yazı alanına sahiptir. Yazma, çeharkûşe kahverengi meşin ciltle ciltlenmiş olup üzeri ebru kâğıtla kaplanmıştır.

2.6.3. Risâletün müte'allika bi'l-velâ'

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4499/4 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 32b–47a varakları arasında muhtelif satır sayısıyla istinsah edilmiştir. Harf marka filigranlı kâğıda yazılmış olup sayfa ölçüleri 200x160 mm. ile 150x80 mm. arasında değişmektedir. Yazı türü Arapça nesih kırmasıdır. Eser, sırtı siyah bez, üzeri desenli kâğıt kaplı mukavva bir ciltle muhafaza edilmiştir. Eserin adı yazmanın giriş kısmında yer almaktadır.

2.7. Fetvalar/Genel Hükümler/Özel Meseleler

2.7.1. Dürerü'l-gavvâs fî 'ulûmi'l-havâs

Eser bazı kaynaklarda 5./11. yüzyılda yaşamış Hanefî fakihi ve kadılkudât Nâsıhî'ye (ö. 447/1055) nispet edilmiştir. Ancak metinde Gazzâlî (ö. 505/1111) ve Kurtubî (ö. 671/1273) gibi kendisinden çok sonra yaşamış müelliflere açık atıflar bulunması ve eserin sonunda 1115 (1703) yılına ait bir tarih kaydının yer alması, bu eserin Nâsıhî'ye ait olamayacağını göstermektedir. Dolayısıyla, fıkıh ve kazâ alanında temâyüz etmiş olan bu Hanefî âlime ait olduğu yönündeki nispetin isabetli olmadığı anlaşılmaktadır.[832]

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1525/1 numarasıyla kayıtlıdır. Varak aralığı 1b-30b olup her sayfası 9 satır hâlinde birleşik harf filigranlı kâğıda yazılmıştır. Sayfa ölçüleri 200 × 140 mm, metin alanı ise 145 × 75 mm'dir. Dört köşesi kahverengi meşinle kaplanmış, zencirekli ve şemseli mukavva ciltlidir. Yazı tipi nesih kırması olup başlıklar ve fasıllar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser 11.01.1699 (1111) tarihinde istinsah edilmiştir. Müellif ismi Çorum kayıtlarında da

[832] Tahsin Özcan, "Nâsıhî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/394.

Nâsıhî şeklinde geçmektedir. Bu risâlenin diğer kütüphanelerde de çeşitli yazma nüshaları mevcuttur.[833]

2.7.2. el-Kifâye

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1339 ve 19 HK 1340 demirbaş numaralarıyla kayıtlı bu iki cilt, birlikte bir takımı oluşturmaktadır. Her iki nüsha da Arapça olup, fıkıh konusuna dair kaleme alınmıştır. Eserin adı yazmanın eteğinde ve zahriyesinde yer almaktadır.

Birinci cilt (19 HK 1339), 286 varak ve 29 satırdan oluşmaktadır. 270×170 mm. ölçüsündeki sayfalar Abadî kâğıda yazılmıştır. Yazı tipi talik kırmasıdır. Cilt, yaldızlı gömme şemse ve zencirekli, miklepli kahverengi meşinden yapılmıştır. Notlar kısmında, çaharkuşe kahverengi meşin, üzeri ebru kaplı mukavva mahfazası bulunduğu belirtilmiştir.

İkinci cilt (19 HK 1340), 316 varak ve 31 satır içermektedir. 270×175 mm. boyutlarındaki bu yazma da yine Abadî kâğıda binukat hattıyla istinsah edilmiştir. Cildi, yaldızlı şemse ve zencirekli, miklepli kahverengi meşin kaplıdır. Ebru kaplı mukavva mahfazaya yerleştirilmiş olup, bu cildin istinsahı 831 tarihinde Muhammed b. Kutbeddîn tarafından gerçekleştirilmiştir. İkinci ciltte yer alan metin, *Kitâbü'l-Vakf* başlığıyla sona ermektedir.

2.7.3. Elli Dört Farz Risalesi

Eser adı yazmanın dibâcesinden alınmıştır. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 4025/3 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. 78b–84a varaklar arasında yer almakta olup, her sayfada 11 satır hâlinde hareketli nesih hatla yazılmıştır. Harf arma filigranlı kâğıda kaydedilen eser, 200×160 mm. sayfa ölçülerine ve 150×99 mm. yazı alanına sahiptir. Yazma, çeharkûşe biçiminde kahverengi meşinle ciltlenmiş ve üzeri ebru kâğıtla kaplı mukavva ciltle muhafaza edilmiştir. Nüsha 1284/1877 senesinde istinsah edilmiştir.

[833] Bazı yazma nüshalar için bk. Kütahya Vahid Paşa Ktp., Vahid Paşa, nr. 1970; Milli Ktp., Ankara Adnan Ötüken İl Halk, nr. 1575; Amasya Beyazıt Ktp., Amasya Beyazıt, nr. 1181/04.

2.7.4. et-Tibyân li-külli şey'in mimmâ yete'allaku bihi'l-beyân

Eser, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4598/1 numarasıyla kayıtlıdır. Osmanlıca olarak yazılmıştır. Varak aralığı 1b-32a olup her sayfası 17 satır hâlinde şapka filigranlı kâğıda istinsah edilmiştir. Sayfa ölçüleri 205 × 130 mm, metin alanı ise 130 × 65 mm'dir. Cildi sırtı siyah bez, kapakları ebru kâğıtla kaplanmış mukavva malzemeden oluşmaktadır. Yazı tipi nesih olup ana metin bölümleri kırmızı renkle yazılmıştır. Eser, "*Şurûtu's-Salât*" adlı metnin şerhi niteliğindedir. Eserin adı risâlenin ikinci sayfasında yer almakta olup şârihi tespit edilememiştir. Nüshanın istinsahı Ahmed Ârif Râşidî tarafından gerçekleştirilmiştir.

2.7.5. Fetâvâ fî hakkı'l-Amasya

Eserin ilk sayfasında bir fihrist yer almakta olup, metnin sonu eksiktir. Mevcut varaklar, fihriste göre ferâiz faslında sona ermektedir. Son üç varakta ise çeşitli fetvalar ve *Hidâye* gibi klasik fıkıh eserlerinden yapılan nakiller bulunmaktadır. Türkçe kaleme alınan risâle, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 1684/2 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. 16b–44a varaklar arasında, her sayfada 21 satır hâlinde nesih hatla yazılmıştır. Suyolu filigranlı kâğıda istinsah edilen yazma, 210×150 mm. sayfa ölçülerine ve 170×95 mm. yazı alanına sahiptir. Cildi vişne rengi, yıpranmış şemseli ve siyah meşin kaplıdır. Söz başları kırmızı mürekkeple belirginleştirilmiştir.

2.7.6. Hâşiye 'ale't-takrîr ve't-tahbîr fî şerhi Kitâbi't-tahrîr

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 3275 numarada kayıtlı olan bu yazma, 289 varak hâlindedir ve her sayfada 19 satır yer almaktadır. Abadî krem kâğıda yazılmıştır. Ölçüleri 182×140–140×100 mm. olup, şemseli, zencirekli kahverengi meşin ciltle ciltlenmiştir. Arapça, bozuk nesihle yazılan eserde söz başları kırmızı mürekkeple belirtilmiştir. Yazmanın baş kısmından 15 varak, son kısmından ise bir miktar eksiktir. Eserin adı yazmanın eteğinde yer almaktadır. İbnü'l-Hümâm'ın *et-Tahrîr fî usûli'l-fikh* adlı eserine yazılmış bir şerh niteliğindedir. Ancak müellifi ve müstensihi tespit edilememiştir. Yazmada rutubet lekeleri bulunmaktadır.

2.7.7. Hüccetü'ş-şer'iyye

19 HK 1764/1 numaralı yazma, Arapça kaleme alınmış olup eserin adı yazmanın giriş kısmından tespit edilmiştir. Eser, 1002/1593 tarihinde istinsah

edilmiştir. 1b-25b varakları arasında yer alan metin, her sayfada 11 satır hâlinde yazılmıştır. Yazmada kullanılan kâğıt, çapalı filigrana sahiptir. Sayfa ölçüleri 240×140 mm. ile 180×80 mm. arasında değişmektedir. Nesih hatla yazılan eser, ebru kâğıtla kaplı, yıpranmış mukavva bir ciltle muhafaza edilmiştir. Yazma içerisinde Mahmud b. Burhaneddin ile Sinan Paşa b. Mustafa'ya ait vakfiyelere dair kayıtlar da yer almaktadır.

2.7.8. Kenzü'l-vâ'izîn

Eser, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 8057/2 numarasıyla kayıtlıdır. Dili Arapçadır. Varak aralığı 18a-51a olup her sayfası 15 satır hâlinde abâdî kâğıda yazılmıştır. Sayfa ölçüleri 200 × 120 mm, metin alanı ise 170 × 100 mm'dir. Cildi sırtı pandizot olup üzeri vişne rengi kâğıt kaplı mukavva malzemeden yapılmıştır. Yazı tipi ta'lik olup söz başları kırmızı renkle yazılmıştır. Eserin adı risâlenin ilk sayfasında yazmakta olup sonu eksiktir.

2.7.9. Kitâb fi'l-fıkh

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 4165/1 numarasıyla kayıtlı bulunan eserin ismi manadan çıkarılmıştır. Müellifi bilinmeyen eserde fıkıh ilmine dair çeşitli konular ele alınmakta olup metin, "büyû'" bahsiyle başlamakta ve "hibe" meselesine kadar devam etmektedir. Son kısmı eksik olan eserde başlıklar kırmızı mürekkeple, büyük puntolu olarak yazılmıştır. Nesih hatla kaleme alınan yazı okunaklı durumdadır. Eser, birleşik harf filigranlı kâğıda, her sayfada 27 satır olacak şekilde 1b-227b varaklar arasında istinsah edilmiştir. Sayfa ölçüleri 300x200 mm. olup yazı alanı 220x120 mm'dir. Yazma, miklepli çeharkûşe formunda kahverengi meşin sırtlı, desenli kâğıtla kaplanmış mukavva bir ciltle muhafaza edilmiştir.

2.7.10. Kitâbü mesâili münyeti'l-musallî

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 5563/1 numarasıyla kayıtlı olan bu eser, başlığından hareketle isimlendirilmiştir. Yazma, 1b-56b varaklar arasında yer almakta olup her sayfada 11 satır bulunmaktadır. Abadî kâğıda harekeli nesih hatla kaleme alınmıştır. Sayfa ölçüleri 155x110 mm, yazı alanı ise 110x75 mm'dir. Cildi kahverengi meşinden olup şemseli ve miklepli şekilde tasarlanmıştır. Nüsha, 994/1585 senesinde Cemâziyelâhir ayında Demirhisar'da istinsah edilmiştir.

Müstensihi Mehmed adlı bir şahıstır. Yazmanın başında çeşitli fıkıh eserlerinden ve fetâvâ mecmualarından alıntılar bulunmaktadır. Söz başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

2.7.11. Kitâbü'l-Fıkh

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 6706 numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 190 varaktan oluşmakta ve her sayfada 15 satır yer almaktadır. Abadî kâğıda harekeli nesih hatla kaleme alınmıştır. Sayfa ölçüleri 180×135–125×85 mm. arasında değişmektedir. Aşınmış siyah meşin bir ciltle muhafaza edilmiştir. Metinde söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin baş ve son kısmı eksik olup ilk mevcut bölüm namaza dair fıkhî meselelerle başlamaktadır. Eserin adı içerikten çıkarılmış, müellifi ise kaynaklarda tespit edilememiştir. Kütüphanede aynı şekilde isimlendirilmiş dört eser daha bulunmaktadır.[834]

2.7.12. Rûhu'ş-şurûh

Hanefî fakihi Muhammed es-Secâvendî tarafından İslâm miras hukukuna dair kaleme alınan *el-Ferâizü's-Sirâciyye* adlı eserin bir şerhidir.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesinde 19 HK 1728 numarada kayıtlı olan bu yazma, Rebî'ü'l-âhir 963/Şubat 1556 tarihinde istinsah edilmiştir. Eser, *Şerhu'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye* adı da yazma da yer almaktadır. Eserin zahriyesinde "Ankaravî Alî" adına kayıtlı bir mülkiyet kaydı bulunmaktadır. çeşitli sayfalarda Ahmed Feyzî'ye ait vakıf mühürleri yer almaktadır. Abâdî kâğıda nesih kırmasıyla istinsah edilen yazma, 112 varak, 25 satır düzenindedir. Sayfa ölçüleri 212 × 155 mm, yazı alanı ise yaklaşık 160 × 100 mm'dir. Yazmanın cildi, şemseli, zencirekli, köşebendli, mıklepli ve kahverengi meşin kaplı olup zamanla bir miktar aşınmıştır. Varaklarda rutubet lekeleri bulunmaktadır. Eserde konu başlıkları ve bazı önemli terimler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Çorum'da 19 HK 1728 demirbaş numaralı bir nüshası daha bulunmaktadır.

---

[834] 19 HK 1378, 19 HK 3163/5, 19 HK 6794 ve 19 HK 1401 numaralarıyla Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Ktp.'nde kayıtlı yazmalar, *Kitâbü'l-Fıkh* adlı esere veya aynı adla anılan nüshalara aittir. Nüshalar Arapça olup nesih, ta'lîk veya nestalik hatla istinsah edilmiştir. Satır sayıları 17–27 arasında değişmekte, kâğıt türleri abâdî, suyolu veya kalkan filigranlıdır. Ciltler genellikle kahverengi veya siyah meşin olup ebru ya da lacivert kâğıtla kaplı mukavva malzemeden yapılmıştır. Nüshaların çoğunda kırmızı mürekkepli söz başları görülmekte, bazıları eksik durumdadır. 19 HK 3163/5 numaralı nüsha Ahmed b. Ali tarafından istinsah edilmiştir.

2.7.13. Şerhu Kitâbi'l-Fıkh

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4165/2 numarasıyla kayıtlı olan bu yazma Arapça kaleme alınmıştır. Eserin adı manadan çıkarılmıştır. Taharet bahsinden başlamakta ve mesh konusunun işlendiği yerde kesilmektedir. Baş ve son kısımları eksik olan eser, 228a–235b varaklar arasında yer almakta ve 29 satırla istinsah edilmiştir. Suyolu filigranlı kâğıda yazılan metnin sayfa ölçüleri 300x200–230x140 mm'dir. Dış yüzeyi desenli kâğıtla kaplanmış, kahverengi meşinden çeharkuşe tarzında miklepli ciltle muhafaza edilmiştir. Arapça, ta'lîk kırmasıdır. Başlıklar kırmızı mürekkeple belirginleştirilmiştir.

2.7.14. Manzûme-i fıkıh

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1474 numarada kayıtlı bulunan bu yazma, 212 varak hâlinde olup her sayfada 16 satır içermektedir. Talik kırması hatla kaleme alınmış olan metin, harf filigranlı kâğıda yazılmıştır. Sayfa boyutları 212x152 mm. ile 158x110 mm. arasında değişmektedir. Kahverengi meşin kaplı, kurt kesikli ciltle muhafaza edilmiştir. Müellifi tespit edilemeyen eserin adı, konusundan hareketle belirlenmiştir.

2.7.15. Mecmû'a-i suver-i hüccet

Müellifi meçhul olan bu yazma, kaynaklarda yer almamakta ve herhangi bir katalogda kayıtlı değildir. Yazmanın başındaki üç varakta fihrist bulunmaktadır ve söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Hicrî 1100 tarihinde istinsah edilmiştir. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 1775 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan nüsha, toplam 99 varaktan oluşmakta ve her sayfada 29 satır hâlinde ta'lîk hatla istinsah edilmiştir. Harf marka filigranlı kâğıda kaydedilen yazmanın sayfa ölçüleri 240×150 mm. olup yazı alanı 170×70 mm'dir. Eser çeharkûşe biçiminde hazırlanmış kırmızı mukavva kapaklıdır ve üzeri ebru kâğıtla kaplı mıklepli bir cilt içinde muhafaza edilmektedir.

2.7.16. Mesâilü'l-fıkhiyye

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1497/4 numarada kayıtlı olan bu nüsha, 26b-35b varakları arasında 25 satırla istinsah edilmiştir. Sayfa ölçüleri 208x154–155x100 mm. arasında değişmektedir. Ok filigranlı kâğıda kırma

nesih hatla yazılmış olan eser, çeharkuşe kahverengi meşin ciltle kaplanmış, sırtı siyah yamanmış ve üzeri ebru kâğıtla kaplanmış miklepli ciltle muhafaza edilmiştir. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmış ve sayfa kenarlarında haşiyeler bulunmaktadır. Bu haşiyelerde Ebussuud Efendi'nin fetvalarından yapılan derlemelere yer verilmiştir. Eserin son kısmı eksik olup, müellifi tespit edilememiştir. Eserin adı içeriğinden çıkarılmıştır. Kütüphanede aynı ismi taşıyan dört eser daha bulunmaktadır.[835]

2.7.16. Müşkilâtü'l-Kudûrî

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1481 numarasıyla kayıtlıdır. Eser 124 varak hâlinde olup her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Arma filigranlı kâğıda kırma nesih hatla yazılmıştır. Sayfa ölçüleri 210x155 mm. olup yazı alanı 160x120 mm'dir. Sırtı ve sertabı bordo meşinle kaplanmış, miklepli olan cildi ebru kâğıtla kaplıdır; ancak zamanla yıpranmış ve miklebi kopmuştur. Yazmada söz başları ve keşideler kırmızı mürekkeple belirtilmiştir.

2.7.17. Otuz İki Farz Risâlesi

Müellifi meçhul olan bu Türkçe risâlenin adı, metnin baş kısmında yer alan ifadelerden ve içeriğin genel anlamından hareketle belirlenmiştir. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 3811/2 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. 27a–31b varaklar arasında, her sayfada 13 satır hâlinde hareketli nesih hatla yazılmıştır. Abadî kâğıda kaydedilen yazmanın sayfa ölçüleri 150×100 mm, yazı alanı ise 115×80 mm'dir. Sırtı siyah pandizot kaplı olan eser, mavi mukavva cilt içinde muhafaza edilmektedir. Kütüphanede aynı isimli iki eser daha bulunmaktadır.[836]

---

[835] 19 HK 8089/4, 19 HK 3210, 19 HK 2198/4 ve 19 HK 1508/2 numaralarıyla Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Ktp.'nde kayıtlı yazmalar, *Mesâilü'l-Fıkhiyye* ve *Müntehabâtu Mesâili'l-Fıkhiyye* adlı eserlere veya aynı adla anılan risalelere aittir. Nüshalar Arapça v Türkçe kaleme alınmış olup nesih ve ta'lîk hatla istinsah edilmiştir. Satır sayıları 11 ila 23 arasında değişmekte, kâğıt türleri isim, harf arma, suyolu ve üç ay filigranlıdır. Ciltler genellikle meşin sırtlı, ebru veya desenli kâğıt kaplı mukavva malzemeden yapılmıştır. Nüshaların çoğunun başı ve sonu eksiktir. Eser adları genellikle içerikten çıkarılmıştır.

[836] 19 HK 1013/3 ve 19 HK 1081/4 numaralarıyla Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Ktp.'nde kayıtlıdır. Her ikisi de Türkçe kaleme alınmış, harekeli nesih hatla 11 satır hâlinde istinsah edilmiştir. Nüshalar arma ve birleşik harf filigranlı kâğıtlara yazılmış olup sayfa ölçüleri 200×140 mm ile 155×103 mm arasında değişmektedir. Ciltleri kahverengi meşin veya siyah bez sırtlı, üzerleri ebru kâğıt kaplı mukavvadır. Metinlerde söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

2.7.18. Risâle fî beyâni suveri'l-ahkâmi'l-fıkhiyye

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 2175-4 demirbaş numarada kayıtlı olan bu eserin dili Osmanlıca olarak yazılmıştır. Eserin sonu eksik, adı manasından çıkarılmıştır. 52a-59b varaklar arasında yer almakta olup her sayfada 23 satır bulunmaktadır. Kâğıdı suyolu filigranlıdır. Sayfa ölçüleri 200x135 mm. ile 155x70 mm. arasında değişmektedir. Cildi ebru kaplı mukavva malzemeden olup sırtı siyah meşindir. Yazı türü ta'liktir. Söz başları kırmızı renkle yazılmıştır.

2.7.19. Risâle fî beyâni tahrîmi'z-zebâ'ih

Eser, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1541/8 numarasıyla kayıtlıdır. Dili Arapçadır. Varak aralığı 106b-111b olup her sayfası 14 satır hâlinde cedîd filigranlı kâğıda yazılmıştır. Sayfa ölçüleri 190 × 125 mm, metin alanı ise 125 × 55 mm'dir. Kahverengi meşin ciltlidir. Yazı tipi nesih olup söz başları kırmızı renkle yazılmış, yer yer haşiyeler bulunmaktadır. Varaklarında lekeler vardır.

2.7.20. Risâle fî bid'ati ziyâreti'l-kubûr

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 23291/1 numarada kayıtlıdır. Arapça kaleme alınmış olup ta'lîk hatla yazılmıştır. Yazmada toplamda Vâ+1b–9b arası 17 satırdan oluşan varaklar yer almaktadır. Kâğıdı suyolu filigranlıdır. Sayfa boyutları 180×120 mm, metin alanı ise 130×83 mm. ölçülerindedir. Cildi sırtı siyah bezle kaplı olup, desenli kâğıtla kaplanmış mukavva malzeme üzerine yapılmıştır. Eserin adı başlıktan tespit edilmiştir. Mevcut nüshanın son kısmı noksandır.

2.7.21. Risâle fî fıkhi'ş-Şâfi'î

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1052/8 numarasıyla kayıtlıdır. Eser ismi içeriğinden yola çıkılarak tespit edilmiştir. 72b-82b varaklar arasında yer alan metin, her sayfada 21 satır hâlinde Arapça ta'lîk hatla yazılmıştır. Abadi kâğıda kaydedilen yazmanın sayfa ölçüleri 180x120 mm, yazı alanı ise 130x80 mm'dir. Cildi miklepli, ebru kaplı mukavva olup sırtı çeharkûşe tarzda kahverengi meşinle kaplanmıştır. Eser, 935/1529 senesinde Recep ayında istinsah edilmiştir.

2.7.22. Risâle-i 'ilmihâl

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesinde 19 HK 1989 numarada kayıtlı olan bu nüsha, 19b–22a varakları arasında yer almakta olup her sayfada 17 satır hâlinde düzenlenmiştir. Arapça kaleme alınan metin, ta'lîk hatla yazılmıştır. İsim filigranlı kâğıda yazılan eserin sayfa ölçüsü 205x165 mm, yazı alanı ise yaklaşık 180x110 mm'dir. Cildi gri renkli mukavva olup çeharkuşeleri kahverengi meşinle kaplanmıştır. Recep 1213 (Kasım 1798) tarihinde Abdulmuttalib b. Karman tarafından istinsah edilmiştir. Eserin adı dibâcede yer almaktadır.

2.7.23. Risâle fi'l-fıkh

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4614/1 demirbaş numarasıyla kayıtlı bu nüsha Arapça kaleme alınmıştır. Eser, abâdî kâğıda 13 satır halinde istinsah edilmiş olup toplamda 37b varak içermektedir. Sayfa ölçüleri 155x110 mm. ile 110x80 mm. arasında değişmektedir. Siyah meşin sırtlı ve mavi kâğıt kaplı mukavva bir ciltle muhafaza altına alınmıştır. Yazı türü nesih hattı olup, söz başlarında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Müellif adı eserde belirtilmemiş, yalnızca başlıktan hareketle tespit edilmiştir. Yazmada yer alan diğer iki risâle Kemalpaşazâde'ye aittir. Kütüphanede aynı isimle kayıtlı bir risale daha bulunmaktadır.[837]

2.7.24. Risâle fi'l-kahve

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 3186/5 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu risâle, Arapça kaleme alınmıştır. 87b-93b varaklar arasında 17 satırla istinsah edilen metin, abâdî kâğıda yazılmış olup sayfa ölçüleri 140x100–115x65 mm'dir. Sırtı bezle kaplı, desenli miklepli bir cilde sahiptir. Yazı türü Arapça ta'lîktir. Risalenin diğer kahve risaleleriyle yapılan mukayeseli incelemesi sonucunda müellifine dair herhangi bir tespitte bulunulamamıştır.

2.7.25. Risâle li-cevâzi ücreti'l-kâdî

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 4666/2 numarayla kayıtlıdır. Eserin adı yazmanın başlık kısmında yer almaktadır. Arapça ta'lîk kırması hatla

[837] 19 HK 2175/2 numaralı yazma, 28b–35b varakları arasında 28 satırla ta'lîk hatla istinsah edilmiştir. Suyolu filigranlı kâğıda yazılmış olup sayfa ölçüleri 200×135 mm ile 165×70 mm arasındadır. Söz başları kırmızı mürekkeplidir. Ebru desenli mukavva kapaklı, sırtı siyah meşin ciltlidir. Eserin adı, içeriğinden hareketle *Risâle fi'l-Fıkh* olarak belirlenmiştir.

yazılmış olan metin, 26a-27a varaklar arasında yer almakta ve her sayfada 27 satırdan oluşmaktadır. Sayfa ölçüleri 215x160 mm, yazı alanı ise 180x120 mm'dir. Yazma, üç ay filigranlı kâğıda yazılmış olup sırtı siyah meşin kaplı, kırmızı kâğıtla kaplanmış mukavva ciltle muhafaza edilmiştir. Risalenin ardından, davacı ve hâkim arasında geçen olayları konu edinen ve çeşitli fıkhî meseleleri içeren bazı Türkçe metinler bulunmaktadır. Bu kısımlarda, fetva, muhakeme, temyizli belge örnekleri ve fıkhî hükümlerle ilgili belgeler yer almaktadır.

2.7.26. İki Yüz Dört Farz Risâlesi

Eserin ismi başlıkta açık ve net bir biçimde belirtilmiş olup, yazması son derece okunaklıdır. Dili Türkçe olan bu risalenin müellifi tespit edilememiştir. Yazma, başka bazı matbu fıkıh eserleriyle birlikte ciltlenmiş olup, son kısmında farklı fıkıh kaynaklarından yapılan nakillere de yer verilmiştir. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1534 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan bu nüsha, toplam 11 varak hâlinde düzenlenmiş ve her sayfada 15 satır olacak şekilde nesih hatla istinsah edilmiştir. İsim filigranlı kâğıda yazılan eserin sayfa ölçüleri 190×130 mm, yazı alanı ise 160×80 mm'dir. Sırtı bez kaplı olup üzeri ebru kâğıtla kaplanmış mukavva cilt içinde muhafaza edilmektedir.

2.7.27. Risâle-i mesâil-i muhtelife

Eser, çeşitli fetva ve fıkıh kitaplarından derlenen metinlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş olup, fıkhî meselelere dair muhtelif konuları içermektedir. Türkçe kaleme alınan risâle, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 5550/1 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. III+1b–24b varaklar arasında yer almakta olup satır sayısı farklılık göstermektedir. Suyolu filigranlı kâğıda ta'lîk hatla yazılan eser, 203×142 mm. boyutlarındadır. Yazma, sırtı sarı deri olan ve üzeri ebru kâğıt kaplı ciltle muhafaza edilmektedir.

2.7.28. Risâletü'd-duhâniyye

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 487/2 numarasıyla kayıtlı olan bu Arapça risâle, toplam 5 varak hâlinde istinsah edilmiş olup her sayfada 23 satır yer almaktadır. Yazmada saykallı abâdî kâğıt kullanılmış, metin nesih kırması hatla kaleme alınmış ve sayfa ölçüleri 206x155-157x100 mm. arasında değişmektedir.

Sırtı açık kahverengi bezle kaplanmış, ebru kâğıtla kaplı mukavva bir ciltle ciltlenmiştir. Eserin bazı kısımlarında fiziki tamirat yapılmış olup, yer yer haşiyeler bulunmaktadır. Eserin adı manasından çıkarılmıştır. Kütüphane bünyesinde aynı isimle kayıtlı bir risale daha bulunmaktadır.[838]

2.7.29. Risâletü'l-es'ile ve'l-ecvibe mine'l-fıkh

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 6704/1 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan bu yazma, Arapça kaleme alınmıştır. 1a–58b varaklar arasında yer alan metin her sayfada 17 satır halinde yazılmıştır. Abadî kâğıda istinsah edilen eserin ölçüleri 180x105 ila 105x60 mm. arasında değişmekte olup, yıpranmış kahverengi meşin ciltle ciltlenmiştir. Yazı türü nesih hattıdır. Eserin hem başlangıcı hem de sonu eksiktir.

2.7.30. Risâle fi'l-mesâ'ili'l-fıkhiyye

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 3608 numarasıyla kayıtlıdır. Nüsha, 86a-131b varaklar arasında yer almakta ve her sayfada 21 satır bulunmaktadır. Ta'lîk hatla Arapça yazılmış olup, birleşik harf filigranlı kâğıt kullanılmıştır. Sayfa ölçüleri 220x150 mm. ile 150x70 mm. arasında değişmektedir. Cildi, sırtı siyah bezle kaplanmış ve üzeri desenli kâğıtla kaplanmış mukavva malzemeden oluşmaktadır. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin adı, metin içindeki ibarelerden tespit edilmiştir. Kütüphanede aynı isimle kayıtlı bir risale daha bulunmaktadır.[839]

2.7.31. Şerhu fıkhi'l-Keydânî

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 4315/1 numarada kayıtlıdır. Dili Arapçadır. 40 varaktan oluşan bu yazma, her sayfada 15 satır hâlinde istinsah edilmiştir. Birleşik harf filigranlı kâğıda yazılmış olup sayfa ölçüleri 205x140–140x60 mm'dir. Yazma, sırtı siyah bezle kaplı, kapakları desenli kâğıtla bezlenmiş mukavva

[838] 19 HK 820/3 numaralı yazma, Arapça bir risâle olup yalnızca 2b varakta yer almakta ve 36 satırdan oluşmaktadır. Abâdî kâğıda ta'lîk hatla yazılmıştır. Sayfa ölçüleri 205×145 mm ile 180×100 mm arasında değişmektedir. Desenli mukavva kapaklı, sırtı bez ciltlidir. Eserin adı metnin içeriğinden tespit edilmiştir.

[839] 19 HK 4130 numaralı yazma, 65b–69b varakları arasında yer almakta olup her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Metin, ta'lîk kırması hatla abâdî kâğıda yazılmıştır. Sayfa ölçüleri 210×140 mm ile 130×50 mm arasındadır. Cildi siyah bez sırtlı, üzeri kırmızı kâğıt kaplı mukavvadır. Sayfa kenarlarında haşiyeler yer almakta olup eserin adı manadan çıkarılmıştır.

cilt içerisindedir. Yazı türü olarak nesih ve ta'lîk hattı bir arada kullanılmıştır. Keşideleri kırmızı renkle yazılmıştır. Eser, Şâban 1128 (1715) tarihinde "Halkatü'l-Kâdî Medresesi"nde Abdurrahman b. Abdullah tarafından istinsah edilmiştir. Kitabın dibâcesi Farsça kaleme alınmıştır.

2.7.32. Şerhu kitâbi'l-fıkh

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 8116 demirbaş numarada kayıtlı olan bu eserin dili Arapçadır. Eserin başı ve sonu eksik olup adı manasından çıkarılmıştır. 188 varaktan oluşan yazma her sayfada 17 satır ihtiva etmektedir. Kâğıdı arma filigranlıdır. Sayfa ölçüleri 190x145 mm. ile 165x90 mm. arasında değişmektedir. Cildi vişne rengi mukavva malzemeden yapılmış olup sırtı bezle kaplanmıştır. Yazı türü ta'liktir.

2.7.33. Şerhu Mecma'i'l-bahreyn ve multeka'n-nehreyn

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 1422 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu nüsha Arapçadır. 316 varaktan oluşan yazmada her sayfada 23 satır bulunmaktadır. Abâdî kâğıda istinsah edilen eserin sayfa ölçüleri 240×150 mm, yazı alanı ise yaklaşık 190×110 mm'dir. Yazı türü nesih kırmasıdır. Cildi, sırtı siyah meşin olan ve üzeri desenli kâğıtla kaplanmış mukavva malzemedendir. Yazmanın başı ve sonu eksik olup müellifi tespit edilememiştir. Eser adı, metnin eteğinde yer alan ibareye ve içeriğin genel muhtevasına dayanılarak belirlenmiştir.

2.7.34. Şerhu'l-Mukaddimetü'l-Gazneviyye fi'l-furû'i'l-Hanefiyye

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 4324 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu yazma, 143 varak üzerinde 17 satırla istinsah edilmiştir. Bayraklı koç filigranlı kâğıda yazılmış olup sayfa ölçüleri 200x140 mm. ile 150x80 mm. arasında değişmektedir. Yazı türü Arapça ta'lîk hattıdır. Sırtı yeşil bezle tamir görmüş, şemseli köşebentli kahverengi meşin kaplı mukavva bir ciltle muhafaza edilmiştir. Cemâlüddîn Ahmed b. Muhammed el-Gaznevî'nin *Mukaddimetü'l-Gazneviyye fi'l-Furû'i'l-Hanefiyye* adlı eserine yazılmış bir şerhtir. Yazmanın başından 18 varak eksiktir ve şârihin ismi tespit edilememiştir.

2.7.35. Şerhu Mecma'i'l-bahreyn

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1422 numaralı demirbaşla kayıtlı olan bu yazma, Arapça ve nesih kırması hatla istinsah edilmiştir. Eserin adı yazmanın eteğinde yer almakta olup metnin hem başlangıcı hem de sonu eksiktir. Toplamda 316 varaktan oluşan eserde her sayfada 23 satır bulunmaktadır. 240 × 150 mm. sayfa ölçülerine sahip olan yazma, abadî kâğıda yazılmıştır. Yazı alanı ise 190 × 110 mm. ölçüsündedir. Cildi sırtı siyah meşin olup üzeri desenli kâğıtla kaplı mukavva malzemeden yapılmıştır.

2.7.36. Tabakâtu'l-fukahâ'

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesinde 19 HK 1486/2 numarada kayıtlı olan Arapça bir eserdir. 40b–42b varakları arasında yer almakta olup toplam 21 tabakadan oluşmaktadır. Arma filigranlı kâğıda nesih kırması hatla kaleme alınmıştır. 21 satırla yazılan metnin sayfa ölçüsü 205 × 157 mm, yazı alanı yaklaşık 150 × 93 mm'dir. Cildi çeharkûşe tarzda düzenlenmiş, kahverengi meşin kaplı, mıklepli ve ebru kâğıtla kaplanmış mukavvadır.

2.7.37. Takrîr 'alâ Vikâyeti'r-rivâye

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1482 numarasıyla kayıtlı olan bu eser, *Vikâyetü'r-Rivâye* üzerine yazılmış bir haşiye niteliğindedir. 1a–179a varaklar arasında 19 satırla istinsah edilmiştir. Sayfa ölçüleri 212×157 mm. ile 142×98 mm. arasında değişmektedir. Harf filigranlı kâğıda yazılmış olan metin, nesih hattının kırmızı mürekkeple yazılmış varyantıyla kaleme alınmıştır. Cilt, çeharkûşe düzeninde siyah meşin olup, üzeri ebru kâğıtla kaplıdır ve miklepli olarak yıpranmıştır. Eserin başı eksik olup içinde iki varaklık bir fihrist yer almaktadır. Zahriyede, hatimede ve sayfa eteklerinde eser adı belirtilmiştir. Ferâiz bölümünün sonuna kadar gelmektedir.

2.7.38. Zübdetü'l-hulâsa fî 'ilmi'l-fıkh 'alâ mezhebi'l-İmâmı'l-A'zam Ebû Hanîfe

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 HK 1562 demirbaş numarada kayıtlı olan bu eserin dili Arapçadır. Müellifi tespit edilememiştir. Kaynaklarda bu esere rastlanılamamış, herhangi bir müellif adı veya bibliyografik

kayda ulaşılamamıştır. Eser 148 varaktan oluşmakta olup her sayfada 11 satır yer almaktadır. Kâğıdı çapalı filigranlıdır. Sayfa ölçüleri 150x110 mm. ile 110x70 mm. arasında değişmektedir. Siyah meşin kaplı, şemseli ve mıhlepli bir cilde sahiptir. Yazı türü nesih hattıdır.

SONUÇ

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde yedi bin sekiz yüz elli altı yazma eserin bin otuz ikisi fıkıh ilmine taalluk etmektedir. Dokuz yüz on altısı Arapça, yüz on dördü Osmanlıca, sekizi ise Farsça olarak telif veya istinsah edilmiştir. Eserler Hasan Paşa Yazma (sekiz yüz doksan eser), İskilip Yazma (yüz otuz dört eser) ve Yazma Bağış-Satın Alma (sekiz eser) olmak üzere üç ana koleksiyon hâlinde tertip edilmiştir. Bu çalışmada kütüphanenin en kapsamlı bölümünü teşkil eden Hasan Paşa Yazma Koleksiyonu esas alınmış, mükerrer nüshalar dışında beş yüz elli altı eser tespit edilmiştir. Bunların üç yüz kırk birinin müellifi tayin edilmiş, yüz altmış yedisi müellifi tespit edilememiştir. Söz konusu eserler yüz doksan beş farklı müellif tarafından telif edilmiştir. Koleksiyon yüz yirmi dokuz metin, doksan iki şerh, elli üç hâşiye, üç ta'lik, yüz altmış dokuz risâle, altı tercüme ve on dokuz muhtasardan meydana gelmektedir. Bu çeşitlilik, fıkıh ilminin tedrîsinde başvurulan farklı telif biçimlerinin Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde temsil edildiğini göstermektedir.

İncelenen eserler arasında müellifi tayin edilen üç yüz kırk bir nüsha, yüz doksan beş fakihin kaleminden çıkmıştır. Yüz seksen dördü Hanefî, on biri ise Şâfiî mezhebine mensuptur. Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi bünyesindeki fıkhî birikimin ekseriyetle Hanefî mezhebi çerçevesinde teşekkül ettiğini ortaya koymaktadır. Kütüphane, Hanefî geleneğin tedvîn ve tedrîs sürecine dair zengin malzemeyi bünyesinde barındıran, ilmî sürekliliği ve mezhebî temsiliyeti bakımından önemli bir merkez hüviyetine sahiptir.

Kütüphanede şerh ve hâşiye geleneğinin en yoğun biçimde temsil edildiği metinlerin *Muhtasarü'l-Müntehâ*, *Menârü'l-envâr*, *el-Ferâizü's-Sirâciyye* ve *et-Telvîh* olduğu görülmektedir. *Muhtasarü'l-Müntehâ*, yirmi altı çalışma ile başta gelmekte olup bunların yirmi beşi hâşiye, biri şerh mahiyetindedir. *el-Ferâizü's-Sirâciyye* üzerine yapılan on yedi çalışmanın on tanesi şerh, altısı hâşiye, biri ise tercümedir. *Menârü'l-envâr* dokuz çalışma ile temsil edilmekte; dördü hâşiye, dördü şerh, biri muhtasar türündedir. *et-Telvîh* ise dokuz hâşiyesiyle bu geleneğe dâhil olup, başka türde bir çalışma tespit edilmemiştir. Bu veriler, kütüphanede hâşiye geleneğinin en güçlü *Muhtasarü'l-Müntehâ* ve *et-Tenkîhu'l-usûl* ekseninde sürdüğünü, şerh

faaliyetlerinin *el-Ferâizü's-Sirâciyye* ve *Menârü'l-envâr* çevresinde yoğunlaştığını göstermektedir.

Kütüphanede yer alan fıkıh ve usûl-i fıkıh metinlerinde, nüsha sayısı bakımından öne çıkan eserlerin başında *el-Ferâizü's-Sirâciyye* gelmektedir. Bu eseri, *Şerhu'l-Ferâizi's-Sirâciyye* ve *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi ğureri'l-ahkâm* on beşer, *Hâşiye alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ* on dört, *Mukaddime fi's-salât* on bir, *Sirâcü'n-nüfer li-Bedri'l-Müftelî* ve *el-Ferâizü's-Sirâciyye* on ikişer, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik* ile *Menârü'l-envâr* ise dokuzar nüsha ile takip etmektedir. Bu veriler, kütüphanedeki fıkıh ve usûl-i fıkıh literatürünün *el-Ferâizü's-Sirâciyye*, *Dürerü'l-hükkâm*, *Şerhu'l-Ferâizi's-Sirâciyye* ve *Hâşiye alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ* gibi eserler etrafında yoğunlaşmıştır.

Kütüphanede Hızır b. Mehmed Amâsî'ye ait *Gusûnü'l-usûl* adlı eser, müellif hattı olması hasebiyle ilmî kıymeti haizdir. Müellifin el yazısıyla kaleme alınmış bu nüsha metnin aslını en sahih şekliyle muhafaza etmesi ve dönemin telif anlayışını yansıtması bakımından mühimdir. Âmilî Bahâeddin'in *Risâletü'l-vâcibâti's-salâti'l-yevmiyye*, *Risâletü's-savm* ve *Menâsiku'l-hacc*; Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin *Hâşiye alâ Hâşiyeti Şerhi Muhtasari'l-müntehâ*; Lekânî İbrâhim'in *Nasîhatü'l-ihvân bi-ictinâbi'd-duhân*; Ûşî'nin *el-Fetâvâ's-sirâciyye*'si ve Molla Gürânî'nin *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi gureri'l-ahkâm* adlı eserleri müstensih hattından istinsah edilmiştir. Bu nüshalar, müellif hattına dayanması bakımından fıkıh metinlerinin rivayet güvenilirliği ve metin tenkidi açısından önemlidir.

Kütüphane koleksiyonunda istinsah tarihi belirlenebilen yüz doksan bir yazmanın yüz altmış beşi müellifi bilinen, yirmi altısı ise müellifi tayin edilemeyen eserlerdendir. Müstensihi kayıtlı yüz kırk altı nüshanın yüz yirmi yedisi müellifi bilinen, on dokuzu ise müellifi belirlenemeyen metinler arasında yer almaktadır. İstinsah tarihi itibariyle en eski nüsha, 1240 senesinde istinsah edilen Üsmendî'ye ait *Muhtelefü'r-rivâye* adlı eserdir. Günümüze en yakın istinsah tarihine sahip nüsha ise 1844 tarihli Abdullah el-Eyyûbî'nin *Hediyyetü'l-Huccâc* isimli risâlesidir.

İstinsah mahalli tespit edilebilen yirmi üç yazmadan on altısı müellifi belirlenebilen, yedisi müellifine dair kayıt bulunmayan eserlerdendir. Müellifi bilinenler arasında Sadrüşşehîd'in *el-Muhîtü'l-Burhânî* adlı eseri Edirne'de, Necmeddin en-Nesefî'nin *el-Manzûmetü'n-Nesefiyye*'si Beyazıt Medresesi'nde,

Üsrûşenî'nin *el-Fusûl fi'l-muâmelât*'ı İstanbul Samanlızâde Medresesi'nde, Sadrüşşerîa'nın *et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-Tenkîh*'i Ankara-Kalecik'te, Adudüddin el-Îcî'nin *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ*'sı Amasya'da, Bâbertî'nin *en-Nüketü'z-Zarîfe fî Tercîhi Mezhebi'l-İmâm Ebî Hanîfe*'si İstanbul'da, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin *Şerhu'l-Ferâizi's-Sirâciyye*'si Çorum'da, *Hâşiye alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*'sı ise Diyarbekir Hüsreviyye Medresesi'nde istinsah edilmiştir. İbnü'ş-Şıhne'nin *Lisânü'l-hükkâm fî ma'rifeti'l-ahkâm*'ı İstanbul'da, Âhizâde'nin *Zahîretü'l-ukbâ fî şerhi Sadri'ş-şerîati'l-uzmâ*'sı Ankara'da, Kemalpaşazâde'nin *Mühimmâtü'l-Müftî*'si Çorum'da, *Îzâhu'l-Islah*'ı Edirne'de, *Risâle fî Tahkîki Mes'eleti'l-İstihlâf*'ı İstanbul'da; Remlî'nin *Şürûtü'l-me'mûm ve'l-imâm*'ı Şeyh Cemâleddîn Medresesi'nde, Şemseddin Sivasî'nin *Zübdetü'l-esrâr fî şerhi Muhtasari'l-Menâr*'ı Sivas'ta, Lekânî'nin *Nasîhatü'l-ihvân bi'ctinâbi şürbi'd-duhân*'ı Mısır'da, Kadri Efendi'nin *Vâkıatü'l-Müftîn*'i İstanbul'da, Hızır b. Mehmed el-Amâsî'nin *Tehyîcü Gusûnü'l-usûl*'ü Beyazıt'ta, Mehmed Fıkhî el-Aynî'nin *Risâle fî Edebi'l-Müftî*'si Çorum'da, Kâdı Mûsâ b. Ahmed en-Niğdevî'nin *Şerhu Ferâizi'l-Mahmûdiyye*'si ise Kayseri Medresesi'nde istinsah edilmiştir. Müellifi belirlenemeyen risâlelerden istinsah yeri tespit edilebilenler ise Çorum Medresesi, Şam Dengiz Medresesi, Edirne, Konya Kadızâde Medresesi, Gümüş, Demirhisar ve Halkatü'l-Kâdî Medresesi'nde kaleme alınmıştır.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde yer alan fıkıh koleksiyonunda konularına göre yapılan tasnife göre miras hukukuna dair elli altı, ibadetler bahsine dair doksan altı, usûl-i fıkha dair seksen, ilmihal türünde on beş, hilâfiyyât sahasında beş, devlet hukukuna dair altı, muhâkeme hukukuna ilişkin on, vakıf hükümlerini ele alan dört, ceza hukukuna dair sekiz, tabakât literatürüne dâhil dört, fıkıh ile matematik ilişkisini konu edinen iki, borçlar hukukuna dair sekiz eser tespit edilmiştir. Fetâvâ türünde yirmi, fetvâ âdâbını ele alan üç, ticaret ve alışveriş meselelerine dair dört, kadınlara ilişkin hükümleri içeren ve ibadet/aile hukuku kapsamında değerlendirilebilecek beş, ibadet, muâmelât ve 'ukûbât gibi farklı babları ihtiva eden genel nitelikli doksan beş eser bulunmaktadır. Kahve, sigara, ücretli Kur'an tilaveti veya kadıların maaşları gibi fer'î konuları işleyen eser sayısı ise yirmidir. Bu eserlerin bir kısmı birkaç varaktan oluşan küçük risaleler, bir kısmı ise hacim bakımından geniş muhtevalı çalışmalardır.

Müellifleri tespit edilebilen üç yüz altmış altı eserden seksen altısı matbu nüsha olarak neşredilmiş, kalan iki yüz seksen eser ise yazma hâlinde günümüze ulaşmıştır. Beş yüz kırk altı eserin dil tasnifine göre; on altısı Türkçe, üçü Farsça, kalanı Arapçadır.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde vefat tarihi belirlenebilen yüz doksan beş müellif bulunmaktadır. Bunların kırk ikisi on altıncı, otuz biri on beşinci, yirmi yedisi on yedinci, yirmi yedisi on sekizinci, yirmisi on dördüncü, on dördü on ikinci ve yedisi on birinci yüzyıla aittir. Erken dönemlerde, sekizinci, dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda birer müellif tespit edilmiştir. On dokuzuncu yüzyılda on bir, yirminci yüzyılda ise üç müellif yer almaktadır. Bu dağılıma göre müelliflerin %21,2'si on altıncı, %15,7'si on beşinci, %13,6'sı on yedinci ve on sekizinci, %10'u on dördüncü, %7,1'i on ikinci, %3,5'i on birinci, %5,6'sı on dokuzuncu ve %1'i yirminci yüzyılda yaşamıştır.

Müellifi tespit edilemeyen eserlerin çokluğu, yazma geleneğine ve nüshaların fizikî durumuna dair çeşitli etkenlere dayanmaktadır. Koleksiyondaki birçok nüsha, baş ve son kısımları eksik yahut zamanla tahribata uğramış hâlde günümüze ulaşmıştır. Müellif isminin okunamayacak derecede silinmesine veya tamamen kaybolmasına yol açtığı gibi, metinlerin eksik ya da noksan olması sebebiyle benzer muhtevalı diğer eserlerle mukayesesini de güçleştirmiş, böylece müellif tespitini daha da zorlaştırmıştır. Az varaklı, muhtasar mahiyetteki risalelerin bir kısmında, metinlerin Çorum medreselerinde tahsil gören talebelere ait ders yahut imtihan notu olduğu yönünde kayıtlara rastlanmaktadır. Bu tür metinlerde müellif adının zikredilmemesi veya tanınmaması tabiidir. Kütüphane koleksiyonu yalnızca müctehid ve müderrislerin telif mirasını değil, medrese tedrîs halkalarında oluşan ilmî birikimi de yansıtmaktadır.

Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde muhafaza edilen bu fıkıh mirası, geçmiş ulemanın ilmî birikimini günümüze taşıyan canlı bir hafıza mahiyetindedir. Bu eserler, fıkhın asırlara yayılan tefakkuh geleneğini ihya edecek çalışmalara zemin hazırlamakta ve ilim erbabının nazarına arz olunmayı bekleyen kıymetli bir kaynak olarak varlığını sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

Ahsikesî, Hüsâmeddin Muhammed b. Muhammed b. Ömer. *el-Müntehab fî Usûli'l-Mezheb*. nşr. Muhammed Yusuf, hşy. Muhammed İbrâhim. y.y., Matbaatu Yusufi, 1318.

Ahsikesî, Ebû Abdullah Hüsâmeddin Muhammed b. Muhammed b. Ömer. *el-Müntehab fî Usûli'l-Mezheb*. Dehli: Matbaatü'l-Faruki, 1326.

Ahsikesî, Ebû Abdullah Hüsâmeddin Muhammed b. Muhammed b. Ömer. *el-Müntehab fî Usûli'l-Mezheb (el-Müntehabü'l-Hüsâmî)*. thk. Ahmed Muhammed Nâsır Abbâs el-Avâzî. Beyrut: Dârü'l-Medâri'l-İslâmî, 2005.

Ajam, Zaheda. V*ahdetî Osman Efendi'nin Mühtede'l-Enhür ilâ Mülteka'l-Ebhur Adlı Eserinin Kitâbü'l-Kerâhiye Bölümünün Tahkik ve Değerlendirmesi.* Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.

Akbaş, Muhammet Zeki. Sâdî Çelebi'nin (Ö. 945/1539) *Hâşiye 'alâ Envâri't-tenzîl ve esrâri't-te'vîl adlı tefsirinin Meryem Suresi tahkiki (Edisyon-kritik)*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Akbayar, Nuri. *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. baskı., 2003.

Akgündüz, Ahmet. *Darende Tarihi*. İstanbul: es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı Somuncubaba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları, 1. Baskı., 2002.

Akgündüz, Ahmet. "Debûsî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/66-67. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Akgündüz, Ahmet. "Dede Cöngî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/76-77. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Akgündüz, Ahmet. "Ebüssuûd Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/365-371. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Akgündüz, Ahmet. "Fetâvâ-yı Ebüssuûd Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/441-443. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Akgündüz, Ahmet. "Gaznevî, Ahmed b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/486-487. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Akgündüz, Ahmet. “Gaznevî, Ömer b. İshak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/487-488. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Akgündüz, Ahmet. “İtkânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/464-465. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Akgündüz, Ahmet. “Ma’rûzât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/72-73. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Akgündüz, Murat. “Osmanlı Padişahlarını Yetiştiren Hocalar: Muallim-i Sultânîler”. *İSTEM: İslâm San’at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* V/9 (2007), 49-60.

Akpınar, Ahmet. “Osmanlının Muhteşem Yüzsenesinde Hukukçu Bir Devlet Adamı Pervîz Abdullah Efendi: Hayatı, İlmî ve Edebî Yönü”. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/2 (01 Nisan 2016), 329-340.

Akpınar, Musab Enes. *Mûsâ Fakîh’in Kavâ’idü’l-Kur’ân fî Tecvîdi’l-Kur’ân Adlı Eserinin Tahkiki.* İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.

Aksoy, Hasan. “Kınalızâde Ali Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/416-417. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Aksoy, Hasan. “Şemseddin Sivâsî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/523-526. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Aksoy, Hasan. “Şemseddin Sivasi, Hayatı, Şahsiyyeti, Tarikatı, Eserleri”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IX/2 [Sivaslı Din Bilginleri Özel Sayısı] (2005),1-43

Aktan, Bilal. *Devletoğlu Yûsuf’un Vikâye Tercümesi (İnceleme–Metin–Dizin).* Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.

Aksarâyî, Abdurrahman. *İmâdu’l-İslâm*. nşr. Mehmet Rahmi. İstanbul: Sağlam Yayınları, 1990.

Alrawashdeh, Khadeejeh. *Mustafa b. Ömer el-Üsküdârî’nin (ö. 1093/1681) Şerhu’l-Münakkahâti’l-Meşrûha İsimli Eserinin Tahkiki.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.

Annamuhammedov, Gurbansahed. *Maveraünnehir Âlimlerinden Mergînânî'nin Bidâyetü'l-Mübtedî Adlı Eseri ile Mevsılî'nin el-Muhtâr Adlı Eserinin Mukayesesi (Kitâbu't-Tahâre'den Kitâbu'l-Buyû'a Kadar).* Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.

Arıç, Dilara Pınar. *Sünbülî Sinân'ın Menâsik-i Hacc'ı (Giriş-İnceleme-Tenkîtli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım).* Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Arslan, Şükrü. "Mahallî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/326-327. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Aslantürk, Ayşe Hümeyra. "Nesefî, Necmeddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/571-573. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Âtaî, Nev'izade. *Hada'iku'l-Haka'ik fi Tekmileti'ş-Şaka'ik*. ed. Suat Donuk. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017.

Atan, Ömer Faruk. *Burhânü'ş Şerî'a'nın Vikâyetü'r Rivâye fi Mesâili'l Hidâye Adlı Eseri nin Tahkik ve Tahlili.* Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

Atan, Ömer Faruk. *Burhânü'ş-Şerîa'nın Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâili'l-Hidâye Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015.

Atar, Fahrettin. "Abdülazîz el-Buhârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 186-187. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Atik, Sefa. "İki Kardeş, İki Fakih: İbn Nüceym Kardeşler". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (30 Aralık 2020), 979-1012. https://doi.org/10.17859/pauifd.789441

Aydemir, Bilal. *Sigara ile İlgili Yazılmış Risâlelerin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Aydın, Ahmet. *Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi'nin Fıkhî Görüşleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Aydın, Ahmet. *Mehmet b. İbrahim'in Manzûm Şir'atü'l-İslâm Tercümesinin Metin ve Tahlili (İlk On Beş Fasıl)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Aydın, Hakkı. *Cassâs'ın Kitâbü Usûli'l-Fıkh'ı ile Debûsî'nin Takvîmü'l-Edille'sinin Karşılaştırmalı Olarak Tanıtılması.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1985.

Aydın, Hakkı. "Fusûlü'l-Bedâyi'". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/229-230. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Aydın, Hüseyin. *Sadrüşşehîd Hüsameddin Ömer b. Abdülaziz el-Buhârî'nin "Umdetü'l-Müftî" Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Aydın, İbrahim Hakkı. "Molla Fenârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/245-247. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Aydoğan, İbrahim. *İbn Mâze'nin el-Muhîtu'l-Burhânî Adlı Eserindeki Mahzarlar ve Siciller.* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Aytekin, Arif. "Bâbertî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/377-378. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Azak, Necmettin. "İlmihal Türünde Bir Literatür İncelemesi: Ebü'l-Leys Es-Semerkandî'nin Mukaddimetü's-Salâtı ve Üzerine Yapılan Çalışmalar". *Dergiabant* 13/1 (31 Mayıs 2025), 1-22. https://doi.org/ 10.33931/ dergiabant. 1600022

Azak, Necmettin. "İlmihal Türünde Bir Literatür İncelemesi: Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin *Mukaddimetü's-Salât*ı ve Üzerine Yapılan Çalışmalar." *Dergiabant* 13/1 (Mayıs 2025), 1–22. https://doi.org/10.33931/dergiabant.1600022.

Bağdâdî, Babanzâde İsmail Paşa. *Hediyyetü'l-'ârifîn*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1941.

Baktır, Mustafa. "İbn Melek". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/175-176. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Baktır, Mustafa - Eraslan, Cezmi. “Ebûbekir Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 10/276-277. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Baltacı, Cahit. “Hamîdüddin Efendi, Efdalzâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/476-477. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Bardakoğlu, Ali. “Câmiu’l-Fusûleyn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/108-109. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Baş, Erdoğan. “Şeyhzâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 39/97-98. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Bayder, Osman. “Hamiduddin ed-Darîr”. *İslam Düşünce Atlası*. Erişim 27 Temmuz 2025.

Bayır, Mahmut Hakkı. *Hamza Hüdâi ve Tecvid-i Edâiyye İsimlie Eserinin Tecvid Literatüründeki Yeri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Baysa, Hüseyin. “Hızır b. Mehmed el-Amâsî’nin Gusûnü’l-Usûl Adlı Muhtasarının İncelenmesi”. *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu* I (2017), 433-439.

Baysa, Hüseyin. “Ömer Müftî Kilîsî’nin Sigaranın Hükmü Hakkındaki Görüşünün Değerlendirilmesi -Risâletü’d-Dühân Bağlamında-”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (01 Haziran 2015), 37-57.

Baysa, Hüseyin. “Süt Akrabalığı ile İlgili Bir Fetva Mecmuası: Ali Efendi eş-Şerî atî et-Tekfûrtâgî’nin Mesâ’ilü’r-razâ’iyye Adlı Eseri”. *Tekirdağ’da Dinî ve Kültürel Hayat*, 531-556.

Bebek, Adil. “Hayâlî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/3-5. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Bedir, Murteza. “ez-Ziyâdât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 483-484. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Bedir, Murteza. “Nesefî, Ebü’l-Berekât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 32/567-568. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Bedir, Murteza. “Takvîmü’l-Edille”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/493-494. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Bedir, Murteza. “Üsrûşenî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/392-393. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Bedir, Murteza. “Vikâyetü’r-Rivâye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/106-108. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Bedir, Murteza. “Muhtelefü’r-rivâye ve İlişkili Bazı Eserlerin Nüshalarına Dair Bir İnceleme”. *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 4/1 (Haziran 2021), 1-31

Bedir, Murteza - Koca, Ferhat. “Pezdevî, Ebü’l-Usr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/264-266. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Bektaş, İhsan. *Esîrîzâde Abdülbâkî Efendi ve İrâde-i Cüz’iyye Risâlesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Bitîçî, Tahirhıdîn. *Münîrî-i Belgradî ve Silsiletü’l-Mukarrebîn Adlı Eseri*. istanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.

Boynukalın, Mehmet. *Fıkıh Usulü Alimleri ve Eserleri*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2017.

Budak, Nebiye. “Hacı Ahmed b. Seyyid el-Bigavî ve Terceme-i ‘Avârifu’l-Ma’ârif’te Semâ’ Bahsi = The Subject of Sama Over Hacı Ahmed b. Seyyid el-Bigavî and Tarjama al-Awarif al-Ma’arif Summarise”. *Din ve İnsan Dergisi
 Journal of Religion and Human* III/5 (2023), 81-104.

Buhari, Alauddin Abdulaziz b. Ahmed b. Muhammed Abdulaziz. *Keşfü’l-esrar fi şerhi Usuli’l-Pezdevi*. thk. Hasan Hilmi Rizevi. 4 cilt. İstanbul: [y.y.], 1307/1890.

Buhari, Alauddin Abdulaziz b. Ahmed b. Muhammed Abdulaziz. *Keşfü’l-esrar fi şerhi Usuli’l-Pezdevi*. thk. Hasan Hilmi Rizevi. 4 cilt. İstanbul: [y.y.], 1307/1890.

Buhari, Alauddin Abdulaziz b. Ahmed b. Muhammed Abdulaziz. *Keşfü’l-esrar fi şerhi Usuli’l-Pezdevi*. thk. Muhammed el-Mu’tasım-Billah el-Bağdadi. 4 cilt. Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-Arabiyye, 1417/1997.

Bulutlu, Yusuf - Bulutlu, Bünyamin. “Kurd Efendi ve Vikâye Tercümesi”. Mevzu – *Sosyal Bilimler Dergisi* 8 (15 Eylül 2022), 89-119. https://doi.org/10.56720/mevzu.1128814

Can, Selma. *Namaz Fıkhı Açısından Mu'addilü's Salât*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.

Cici, Recep. "İmâmzade, Muhammed b. Ebû Bekir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/210-211. istanbul: TDV Yayınları, 2000.

Çağlar, Muhammet Ali – Özcan, Mustafa Serdar. "*El-Envâr fî Usûli'l-Fıkh* ve *Muhtasaru Takvîmi'l-Edille* Eserlerinde Aidiyet Problemi ve Nüshaların İncelenmesi." *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 25/1 (Mart 2025), 713–745. https://doi.org/10.33415/daad.1581039.

Çelebi, İlyas. "Hüsamzâde Mustafa Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/517-518. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Çelebi, İlyas. "Kemalpaşazâde (Eserleri)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/245-247. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

Çetin, Serkan - Yartaşı, Recep. "Musâ b. Ahmed ve Şerhu Âdâbi'l-Bahs ve'l-Münâzara Hâşiyesi". *Niğdeli Âlimler: Eserler ve Düşünceler*, 263-276.

Çınar, Fatih. "İsmail es-Sivasi ve Sufilerin Raks/Deveranı Hakkında Verdiği Bir Fetvası". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (15 Haziran 2009), 323-340.

Çınar, Halime. *Simnânî'nin "Ravzatü'l-Kudât" Adlı Eseri ve Hanefî Edebü'l-Kâdî Literatüründeki Yeri.* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Çiftci, Adem. "Mûsâ b. Ahmed en-Niğdevî'nin Şerhu Ferâ'izi'l Mahmûdiyye İsimli Eseri". *Niğdeli Âlimler: Eserler ve Düşünceler*, 329-335.

Çivizâde, Muhyiddin Muhammed b. İlyâs Mehmed Efendi. *el-Hudûd ve't-tâ'zîr*. thk. Abdüssettâr Ebû Gudde. Beyrut: Dârü'l-Muktebes, 2022.

Çöklü, Ramazan. "Debûsî'nin Hanefî Fıkıh Usulünün Gelişimine Katkısı Üzerine Bir İnceleme: Hanefî Fıkıh Usulü Düşüncesinde Mecazın Umumiliği ile Müşterekin Umumiliği Meselelerinin Kökenlerine Genel Bir Bakış." *Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Bildiri Tam Metin Kitabı*, 1/1–8. İzmir, 2022.

Dartma, Bahattin. “Şihâbuddîn es-Sîvâsî : Hayatı ve İlmi Şahsiyeti”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IX/2 [Sivaslı Din Bilginleri Özel Sayısı] (2005), 89-106.

Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed b. Ömer b. Îsâ. *Takvîmü'l-edille fî Usûli'l-fıkh*. thk. Halîl el-Meys. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2001.

Demir, Halis. “Hanefi Mezhebinde Hilaf Literatürü”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (15 Aralık 2015), 111-146. https://doi.org/10.18505/cuifd.57731

Demir, Halis. *“Hanefî Mezhebinde Reddiyye Literatürüne Dair Bazı Eserler”. İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı*. 1. cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.

Demir, Halis. *Kitâbiyat Hanefî Fıkıh Edebiyatı*. İstanbul: Çelik Yayınevi, 1. Baskı., 2020.

Demir, Mehmet. *Devletoğlu Yusuf, Vikaye tercümesi: metin dil incelemesi.* İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 1999.

Demiralay Cambaz, *Hilal. Cemâlüddin Ahmed bin Muhammed el-Gaznevi'nin Mukaddimetü'l-Gazneviyye fil-Furu'il Hanefiyye adlı eseri (Tahkik ve tercüme).* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Demirci, Muhsin. “İsfahânî, Mahmûd b. Abdurrahman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/509-510. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

DİA. “Hasan-ı Basrî (Literatür)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/293. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Dinç, Emine Nurefşan. “Şehit Kavramının Kapsamına Dair Bir Tartışma: Muhyiddîn el-Acemî'nin Risâle fî Bâbi'ş-şehîd min Şerhi'l-Vikâye'si, Hüsâm Çelebi'nin Cevâb-ı Hüsâm Çelebi fî Bâbi'ş-şehîd'i ve Risâle fî Bâbi'ş-şehîd İsimli Müellifi Meçhul Bir Eser (Tahkik ve Muhteva Tanıtımı)”. *İslam Hukuku*

Araştırmaları Dergisi 43 (30 Haziran 2024), 211-268. https://doi.org/10.59777/ ihad.1363200

Dindar, Bilal. "Bedreddin Simâvî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/331-334. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Dinler, Ferit. "Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin (v. 373/983) *Mukaddimetü's-Salât* İsimli Eserinin Tahkikli Neşri." *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 28 (2016), 519-563.

Doğan, Cihan. "Kudûrî'nin *el-Muhtasar* Adlı Eserinin En Eski Türkçe Tercümesi = *The Oldest Turkish Translation of Kudûrî's Al-Mukhtasar*." *Dil Araştırmaları = Journal of Language Studies* 30 (2022), 139–156.

Doğan, Muhammed. *Mir'âtü'l-Usûl Eseri Bağlamında Molla Hüsrev'in Delil Anlayışı.* Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Durmuş, Abdullah. *Takvîmü'l-Edille Adlı Eseri Çerçevesinde Debûsî'de Naslar Dışındaki Şer'î Deliller.* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.

Durmuş, İsmail. "İsferâyînî, İsâmüddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 22/516-517. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Durmuş, İsmail. "Semerkandî, Ebü'l-Kâsım". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/472-473. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Düzenli, Pehlul. "Türkçe Talâk Tabirleri Ve Fıkhî Sonuçları". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46/46 (06 Ocak 2019), 107-140.

Ebü'l-Leys es-Semerkandî, Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Hizânetü'l-fıkh ve Uyûnü'l-mesâil*. nşr. Selahaddin Abdüllatif en-Nâhî. 2 Cilt. Bağdat: el-Ehliyye, 1385/1965–1387/1967.

el-Mahallî, Ebû Abdullah Celaleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî. *Kenzü'r-râgibîn şerhu Minhâci't-tâlibîn.* thk. Abdüllatif er-Rahman. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

el-Mahallî, Ebû Abdullah Celaleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî. *Kenzü'r-râgıbîn şerhu Minhâci't-tâlibîn.* thk. Hişam b. Abdülkerim el-Bedrânî el-Mevsılî. 4 cilt. Beyrut: Dârü İbn Hazm, 2012.

el-Mahallî, Ebû Abdullah Celaleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî. *Kenzü'r-râgıbîn şerhu Minhâci't-tâlibîn fi'l-fıkhi'ş-Şâfiî.* thk. Muhammed Mustafa ez-Zühaylî. 4 cilt. Beyrut; Dımaşk: Dârü İbn Kesîr, 2016.

Elmalı, Hüseyin. "Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/487-488. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Elmedeni, Enes. "el-İmam Tahir b. İslam el-Harizmi el-Hanefi (Ö. 771) ve Menhecuhu fi Kitabihi'l-Cevahir = İmam Tahir b. İslam el-Harezmî el-Hanefî'nin (Ö. 771 H.) Hayatı ve el-Cevâhir Adlı Eserindeki Metodu = Imam Taher bin Islam al-Khawarizmi al-Hanafi (D. 771 AH) and His Methodology in His Book al-Jawaher". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
 The Journal of International Social Research* XIII/74 (2020), 515-522.

Ençakar, Orhan. "Osmanlı'da Şerh-Hâşiye Geleneği 'Dürer Hâşiyeleri Örneği'". *Osmanlı'da İlm-i Fıkıh: Âlimler, Eserler, Medreseler,* 80-117.

Erdem, Abdullah. *Ebû'l-Muzaffer es-Sem'ânî'nin Debûsî'ye Yönelttiği Tenkitlerin Fıkıh Usulü Açısından Tahlili.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

Eroğlu, Muhammed. "Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/550-551. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Furat, Ahmet Hamdi. "17. Asır Osmanlı Taşrasında Bir Fakih Portresi: Ali en-Nisârî". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (20 Haziran 2019), 13-33. https://doi.org/10.32950/rteuifd.492435

Gedik, Şerif. "Fusûlü'l-İmadî'nin Osmanlı Dönemi Fetâvâ Mecmualarına ve Hanefî Fıkıh Literatürüne Katkısı". *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi [Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi]* IX/1 (2023), 17-51.

Genç, Mustafa. "İmâm Birgivî'nin Zuhru'l-Mute'ehhilîn ve'n-Nisâ' fî Ta'rîfi'l-Athâr ve'd-Dimâ' İsimli Risâlesi'ne Ait Şerhlerle İlgili Kütüphane Kaydı Hataları". *Balıkesirli Bir İslam Âlimi: İmam Birgivî* III (2021), 269-280.

Gildiroğlu, Muammer. *Burhâneddîn el-Merğinâni'nin "Kitab fi'l-Ferâiz" Adlı Eserinin Tahkik Tercümesi ve Değerlendirilmesi.* Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Gökyay, Orhan Şaik. "Kâtib Çelebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 25/36-40. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Görgün, Tahsin. "Hasan-ı Basrî (Fıkıh İlmindeki Yeri)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 16/303-305. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Görgün, Tahsin. "Îcî, Adudüddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 21/410-414. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Güleç, Hasan. "Ahîzâde Abdülhalim Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 1/548. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Gültekin, Hasan. *Türk Edebiyatında İnşâ: Tarihî Gelişim-Kuram-Sözlük ve Metin.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.

Gümüş, Sadreddin. "Cürcânî, Seyyid Şerîf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 8/134-136. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Gündoğdu, Cengiz. *Bir Türk Mutasavvıfı Abdulmecid Sivasi Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

Gürani, Molla. *ed-Dürerül-levami fi şerhi Cemil-cevami*. thk. Said b. Galib Kamil el-Mecidi. 5 Cilt. Medine: el-Camiatul-İslamiye, 2008/1429.

Gyunesh, Ahmed Salih. *Burhaneddin el Merginânî'nin "Muhtârâtü'n Nevâzil" Eserinin Edisyon Kritiği.* Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Hakîmî, M. Rızâ. *Tarihü'l-ulema abrel-usuril-muhtelife.* Beyrut, 1403.

Hamîdullah, Muhammed. "Serahsî, Şemsüleimme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/544-547. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Has, Şükrü Selim. "Halebî, İbrâhim b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/231-232. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Has, Şükrü Selim. "Mülteka'l-Ebhur". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/549-552. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Hasanov, Sefer. “Kurd Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-2/93-94. Ankara: TDV Yayınları, 2019.

Hüseynova, Sevda. “Abu’l-Hüseyin Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî’nin *Muhtasar al-Kudûrî fî Furû’i’l-Hanefiyye* Eseri.” *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin İlmî Mecmuası* 11 (2009), 253–270.

Hüsrev, Mehmed Efendi Molla. *Dürerü’l-hükkâm şerhu Gureri’l-ahkâm*. thk. İlyas Kaplan et-Türkî. 2 cilt. Beyrut: Dârü Sadır, 2018.

Hüsrev, Mehmed Efendi Molla. *Dürerü’l-hükkâm fî şerhi Gureri’l-ahkâm*. 2 cilt. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1978.

Hüsrev, Mehmed Efendi Molla. *Dürerü’l-hükkâm fî şerhi Gureri’l-ahkâm*. thk. Muhammed Hâlid el-Harse, Muhammed Vâil el-Hanbelî. 3 cilt. İstanbul: Merkezu Harfi li’l-Bahsi ve’t-Tatvîri’l-İlmi [Harf İlmi Araştırma ve Geliştirme Merkezi], 2022.

Hüsrev, Mehmed Efendi Molla. *Mirkâtü’l-vüsûl ilâ ilmi’l-usûl fî uṣûli’l-fıkh*. thk. İlyas Kaplan. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2012.

Hüsrev, Mehmed Efendi Molla. *Fıkıh usûlü: Mirkâtü’l-vüsûl tercümesi ve şerhi*. çev. Haydar Sadıkoğlu. İstanbul: Özgü Yayınları, 2014.

Hüsrev, Mehmed Efendi Molla. *Mir’âtü’l-usûl şerhu Mirkâti’l-vüsûl*. 2 cilt. İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1899.

İbnü’l-Hümâm, Kemaleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid. *Şerhu Fethü’l-kadir.* thk. Abdürrezzak Galib el-Mehdi. 10 cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2009.

İbnü’l-Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid. *Zâdü’l-fakîr: risâle fî ahkâmi’s-salât fi’l-mezhebi’l-Hanefî.* thk. Said Bekdaş. Medine; Beyrut: Dârü’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 2013.

İbnü’l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid. *Zâdü’l-fakîr.* thk. Muhammed Mahmud Abdülaziz, Ali es-Seyyîd Abdüllatîf. İstanbul: Dârü’s-Semmân, 2020.

İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid. *et-Tahrîr fî usûli'l-fıkh.* thk. Abdülkadir Şâkir Ubeyd. Beyrut; Kerkük: Müessesetü'd-Duha, 2022.

İbnü'ş-Şıhne, Ebü'l-Velîd Lisânüddin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed es-Sekafî el-Halebî. *Lisânü'l-hükkâm fi ma'rifeti'l-ahkâm.* ed. Souad Saghbini. Bonn: Bonn University, 2017.

İbnü'ş-Şıhne, Ebü'l-Velîd Muhibbüddin Muhammed b. Muhammed. *Lisânü'l-hükkâm fî ma'rifeti'l-ahkâm.* thk. Taha Abdurrauf Sa'd, Abdüllatif Abdurrahman. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2017.

İbn Kutluboğa, İbn Kutluboğa Ebü'l-'Adl Zeynüddîn Kasım b. Kutluboğa b. Abdullah. *Tâcü't-terâcim*. ed. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf. Dımaşk: Darü'l-Kâlem, 1992.

İltaş, Davut. "Üsmendî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/388-389. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

İnanır, Ahmet. "Birgivî Mehmed Efendi'ye İsnad Edilen 'el-Kavlü'l-Vasît beyne'l-İfrât ve't-Tefrît' Adlı Risalenin Aidiyeti Üzerine Bir İnceleme". *Balıkesirli Bir İslam Âlimi: İmam Birgivî III* (2021), 191-205.

İnanır, Ahmet. "İbn Kemal'in Tabakatü'l-Fukahası ve Değerlendirilmesi". Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
 *Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi
 Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi (İLTED)* 37 (2012), 65-86.

İpekten, Halûk. "Azmîzâde Mustafa Hâletî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/348-349. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

İpşirli, Mehmet. "Abdullah Efendi, Yenişehirli". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/100-101. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

İpşirli, Mehmet. "Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/348-349. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

İpşirli, Mehmet. "Debbağzâde Mehmed Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/62-63. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

İpşirli, Mehmet - Demir, Ziya. "Sâdî Çelebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/404-405. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

İpşirli, Mehmet - Kaya, Eyyüp Said. "Mustafa Efendi, Bâlîzâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/294-295. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Kaçalin, Mustafa S. "Vankulu". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/513. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Kahraman, Abdullah. "Trablusî, Burhâneddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/292. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Kallek, Cengiz. "Berzencî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/525-526. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Kallek, Cengiz. "Hisâlî Abdurrahman Çelebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/125-126. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Kallek, Cengiz. "Kudûrî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/321-322. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Kaplan, Hayri. "Şa'rânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/347-350. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Kaplan, İlyas. "Menâr Muhtasarları Bağlamında Fıkıh Usulünde Önemli Bir Eser: İbn Habîb ve Muhtasaru'l-Menâr". *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 14 (30 Haziran 2022), 343-357. https://doi.org/10.47502/mizan.1099070

Kara, Yusuf. *İbn Kemal Paşa'nın el-Islah Adlı Eserinde el-Vikaye'ye Yönelttiği Eleştirilerin Değerlendirilmesi.* 2019: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, ts.

Karagöz, Ensar. *İlmiyye Teşkilatı Tarihine Kaynaklık Eden Bir Âlim: Eserleriyle Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

Karagöz, Nail. "Candaroğlu İsmail Bey ve Hulviyyât Adlı Eserindeki 'Fıtır Sadakası' Bâbı". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012), 267-288.

Karataş, Fatih. *Babertî'nin el-İnâye Adlı Eserinde Fıkıh Usûlü Tatbiki.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

Karatay, Fehmi Edhem - Reşer, Osman. *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu.* 4 Cilt. Ankara: MEB, 1964.

Kaska, Çetin. "Osmanlı Döneminde Yazılan Farsça Bir Tefsîr: Tefsîr-i Sûreti'l-Kadr". *TEKE: Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi
 International Journal of Turkish Literature Culture Education* XIII/3 (2024), 849-867.

Kaş, Murat. "18. Yüzyıl Osmanlı Düşünürü Hafîdü'n-Nisârî'nin Risâle fi mec´ûliyyeti'l-mâhiyyât Başlıklı Risalesi: İnceleme ve Tahkik". *İslam Tetkikleri Dergisi* 12/2 (30 Eylül 2022), 645-668. https://doi.org/10.26650/iuitd.2022.1068349

Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. *Keşfü''z-zunûn.* Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1. Basım, t.y.

Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. *Keşfü''z-zunûn*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1. Basım, t.y.

Kavalcıoğlu, Abdullah. "16. Yüzyıl Osmanlısında Kur'ân Okuma Karşılığı Ücret Alma Tartışmaları: Birgivî Zeyrekzâde Örneği". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 54 (31 Aralık 2020), 303-328. https://doi.org/10.29288/ilted.748131

Kayapınar, Hüseyin. "Münyetü'l-Musallî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/32-33. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-müellifîn*. 15 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, t.y.

Kelpetin Arpaguş, Hatice. "İmâdü'l-İslâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/172-173. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.

Kevserî, Zâhidî. *et-Tahrirü'l-Veciz fima Yebtekgihi'l- Müsteciz*. ed. Ebu Gudde Ebdülfettah. Haleb: M.M.İslamiyye, 1993.

Kılıç, Hulusi. "Enbârî, Kemâleddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/172-173. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Kırkıl, Harun. "Türk Edebiyatında Manzum İlmihal ve Fıkıh Kitapları ile Son Devre Ait Manzum Bir İlmihal: Manastırlı Mehmed Rıfat Bey ve Manzum İlmihali". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 7 (2006), 433-475.

Kızılkaya, Necmettin. “Zeylaî, Osman b. Ali”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/354-355. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Koca, Ferhat. “el-Ferâizü’s-Sirâciyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/367-368. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Koca, Ferhat. “el-Manzûmetü’n-Nesefiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/34-35. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Koca, Ferhat. “el-Muhtasar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/64-66. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Koca, Ferhat. “Fudayl Çelebi, Zenbillizâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/207-208. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Koca, Ferhat. “İbnü’l-Hümâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/87-90. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Koca, Ferhat. “İzmîrî, Mevlânâ Mehmed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/529-530. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Koca, Ferhat. “Menârü’l-Envâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/118-119. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Koca, Ferhat. “Molla Hüsrev”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/252-254. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Koç, Aylin. “Sinan Paşa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/229-231. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Koç, Mehmet. “Mûsâ b. Ahmed’in Muvazzihu’l-Mu’addil Şerhu Mu’addilü’s-Salât İsimli Eserinin İçeriği ve Şerh Yöntemi Hakkında Bazı Mülâhazalar”. *Niğdeli Âlimler: Eserler ve Düşünceler*, 299-311.

Koçak, Muhsin. “Ebû Şücâ’ el-İsfahânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/235-236. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Koçkuzu, Ali Osman. “Aynî, Bedreddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/271-272. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Korkmaz, Ahmet Ali. *Molla Hüsrev’in “Velâ” Hakkındaki Görüşleri ve Bu Konuda Osmanlı Âlimleri Arasında Yapılan Tartışmalar (Velâ Risaleleri*

Çerçevesinde). Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Korkmaz, Seyfullah. "Tokatlı Şair Rızâî İshak b. Hasan'ın Bir Mersiyesi". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/12 (01 Haziran 2002), 185-202. https://dergipark.org.tr/tr/pub/erusosbilder/issue/23745/252961

Köse, Saffet. "Ebû Sa'îd El-Hâdimî'nin Namazda Huşû Risalesi". *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 1/1 (30 Haziran 2018), 1-65. https://doi.org/10.5281/zenodo.3475057

Köse, Saffet. "İbn Emîru Hâc". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/476-477. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Köse, Saffet. "İbnü'z-Ziyâ el-Mekkî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/248. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Kureşî, Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed. *el Cevâhirü'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye.* ed. Abdülfettah Muhammed el-Hulv. 3 Cilt. Kahire: İsa el-Babi el-Halebi, 1979.

Kurt, Bayram. *İsmâ'îl b. Sinân es-Sivâsî (ö. 1048/1638)'nin Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'Isâm 'alâ Risâleti'l-İsti'âre Adlı Eserinin Tahkîki.* Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed. *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l Hanefiyye.* Kahire, 1324.

Liman, Hatice. "Yahyâ Bin Bahşî Ve Menâkibu'l-Cevâhir". *İSTEM* 13 (01 Aralık 2009), 305-316.

Maden, Şükrü. "Kastamonulu A Reczâde Ahmed Efendi ve İhlâs Sûresi Tefsiri". 199-207, 2015.

Mehmet Tahir, Bursalı. *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*. ed. Mehmet Akif Erdoğru. İzmir: Akademi Kitabevi, 1994.

Mehmet Tahir, Bursalı. *Osmanlı Müellifleri*. 3 Cilt. İstanbul: Matbaa-ı Amire, 1333.

Menteşe, Güngör Levent. “Seyyid Yahyâ-yi Şirvânî ve Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme”. Doğu Araştırmaları: *Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 21 (Ocak 2020), 32-56.

Mergînânî, Ebü’l-Hasan Burhâneddin Alî b. Ebî Bekr. *Bidâyetü’l-mübtedî*. thk. Saîd Bekdaş. Londra: Müessesetü’l-Furkân li’t-Türâsi’l-İslâmî (al-Furqan Islamic Heritage Foundation), 2016.

Mergînânî, Ebü’l-Hasan Burhâneddin Alî b. Ebî Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti’l-mübtedî*. thk. Muhammed Muhammed Tâmir, Hâfız Âşûr Hâfız. 4 cilt. Kahire: Dârü’s-Selâm, 2000.

Mergînânî, Ebü’l-Hasan Burhâneddin Alî b. Ebî Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti’l-mübtedî*. thk. Nâ’im Eşref Nûr Ahmed. 8 cilt. Karaçi: İdâretü’l-Kur’ân ve’l-’Ulûmi’l-İslâmiyye, 1417.

Mergînânî, Ebü’l-Hasan Burhâneddin Alî b. Ebî Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyetü’l-mübtedî*. 4 cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986.

Mergînânî, Ebü’l-Hasan Burhâneddin Alî b. Ebî Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti’l-mübtedî*. thk. Saîd Bekdaş. 7 cilt. Medine: Dârü’s-Sirâc, 2019.

Mergînânî, Ebü’l-Hasan Burhâneddin Alî b. Ebî Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti’l-mübtedî*. thk. Abdüsselâm b. Abdülhâdî Sennâr. 4 cilt. Dımaşk–Beyrut–Halbûnî–Verdûn: Dârü’d-Dekkâk – Dârü’l-Feyhâ’, 2019.

Mergînânî, Ebü’l-Hasan Burhâneddin Alî b. Ebî Bekr. *Bidâyetü’l-mübtedî*. thk. Saîd Bekdaş. Londra: Müessesetü’l-Furkân li’t-Türâsi’l-İslâmî (al-Furqan Islamic Heritage Foundation), 2016.

Mergînânî, Ebü’l-Hasan Burhâneddin Alî b. Ebî Bekr. *Muhtârâtü’n-nevâzil*. thk. Ahmed Güneş. İstanbul: Mektebetü’l-İrşâd, 2014.

Michot, Yahya. “Akhisârî, Ahmed-i Rûmî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-1/60-62. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Müstakimzâde, Süleyman Sâdeddin. *Tuhfe-i Hattâtîn*. ed. İbnülemin Mahmud Kemal. İstanbul, 1928.

Nahi, Selahaddin Abdüllatif en-. “Suğdî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/474-475. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Nesefi, Ebu'l-Berekat Hafizuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud. *el-Vafi fi'l-fıkhi ala mezhebi'l-Imam el-A'zam Ebi Hanife en-Nu'man*. thk. Muhammed Nizar Temim. 3 cilt. Dimask: Daru'r-Risaleti'l-Alemiyye, 2020.

Nesefi, Ebu'l-Berekat Hafizuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud. *Kenzu'd-dekaik*. hasiye: Muhammed Ahsen es-Siddiki. 3 cilt. Karaci: Mektebetu'l-Busra, 1431/2010.

Nesefi, Ebu'l-Berekat Hafizuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud. *Kenzu'd-dekaik (fi'l-fıkhi'l-Hanefi)*. thk. Said Bekdas. Beyrut: Daru'l-Besair, 1432/2011.

Nesefi, Ebu'l-Berekat Hafizuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud. *Kenzu'd-dekaik*. thk. Muaz Yasir el-Hamevi, Muhammed Abdulgani en-Nablusi. Dımaşk: Daru'l-Feyha, 1445/2024.

Nesefi, Ebu'l-Berekat Hafizuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud. *el-Musaffa şerhu manzumeti'l-hilafiyyat*. thk. Hasan Özer. 3 cilt. Amman: Daru'n-Nuri'l-Mubin, 2019.

Okumuş, Ömer. "Âmilî, Bahâeddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/60-61. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Okur, Kaşif Hamdi. *"17. Yüzyıl Osmanlı Fıkıhçılarının Nevazile Yönelik Fıkhî Argümantasyonu (Mehmed Fıkhî el-Aynî ve Risâletü'd-Duhân ve'l-Kahve Örneği)". Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası (Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler) - XVII. Yüzyıl.* ed. Hidayet Aydar - Ali Fikri Yavuz. 381-393. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 1. Basım., 2017.

Orazov, Orazsahet. *"Vikâyetü'r-rivâye fî mesâili'l-Hidâye Bağlamında Oluşan Fıkıh Edebiyatı"*. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 29/1 (25 Haziran 2020), 81-122.

Osmanoğlu, Muhammed. *Seyfeddin Ahmed el-Ebherî eş-Şâfiî'nin (V. 800/1397), Hâşiyetü Seyfü'd-dîn el-Ebherî Alâ Şerhi'l-'Adud li-muhtasari İbni'l-Hâcib isimli eserinin tahkik ve tahlili (1. cüz'ün 1-48 varakları arası, "Dil bilmenin yolu" başlığı).* İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.

Öngören, Reşat. “Kutbüddin İznikî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/485-486. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Öz, Mustafa. “Kazâbâdî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/120-121. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Öz, Mustafa. “Şehîd-i Sânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/440-441. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Özcan, Tahsin. “Molla Arap”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/240-241. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Özcan, Tahsin. “Nâsıhî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/394. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Özcan, Tahsin. “Saçaklızâde Mehmed Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/368-370. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Özcan, Tahsin. “Şeyhîzâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/86. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Özdirek, Recep. “Gânim el-Bağdâdî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/350-351. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Özel, Ahmet. “Ali el-Kârî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/403-405. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Özel, Ahmet. “Behcetü’l-Fetâvâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/346. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Özel, Ahmet. *Hanefi Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları.* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 6. Basım, 2018.

Özel, Ahmet. “Haskefî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/387-388. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Özel, Ahmet. “İbn Nüceym, Zeynüddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/236-237. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Özel, Ahmet. “İbnü’s-Sââtî, Muzafferüddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/190-192. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Özel, Ahmet. “Kâdîhan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/121-123. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Özel, Ahmet. “Kadri Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/140-141. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Özel, Ahmet. “Menûfî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/157-158. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Özel, Ahmet. “Nablusî, Abdülganî b. İsmâil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/268-270. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Özel, Ahmet. “Remlî, Şehâbeddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/564-565. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Özel, Ahmet. “Sadrüşşehîd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/425-427. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Özel, Ahmet. “Secâvendî, Muhammed b. Muhammed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/266-268. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Özel, Ahmet. “Serûcî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/572-573. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Özel, Ahmet. “Şinşevrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/176-177. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Özel, Ahmet. “Timurtaşî, Muhammed b. Abdullah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/188-189. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Özel, Recep Orhan. “Yûsuf Sinânüddîn el-Amâsî (1000/1592) ve ‘Tebyînü’l-Mehârim’ Adlı Eseri Yûsuf Sinânüddîn el-Amâsî and ‘Tabyîn al-Mehârim’”. *Usul İslam Araştırmaları* 20/20 (01 Aralık 2013), 113-140. https://doi.org/10.56361/usul.173730

Özen, Hamza. “Kasım b. Süleyman en-Niğdevî ve Tatbûku Şerhi Vikâyeti’r-Rivâye İsimli Eseri”. *Niğdeli Âlimler: Eserler ve Düşünceler,* 187-202.

Özen, Şükrü. “İbnü’ş-Şıhne, Lisânüddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/224-225. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Özen, Şükrü. “İbnü’ş-Şıhne, Seriyyüddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/225-227. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Özen, Şükrü. “Kemalpaşazâde (Fıkhi Görüşleri)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/240-242. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

Özen, Şükrü. “Müzenî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/246-250. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Özen, Şükrü. “Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü”. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 3/5 (2005), 249-378.

Özen, Şükrü. “Pîr Mehmed Üskübî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/276-277. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Özen, Şükrü. “Sadrüşşerîa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/427-431. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Özen, Şükrü. “Teftâzânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/299-308. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Özen, Şükrü. “Zâhidî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/81-85. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Özer, Hasan. *Nesefi’nin (Ö. 710/1310) el-Musaffa’sının Fıkıh Tarihindeki Yeri ve Edisyon Kritiği*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

Özer, Hasan. “Molla Hüsrev’in *er-Risâle fi’l-Velâ*’sı, Molla Gürânî’nin Reddiyesi ve Molla Hüsrev’in Cevabı: Tahkikli Neşir”. *İslâm Araştırmaları Dergisi* 24 (2010), 173-207.

Özer, Hasan. *Maveraünnehir İslam Hukukçuları Ömer Nesefi’nin el-Manzumesi ve Ebu’l-Berekat Nesefi’nin el-Musaffa’sı*. İstanbul: Celik Yayınları, 1. Basım, 2018.

Özkan, Halit. “Süyûtî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/188-198. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Özkan, Mehmet. “Osmanlı’da İlmihal Geleneği: Kadızâde Mehmed Efendi (1045/1635) ve ‘Risâle-İ Kadızâde’ Adlı Çalışması”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 27 (30 Nisan 2016), 553-574.

Özkan, Mustafa. “Devletoğlu Yûsuf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/243-244. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Pala, Ali İhsan. “Osmânî, Hatîb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/477-478. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Rıdvanoğlu, Mahmut. “Habbâzî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/343-344. İstanbul, 1996.

Sadettin, Merdin. *Mızraklı İlmihal’in İtikadî Açıdan Tahlili.* Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.

Sahatmamedov, Abdylmejit. *Fıkhu’l-Keydânî, el-Mukaddime ve el-Vikâye’nin Mukayesesi: Namaz Örneği.* Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Sakallı, Talat. “İbn Kutluboğa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/152-154. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Sarıkaya, Halil. *Ahsîkesî’nin el-Müntehab’ının Hanefî Muhtasar Usûl Geleneği İçerisindeki Yeri.* Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Sediki, Matiullah. *Hanefî Fakîhi eş-Şürünbülâlî’nin (994-1069/1586-1659) “Hüsâmü’l-Hükkâmi’l-Muhıkkîn li-Saddi’l-Buğâti’l-Mu’tedîn “An Evkâfi’l-Müslimîn”‘ Adlı Risâlesinin Tahkiki*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Thesis, 2011. (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi).

Selânikî, Mustafa Efendi. *Tarih-i Selâniki.* ed. Mehmet İpşirli. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü’l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *Tercüme-i Şerh-i Siyeri’l-Kebîr.* trc. Mehmed Münîb Ayıntâbî. 2 cilt. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1241.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü’l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *Şerhu’s-Siyeri’l-Kebîr.* thk. Selâhaddin el-Müneccid. 3 Cilt. Kahire: Matbaatu Mısr, 1958-1960.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *Şerhu's-Siyeri'l-Kebîr.* thk. Selâhaddin el-Müneccid. 5 Cilt. Kahire: Câmiatü'd-Devli'l-'Arabiyye, 1971.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *Şerhu's-Siyeri'l-Kebîr = İslam Savaş Hukuku.* çev. İbrahim Sarmış – M. Sait Şimşek. 3 Cilt. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021–2023.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *el-MebsûtPezdevî, Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed b. el-Hüseyin b. Abdilkerîm. Kenzü'l-vusûl ilâ ma'rifeti'l-uṣûl (Uṣûlü'l-Pezdevî). thk. Saîd Bekdaş. Beyrut-Medine: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye - Dârü's-Sirâc, 1436/2014.* 30 cilt. Kahire: Matba'atü's-Sa'âde, 1324-1331.

Serinsu, Ahmet Nedim. "İbn Nüceym, Sirâceddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/235-236. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Sifil, Ebubekir. "Haddâd, Ebû Bekir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/553. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Sinanoğlu, Mustafa. "Hamevî, Ahmed b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/456-457. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Suyuti, Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr. *Edebü'l-fütya*. thk. Muhyiddin Hilal es-Serhan. Kahire: Darü'l-Afaki'l-Arabiyye, 2007/1428.

Suyuti, Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr. *el-Eşbah ve'n-nezair*. 9 Cilt. Beyrut: Müessesetür-Risâle, 1985.

Suyuti, Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr. *el-Minha fi's-sübha*. thk. Ali Abdulmaksud Rıdvani. Kahire: Darüz-Zehair, 2017.

Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmânî*. ed. Nuri Akbayar. 6 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Şahin, Kamil. "Ahmed Feyzi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/67-68. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Şahin, Osman. "Fetvâ Emîni Mehmed Fıkhî Efendi'nin Hayatı ve Eserleri". *Diyanet İlmi Dergi* 44/3 (ts.), 129-142.

Şenel, Abdülkadir. "Molla Miskîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/259. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Şeyhi, Mehmed Efendi. *Vekayiu'l-fudala*. ed. Abdülkadir Özcan. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.

Takçı, Yakup. *Şemseddin Sivâsî 'nin Zübdetü'l-esrâr fi Şerhi Muhtasari'l-Menâr adlı eserinin tahlil ve tahkiki.* Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.

Taşköprîzâde, Ahmed. *Miftâh*. 3 Cilt. Beyrut: Darü'll-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.

Taşköprîzâde, Ahmed. *Şekâikü'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*. İstanbul, 1405.

Telkenaroğlu, M. Rahmi. "Zileli Muharrem Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-2/693-694. Ankara: TDV Yayınları, 2019.

Tetik, Hasan. *Kadıhan'ın el-Fetâvâ Adlı Eserinde Örf ve Âdet*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Tok, Vedat Ali. *Alışveriş Kitabı Darendeli Müderris Hamza Efendi*. Ankara: Nasihat Yayınları, 2008.

Topal, Şevket - Badır, Seyit. "Hanefî Fıkıh Yazıcılığında Hâşiye Geleneği: Ahîzade'nin Zahîratü'l-Ukbâ Adlı Eseri Örneği". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2022), 124-157.

Toksöz, Hatice - Özgür, Ümran. "Hüseyin b. Hasan El-Hüseynî El-Halhâlî'nin Risâle Fî İsbâti'l-Vâcib Adlı Eserinin Tahkik Ve Tahlili". *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 5/1 (30 Haziran 2022), 375-455. https://doi.org/10.5281/zenodo.6768555

Topal, Şevket. "Şürünbülâlî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/274-276. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Toprak, Mehmet Sait. "Ûşî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/230-231. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. "Hâşiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16. Cilt. İstanbul: TDV Yayınları, 1997, 419-422.

Tuman, İnehan-zâde Mehmet Nâil. *Tuhfe-i Nâ'ilî, Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri.* ed. Cemâl Kurnaz - Mustafa Tatcı. 2 Cilt. Ankara: Bizim Büro, Tıpkıbasım., 2001.

Turan, Şerafettin. "Kemalpaşazâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/238-240. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

Turgut, Ali. "Abdullah Eyyûbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/102-103. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Uludağ, Süleyman. "Hasan-ı Basrî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/291-293. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Uludağ, Süleyman. "Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/473-475. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Uzunpostalcı, Mustafa. "Ahsîkesî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/181. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Ümütli, Mehmet. "Ücret Karşılığında Kur'ân Okunması Problemi Bağlamında Birgivi'nin Görüşleri ve Değerlendirilmesi". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (30 Aralık 2020), 1602-1624. https://doi.org/10.17859/pauifd.817641

Ünal, Halit. "Ahîzâde Yûsuf Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/549. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Ünal, Halit. "Attâbî, Ahmed b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/93. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Vanlıoğlu, Muhammet Masum. *İlk Dönem Hanefî Hukukçularından Ebû Zeyd Debûsî ve Takvîmü'l-Edille İsimli Kitabının Edisyon Kritiği.* Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.

Velikâhyaoğlu, Nazif. *Sümbüliyye Tarikatı ve Kocamustafapaşa Külliyesi.* İstanbul: Çağrı Yayınları, 2000.

Yaman, Ahmet. "Kenzü'd-Dekâik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/261-262. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Yaman, Ahmet. “Kuhistânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/348. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Yaşaroğlu, M. Kâmil. “Kirmânî, Rükneddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/65. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Yaşaroğlu, M. Kâmil. “Molla Gürânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/248-250. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Yaşaroğlu, M. Kâmil. “Musannifek”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/239-240. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Taşköprizâde Ahmed Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/151-152. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Yayla, Mustafa. “Hâdimî, Ebû Saîd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/24-26. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Yaylalı, Davut. “Mevsılî, Abdullah b. Mahmûd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/487-488. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Yaylalı, Davut - Sanır, Mahmut. “*El-Kâzerûnî’nin Delîlü’l-Husûl Fi Şerhi Minhâci’l-Vusûl Başlıklı Eseri”.* Diyanet Arapça İlmi Dergi 4/2 (18 Ocak 2023), 338-371.

Yazar, Sadık. “Osmanlı Döneminde Fıkıh Sahasında Yapılmış Türkçe Tercümeler”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (23 Mayıs 2017), 49-166.

Yazıcı, Abdurrahman. “Üç Feraiz Metni Çerçevesinde Gelişen Müteahhirin Dönemi Feraiz Literatürü”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/22 (14 Şubat 2017), 147-192. https://dergipark.org.tr/tr/pub/talid/issue/46961/590002

Yazıcı, İshak. “Semerkandî, Ebü’l-Leys”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/473-475. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Yazıcı, Mehmet Yunus. *Belgradlı Mehmed Hâkî’nin Şakâ’ik Tercümeleri.* Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

Yeniçeri, Tuğba. *Alâaddîn Ali b. Muhammed el-Bistâmî eş-Şahrûdî el-Musannifek ve el-Hudûd ve’l-Ahkâm el-Fikhiyye adlı eseri.* Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Yeşil, Ümmü Gülsüm. *Abdülğanî en-Nablusî'de Sûfîlik Temayülünün Fıkha Yaklaşımına Etkisi (el-Hadîkatü'n-Nediyye Örneği Üzerinden).* İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Yeşilyayla, Şeyma. *Süyûtî ve el-Eşbâh ve'n-Nezâir İsimli Eseri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Yıldırım, Feridun. *Ahmed B. Imâd El-Hanefî El-Ayıntâbî' nin El-Hamdiyye adlı eserinin tahkiki.* İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Yıldız, Sakıb. "Akkirmânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/270. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Yılmaz, Durmuş Regaip. *Eşbâh ve Nezâir Edebiyatı: İbn-i Nüceym ve Suyûtî Örneği.* Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Yılmaz, Hasan Kâmil. "Aziz Mahmud Hüdâyî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/338-340. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Yurdagür, Metin. "Lekânî, Abdüsselâm b. İbrâhim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/130. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Yurdagür, Metin. "Lekânî, İbrâhim b. İbrâhim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/130-131. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Yüksel, Emrullah. "Birgivî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/191-194. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Zengin, Emine. *Suyûtî'nin "Edebü'l-Fütyâ" İsimli Eserinin Tahkiki*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Ziriklî, Hayreddin. *el-A'lâm.* 8 Cilt. Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melayin, 1992.

EKLER

Ek:1. Metin Türünde Matbûsu Bulunan Yazma Eserler

Takvîmü'l-edille	Ebû Zeyd ed-Debûsî	430/1039
en-Nütef fi'l-fetâvâ	Ebû'l-Hasen es-Suğdî	461/1068
el-Mebsût	Şemsüleimme es-Serahsî	483/1090
Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl	Ebü'l-Usr el-Pezdevî	486/1089
Muhîtü'l-burhânî	Sadrüşşehîd Mahmûd el-Buhârî	536/1141
'Umdetü'l-müftî ve'l-müsteftî		
el-Manzûmetü'n-Nesefiyye	Necmeddin en-Nesefî	537/1142
Zelletü'l-kârî		
Şir'atü'l-İslâm ilâ dâri's-selâm	İmamzâde el-Buhârî	573/1177
Mu'înü'l-hükkâm fîmâ yetereddedü beyne'l-hasmeyn	Alâeddin et-Trablusî	849/1445'ten sonra
el-Fevâ'idü'z-Zeyniyye fî mezhebi'l-Hanefiyye	İbn Nüceym, Zeynüddîn	970/1563
Vasiyetnâme	Birgivî	981/1573
Fetâvâ'l-Hâniyye (Fetâvâ Kâdîhân)	Kâdîhan	592/1196
Muhtârâtü'n-Nevâzil	Burhâneddîn el-Mergînânî	593/1197
el-Ferâ'izü's-sirâciyye	Muhammed es-Secâvendî	596/1200'den sonra
el-Müntehab fî usûli'l-mezheb	Ahsîkesî	644/1246–47
el-Muhtâr li'l-fetvâ	Mevsılî	683/1284
el-Muğnî fî usûli'l-fıkh	Habbâzî	691/1292
Münyetü'l-musallî ve gunyetü'l-mübtedî	Ebû Abdillâh el-Kâşgarî	705/1305
Menârü'l-envâr	Ebü'l-Berekât en-Nesefî	710/1310
el-Vâfî		
Kenzü'd-dekâik		
el-Musaffâ		
Lisânü'l-hükkâm fî ma'rifeti'l-ahkâm	İbnü'ş-Şıhne	882/1477
Nûru'l-İzâh ve necâtü'l-ervâh	Şürünbülâlî	1069/1659
Vâki'atü'l-müftîn	Kadri Efendi	1084/1674
Behcetü'l-fetâvâ	Abdullah Efendi, Yenişehirli	1156/1743

Ek:2. Metin Türünde Matbûsu Bulunmayan Yazma Eserler

Eser Adı	**Müellifi**	**Vefat Tarihi**
Fetâvâ ebî'l-Fazl	Rükneddin el-Kirmânî	543/1149
Muhtelefü'r-rivâye	Ebû'l-Feth el-Üsmendî	552/1157
el-Fetâvâ's-sirâciyye	Sirâcüddîn el-Ûşî	575/1179
el-Bidâyetü'l-hidâye	Enbârî, Kemâleddin	577/1181
Fusûlu'l-ihkâm fî usûli'l-ahkâm	Zeynüddîn el-İmâdî	651/1253
Kunyetü'l-münye li-tetmîmi'l-gunye	Necmüddîn ez-Zâhidî	658/1260
el-Müntehab	Sadreddin el-Ezraî	677/1278
Mecma'u'l-bahreyn ve mülteka'n-neyyireyn	İbnü's-Sââtî	694/1295
Hizânetü'l-müftîn	Semenkânî	740/1339 sonrası
Vikâyenâme Tercümesi	Devletoğlu Yûsuf	828/1424'ten sonra
Hulviyyyât	Candaroğlu İsmail Bey	884/1479
el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir	Celâleddîn es-Suyûtî	911/1505
Mecmûatü'l-fetâvâ	Çivizâde Mehmed Efendi	954/1547
el-Eşbâh ve'n-nezâir	İbn Nüceym, Zeynüddîn	970/1563
Keşfü'l-gumme 'an cemî'i'l-ümme	Şa'rânî	973/1565
el-Fetâvâ'l-'adliyye	Resul b. Sâlih el-Aydînî	978/1570
Tabakâtü'l-Hanefiyye	Kınalızâde Ali Efendi	979/1572
Ma'rûzât	Ebû's-Suûd Efendi	982/1574
Tenvîrü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl	Zenbîllizâde Fudayl Çelebi	991/1583
Terceme-i Vikâyetü'r-rivâye fî mesâili'l-Hidâye	Kurd Efendi	996/1588
Tebyînü'l-mehârim	Yûsuf Sinânüddîn el-Amâsî	1000/1592
Tenvîrü'l-ebsâr ve câmi'u'l-bihâr	Timurtâşî, Muhammed b. Abdullah	1006/1598
Resâ'ilü'ş-Şürünbülâlî	Şürünbülâlî	1069/1659
Terceme-i Şurûtu's-salât	Mustafa b. Ömer Üsküdârî	1093/1682
Terceme-i Ta'lîmi'l-müte'allim		
Mecmû'atü'l-fikhiyye	Mustafa b. Ahmed el-Kernîş	1098/1682
Manzûme-i salât	İshak b. Hasan ez-Zencânî et-Tokâdî	1100/1689
Bidâ'atü'l-hukkâm fî ihkâmi'l-ahkâm	Hâcibzâde Muhammed Efendi	1100/1689
Ferâ'iz-i vâfiye		
İlmihal	Hamza Hüdâî	1105/1694
Mefâtîhu's-salât ve yenâbî'u'l-hayât	Şeyh Ahmed el-Hâss Ümmî	1138/1725
Kifâyetü'l-gulâm fî kavâ'idi'l-İslâm	Abdülganî en-Nâblusî	1143/1731
Terceme-i Şir'atü'l-İslâm	Hacı Ahmed b. Seyyid el-Bigavî	928/1522 sonrası
Cevheru'l-ferâ'iz	Cevherî Efendi	?
Mesâ'ilü'r-razâ'iyye	Ali Efendi eş-Şerî'atî et-Tekfurdağî	?
el-Ferâ'izü's-sirâciyye	?	?
el-Kifâye	?	?
Ferâ'izu kenzü'l-fukahâ	?	?
Fetâvâ fî hakkı'l-Amasya	?	?
Kitâb fî'l-fikh	?	?
Mecmû'a-i suver-i hüccet	?	?
Terceme-i Mukaddimetü's-salât	?	?

Ek:3. Şerh Türünde Matbûsu Bulunan Yazma Eserler

Eser Adı	Müellif Adı	Vefat Tarihi
Şerhu's-Siyeri'l-kebîr	Şemsüleimme es-Serahsî	483/1090
Şerhu Edebi'l-Kâdî	Sadruşşehîd Mahmûd el-Buhârî	536/1141
Şerhu'l-Câmi'i's-Sagîr		
Şerhu'l-Câmi'i'l-Kebîr	Ahmed b. Muhammed el-Attâbî	586/1190
Şerhu'l-Câmi'i's-sagîr	Kâdîhân	592/1196
el-Hidâye	Burhâneddîn el-Mergînânî	593/1197
el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr	Mevsılî	683/1284
el-Gâye	Serûcî	710/1310
el-Musaffâ	Ebü'l-Berekât en-Nesefî	710/1310
Keşfü'l-esrâr fî şerhi Usûli'l-Pezdevî	Alâuddîn Abdülazîz el-Buhârî	730/1330
Tebyinü'l hakâ'ik Şerhu Kenzü'd-dekâ'ik	Zeylaî, Osman b. Ali	743/1343
Şerhu'l-Vikâye	Sadrüşşerîa	747/1346
et-Tazvîh fî halli gavâmizi't-Tenḳîh		
Şerhu Muhtasari'l-Münteha	Abdurrahman el-İcî	756/1355
Gâyetü'l-beyân ve nâdiretü'l-akrân	Emîr Kâtib el-İtḳânî	758/1357
Şerhu'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye	Seyyid Şerif Cürcâni	816/1413
Şerhu Menâri'l-envâr	İbn Melek	821 sonrası
el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye	Bedreddin Aynî	855/1451
Remzü'l-hakâ'ik fi şerhi Kenzü'd-dekâ'ik		
Fethu'l-kadîr li'l-âcizi'l-fakîr	İbnü'l-Hümâm	861/1457
Kenzü'r-râgıbîn fi şerhi Minhâci't-tâlibîn	el-Mahallî	864/1459
Şerhu Muhtasari'l-Menâr	İbn Kutluboğa	879/1474
Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm	Molla Hüsrev	885/1480
Mir'âtü'l-usûl fi şerhi Mirkâti'l-vüsûl		
Mefâtîhu'l-Cinân ve Mesâbîhu'l-Cenân	Ya'kûb el-Bursevî	931/1524
Tağyîru't-Tenkîh	Kemalpaşazâde	940/1534
İzâhu'l-Islah		
Safvetü'l-Menkûlât fi şerhi Şurûti's-Salât		
Şerhu Kenzi'd-dekâ'ik	Molla Miskîn	954/1547
Gunyetü'l-mütemellî fi şerhi Münyetü'l-musallî	İbrâhîm el-Halebî	956/1549
Şerhu Risaletü's-Sağîr ve'l-Kebâir	Sinan es-Sivâsî	1048/1638
Mecmâu'l-enhur fi Şerhi Mülteka'l-Ebhur	Şeyhîzâde Abdurrahman Efendi	1078/1667
Mühtede'l-enhür ilâ Mültekâ'l-ebhur	Vahdetî Osman Efendi	1130/1718

Ek:4. Şerh Türünde Matbûsu Bulunmayan Yazma Eserler

Eser Adı	**Müellifi**	**Vefat Tarihi**
Favâ'id fî Şerhi'l-Hidâye	Hamîdüddîn ed-Darîr	666/1268
Hakâ'iku'l-manzûme	Ebû'l-Mehâmid el-Efşencî	671/1273
el-Münevvir fî şerhi'l-Menâr	Ebü'l-Berekât en-Nesefî	710/1310
Şerhu Muhtasari İbnü'l-Hâcib	Mahmûd el-İsfahânî	749/1349
et-Takdîme fî şerhi'l-Muḳaddime	Cibrîl b. Hasan el-Gencânî	752/1351
et-Tazvîh	Karamanlı Muslihuddîn Mustafa	809/1406
Şerhu'l-Ferâ'izi's-sirâciyye	Molla Fenârî	834/1431
Şerhu'n-Nukâye	Abdülvâcid el-Leysî el-Kütâhî	838/1435
ez-Ziyâ'ü'l-ma'nevî 'alâ Muḳaddimeti'l-Gaznevî	İbnü'z-Ziyâ el-Mekkî	854/1450
Şerh 'ale'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye	Şihâbeddîn es-Sivâsî	860/1455
et-Takrîr ve't-tahbîr	İbn Emîru Hâc	879/1474
Şir'atu'l-İslâm Şerhi	Yahyâ b. Bahşî	900/1494 sonrası
Delîlü'l-Husûl fî Şerhi Minhâci'l-Vusûl	Nûreddîn el-Kâzerûnî	913/1512 sonrası
Tafsîlu 'İkdi'l-Ferâ'id	İbnü'ş-Şıhne	921/1515
Menâhicü'l-'Ukûl fî Şerhi Minhâci'l-Vusûl	Bedahşî	922/1516
Tahkîku'l-mebânî ve tahrîru'l-me'ânî	Menûfî	939/1532
Şerhu Ferâ'izi's-Sirâciyye	Şeyhzâde	950/1543
Şerhu Fıkhi'l-Keydânî	Şemsüddîn el-Kuhistânî	962/1555
Mesâlikü'l-efhâm fî tenkîhi Şerâ'i'i'l-İslâm	Zeynüddîn el-Âmilî (Şehîd-i Sânî)	966/1559
Şerhu Mukaddimeti's-salât	Taşköprizâde Ahmed Efendi	968/1561
Mişkâtü'l-Envâr fî Usûli'l-Menâr	İbn Nüceym, Zeynüddîn	970/1563
Tatbîku'ş-Şerh 'alâ Vikâyeti'r-rivâye	Kasım b. Süleyman en-Niğdevî	970/1563
Şerhu Fıkhi'l-Keydânî	İbrâhîm b. Dervîş-i Buhârî	972/1565 sonrası
Savnü'l-fârid fî'l-usûl ilâ medâriki 'Avni'r-râ'id	Zenbîlizâde Fudayl Çelebi	991/1583
Hulâsatü'l-fiker fî şerhi'l-Muhtasar	Şinşevrî	999/1591
'Umdetü'l-Hayrât fî Şerhi Şurûti's-Salât	Bâlî b. Ali b. Muhammed	1102/1690 sonrası
el-Münevvir fî Şerhi'l-Menâr	Ebü'l-Berekât en-Nesefî	710/1310
Keşfü'l-esrâr fî Şerhi Usûli'l-Pezdevî	Alâuddîn Abdu'lazîz el-Buhârî	730/1330
Şerhu Usûli'l-Pezdevî	Sirâcüddîn el-Uşî	632/1234
Şerhu't-Tavzîh	Sadrüşşerîa es-Sânî	747/1346
Merâku'l-Felâh fî Şerhi Nûri'l-İzâh	Şurunbülâlî	1069/1544
İzâhu'n-Nûr fî Şerhi Merâku'l-Felâh	Abdülganî en-Nablusî	1143/1731
Şerhu Ferâ'izi's-Sirâciyye	Şeyhzâde	950/1543
Gunyetü'l-mütemellî fî şerhi Münyetü'l-musallî	İbrâhîm el-Halebî	956/1549
Şerhu Fıkhi'l-Keydânî	Şemsüddîn el-Kuhistânî	962/1555
Mesâlikü'l-efhâm fî tenkîhi Şerâ'i'i'l-İslâm	Zeynüddîn el-Âmilî (Şehîd-i Sânî)	966/1559
Şerhu Mukaddimeti's-salât	Taşköprizâde Ahmed Efendi	968/1561
Mişkâtü'l-Envâr fî Usûli'l-Menâr	İbn Nüceym, Zeynüddîn	970/1563
Tatbîku'ş-Şerh 'alâ Vikâyeti'r-rivâye	Kâsım b. Süleyman en-Niğdevî	970/1563
Şerhu Fıkhi'l-Keydânî	İbrâhîm b. Dervîş-i Buhârî	972/1565 sonrası
Savnü'l-fârıd fî'l-usûl ilâ medâriki 'Avni'r-râ'id	Zenbîllizâde Fudayl Çelebi	991/1583
Hulâsatü'l-fiker fî şerhi'l-Muhtasar	Şinşevrî	999/1591
'Umdetü'l-Hayrât fî Şerhi Şürûti's-Salât	Bâlî b. Ali b. Muhammed	1102/1690 sonrası

en-Nehru'l-Fâ'ik bi-Şerhi Kenzi'd-Dekâ'ik	İbn Nüceym, Sirâcüddin	1005/1596
Zübdetü'l-esrâr fî şerhi Muhtasari'l-Menâr	Şemseddin Sivâsî	1006/1597
Minehu'l-Gaffâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr	Timurtâşî, Muhammed b. Abdullah	1006/1598
Tercüme-i Ferâiz-i Sirâciyye	Feyzî, Dursun-zâde Abdullah Efendi	1019/1610
Tenvîru'l-Basâ'ir 'ale'l-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir	Şerefüddin Abdülkâdir el-Gazzî	1034/1625
Teysîrü'l-makâsid bi-şerhi Nazmi'l-ferâ'id	Şürünbülâlî	1069/1659
el-Ferâ'id fî halli'l-mesâ'il ve'l-fevâ'id	Mustafa Efendi, Bâlîzâde	1073/1662
Şerhi'l-Mültekâ	Hisâlî Abdurrahman Çelebi	1087/1676
ed-Dürrü'l-muhtâr	Haskefî	1088/1677
el-Müntekâ fî Şerhi'l-Mültekâ	Mustafa b. Ömer Üsküdârî	1093/1682
Tehyîcu Gusûni'l-usûl	Hızır b. Mehmed Amâsî	1100/1689
Mevâhibü'ş-Şer'î 'alâ Sirâci'l-Musallî	A'reczâde Ahmed Efendi	1120/1708
Tebyînü'l-Merâm	Tarîkatçı Emîr Mustafâ Osmancıkî	1143/1731
Reşehâtü'l-aklâm	Abdülganî en-Nablusî	1431731
Muvazzihu'l-Mu'addil	Kâdî Mûsâ b. Ahmed en-Niğdevî	1151/1738 sonrası
Şerhu Ferâ'izi'l-Mahmûdiyye		
Şerhu's-Sirâciyye	Konevî el-Âmidî	1190/1776
Şerhu'l-Vecîz fi'l-Usûl	Buzcuzâde	1200/1785
Şerhu Mu'addili's-Salât	Erzurumlu Ebûbekir Efendi	1297/1880
Hediyyetü's-su'lûk fî şerhi Tuhfeti'l-mülûk	Zileli Muharrem Efendi	1010/1601 sonrası
İnâye fî Şerhi Vikâyeti'r-Rivâye	Zeynüddin Cüneyd el-Bağdâdî	?
Şerhu Ba'zi Mesâ'ili'l-İcâre	Sinânzâde Mehmed Efendi	?
Şerhu'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye	Kâtibzâde Mustafa b. Ali el-Ankaravî	?
Tercîhu'l-Beyyinât	Hasan b. Nasûh ed-Dümnevî el-Bosnevî	?
Şerhu'l-Ferâ'iz fî Halli'd-Dekâ'ik ve'l-Ğavâmiz	Bedî'üddin	?
el-Celâl fî Şerhi Ferâizi's-Sirâciyye	Muhyiddin b. Alâeddin el-Hüseynî	?
et-Tibyân li-Külli Şey'in mimmâ Yete'allaku bihi'l-Beyân	?	?
Rûhu'ş-Şürûh	?	?
Şerhu Kitâbi'l-Fıkh	?	?
Müşkilâtü'l-Kudûrî	?	?
Safvetü'l-Menkûlât fî Şerhi Şürûti's-Salât	?	?
Şerhu Fıkhi'l-Keydânî	?	?
Şerhu Kitâbi'l-Fıkh	?	?
Şerhu Mecma'i'l-Bahreyn ve Multeka'n-Nehreyn	?	?
Şerhu Menârü'l-Envâr fî Usûli'l-Fıkh	?	?
Şerhu Şürûti'ş-Şalât	?	?
Şerhu Zuhri'l-Müte'ehhilîn ve'n-Nisâ'	?	?
Şerhu'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye	?	?
Şerhu'l-Mukaddimetü'l-Gazneviyye fi'l-Furû'i'l-Hanafiyye	?	?
Şerhu Mecma'i'l-Bahreyn	?	?
Şerhu'l-Vecîz fi'l-Usûl	?	?

Ek:5. Haşiye Türünde Matbûsu Bulunan Yazma Eserler

Eser Adı	**Müellif Adı**	**Vefat Tarihi**
Hâşiye 'ale't-Telvîh	Ebü'l-Leys es-Semerkandî	373/983
Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ	Seyyid Şerif Cürcâni	816/1413
Hâşiye ale't-Telvîh	Kemalpaşazâde	940/1534
Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Menâr li'bni Melek	Şerefeddin Yahyâ b. Karaca er-Ruhâvî	942/1535 sonrası
Hâşiye 'alâ Düreri'l-Hükkâm fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm	Hâdimî, Ebû Said	1762

Ek:6. Haşiye Türünde Matbûsu Bulunmayan Yazma Eserler

Eser Adı	**Müellif Adı**	**Vefat Tarihi**
el-Fevâ'id fî Hâşiyeti Usûli'l-Pezdevî	Hamîdüddin ed-Darîr	666/1268
Hâşiyetü'l-Hidâye	Habbâzî	691/1292
et-Telvîh ilâ keşfî hakâ'iki't-Tenkîh	Teftâzânî	792/1390
Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtaşarı Müntehe's-sûl ve'l-emel		
Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtaşari'l-Müntehâ	Seyfeddîn Ahmed el-Ebherî	800/1397
Hâşiyetü't-Telvîh	Hayâlî	875/1470
Hâşiye 'ale't-Telvîh	Molla Hüsrev	885/1480
Hâşiye 'ale't-Telvîh	Ebü'l-Kâsım es-Semerkandî	888/1483 sonrası
Hâşiye 'alâ Sadrışşerî'a 'ale'l-Vikâye	Sinan Paşa	891/1486
Hâşiye 'alâ Hâşiyeti's-Seyyid 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ	Hasan b. Abdüssamed es-Samsûnî	891/1486
Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ	Yûsuf Bâlî	895/1490
Hâşiye 'ale't-Telvîh	Mevlânâzâde el-Hıtâî	901/1496
Zahîretü'l-'ukbâ fî şerhi Sadri'ş-şerî'ati'l-'uzmâ	Ahîzâde Yûsuf Efendi	905/1500
Hâşiye alâ Hâşiyeti Şerhi Muhtasari Müntehâ	Hamîdüddin Efendi (Efdalzâde)	908/1503
Hâşiye alâ Şerhi'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye	Muhyiddîn el-Acemî	918/1512
Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye	Ya'kûb el-Bursevî	931/1524
Ta'lîka alâ Şerhi Tenkîhi'l-Usûl	Yusuf b. Hüsâm	934/1527 sonrası
Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari Muntehâ	Molla Arap	938/1531
Ta'lîkât 'ale't-Telvîh	İsâmüddin el-İsferâyînî	945/1538
Hâşiyetü'l-hâşiye 'alâ't-Telvîh	Sâdî Çelebi	945/1539
Hâşiye 'ale'l-Hidâye		
Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Şerhi Muhtasari Müntehâ	Mîrzâcân Habîbullah eş-Şîrâzî el-Bâğnevî	994/1586
Nakdü'd-Dürer	Vankulu	1000/1592
Hâşiye ale'd-Dürer ve'l-gurer	Timurtâşî, Muhammed b. Abdullah	1006/1598
Ta'lîkât 'alâ Hâşiyeti Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ	Hüseyin el-Halhâlî	1014/1605
et-Teşrîh 'alâ Şerhi'l-Vikâye	Hüsâmzâde Mustafa Efendi	1035
Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Menâr	Azmîzâde Mustafa Hâletî	1040/1631
Hâşiye 'alâ Düreri'l-hükkâm		
Gunyetü zevi'l-ahkâm fî bugyeti Düreri'l-hükkâm	Şürünbülâlî	1069/1659
Nesrü'd-dürri's-semîn alâ şerhi Molla Miskîn	Ahmed b. Muhammed el-Hamevî	1098/1687
Hâşiye ale't-Tavzîh	Ali en-Nisârî	1699
Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Şerhi Muhtasari Muntehâ	Saçaklızâde Mehmed Efendi	1732
Hâşiyetü'l-Usûl ve Gâşiyetü'l-Fusûl 'ale'l-Mukaddemâti'l-Erba'a	Kazâbâdî	1750
Hâşiyeti Şerhi Muhtasari Müntehâ	Akkirmanî	1760
Hâşiye 'ale't-Telvîh	Muhammed b. Muhammed el-Buhârî	?
Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Şerhi Muhtasari Muntehe's-Su'l	Mehmed Şükrî Zilevî	?
Risâle 'alâ Kavli Sâhibi'l-Mültekâ	Abdullah b. Emîn Konevî Osman	?
Hâşiye alâ Hâşiyeti Şerhi		

Muhtasari Muntehe's-Sü'l ve'l-Emel	?	?
Hâşiye alâ Şerhi Muhtasari Muntehe's-Sü'l ve'l-Emel	?	?
Hâşiye alâ Şerhi Muhtaşari Muntehe's-Sü'l ve'l-Emel fî 'İlme'yi'l-Usûl ve'l-Cedel	?	?
Hâşiye 'alâ 'İlmi Usûli'l-Fıkh	?	?
Hâşiye 'alâ Kitâbi Usûli'l-Fıkh	?	?
Hâşiye 'ale't-Takrîr ve't-Tahbîr fî Şerhi Kitâbi't-Tahrîr	?	?
Hâşiye fî 'İlmi Usûli'l-Fıkh	?	?
Takrîr 'alâ Vikâyeti'r-Rivâye	?	?

Ek:7. Muhtasar Türünde Matbûsu Bulunan Yazma Eserler

Eser Adı	**Müellifi**	**Vefat Tarihi**
Hızânetü'l-Fıkh	Ebü'l-Leys es-Semerkandî	373/983
el-Muhtasar	Ebü'l-Hüseyn Ahmed el-Kudûrî	428/1037
Gâyetü'l-İhtisâr (el-Muhtasar)	Ebû Şücâ' el-İsfahânî	500/1106 sonrası
Muhtasar fî 'İlmi'l-Fıkh	Ahmed b. Muhammed el-Gaznevî	593/1197
Bidâyetü'l-Mübtedî	Burhâneddin el-Merginânî	593/1197
Tuhfetü'l-mülûk	Zeyüddin er-Râzî	666/1268 sonrası
Kenzü'd-dekâ'ik	Ebü'l-Berekât en-Nesefî	710/1310
Vikâyetü'r-rivâye fî mesâ'ili'l-Hidâye	Burhânüşşerîa	730/1329-30
en-Nukâye muhtasaru'l-Vikâye	Sadrüşşeria	747/1346
el-Cevheretü'n-Neyyire	Ebû Bekir el-Haddâd	800/1398
Muhtasaru'l-Menâr	İbn Habîb el-Halebî	808/1405
et-Tahrîr fî 'ilmi'l-usûl	İbnü'l-Hümâm	861/1457
Mirkâtü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl	Molla Hüsrev	885/1480
Mülteka'l-ebhur	İbrâhîm el-Halebî	956/1549

Ek:8. Muhtasar Türünde Matbûsu Bulunmayan Yazma Eserler

Eser Adı	**Müellifi**	**Vefat Tarihi**
Fıkhu'l-Keydânî	Lütfullah en-Nesefî el-Keydânî	750/1349
Gusûnü'l-usûl	Hızır b. Mehmed Amâsî	1100/1689
Lubbu'l-ferâ'iz		
Teshîlü'l-Fevâ'id ve Tekmîlü'l-Makâsıd	Saçaklızâde Mehmed Efendi	1145/1732
Muhtasar fî Menâsiki'l-Hacc	?	
Muhtasaru Usûli'l-Fıkh	?	
Zübdetü'l-Hulâsa fî 'İlmi'l-Fıkh	?	

Ek:9. Risale Türünde Matbûsu Bulunan Yazma Eserler

Eser Adı	**Müellif Adı**	**Vefat Tarihi**
Mukaddime fi's-salât	Ebü'l-Leys es-Semerkandî	373/983
Zelletü'l-kârî	Necmeddin en-Nesefî	537/1142
el-Mukaddimetü'l-Gazneviyye	Ahmed el-Gaznevî	593/1197
Kitâb fi'l-ferâ'iz	Burhâneddin el-Merginânî	593/1197
Zâdü'l-Fakîr	İbnü'l-Hümâm	861/1457
Risâle fi'l-velâ	Molla Hüsrev	885/1480
Mühimmâtü'l-müftî	Kemalpaşazâde	940/1534
Risâle fî mes'eleti duhûli veledi'l-binti fi'l-mevkûfi 'alâ evlâdi'l-evlâd		
Risâle fî tabakâti'l-fukahâ		
Risale fî şurûti's-salât		
Risâle fî tahkîki mes'eleti'l-istihlâf		
Risâle fi'l hıdâb		
Risâletü't-tazmin		
Risâle fî tabakâti'l-müctehidîn		
Risâle fi'l-ferâ'iz ve vâcibâti's-salât		
Tabakâtü'l-mesâ'il	Kınalızâde Ali Efendi	979/1572
Tercîhü'l-Beyyinât	İzmirî, Mevlânâ Mehmed	1165/1751

Ek:10. Risale Türünde Matbûsu Bulunmayan Yazma Eserler

Eser Adı	**Müellifi**	**Vefat Tarihi**
el-Ferâ'iz	Hasan el-Basrî	110/728
Sirâcü'l-musallî ve bedru'l-mübtedî	Simnânî	493/1100
Mukaddime fi's-salât	Ahmed el-Gaznevî	593/1197
el-Fusûl fi'l-mu'âmelât	Mecdüddin el-Üsrûşenî	637/1240 sonrası
Risâle fî hakki âhiri'z-zuhr	Nûreddin eş-Şîrâzî	757/1356 sonrası
Avîsâtü'l-efkâr fî'htibâri üli'l-ebsâr	Molla Fenârî	834/1431
Risâle fî esrâri'l-vudû'	Yahyâ-yı Şirvânî	870/1466
Edebü'l-fütyâ	Celâleddin es-Süyûtî	911/1505
Cezîlü'l-mevâhib fî ihtilâfi'l-mezâhib		
Bezlû'l-himem fî talebi berâeti'z-zimme		
el-Minha fi's-sübha		
er-Risâle fî raf'i'l-yedeyn fi'd-du'â'		
İmâdü'l-İslâm	Abdurrahman b. Yûsuf Aksarâyî	950/1543'ten sonra
er-Rahs ve'l-vaks li-müstehilli'r-raks	İbrâhîm el-Halebî	956/1549
Risâle fî islâhi düreri'l-hükkâm		
Şürûtü'l-me'mûm ve'l-imâm	Şehâbeddin er-Remlî	957/1550
er-Resâ'ilü'z-Zeyniyye	İbn Nüceym, Zeynüddin	970/1563
Risâle fî beyâni'l-kefâle	Atâullah Efendi	974/1566
es-Siyâsetü'ş-şer'iyye	Dede Cöngî	975/1567
Risâle fi'l-benc ve'l-haşîş ve tahrîmihâ		
İkâzü'n-nâimîn ve ifhâmü'l-kâsırîn	Birgivî	981/1573
Terceme-i İnkâzü'l-hâlikîn		
Mu'addilü's-salât		
Zuhrü'l-müte'ehhilîn ve'n-nisâ'		
el-Kavlü'l-vasît beyne'l-ifrât ve't-tefrît		
Hasmü'l-hilâf fi'l-mesh 'ale'l-hifâf	Ebü's-Suûd Efendi	982/1574
Fetâvâ-yı mesâil-i salât		
Risâletü'l-mesâ'ili'l-fıkh	Pervîz Abdullah Efendi	987/1579
Menâsikü'l-Hacc	Sünbül Sinan	989/1581
'Avnü'r-râ'id	Zenbillizâde Fudayl Çelebi	991/1583
Kasîde-i salât	Vidinli Sâdî Efendi	990/1581 sonrası
Manzûme-i fî 'İlmi'l-hâl		
Risâle fî hakkı'l-bey' ve'ş-şirâ'	Osman el-Pirlepeli	998/1590 sonrası
Umdetü'l-Mevâlî ve Zübdetü'l-Emâlî	Ahîzâde Abdülhalim Efendi	1013/1604
Risâle alâ mebhasi hucciyyâti'z-zâhir li'l-istihkâk		
Tezyînü'l-'ibâre fî tahsîni'l-'işâre	Ali el-Kârî	1014/1605
Lisânü'l-intidâ fi'l-iktidâ		
el-Makâlâtü'l-'azbe fi'l-mes'eleti'l-imâme		
el-'Afâf 'an vaz'i'l-ved fi't-tavâf		
Risâletü't-tahâre	Bahâeddin el-Âmilî	1031/1622
Risâletü'l-beyân fi'l-mesâha		
Risâle fî tahkîki ciheti'l-kıble		
Risâle fî masâ'ili'z-zekât ve'l-humus		

Melce'ü'l-kudât 'inde te'âruzi'l-beyyinât	Gânim b. Muhammed el-Bağdâdî	1032/1623
Miftâhü's-salât ve mirkâtü'n-necât	Azîz Mahmûd Hüdâyî	1038/1628
Sübülü'l-hüdâ	Münîr-i Belgrâdî	1038/1628 civarı
Nasîhatü'l-ihvân bi'ctinâbi şürbi'd-duhân	Lekânî, İbrâhîm b. İbrâhîm	1041/1632
Risâle fî beyâni'l-bid'a fi'l-Cum'a ve'l-'ibâdât	Akhisârî, Ahmed-i Rûmî	1041/1632
İlmihal Risalesi	Kadızâde Mehmed Efendi	1045/1635
el-Ahkâmü'l-mülahhasa fî hükmi mâi'l-himmasa	Şürünbülâlî	1069/1659
İnfâzü'l-evâmiri'l-ilâhiyye bi-nusreti'l-'asâkiri'l-'Osmâniyye		
el-Bedîatü'l-mühimme el-muteallika bi-nakzi'l-kısme		
Nasîhatü'l-ihvân bi ictinâbi şürbi'd-duhân	Abdüsselâm el-Lekânî	1078/1668
Beyyine lehâ'r-rüchân 'inde te'âruzi'l-burhân	Hisâlî Abdurrahman Çelebi	1087/1676
Îhâmü's-savâb li-üli'l-elbâb	Muhammed el-Berzencî	1103/1691
Risâle fi'l-bey'i ve'ş-şirâ'	Hamza Hüdâî	1105/1694
Fevâ'idü'l-Aliyye mine'l-mesâ'ili'ş-şer'iyye	Ali en-Nisârî	1111/1699
Tuhfetü's-sükûk	Debbağzâde Mehmed Efendi	1114/1702
Fetâvâ-yı Nu'mâniyye		
Makâsıdü'l-mümahhase fî beyâni keyyi'l-hımmısa	Abdülganî en-Nablusî	1143/1731
İzhârü'l-inâye fî ahkâmi's-sikâye	Mehmed Fıkhî el-Aynî	1147/1735
Risâle fî edebi'l-müftî		
Feyzu'l-hayy fî ahkâmi'l-keyy		
Menâtü'n-necâ fî ahkâmi'l-istincâ		
Risâletü'd-duhân ve'l-kahve		
Mîzânü'l-müdde'iyeyn fî ikâmeti'l-beyyineteyn	Esîrîzâde Abdülbâkî Efendi	1160/1747 sonrası
Risâletü'l-huşû' fi's-salât	Hâdimî, Ebû Said	1176/1762
Risâle fi'd-duhân		
Risâle fi'l-kahve		
Risâle fî hakki mesnûniyyeti'l-misvâk		
Vâkı'âtü'l-kebîre	Kâsım el-Benderî	1197/1782'de sağ
Risâle fî beyân-i sücûdi't-tilâve	Rüşdî Ahmed Efendi	1251/1835
Hediyyetü'l-huccâc	Abdullah el-Eyyûbî	1252/1836
Süfretü'z-zâd li sefreti'l-cihâd	Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd	1270/1854
Risâle fi'l-hudûd ve't-ta'zîr	Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi	954/1547
'Umdetü'n-nisâ	Zileli Muharrem Efendi	1010/1601 sonrası
el-Feyzü's-sübhân 'inde te'âruzi'l-burhân	Ahmed Feyzî Çorumî	1327/1909
Minhâcü'l-ibtihâc fî ef'âli'l-mütemetti' ve'l-hâcc	Tâhâ el-Kâdirî el-Hamevî	?
Risâletü'd-duhâniyye	Ömer Müftî el-Kilisî	?
Kitâb-ı zekât	Mimârzâde Hüseyin	?
Şerhu ba'zi mesâ'ili'l-hidâye	Hasan Samsûnî	?

el-Mühimmâtü'l-mevtâ	Kâsım el-Minkâdî	?
Risâle fî mesâ'ili'l-vudû' ve tahâret	Hasan b. Hüseyin	?
Zübdetü'l-menâsik fî irşâdi'n-nâsık		?
Risâletü's-sehv	Cevherî Efendi	?
Fethu'l-cevâd fî'l-cihâd fî ehli'l-'inâd	Ahmed el-Halebî	?
Kitâbü'l-kerâhiye	Ahmed el-Allâmî	?
Fethu'l-cevâd fî beyâni fezâ'ili'l-cihâd	Kâke Ahmed el-Berzencî	?
Esâsü'l-usûl	Ali b. Muhammed	?
Mu'înü'l-kudât	Muallimzâde b. Süleyman	?
Dürerü'l-gavvâs fî 'ulûmi'l-havâs	?	?
Elli Dört Farz	?	?
Ferâizü 'ucâb fî husûli sürati'l-cevâb fî beyâni hulâsati'l-hisâb	?	?
Hüccetü'ş-şer'iyye	?	?
Kenzü'l-musallî	?	?
Kenzü'l-vâ'izîn	?	?
Kitâbü mesâili münyeti'l-musallî	?	?
Mesâilü'l-fıkhiyye	?	?
Mûntehabâtü mesâili'l-fıkhiyye	?	?
Otuz İki Farz Risâlesi	?	?
Risâle fî ademi cevâzi's-salâti'r-regâib ve'l-berde ve'l-kadr bi'l-cemâ'at	?	?
Risâle fî ahkâmi's-salât	?	?
Risâle fî beyâni'l-ferâ'izi's-salât	?	?
Risâle fî beyâni vücûbi'l-vitir	?	?
Risâle fî'l-ihtikâr	?	?
Risâle fî mes'eleti'l-istincâ	?	?
Risâle fî salâti'l-cum'a	?	?
Risâle fî şerâ'iti's-salât	?	?
Risâle fî şürûti'l-imâme	?	?
Risâle fî usûli'l-fıkh	?	?
Risâle-i ferâ'iz	?	?
Risâle-i fıkh	?	?
Risâle-i ilm-i hâl	?	?
Risâle-i menâsik-i hac	?	?
Risâle-i salât	?	?
Risâle-i zekât	?	?
Tercüme-i risâle-i Birgivî	?	?
Tuhfetü'l-mülûk	?	?
Vasiyetnâme	?	?
Zübdetü'l-ahkâm fî erkâni'l-islâm	?	?

Ek:11. Yaşadıkları Asırlar Açısından Müellifler

Asır	Müellif Sayısı	Müellif İsimleri
2. Asır	1	Hasan-ı Basrî (110/728)
3. Asır	1	Müzenî (264/878)
4. Asır	1	Semerkandî, Ebü'l-Leys (373/983)
5. Asır	7	Kudûrî (428/1037), Debûsî (430/1039), Suğdî (461/1068), Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî (465/1072), Serahsî, Şemsüleimme (483/1090), Pezdevî (486/1089), Simnânî (493/1100)
6. Asır	14	Ebû Şücâ' el-İsfahânî (500/1106'dan sonra), Sadrüşşehîd (536/1141), Necmeddin en-Nesefî (537/1142), Kirmânî, Rükneddin (543/1149), Üsmendî (552/1157), İmamzâde, Muhammed b. Ebû Bekir (573/1177), Ûşî (575/1179), Enbârî, Kemâleddin (577/1181), Ahmed b. Muhammed el-Attâbî (586/1190), Cemâleddîn el-Mutahhar b. el-Hüseyin el-Yesîrî (591/1195), Kâdîhan (592/1196), Merginânî, Burhâneddin (593/1197), Gaznevî, Ahmed b. Muhammed (593/1197), Muhammed b. Muhammed es-Secâvendî (596/1200'den sonra)
7. Asır	11	Üsrûşenî (637/1240 sonrası), Ahsîkesî (644/1246–47), Ebü'l-Feth Zeynüddîn el-İmâdüddîn (651/1253), Zâhidî (658/1260), Hamiduddin ed-Darîr (666/1268), Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir (666/1268'den sonra), Ebû'l-Mehâmid Mahmud b. Muhammed b. Dâvud el-Efşencî (671/1273), Sadreddin Süleyman b. Vüheyb el-Ezraî (677/1278), Mevsılî, Abdullah b. Mahmûd (683/1284), Habbâzî (691/1292), İbnü's-Sââtî, Muzafferüddin (694/1295)
8. Asır	20	Ebû Abdillâh el-Kâşgarî (705/1305), Serûcî (710/1310), Nesefî, Ebü'l-Berekât (710/1310), Alâüddîn Abdülazîz el-Buhârî (730/1330), Burhânüşşerîa (730/1329-30), Semnekânî (740/1339'dan sonra), Zeylaî, Osman b. Ali (743/1343), Burhâneddîn Alî b. Muhammed el-Ubaydî el-Ferganî (743/1342), Sadrüşşerîa (747/1346), İsfahânî, Mahmûd b. Abdurrahman (749/1349), Lütfullah en-Nesefî el-Keydânî (750/1349), Cibril b. Hasan el-Gencânî (752/1351), Îcî, Adudüddin (756/1355), Nûreddin Muhammed b. Ebu't-Tayyib eş-Şirâzî (757/1356'dan sonra), İtkânî (758/1357), Muhammed b. Muhammed en-Nemedpûş (771/1369'da sağ), Gaznevî, Ömer b. İshak (773/1372), Ebû Muhammed Mansûr b. Ahmed el-Kâ'ânî (775/1373), Hatîb el-Osmânî (780/1378 sonrası), Bâbertî (786/1384), Teftâzânî (792/1390)
9. Asır	31	Seyfeddîn Ahmed el-Ebherî (800/1397), Haddâd, Ebû Bekir (800/1398), İbn Habîb el-Halebî (808/1405), Karamanlı Muslihuddîn Mustafa (809/1406), Seyyid Şerîf Cürcânî (816/1413), Kutbüddin İznikî (821/1418), İbn Melek (821 sonrası), Bedreddin Simâvî (823/1420), Alâaddîn Ali b. Muhammed eş-Şahrûdî el-Bistâmî (827/1424), Devletoğlu Yûsuf (828/1424'ten sonra), Molla Fenârî (834/1431), Abdulvâcid b. Muhammed el-Leysî el-Kütahî (838/1435), Trablusî, Alâeddin (849/1445'ten sonra), İbnü'z-Ziyâ el-Mekkî (854/1450), Aynî, Bedreddin (855/1451), Şihâbeddîn es-Sivâsî (860/1455), İbnü'l-Hümâm (861/1457), Mahallî (864/1459), Yahyâ-yı Şirvânî (870/1466), Hayâlî (875/1470), İbn Kutluboğa (879/1474), İbn Emîru Hâc (879/1474), İbnü'ş-Şıhne, Lisânüddin (882/1477), Candaroğlu İsmail Bey (884/1479), Molla Hüsrev (885/1480), Ebü'l-Kâsım es-Semerkandî (888/1483'ten sonra), Sinan Paşa (891/1486), Hasan b. Abdüssamed es-Samsûnî (891/1486), Molla Gürânî (893/1488), Yûsuf Bâlî (895/1490)
10. Asır	42	Yahyâ b. Bahşî (900/1494 sonrası), Mevlânâzâde el-Hıtâî (901/1496), Ahizâde Yûsuf Efendi (905/1500), Hamîdüddin Efendi, Efdalzâde (908/1503), Süyûtî (911/1505), Nüreddîn Ahmed b. Muhammed el-Ömerî el-Kâzerûnî (913/1512'den sonra), Muhyiddîn Muhammed b. Ali el-Edirnevî el-Acemî (918/1512), İbnü'ş-Şıhne, Seriyyüddin (921/1515), Bedahşî (922/1516), Hacı Ahmed b. Seyyid el-Bigavî (928/1522 sonrası), Ya'kûb b. Seyyid Alî el-Bursevî (931/1524), Yakub b. Seyyid Ali (931/1524), Yusuf b. Hüsam (934/1527'de sağ), Molla Arap (938/1531), Menûfî (939/1532), Kemalpaşazâde (940/1534), Şerefeddin Yahyâ b. Karaca er-Ruhâvî (942/1535'ten sonra), Sâdî Çelebi (945/1539), İsâmüddin el-İsferâyînî (945/1538), Şeyhzâde (950/1543), Abdurrahman b. Yûsuf Aksarâyî (950/1543'ten sonra), Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi (954/1547), Molla Miskîn (954/1547), Halebî, İbrâhim b. Muhammed (956/1549), Remlî, Şehâbeddin (957/1550), Kuhistânî (962/1555), Şehîd-i Sânî (966/1559), Ahmed b. Abdülevvel el-Abdî es-Saîdî el-Kazvînî (966/1559),

		Taşköprizâde Ahmed Efendi (968/1561), İbn Nüceym, Zeynüddîn (970/1563), Kasım b. Süleyman en-Niğdevî (970/1563), İbrâhîm b. Dervîş-i Buhârî (972/1565 sonrası), Şa'rânî (973/1565), Atâullah Efendi (974/1566 sonrası), Dede Cöngî (975/1567), Resul b. Salih el-Aydınî (978/1570), Kınalızâde Ali Efendi (979/1572), Birgivî (981/1573), Ebû's-Suûd Efendi (982/1574), Pervîz Abdullah Efendi (987/1579), Sünbül Sinan (989/1581), Fudayl Çelebi, Zenbillizâde (991/1583)
11. Asır	27	Mirzâcan Habîbullah eş-Şîrâzî el-Bâğnevî (994/1586), Vidinli Sâdî Efendi (990/1581 sonrası), Kurd Efendi (996/1588), Hasan b. Osman el-Pirlepeli (998/1590'den sonra), Şinşevrî (999/1591), Yûsuf Sinânüddîn el-Amâsî (1000/1592), Vankulu (1000/1592), İbn Nüceym, Sirâcüddîn (1005/1596), Şemseddin Sivâsî (1006/1597), Timurtâşî, Muhammed b. Abdullah (1006/1598), Zileli Muharrem Efendi (1010/1601'den sonra), Ahîzâde Abdülhalim Efendi (1013/1604), Hüseyin el-Halhâlî (1014/1605), Ali el-Kârî (1014/1605), Feyzî, Dursun-zâde Abdullah Efendi (1019/1610), Pîr Mehmed Üskübî (1020/1611), Âmilî, Bahâeddin (1031/1622), Gânim b. Muhammed el-Bağdâdî (1032/1623), Şerefüddîn Abdulkâdir b. Berekât el-Gazzî (1034/1625), Hüsamzâde Mustafa Efendi (1035/1625), Aziz Mahmud Hüdâyî (1038/1628), Münîrî-i Belgrâdî (1038/1628 civarı), Azmîzâde Mustafa Hâletî (1040/1631), Lekânî, İbrâhim b. İbrâhim (1041/1632), Akhisârî, Ahmed-i Rûmî (1041/1632), Kadızâde Mehmed Efendi (1045/1635), İsma'il b. Sinân es-Sîvâsî (1048/1638), Kâtib Çelebi (1067/1657)
12. Asır	27	Şürünbülâlî (1069/1659), Mustafa Efendi, Bâlîzâde (1073/1662), Şeyhîzâde (1078/1667), Abdüsselâm el-Lekânî (1078/1668), Kadri Efendi (1084/1674), Hisâlî Abdurrahman Çelebi (1087/1676), Haskefî (1088/1677), Mustafa b. Ömer Üsküdârî (1093/1682), Mustafa b. Ahmed el-Kernişi (1098/1682), Hamevî, Ahmed b. Muhammed (1098/1687), İshak b. Hasan ez-Zencânî et-Tokâdî (1100/1689), Hızır b. Mehmed Amâsî (1100/1689), Hâcibzâde Muhammed Efendi el-İstanbulî (1100/1689), Bâlî b. Ali b. Muhammed b. Hüseyin b. İskender (1102/1690 sonrası), Berzencî (1103/1691), Hamza Hüdâi (1105/1694), Ali en-Nisârî (1111/1699), Debbağzâde Mehmed Efendi (1114/1702), A'reczâde Ahmed Efendi (1120/1708), Vahdetî Osman Efendi (1130/1718), Şeyh Ahmed el-Hâss Ümmî (1138/1725-26), Tarîkatçı Emîr Mustafâ b. Abdullah Osmancıkî (1143/1731), Nablusî, Abdülganî b. İsmâil (1143/1731), Saçaklızâde Mehmed Efendi (1145/1732), Mehmed Fıkhî el-Aynî (1147/1735), Kâdı Mûsâ b. Ahmed en-Niğdevî (1151/1738'den sonra), Abdullah Efendi, Yenişehirli (1156/1743)
13. Asır	11	Esîrîzâde Abdülbâkî Efendi (1160/1747 sonrası), Kazâbâdî (1163/1750), İzmîrî, Mevlânâ Mehmed (1165/1751), Akkirmânî (1174/1760), Hâdimî, Ebû Saîd (1176/1762), Hafîdü'n-Nisârî (1188/1774), Konevî el-Âmidî (1190/1776), Kâsım el-Benderî (1197/1782'de sağ), Buzcuzâde, Ömer b. Hüseyin b. Ali Âmidi (1200/1785), Rüşdî Ahmed Efendi (1251/1835), Abdullah el-Eyyûbî (1252/1836)
14. Asır	3	Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd (1270/1854), Erzurumlu Ebûbekir Efendi (1297/1880), Ahmed Feyzî Çorumî (1327/1909)

Ek:12. Mezhepleri Açısından Müellifler

Mezhepler	Müellifler
Şâfiî	Müzenî (264/878), Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî (465/1072), Enbârî, Kemâleddin (577/1181), Hatîb el-Osmânî (780/1378 sonrası), Teftâzânî (792/1390), Mahallî (864/1459), Suyûtî (911/1505), Remlî, Şehâbeddin (957/1550), Şinşevrî (999/1591), Berzencî (1103/1691), Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd (1270/1854).
Hanefî	Geri kalan 180 müellif Hanefi mezhebine mensuptur.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Sümeyye ERDOĞAN

Uyruğu : TC